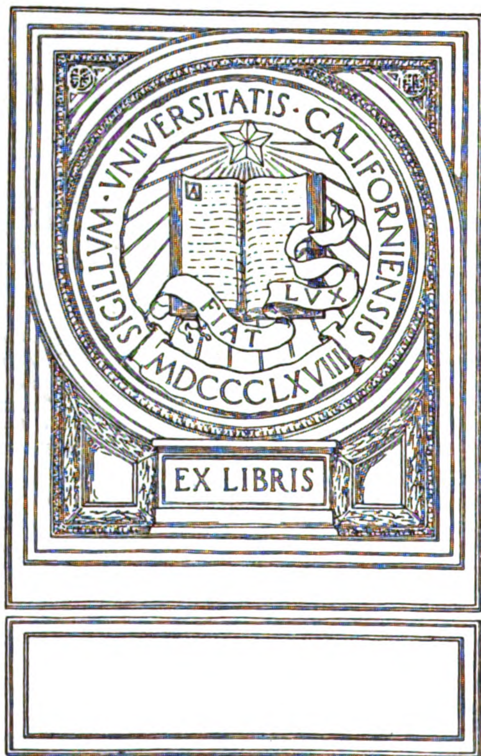

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

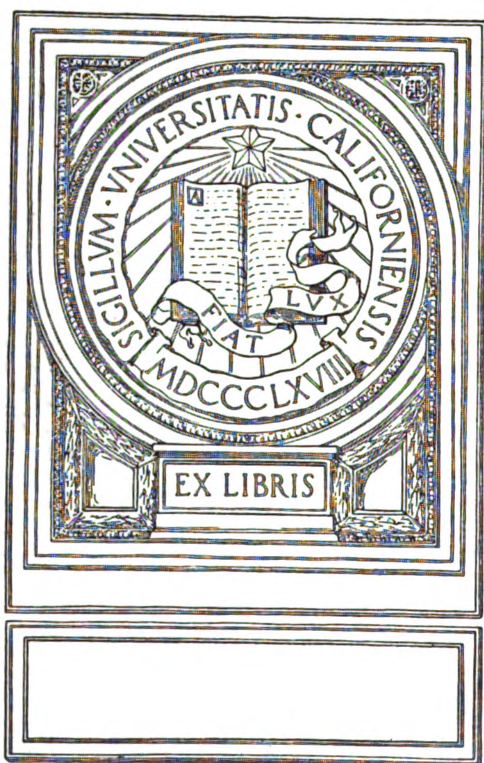
LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TRETTIOANDRA ÅRGÅNGEN

1912

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1913
[120691]

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TRETTIOANDRA ÅRGÅNGEN

1912

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1913
[120691]

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelse.

Sid. 222, r. 4—6 nedifr. Af Fridericias arbete *Det syttende og attende Aarhundrede* utkom andra delen 1911. Under 1912 utkom en ny, omarbetad upplaga af *Revolutionen og Napoleon*.

Gustaf IV Adolf och general Moore.

AF

SAM. CLASON.

1. Inledning. Tidigare engelska hjälpsändningar.

Ju mer man söker tränga in i Sveriges historia under Gustaf IV Adolfs regering, dess klarare framträder behofvet af djupare undersökningar än de hittillsvarande. Jag har redan förut, t. ex. i uppsatsen om *Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809*,[1] uttalat min tro, att dessa undersökningar torde komma att leda till en »något annorlunda färgad uppfattning än den, som var samtidens». I den mån den dåtida uppfattningen mer eller mindre enväldigt äfven behärskat senare framställningar, betyder detta alltså en viss revidering jämväl af de sistnämnda. Att vid denna revision skuldbördan *delvis* kommer att flyttas bort från samtidens syndabock, konungen, och fördelas äfven på andra, tror jag ock redan nu kunna förutses, men att den rätta fördelningen mellan skuggor och dagrar ännu kräfver många förarbeten, torde vara lika säkert.

I fråga om de kritiska förutsättningarna för dylika förundersökningar må här två anmärkningar göras. För det första torde det blifva nödvändigt att vid källgranskningen vida mer, än i allmänhet tidigare skett, kritiskt pröfva respektive sagesmäns subjektiva ställning till de tidsfrågor, kring hvilka meningsbrytningarna och kriserna rörde sig vid 1800-talets början. För den, som dyrkade Napoleon vare sig såsom världsbefriare eller af andra grunder, och som höll hans härar oöfvervinnerliga, för den måste hvarje försök till motstånd mot den allsmäktige te sig såsom landsfördärflig dårskap, men därmed är också gifvet, att en sådan

[1] Denna tidskrifts årg. 1909; äfven separat i bokhandeln.

bedömare saknar förutsättningarna att *objektivt* värdesätta Napoleonsmotståndarnes åsikter och gärningar. Eller, för att taga ett konkret exempel, den eller de, som betraktade hela kriget i Pommern såsom en vansinnighet, kunna knappast väntas att objektivt eller förutsättningslöst bedöma krigsledningens åtgärder därunder, än mindre att energiskt medverka till deras framgång. Och, för att gå in på ett annat område, de, som på upplysningstidehvarfvets manér lagt bort all positiv gudstro kanske såsom vidskepelse, måste naturligtvis stå oförstående och främmande för enhvar, som måhända ställde hela sitt lif under en religiös lifsuppfattnings synvinkel och därför i hvarje sin handling ville lägga in något af religiöst färgad pliktuppfyllelse. Ju starkare i dessa och andra likartade stycken brytningarna varit mellan de uppträdandes lifs- och tidsåskådningar, dess försiktigare måste man ur historisk-kritisk synpunkt vara att bedöma det ena lägrets män efter det andras omdömen. Enhvar skall emellertid nog ge mig rätt däri, att den ur nu nämnda synpunkt önskvärda primärkritiken ingalunda tillräckligt kommit till användning på källmaterialet till vår historia under 1800-talets första decennium.

Min andra mera allmänt kritiska anmärkning är den, att eftersom detta decennium i vår världsdels historia i alldeles sällsynt grad är fylldt af *världs*politik, dess nödvändigare är det att se äfven Sveriges öden därunder i deras allmänt europeiska sammanhang. Det torde med fog kunna sägas, att det, ej minst tack vare professor Hjärnes undervisning, just tillhör vår senaste svenska historieforsknings både mål och vägar att söka hålla det sambandet klart, men på alla punkter har naturligtvis materialet ej hunnit genomarbetas ifrån denna synpunkt, och till de fall, där detta i särskild grad återstår, hör otvifvelaktigt Gustaf IV Adolfs regering, trots det att, som sagdt, politiken då mer än någonsin var och måste vara världspolitik. Hur litet har det, för att taga ett exempel, ej tagits hänsyn därtill, att Gustaf IV Adolf ej blott var konung öfver våra dagars hafsomflutna Sverige, utan äfven hertig öfver Pommern med alla däraf följande förpliktelser vid förvecklingar inom Tyskland! Och det riktigt iakttagna faktum, att hans intresse för dessa förvecklingar växer med den tyska resan,

hvilket vanligtvis tolkas såsom bevis för att han då börjar försumma sitt rikes intressen — skulle icke däraf också den frågan kunna väckas, om icke måhända i Tysklands centrum konungen på ett helt annat sätt än de hemmavarande fått sina ögon öppnade just för de världseröfrartendenser i den Napoleonska politiken, som inom kort skulle hota Pommern, och inför hvilka i längden ingen stat skulle sitta säker? Jag är för min del öfvertygad, att förhållandet måste skärskådas äfven ur denna synpunkt, och jag hyser icke heller något tvifvel om, att äfven på många andra punkter på likartadt sätt först en jämförelse med samtida förhållanden och tilldragelser i utlandet skall kunna skapa den riktiga bakgrunden för bedömande jämväl af Sveriges historia under detta världspolitiska decennium.

Häraf följer ännu en omständighet. Världspolitik låter sig endast delvis skärskådas i blott det egna landets arkiv. Och gäller detta i allmänhet, gäller det än mer här, där dels trådarna gå åt ganska många håll, dels, såsom ofvan framhölls, inhemska källor åtminstone delvis kunna väntas färgade af ganska starkt subjektiva strömningar. I själfva verket hafva också redan smärre forskningar i några utländska arkiv gett både oväntade och värderika uppslag för en mera allsidig pröfning af olika moment i händelseförloppet.

Här skall nu med hufvudsakligen engelskt källmaterial till något närmare skärskådande upptagas ett sådant moment, nämligen Gustaf IV Adolfs bekanta mellanhafvande med general John Moore, chefen för de engelska hjälptrupper, som våren 1808 sändes till Sverige, men, såsom kändt, snart återvände utan att hafva uträttat något positivt till gagn för Englands bundsförvandt.

Episoden Moore hör till de mest omtalade under Gustaf IV Adolfs krigshistoria och till dem, där omdömena hittills varit tämligen enstämmiga i ett fullständigt ogillande af konungens hållning, hvilken fått bära all skulden för hjälpkårens återvändande med oförrättadt ärende. Hufvuddragen äro kända: hjälpkåren kommer, men får ej landstiga, ty först tvistas om befälet däröfver och sedan om kårens användning, tvisten slutar med ett uppträde, hvarefter konungen förbjuder den engelske generalen att lämna Stockholm, men

denne reser i hemlighet därifrån och afseglar med sin kår tillbaka till England. Och de gängse kommentarierna häröfver kunna i hufvudsak säkerligen sammanfattas ungefär på det sätt, som skett i den sista uppsats, där saken beröres,[1] och där den anföres såsom ett exempel på huru konungen numera var sinnesrubbad. »Med själfva England», heter det där, »höll konungen ej sämja, och den hjälp, som nu erbjöds från detta håll, blef *därför* [2] till ingen nytta», hvarpå episoden Moore relateras.

Hufvudkällan för de hittillsvarande skildringarna är på denna punkt, likasom på så många andra af Gustaf IV Adolfs historia, den bekanta af revolutionens män utgifna *Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår.* Denna har i fråga om nämnda episod också med skäl kunnat verka så mycket trovärdigare, som dess redogörelse för saken är mer än vanligt stödd på bifogade aktstycken: icke mindre än 27 af den andra delens 71 bilagor röra nämligen den engelska hjälpsändningen, och man har sålunda kunnat hafva känslan af att där röra sig med det väsentligaste aktmaterialet. Key-Åbergs *senare* afhandling öfver förhållandet mellan Sverige och England under Gustaf IV Adolfs regering[3] meddelar emellertid åtskilliga uppgifter, som komplettera hvad förut var kändt, och som låta tvistens uppkomst samt en och annan detalj af dess utveckling framstå något annorlunda än förut, och detta enligt min uppfattning åtminstone på vissa punkter i en för konungen något gynnsammare dager än förut. Ett ytterligare inträngande i den diplomatiska brefväxlingen mellan det svenska kabinettet och vår dåvarande minister i London, Adlerberg, med särskild hänsyn just till denna fråga kan dock öka materialet för dess belysning, och ännu mera gifva, som ofvan antydts, engelska källor. Det är särskildt två sådana, som här kommit till användning, nämligen dels ett tryckt arbete, det 1904 utgifna *The diary of sir John Moore*, dagboksutdrag och bref till eller från

[1] Edén, 1809 års revolution, I, sid. 38 ff.
[2] Kursiveradt af mig.
[3] Key-Åberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 sept. 1807—13 mars 1809), Uppsala 1891.

generalen, sammanknutna af en biografisk skildring,[1] dels aktstycken ur Public Record Office, särskildt Moores egna skrifvelser under vistelsen i Sverige till vederbörande i England jämte andra dithörande handlingar.[2]

* * *

En viktig bakgrund till historien om Gustaf IV Adolfs förhandlingar med den engelska hjälpsändningen 1808 får sökas i hans mellanhafvanden med tidigare engelska hjälptrupper. Särskildt inverkade minnena från Pommern från våren och sommaren 1807. Då hade, som bekant, ända sedan föregående år den svenska krigsplanen förutsatt ankomsten af engelska hjälptrupper, med hvilkas stöd en diversion från Pommern skulle anordnas inåt norra Tyskland mot de franska arméernas rygg och förbindelselinier för att sålunda lätta bördan för de i Preussens östra provinser mot Napoleon kämpande ryska och preussiska trupperna. Det har också framhållits såsom icke osannolikt, att 1807 års världskrig kunnat erhålla en annan utgång, om en kraftig sådan diversion i tid företagits.[3] Emellertid sölade den Grenvilleska ministären i England ohjälpligt med afsändandet af trupper, så att de aldrig anlände i tid. Och när efter dess fall den kraftfullare Portlandska ministären — med Canning såsom utrikesstatssekreterare och lord Castlereagh såsom stats-

[1] The diary of sir John Moore, edited by major-general sir J. F. Maurice, I. II, London 1904. Dagboken, som börjar 1794 och med ganska stor utförlighet fortgått till Moores död, är numera endast känd i en afskrift. I en tidigare engelsk skildring öfver Moore, The Life of lieutenant-general sir John Moore by his brother James Carrich Moore, I. II, London 1834, finnes äfven en och annan vägledande notis, men ingalunda samma ingående framställning som i The diary.

[2] Dessa synas ha undgått tidigare forskare på området, enär de icke ingå i den diplomatiska samlingen, utan tillhöra krigsministeriets akter, där de utgöra en volym med arkivsignum War Office 1/189. Volymen innehåller dels koncept till depescher till Moore, dels skrifvelser från honom och från hans kamrat under förhandlingarna med konungen öfverste George Murray. En tredje engelsk källserie på området, envoyén Thorntons brefväxling, har jag däremot tyvärr endast delvis hunnit genomgå. De Mooreska handlingarnas fullständighet torde dock möjliggöra en framställning utan större luckor. Äfven skrifvelser till och från Pierrepont ha användts.

[3] Jfr härom Key-Åbergs förra afhandling De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoleon intill konventionen i Stralsund den 7 sept. 1807 (Uppsala 1890), sid. 80 ff. Så ock J. H. Rose, Napoleon, II (Sthlm 1907), s. 121. Om Napoleons egen uppfattning af det betydelsefulla i den svenska aktionen i Pommern, se denna tidskrift 1909, sid. 10, not. 2.

sekreterare för krigsärenden — ändtligen lade mera kraft i saken, och den 17 juni den militärkonvention afslöts i London, enligt hvilken trupperna afgingo, så hade på Cannings yrkande däri tillagts en klausul — såsom separatartikel —, enligt hvilken konungen af England, trots det att trupperna ställts under svenskt öfverbefäl, förbehållit sig rätt att gifva sin diversionsarmé de befallningar honom bäst syntes, i den händelse att oförutsedda omständigheter skulle göra konventionens syftemål outförbart, eller han eljest skulle finna nödvändigt att återkalla trupperna från Pommern. Ett dylikt förbehåll hade emellertid ej varit förutsedt i den dåvarande svenska ministerns i London Rehausen instruktioner, alltså ej på förhand varit godkändt af Gustaf IV Adolf och var säkerligen stridande mot hans intentioner, och det hade ock af Rehausen endast efter största tvekan undertecknats sub spe rati d. v. s. under förutsättning af konungens bifall. Så hade trupperna ändtligen afgått och anländt till Pommern de första dagarna af juli; i förlitan på deras ankomst hade Gustaf IV Adolf den 2 juli uppsagt vapenstilleståndet för att kunna åtminstone något minska trycket på sina då genom nederlaget vid Friedland särskildt betryckta bundsförvandter, hvilka dock i stället under de närmaste dagarna den 7 och 9 juli ingingo freden i Tilsit. Från Canning hade emellertid genom den nye svenske ministern i London, Adlerberg, äfven därefter ingått upprepade försäkringar, att de anlända engelska trupperna skulle få stanna för att hjälpa till vid Stralsunds försvar, ja, att de skulle ökas — så t. ex. i en depesch af den 14 juli, anländ till Stralsund den 27, men äfven ännu senare —, men icke dess mindre hade Canning samtidigt beordrat den engelske ministern hos Gustaf IV Adolf, Pierrepont, att under hänvisning till separatförbehållet omedelbart kalla dem tillbaka, hvilket också skedde redan den 3 augusti. De skulle nu användas till den i stor tysthet anordnade expeditionen mot Köpenhamn, däraf Cannings osanningar gent emot Adlerberg; men det är också ganska naturligt, att Gustaf IV Adolf under sådana förhållanden med mycket missnöje mottog Pierreponts första meddelande om återkallelsen, som för honom ej blott måste te sig såsom ett löftesbrott, utan också, efter hans eget oegennyttiga försök att hjälpa bundsförvandterna,

skulle beröfva honom hjälptrupperna i det ögonblick då han bäst behöfde dem.[1]

* *
*

[1] Konungens ögonblickliga, kända förtrytelse den 3 aug. att, såsom Pierrepont skrifver, »blifva öfvergifven i ett ögonblick, då han räknat på hjälp», framträder ock i dennes rapporter till kabinettet i London, men konungen hade intet annat att göra än att böja sig för det oundvikliga, och redan efter ett par dagar, den 5 aug., skrifver också Pierrepont, att han nu tror affären vara lyckligen afslutad utan att hafva efterlämnat någon känsla af misstämning, om också en smula missräkning. Men däremot har Pierrepont samtidigt mycket betänkliga uppgifter om stämningen hos andra i den belägrade staden. Borgarna i staden petitionerade som bekant redan den 27 juli om att konungen skulle skaffa dem den fred, »som nu återställts på hvarje annan plats af kontinenten», en adress, som enligt Pierrepont (i rapport af den 5 aug.) först väckte ganska mycket klander, hvilken känsla inom några få dagar dock syntes så fullständigt ha förgått, att den berättigade till misstanken, att »det funnes någon hemlig förbindelse och samförstånd mellan fienden och stadens invånare».

»*Bland officerarne i allmänhet*», fortsätter han, »*herrskar den sämsta anda, och det är intet trifvel, att de motse konungens afresa med den största ifver, för att den skall ge dem medel att tidigt kapitulera. Deras afsikt är att, om möjligt, drifva konungen till ett sådant steg, och för den skull har jag skäl att känna den tillfredsställelse de i själ och hjärta hysa öfver affärden af Hans* (Brittiska) *Majestäts trupper såsom ett medel att underlätta deras plan, huru mycket de än i det yttre ropa däremot.*» (Kursiv. af mig.)

Några dagar senare, den 10 aug., beskrifver han, huru man i konungens omgifning gjort allt möjligt för att förmå konungen att antingen resa eller åtminstone gå in på någon öfverenskommelse med fienden, som kunde rädda staden från ett bombardement; och när i sistnämnda syfte underhandlingar omsider började med fienden, så uppträdde dess ombud general Reille därvid, enligt Pierrepont, bl. a. med en förklaring, att »Hans Svenska Majestäts uppförande stode i den fullständigaste motsats till hans folks känslor, för hvilket den franske generalen hyste den största aktning»; och sedan han sålunda »på det mest oförställda sätt sökt uppdraga en åtskilnad mellan konungen och nationen», tillkännagaf han, att han äfven visste, att »de engelska trupperna just i detta ögonblick skulle afgå mot den svenske konungens önskan», »en förklaring», säger Pierrepont, »så märklig i sig själf, att den förtjänar särskild uppmärksamhet, eftersom den på ett så eftertryckligt sätt bekräftar, hvad jag redan hade så starka skäl att vara öfvertygad om, nämligen att fransmännen hafva den mest fullständiga och korrekta vetskap om hvarje enskild omständighet och tilldragelse, som passerar i denna stad, några få timmar efter sedan den inträffat».

Den 16 augusti fortsätter han skildringen. Trött på generalguvernören Essens maningar »att iakttaga ett uppförande mera öfverensstämmande med sakernas läge och med Sveriges särskilda intressen» — d. v. s. tydligen att förlika sig med Napoleon på, som vi nu veta, de efter Tilsit oantagliga villkoren — hade konungen beordrat Essen att flytta civilregeringen öfver till Rugen, hvaremot konungen själf skulle taga befälet öfver fästningen, men verkan af detta steg var, säger Pierrepont, »of a most dangerous nature», både bland officerarne i allmänhet, »amongst whom the very worst spirit prevails», och som ansågo Essen vara den ende, hvars militära kunskaper kunde medverka till stadens försvar, och hos den civila befolkningen, som fruktade att belägringens lidanden skulle tiodubblas. Missnöjet tog sig uttryck i demonstrationer. Ett krigsråd, som enligt Pierrepont hölls den 14 aug. och bestod af kommendanten och de högre officerarne, förklarade också, berättar han, enhälligt, »att fästningen icke kunde försvaras», och till dess mening täcktes

Det dröjde efter Stralsundsaffären ej synnerligen länge, innan frågan om engelska hjälptrupper åter bragtes å bane inför Gustaf IV Adolf. Som bekant skedde detta i samband med det engelska företaget emot Seland. Pierreponts depescher stadfästa i afseende på denna sak, hvad förhandlingarna med England angår, i hufvudsak den skildring, som getts af Key-Åberg, och jag kan således inskränka mig att här betona hufvuddragen under antydan om vissa detaljafvikelser. Redan i Tyskland hade Pierrepont sökt mildra intrycket af de engelska truppernas återkallande genom att framhålla, att de skulle användas till ett för Sverige gagneligt företag, ett motdrag mot Napoleons planer att vid sig fjättra Danmark och den vägen gå vidare mot Sverige, och hade kastat fram tanken på en eventuell gemensam svensk-engelsk ockupation af Seland.[1] En den 4 september dagtecknad skrifvelse från kabinettet i London, som Pierrepont emottog i Helsingborg någon vecka senare, gaf honom närmare order i saken: den ifrågasatta ockupationen skulle ske för att dels förhindra fransmännen att göra Seland till en farlig brygga öfver till Sverige, dels i en blifvande fred

då konungen ge sitt samtycke, »innan ännu ett enda skott skjutits mot stadens murar», ty elden hade dittills blott gällt kanonsluparne och utanverken. Så underligt det låter, säger Pierrepont vidare, »har en plan föreslagits och på intet sätt tillbakavisats att låta fienden vid första anfall bemäktiga sig efter ett skenbart motstånd den s. k. betäckta vägen, detta för att rättfärdiga framläggandet af kapitulationsvillkor». Fienden underlät ock att beskjuta själfva staden, antingen i afsikt att på en gång öppna en fruktansvärd eld eller ock möjligen, »om han är så väl underrättad, som det är skäl att tro, i hopp att lyckas utan att skjuta ett skott».

Gustaf IV Adolf var under senare delen af belägringen, som bekant, ganska sjuk. Antagonister, såsom Trolle Wachtmeister, tala om »galenskap»: andre samtida om nervfeber. Det är ju bekant, att Stralsunds hastiga uppgifvande med mycket eftertryck skylts uteslutande på honom och, såsom det plägat framhållas, hans pultroneri. Ofvanstående rapporter visa, huru omgifningen ingenting högre önskade än kapitulationen, huru den därför betraktade försvarsmöjligheternas reducerande genom engelsmännens affärd såsom en lycka, huru man motarbetade försvarsviljan, men däremot tydligen stod i täta och förrädiska förbindelser med fienden. Den sjuke konungens oförmåga såsom ledare bär under sådana förhållanden svårligen hufvudskulden till fästningens klena försvar. Men en annan sak synes mig tydligt framträda: det är metoderna från Stralsund, som gå igen i Sveaborg året därpå: också där önskar man ju tämligen oskadliga fiendtliga anfall för att rättfärdiga kapitulationen! Det pommerska Kolbergs tappra månadslånga försvar på våren 1807 kunde dock gifvit Stralsund bättre föredöme; och Zaragoza skulle året därpå komma att skärpa kontrasten.

[1] Om Pierrepont verkligen slagit fram tanken redan vid sina första audienser angående de engelska truppernas återkallande från Pommern den 3 och 5 augusti synes mig dock ovisst; men i hvarje fall har saken bragts på tal den 21 augusti på Rügen.

skaffa det allierade England-Sverige ett bytesmedel att ej mindre åt Sverige återförvärfva Pommern och åt England Hannover, än äfven garantera Danmarks eget återupprättande emot eventuella Napoleonska planer på dess införlifvande med Frankrike; från svensk sida borde åtminstone 20,000 man lämnas för ändamålet, naturligtvis mot förökade subsidier. Framställningen inleddes emellertid med en förutsättning, som sedan bevisade sig vara falsk: att vid Köpenhamns kapitulation inga villkor träffats, som skulle binda den engelske konungen händer. Dagen därpå den 5 september affattades en ny skrifvelse med ett nytt lockelsemedel: med hänsyn till de svårigheter, som kunde möta Gustaf IV Adolfs ansträngningar »på grund af krigets impopularitet i Sverige särskildt bland köpmansklassen», skulle äfven en koloni erbjudas. Pierrepont reste med förslagen till Karlskrona, där den sjuke konungen befann sig; när han den 19 september framlade dem för denne, hade emellertid situationen så till vida förändrat sig, som de engelska befälhafvarne framför Köpenhamn redan den 7 vid stadens kapitulation förbundit sig att, därest danska örlogsflottan utlämnades, inom 6 veckor utrymma Köpenhamn och Seland. Pierrepont sökte visserligen framhålla, att förändrade förhållanden måhända kunde föranleda kapitulationsvillkorens upphäfvande[1], men Gustaf IV Adolf stod nu åter i en ställning, där de engelska rösterna från London sökt locka med längre gående löften, än engelsmännens handlingssätt på närmare håll syntes kunna infria. Han framhöll också denna betänklighet för Pierrepont likasom äfven risken af ett anfall från Norge, men uttryckte för öfrigt sin sympati för tanken och tillät Pierrepont att meddela, att han vore böjd att taga i öfvervägande ett mera formligt förslag i ämnet; Pierrepont hade nämligen denna gång ingen fullmakt att skriftligen framlägga något sådant.

De mellankomna kapitulationsvillkoren visade sig emellertid i London vara ett vida kraftigare hinder mot Selands

[1] De engelske befälhafvarne hade, sade han, vid tidpunkten för undertecknandet icke vetat om Danmarks den 16 augusti utfärdade krigsförklaring mot England, och det måste under sådana förhallanden »vara en öppen fråga», om icke denna akt af fientlighet skulle förorsaka villkorens upphäfvande. Enligt sin egen depesch skulle han saledes icke, sasom i de svenska framställningarna angifves, hafva bestämdt försäkrat, att villkoren skulle förkastas i London.

ockupation, än Pierrepont sökt antyda, ty i nya order för honom från London af den 1 oktober framhölls, att man icke nu kunde bryta dem. I stället framställdes ett förslag om Danmarks neutralitet, eventuellt under svensk och rysk garanti — man ansåg sig nämligen af underrättelser från Peterburg försäkrad, att en sådan anordning skulle vinna Rysslands samtycke —, och därjämte framlades nu planen att de engelska trupperna efter Selands utrymmande den 20 oktober skulle debarkera i Skåne »för Skånes försvar».[1] Orderna för Pierrepont talade om 10,000 man; något senare befullmäktigades emellertid lord Cathcart, en af de engelske befälhafvarne vid Köpenhamn, att erbjuda 15,000.[2] Närmare villkor ändamål och tid för dessa truppers vistelse i Sverige skulle aftalas genom en konvention. Skulle Danmark, såsom ej vore oantagligt, neka att gå in på hvarje öfverenskommelse med England och vilja fortsätta kriget, blefve Selands återeröfring nödvändig (»matter of necessity»), och då skulle England ifrigt önska att att få begagna sig af Sveriges militära hjälp.[1]

Kabinettet i London hade således för ögonblicket själft återkallat sitt förslag om Selands ockupation med svensk-engelska trupper och i stället framkastat ett annat, hvars antagande skulle redan den 20 oktober å svensk botten landsätta 10 à 15,000 man engelska trupper, utan att något närmare vore bestämdt om befälet öfver dem eller om öfriga villkor för deras vistelse i Sverige — därom fick nämligen Pierrepont vid detta tillfälle icke några instruktioner. Gustaf IV Adolf mottog förslaget af honom vid en audiens i Helsingborg den 11 oktober; antydningar hade redan något tidigare anländt från London genom Adlerberg. Det har sagts, att konungen »med välbehag» emottog framställningen, och att det sedermera var endast »motvilligt», som han afböjde den.[3] Äfven Pierreponts depescher — af den 11, 14 och 20 oktober — låta honom visserligen med öfliga artigheter uttala sin tacksamhet för den engelske konungens välvilliga anbud, men nog framträda också genast betänkligheterna.

[1] Foreign Office till Pierrepont d. 1 oktober 1807. Key-Åberg har ej haft kännedom om denna skrifvelse, hvilken förklarar Pierreponts uppträdande i audiensen den 11 oktober. Jfr Key-Åberg, a. a., sid. 20.
[2] Cathcart till Pierrepont. Köpenhamn d. 16 oktober 1807.
[3] Key-Åberg, a. a., sid. 20 ff.

De engelska förhoppningarna om Danmarks neutralitet under engelskt-svenskt skydd och med Rysslands garanti mottog konungen sålunda, enligt Pierrepont, med en viss skepticism — det franska inflytandet skulle nog vinna öfverhanden i Danmark, och de sista underrättelserna från Ryssland talade ej ett sådant språk — och planen om de engelska truppernas landsättning i Skåne besvarade han redan den 11 oktober ej blott med att uttrycka sin beredvillighet för saken, utan ock med en erinran om landets fattigdom och den verkan, som den oväntade och omedelbara landstigningen af en så betydande truppstyrka utan föregående förberedelser måste framkalla, hvarför han ifrågasatte, huruvida den ej i stället, om den nu vore afsedd för ett nytt anfall på Seland i händelse af underhandlingarnas misslyckande, kunde under tiden stanna på fartygen för att därigenom undgå nödtvånget af en återinskeppning. Pierrepont motsade, men afböjde ej alldeles denna möjlighet, och konungen å sin sida lofvade att göra de noggrannaste undersökningar angående landsättningsmöjligheten samt anmodade Pierrepont att omedelbart skaffa sig instruktion för detaljförhandlingarna i frågan. Resultatet af konungens undersökningar, som skedde under samråd med fältmarskalken J. C. Toll och landshöfdingen A. af Håkanson, blef som bekant negativt. Det delgafs Pierrepont den 14 oktober; dennes referat af de uppgifna skälen öfverensstämmer tämligen nära med med det hittills kända, nämligen att konungen afböjde förslaget, enär landets resurser voro alldeles otillräckliga att möta en så stor styrkas behof, för hvars underhåll det skulle blifva nödvändigt att utskrifva kontributioner, hvilket emellertid endast kunde ske för inhemska trupper. Han måste alltså afböja anbudet, ehuru han gjorde det »mycket motsträfvigt», säger Pierrepont, något, som dock ej behöfver vara mer än en artighetsfras. Den engelske gesandten sökte påverka konungen genom att framhålla möjligheten af, att danska och franska trupper besatte Seland, innan ön kunde återeröfras, och undrade, om han icke i så fall ville ändra sitt beslut, men konungens svar blef endast, att detta, som visserligen ändrade sakläget, »skulle bli föremål för öfvervägande»; och ytterligare försök till påtryckningar af Pierrepont blefvo fruktlösa; han fann öfver hufvud hos konungen såväl denna gång som den 11 »en påfallande

benägenhet att snarare afvakta händelserna, än att söka förekomma dem», likasom »en ökad känsla för den fara, det skulle medföra att till Selands ockupation använda en så stor (svensk) styrka, som man ursprungligen väntat»; behofvet af att bevaka gränserna emot Ryssland och Norge gjorde sig tydligen gällande, menade Pierrepont. Själfva utrymningsdagen, den 20 oktober, gjorde han ett nytt anbud, som emellertid konungen äfven nu afböjde på samma skäl som tidigare, svårigheterna af en så stor styrkas underhåll.[1] Af Pierreponts rapport denna dag framgår för öfrigt äfven, att han då fått underrättelser från de engelska befälhafvarne, enligt hvilka tanken på en återeröfring af Seland numera var uppgifven. Åtminstone det ursprungliga ändamålet med de engelska truppernas landsättning kvarstod sålunda ej längre. Det kan också förtjäna anmärkas, att Pierrepont i sin rapport af den 11 oktober i fråga om eventuella närmare villkor för debarkeringen i Sverige framhöll såsom sin åsikt, att det med hänsyn till knappheten i Sverige icke syntes önskligt, att trupperna skulle stanna där någon synnerligen lång tid (»any very great length of time»).[2]

Det ligger tydligtvis åtskilliga motsägelser och något mycket famlande i det engelska kabinettets politik gent emot Sverige äfven i detta fall, alldeles såsom nyss under kriget i Pommern. Först anses faran för Danmark-Napoleon så stark, att man påyrkar en gemensam svensk-engelsk ockupation af Seland, men redan innan detta yrkande frambäres, har man bemyndigat befälhafvarne mot Danmark att afsluta villkor, som måste omöjliggöra en sådan. Så öfvergår man plötsligt till idéerna om den krigiska ockupationens obehöflighet och dess ersättande med Danmarks fredliga, af rysk välvilja främjade neutralisering, men litar dock ej mer på denna tanke, än att trupperna skola stanna i Sverige för att vid behof kunna kastas öfver Sundet igen. Men trots det att man därvid påyrkar deras så godt som omedelbara

[1] Pierrepont meddelar i depesch af den 20 oktober, att då han efter samråd med truppernas befälhafvare antydt, att medel möjligen kunde uttänkas att underlätta anskaffande af foder och säd, konungen svarade, att ensamt den nödiga förbrukningen af boskap skulle öfverstiga, hvad bygden kunde komma ut med.

[2] Föregående skildring af förhandlingarna i sept. och okt. är, i hvad den kompletterar Key-Åberg, grundad på Pierreponts depescher.

debarkering i Skåne, så underlåter man att förse sitt sändebud med de närmare instruktioner, som måste vara nödvändiga för att i tid d. v. s. före den 20 oktober sluta en öfverenskommelse i saken. Att Gustaf Adolf efter erfarenheterna från Pommern dock icke gärna kunde så utan vidare mottaga de främmande trupperna i sitt eget land, förefaller ej underligt. De ekonomiska skäl, som därvid anfördes, hade utan tvifvel sin stora betydelse. När det sagts, att konungens rådgifvare, Toll och Håkansson, afrådde saken i förhoppning, att en försoning med Napoleon ännu skulle kunna äga rum, ligger däri emellertid säkerligen en riktig erinran, att äfven politiska grunder medverkat. För konungen har det därvid dock nog ej gällt möjligheten af försoning med Napoleon, men väl sträfvandet att undvika allt som kunde provocera andra. Den ryske ministern Alopæus, som några dagar senare, den 27 oktober, anlände till Helsingborg och där hade ett par märkliga audienser hos konungen, sätter sålunda dennes hållning vid denna tid i samband med hans önskan att vidmakthålla en sträng neutralitet i fråga om Englands företag mot Seland, och exemplifierar detta med just hans vägran att vare sig medverka till Selands ockupation eller mottaga de engelska trupperna i Skåne.[1] Konungens återhållsamhet på denna punkt står sålunda i fullständig samklang med den politik, som äfven Stedingk i Petersburg ännu en god tid tillrådde: att icke genom krigiska åtgärder, ej ens särskildt pådrifna rustningar gifva det enligt Stedingk tvekande Ryssland anledning att anfalla.[2] Det är alltså icke riktigt, om man påstår, att

[1] Alopæus till Rumianzeff Helsingborg den 19/31 okt. 1807, Ryska Utrikesministeriets Arkiv, Petersburg. Svenskarnes förbittring öfver Gustaf IV Adolfs engelsk-vänliga politik angifves äfven af Alopæus såsom ett skäl, hvarför konungen ej dristade sig »prendre une part active aux violences commises par elle (l'Angleterre). Il a observé et il continue à observer les deshors d'une stricte neutralité dans l'expedition contre la Selande et dans le blocus de cette ile». Såsom ett biskäl i fråga om de engelska truppernas mottagande i Skåne anför A. äfven, att man gjort konungen föreställningar om det missnöje detta skulle väcka hos hans egna värfvade trupper, som ej hade 1/4 så hög sold som de engelska.

[2] Den 18 nov. varnar sålunda Stedingk för att, »om här finnes elaka afsikter, ... genom att visa misstroende eller oro bringa dem till utbrott», och ännu i depesch af den 28 nov., som till konungen anlände i Halmstad den 11 dec., afråder han »från alla truppsammandragningar på Finlands gränser, på det allt må undvikas, som kan ådraga sig uppmärksamhet eller tjena en anfallande till förevändning». Medel till motstånd borde därför förberedas »i all tysthet». Den 18 hade han för öfrigt äfven uttalat sig ej anse faran

konungen vid denna tid ej gjorde något för att undvika den hotande stormen; gent emot Ryssland gör han i detta stycke, hvad som syntes honom möjligt, om man ej ville bryta med England, och hvad han då gör, sker i öfverensstämmelse med åtminstone vissa af hans rådgifvares förslag.

2. Förhandlingarna intill expeditionens afgång.

Hvad Gustaf IV Adolf hittills erfarit af Englands hjälpsändningar, var, såsom vi sett, icke af odeladt angenäm beskaffenhet. Deras historia hade varit sammanknippad med ständigt vacklande beslut i det engelska kabinettet, löften och förespeglingar, som ofta svekos, bristande samstämmighet mellan meddelandena från den svenska ministern i London och från den engelske gesandten i Sverige, osäkerhet och tvister i fråga om befälsförhållandena och rörande truppernas användning samt nu sist en förklaring från hans finansiella rådgifvare, att underhåll i Sverige af främmande hjälptrupper vore olämpligt, om ej outförbart. Man får ej förbise denna bakgrund vid studiet af episoden Moore.

Det första uppslaget till de förhandlingar, som skulle framkalla denna nya hjälpsändning, lät ej länge vänta på sig. Det kom helt naturligt i samma ögonblick, som det började blifva tydligt, att man både i England och Sverige bedragit sig, då man hoppats, att Ryssland tills vidare skulle hålla sig stilla. Hvad England angick, kom som bekant stridssignalen genom den ryska not af den 8 nov. till den engelske ministern i Petersburg, hvarigenom de diplomatiska förbindelserna mellan Storbrittanien och Ryssland förklarades afbrutna. Underrättelser härom nådde Gustaf IV Adolf i Hälsingborg den 19 nov. och det engelska kabinettet i London den 2 dec.; på båda ställena börjar man strax räkna med möjligheten af ett ryskt angrepp äfven på Sverige och med frågan, huru England därvid lämpligast borde stödja sin nordiske bundsförvandt. Från svensk sida begärdes genast en förklaring, »i hvad mån och till hvad be-

öfverhängande och ej kunna inse, »huru ryssarne skulle kunna göra ett vinterfälttåg i Ryssland utan förråd, som, efter hvad jag vet, de icke hafva». Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af Generalstaben, I, sid. 49, 52. Key-Åberg, senare afh., sid. 28.

lopp England med subsidier, trupper och flotta ämnar understödja Sverige», om det nu öfverfölles af vare sig Ryssland ensamt eller Ryssland—Danmark i förening.[1] Vi kunna här förbigå, hvad som skedde i fråga om subsidier och flotta, samt begränsa oss till en sammanfattning af det, som passerade i fråga om hjälptrupper.

Först må då betonas, att man öfverhufvud i fråga om alla svensk-engelska förhandlingar vid denna tid icke nog kan understryka de betydande svårigheter att vinna tillfredsställande resultat, som ständigt framkallades af den besvärliga och långsamma postgången, synnerligast under vintern. 4, 5, 6, 7 ända till 8 poster från Göteborg »saknas ännu», är den vanliga inledningen i Adlerbergs depescher, och emellanåt kan han tillägga, huru åtskilliga poster till Sverige kvarligga i Harwich för motvind. Det dröjde under sådana förhållanden i regel allra minst en månad, stundom vida längre, innan fråga och svar hunno växlas mellan Stockholm och London och vice versa, men under den tiden förändrades under ett krig vanligen situationen så, att både fråga och svar blifvit föråldrade, och att nya förhållanden korsade hvad som yttrats eller handlats i den bästa afsikt.[2]

Frågan om hjälptrupperna visade sig härvid vida mer segsliten än spörsmålen om subsidier och om maritimt understöd. På allmänna löften om den kraftigaste hjälp sparades emellertid ingalunda. »Allt det biträde England kan allt efter årstiden lämna» (den 20 nov.), »all den hjälp, som står i vår makt» (den 4 dec.), [vi skola] »bistå Sverige af alla våra krafter» (den 20 febr.) o. s. v. — i denna stil gå förklaringarna. Trontalet vid det engelska parlamentets öppnande den 21 jan. prisade konungen af Sverige, för det han motstått hvarje lockelse att öfvergifva förbundet med England, och uttalade den brittiske monarkens öfvertygelse,

[1] Wetterstedt till Adlerberg d. 19 nov. 1807.

[2] Postgången öfver Göteborg var »dubbel» d. v. s., gick två gånger i veckan. Den 8 jan. 1808 saknade Adlerberg »sju poster, nämligen alla sedan den 7 Dec.», d. 11 jan. kommo emellertid 6 af dessa. Den 22 jan. fattades åter 4 poster, d. 16 febr. åtta, »nämligen alla mellan den 11 jan. och 8 febr.»; den 4 och 13 mars saknades åter fyra hvardera gången, den 15 april fem o. s. v. Depescher till honom från Sverige af d. 8 jan. anlände sålunda till London först den 19 febr., och hans svar af den 20—23 febr. till Stockholm först d. 15 mars. Hans samtliga depescher under tiden 1—15 mars kommo till Stockholm först d. 8 och 9 april, och svaret därpå af d. 11 april till London först den 26.

att de båda husen skulle täfla om att sätta honom i stånd »att vedergälla detta på ett sätt värdigt detta land»; och underhusets svarsadress upprepade just samma ord under försäkran, att huset kände »heligheten af de förpliktelser, som Hans Svenska Majestäts ståndaktighet och trohet pålade Storbrittannien». På liknande sätt framhölls, när den 10 mars den nya svensk-engelska traktaten framlades för parlamentets godkännande, i det åtföljande regeringsbudskapet bl. a., att den engelske konungen ansåg som sin plikt att lämna Sverige »det skyndsammaste och kraftigaste understöd och biträde». Och den framstående engelske diplomaten-militären lord Cathcart — 1807 en af befälhafvarne för landttrupperna mot Köpenhamn, 1812 gesandt till Sverige och Ryssland — yttrade samma dag i ett samtal med Adlerberg, att konungen af Sverige kunde räkna ej blott på konungen och ministären i England, utan på hela den engelska nationen; det funnes där blott en mening om den svenske konungen, »ända därhän att nationen skulle göra uppror, om den kunde hysa minsta tvifvel, att vi ej för denne monark skulle göra allt, som någonsin står i vår makt».[1]

Uttalanden af denna art — och de citerade äro endast exempel — måste ju, allt efter som de af Adlerberg inberättades, väcka hopp om den kraftigast möjliga allsidiga hjälp från England. Vägen» from sounds to things» var dock i hjälptruppsfrågan alltjämt långsam och besvärlig. Frånsedt under december, hade emellertid Adlerberg till en början icke någon direkt befattning med saken, ty de närmare förhandlingarna om Englands understöd voro först öfverlämnade åt dess nye envoyé vid det svenska hofvet, mr E. Thornton, som den 4 jan. lämnade England och den 22 anlände till Stockholm. Dennes instruktion af den 30 dec. 1807 ålade honom att vid sin audiens i de kraftigaste ordalag (»in the strongest terms») uttrycka den engelske konungens högaktning och vänskap samt »hans allvarligaste önskan att med alla medel, som stode honom till buds (»the earnest desire of H. M:y by all the means in his power») bidraga

[1] »Au point même, que la nation se revolterait, si Elle pouvait concevoir le moindre doute, que nous ne fassions pour ce monarque tout ce qui est possiblement en notre pouvoir». Adlerberg till Stockholm d. 11 mars 1808. — Samtliga ofvanstående uppgifter ur Adlerbergs depescher, uti hvilka det politiskt viktigaste i regel står i apostillerna.

till hans bundsförvandts bistånd och stöd». I fråga om hjälptrupper var dock instruktionen endast negativ; efter några ord af beklagande, att de i okt. erbjudna engelska trupperna ej mottagits, meddelades, att dessa numera vore disponerade för andra ändamål, från hvilka de ej kunde dragas, och att därför England »ej för närvarande kan ikläda sig någon förbindelse med hänsyn till landttrupper».[1] Konventionen mellan Sverige och England den 8 febr. 1808 blef under sådana förhållanden endast en subsidietraktat, ehuru med en separatartikel, som till blifvande öfverläggningar »med det snaraste» hänvisade frågan om de mått och steg, som skulle vidtagas i händelse af att kriget verkligen utbröte. På detta sätt skötos förhandlingarna om trupperna åter öfver i Adlerbergs händer.

Underrättelsen härom delgafs honom i en skrifvelse från kanslipresidenten af den 14 febr., som emellertid nådde London först den 4 mars. Den redogjorde öfversiktligt för planerna och behofven med afseende på det väntade kriget.[2] Man tillbakavisade en tanke — som förutsattes äga anhang i England — att öfverge Finland för att i stället taga Norge och eventuellt Seland; Finland skulle tvärtom försvaras fot för fot, gärna med hjälp af en engelsk flotta i Finska viken. Norge och Seland kunde ej ersätta dess förlust, bytet blifva en nödhjälp, men ej fritt val. Men då man sannolikt finge värja sig på alla sidor, så vore en [annan] engelsk flotta med landstigningstrupper mot Norge af hög nödvändighet, likasom ock en tredje i Sundet och Bälten för att hindra fransmännen att komma till Seland och därifrån till Skåne.

Tanken på engelsk hjälp mot Norge var långt ifrån ny. Redan under midten af november och början af december hade, på grund af ett från Petersburg utspridt rykte om svenska planer på Norge, Canning på eget initiativ försäkrat Adlerberg, att om en dylik plan vore eller framdeles komme i fråga, Sverige med full säkerhet kunde räkna på

[1] »Cannot for the present take any engagement as to a land force». Public Rec. Office, Sweden 45.

[2] Key-Åberg, senare afhandlingen, sid. 38 ff., har ett utförligt referat däraf.

Englands bistånd till dess utförande.[1] Och nu riktades åter af en särskild anledning blickarna mot Sveriges gränser i väster. Det var de snart besannade ryktena om Napoleons plan att låta marskalk Bernadotte från Holstein öfver Jutland och de danska öarna angripa Skåne, ett företag, som danskarna ämnade understödja med egna trupper ej blott från Seland, utan ock genom ett infall från Norge.[2] Redan den 8 febr. började man i Stockholm misstänka dylika planer, och den 1 mars fick man en, låt vara något förhastad underrättelse, att Bernadottes uppmarsch från Holstein begynt.[3] Adlerberg å sin sida behöfde ej få dessa meddelanden hemifrån för att själf ana faran, utan har alltifrån slutet af januari haft sina tankar fästa därpå. Och det är kring denna fara, som undsättningsfrågan till en början *i hufvudsak* rör sig.

Vi kunna förbigå åtskilligt af detaljerna i frågans utveckling. Bernadotte själf hoppades i första taget att vara öfver i Skåne, innan engelska kryssare skulle hinna visa sig i Öresund eller Bälten.[4] Under hela mars är det också farhågorna för det kombinerade anfallet från Norge och Danmark, som företrädesvis upptaga det svenska kabinettets skrifvelser till Adlerberg. Man hade snart en plan färdig, huru stormen bäst skulle mötas: i söder genom ankomsten af engelska eskadrar till Öresund och Bälten, i norr genom en svensk-engelsk *offensiv* mot Norge. Ett långdraget, blott passivt försvar af den vidsträckta gränsen mot Norge skulle utmatta mera än en ögonblicklig kraftansträngning, som sprängde dess spridda, ännu ej krigsberedda trupper och på en gång lade landet under svenskt välde. Inhemskt missnöje öfver den danska politikens riktning och löften om fri handel med England skulle underlätta en sådan utgång, men engelska demonstrationer vid kusterna och en landstigning af omkring 10 000 man engelska trupper vore behöfliga för att stödja det svenska angreppet.[5] — Norges occuperande

[1] Adlerberg d. 13 nov. och 4 dec. 1807. Vid det senare tillfället torde hjälpen närmast åsyftats utgå i subsidier.

[2] Napoleons order till Bernadotte blef bekant i Köpenhamn d. 11 febr. Ræder, Danmarks Krigs og Politiske Historie, II, sid. 165.

[3] Kanslipresidenten till Adlerberg d. 8 febr. och 1 mars.

[4] Meddelelser fra Krigsarkivene, utg. av Generalstaben, III (Köpenhamn 1888), sid. 220.

[5] Jfr Kanslipresidenten till Adlerberg d. 1, 5, 17, 24 och 31 mars.

skulle således icke vara ett mål för sig, utan dels ett medel att utnyttja offensivens fördelar,[1] dels och framför allt en skyddsåtgärd mot norsk-franska angrepp under krigets fortsättning. Emellertid framskymtar någon gång äfven en annan tanke: alldeles såsom på hösten 1807 Selands besittningstagande stundom tänktes såsom ett bytesmedel att återköpa förluster annorstädes, så kunde man nu tänka sig äfven Norge såsom en gisslan att vid den allmänna freden återfå Finland.[2]

Äfven i London började frågan om engelska diversioner mot Norge alltmer uppmärksammas. Adlerberg arbetade naturligtvis ifrigt i denna riktning och ökade sina ansträngningar, allt efter som skrifvelserna från Stockolm ingingo. Canning förblef visserligen länge återhållsam, undvek eller uppsköt gång efter annan att tala om hjälpsändning i landtrupper och betonade, att han i detta hänseende icke ville lofva något eller ställa något i utsikt, förrän han vore fullt viss att kunna hålla det. På andra hall däremot var man mera meddelsam. Tidningar började redan i midten af januari förutsäga, att engelska trupper mot midten af mars skulle sändas till Sverige; under senare delen af februari diskuterades på liknande sätt äfven den blifvande hjälpsändningens styrka — varierande mellan 8 000 och 20 000 man — och en enskild sagesman »med vidsträckta och goda förbindelser» meddelade till och med Adlerberg, att öfverbe-

[1] »En svensk armé är farligare att lämna inaktiv än någon annan. Idén, att *intet kan göras*, verkar idén *göra intet* och den helvetiska ton, som så ofta satt vår krigsära på branten af sitt fall», skref Armfelt till Vegesack d. 25 mars (E. Tegnér, Gustaf Maurits Armfelt, III, 2 uppl., s. 132): och i en not, hvarom mera nedan, af d. 1 april till den engelske generalen J. F. von der Decken framhöll frih. Henning Wrangel, att man i Sverige antagligen redan beslutit anfalla, »mån att ej förlora fördelen af anfallet», och att »detta beslut, fullkomligt öfverensstämmande med svenska nationens lynne och mod», skulle, efter hvad han hoppades, »likt hvarje senare krigshistoriens exempel af djärthet och skyndsamhet krönas med framgång, samt norskarna däruti tro sig se förut uppgjorda operationsplaner de allierade magterna emellan».

[2] I sin depesch af d. 1 april berättar Adlerberg, huru Canning under ett längre samtal med honom, hvilket synes hafva hållits samma eller föregående dag, kastat fram en fråga — som för öfrigt äfven vid andra tillfällen berördes — om konungen af Sverige kunde tänkas medgifva Norge, neutralitet. Adlerberg förklarade sig sakna instruktioner att besvara frågan, men trodde, att det ej ginge för sig, eftersom »la conquête de ce pays était le seul moyen que nous puissions avoir pour la restitution de la Finlande, pourvu que la Selande était plus inattaquable que jamais», sedan franska trupper där blifvit koncentrerade. Både Seland och Norge betraktades alltså såsom bytesobjekt.

fälet skulle komma att föras af sir John Moore.[1] I början af mars begynte engelska officerare vända sig till Adlerberg med förfrågningar, hvar kartor öfver Norge och Finland stode att erhålla, och snart därefter trodde han sig ej längre kunna betvifla, att en expedition verkligen vore å bane. Transportfartyg hopades i hundratal vid Sheerness, trupper sammandrogos i grannskapet, och Canning själf erkände den 7 mars, att man förberedde en expedition, hvars syfte han dock ej ännu kunde uppenbara. Frapperad öfver denna hemlighetsfullhet framkastade Adlerberg i sin nästa depesch till Stockholm en undran, om England måhända för egen del ärnade bemäktiga sig Norge och kanske redan engagerat sig med något parti därstädes. En annan tanke, som också sysselsatte honom — och ej blott honom — var en viss oro, att fransmännen möjligen skulle söka från Jutland öfverföra trupper direkt till Norge, en eventualitet, som gifvetvis blott ökade behofvet af Englands hjälp. Visserligen förklarade lord Cathcart, med hvilken han den 10 mars hade ett längre samtal, »en dylik trupptransport Jutland—Norge vara en chimär», men då lorden, som af åtskilliga ansågs skola blifva den engelska expeditionens chef, samtidigt noga diskuterade Norges militära läge i olika hänsenden och själf uttalade sin saknad af goda kartor öfver Sverige och Norge, så stärktes Adlerberg ytterligare i sin öfvertygelse, att Norge verkligen skulle blifva expeditionens mål. Från denna tid försiggår ej heller något sammanträde med Canning, utan att frågan därom är å bane, ofta med kartor på bordet och under diskussion af den ena eller andra platsen såsom lämplig angreppspunkt. Två svenska officerare, kaptenerna friherre Henning Gustaf Wrangel — det bekanta brushufvudet — och Johan Wingård — sedermera statsrådet — som anlände till London såsom kurirer, uppkallades till och med i det engelska krigsdepartementet och utfrågades noga öfver sin uppfattning af krigsläget gentemot Norge och allehanda dithörande spörsmål.[2] Den krigsplan, som härvid

[1] Adlerbergs depescher d. 18 jan. och 20—23 febr. — Tanken på Moore låg tämligen nära, enär denne d. 29 dec. 1807 med en styrka af 9,000 à 10,000 man återkommit till England från Sicilien.

[2] Wrangel var uppkallad den 28 och 29 mars och besvarade vid det första tillfället bland annat ett antal skriftligen uppsatta frågor rörande kriget mot Norge. Wingård rådfrågades i början af april och hade därpå

särskildt af Wrangel utvecklades, gick ut på, att svenskarna skulle på tre punkter angripa Norge, öfverste Bergenstråhle längst i norr, general Armfelt mot Kongsvingertrakten och generalmajoren Vegesack öfver Svinesund,[1] och att engelsmännen skulle understödja angreppet dels med smärre diversioner mot Norges vestkust — Stavanger, Bergen o. s. v. — för att splittra fiendens krafter, dels med en större landstigning på den sydöstra kusten — vid exempelvis Laurvig, Arendal och Kristiansand — för att därifrån rycka upp väster om Kristianiafjorden.

Planen vann icke odeladt bifall hos de engelska myndigheterna. Canning hade vid ett tidigare tillfälle uttryckt tvifvelsmål, om lämpliga anfallspunkter funnes i Norge, som man kunde bevara, och general von der Decken förmenade under samtalet med Wrangel den 28 mars, att den svenska västarméen vore för svag för att med säkerhet kunna lyckas, hvarför dess vänstra flygel borde förstärkas med engelska trupper, som skulle debarkera på något ställe i Bohuslän, *Göteborg eller Marstrand*, och — så vidt jag förstår — med den svenska vänstra flygeln företaga angreppet öster om Kristianiafjorden.[2] Diversioner såväl mot Kristiansand, Aren-

d. 13 april en längre audiens med samma innebörd hos Castlereagh och några dagar senare ett nytt samtal i frågan med generalen von der Decken — hannoveranare, skapare af Englands s. k. tyska legion och 1807 med vid Köpenhamn — som vid flere tillfällen användes såsom engelsk mellanhand vid öfverläggningarna. Wrangels utförliga, d. 29 mars daterade redogörelse öfver förhandlingarna med honom åtföljde Adlerbergs depesch af samma dag; och en not, som han ingaf till von der Decken, depeschen af d. 1 april; från Wingård föreligga skrifvelser af d. 14 och d. 19 april, också bilagda depescher från Adlerberg. Det är Wrangels not af d. 1 april, som, anonymt, är tryckt i Correspondence etc. of viscount Castlereagh, VI, (1851) sid. 236.

[1] Detta var i själfva verket Armfelts angreppsplan (jfr E. Tegnér, Armfelt, III, sid. 130 ff.). Key-Åbergs uttryck (senare afh., sid 54), att Wrangel skulle varit ytterst knapphändigt invigd i Armfelts planer, är alltså ett misstag.

[2] Wrangel uppgaf d. 28 mars »den svenska styrkan under Armfelts befäl» till omkring 12 000 man. Wingård åter förklarade d. 13 april »arméen på norska gränsen» nära 20,000, af hvilka 3,000 under Bergenstråhle, 12,000 under Armfelt och 4,000 under Vegesack, »alltsamman reguliära samt krigsvanda trupper. Denna uppgift något betydligare, än den man förut lämnat, explicerades som varande hela arméen, då den första endast upptagit general Armfelts corps: en nästan nödvändig förändring, emedan engelsmännen, som till lands drifva försiktigheten nog långt, ansago ett anfall på Norge med en ringare styrka något äfventyradt». Svenskt landtvärn och fricorpser trodde Wingård därpå »möjligtvis stiga till mellan 40,000 och 50,000 man», kårer i Finland oberäknade. W. slöt för öfrigt sin rapport af d. 14 april med att, beträffande vissa andra spörsmål af engelsmännen, säga, att han besvarat dem med den kännedom han kunde äga på området, »trogen den föresats att jämte ett noggrannt iakttagande af sanningen, där den vore af vikt, söka undanrödja de betänkligheter man möjligtvis kunde hafva». — Hela

dal och Laurvig som mot Norges västkust gillades däremot af von der Decken.

Emellertid har tydligen oenighet i frågan rådt inom det engelska kabinettet. I sitt långa, förut omnämnda samtal med Adlerberg omedelbart före dennes depesch af den 1 april, under hvilket Canning bl. a. bad denne att ännu ej meddela Gustaf IV Adolf något om en engelsk kooperation mot Norge, ehuru som han sade, beslutet kanske skulle vara taget inom några dagar, yttrade han också, att han icke delade »sina kollegers tvifvel, att Sverige skall kunna göra motstånd, och som frukta, att ett anfall på Norge, gjordt med så föga krafter som general Armfelts, skall få samma utgång som Karl XII:s mot Fredrikshall[1]» — kabinettet var salunda söndradt. Han åstundade därför närmare upplysningar och funderade på att skicka general von der Decken till Sverige för att inhämta sådana.

Tanken på en landstigning någonstädes i Bohuslän vann också ökad anklang, och med både Wrangel, Wingård och Adlerberg diskuterades närmare om landstigningsplatser därstädes, hvilka eventuellt också borde göra tjänst såsom depôt- och reträttplatser. Redan den 25 mars kunde sålunda Adlerberg meddela, att Canning dagen förut under samspråk med en lord Kelly, som vistats i Göteborg, frågat denne, huru mycket trupper man behöfde skicka dit för att skydda Sverige mot Norge — ett *defensivt* mål alltså för expeditionen — och till de frågor, som den 28 riktades till Wrangel, hörde äfven den, om konungen af Sverige skulle vilja upplåta Marstrand åt engelsmännen, en fråga, som Wrangel»

---

den svenska armén mot Norge synes vid denna tid hafva utgjort, enligt Tegnér (Armfelt, III, sid. 130), cirka 15 000 man, däri inberäknadt Bergenstråhles kår, enligt Stavenow (Sveriges historia intill tjugonde seklet, VIII, sid. 26), cirka 15,400, Bergenstråhles kår af 2,000 man medräknad, enligt Ræder (a. a. II, sid. 434) cirka 17,000 man *utom* Bergenstråhles trupper. Wrangel synes sålunda i London hafva underskattat den.

[1] I samtalet mellan Castlereagh och Wingård d. 13 april kom den förre, som för öfrigt godkände W:s uppfattning, att en occupation af landets östra del, särskildt Aggerhus stift, skulle afgöra landets öde, äfven in på »Karl XII:s misslyckade försök» oaktadt betydande och väl öfvade trupper samt »Fredrikshalls omtalta styrka», hvilka syntes anses som »viktiga anmärkningar». Wingård sökte därför påvisa det förändrade läget 1808 mot 1718, bland annat afspärrningen från Danmark, och framhöll, att, såvidt han visste, Norge 1718 varit nära att falla. Talet om Fredrikshalls styrka ansåg han öfverdrifvet: fästningen vore antagligen en högst ofullkomlig sammansättning af gammalt och nytt.

enligt råd af Adlerberg sade sig ej kunna besvara.[1] Den 14 april, då Canning börjat med Adlerberg diskutera specialvillkor för expeditionen, frågade han, bland annat, om Adlerberg kunde förbinda sig, att den kår, som eventuellt blefve sänd, skulle få förblifva skild från den svenska arméen under befäl af sina egna chefer, samt få sig anvisad ett bestämdt mål såsom exempelvis att försvara gränsen i närheten af Göteborg. När några dagar senare Wingård hade sitt andra samtal med von der Decken, så examinerade denne honom ingående om möjligheterna att sätta Göteborg och Marstrand i stånd, så att de kunde uthärda en belägring; engelska regeringen önskade nämligen »hafva ett fast ställe på kusten, dit alla såväl landtarméens som flottans förnödenheter kunna sändas, och hvarifrån dessa trupper och förnödenheter, i händelse af en misslyckad kampanj, kunna föras utan att af fienden under denna evacuation blifva oroade.» Wingård ansåg sig emellertid hafva öfvertygat von der Decken, att ingendera platsen passade till en dylik reträttplats; och generalen framhöll då under samtalets fortsättning sin farhåga, att de trupper, som man stode i begrepp att sända, genom sin beskaffenhet och utbildning — artillerimaterialet afpassadt för engelska vägar, hästarna för slättmark och trupperna ovana vid tiraljörtjänst — ej skulle passa för Norge, utan »nästan förmånligast» kunna användas »till Skånes försvar». I stället borde hela svenska styrkan jämte några engelska jägareregementen användas mot Norge, där den förra på grund af sin vana vid klimatet och terrängen, enligt von der Decken, skulle ensam kraftigare fullända eröfringen än med hjälp af därvid ovana trupper, men »sedan conquetten af Norge blifvit lyckligen fulländad, kunde möjligtvis båda arméerna samfäldt förflytta krigsteatret till en mindre coupperad terräng på andra sidan Sundet».[2]

---

[1] Saken var för öfrigt ej ny: redan mer än en månad tidigare hade Adlerberg meddelat, att vid de engelska tidningarnas uttalande om en tillärnad expedition till Norge »le plus singulier c'est que tous les projets pretendent, que Marstrand a été cédé à l'Angleterre comme un dépot pour sa marine, naturellement pendant la durée de la guerre». Adlerberg till Stockholm d. 20—23 febr.

[2] Wingård har i sina Minnen. IV (sid. 58 ff.) efterlämnat en ordrik och endast med kritik användbar skildring af sina och Wrangels förhandlingar med de engelska militärerna i London. Såsom W. där framställer saken, fick han alltmer det intryck, att hufvudsaken för engelsmännen var att få en fast fot i Sverige, i detta fall Göteborg och där befästa sig, men utan

De sista orden pekade naturligtvis mot *Seland.* Det var icke den enda gången denna ö nämndes i samband med de engelska undsättningstrupperna. Thornton hade sålunda i slutet af december 1807 omedelbart före sin afresa till Sverige meddelat Adlerberg, att han icke upphört och icke ämnade upphöra att insistera på Selands förnyade ockupation såsom både nödvändig för Sveriges säkerhet och ett osvikligt medel att hålla Ryssland i schack.[1] Detta eller liknande yttranden hade sedan föranledt uttalanden i frågan mellan Thornton och den svenska utrikesledningen i Stockholm, hvilka genom Thornton blifvit bekanta för Canning, som den 19 mars förklarat, att exempelvis ett sådant företag i det ögonblicket öfverstege Englands krafter.[2] Saken kom emellertid snart åter upp.

Jämte Norge, Göteborg—Marstrand och Seland hade slutligen också en *diversion mot Ryssland* varit på tal under diskussionerna om undsättningsfrågan. Redan i februari ansåg sig Adlerberg hafva skäl att tro, att man skulle vilja försöka ett angrepp på *Kronstadt*, om ett sådant befunnes hafva någon utsikt till framgång;[3] officerarne började, såsom vi ofvan sett, snart också fråga efter kartor äfven öfver Finland; afsändandet af en stark flotteskader till Östersjön blef i mars en afgjord sak; och den 1 april skref Adlerberg hem, att trots de ifriga förfrågningarna hos Wrangel angående Norge antydde andra frågor, att man ännu tvekade i valet mellan ett fälttåg i Norge, för hvilket debarkeringen skulle ske i Sverige, och ett anfall på Kronstadt till sjöss och till lands på en gång. Äfven den 15 april hette det, att han med Canning mycket diskuterat en diversion mot Ryssland, men att Canning syntes oafgjord i afseende därpå.[4] Äfven i Wingårds samtal med Castlereagh ett par dagar förut hade åtskilligt talats om »möjligheten

att »ett steg skulle tagas af ditsända trupper för att möta en fiende». Replipunkten skulle i alla fall kunna vara lämplig »för fler än just engelsmännen att fly till i värsta fallet, om allt vore förloradt för landet».

[1] Adlerberg d. 25 dec. 1807.

[2] I skrifvelse till Thornton d. 15 mars varnade också Canning honom för att alltför mycket ingifva svenskarna förhoppningar om hjälptrupper. I fråga om Seland hade emellertid Thornton, såsom vi skola finna, meningsfränder äfven i England.

[3] Adlerberg d. 20—23 febr.

[4] »Il me parut indécis sur ce point». Key-Åbergs: »Om en diversion mot Ryssland ville C. icke höra talas» (a. a., sid. 55), är alltså öfverdrifvet.

att efter norska angelägenheternas snara slut kunna göra en diversion i Finland»; Castlereagh hyste fruktan, att på grund af ryssarnes styrka föga vore att där uträtta, men Wingård menade, att ryssarnes frammarsch nog snart skulle hämmas, och underströk den betydelse i detta hänseende, som en flotta i Finska viken åtföljd af en betydande landstigningskår skulle hafva; måhända skulle till och med Kronstadt kunna tagas.

Åtskilliga varierande förslag hade således varit å bane, när Canning ändtligen i midten af april förde hjälptruppsfrågan fram till ett afgörande, och kabinettets tveksamhet hade jämväl framträdt i det långa uppskofvet. Afgörandet förde ej heller med sig någon full klarhet. Det inleddes, som bekant,[1] den 14 april med frågorna till Adlerberg, om denne, därest en hjälpkår sändes, kunde ikläda sig två förbindelser, 1) att kåren vid behof när som helst finge återkallas, — antydningar gjordes om ett eventuellt franskt angrepp öfver Vlissingen — och 2), såsom redan ofvan är nämndt, att den skulle få förbli isolerad från den svenska armén under befäl af egna chefer samt få sig anvisad ett bestämdt mål, såsom exempelvis försvar af gränsen vid Göteborg, och nog nära hafvet för att bevara kommunikationen med flottan. I sådant fall kunde trupper sändas, ehuru ej mer än 10,000 man. Man hade diskuterat möjligheten af diversioner mot Bergen, Flekkerö eller i Kristianiaviken, men ej kunnat öfvertyga sig om, att ett anfall på det första stället, alltför aflägset från den svenska gränsen, skulle kunna vara af någon stor nytta för konungens operationer, och man kände ej, om en kår af den antydda styrkan vore tillräcklig för att garantera framgången på de två andra ställena. Då Adlerberg, såsom Canning förutsatt, ehuru till dennes ledsnad, saknade instruktioner för att kunna ingå de ifrågasatta förbindelserna, öfverenskoms, att han genast skulle begära sådana hemifrån. Adlerberg betraktade det första villkoret mest som en formalitet, hvars uppfyllande antagligen ej skulle kräfvas, och det senare såsom framkalladt för att undvika svårigheten af främmande befäl öfver engelska trupper; emellertid ansåg han sig ej kunna åtaga sig någon som helst förbindelse, helst som han hop-

[1] Jfr Key-Åberg, sid. 54 ff.

pades, att ett uppskof på några veckor (»le retard de quelques sémaines») icke skulle vara af någon betydelse, eftersom, sedan nu fransmännen, såsom det ville synas, åtminstone för ögonblicket afstått från expeditionen mot Skåne, det knappt vore antagligt, att danskarna skulle gå offensivt till väga från Norge.[1]

Blott två dagar senare, den 16 april, hade emellertid Canning så till vida kastat om, som han fann tiden alltför dyrbar att invänta nya instruktioner från Sverige, och han upprepade därför sin begäran om Adlerbergs bekräftelse å de två villkoren, i hvilket fall en kår på 10,000 skulle afgå. Adlerberg vägrade att ikläda sig en dylik förbindelse — utan konungens bemyndigande vore, framhöll han, alla hans löften illusoriska — men tillade, att om saken såges förutsättningslöst, dessa villkor icke vore skäl nog att uppskjuta afsändandet. Vore konung Georg nödsakad att återkalla trupperna, skulle han säkerligen göra det, vare sig han reserverat sig rätten eller ej; och så angripna som svenskarne vore på olika punkter, borde det ej vara svårt att anvisa den engelska kåren en särskild uppgift, utan förening med den svenska armén, sedan blott den allmänna opera-

[1] Adlerberg tillade bl. a., att posten vid Göteborg syntes vara den, som Canning helst önskade för den engelska kåren, »men Eders Majestät ensam kan bestämma. i hvilken grad det vore klokt att anförtro honom den, för det föga antagliga, ehuru möjliga fall, att kåren, såsom året förut, finge plötslig order att återvända.

Fransmännens åtgöranden för angreppet på Skåne erbjödo som bekant mycket växlande faser. Orderna från Paris varierade betydligt mellan aktion och uppskof. Den 5 mars hade emellertid de franska och spanska truppernas inmarsch i Holstein börjat, och mot midten af månaden öfvergingo åtskilliga till Fyen. Bernadotte själf skyndade till Köpenhamn för närmare förberedelser, men då han den 21 skulle vända åter till Fyen, fick han på grund af en engelsk fregatts uppträdande i Stora Bält, en mycket besvärlig resa öfver småöarna och vinddrefs till sist till Als. Napoleon åter sände den 23 mars en order, som visserligen föreskref anfallet på Skåne, men band det vid åtskilliga försiktighetsmått och villkor, hvilka åtminstone måste försena det, och när därpå de spanska angelägenheterna började allt mera taga kejsarens uppmärksamhet i anspråk, afgick den 13 april en ny order, enligt hvilken visserligen spanska kårer skulle dels sändas till Seland dels besätta de öfriga öarna, men de franska delarna af Bernadottes armé åter dragas tillbaka till Schlesvig och Holstein. Kejsaren synes icke hafva vågat riskera att förlägga dem på andra sidan Stora Bält. Faran för ett kombineradt danskt-franskt anfall var sålunda för tillfället *faktiskt* öfver, men för hur länge visste man ej i Sverige eller England. Och att de engelska kryssarna ej voro något fullständigt skydd, framgick t. ex. af det förhållande, att trots dem i slutet af maj 3,500 man spanska trupper kunde skeppas öfver från Fyen till Seland, dit de naturligtvis lika lätt kunnat följas af ytterligare kårer. Såsom vi skola se, betraktades faran ej heller såsom öfverstånden. Jfr nedan s. 29 not. 2 och s. 36.

tionsplanen öfverenskommits med de svenska generalerna. Adlerberg föreslog att skicka kåren till Norges *västkust* (!), hvarifrån en för Sverige mycket fördelaktig diversion skulle kunna göras. Castlereagh, som äfven var närvarande, svarade, att man ej kände landet tillräckligt för att våga detta, och att det för öfrigt behöfdes en fast plats för förråden såsom t. ex. Göteborg eller Marstrand, och, tillade han, »skulle icke konungen vilja anförtro oss försvaret af förstnämnda stad?» Adlerberg svarade, att först vore Göteborg knappast utsatt, då en armé funnes vid gränsen och en flotta vid kusten, och att af just den princip, som Castlereagh själf häfdat, nämligen att den engelska kåren skulle behålla sina egna chefer, måste följa, att en främmande kår skulle helt och hållet bli herre öfver en svensk fästning, »*hvartill Eders Majestät*», tillägger han, »*oaktadt sitt obegränsande förtroende för Hans Brittiska Majestät, aldrig skulle samtycka*». (Kursiv af mig). I stället föreslog Adlerberg posten vid Svinesund såsom viktigare, och för hvilken den engelska härens styrka vore tillräcklig, eller ock någon samverkan mot Ryssland, men det sista alternativet behagade hvarken Canning eller Castlereagh, som länge diskuterade, om man icke skulle kunna ockupera Uddevalla eller Strömstad, utan att dock Adlerberg ansåg sig bemyndigad att bestämma något därom utan nya instruktioner. Han antydde dock alltjämt, att enligt hans tanke det vore bäst att genast sända en engelsk general till konungen af Sverige för att med honom ordna frågorna och att kort därpå expediera kåren till Göteborg »*för att där invänta order om dess vidare bestämmelse.*» (Kursiv af mig).

Canning framhöll då, att svaret från den svenske konungen kunde dröja länge, under det att ögonblicken vore dyra, att man uppriktigt önskade hjälpa konungen med trupperna, men huru skulle man kunna skicka dem, innan man visste om konungen ville bifalla de två villkoren, »och hvem skall för öfrigt kunna garantera oss, att innan dess den blir vänskapligt mottagen?» Adlerberg genmälde: »Huru kan Ni hysa något tvifvel med hänsyn därtill? Skulle Ni i något fall behöfva en försäkran därom från en allierad monark och i synnerhet denne?» »Nej», svarade Canning, »men skulle det vare någon olägenhet för Er att ge oss den,

om vi genast skicka trupperna till Göteborg för att invänta resultatet af konferenserna mellan den engelske officern och konungen?» En sådan försäkran skulle delvis ersätta konungens svar, som man ej kunde invänta utan att förlora det lämpligaste ögonblicket att handla. Man behöfde blott rätten att landstiga, att erhålla logement och uppköpa slaktboskap, ty resten medförde man, och tillade Castlereagh, »vi skulle ej vilja åtaga oss kommandot, äfven om det bjödes oss.» På detta sätt förmåddes Adlerberg att i en not af den 16 april officiellt ge det äskade löftet, att kåren skulle i Göteborg blifva emottagen på det mest gästfria sätt och med all den aktning, som tillkomme en med den svenske konungen så nära allierad furstes trupper.[1] Komme hären blott till platsen, skref Adlerberg i sin depesch om saken (den 19 april), skulle den underhandlande engelske officern säkerligen vara mycket medgörligare, än om dess afsändande skulle bero på föregående öfverenskommelser; hans egen försäkran vore intet utöfver hvad man i alla fall ej skulle kunna neka en allierad makts trupper, och skulle mot förmodan någon öfverenskommelse ej kunna träffas om de föreslagna villkoren — återkallelserätten och det engelska befälet — så kunde intet värre hända, än att »kåren lämnade Göteborg för att, en gång vid gränsen, på egen hand uppträda mot den gemensamma fienden». Castlereagh underströk emellertid, att man ej kunde räkna på trupperna längre än till vintern, att de möjligen kunde komma att återkallas tidigare, och att meningen blott vore att lämna denna hjälp, medan konungen kunde organisera sina nya uppbåd, men ej såsom någon permanent hjälp.

Adlerbergs not med löftet om de främmande truppernas mottagande i Göteborg är naturligtvis uppslaget till allt det följande trasslet. Han hade, såsom vi veta, hemifrån fått upprepade order att arbeta på en engelsk landstigning *i Norge*, han måste däremot sedan fjolåret veta, huru ömtåliga frågorna både om befälet öfver hjälptrupper och om främmande truppers mottagande *i Sverige* måste vara, han saknade instruktioner på dessa punkter och han hade själf nyss uttryckt sin öfvertygelse, att Gustaf IV Adolf aldrig

[1] Adlerbergs not är i en icke alldeles felfri öfversättning tryckt i Historisk Tafla, II, Bil. sid. 36.

skulle samtycka till att lämna en främmande kår *under egna chefer* herradömet i en svensk fästning. Icke dess mindre iklädde han sig förpliktelsen, att i Göteborg skulle mottagas en sådan kår, som sändes under villkor, att den skulle stå under egna chefers befäl![1] Det var ju uppenbart, att äfven *om* genom kommande förhandlingar sistnämnda villkor skulle kunna modifieras, så måste *under förhandlingstiden* en oförenlig motsättning yppa sig mellan det oförändrade villkoret och mottagandet i Göteborg — och det var just detta, som skedde.

Den engelske officer, som skulle sändas i förväg för närmare öfverenskommelser, blef chefen för den irländska generalstaben öfversten George Murray; han afreste den 21 april. Den 20 hade hållits en ny konferens mellan Adlerberg och Castlereagh, där åtskilligt af intresse föreföll. Kåren, som skulle uppå till cirka 12,000 man, skulle medföra alla förnödenheter utom slaktkreatur, hö och halm; tross och förråd önskade man få upplägga å någon fast plats, och denna gång syntes Castlereagh därtill föredraga Marstrand framför Göteborg. Äfven nu upprepades, att man ej önskade befälet [på orten]. Därpå tillade Castlereagh: »Konungen kan vara försäkrad, att vi sända honom det bästa vi hafva. Vårt enda mål är att vara honom till gagn, *och det skall bero på honom att bestämma huru.* General Moore skall i allt rådslå med Hans Maj:t, det må bli fråga om att försvara Sveriges kuster *eller att angripa Norges. Det tillhör Hans Majestät att bestämma det* efter de mera exakta upplysningar, som han kan hafva, men som vi sakna i fråga om sannolikheten af ett anfalls framgång.»[2] Äfven från de närmast följande dagarna kunde Adlerberg inberätta

[1] Den engelska förklaringen, att man ej önskade kommandot på den plats, som blefve depôt, ändrade naturligen endast formellt, men ej reellt maktläget på orten, såframt ej svenskarna där haft en öfverlägsen styrka.

[2] »Notre unique objet est de Lui être utile, *et il dependra de Lui de determiner comment.* Le General Moore se concertera en tout avec Sa Majesté, qu'il soit question de garder les côtes de Suède *ou d'attaquer celle de la Norrège. C'est à Sa Majesté de le decider*, suivant les notions plus exactes qu'Elle aura et dont nous manquons sur la probabilité du succés d'une attaque». Castlereagh fortsatte med, att enligt hans enskilda mening, som han dock underställde konungens, den engelska kåren, som vore rörligt utrustad, skulle bli till mesta nytta genom att förläggas vid kusten för att skynda dit där den vore behöflig, något, som skulle underlätta för konungen att använda sina egna trupper på annat håll, där han behöfde dem. Då det emellertid vore ovisst, huru länge den kunde användas i Norden, vore

liknande uttryck om, att i Göteborg hjälpkåren skulle invänta order om sin ytterligare bestämmelse, och att bland möjligheterna inginge en diversion mot Norges kuster o. s. v.[1]

Emellertid voro sedan månadens början äfven i Sverige tankarna starkt fästa på den eventuella engelska hjälpsändningen, och den 11 och 19 april, d. v. s. under samma dagar som afgörandet i London, afgingo märkliga depescher till Adlerberg med ett närmare fixerande af den svenska regeringens tankar. Den förra innehöll bl. a., att konungen helst såge, att från England gjordes en kraftig ansträngning mot *Kronstadt* — äfvensom Reval och Kotka — och att han endast önskade en hjälpkår af 5 à 6000 man för en landstigning på Norges kuster, under det att Armfelt angrepe på sitt håll, engelska kryssare bevakade kusten och en annan mindre landstigning skedde vid Trondhjem.[2] Och den senare depeschen (af den 19 april) utvecklade, att efter i Skåne och mot Norge tagna dispositioner Sverige själft numera där kunde anses utom all fara, att därför engelska hjälptrupper ej behöfdes *annat än till offensiva operationer*, och att Norge på grund af brist på lifsmedel innan nästa skörd vore så illa däran, att dess fall nog ej skulle låta vänta på sig, därest i samband med landstigningsdemonstrationer af

det klokt att ej gifva den någon post, som genom dess oväntade återkallande kunde blifva alltför mycket utsatt. »Jag håller inne mitt omdöme hvad angår Norges eröfring: konungen känner den saken bättre än vi», men funnes något medel för Norges neutraliserande, syntes det, som om detta vore att föredraga framför eröfringen; Castlereagh fruktade nämligen, att konungen ej skulle ha tillräckliga stridskrafter att förse både dess fästningar och kuster för att skydda dem mot en fransk landstigning under senhösten, då flottorna ej mera kunde hålla sjön. »Men Hans Majestät kan bättre lösa denna fråga, *och må han besluta sig för det ena eller andra, så skola våra trupper i lika mått vara tillstädes för att utföra hans befallningar.*» (Kurs. i citatet af mig.)

[1] Adlerberg den 26 april. I denna depesch framhöll han jämväl, att han, utan att våga garantera något positivt, dock hade alla skäl att tro, att ett anfall på Kronstadt och Reval inginge i amiral Saumarez' fälttågsplaner. Flottan medförde nämligen ett stort antal flatbottnade båtar, som blott kunde tjäna till en landstigning, och alla tidningarna talade därom. Möjligt vore dock, att detta företag vore afsedt för flottan ensam, och att Saumarez fått order att rådslå med konungen om användande därvid af svenska trupper i stället för de engelska, som man hellre syntes vilja använda vid oceanens kuster.

[2] Adlerberg hade i sin sist anlända depesch (af d. 1 april) sagt sig tro, att en hjälpkår på 20- à 25,000 man(!) vore, om ej bestämd, så dock starkt på tal. Det är tydligen denna uppgift, som föranleder konungen att begränsa behofvet af trupper, hvad Norge angick, men önska hufvudstyrkan riktad mot annat håll.

en engelsk flotta vid inloppet till Kristiania ett allmänt angrepp gjordes af de svenska trupperna på gränserna. Främsta föremålet för sommarens förenade operationer borde däremot vara *Selands besittningstagande*, och därtill önskade konungen hjälp af 10,000 man landtrupper med belägringsmateriel o. s. v. Därigenom skulle denna ö, »Östersjöns nyckel», kunna hindras från att nästa vinter falla i fransmännens händer, hvilket både vore ett engelskt intresse och ett villkor för Sveriges säkerhet under vintern. Emellertid vore det, som sagdt, blott till offensiva företag engelska trupper åstundades, och borde Adlerberg därför »*genast afstyrka alla planer, som förutsätta någon landstigning af dem hvar som helst å svensk botten*».

Den 11 april hade man i Stockholm från Adlerberg hunnit mottaga hans depescher till och med den 1 april,[1] och den 19 april hade ytterligare två anländt. Man hade sålunda fått mottaga en rad kraftiga försäkringar om understöd i allmänhet och hört åtskilligt om den växande sannolikheten af en expedition, det hade äfven uppgifvits, att man i England ännu tvekade mellan Kronstadt och Norge, (Adlerberg den 1 april), och så hade i de sist daterade underrättelserna ganska starkt framträdt planerna på en engelsk hjälpsändning med blott *defensiva* syften och med anspråk på att slå sig ned i Göteborg eller Marstrand.[2] Det är dessa sista utsikter, som man från svensk sida bestämdt ville undanbedja sig genom depeschen af den 19 april. I fråga om offensiven får samtidigt Norge alltmer träda tillbaka. Den 11 underströks i stället Kronstadt, den 19, hvad sommaren anginge, Seland. Hvarifrån just nu detta starka betonande af Seland härrör, vågar jag för tillfället ej afgöra. Ett riktigt omdöme låg, såsom hela krigets utgång skulle bestyrka, emellertid däri, att faran för offensiv från Norge var ganska liten; man hade i Norge mer än nog att bestyra med landets eget uppehälle. I Finland gällde krigsplanerna tills vidare hufvudsakligen defensiven, och Sveaborg i ryggen på den ryska fienden väntades med somma-

---

[1] Samtliga Adlerbergs depescher 16 febr.—1 april anlände på en gång d. 8 och 9 april.

[2] Krafvet på, att de engelska trupperna skulle stå under egna chefers befäl, hade äfven framskymtat. Adlerberg d. 21 mars.

rens inbrott skola göra hans framträngande allt riskablare för honom själf. Att betrakta den fransk-danska aktionen under en af de energiske franska marskalkarna såsom en synnerligen aktuell fara, låg däremot mycket nära till hands, och att skydda sig mot densamma både nu och för kommande vinter genom att flytta sjögränsen till Stora Bält var en gammal tanke, som äfven i England hade anhang. Visst synes sålunda vara, att Thornton äfven efter ankomsten till Sverige häfdat den,[1] och just i dessa dagar höjdes i London åtskilliga röster för dess förverkligande.[2]

Depescherna af den 11 och 19 april kommo Adlerberg tillhanda resp. den 26 och 28. Man kan förstå hans oro, när han fick order från sin egen regering att bestämdt afböja, hvad den engelska just igångsatt. Trupperna voro redan ombord, fartygen ute »vid Dünerna»,[3] färdiga att hvarje minut lyfta ankar, sade han — det dröjde dock ända till den 10 maj, innan de lämnade England — Canning sjuk; under sådana förhållanden beslöt Adlerberg att tiga, rädd att minsta invändning mot landstigningen vid Göteborg skulle omintetgöra hela den expedition, som han haft så mycken möda att utverka. Han sökte trösta sig med, att offensiven mot Norge skulle igångsättas, så snart konungen och Murray hunnit konferera, och att frågan om Seland *måhända* skulle kunna lösas genom nya förhandlingar. Och han hade den tillfredsställelsen att vid ett samtal med Castlereagh den 2 maj få höra denne, som tydligen genom Thornton underrättats om planen på Seland, yttra, att »om på ett eller annat sätt Ni kunna sluta snabbt i Norge, vare sig genom en kapitulation eller genom landets neutralisering,

---

[1] Jfr uppgiften i kanslipresidentens depesch till Adlerberg d. 3 maj, att för tre månader sedan Thornton aldrig talat om annat än nödvändigheten att åter intaga Seland och hota Kronstadt, Reval och Kotka (Key-Åberg, senare afh., sid. 60). Äfven öfverste Murray betygar i en skrifvelse från Stockholm d. 17 maj, att han vid sin ankomst dit funnit, att för Thornton Selands återeröfring framstätt säsom ett föremål af synnerlig vikt för England.

[2] Den 22 april öfverlämnade en engelsman, öfverste Wood, till Castlereagh en plan till Selands återeröfring såsom nödvändig att förekomma en fransk ockupation af denna viktiga nyckel till Östersjön, och något längre fram på våren har general Dumouriez uttalat sig i samma riktning. Correspondence, despatches and others papers of viscount Castlereagh, VI (1851), sid. 195 o. 237. Om öfverste Gordons och Arthur Wellesleys (= hertigens af Wellington) yttrande i saken, se nedan.

[3] Förmodligen »the Downs» vid ostkusten af Kent.

så kunna vi ockupera Seland tillsammans med de svenska trupper, som ej behöfvas i Finland».[1] Äfven vid ett samtal med Canning den 5 maj bragtes Selandsfrågan på tal; ej heller Canning afböjde förslaget, utan förklarade beträffande detsamma, att då Moore hade den mest oinskränkta fullmakt att göra, hvad han kunde finna nyttigast för den gemensamma saken, måste man öfverlåta åt honom att bestämma däröfver efter öfverenskommelse med konungen af Sverige. Enligt de engelska ministrarnas upprepade försäkringar voro alltsa offensiva operationer mot vare sig Norge eller Seland ej uteslutna från expeditionens plan, ja, det hade sagts, att det öfverhufvud blott ankomme på Gustaf IV Adolf att bestämma, huru den skulle användas.

3. Expeditionens afgång; förhandlingarna under Göteborgsvistelsen.

Den 10 maj lämnade undsättningskåren Yarmouth. Dess styrka uppgick till inemot 11,000 man.[2] Transportflottan bestod af ett mycket stort antal jämförelsevis små fartyg, en anordning, som enligt expeditionens chef kunde gå an för öfverfarten, men var synnerligen olämplig för angrepp mot en fientlig kust.[3] Befälhafvare hade omsider blifvit sir John Moore — lord Cathcart, sir Arthur Wellesley (sedermera hertigen af Wellington) och hertigen af Cumberland hade, enligt Adlerberg, tidigare varit på tal.[4] General Moore räknades till den engelska arméns främste militärer, men

[1] Samma dag besökte Adlerberg äfven öfverste J. M. Gordon, krigssekreterare hos öfverbefälhafvaren öfver engelska hären, hertigen af York, och Gordon, som också kände planen att ockupera Seland, »talade därom såsom om en sak, som vore mycket lätt att utföra». Vid sådana tänkesätt hos den engelska regeringen ansåg Adlerberg en öfverenskommelse i saken med öfverste Murray böra blifva lätt, och ansåg för öfrigt samtalen med Castlereagh och Gordon äfven bevisa, att det ej skulle bli fråga om hjälpkårens återvändande på hösten, och att dess återkallande ej skulle äga rum, så framt ej något oförutsedt inträffade. Adlerberg d. 5 maj.

[2] 10,864 enligt instruktionen för Moore, däraf 6,631 tyskar, 4,233 engelsmän.

[3] »For a mere passage this is of less importance, but I have represented to Lord Castlereagh, how unwieldy and unmanageable we shall be if required to act upon the ennemys coast.» Därtill behöfdes vida större fartyg med särskild utrustning. »Until some plan of this kind is adopted we shall not be able to carry on a littoral warfare or be able to avail ourselves of our naval superiority.» Dagboksanteckning af d. 8 maj, The Diary, II, sid. 240. Moore beräknar där fartygen till »about 180 sail», Adlerberg till 24 skepp och öfver 200 segel. Key-Åberg, a. a., sid. 59.

[4] Adlerberg d. 29 mars o. 5 april.

var på grund af personlig kärfhet nog icke lika lämplig för ett uppdrag, som måste inledas med diplomatiska förhandlingar öfver kinkiga spörsmål, som man bort på förhand lösa, men lämnat olösta. Mellan honom och åtminstone några af ministärens medlemmar, såsom Canning, rådde också en viss spänning, som hade sin grund i slitningar under hans föregående befäl på Sicilien mellan hans egna synpunkter och utrikesledningens. Det är af ett visst intresse att finna, att därvid Moores opposition mot de hemmavarande bland annat bottnat i en hans uppfattning, att det vore lönlöst strida för att stödja ett impopulärt konungahus.[1] Huru en dylik uppfattning kan hafva inverkat på hans stämning i fråga om krigföringen i Sverige, inses lätt.

För sitt uppdrag hade Moore före afresan erhållit två ganska utförliga instruktioner af Castlereagh, dat. resp. den 20 april och 1 maj.[2] Den förra, hufvudinstruktionen, utvecklade de brittiska synpunkter vi redan känna. Det hade varit önskvärdt att före expeditionen kunna invänta närmare underrättelser om Sveriges krigsplaner och stridskrafter, men önskan att snabbt komma det till hjälp, hänsyn till de besvärliga postförbindelserna och Adlerbergs enträgenhet hade besegrat betänkligheterna, hvarför truppen nu sändes till Göteborg, där Adlerberg lofvat ett välvilligt mottagande. Ändamålet vore att bilda en lättrörlig kår, i stånd

[1] Jfr The Diary, II, kap. 22—24. »I certainly would not give the aid of a British soldier to countenance and support his (=the King of Naples) unwise, arbitrary and aggresive measures», skref Moore t. ex. i ett enskildt bref d. 15 april 1807 (II, sid. 166). Den neapolitanske ministern i London sade också d. 12 mars 1808, vid tal om den ifrågasatta expeditionen till Sverige, till Adlerberg, att han hoppades, att lord Cathcart skulle erhålla befälet, »car si c'etait le General Moore je crains que son caractère vif et trop renflexible pourrait occasionner des mesintelligences avec vos Generaux, mais c'est un excellent officier qui remplira parfaitement sa place en second.» Adlerbergs depesch d. 13 mars. Denna depesch anlände till Stockholm d. 9 april, d. v. s. kort innan de afböjande regeringsskrifvelserna af d. 11 och 19 april. I Dictionary of National Biography citeras ett uttalande om Moore, att »his manner was singularly agreeable to those whom he liked, but to those he did not esteem his bearing was severe.»

— Wingård talar också i sina Minnen om spänningen mellan Moore och ministrarne samt menar, att den berodde på, att M. var »nästan för liberal» och stod i förbindelse med oppositionen. Han antyder till och med, att regeringen måhända unnade honom motgång, men »icke unnade honom segra vid en landstigning vid Fredriksstad», samt påstår, att den vid öfverläggningar med honom öppet negligerade hans förslag. Wingård, Minnen, 4, sid. 69 ff.

[2] Båda i kopia i Public Record Office, W. O., 1/189. Utdrag tryckas såsom bilagor till denna uppsats.

att snabbt förflyttas utmed kusten för att med hjälp af flottan stödja svenskarna, särskildt till dess deras landtvärn hunne utrustas. Vikten af förbindelsen med flottan gjorde det oundgängligt, att kåren förblefve under uteslutande befäl af sina egna officerare (»the exclusive command of its own officers») och i möjligaste mån agerade såsom en särskild kår; därigenom skulle emellertid betydande svenska trupper kunna frigöras till tjänstgöring på andra håll. Då hjälpkåren hufvudsakligen skulle provianteras från England, vore äfven därför önskligt, att dess operationer så vidt möjligt förlades vid kusten. Äfven behofvet att kunna återkalla den nödvändiggjorde, att den ej droges in i landet eller införlifvades med den svenska armén i allmänhet. Under iakttagande af dessa villkor borde emellertid Moore i möjligaste mån taga hänsyn till den svenske konungens önskningar[1] och vid eventuell samverkan med svenska trupper söka det förtroligaste samförstånd med dessas befälhafvare.

Närmare upplysningar i olika hänseenden skulle erhållas genom Murray, som sändes i förväg till Stockholm. I enlighet med dessa och de ofvangifna förutsättningarna var det därpå *helt och hållet öfverlämnadt åt Moores eget omdöme att bestämma på hvad sätt*, förenligt med militärisk klokhet, *hjälpkåren mest effektivt skulle användas till fiendens skada och bundsförvantens gagn*, vare sig genom en defensiv position i Sverige, såsom vid Göteborg, eller offensiva operationer mot den norska kusten.[2] I sistnämnda hänseende hade ifrågasatts diversioner mot Bergen eller Christiansand; om sådana vore utförbara eller fördelaktiga finge Moore afgöra i samråd med den svenska regeringen.[3] Funnes tankar på Norges eröfring, borde dock på förhand noga betänkas svårigheterna ej blott af dess betvingande, utan ock af

[1] »I am to convey to You His Majestys pleasure that You do at all times pay the utmost deference and attention, consistent with the principles, above stated, to the suggestions and wishes of His Swedish Majesty.»

[2] »His Majesty is graciously pleased to confide altogether to your discretion to determinate in what manner, consistent with military prudence, the force under your orders can be most effectualy employed to the annoyance of the ennemy and the support and protection of His ally. You will consider the immediate security of Sweden as your first object, and it will be for you to determine whether this end is likely to be best answered by taking a defensive position within the Swedish territory such as Gothenburg or by offensive operations against the coast of Norway.»

[3] »I can only refer it to your consideration to be examined on the spot in concert with the Swedish Government.»

dess bevarande och faran att, då man därvid ej kunde räkna på permanent stöd af en engelsk hjälpkår, alltför mycket försvaga Sveriges östra kust. Skulle emellertid den norska hären sättas i gång och i förening med franska trupper eller officerare dirigeras mot Sverige,[1] vore det törhända bättre att förekomma än förekommas. Det förtjänade ock att undersökas, om icke måhända Norge skulle kunna skrämmas till neutralitet, detta dock endast, om den svenska regeringen funne sådant lämpligt. Genom hjälpkårens sändande i första hand till Göteborg afsåge man att skydda Sverige både från sjösidan och från Norge. Skulle den emellertid dragas därifrån, vore det af vikt att för dess förråd o. d. hafva någon säker depot, hvars skydd ej kräfde alltför mycket trupper, och då Marstrand vore passande därtill, hoppades man att konungen i Sverige skulle befinnas benägen att på denna likasom hvarje annan punkt underlätta expeditionens framgång. Slutligen anbefalldes samråd med öfverbefälhafvaren öfver den engelska flottan i de nordiska farvattnen, amiral Saumarez, och med envoyéen Thornton.

Den andra instruktionen för Moore, daterad den 1 maj, var tydligen framkallad af de meddelanden om Gustaf Adolfs planer på Seland, som just i dessa dagar kommit de engelska statsmännen till del, och rörde uteslutande denna fråga. Det framhölls såsom ganska tvifvelaktigt, om Sverige kunde afvara den betydande styrka, som med hänsyn till Selands närvarande försvarskrafter skulle behöfvas för dess betvingande. Senaste underrättelser antydde emellertid, att Gustaf Adolf numera föredroge detta företag framför fortsatt offensiv mot Norge. Någon bestämd position i saken kunde man dock ej för närvarande intaga i London. Till denna åtgärd likasom till alla andra, som konungen af Sverige ansåge befordra hans länders säkerhet, ville man dock ytterst gärna medverka, så långt hänsyn till militärisk klokhet medgåfve;[2] och utan tvifvel skulle en ockupation, om också blott för en tid, af Köpenhamns stad och hamn med åtföljande tillintet-

[1] Man räknar alltså ännu med möjligheten af franska trupptransporter till Norge.

[2] »In this and in all other measures, which in the deliberate judgment of His Swedish Majesty may be deemed conducive to the safety of his dominions, it is His Majestys earnest desire to cooperate as far as considerations of military prudence will permit.»

görande af alla medel därstädes till fientliga företag under återstoden af kriget ingalunda vara likgiltig för Englands egna intressen. Innan man bestämde sig därför, borde dock

1:o) sakens utförbarhet och följder noga öfvervägas, under tagen hänsyn jämväl till dess inverkan på Sveriges allmänna säkerhet både i händelse af dess framgång och dess misslyckande,

2:o) tagas i betraktande, om Sverige ensamt kunde hålla ön besatt, därest den eröfrades af båda makterna tillsammans; och

3:o) planerna för företaget först underställas regeringen i London, såframt ej genom sådant uppskof ett gynnsamt ögonblick försummades, något, som dock ansågs otänkbart.[1]

Skulle konungen af Sverige stå fast vid tanken, syntes jämväl åtgärder för Norges neutralisering oundgängliga för att sätta Sverige i stånd att föra tillräckligt med trupper öfver Sundet utan att blottställa sig för anfall från Norge. Därest denna sistnämnda sak lämpligare skulle kunna föras fram genom förhandlingar direkt mellan de engelska befälhafvarne och norrmännen än mellan Sverige och Norge, och konungen af Sverige samtyckte till ett sådant tillvägagångssätt, vore Moore bemyndigad att i samråd med Thornton gripa sig an med saken.

I fråga om den sända hjälpkårens användning lämnade sålunda instruktionerna alltjämt olika möjligheter öppna, nämligen ej blott defensiva åtgärder i Sverige, utan ock offensiva mot vare sig Norge eller Seland.[2] Valet mellan möj-

[1] Sir Arthur Wellesley (hertigen af Wellington), som tydligen af Castlereagh rådfrågats angående instruktionerna för Moore, och som i ett svar af den 29 april fann dem så fullständiga som de borde vara, hade dock på denna punkt en afvikande mening, i det att han ansåg, att Moore bort få fria händer att själf afgöra äfven denna sak. »In respect to Zealand, the question is exactly one of relative force: and I don't see why you should not give the General a discretionary power to co-operate with the king in this expedition, in the same manner as you have in the other operations which His Majesty may undertake. In the existing state of uncertainty respecting the strength of both the parties, I don't think you can decide upon this operation against Zealand with satisfaction to yourself, and I think you may safely confide in the discretion of Sir John Moore.» I själfva sakfrågan framhöll W. på samma gång vissa svårigheter, hvilkas bedömande han emellertid hänsköt till konungen af Sverige och Moore. Correspondence etc. of Castlereagh, VI, sid. 230.

[2] Äfven det tredje, förut ifrågasatta angreppsområdet, *Kronstadt*, var vid denna tid ej skjutet å sido, utan berördes i den instruktion, som Castlereagh den 12 april aflät till amiralitetet angående den örlogsflotta, som

ligheterna var emellertid här öfverlämnadt i Moores egna händer, under det att däremot enligt Cannings och Castlereaghs sista uttalanden till Adlerberg det lagts i den svenske konungens.[1] En farlig tvetydighet alltså på en mycket ömtålig punkt och tillika ett nytt tvistefrö till det förut befintliga, så godt som oundvikliga i fråga om befälsförhållandena. Därjämte underströk instruktionen ytterligare det ömtåliga krafvet på Marstrand.

Samtidigt med hufvudinstruktionen för Moore, d. v. s. den 20 april, utfärdades jämväl en instruktion för öfverste Murray, som, såsom vi veta, redan den 21 afreste till Sverige. Han skulle uppsöka konungen, hvar denne än befann sig, och förutom öfver de spörsmål, som Moore kunde önska framställda, söka af den svenska regeringen erhålla de noggrannaste upplysningar öfver 19 i instruktionen närmare angifna punkter. Jämte planerna mot Norge berörde de krigföringen i allmänhet. I sistnämnda hänseende gällde de sålunda exempelvis den svenska arméns styrka, fördelning, befäl, förstärkningsmöjligheter m. m., den svenska regeringens afsikter i fråga om kriget i Finland, de ryska truppernas styrka, förläggning och förmodade planer därstädes o. s. v. Det spordes också, »hurudant sinnelaget är i den svenska arméen och folket i närvarande kris, och huru långt de ådagalägga en föresats att ståndaktigt försvara sitt land mot fienden». Med hänsyn till Norge frågades, om man på allvar tänkte på en eröfring, eller blott ville förekomma norrmännen med offensiven för att hålla kriget från egna gränser, om Norges neutralitet kunde erhållas, om styrkan och utrustningen i olika hänseenden af både de svenska och de norska kårerna, om fästningarnas och andra orters, såsom

skulle sändas till Östersjön. Det hette nämligen i dess slut, att church flottans styrka icke tilläte att genast vid dess ankomst till Östersjön tillräckliga krafter detacherades för att angripa Kronstadt, så skulle dess chef dock snarast undersöka möjligheten af att med framgång nalkas denna och andra hamnar, där den ryska flottan låge, för att angripa dem, så snart man kunde sända honom tillräckliga krafter därtill. (»Your Lordship will however direct the naval officer in the chief command to point his earliest enquiries to the practicability of successfully approaching that (= Cronstadt) and other ports, in which the Russian fleet is lying, with the view of acting offensivly against them as soon as it may be possible to furnish him with adequate means for prosecuting this object without exposing Sweden by his absence to invasion.») W. O. 1, 189.

[1] Jfr ofvan sid. 29.

Bergens, Kristiansands, Flekkeröns m. fl. beskaffenhet och angriplighet m. m., om norrmännens sinnelag gentemot svenskar och fransmän o. s. v., samt slutligen också, hvilken säkerhetsplats svenskarne ville upplåta för den engelska kårens tross och förråd, samt om därtill Marstrand kunde erhållas.[1]

Samma dag, den 20 april, afläts slutligen också en skrifvelst till Thornton med order, hvad han hade att iakttaga med afseende på Murrays beskickning. Det föreskrefs bl. a., att innan något närmare aftal träffades om hjälpkårens användning, Gustaf IV Adolf skulle göras underkunnig om de villkor, under hvilka den sändts, hvarpå följde krafvet på rätten för den engelska regeringen att när som helst helt eller delvis återkalla den, och på den därmed sammanhängande nödvändigheten att i möjligaste mån hålla den skild från de svenska trupperna. Thornton skulle därför föreslå konungen af Sverige, att de engelska trupperna skulle användas »antingen till försvaret af någon särskild del af den svenska kusten eller till angrepp på någon särskild del af den norska eller såsom garnison i Göteborg eller någon annan viktig post, som konungen af Sverige kunde utpeka», och där den kunde upprätthålla en oafbruten förbindelse med den engelska flottan.[2] Han skulle vidare förklara, att ehuru kårens befälhafvare skulle beordras att visa all uppmärksamhet och eftergifvenhet för konungens önskningar, trupperna dock måste förblifva under hans omedelbara och uteslutande befäl, helt underkastade hans förfogande.[3] Skrif-

[1] »What place of security the Swedish command can assign for the reception of the heavy baggage and magazins of the British army, in which they may be secured without such a deduction for their protraction from the effective strength of the corps as would render it less equal to service in the field, and whether H. S. M. will in this wiew appropriate Marstrand as a place d'armes for the British troops?»

[2] »You will therefore propose to the king of Sweden, that H. M. troops should be employed either in the defence of any particular part of the coast of Sweden, or in the attack of any particular part of the coast of Norway, or in garrisoning the town of Gottenburg, or any other important Post which H. S. M. may point out, and in which it will be possible for them to preserve an uninterrupted communication with the British fleet.» I fråga om garnisonsort skulle alltså den svenske konungen kunna välja mellan Göteborg eller andra.

[3] »You will fully explain to the king of Sweden, that altho the officer commanding H. M. forces will be instructed to pay every attention and deference to the king of Swedens wishes, the British troops must remain under his immediate and sole command, and entirely subject to his disposal.»

velsen slöts med erinringar om de skäl, hvarför expeditionen skulle afsändas redan före Murrays återkomst, om Adlerbergs löfte angående dess mottagande, samt om Thorntons åligggganden att genom utbyte af noter bringa till stånd det nödiga aftalet angående dess användning.[1]

Murray anlände till Stockholm någon dag efter den 10 maj. Den 13 maj ingaf Thornton till kanslipresidenten Ehrenheim sin not i frågan. Den frambar, med en särskildt i dess afslutning ganska ursäktande ton, de omtalade villkoren, men åtminstone på en punkt med *en icke oväsentlig afvikelse från ordernas ordalydelse.* I fråga om orterna för kårens användning förbigingos nämligen alldeles specialförslagen och ersattes med ett uttalande, att trupperna »antingen de användas till offensiva företag eller till försvarsåtgärder, hvilket Hans Maj:t torde behaga anvisa dem», skulle vara i stånd att hafva fri kommunikation med den engelska flottan.[2] Ordernas inskränkta alternativ — försvar af svenska kusten, angrepp på den norska, garnison i Göteborg eller annan af konungen bestämd ort — voro således utbytta mot de alldeles obegränsade: *offensiva eller defensiva företag, allt efter konungens behag.* Det var, såsom vi sett, icke första gången, som åt Gustaf IV Adolf från engelskt håll utlofvades en långt vidsträcktare dispositionsrätt öfver hjälpkåren, än orderna till dess engelska styresmän föreskrefvo.[3]

Murray dröjde i Stockholm omkring en vecka och hemsände därunder flere bref. Åtskilligt af deras innehåll återkommer i rapporter från Moore, om hvilka mera nedan. De andades öfver hufvud en icke alltför gynnsam stämning om

[1] Skrifvelsen i Public Record Office, Sweden 45.

[2] »Et soit qu'elles soient employées aux opérations offensives ou aux mesures de defence que Sa Majesté daignera leur indiquer, qu'elles soient dans tous les cas à portée d'avoir le libre communication avec les forces navales de la Grande Bretagne.» Noten är i en tämligen god öfversättning tryckt i Historisk Tafla II, Bil., sid. 40.

[3] Äfven i fråga om befälsrätten torde Thorntons not möjligen kunna sägas lofva mera än skrifvelsen till honom. Jfr dennas ofvan citerade ordalydelse med notens: »que le Général, commandant les troupes pendant qu'il se prêtera avec empressement et avec toute la déférence possible aux vœux de Sa Majesté *et aux objets qu'elle voudra faire accomplir*, ait les troupes sous ses seuls ordres immediats et entièrement soumises à sa seule disposition.» De kursiverade orden äro, såsom synes, ett tillägg af Thornton.

läget i Sverige. Exempelvis framhölls, hvad Finland angick, att Klingspor var »not known as a military man», och att man icke trodde, att arméen därstädes skulle kunna förstärkas, så att den med någon kraft skulle kunna arbeta på landets återeröfring; snarare menade man alltför allmänt, att detta af naturen vore hänvisadt att utgöra en del af ryska riket (!).[1] Och hvad stämningen i Sverige beträffade, så var den nog förträfflig hos arméen och hos allmogen, men hos de högre klasserna icke utmärkt af den patriotiska lyftning, som behöfdes i en dylik kris.[2] Med hänsyn till kriget mot Danmark kunde Murray meddela, att han funnit Thornton hafva betonat Selands återeröfring såsom en åtgärd af stor vikt för England, dock utan att hafva afsett, att just Moores trupper skulle användas där; skulle Sverige kunna skyddas under en vinter, borde nämligen Stora Bält vara dess gräns. Någon operationsplan för fälttåget mot Danmark-Norge hade emellertid icke tidigare utarbetats, men nu hade två förslag framställts, det ena om anfall mot Seland, det andra om anfall på Norge. Murray själf skall ha förordat att börja med det senare, och detta af följande skäl: dels kunde militära operationer i Norge ej fortgå längre än till oktober, under det att Seland kunde angripas hvilken årstid som helst; dels skulle en månad åtgå, innan de svenska trupperna hunne till Skåne; och slutligen skulle i allt fall ej mer än 16,000 man af svenska arméen blifva disponibla för företaget, en styrka, som vore otillräcklig, och dessutom ej kunde uppbringas utan att på ett riskabelt sätt

---

[1] »It is an opinion too generally entertained here, that Finland is more likely to form in nature a part of the Russian Empire than to revert to Sweden, and whether may be the sentiments of the lower classes in that country itself, it is known that on one occassion lately several officers of a Finland regiment passed over to the ennemy. Feelings of personal pique towards a commanding officer have been mentioned as the cause of this defection, but with what truth I am not aware.» Murray till Castlereagh d. 6 maj 1808, W. O. 1/189.

[2] »As to the disposition of the Swedish army I believe it in general to be extremely good, and according to all accounts the troops have acted with spirit both in the Finland and in Norwegian frontier. Amongst the people there is said to be a high national spirit, which will resist invasion from the neighbouring countries; but it is supposed to be confined pretty much to the peasantry. The higher classes and the inhabitants of the principal towns are said not to possess the same feelings, and there seems reason to apprehend, that that pariotic enthusiasm, which should make a nation spurn the thought of being dictated to by a Foreign Power, is not to be counted upon generally in Sweden». Murray till Castlereagh d. 16 maj 1808.

blotta gränsen mot Norge. Väntade man däremot till hösten, skulle äfven landtvärnet hinna organiseras och alltså tillräckligt med trupper stå till buds. Då emellertid konungen insisterade på, att operationerna skulle börja emot Seland, hade Murray ej kunnat göra annat än hänvisa till Moore. För öfrigt berömde han konungen för dennes fasthet att ej uppgifva förbundet med England.[1]

Redan innan Murrays ankomst hade Gustaf IV Adolf genom Adlerbergs depesch af den 19 april, anländ till Stockholm den 2 maj, blifvit underrättad om de engelska undsättningsplanernas dåvarande läge, d. v. s. om expeditionens begränsning till omkring 10,000 man, dess destinerande till Göteborg i närmast defensivt syfte,[2] tankarna på en fast plats i Sverige samt de båda villkoren om återkallelserätten och det engelska befälet o. s. v. Det kändes som ett magert resultat efter vårens alla frikostiga förespeglingar i parlament och annorstädes, det bjöd just, hvad konungen kort förut afböjt, och var jämväl grundadt på det oantagliga villkoret om engelskt militärbefäl i rikets andra stad. Den kraftiga svarsdepeschen af den 3 maj gaf uttryck åt en del af dessa känslor och underströk eftertryckligt krafvet på vida starkare stöd och offensivare åtgärder mot både Ryssland och Danmark; endast genom att under sommaren genom Selands ockupation säkerställa sig i väster kunde man hoppas att till nästa vinter med samlad kraft möta ett anfall från öster öfver kanske både Åland och Qvarken. En hjälpkår blott till kustbevakning vid Göteborg skulle blifva till föga nytta och endast onödigtvis förtära rikets tillgångar; ej heller kunde konungen i främmande händer öfverlåta en stad af sådan betydenhet. Emellertid hoppades han, att kåren skulle få användas ej blott till defensiva företag, och

[1] Murray till Castlereagh d. 13, 16, 17 och 18 maj 1808. — Af dessa Murrays bref från vistelsen i Stockholm i maj äger jag tyvärr för närvarande ej så utförliga kopior, som af mitt öfriga källmaterial, utan blott kortare excerpt. De hafva kompletterats med den redogörelse Adlerberg lämnar af saken efter ett samtal med M. efter dennes återkomst till London d. 31 maj (Adlerberg d. 3 juni). En efterskörd i Public Record Office är emellertid önskvärd. — Det bör anmärkas, att Murray lämnat England före utfärdandet af biinstruktionen af d. 1 maj angående Seland, och således ej kunde känna densamma.

[2] De liberalare uttalandena i samtal d. 20 april och senare angående kårens friare användning synas däremot hafva anländt först samtidigt med Murray.

transportfartygen skulle därför emottagas i Göteborgs hamn, men befälhafvarne anmodas att ej landsätta trupperna, förrän med Murray aftal träffats om deras vidare bestämmelse.[1] — Man förstår den sista klausulen; den var helt enkelt nödvändig under förhandlingarna om befälet, om ej Göteborg skulle lämnas i främmande truppers hand.

När så Murray anländt, besvarades hans framställningar dels i en kontranot till Thornton den 17 maj, dels i en artig skrifvelse direkt till Moore s. d.[2] Skickligt togs därvid genast från början fasta på Thorntons förklaring, att trupperna sändts för att användas »*aux opérations offensives ou aux mésures de défense que je voudrais leur indiquer*». Innan deras användning närmare dryftades, vore emellertid nödvändigt att diskutera de från England uppställda villkoren, för att ej missförstånd därutinnan framgent skulle förlama redan började operationer. Med hänsyn härtill måste återkallelserätten bindas vid en uppsägningstid af minst 8, högst 14 dagar, då eljes en ögonblicklig återkallelse kunde utsätta den svenska arméen för ögonskenlig fara. Med samma uppsägningstid borde konungen af Sverige då också kunna afsäga sig de engelska truppernas medverkan och förordna om deras återinskeppning från svenskt område. Grundsatsen om den engelska kårens agerande separat från svenska trupper godkändes i princip, ehuru under erinran att oförutsedda förhållanden kunde föranleda deras tillfälliga förenande. Den fria gemenskapen med den engelska flottan betonades med rätta förnämligast vara beroende af flottbefälhafvarnes instruktioner och inbördes öfverenskommelser mellan dem och cheferna för landttrupperna. Hvad slutligen angick de, såsom riktigt anmärktes, i sig själfva motsägande bestämmelserna om befälsrätten — det engelska separatbefälet under iakttagande af all möjlig eftergifvenhet för konungens önskningar — så framhölls, att främmande truppers uppträdande i ett själfständigt land med nödvändighet förutsatte den inhemske monarkens högsta befäl. Där-

[1] Den märkliga depeschen är utförligare refererad hos Key-Åberg, senare afh., sid. 59.

[2] Den förra hänvisar delvis till den senare, hvilken här i hufvudsak följes. Denna är i en tämligen god öfversättning tryckt i Hist. tafla, II, Bil. sid. 43. I konceptet har konungen egenhändigt gjort en del förbättrande rättelser.

ifrån kunde konungen ej vika, hvilket icke hindrade, att hjälpkåren liksom de svenska trupperna i tjänstens detaljer och i de militära operationerna blefve samtliga helt och hållet underkastade sina respektive officerares order under konungens öfverbefäl.[1] Skrifvelsen slöt med ett uttalande af konungens förvissning, att, då dessa modifikationer i de engelska villkoren öfverensstämde med det ändamål man ville befrämja, de skulle befinnas förenliga med Moores instruktioner; han afvaktade alltså härpå ett snabbt och tillfredsställande svar, hvilket skulle »afgöra, om han än en gång finge nöjet att föra befälet öfver dessa goda och tappra trupper».

Med detta besked skyndade Murray till Göteborg, dit han anlände den 21 maj, och där Moore sedan den 17 legat ankrad. Och redan här stå vi faktiskt inför dramats *verkliga* vändpunkt. Men krisen har icke, såsom man trott, berott på de senare fruktlösa förhandlingarna mellan Moore och konungen, utan dess djupa, inre grund har varit Moores redan nu framträdande och alltjämt fasthållna uppfattning, att hans uppdrag var dömdt att misslyckas och därför ju förr dess hellre borde afbrytas. Hans dagsboksanteckningar och hans bref till London under dessa dagar lämna härom intet tvifvel.[2]

Det är ställningen i Sverige, sådan den målats för honom, som framkallat denna Moores pessimistiska stämning.[3] Oriktiga uppgifter om de krigförandes styrka — öfverdrifna om fiendernas, för låga om svenskarnes — hafva därvid tagits till utgångspunkt för hans omdömen. Sveriges hela

---

[1] »C'est une condition dont je ne saurais me départir, et qui n'empèche pas que ce corps ainsi que mes trouppes pour les détails du service et les opérations militaires soit absolument aux ordres de leurs officiers respectifs conjointement sous mon commendement.»

[2] Dagboksanteckningar finnas i The Diary (II, sid. 205 ff.) två, af d. 20 och d. 25 maj, hvartill sluta sig fyra bref *från* London till Moore från början af juni. Brefven (i Public Record Office, W. O. 1/189) äro sex, nämligen fyra d. 19, 21, 25 och 27 maj till Castlereagh, det sista med en märklig bilaga, samt två d. 19 och 27 till Castlereaghs broder sir Charles Stewart, de sistnämnda mest oförbehållsamma. Brefven af d. 19 samt dagboksanteckningen af d 20 äro, såsom synes, tillkomna före Murrays återkomst, men hafva influerats af ett d. 18 från Murray anländt bref, som i öppet kuvert medförde dennes första skrifvelse till Castlereagh.

[3] Hans källor uppgifvas i brefvet till Castlereagh d. 19 hafva varit underrättelser från amiral Saumarez och andra, hvilka sägas hafva bekräftat, hvad Murray inhämtat. Det bref från Saumarez af d. 14 maj, som är tryckt i Memoirs and Correspondence of admiral lord Saumarez, II (London 1838), sid. 103, är emellertid icke alls så pessimistiskt.

armé öfversteg, hette det, icke 28,000 à 29,000 man; däri voro dock ej inräknade depôttrupperna, som, om de kompletterades, skulle uppgå till 9,000, men som ej voro kompletta och bestodo af rekryter och pojkar, ej heller »massuppbådets» (= landtvärnet) 30,000, af hvilka dock blott officerarne voro samlade. Af dessa cirka 28,000 stodo 8,000 mot Norge, 10,000 i Finland och de återstående 10,000 bevakade Stockholm och kusterna i söder.[1] *Faktiskt* beräknas emellertid den svenska arméen, landtvärnet oberäknadt, vid denna tid hafva varit 66,000 man, hvaraf 20,000 i Finland; och om än bland återstoden en del vakanser funnos och cirka 13 à 14,000 voro vargering, så återstodo dock *i det egentliga Sverige* bortåt 30,000 — i st. för Moores 18,000 —, hvarjämte anstalter genast vidtogos för luckornas fyllande och vargeringens uppsättande. Af hela styrkan stodo, såsom vi sett, mot Norge under Armfelt 13,400 och under Bergenstråhle 2,000.[2]

Fiendernas styrka öfverdrefs däremot. Seland, hette det, försvarades af 28,000 danskar, och därtill stodo 44,000 fransmän, spaniorer och holländare på Fyen eller kusten intill (Jutland?); Armfelts 6,000 (8,000) hade emot sig 30,000 »danskar och norrmän vid den norska gränsen». *Faktiskt* synas danskarna på Seland hafva varit 20,000 och deras fransk-spansk-holländska hjälpkår högst 33,000, hvaraf dock en stor del numera återvändt till Holstein.[3] I Norge torde prins Christian August sunnanfjälls haft 16,000 à 17,000 man, däraf dock ej mer än något öfver hälften, alltså högst 9,000, disponibla för operationer mot fienden.[4]

Från sin utgångspunkt, Sveriges afgjorda underlägsenhet på alla punkter, drog därpå Moore den slutsatsen, att våra

[1] Sifferuppgifterna växla något; dagboken d. 20 har 28,000 såsom totalsumma och blott 6,000 såsom kår mot Norge, brefvet till Castlereagh d. 19 respektive 29,000 och 8,000. I båda heter det om depôttrupperna, att de sades vara »unfit for service», i det senare om landtvärnet, att det »does not exist».

[2] Sveriges Historia intill tjugonde seklet, VIII, sid. 286.

[3] Sveriges krig åren 1808 och 1809, IV, sid. 16. Jfr ofvan sid. 26. Saumarez (anförda bref) beräknade den fransk-spanska kåren blott till 30,000 och tvifla de på möjligheten af dess transporterande öfver till Seland.

[4] Danmarks Riges Historie, VI, sid. 616. Ræder (a. a., II, sid. 404 ff.) räknar armén sunnanfjälls till 16,500 man, linie *och landtværn*, däraf dock cirka 8,000 à 9,000 besättningar i fästningar eller posteringar vid kusten, så att såsom mobil kår mot Sverige återstod blott 7,000 à 8,000.

Man kunde vara frestad fråga, hvarifrån detta konsekventa underskattande af Sveriges styrka i förhållande till dess fienders härrörde sig. Från svenske motståndare till kriget?

trupper på intet håll kunde försvagas för att, såsom ifrågasatts, stärka Armfelts kår. Därtill återstode alltså blott de odugliga depôttrupperna och det ännu obefintliga landtvärnet, men äfven om den på sådant sätt kunde förstärkas,[1] så förblefve den otillräcklig att, äfven i förening med engelsmännen, eröfra det »af 30,000 man» försvarade Norge. Armfelt hade för öfrigt just nyss lidit afbräck och torde komma att drifvas tillbaka »åtminstone» till svenska gränsen. Ett angrepp på Seland vore Moore böjd att betrakta såsom otänkbart. Öfverhufvud hade svenskarne ingen rätt att tänka på eröfringar. Fara vore fastmer, att de skulle blifva besegrade och angripna i eget land, och gjorde de ej långt större ansträngningar för sitt försvar, betviflade han, att en kår sådan som hans, som vore begränsad till operationer vid kusten, kunde »vare sig göra dem någon väsentlig tjänst *eller för någon längre tid undanskjuta deras undergång.*»[2]

Detta redan den 19 maj i det första brefvet till Castlereagh. I det samtidiga till general Stewart tilläggas några mycket betecknande ord. Moore betviflade, säger han, att några åtgärder vidtagits för att mottaga hans kår i Göteborg, men än mer betviflade han, »*om det under sakernas nuvarande läge är klokt att landsätta den där!*»[3] Så anfördes ett ytterligare skäl till misströstan: ryktet om Sveaborgs fall genom kommendantens förräderi.[4] »Äro män i den ställningen förrädare, är det skäl att misstänka, att äfven andra äro smittade.»[5]

[1] I dagboken talas om dess eventuella förstärkande till 18,000 man, i brefvet till Castlereagh däremot till 10,000. Ettdera är säkerligen felskrifning.

[2] »The Swedes have no right to look to conquests. The danger to be apprehended is that they will be overpowered and invasted, and indeed unless they are themselves enabled to make far greater efforts in their defense, I doubt, if a corps, such as I command, limited to operations on the coast. can either render them essential service or for any length of time protract their fall.» Moore till Castlereagh d. 19 maj 1808.

[3] »I doubt if any preparation is made there for the reception of this corps, and I doubt still more, whether in the present state of things, it will be thought prudent to land them there.»

[4] I dagboken påminnes om fästningens anseende såsom ointaglig och säges, att med dess fall var det slut »with the power of ever recovering Finland».

[5] »But when men of such character and in such high stations are found to be traitors, there is reason to suspect that others are also infected — and it is only by the exertion and good will of all ranks, that Sweden has a chance of being defended.» I dagboken heter det ungefär liknande: »It is to be feared that this Governor is not the only traitor in Sweden, but

Murrays återkomst från Stockholm förändrade intet i Moores missmodiga uppfattning af läget. Gustaf IV Adolfs bref fann han visserligen väl affattadt[1] och konungens anmärkningar öfver de engelska villkoren, som syntes hafva blifvit honom (konungen) meddelade först vid Murrays ankomst genom Thornton, både naturliga och befogade (»both natural and just»). Han besvarade dem emellertid med ett bref till konungen, hvari han i artiga ordalag förklarade de af Thornton meddelade villkoren identiska med de i hans instruktioner gifna, från hvilka han som officer ej kunde afvika; han tog därför, sade han, det enda steg han kunde taga och sände Murray till England för att i hopp om nya instruktioner underställa dess konung saken.[2] Det torde kunna ifrågasättas, om instruktionernas uttalanden om den hänsyn till den svenska konungens önskningar, med hvilken det egna befälet skulle föras, icke kunnat berättiga Moore att åtminstone provisoriskt afgöra saken på egen hand. Sådan synes åtminstone den engelska regeringens mening varit.[3] I själfva verket var detta nog också hans egen mening, men han *ville* icke, ty han såg ingen gagnelig användning af trupperna i Sverige, och han *begagnade sig därför*, såsom han själf framhåller i sin dagbok, af de svenska anmärkningarna för att tillsvidare hejda hvarje aktion. Hade i fråga om en sådan svenska planer förelegat, som han gillat, hade han handlat annorlunda.[4]

---

that on this occasion he has acted in connivance with others.» — Cronstedts gärning bar genom sin inverkan på Moore alltså frukter äfven i fråga om kriget västerut.

[1] »The King's letter is well expressed and is perfectly polite both to me personally and to the British government». The Diary d. 25 maj, II, sid. 208.

[2] Brefvet, af d. 22 maj, tryckt hos Key-Åberg, senare afh., sid. 62.

[3] »Ministers, I hear, would have been better pleased, had you acted on your own responsibility», skref till Moore en vän, generallöjtnanten R. Brownrigg i London, d. 31 maj, sedan Murray hunnit dit. The Diary, II, sid. 211.

[4] »With respect to the objections made by the King of Sweden, had his Majesty's plans been such as I could possibly concur in, I might have endeavoured to have arranged an understanding with him in such a manner as to have enabled me to go on with the immediate service, leaving the final decision to be sent afterwards from England; but, as it was, I thought it best to avail myself of his objections(!) to stand upon my instructions, and to put stop to all action until I was further instructed.» Dagboken d. 25 maj, The Diary, II, sid. 209. — Ungefär samma tanke uttryckes i hans bref till Castlereagh d. 24 maj: »Had any service been in view, which was likely to have been suffered from delay, I might have offered some explana-

På olika sätt upprepas nämligen uttalandena om gagnlösheten af hela företaget. Det hade, sådan är Moores öfvertygelse, kommit till stånd endast på grund af falska underrättelser i England om tillståndet i Sverige; det kunde icke göra någon nytta eller för någon tid förebygga landets undergång.[1] När Moore förkastade den svenska regeringens förslag angående kårens användning, önskade han visserligen, att han kunnat föreslå Castlereagh någon plan, mot hvilken han ej hyste de allvarligaste betänkligheter, men någon sådan kunde han ej finna.[2] Därför hemsändes Murray för att ge den engelska regeringen nödiga upplysningar att sätta den i stånd att fatta sitt beslut. »*Min egen mening*», tillägger han i detta samband i sitt andra bref till general Stewart, »*är att vi böra återkallas, och därtill gifva konungens äskanden kanske en antaglig förevändning!* Sverige är icke starkt nog att draga något gagn af en sådan hjälp, som afsetts med denna kår. *Att landsätta den i Sverige och att ställa den till en sådan persons disposition, som konungen säges vara, vore en farlig åtgärd*, men skulle ej göra hans styrka jämnstark med motståndarnes. För att försvara detta land måste Storbrittanien taga alltsammans på sig; eljest kan det fördärfva sin armé och föröda sina tillgångar, men skall dock icke rädda Sverige utöfver denna sommar».[3]

---

tion to remove the objections stated by His Swedish Majesty, at least as far as the proposed service was concerned, and leaving the final explanation as at present, to the British Government. But as I hear from L:t colonel Murray, that the only plans to be proposed, were such as I could not concur in, I thought it best *to avail myself at once* of H. S. M:ys objections (!), and decline all power of decision, until I should be further instructed.» (Kursiv. af mig).

[1] »I certainly think we have been sent upon wrong information, and that ministers were unacquainted with the weakness of the military force of Sweden, and the imbecility of its Government. We can give no assistance or prevent for any time the fate of this country.» Moore till Stewart d. 27 maj 1808.

[2] Moore till Castlereagh d. 21 maj 1808.

[3] »*My own opinion is that we should be withdrawn, and for this, the Kings demands, perhaps, give a plausible pretext.* Sweden is in no force to seek any benefit from such cooperation as was intended with this corps. *To land it in Sweden and to place it at the disposal of such a man as the King is represented to be, would be a dangerous movement*, but would not put his force upon a par with that which is opposed to him. To defend this country Great Britain must take the whole upon herself; short of this, she may cripple her own army and waste her resources, but will not save Sweden beyond this season.» Moore till Stewart d. 27 maj 1808 (kursiv. af mig).

Summan af Moores tankegång i Göteborg är alltså följande: konungens äskanden i fråga om befälet äro visserligen naturliga och befogade, men läget i dess helhet så hopplöst, att hjälpkåren ingenting kan uträtta, utan med det första bör återkallas, *och därtill torde konungens äskanden kunna ge oss förevändningen;* någon landstigning i Sverige bör nämligen icke ifrågakomma. Efter denna tankegång skola vi också i det följande finna honom handla.

Dagboken och brefven lämna också goda inblickar i hvad han ansåg göra Sveriges läge så obotligt. Vi hafva sett den betydande roll, som de falska uppgifterna om Sveriges bristande försvars*krafter* gentemot fienderna därvid spelade. Men äfven andra grunder framträda. Hvad man berättat honom om konungens oförmåga, betonas starkt. Konungen vore en hederlig, rättskaffens man, men utan förmåga, och framställde tidt och ofta förslag, som visade antingen rubbning eller den största svaghet i sinnet. Ministrar hade han ej. utan styrde själf, och då han saknade nödiga talanger och rutin, så liknade Sverige ett land utan regering eller ett land, som blott styrdes efter nycker. Han vore despotisk och gåfve olyckligtvis sina order, som måste åtlydas, blott efter sina egna intryck. Han insåge icke sitt farliga läge, och ingen vågade förehålla honom det. Han tänkte på eröfringar, då han redan förlorat en provins och vore utan medel att försvara återstoden. Hans läge vore i korthet sådant, att »det närmar sig det omöjliga, att han kan hålla sig uppe öfver sommaren».[1]

Det var emellertid ännu en sak, som i hög grad spelade in, och det var den bristande försvars*viljan* i landet. Moore fick den 27 maj i Göteborg af en »gentleman», som någon tid bott i landet, öfver dess förhållande mottaga en promemoria, som han ansåg vara en i många hänseenden »very just representation», och därför samma dag sände vidare till Castlereagh. Den är ganska märklig och tryckes efter

[1] Teckningen är hämtad ur dagboken d. 25 maj. The Diary, II, sid. 209. Slutorden lyda: »He does not see the perilous position he is in, and nobody dares represent it to him. He is speculating on conquests, when he has already lost one province, and has not the means to defend the rest. In short, his situation is such that it is next to impossible that he can sustain himself beyond this summer.»

denna uppsats såsom bilaga. Här må ur dess innehåll särskildt betonas några punkter.

Inledningsvis berördes Sveriges militära styrka. Den hade, framhölls det, under frihetstidens senare år betydligt försvagats på grund af ständernas opposition mot konungamakten och deras motstånd mot hvarje dess försök att stärka krigsmakten. Den hade ej heller sedan dess i tillräcklig grad återupprättats. Gustaf III hade nämligen ej kunnat göra det omöjliga, och nu senast under kriget i Pommern hade trots de engelska subsidierna hvarken trupperna varit fulltaliga eller förråd och arsenaler mer än på det knappaste försedda.

Sverige hade också ansett sig självt säkert under den stora europeiska krisen, allmänt hyllat tron på att Frankrike skulle besegra England och uppenbart lutat åt den franska sidan i striden. Så öfverraskades det efter freden i Tilsit af fienden framför portarne. »Att strida för sin ära och sitt oberoende på ett ärofullt och energiskt sätt eller att eftergifvet underkasta sig en öfvermodig och hämndlysten eröfrare, det blef nu alternativet, men det är väl kändt, att det är konungen ensam, som uppträdde för ärans och oberoendets sak, att han allena sade sitt kungliga *sic volo, sic jubeo*, under det att hans undersåtar (d. v. s. de, som ansågos leda återstoden) alla voro redo för en neslig underkastelse.»[1]

Landets verkliga krigsberedskap för det pågående kriget vore under sådana förhållanden också synnerligen bristfällig. Arméen uppginge icke till mer än 25,000 man, och hade vid krigets början ej varit rustad, i det att soldaterna setat hemma på sina boställen, dåligt beväpnade, dåligt klädda, dåligt försedda. Finland hade till sitt försvar ej haft 10,000 man, äfven dessa illa förberedda och rustade. Dess befolkning var visserligen stridslysten, men saknade vapen och ammunition. Sveaborg hade lidit brist på allt,

[1] »To fight for their honour and independence in an honourable and vigourous manner, or to subject quietly to a haughty and revengeful conqueror — this was now the alternative, and it is well known, that it is the King alone who stood up for the sake of honour and independence, that he alone interposed his royal *sic volo, sic jubeo*, whilst his subjects (I allude to such of the mass, as are calculated to lead and to influence the rest) were all ready for a shameful submission.»

och en del vapen och ammunition, som anländt från England, sändes nu öfver till Finland — rundt Bottniska viken! Konungen vore emellertid antagligen okunnig om, huru allt var oförberedt, och huru både fysiska och moraliska resurser saknades. »Konungen är emellertid faktiskt den ende i riket, som betraktar kriget såsom ett oundvikligt och nödvändigt ondt. På grund af vare sig en feg förblindelse, som betraktar fransmännen såsom oöfvervinneliga, eller en medfödd böjelse för Frankrikes principer och system, eller bevekelsegrunder af trolöshet och förräderi äro hans undersåtar afgjordt för stridens snabba afslutande och allt annat än behjärtade däri.» Den goda saken skulle därför ej mötas med välvilligt stöd i Sverige, och första ögonblicket af en allvarlig och oviss kris skulle medföra den olyckliga monarkins fall. »Den ädle konungen skall öfvergifvas af sina undersåtar.»[1]

Konungens hållning och de manliga manifesten vid krigets början hade emellertid för ett ögenblick haft ett godt inflytande. Särskildt de lägre klasserna hade vaknat och erbjödo ett utmärkt material. Landtvärnets uppbådande hade omfattats med glädje, men den första elden hade slocknat på grund af den långsamma inkallelsen och de bristande anordningarna för sold och kläder. Förvaltningens olika grenar saknade nämligen lif och kraft; i en tid, då det kräfdes sällspord energi och ansträngning, gick allt i den gamla slöa tågordningen; gnidighet och egennytta härskade, och i stället för att genast uppställa betydande reserver och förstärka Armfelt och Klingspor, gjordes ingenting, och det vore att befara, att ingen annan ansträngning skulle göras än ett försök att förvirra den högsinte konungen och ingifva honom misstro och fruktan för hans enda trogna vänner, engelsmännen. Konungen befallde, ordnade och planerade, allt kanske väl beräknadt för omständigheterna,

---

[1] [The king] »being in fact the only individual in the kingdom, who considers the war an unavoidable and necessary evil. Either from a cowardly infatuation which considers the French as invincible, or from an innate attachment to French principles and system, or from principles of disloyalty and treason, his subjects are decidedly for a speedy termination of the struggle and are by no means hearty in the cause. It is therefore very natural to apprehend that the good cause will not meet with a cordial support in Sweden, and that the first moment of a serious and doubtful crisis will prove the moment of the downfall of this illfated monarchy. The noble king will be deserted by his subjects».

men han ägde icke nödig urskillning, förstod icke att gifva lif och kraft åt sina befallningar och var omgifven af personer, som voro vare sig oskickliga eller opålitliga och mer mottagliga för sina personliga intressen och partiintriger, än för det allmännas bästa och välfärd.[1] Hans benägenhet att göra allt själf, hans motvilja att taga råd, hans bristande omdömesförmåga och hans godtrogenhet gent emot underlydande inverkade emellertid ogynnsamt på hans åtgärder, och han insåg icke, huru isolerad han stod.

I en slutsammanfattning af det hela hette det till sist bland annat, att »Sverige hvarken har medel eller vilja eller lust att försvara sitt oberoende, utan betraktar kriget såsom fullständigt främmande för sina intressen och sig självt såsom offradt af en halsstarrig konung för Englands syften».[2] Men då England ej kunde rädda och skydda, hvad som ej ville skydda sig självt, så skulle Sverige komma att bjuda sin bundsförvandt farväl, när farans ögonblick komme, och detta skulle antagligen inträffa nästkommande vinter. Därför spelade England för närvarande en otacksam och ohållbar roll, och det vore vida bättre, att det icke betungade sig ytterligare med ett förbund, som blott ådroge det kostnader, besvär och förtret, utan att medföra den minsta nytta.

Man förstår, huru en dylik teckning måste hafva ytterligare stegrat Moores missmod. (Forts. följer).

[1] »Surrounded by persons either incapable or not trustworthy, who are more alive to their individual interest and party machinations than to the public good and welfare.»

[2] »Sweden has neither the means nor the will and inclination to preserve her independence. She considers the present war as quite foreign to her interests and looks upon herself being sacrificed by an *obstinate* king (the very words) to the views of Great Britain.»

— Det är påfallande, huru denne samtidige sagesman bekräftar min i »Vårt hundraårsminne» (1909) uttalade uppfattning om konungens isolerade ställning såsom målsman för tanken på en energisk krigföring mot Frankrike—Ryssland. Och det är att märka, att omdömet är afgifvet redan på våren 1808.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Axel Oxenstierna och ett »bevingadt» ord.

I vanligen förekommande samlingar af citat och slagord tillägges uttrycket: »An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur», oftast Axel Oxenstierna. Enligt gängse uppgifter skall han ha yttrat ofvanstående ord till sin son Johan, då denne hade blifvit utsedd till ett af de svenska ombuden vid den allmänna fredsunderhandlingen i Tyskland. I känslan af sin oförmåga att gå i land med detta mödosamma och ansvarstyngda värf undanbad Johan Oxenstierna sig uppdraget, men skall af den gamle statsmannen ha fått till svar: »An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur» (Vet du då ej, min son, huru liten klokhet det behöfs för att styra världen).

Undersöker man emellertid saken något närmare, skall man finna, hur svårt det härvidlag är, liksom i fråga om andra dylika »bevingade» ord, att afgöra äktheten eller återföra uttrycket till en bestämd person. Ty så vidt det har varit möjligt att konstatera, är för närvarande något »belägg» för att Axel Oxenstierna fällt uttrycket, icke kändt, under det att man kan påvisa, att flera andra före honom lära ha sagt detsamma eller fällt uttryck med likartadt innehåll.

Det berättas i en portugisisk sentenssamling: »Collecçam politica de apophthegmas memoraveis» af P. J. Suppico de Moraes[1] att Julius III, som mellan åren 1550—1555 satt på den påfliga stolen, en gång svarat en portugisisk munk, som för honom uttalade sitt medlidande öfver att påfven på sina axlar bar världsherradömet: »Om ni visste, med huru liten tillgång på förstånd världen regeras, så skulle Ni förundra Er.» Till samma person torde sannolikt böra hänföras en i sina hufvuddrag likartad berättelse, som anföres af den engelske skriftställaren och politikern John Selden, mest bekant kanske genom sitt 1635 publicerade arbete »Mare clausum seu de dominio maris», som afsåg att gentemot Hugo Grotius' »Mare liberum» bevisa Englands äganderätt till de haf, som skölja dess

---

[1] Lissabon 1733. D. 2, b. 2, s. 44. — Arbetet har icke varit mig tillgängligt. Uppgiften liksom citatet är hämtad ur Ahnfelt, Bevingade ord (Stockholm 1879), s. 185.

kuster. I sina bordssamtal[1] omtalar Selden en vis påfve, som hade en god vän, med hvilken han, innan han uppstigit till sin höga värdighet, plägade skämta. Då vännen sedermera drog sig för att besöka den helige fadern, i tron att han var så upptagen med att styra världen, lät påfven kalla honom till sig och sade, att han ville skämta med honom som förut, »for thou little thinkest what a little foolery governs the whole world» (Du kan knappast föreställa dig, med hur ringa dårskap världen styres). Den oväntade förekomsten af ordet foolery i st. f. wisdom eller dylikt, beror säkerligen på kontamination, emedan meningen fordrar ett ord som betyder klokhet. Och i en upplaga af dessa Table-talk[2] från början af 1800-talet har utgifvaren som förklarande anmärkning till det ofvan citerade uttrycket tillagt i en not: »Go, my son», said the chancellor Oxenstern, »and see with how little wisdom the world is governed.» Enligt uppgift af professor E. Arber[3] tillkommo bordsamtalen troligen under första hälften af 1600-talet; Selden dog nämligen 1654.

Från midten af 1500-talet har man ett annat yttrande med fullständigt samma innehåll fastän ej i latinsk form utan i tysk. Den holländske affärsmannen Willem Usselinx, för oss svenskar mest känd genom sina förbindelser med Gustaf II Adolf och Axel Oxenstierna i syfte att få till stånd ett Söderkompani för handel med främmande världsdelar, omtalar i ett memorial, ställdt till de evangeliska ständerna i Tyskland (de fyra s. k. öfre kretsarna), att presidenten för hemliga rådet i Bryssel, Viglius Zuichemus,[1] sagt till en nära anförvant, som han skaffat ett högt och ansedt ämbete, då denne urskuldade sig och ej ville taga emot det på grund af sin oförmåga att sköta det: »Er sollte es nur versuchen und wagen, es würde wohl besser abgehen, als er vermeinte; 'denn Ihr könnet nicht glauben', sagte er, 'mit was wenig Weisheit die Welt regieret wird.'»[4] Man torde härvidlag särskildt observera den fullständiga öfverensstämmelsen i innehåll mellan detta yttrande och den ofvan relaterade händelsen, då Axel Oxenstierna i samtal med sin son Johan skulle hafva fällt det honom tillagda uttrycket.

En i slutet af 1500- och i början af 1600-talet lefvande tysk diktare Julius Wilhelm Zinckgref omtalar i sina »Apophthegmata»,[5]

---

[1] Table-talk being the discourses of John Selden or his sence of various matters. London 1689. (Afd. Pope), s. 86. Ett omtryck af originalupplagan utgafs 1868 (= English reprints. N:r 6), och ur detta är citatet hämtadt.

[2] Selden, Table-talk (Cambridge 1831), s. 231.

[3] Anf. arb., s. 10.

[4] Viglius von Zuichen dog 1577.

[5] Usselinx memorial, Frankfurt a. Main, augusti 1633. Handel och Sjöfart. Handelskompanier. Usselinx memorial 1624—45. RA. Memorialet är tryckt i: Bothe, Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland (Frankfurt a. Main 1910), s. 219—229. (= Frankfurter historische Forschungen. H. 4).

[6] Flera olika upplagor af detta arbete utkommo under 1600-talet, t. ex. 1644, 1683, 1693; här citeras efter 1683-års uppl. med titel: »Teutscher Nation klugaussgesprochene Weissheit ... Franckfurt och Leipzig. Th. 2 (1683), s. 107.

att en adelsman vid namn von Orselaer, som var guvernör för en ung markgrefve af Baden, plägade säga, när talet föll på liderliga öfverhets- och regerande personer: »Ihr könnet nicht glauben, mit wie geringem Verstand die Welt regiert werden mag.» Det har ej varit möjligt att kunna konstatera, när denne von Orselaer lefde, men det är sannolikt, att det varit under 1500-talet. Zinckgref, född 1591, dog 1635, hvadan von Orselaers yttrande måste ligga åtminstone ganska långt före den tidpunkt, då Axel Oxenstierna skall ha fällt sitt yttrande.

Det torde därjämte i detta sammanhang böra påpekas, att samme författare[1] anför ett ordspråk af följande lydelse: »Wer Glück und ein Nusschal voll Hirn im Kopff hat, der kan ein halbe Welt regieren.» Den danske språkforskaren Peder Syv (f. 1631, d. 1702) upptar i sina samlingar af danska ordspråk samma uttryck under formen: »Stor Lykke og en Nødeskal fuld Forstand, kand regere dend halve Verden», men tillägger inom en parentes, troligen som en jämförelse: »Dei sapientia & hominum stultitia mundum regunt.»

Af hvad ofvan anförts, torde med bestämdhet kunna fastslås, att ett uttryck med likartadt innehåll som det, hvilket tillskrifves Axel Oxenstierna, varit i omlopp före den svenske rikskanslerens tid och ofta användts. Att det ursprungligen varit klädt i latinsk formulering, torde väl kunna tagas för afgjordt. Men hvarifrån denna ursprungligen härstammar, kan väl numera ej afgöras. Ett citat från någon klassisk författare är det tämligen säkert inte; enligt språkmäns uppgift är formen »quantilla» ej klassiskt latin utan stammar troligen från en senlatinsk period. Då påfven Julius III är känd som en varm dyrkare af renässansen och dess män, skulle man kanske kunna våga framställa den hypotesen, att han funnit uttrycket hos någon lärd humanist, och att det genom honom förts vidare.

I förbigående kan också anmärkas, att uttryckets form icke är konstant utan tämligen ofta växlar. I stället för den anförda formen: »An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur» heter det också: »Meminisse, mi fili, quantilla sapientia mundus regitur», och »homines» och »orbis» omväxla ganska ofta med »mundus». En mindre ofta förekommande variant har anträffats i ett bref af d. 25 jan. 1759[2] från Augustin Ehrensvärd till skeppsbyggmästaren Daniel af Thunberg. Den förre skrifver nämligen: »Min egen fader Thunberg! Blif intet ond öfver små tryckfel i anstalterna. Scisne qua parva sapientia mundus regitur.»

I de källor, där den latinska sentensen tillskrifves Axel Oxenstierna, står endast i allmänt hållna ordalag, att den fälldes, när hans son Johan förordnades till legat vid fredsunderhandlingarna i Tyskland. Enligt rådets protokoll[3] diskuterades hans instruktion

[1] Teutscher Apophthegmatum. Leyden. Th. 3 (1641), s. 60.
[2] Tryckt i Biographiskt lexicon. Bd. 18 (1850), s. 235.
[3] Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3. D. 8 (1896—98), s. 599 685. 690.

den 13 augusti 1641, sedan han några dagar förut (den 9) gifvit sitt bifall till resan efter ett svagt och troligen ej så allvarligt menadt motstånd. De få ord, hvarmed protokollet omnämner händelsen, lyda sålunda: »Förfrågades om Her Johan Oxenstierna ville resa? R(esponderade): Vil inthet försäga. Modo places(?), quod — —» Otvifvelaktigt torde man böra tyda innebörden af svaret så, att Johan Oxenstierna i grund och botten ej hyste någon motvilja mot att åtaga sig uppdraget men ej ville visa sig angelägen utan öfverlät åt rådet i dess helhet att därom bestämma, och med falsk blygsamhet böjde sig för dess vilja. På hösten afreste Johan Oxenstierna till Tyskland och ankom i oktober till Pommern. Han återvände ej till Sverige förrän 1751.

Om nu Axel Oxenstierna muntligen fällt det honom tillagda yttrandet, hvilket mycket väl kan ha skett, faller det sig naturligast att antaga, att det skett före Johans afresa. Men något bref eller annat aktstycke, som bevisar detta, har ännu ej anträffats.[1] Att yttrandet skulle ha fällts i sittande råd, är mycket osannolikt. Privatim kan ju den erfarne gamle rikskansleren ha gifvit sin son ett sådant vishetsråd. Men det är i så fall icke vidare troligt, att omständigheterna varit sådana, som de traditionellt återgifvits. Säkerligen har Johan Oxenstierna, med den kännedom man har om honom som den om sin egen värdighet och förmåga skroderande aristokraten, icke inför sin fader vidgått sin oförmåga och rådt honom att skicka en annan.

Man skulle ju också kunna tänka sig, att Axel Oxenstierna, när slitningarna mellan Johan Oxenstierna och den andre legaten Adler Salvius inträdt, i något bref till sonen fällt yttrandet. Men det återfinnes icke i den samling af rikskanslerens bref till Johan Oxenstierna, som af Gjörwell utgafs 1810.[2]

När och af hvem har då den latinska sentensen tillagts Axel Oxenstierna? Att exakt besvara den frågan, torde vara lika svårt som att bestämdt afgöra, om rikskansleren någonsin fällt yttrandet. Det äldsta arbete, i hvilket den traditionella anekdoten anträffats, är från så sen tid som 1770-talet. Carl Reinhold Berch[3] berättar anekdoten sålunda, att Axel Oxenstierna, »då sonen, i anseende til de säkert mötande svårigheter, at passa tilhopa så många herrskapers olika interessen, ville undanbedja sig denna beskickning, och råda at någon skulle gå i hans ställe, sade: Du vetst då ikke, min son, med huru liten klokhet de behjelpa sig, som likväl styra världen.» Tyvärr nämner Berch ej sin källa; själf kan han ej gärna hittat på hela historien. Från honom har den sedan gått in i biografiska och

[1] Förste arkivarien, d:r P. Sondén, som bekant framstående kännare af Axel Oxenstiernas tid, har välvilligt meddelat mig detta.

[2] Bref från Svea-rikes canceller grefve Axel Oxenstierna til grefve Johan Oxenstierna, Svea-rikes råd och fullmyndig kongl. svensk legat uti Tyskland åren 1642—1649, utg. af C. C. Gjörwell. Bd. 1—2. Stockholm 1810—19.

[3] Namnkunniga svenska herrars och fruers skådepenningar med bifogade lefvernes-beskrifningar (Stockholm 1777—81), s. 119.

historiska arbeten med en eller annan detalj ändrad. Biografiskt lexikon och Fryxells Berättelser ur svenska historien ha gjort den allmänt känd. Büchmann i sitt bekanta arbete: »Geflügelte Worte»[1] citerar som sin källa J. F. Lundblads Svensk Plutark, hvars båda första delar öfversatts till tyskan och utkommo i Stralsund 1829—1831. Genom Büchmanns arbete har det bevingade ordet under Axel Oxenstiernas namn förts in i utländska samlingar af sentenser, ordspråk m. m.

Samuel E. Bring.

Underrättelser.

— Den 14 augusti 1911 afled i Kristiania i den höga åldern af inemot 84 år den bekante egyptologen, professorn vid Kristiania universitet Jens Daniel Carolus Lieblein. Född 1827 aflade L. filologisk ämbetsexamen 1861, studerade därefter under flera år i olika städer i utlandet egyptologi, blef 1867 stipendiat samt erhöll 1876 en personlig professur i ämnet. L. har särskildt sysslat med den egyptiska kronologien — frukter af hans studier på detta område äro arbeten sådana som *Die ägyptische Chronologie, ein kritischer Versuch* (1863) och *Recherches sur la chronologie égyptienne* (1873). Senare har L. äfven sysselsatt sig med den egyptiska religionen och utgaf 1883—1885 ett trebandigt arbete med titeln *Gammelægyptisk Religion, populært fremstillet.* Om egyptologien i vårt land har L. gjort sig väl förtjänt genom en katalog öfver egyptiska fornlämningar i Nationalmuseum (1868), genom populära framställningar i den bekanta serien »Ur vår tids forskning» samt icke minst genom sin skildring af Egyptens historia i den af E. Wallis utgifna »Illustrerad världshistoria».

— Den 16 aug. 1911 afled en af den engelska kyrkans och den engelska teologiska vetenskapens främste målsmän, biskopen af Salisbury John Wordsworth i en ålder af nära 68 år. Rörande hans föregående bana må endast nämnas, att han var professor i exegetik i Oxford, då han 1885 kallades till biskopsstolen i Salisbury, hvilken han sålunda innehade mera än ett fjärdedels århundrade. Tyngdpunkten af hans vetenskapliga lifsgärning torde ligga på exegetikens och liturgikens område, särskildt inom det sistnämda torde han höra till samtidens ypperste. Tilldragelser under hans senare lefnadsår förde honom i förbindelse med våra kyrkliga förhållanden

[1] 7:e uppl. (Berlin 1872), s. 213. I 24:e uppl., som utkom 1910, lär dock en reservation ha gjorts mot Axel Oxenstierna som upphofsmannen.

och vår kyrkas historia. Den aflidne var som bekant en af ledarna för den engelska kyrkobeskickningen till Sverige år 1909. Detta blef ett uppslag till de kyrkohistoriska studier, som satte frukt i hans bok om *The National Church of Sweden* (London 1911), utarbetad på grundval af i Chicago hållna föreläsningar. Detta arbete, grundadt på omfattande studier, utgör ett synnerligen värderikt och egenartadt bidrag till vår kyrkohistoriska litteratur, måhända den bästa sammanfattande skildring af den svenska kyrkans öden som finnes. Det har dessutom det alldeles särskilda intresset att visa oss, huru den svenska kyrkans öden te sig för en utomstående, välvillig, men icke okritisk betraktare, tillika genom sin läggning och sin bildning i stånd att insätta den i dess världshistoriska sammanhang. Den kraftansträngning en vetenskaplig prestation sådan som den ifrågavarande utgör, uppgifves ha varit en bidragande orsak till W:s död; ännu under hans sista dagar sysslade hans tankar med den svenska öfversättning af arbetet, som är under utarbetande och snart väntas utkomma.

— Den bekante tyske rättshistorikern Felix Dahn afled den 3 januari. Född i Hamburg 1834 blef han 1857 docent i tysk rätt i München, 1862 e. o. och tre år senare ordinarie professor i Würzburg, 1872 professor i Königsberg och 1888 i Breslau. Mest kändt af hans vetenskapliga arbeten är det stort anlagda, lärda men osystematiska verket *Die Könige der Germanen* (9 bd, 1861—1902). Bland D:s öfriga arbeten märkas *Westgothische Studien* (1874), *Langobardische Studien* (1876), den för den bekanta Onckenska samlingen skrifna *Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker* (4 bd, 1881—1890) samt den för en annan bekant samling — den Heeren-Ukertska — författade *Geschichte der deutschen Urzeit* (2 bd, 1883—1888). D. har äfven utvecklat ett omfattande skönlitterärt författarskap, bland hvars alster den historiska romanen *Ein Kampf um Rom* äfven i vårt land vunnit stor spridning och med förtjusning lästs af historieintresserad ungdom.

— I Paris afled den 5 januari vid mer än nittio års ålder förre ambassadören grefve Bernard d'Harcourt, under 1870-talet Frankrikes ambassadör vid Vatikanen, i Bern och London. Inom den vetenskapliga världen var H. känd genom den såsom källskrift värdefulla framställning han gifvit af *Les quatre ministères de Drouyn de Lhuys* (1882).

— Af *Historisk Tidskrift för Skåneland* har ett tredubbelt häfte utkommit (bd. 4: H. 4—6), utgörande årgången 1911. Det nya häftet inledes med en af landsarkivarien C. G. Weibull författad, vidlyftig utredning med titel *Bidrag till Lunds domkapitels och dess arkivs historia efter reformationen.* Framställningen inledes med en sammanträngd redogörelse för de allmänna dragen af den reorganisation af domkapitelsinstitutionen, som följde med reformationens genomförande i Danmark. Därpå följer såsom självva afhandlingens första afdelning en framställning af Lunds domkapitels

organisation och funktioner under tidsskedet 1536—1658, i sina hufvuddrag normerade af 1489 och 1590 års kapitelstatuter. En ej obetydlig del af redogörelsen sysselsätter sig med kapitelegendomen och dess förvaltning. Andra afdelningen behandlar Lunds domkapitel under den första svenska tiden 1658—1679, d. v. s. från freden i Roskilde till freden i Lund. Förf. framhåller där, hurusom afträdelsen visserligen ej medförde någon förändring i de gällande bestämmelserna, men likvisst »det nya väldets inverkan visade sig, framförallt i talrika förskjutningar såväl inom kretsen af kapitlets dåvarande förläningstagare som beträffande användningen af de till vissa tjänster anslagna vikariatgodsen». Särskildt betonas naturligtvis de förändringar, som stodo i samband med det sydsvenska universitetets upprättande, och hvilka under 1670-talets båda första år de facto ledde till det gamla kapitlets upphäfvande. Den tredje afdelningen tecknar Lunds domkapitelsarkivs öden under båda de förutnämnda perioderna, således från 1536 till 1679. Här skildras den mindre skötling, som öfvergick arkivet 1644, den år 1673 tillsatta kommissionens arbete med arkivaliernas hopsamlande och inventering samt hufvudpartens uppsändande till Stockholm. De båda sista afdelningarna skildra mera summariskt organisationen samt arkivets öden efter 1680. Där framhålles, huru genom kungliga beslut under åren 1680, 1681 och 1682 Lunds domkapitel inordnas i den allmänna svenska domkapitelsorganisationen, och huru genom universitetets återupprättande förutsättningen skapas för en fast domkapitelsinstitution. Redogörelsen för arkivets öden under den föreliggande perioden utmynnar i satsen: »i stort sedt är arkivet emellertid till alla väsentliga delar i behåll sedan år 1680». Till uppsatsen sluta sig såsom bilagor dels ett par för domkapitlets och dess arkivs historia belysande aktstycken från 1660 och 1684, dels en »öfversikt af äldre jordeböcker öfver Lunds domkapitels gods». — I en uppsats om *Rollo och Gånge-Rolf* upptager tidskriftens utgifvare, dr. L. Weibull, till behandling frågan om Rollos nationalitet, hvilken i samband med fjolårets 1000-årsfest icke utan hetta dryftats af danska och norska forskare. Inledningsvis ger förf. en öfverblick öfver forskningens utveckling från gamle Arild Huitfeldt öfver Steenstrup och Storm fram till Bugge och Hertzberg, hvilka häfdat den nationella norska uppfattningen »med suveränt undanskjutande af alla grundprinciper för historisk kritik». Därpå följer förf. steg för steg utvecklingen af Rollotraditionen sådan den afspeglar sig i det bevarade materialet: på 900-talet ett diplom af Karl den enfaldige och hos Flodoard några få magra uppgifter om Rollo och hans »normanner»; omkring år 1000 utförligare skildringar hos Richer de S:t Rémy och Adhémar de Chabannes men fortfarande utan några uppgifter om Rollo före hans uppträdande i Frankrike; ändtligen i början af 1000-talet hos Dudo af St. Quentin en skildring af Rollos tidigare historia, som legat till grund för den senare normandiska traditionen. Dudo gör honom till son af en mäktig höfding i det tämligen obestämbara »Dacien»; efter

strider med landets konung flyr han till ön Scanza, därifrån till England och slutligen öfver Walcheren och Friesland till Francia. Traditionen skjuter emellertid förnyad växt — genom en etymologisk kombination sammanställas normanner och norrmän, och sägnen får den form, att norrmän och en norsk höfding grundlagt herradömet i Normandie. Så berätta också många källor från 1000-talets senare hälft och framåt. Återstod nu blott att hänföra Rollo till någon bestämd trakt af Norge och till någon bestämd släkt och att gifva honom ett förflutet. Denna nya utveckling anser förf. ha ägt rum till en början på brittiskt område — på grundval af ett irskt sagofragment samt den isländska traditionen om Ragvald Mörejarl och hans söner. I Historia Norwegiæ kombinerades dessa källor och slutsatserna utdrogos; Rolf uppträdde där med namnet Gånge-Rolf, »enär han på grund af sin väldiga kroppsstorlek icke kunde rida utan alltid gick». I den isländska traditionen göres Rolf uttryckligen till Ragvald Mörejarls son, och Snorre spinner skildringen vidare därhän, att Rolf gjort strandhugg i Viken, därför dömts fredlös i Norge och sedan vunnit rike i Normandie. Därmed är den norsk-isländska traditionen färdig; under hänvisning till sin utredning om dess uppkomst vill författaren ej tillerkänna den annat än sägenhistoriskt intresse. Han öfvergår därefter till en skarp kritik af Dudos och den på hans auktoritet byggda normandiska traditionens trovärdighet och sammanfattar sin dom så, att »blott på grundval af honom äfven i fråga om Rollos tidigare historia ingenting kan exakt faststås». Förf. gör vidare gällande, att äfven Dudos skildring af de geografiska förhållanden, i hvilka han insätter Rollos tidigare historia, liksom ock hans utvandringsteori helt enkelt ytterst gå tillbaka till Jordanes och Paulus Diaconus »ej alltid utan tendens men alltid på fri hand». På grund häraf anser Weibull, att man ej heller i Dudos skildring kan finna fast grund för en lösning af problemet. Det enda, som enligt hans mening kan faststås, är den sägenhistoriska utveckling, för hvilken nyss redogjorts.

Häftet innehåller ännu tre uppsatser. De danska helgeandsklostrens historiker dr. Joh. Lindbæk ger en teckning af *Helligåndsklostret i Malmö.* N. Lithberg behandlar *Glimmingehus* och finner förklaringen till det redan af äldre forskare uppmärksammade gotländska inflytandet på det gamla slottets arkitektur helt enkelt däri, att äldre gotländska byggnadsfragment i stor utsträckning användts vid dess uppförande. Det hela afslutas med en af dr. L. Weibull verkställd *Undersökning angående äganderätten till Hallands Väderö;* undersökningen utmynnar i den konklusion, att någon Torekovs kyrkas äganderätt till Hallands Väderö icke låter sig på grund af de föreliggande dokumenten historiskt konstatera.

— Af *Personhistorisk Tidskrift* föreligger med det i dagarna utkomna fjärde häftet 1911 års årgång färdig. Andra och tredje häftena, hvilka utgåfvos tillsammans såsom ett dubbelhäfte, inne-

hålla en af V. Millqvist utarbetad matrikel öfver *Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866*, hvilken äfven utgifvits separat såsom femte volymen af serien »Skrifter utgifna af Personhistoriska samfundet». I sitt företal meddelar förf., att han från början ställt sig den uppgiften före att utarbeta ett verk afsedt att ge en möjligast korrekt och uttömmande skildring af den riksdagspolitiska roll, som de enskilda medlemmarne af borgareståndet spelat. Under arbetet med denna uppgift stod emellertid snart klart för förf., att den i själfva verket var så vidtgående och tidsödande, att skäl kunde tala för att självständigt publicera den rent personhistoriska delen, så snart densamma förelåg färdig, och det är denna, som nu utgifvits i den af Personhistoriska samfundet föranstaltade publikationen. I första hand har författarens sträfvan gått ut på att så fullständigt som möjligt samla vidkommande personers namn, födelse- och dödsår; under arbetet härmed gjordes emellertid en rik skörd af allehanda andra biografiska data, hvilka inarbetats i matrikeln dock utan att densamma därvidlag vill eller kan göra anspråk på fullständighet. I sitt förord lämnar förf. äfven en ganska utförlig redogörelse för sina källor och nämner därvid — utom naturligtvis den tryckta matrikellitteraturen — i främsta rummet tidningarnas — enkannerligen Inrikes Tidningars — dödsnotiser, vidare kyrkoböckerna, samlingarna af bouppteckningar, mantalslängderna, riksgäldskontorets i riksarkivet förvarade hufvudbok samt slutligen de bekanta handskrifna genealogiska samlingar (af Hülphers, Berg o. s. v.), som finnas tillgängliga i våra arkiv och bibliotek. För att få själfva listan å riksdagsmän fullständig har förf. utom de från 1720 föreliggande tryckta förteckningarna genomgått den i riksarkivet förvarade samlingen af riksdagsfullmakter 1675—1840, hvaremot tid ej stått honom till buds att genomgå den väldiga samlingen af ännu otryckta protokoll. Förf. gör därför reservation »för möjligheten af att yttermera någon enstaka stad haft något här ej upptaget ombud». Den ordning, hvari valdistrikten upptagits, sammanfaller med deras nummer i borgareståndet, dock att bruksdistrikten och andra, som först senare erhållit representationsrätt, satts sist. En värdefull beståndsdel af företalet utgör den af förf. utarbetade sammanställningen af uppgifter rörande tiden för hvarje riksdags samvaro. Arbetets begagnande underlättas af tvenne register, det ena är uppgjordt af förf. själf och upptager riksdagsmännens namn, det andra, som ingår i tidskriftens fjärde häfte, har utarbetats af det kända märket O. B. och upptager alla andra i matrikeln nämnda personer. Det är icke vår afsikt att här ingå på någon granskning af arbetet, utan endast att fästa intresserades uppmärksamhet å detsamma. Sådant det föreligger med sina tusental af biografiska data af olika slag, vittnar det högt om sin författares oegennyttiga forskningsintresse och ihärdiga flit, och vi lyckönska honom att ha fullbordat en uppslagsbok, för hvilken alla forskare i vår riksdagshistoria under 1700- och 1800-talen helt visst skola blifva honom tacksamma.

Af innehållet i det tunna fjärde häftet må det vara nog att — förutom det nyss omnämnda registret till den Millqvistska matri-

keln — påpeka en af H. Almquist i Geheimearkivet i Schwerin påträffad, under rubriken *Från Erik XIV:s sista regeringstid* offentligjord tysk relation om händelserna i Stockholm 3 juni—13 okt. 1568, innehållande en del hittills ej kända detaljuppgifter.

— Den af domprosten H. Lundström utgifna *Kyrkohistorisk Årsskrift* föreligger nu i sin tolfte årgång. Det nya bandet inledes med en af författarens porträtt i helsidesplansch prydd uppsats af Leipzigprofessorn Alb. Hauck om *Motsatser inom den senare medeltidens kyrkobegrepp*, ursprungligen en i Uppsala d. 29 augusti 1911 hållen föreläsning. I denna undersökning påvisade den berömde kyrkohistorikern, att det icke, såsom hittills i allmänhet betonats, allenast var den härskande kurialismen och den oppositionella episkopalismen, som bröto sig mot hvarandra på Konstanzkonsiliet, utan att där bredvid framträdde andra åskådningar, en företrädd af Nikolaus af Dinkelsbühl, som lät kyrkan uppgå i den kristna staten, samt slutligen en annan och betydelsefullare, förfäktad af Konrad från Gelnhausen och Henrik af Langenstein, ytterst återgående på Occam och Marsilius från Padua, en åskådning som i kyrkan såg de troendes samfund. Det är denna kyrkouppfattning, som i själfva verket förklarar prästers och lekmäns deltagande i Konstanzkonsiliet samt omröstningen nationsvis, och i synnerhet funnit uttryck genom de i den katolska kyrkans historia ända till våra dagar frejdade och omstridda dekreten *Hæc sancta* och *Frequens*. Docenten E. Linderholm meddelar en vidlyftig undersökning *Om norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen* och aftrycker på afdelningen »Meddelanden och aktstycken» en serie hithörande handlingar början med ärkebiskop Andreas Laurentii Björnrams visitationsartiklar från 1585 och slutande med några stadgar från Petrus Steuchius tid. Utgifvaren domprosten Lundström fortsätter sin i en föregående årgång påbörjade redogörelse för *Akta martyrakter från de första århundradenas kristendomsförföljelser*, denna gång behandlande Apollonius' martyrium. Lektor E. Haller lämnar några *Bidrag till den kyrkliga lagstiftningens historia i Sverige under 1700-talet*, sammanförda under rubrikerna »Lagstiftning rörande sabbatshelgd» samt »Indragning och förändring af helgdagar». Rektor N. Beckman påvisar i en undersökning med titel *Ett par ord om Skara biskopskrönika*, att vi i den senare delen af Brynolf III:s biskopskrönika (fr. biskop Stenar, afgangen 1238) äga en rätt tillförlitlig källa. Efter några kortfattade anmärkningar af domprosten J. E. Berggren rörande den trosbekännelse drottning Kristina aflade vid sin öfvergång till katolicismen — en fråga som af samme förf. och frih. C. Bildt behandlats i föregående årgångar — meddelas under rubriken *Sveriges kyrka och Englands* en öfversättning af det intressanta betänkande, som till ärkebiskopen af Canterbury afgafs af den ofvan omnämnda engelska kyrkobeskickningen till Sverige år 1909. Uppsatsafdelningen afslutas med några som vanligt synnerligen intressanta *Bibliografiska Miscellanea* af bibliotekarien dr.

Isak Collijn. Den första studien utgör ett förberedande meddelande om ett Manuale Upsalense från 1487. På baksidan af ett par i en å ett Petersburgsbibliotek förvarad paleotyp påträffade exemplar af våra första tryckalster på svenskt språk, de s. k. articuli abbreviati fann dr. Collijn »ett korrekturafdrag af ett ark på fyra kvartsidor tryckta med Ghotans välkända missaltyper». Det har lyckats upptäckaren att »bestämma detta korrekturark såsom hörande till ett hittills okändt manuale för Uppsala ärkestift» och att på grundvalen af detta fynd »rekonstruera den första handbok, som trycktes för ett svenskt stift». Förf. tillkännager sin afsikt att under den närmaste tiden utgifva en textupplaga af handboken ifråga. De tre återstående studierna behandla »Canonbilden i Missale Upsalense 1513», hittills saknad men nu påträffad i Vendels kyrka i Uppland, »Brasks keyseriige mandata», som visas sammanfalla med ett kejsar Karl V:s patent d. 21 febr. 1525, samt »Den i Stockholm år 1628 tryckta ryska katekesen», där förf. i anslutning till Alfr. Jensens i denna tidskrift omnämnda uppsats »Die Anfänge der Slavistik in Schweden» beskrifver tvenne nyanträffade exemplar af den nämnda andaktsboken.

På afdelningen »Meddelanden och aktstycken» må påpekas fortsättning å den af Linderholm utgifna samlingen af *Skrifter och bref af Sven Rosén*, vidare åtskilliga bidrag af domprosten Lundström, bland dem *Handlingar angående Kristina Drakenhielms öfvergång till katolicismen under 1600-talet och om hennes återinträdande i svenska kyrkan* samt några bibliografiska anteckningar af friherre Joh. Rudbeck rörande *Frågor eller spörsmål öfver vår kristendoms eller katekesens hufvudstycken*. Bandet afslutas med en rikhaltig litteraturafdelning, inom hvilken bl. a. märkas professor Hj. Holmquists anmälan af första bandet af Grisars Luther-biografi äfvensom hans redogörelse för Englands brytning med Rom enligt nyare engelska handböcker.

Med årgången följer ett nytt häfte, andra seriens tredje, af den af domprosten Lundström utgifna samlingen *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång*.

— Ur Svensk Tidskrifts andra häfte för året äro att omnämna några strödda anteckningar af dr. Verner Söderberg om *Sveriges mellanhafvanden med Tripolis*.

— I en uppsats om Hohenlohe-memoarerna i novemberhäftet af *Preussische Jahrbücher* för 1906, omnämnd i samma års årgång af denna tidskrift (s. 293 och ff.) gjorde Hans Delbrück gällande, att Bismarck under sin sista tid såsom rikskansler umgåtts med tanken på den allmänna rösträttens förintande genom en statskupp, planer som emellertid strandat på kejsarens motstånd. Denna uppfattning bestreds emellertid energiskt från både politiskt och vetenskapligt håll, bl. a. af den bekante historikern Meinecke i ett i denna tidskrift likaledes på sin tid refereradt inlägg. I ett af de sist utkomna häftena af Preussische Jahrbücher (bd. 147, sid. 1—

12) har nu Delbrück i en kort uppsats med titeln *Bismarcks letzte politische Idee* ånyo upptagit frågan till behandling, denna gång i anslutning till en af professor H. Ulmann i den bekanta »Internationale Wochenschrift» (dec. 1911) publicerad undersökning. Delbrück fasthåller fortfarande vid riktigheten af sin för fem år sedan uttalade uppfattning och betonar, att gensagorna mot densamma alltmer förstummats; återstår numera egentligen blott att utreda, på hvad sätt kanslern velat förändra valrätten till riksdagen. Denna fråga vill Delbrück besvara därhän, att Bismarck velat införa öppen omröstning vid riksdagsvalen i förening med diskvalificering af alla notoriska socialdemokrater, som, för att använda den i socialistlagen begagnade definitionen, »åsyftade ett omstörtande af den bestående stats- och samhällsordningen». Rättsgrunden för en dylik åtgärd har Bismarck själf flera gånger bragt till uttryck i den gamla rättssatsen »was nicht will deichen, das muss weichen» eller m. a. o. den som ej erkänner statens rättsgrundvalar, kan ej kallas till deltagande i statsstyrelsen. Delbrück visar, huru denna grundtanke går igen i Bismarcks yttranden från olika tider och framhåller, hurusom »grundåskådningen och grundstämningen hos statsmannen från konflikttiden under Wilhelm I och Wilhelm II förblifvit desamma och lusten att häfda sig genom en våldsåtgärd likaså». Hela sammanhanget sådant det af Bismarck uppfattats tänker sig Delbrück på ungefär följande sätt: först skulle socialistlagen genom en manöver afsiktligt bringas på fall och därigenom socialdemokratien eggas till öfvermod, därpå skulle följa framläggandet af stora militära anslagskraf, revolt och gatustrider i Berlin, ministerpresidentplatsens besättande med en kraftkarl, riksdagens upplösning, en proklamation af kejsaren och riksfurstarne, att riket under dessa förhållanden ej kunde bestå, samt såsom slutakt den hemliga omröstningens ersättande med öppen i förening med socialdemokraternas diskvalificering. Delbrück betonar å ena sidan med skärpa, hvilken lycka det var, att Bismarck på grund af kejsar Wilhelms bestämda motstånd ej kom i tillfälle att förverkliga denna ödesdigra plan, men han understryker å andra sidan, att Bismarck såsom historisk personlighet ej förlorar på denna nya uppfattning af det sista skedet i hans politiska bana: han framstår ej såsom en utlefvad gubbe, som, efter att ha förbrukat sina politiska ideer, trefvar sig omkring i en tid, som han ej förstår, utan får det tragiska öde, som tillkommer en hjälte, som i en sista stor strid råkat i motsägelse med sig själf och sitt eget verk.

— Af de förut (årg. 1911, sid. 218) omnämnda *Utredningar rörande statens mark och tomter i Stockholm*, som verkställts af Riksarkivet, har nu äfven andra häftet utkommit (Stockholm 1911; 176 sid.) Det nya häftet behandlar staden mellan broarna och innefattar ej mindre än sex olika undersökningar: 1) Stockholms slott med näst intill liggande områden: 2) statens tomter i kvarteren Neptunus mindre, Europa och Æolus; 3) Kanslihustomten och Mynt-

gränden; 4) den s. k. Lilla Mynthustomten; 5) statens tomter i kvarteren Memnon, Penelope, Cepheus, Pluto och Proserpina samt 6) tomterna N:o 3 och N:o 7, kvarteret Argus (Tullhusen vid Skeppsbron). Af dessa utredningar äro de ofvan under 3) och 4) omnämnda författade af dr. S. Bergh, de öfriga af dr. L. M. Bååth. Beträffande utredningarnas plan och allmänna anordning liksom ock rörande deras betydelse såsom bidrag till Stockholms historia kunna vi inskränka oss till en hänvisning till hvad som sagts beträffande de tidigare utgifna häftena.

— Af *Konung Gustaf den förstes registratur* har i slutet af förra året utkommit ett nytt, synnerligen digert band, det tjugusjätte, omfattande året 1556 och liksom en rad af sina närmaste föregångare redigeradt af förste arkivarien dr. Joh. Ax. Almquist (Stockholm 1911; IV + 959 sid.; pr. 13 kr.). Det nya bandet upptager först och främst konung Gustafs egna bref liksom ock ett stort antal brefutdrag ur det s. k. protokollon, som omfattar hela året. Såsom tillägg ha därtill fogats utvald konung Eriks samt hertigarna Johans och Magnus' bref, utvald konung Eriks till stora flertalet blott bevarade i korta utdrag. Bland bilagorna märkas ordensmästaren Henrik von Galens bref till konung Gustaf rörande förhållandena i Livland (till antalet fem), en del rapporter till konungen från diplomatiska agenter i utlandet, vidare tvenne handlingar angående den brandenburgska legationen till Sverige 1556 samt slutligen två bref till ryska ståthållarna på Novgorod från det svenska riksrådet. Bandet afslutas som vanligt med ett vidlyftigt register, här upptagande mer än ett 80-tal sidor. Anmärkas bör, att ett högst betydande antal af de meddelade aktstyckena tidigare offentliggjorts i Arwidssons (och Hausens) bekanta samlingar af handlingar till Finlands historia.

Det i föreliggande band publicerade aktmaterialet rör till sin öfvervägande del det med Ryssland pågående kriget. Det är instruktioner och memorial för underhandlare, det är bref rörande värfning af krigsfolk, truppernas utrustning och rörelser, fiendens framträngande i Finland o. s. v. Men ej så få skrifvelser finnas ock rörande Sveriges inre förvaltning, särskildt den ekonomiska, bref rörande afvelsgårdar, skatteuppbörd och fogdeförvaltning. Äfvenledes finnas sådana, som mera direkt gifva bidrag till konungens och hans söners rent personliga karakteristik, såsom de förut af Edén aftryckta, ypperliga bannebrefven till utvald konung Erik. Vi vilja här icke närmare ingå på det föreliggande bandets rika innehåll utan hänvisa läsaren själf till den digra volymen, som utgör ett nytt bevis på sin utgifvares arbetskraft liksom på hans omsorg både vid texternas behandling och det besvärliga arbetet med registrets upprättande.

— Ett ej så synnerligen betydande men nog så underhållande bidrag till vår memoarlitteratur utgöra otvifvelaktigt de *Minnen* af Fritz von Dardel, hvilkas första band utgifvits af antecknarens

son, vice häradshöfdingen N. von Dardel (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner; III + 222 sid.; pr. 5 kr.). Utgifvaren lämnar i sitt företal en redogörelse för anteckningarnas tillkomst och karaktär liksom ock för de synpunkter, som varit bestämmande för utgifningssättet. Uteslutningar ha gjorts »dels af mera betydelselösa detaljer dels ock af flera rörande samtida personer fällda, måhända väl skarpa yttranden och omdömen, hvilka till äfventyrs skulle kunna stöta efterlefvande anhöriga utan att vara af allmännare intresse». Utelämnats har ock i allmänhet »allt som rör förf:s familjeförhållanden, allt af enskild natur». Anteckningarna ha af sin författare nedskrifvits på franska; för att ge boken en större spridning har utgifvaren ansett nödigt öfverflytta dem till svenska, i möjligaste mån dock med bevarande af författarens »lediga stil och otvungna uttryckssätt». Det nu utgifna bandet går till 1861; för återstoden af Karl XV:s regering ställas i utsikt ytterligare två eller tre band; oafgjordt är däremot, huruvida utdrag komma att lämnas äfven för en senare tid.

Dardel var som bekant en för sin tid framstående och uppskattad karrikatyrtecknare, och det icke minst underhållande momentet i boken utgöra just de efter hans egenhändiga teckningar synnerligen väl återgifna bilder, som pryda arbetet.

Det egentliga intresset erbjuder bokens senare hälft, som innehåller anteckningarna från åren 1856—1861 började med kronprinsen Karls norska resa 1856. Förf. medföljde i sin egenskap af kronprinsens adjutant och har med penna och ritstift lyckats ge en mycket underhållande skildring af hvad han under resan upplefvat. Det följande kapitlet behandlar hoflifvet på Ulriksdal 1857 samt konung Oscars sjukdom och kronprinsens öfvertagande af regentskapet. Af intresse med hänsyn till både författarens skarpa iakttagelseförmåga och den för observationer förmånliga ställning han intog äro särskildt några bidrag till karakteristiken af de båda prinsarna Karl och Oscar. Särskildt läsvärdt synes följande förvånande öppenhjärtiga uttalande om den förre: »Så fort man är på tu man hand med kronprinsen är han anspråkslös och naturlig; han tillstår sina fel med utomordentlig godmodighet och visar den största älskvärdhet gentemot sina intima vänner, hvilka då hafva rättighet att säga allt hvad de tänka. Befinner han sig däremot i större sällskap, blir genast hans uppträdande ett annat. Han blir då gascognare från topp till tå, skryter öfver allt, både hvad han gjort och icke gjort, vill förvåna genom sin styrka och vighet samt tål icke att blifva öfverträffad af någon.» — De båda följande afdelningarna lämna en skildring af kronprinsen-regentens resor till Kristiania och Norrland 1858 och de båda sista af Oscars I:s död och den närmaste tiden efter tronskiftet samt Karl XV:s resa till Frankrike och England 1861. Det sista kapitlet är tvifvelsutan bokens intressantaste. Förf. skildrar där den roll han — att börja med bakom envoyén Adelswärds rygg — spelade vid Parisbesökets anordnande och återger bl. a. det säkerligen mycket förståndiga och om hans frimodiga uppriktighet

vittnande råd han som kännare af franskt lynne på uppfordran gaf konungen för vistelsen i Paris: »Jag ansvarar för framgången, om E. M. blott vill undvika två ting: 1:o ej på kejsarens bekostnad söka lysa med sitt utseende och hjärtliga sätt och 2:o ej vid måltiderna på svenskt sätt dricka med för många af gästerna, ty detta skulle ej behaga de höga dignitärerna därute. Ju mer E. M. uppträder enkelt och anspråkslöst, ju mindre anledning blir det till kritik.» Parisbesöket skildras såsom synnerligen glansfullt och lyckadt. Däremot är det tydligt att besöket i England just inte varit konungen i smaken.

— Den skandinaviska politiken under och närmast före 1863—64 års dansk-tyska kris börjar alltmera blifva känd i sina enskildheter genom publicerade undersökningar och aktsamlingar. Ett nytt och ingalunda ointressant bidrag föreligger i den lefnadsteckning af *Oscar Patrik Sturzen-Becker*, som är under utgifning af hans sonson R. Sturzen-Becker, och hvars första band, omfattande åren 1811—1857, utkom kort före jul (Stockholm, Norstedt 1911; 287 sid.; pr. 4,75 kr.). Det värde den utkomna delen har för kännedomen om skandinavismens historia, är uteslutande fästadt vid de i densamma meddelade urkunderna och särskildt vid de anteckningar från tiden sept. 1856—nov. 1857, som bilda afslutningen. Af ganska stort intresse äro äfven en del bref till och från Carl Ploug och S. A. Hedlund. De ofvannämnda anteckningarna ge en rad upplysningar och interiörer från det första året af amiral Virgins skandinaviska mission i Danmark. Delvis är innehållet förut kändt — bl. a. genom en förmodligen af Sturzen-Becker själf författad uppsats i Köpenhamn-tidskriften »Ude og Hjemme» — och ej så få af de åberopade aktstyckena på olika håll publicerade. Men å andra sidan finnas bland anteckningarna en mängd hittills ej tillgängliga uppgifter, som särskildt därest de kunde kombineras med hvad som till äfventyrs kan finnas bevaradt af Virgins egna papper, säkerligen skulle sprida ljus öfver ett hittills ofullständigt kändt skede af skandinavismens historia. Flera af de relaterade episoderna äro både intressanta och underhållande: så berättelsen om antecknarens audiens hos prins Plon-Plon under dennes »vetenskapligt»-politiska kryssning i de nordiska farvattnen samt i ännu högre grad redogörelsen för den audiens, som den svenske kronprinsens bibliotekarie Dahlfelt d. 29 maj hade hos Fredrik VII, hvarvid denne på det mest osminkade sätt skall ha beklagat sig öfver prinsens uppträdande vid besöket i Köpenhamn på hösten 1856. Bland de i anteckningarna inryckta urkunderna märkas konceptet till en konung Oscar I tillställd promemoria om en skandinavisk union — ett motstycke till Plougs redan kända promemoria i samma ämne —, vidare utdrag ur ett bref till Virgin från prins Oscar (sedermera Oscar II) samt slutligen ett genom den ofvannämnde Dahlfelt till kronprinsen insändt förslagsutkast till ett bref från honom till konung Fredrik. En genomläsning af de Sturzen-Beckerska papperen kan

endast förstärka det intryck man från andra håll får af bristande verklighetssinne hos skandinavismens banerförare och af den skriande oemotsvarigheten mellan de vidtsväfvande planerna och de obetydliga maktmedel, som funnos att tillgå för deras förverkligande. Midt uppe i all känslosam retorik och alla sangviniska förhoppningar stöter man emellertid på uttalanden af mera realistisk och uppfriskande art; ett sådant är följande, hämtadt ur ett bref från Hedlund till Sturzen-Becker d. 2 okt. 1856: »Kom dock ihåg att vi äro *svenskar*. Skola vi låta vårt gamla Sverige uppgå i Skandinavien — hvilket är ett icke litet offer för min svenska känsla — så skola vi dock i unionen intaga den plats, som oss tillkommer.» Äfven Bismarck skymtar i Sturzen-Beckers anteckningar och på ett ganska betecknande sätt. Under den 17 aug. 1857 heter det: »Bismarck-Schönhausen har några dagar här uppehållit sig (från Frankfurt där han är preussisk gesandt). För ögonblicket med Blixen för att jaga i Skåne. Kommer igen om fredag. Han är här, tros det, för att sondera skandinavismen, och ämnar i samma ändamål gå till Stockholm senare.» Den 27 aug. återkommer antecknaren till saken: »Schönhausen (Bismark) lär rest härifrån med det intryck, att skandinavismen vore *intet* bevändt med.» För att i detalj värdesätta anteckningarnas tillförlitlighet saknas i afsevärd utsträckning anknytningspunkter i det hittills offentliggjorda materialet. I en del fall kan deras vederhäftighet styrkas; med hänsyn till den totaluppfattning, som genomgår dem, må det vara tillåtet att betvifla, att antecknaren har i den utsträckning han själf låter påskina behärskat Virgin, äfven om denne för ingen del var någon af — de för öfrigt rätt fåtaliga — örnarna inom dåtidens diplomati.

— På offentligt uppdrag har af kaptenen friherre Axel Lagerfelt utarbetats en *Minnesskrift med anledning af Artilleristabens 100-årsdag d. 4 maj 1907* (Stockholm 1911; 152 sid.; pr. 4 kr.). Själfva den egentliga framställningen upptager endast en dryg fjärdedel af arbetets hela omfång; återstoden utgöres af olika slags bilagor till texten. Efter en summarisk öfversikt öfver det svenska artilleriets föregående utveckling, lämnar förf. en sammanträngd framställning af artilleristabens organisation. Han utgår därvid från det kungl. bref af d. 4 maj 1807 om artilleristabens inrättande, hvilket utgör ett af de viktigaste resultaten af den år 1802 under generalen frih. B. Cederströms ordförandeskap tillsatta artillerikommitténs verksamhet. Därefter redogöres för senare organisatoriska förändringar fram till den ordning, som i närvarande stund är gällande. På samma sätt skildras i en senare afdelning utvecklingen af artilleristabens verksamhet, och det hela afslutas med några ord om minnesfesten d. 4 maj 1907.

Bland bilagorna utgöres den vidlyftigaste af en utförlig och som det synes noggrann matrikel öfver den personal, som sedan d. 4 maj 1807 tillhört artilleristyrelsen. En annan bilaga utgöres af

en samling instruktioner och tjänsteföreskrifter från 1808 års till den hundra år senare utfärdade.

— I en volym med titeln *Revolutionen och Napoleon* (Stockholm. Geber 1911; VII + 250 sid.; pr. 3,75 kr.) har professor Harald Hjärne i utvidgad form utgifvit de föreläsningar i ämnet, som han varen 1910 höll vid Göteborgs högskola. Vi torde med det snaraste få tillfälle att återkomma.

— En son till den bekante danske statsmannen C. G. Andræ, fællesforfattningens» och den danska proportionalismens upphofsman, kammarjunkaren Poul Andræ har sedan 1897 om sin fader utgifvit en serie arbeten, af hvilka ett par, nämligen *Andræ og Fællesforfattningen af 2. oktober 1855* och *Andræ-Hall overfor den politiske Situation i Efteraaret 1863* särskildt på grund af det där meddelade källmaterialet äro af ej ringa värde äfven för kännedomen om Sveriges ställning till den dansk-tyska konflikten 1863—1864. Under förra året har den nämnde förf. nu utgifvit tredje bandet af ett tidigare påbörjadt, åt samma föremål ägnadt större arbete *Gehejmekonferentsraad Carl Georg Andræ. En biografisk Fremstilling.* Detta nya band (Köpenhamn, Lehman & Stage; 263 sid.; pr. kr. 4), ehuru af förf. uttryckligen betecknadt såsom det sista, går ej längre än till 1854; de tidigare utgifna monografierna, de ofvan omnämnda och ett par andra, äro synbarligen tänkta såsom tillsammans med biografien utgörande en skildring af ett helt lefnadslopp; i öfverensstämmelse med denna tanke kommer ett gemensamt register till alla arbetena om Andræ att utarbetas. Det nu föreliggande bandet behandlar i sin textafdelning dels Andræs senare studieresa till Paris 1837—1838, dels hans resa till Frankrike och Schweiz tillsammans med Hall 1854, och har så godt som enbart biografiskt intresse. De som vanligt vidlyftiga tilläggen till själfva texten innehålla en del material af ganska skiftande intresse. Synnerligen underhållande är en efter Halls berättelse upptecknad anekdot om en sammanstötning mellan honom och Fredrik VII med anledning af några föreställningar, som Hall i egenskap af konseljpresident funnit sig föranlåten att göra med hänsyn till grefvinnan Danners ställning.

— Professor R. Kjellén har påbörjat utgifvandet af en andra, omarbetad och tillökad upplaga af sitt arbete om *Stormakterna.* Den nya upplagan är beräknad på fyra band, af hvilka det första utkom i slutet af förra året (Stockholm, Geber 1911; XI + 175 sid.; pr. 2,75 kr.); i detsamma behandlas f. d. stormakter samt Österrike-Ungern och Italien. Så snart det intressanta arbetet i sin nya gestalt föreligger färdigt, skola vi närmare redogöra för detsamma.

Sveriges historia i modern engelsk häfdateckning

AF

ARNE FORSSELL.

The Cambridge Modern History, planned by the late lord ACTON, edited by A. W. WARD, G. W. PROTHERO, STANLEY LEATHES, vol. I—XII. Cambridge University Press 1902—1911.

I den gamla konflikten mellan ett naturvetenskapligt och ett humanistiskt sätt att uppfatta det samhällshistoriska förloppet kan »The Cambridge Modern History» afgjordt ställas på den sidan, som förfäktar det sistnämnda åskådningssättets synpunkter. Förgäfves skall man i detta arbete leta efter något försök att afslöja den verksamhet af oföränderliga och allmängiltiga naturlagar, som understundom ansetts utgöra det egentliga innehållet uti det historiska händelseförloppet på hvarje plats och under hvarje tid. Där härskar snarare en annan tankeriktning, befryndad med den, som häfdar detta händelseförlopps ständigt nya originalitet.

Om också det engelska arbetet i denna sin grunduppfattning ansluter sig till en rad allmänt historiska framställningar, som under de senaste årtiondena sett dagen på kontinenten — jag tänker härvid på t. ex. Lavisse-Rambauds och Onckens handböcker — så ha likväl dess upphofsmän afsett, att arbetet skulle intaga en alldeles bestämd särställning. Men deras sträfvan att förläna detsamma en sådan egenartad beskaffenhet kan ej sägas ha lyckats; det har blifvit den gamla brottningen mellan vilja och icke kunna, och därvid har bl. a. Sveriges historia fått sitta emellan. Därför att motsatsen mellan å ena sidan hvad utgifvarna afsett att ge och å andra sidan hvad som stått i vägen för deras afsikters förverkligande, varit

en orsak till stora ojämnheter vid teckningen af vårt lands historia, må det vara tillåtet att ett ögonblick dröja vid både deras intentioner och deras svårigheter.

Dessförinnan framställer sig emellertid till besvarande en mycket berättigad fråga, nämligen beträffande själfva ramen för den föreliggande historiska framställningen i dess helhet: hvad menas med »modern history»? Det är klart, att en begränsning af detta uttrycks omfång måste göras dels med afseende på tiden, dels med afseende på rummet. De tre utgifvarne ha icke motiverat något gränsmärke mellan »modern history» och den period, som skulle gå närmast förut. Men, ehuru de bestämdt säga ifrån, att deras verk skall vara en »*universal* modern history», förklara de lika bestämdt, att i denna innefattas icke någonting annat än »Europas och dess koloniers allmänna historia». Detta torde sammanhänga med, att det ifrågavarande uttrycket är en vedertagen engelsk beteckning för en exklusivt europeisk förteelse. En »modern history», som vore universell i den meningen, att den skulle skildra äfven de orientaliska och ostasiatiska kulturernas samtidiga utveckling, skulle framstå såom en motsägelse. En dylik slutsats synes man vara berättigad att draga af den analys, som en kollega och vän till lord Acton, den numera aflidne biskopen af London Mandell Creighton gjort af denna tidsbenämning i sin »Introductory Note» (band I). Han framhåller, att all periodindelning i historien ytterst är ganska godtycklig. Men då en sådan i alla fall är nödvändig, får man välja de stora skiljemärkena i historien efter något så när plausibla, praktiska grunder. »Den afgränsning», säger biskopen »som ligger i termen 'modern history' hvilar på just sådana grunder. 'Modern history' sysselsätter sig med människorna under en tid, då de nått en kulturnivå, som i sina allmänna drag är välbekant för oss själfva, och då de problem, som ännu intressera oss, kommit till deras medvetande och behandlas på ett sätt, som vi kunna förstå, emedan det liknar vårt eget. Det är under känslan af släktskap, som vi uppdraga rågångar för 'modern history'». Creighton utför denna tanke och betonar skarpt den skillnad mellan medeltiden och nyssnämnda tid, som hindrar den senare epokens människor att utan mycken

möda intränga i den förras tankevärld. Det är tydligt, att en sådan uppfattning af uttrycket »modern history», — en uppfattning, på hvars brister jag här icke har tillfälle att ingå, — äfven skall utmönstra samtida men främmande kulturvärldar ur dess giltighetsfär.

Det är alltså ett slags kongenialitet, en inre frändskap och enhetlighet gentemot andra tider och folk, som Creighton finner utmärka de generationer, som lefvat under »modern history». Med denna uppfattning stå utgifvarnes, af lord Acton inspirerade syften i den bästa öfverenstämmelse. De medgifva, att tanken på en allmän skildring af nya tidens historia redan med framgång blifvit förverkligad i både Frankrike och England. Men deras verk vill ställa sig på ett högre plan än de utländska föregångarne. I en »universal modern history» vilja lord Acton och hans efterföljare i redaktionen se någonting helt annat än en »sammanställning af alla länders historia (the combined history of all countries)»; de vilja åstadkomma en berättelse, som uppvisar en kontinuerlig utveckling och ej blott en rad af episoder. I den successiva utvecklingens tjänst äro nationerna verksamma och därför förtäljas deras öden, icke för deras egen skull, utan endast i den mån som de underordnat sig denna högre »evolution». Med andra ord: om föregående framställningar af den nya tidens historia uppmärksammat statshistorien, om de utgått från, att staterna äro de yppersta bärarne af historiens lif, och att detta lif fått sitt förnämsta innehåll i och genom dessa staters inre och yttre arbete för sitt fortbestånd och sin förkofran, så vill »The Cambridge Modern History» göra en universell enhet öfver dessa till den historiska utvecklingens främsta subjekt. Lord Acton, som enligt de tre utgifvarnes ord ursprungligen tecknat detta program för arbetet, var, som bekant, en öfvertygad katolik. Måhända har också hans intresse för den europeiska kulturens enhetliga historia haft sina rötter i hans kärlek för den tid, då ännu ingen reformatorisk kyrkosprängning förstört det direkta samband mellan de västerländska folken, som den katolska kyrkan skänkte.

På möjligheten att verkligen få en historia skrifven, som kunde motsvara ett så stolt program, hafva utgifvarne sett med den allra ljusaste optimism.

En arbetsfördelning var emellertid absolut nödvändig. Helst då det gällde att skrifva en historia från själfva kulturenhetens synpunkt, hade man emellertid kunnat tro, att arbetsfördelning egentligen var ett nödvändigt ondt, — men utgifvarne hafva den åsikten, att det är just för att kunna sammanarbeta forskningsresultaten i ett ensartadt helt, som samverkan ett flertal forskare emellan har måst anlitas. Såsom sina föredömen härvid uppställa de, märkvärdigt nog, bl. a. några urkundspublikationer såsom »Rolls Series» och »Monumenta Germaniae Historica», vid hvilkas utgifvande, som bekant, samarbete af olika vetenskapsmän med fördel blifvit användt.

I själfva verket är det en så godt som olöslig uppgift, som lord Acton och efter honom de tre redaktörerna ställt sig, att låta en enhetlig utveckling, om hvilken dock hvarenda forskare måste ha sina egna, subjektivt fattade meningar, skymta fram genom de afhandlingar, med hvilka respektive medarbetare bidragit till företagets realiserande.

Också har den historiker, hvars ord nyss anförts, biskopen af London, Mandell Creighton, efter allt att döma, insett, det hoppet, att »Cambridge Modern History» skulle blifva en kulturenhetens historia, var fåfängt. Det var icke för att åstadkomma »ett ensartadt helt» som han ville begagna sig af det vetenskapliga samarbetet. Han ville anförtro arbetet åt olika specialister, på det att hvarje särskild epok måtte få en sådan behandling, att dess egna karakteristiska drag åskådliggjordes. Ingen författare hade någon annan skyldighet än att låta egenskaperna hos den tid, med hvilken han sysselsatte sig, träda fram för läsaren. Intresset att framhäfva »den högre utvecklingsprocessen» stiger hos Creighton i bakgrunden. Läsaren får alldeles efter eget behag med stöd af de monografier, som tillsammans bilda hela verket, konstruera för sig ett historiskt sammanhang. Biskopen betonar ännu en fördel af arbetsfördelningen. Läsaren blir i tillfälle att från en mångfald forskare mottaga impulser, som det står honom fritt att vidare fullfölja. Creighton tillspetsar slutligen sina satser därhän, att det t. o. m. skulle vara en vinst för läsaren att blifva »befriad» från faran att komma under inflytande af en enda intelligens, som kunde sträfva att i egna kategorier gifva uttryck åt mänsklighetens skiftande

erfarenheter. En hjälp till förvärfvande af en totaluppfattning af hela det nyare historiska förloppet, gifves, enligt Creighton, genom det inre sammanhang, som finnes i hvarje i verket behandladt ämne. Ty har man väl fått syn på den idé, som för hvarje särskild tid utgör den inre enheten, så kan man »utan svårighet» ställa dessa idéer i relation till hvarandra och så uppdaga det stora sammanhanget i den nya historien.

Man torde få gifva biskopen af London rätt däruti, att om man en gång på ett flertal händer fördelat framställningen af ett stycke historia, vare sig ett stort eller ett litet stycke, men särskildt, om det omspänner en så väldig tidrymd som det föreliggande engelska verket, då får man också se sig om efter en enhetligt uppfattad framställning af innebörden i hela utvecklingen under den skildrade tiden samt, istället, åt hvarje intresserad läsare öfverlämna det arbete, som biskopen ville förhindra, att en enda vetenskapsman utförde, nämligen att i egna konstruerade kategorier sammanfatta den historiska utvecklingens gång. Med arbetsfördelningen, i synnerhet så långt som den är drifven i det ifrågavarande arbetet, synes den ram vara sprängd, i hvilken Acton, Ward, Prothero och Leathes från början velat inpressa hela den historiska skildringen.

Af den ursprungliga tendensen märker man allramest i verkets första och andra volymer, af hvilka den förra bär titeln »The Renaissance» men icke »The age of the Renaissance» och den senare heter »The Reformation» men icke »The age of the Reformation». Det har icke varit medarbetarnes uppgift att teckna de europeiska staternas öden under renässansens eller reformationens tider, oafsedt om de trädde i någon närmare kontakt med den kulturföreteelse, som gaf sitt namn åt hela epoken, utan medarbetarne skulle skildra de relationer, i hvilka de olika folken trädde till sagda tidsströmning, samt lämna åsido sådana folk och sådana lifsyttringar, som icke hade någon direkt beröring med dessa. Men det har inte lyckats för redaktörerna att för hvarje tid finna en formel, i hvilken det utförda kulturella och politiska arbetet kunde samlas lika väl som kring renässansens och reformationens idéer. Svårigheterna begynna i de två nästföljande banden (»The wars of religion» och »The

thirty years war») för att i femte och sjätte blifva alldeles oöfvervinnerliga: »The age of Louis XIV», »The eighteenth century» — redan boktitlarnas formulering visar, hur man kommit bort från den ursprungliga planen. Redaktörerna ha blifvit tvungna att låta sitt arbete blifva, hvad de först förklarat att det icke skulle få bli, nämligen en sammanfattande framställning af alla de europeiska ländernas historia. Men en dylik omläggning af ämnets behandling har, såsom jag antydt, medfört ojämnheter i framställningen. För Sveriges del ligger emellertid den afgörande vändningen i behandlingssättet mellan andra och fjärde bandet. En närmare granskning af skildringen af Sveriges historia skall visa, hvilka olägenheter denna vändning vållat för utvinnandet af en klar bild af Sveriges och hela nordens ställning under de stora religiösa och politiska kriserna i nyare tid.

För ett rättvist bedömande af verket är det af vikt att framhäfva, att det icke ger sig ut för att vara någon vetenskaplig handbok, där omstridda problem påpekas och litteraturen i olika frågor värdesättes. Utgifvarne säga klart ifrån, att de vilja vända sig till den stora publiken. Till den intresserades tjänst meddelas långa litteraturförteckningar, som dock något förlora i värde därigenom, att betydligt och obetydligt, stort och smått, utan distinktioner, upptages bredvid hvartannat. Särskildt förtjänta af uppmärksamhet äro emellertid litteraturanvisningarna till trettioåriga krigets historia. — Det är onekligen en i stort sedt, mycket betydande stab af medarbetare, som utgifvarne lyckats att mobilisera för sitt verk, där de äfven själfva, särskildt Ward, gjort många förtjänstfulla inlägg. Vi få tillfälle att nämna flera framstående historiker, som lämnat goda bidrag. Men den reklam, som utgifvarne lika obestridligt gjort sig skyldiga till, då de t. ex. tala om att deras medarbetare icke nöja sig med något så simpelt som att återgifva redan fastslagna fakta och att de icke endast ha omarbetat ett redan föreliggande material, utan grunda sina skildringar på autopsi, drifver upp fordringarna på prestationerna i sammelverket och skärper med rätta kritiken.

Berättelsen om reformationen i Sverige återfinnes i den andra volymen. Förutom två afslutningskapitel om »The church and reform» (af R. V. Laurence) och »Tendencies

of European thought in the age of the reformation» (af A. M. Fairbairn) innehåller detta band sjutton kapitel, i hvilka reformationsrörelserna i de olika europeiska länderna skildras. Hufvudparten är ägnad åt Tysklands och Englands historia. Efter ett inledningskapitel om Rom under Mediceerna (af F. Kraus i München) och en teckning af den politiska striden mellan »Habsburg and Valois» (kap. II, III af Stanley Leathes), upptager den tyska reformationsrörelsen fem kapitel (kap. IV: Luther af T. M. Lindsay samt kapp. V—VIII om de politiska rörelserna af A. F. Pollard) och den engelska fyra (kapp. XIII—XVI af Gairdner, Pollard, Mullinger, Maitland). Den franska reformationsrörelsen (kap. IX af A. A. Tilley), den schweiziska (kap. X af J. P. Withney), Calvins förhållande till den reformerta kyrkan (kap. XI af Fairbairn) och den katolska södern (kap. XII af W. E. Collins) ha fått hvar sitt kapitel. Slutligen når man fram till det sjuttonde kapitlet, »The scandinavian North», skrifvet af sist nämnda författare W. E. Collins, professor i kyrkohistoria vid Kings College. Inom detta sjuttonde kapitel behandlas Sveriges historia i en sista afdelning (sidd. 621—633), efter Danmarks, Norges och Islands.

Den andra volymen af »The Cambridge Modern History» utkom 1903. Redan denna omständighet gör, att förf. ej kunnat begagna sig af Hildebrands skildring i de samtidigt utkommande delarna af »Sveriges Historia intill tjugonde seklet». För öfrigt är det troligt, att mr Collins icke läser svenska; hans sätt att återgifva svenska ord gifver misstankar därom. Han grundar uppenbarligen sin framställning på äldre svenska, till tyska eller engelska öfversatta arbeten, såsom framför allt Geijers Svenska folkets historia. Litteraturförteckningen är knapp; Alins bok omnämnes där, men af den har förf. af språkskäl icke kunnat ha någon nytta. Hvarken Hans Forssells eller Henrik Schücks eller O. Ahnfelts skrifter äro upptagna. Svensk Historisk Tidskrift är honom obekant, likaledes Kyrkohistorisk Årsskrift och Samlaren. Under sådana förhållanden är det ju mindre underligt, om det kritiska utformningsarbete af 1500-talets historia, som nedlagts just i dessa

tidskrifter, är *terra incognita* för författaren. Förf. har, såsom vi skola få tillfälle att påpeka, icke heller vetat att begagna sig af tyska eller engelska arbeten, hvilka han dock själf omnämnt, och som antingen beriktigat en del uppgifter rörande reformationshistorien eller upptagit och utvecklat vissa synpunkter. — Enligt den princip, som redaktörerna uttalat, att ett folks förhistoria skall skisseras på den plats i den allmänna framställningen, där det ifrågavarande folket på ett mer betydelsefullt sätt uppträder, har man också förutskickat några ord om Sveriges medeltidshistoria i sammanhang med Danmarks och Norges (sidd. 599—602). Men man kan ifrågasätta, huruvida en annan princip, som de också och med rätta uppställt, verkligen blifvit efterlefd, den nämligen att ett folks förhistoria skall berättas så, att läsaren kan se ett tydligt sammanhang med den följande utvecklingen.

Då förf. synes anse, att den svenska reformationens orsaker hufvudsakligen voro politiska, förefaller det egendomligt, att han icke sökt framhäfva sådana sidor i den föregående utvecklingen, som kunde belysa just de politiska orsakerna till omdaningsverket. Hos Geijer eller, efter honom, hos P. B. Watson[1] kunde han t. ex. funnit hvilken betydelse prelaternas förbindelse med unionspartiet haft för deras position efter det nationella partiets seger. Men förf. icke så mycket som ens antyder tillvaron af en motsats mellan ett nationellt och ett unionellt parti under den senare medeltiden. I nästan ännu högre grad negligerar han de politiska omständigheternas inverkan vid teckningen af själfva reformarbetets fortgång. Han har helt enkelt renodlat sin skildring till endast och allenast en kyrkohistoria.

Denna begränsning står utan tvifvel i samklang med hela verkets ursprungliga plan. Men denna torde ha blifvit alltför vanställande tillämpad på Sveriges och öfver hufvud nordens historia. De kapitel, som behandla t. ex. Frankrikes, Schweiz' och Italiens kyrkohistoria, få sitt nödvändiga komplement i några utförliga politiska skildringar t. ex. i kapitlet om »Habsburg and Valois». Sedan förf. inledningsvis berört frigörelsekriget, Gustafs val till konung, hans svåra ställning gentemot själfsvåldiga menigheter och rikets beroende af Lübeck, öfvergår han till en teckning af striden

[1] The swedish revolution under Gustavus Vasa (1889).

om biskopsstolarnas besättande, kyrkans beskattning och den luterska förkunnelsens första uppträdande i riket. Han omtalar, att konungen »partly from interest and partly from conviction» beslöt att stödja den nya läran, berättar om bibelöfversättningens tillkomst, om konungens småningom skeende brytning med prelaterna och slutligen om Västerås riksdag och dess beslut. Efter att hafva antydt, att konungadömets makt växte efter reformationens genomförande och slutligen nådde sitt krön med arfrikets införande, försöker han att beskrifva, hur reformationsbesluten realiserades på kultens, kyrkoordningens och de ekonomiska frågornas område. Förf. betonar, att konungen fördes allt längre i sin opposition mot de gamla kyrkobruken. Brytningen med de gamla rådgifvarne omtalas, och förf. slutar sin skildring af reformationen under Gustaf Vasa med att tala om den nya kurs, som Gustaf slog in på i och med Normans visitationsresor och vissa biskopsplatsers besättande med ordinarier o. s. v.

De sidor af den kyrkohistoriska utvecklingen, som Collins, såvidt jag fattat honom rätt, velat draga fram kunde ju i och för sig tjäna som stomme för en sådan historia som han velat skrifva. Men förf. har ofta i öfverdrifvet hög grad fäst sig vid en mängd detaljer, som till på köpet många gånger äro alldeles oriktiga, medan han å andra sidan emellanåt framställt det, som verkligen varit af vikt, på ett alldeles skeft sätt. Det är icke meningen att komma med någon fellista; endast några exempel skola belysa detta påstående. Det är möjligen tryckfel, när det sägs, att det var i maj 1519, som Gustaf Vasa återkom till Sverige. Men det gör intet godt intryck, då strax därpå Gustafs val till höfvitsman i Vadstena sättes till augusti 1522. Flera dylika inadvertenser kunde framdragas. I den för öfrigt korrekta skildringen af striden 1523—24 om de lediga biskopsstolarnas besättande förekomma en störande lucka och ett misstag. Gustaf Vasas ord i det bekanta brefvet till påfven af den 2 nov. 1523, som Collins med aplomb citerar, att »hans helighet ej skulle inbilla sig, att utländske män skulle få förestå svenska kyrkan», förlora en del af sin effekt, då Collins ej berättar, att till biskop i Skara blifvit utsedd en främling Franciscus de Potentia, som skulle undantränga den svensk, som Gustaf Vasa ville se på denna

biskopsstol. För den Peter Månsson, som 1524 blef vigd till biskop i Västerås, bruka engelsmännen alltid hysa ett visst intresse, ty han var ju den, som till den protestantiska svenska kyrkan förmedlade den apostoliska successionen. Det verkar därför en smula komiskt att se honom presenterad såsom broder till den påflige legaten Johannes Magni. Olaus Petris födelseår är, trots nyare undersökningar, satt till 1497; och Collins uppger helt frankt, att Olaus och Laurentius samtidigt studerade i Wittenberg och på en gång återvände till Sverige.

I berättelsen spöka fortfarande de gamla sägnerna om Knipperdollings och Melkior Rinks excesser i Stockholm under 1524 samt om disputationen mellan Olaus Petri och Peder Galle vid jultiden s. å. Likaså går historien igen om Johannes Magni fängslande våren 1526. Om språket har hindrat Collins att göra sig bekant med Schücks kritiska granskning och utmönstring af legenden om disputationen julen 1524, eller med Lundströms undersökning af veder-döparofoget 1524, så finns det i alla fall en tysk författare, som redan 1882 till sagans rike förvisat berättelsen om Knipperdollings och Rinks vistelse i Stockholm och som äfven ställt sig skeptisk mot uppgiften om Johannes Magni hårda behandling.[1] Äfven skildringen af Västerås riksdag är belamrad med en mängd oviktiga och ofta oriktiga eller åtminstone ovissa detaljuppgifter, under det att betydelsefulla saker skjutas i bakgrunden. Collins angifver på ett sätt, som för öfrigt hvarken stämmer med Anjous eller Geijers uppgifter, antalet närvarande af hvarje stånd, han berättar med stort allvar, huru »biskoparne för första gången i Sveriges historia blefvo beröfvade sin hedersplats närmast konungen och satta under rådsherrarne», och huru de, »inför denna förolämpning, som så smärtsamt berörde dem», höllo hemligt möte, där de affattade en protest mot allt, som kunde komma att göras för att skada påfvens auktoritet och gagna Luthers lära. Men konungens propositioner till riksdagen affärdas nästan lättsinnigt summariskt. De scener, som följde på de kungliga förslagens uppläsande, äro ganska utförligt skildrade efter Peder Svarts berättelse, men de beslut, som

[1] J. Weidling: Schwed. Gesch. im Zeitalt. der Reformat. (Gotha 1882), h. 147, a. 3; 187, a. 2.

ändtligen fattades, äro knapphändigt och skeft återgifna. Det är i stil med hela berättelsens koncentrering på det kyrkohistoriska momentet, att recessens första punkt om ståndens åtagna plikt att bidraga till stillandet af oron ute i landet alldeles utelämnas. Recessens andra punkt återgifves i en så stark förkortning, att en utomstående läsare däraf omöjligen kan få en ens tillnärmelsevis riktig bild af innehållet däri och af den betydelse, som den har för bedömandet af Gustaf Vasas successiva utvidgning af kyrkogodsreduktionen. Mr Collins själf har nog haft en ganska dunkel aning om den saken. Då han summerar punktens bestämmelser så, att all egendom, som innehades af biskopar, domkapitel, och kloster, utan vidare skulle öfverlämnas till kungen, så när som på den del däraf, som var absolut nödvändig för resp. innehafvares underhåll, men att kungen själf skulle bestämma, huru stor denna nödvändiga del skulle vara, är det tydligt, att författaren får sin blick skymd för den kommande utveckling, då konungen i själfva verket bröt igenom Vesteråsrecessens gränser och tvärt emot dem och formellt rättsvidrigt realiserade hvad Collins däremot har sagt vara recessens bokstafliga innehåll. I recessens fjärde punkt har Västerås ordinantia blandats in på ett förvillande sätt. »Prästerna», säger Collins, »skulle endast och allenast predika Guds rena ord, medan den allmänna religionsfrågan skulle inför riksdagen behandlas i en disputation och sedan en ordning vidtagas med stöd af denna.» »Disputationen», tillägges det, »om den öfverhufvudtaget någonsin blef hållen, hade likväl ingen betydelse, och riksdagen gick, den 24 juni, till utfärdande af Västerås ordinantia.» Det måste anses beklagligt, att i en skildring, som ger sig ut för att i alldeles eminent grad vara en reformationshistoria, betydelsefulla sidor af den centrala tilldragelsen i denna historia skola vara så villsamt återgifna.

För Gustafs ställning till biskopsinstitutionen har Collins naturligtvis ett stort intresse. Men han torde tillskrifva Gustaf motiv, för hvilka denne knappast haft sinne, då han talar om att Gustaf hade för afsikt att åstadkomma »ett afbrott i episkopatets kontinuitet» (»to have contemplated the discontinuance of the episcopal office»). Collins anmärker dock, att »några af Gustafs ordinarier» likväl voro invigda. Då han

berättar, att Mikael Agricola och T. Juusten vigdes 1554, kunde han gärna efter Anjou ha tillagt, att detta skedde på konungens egen befallning. Det torde alltså vara en ogrundad farhåga, då Collins säger, att många af Gustafs åtgärder, såsom hans uppdelning af stiften, hans införande af titeln »ordinarius» på vissa präster, »utan tvifvel syftade till att ställa den episkopala ordningen i en föraktlig dager» eller att, »om icke efteråt en reaktion gjort sig gällande, så måste denna politik ha blifvit mycket farlig, om ej rent förödande för episkopatets fortsatta existens i Sverige». Med dessa ord slutar emellertid Collins sin framställning af Gustafs kyrkopolitik; och då man vet, hvilket värde den högkyrkliga engelska uppfattningen sätter på »successio apostolica», kan man förstå, att de icke innehålla något högt totalbetyg åt denna politik.

Alla dessa exempel torde ådagalägga, att Collins ej varit lycklig i sitt urval af fakta. I stället för alla de många småsaker, som kommit med, borde ju grundlinjerna för Sveriges hela yttre och inre ställning ha uppdragits, hvilka obestridligen äfven kunde gifvit en god relief åt det kyrkohistoriska momentet. Förf. antyder Sveriges kommersiella och finansiella beroende af Lübeck, men läsaren får aldrig höra ett ord om Sveriges frigörelse från detta beroende. Om man öfver hufvud med stöd af »The Cambridge Modern History» vill göra sig en föreställning om Sveriges yttre läge på denna tid, så har man närmast att följa ett råd som biskopen af London gifvit i sin »Introductory Note», nämligen att från olika ställen inom volymen plocka ihop några notiser därom. I det förtjänstfullt skrifna kapitlet om tros- och partistriderna i Tyskland af den kände professorn i författningshistoria vid University College i London, A. F. Pollard, får man sålunda (ss. 228, 230; 242, 244) veta, huru Lübecks opposition mot Kristian II:s förbund med de nederländska konkurrenterna hade möjliggjort det svenska befrielsekriget, och hurusom Lübeck, längre fram i tiden, under grefvefejden, fick till motståndare konungen af Sverige, »hvars tron», heter det förklarande, »Lübeck erbjudit åt hertig Albert af Mecklenburg». Icke heller där gifves, och där kunde knappast gifvas någon djupare förklaring till Gustafs deltagande i grefvefejden. I samma

kapitel får man en notis, att Sverige var Frankrikes allierade mot kejsaren i 1542—44 års krig. Mer än detta kan man knappast begära i Pollards teckning af den allmänna politikens gång inom de kontinentala reformationsländerna.

Men af mr Collins' hand hade man kunnat vänta en åtminstone aldrig så flyktig teckning af Sveriges förbindelser med Danmark och med Ryssland under Gustaf I.

Icke ens sådana förvecklingar, i hvilka konungen inleddes af sin kyrkliga politik, få sitt tillbörliga beaktande. Då förf. om mäster Knuts och Peder Sunnanväders samt daljunkarens uppror förklarar, att det icke erbjöd Gustaf »någon större svårighet» att kufva dem, samt om Västgötaherrarnes och Dackes uppror kan påstå, att de blefvo »med lätthet nedslagna», är det tydligt, att förf. icke äger något begrepp om den skarpa strid på många fronter, som Gustaf fick utkämpa, och om den betydelse, han äger i vår politiska enhets historia.

Prof. Collins har utsträckt sin skildring af vår reformationstid till 1593 och mot teckningen af utvecklingen under åren 1560—93 kunna göras alldeles samma invändningar som mot hans framställning af Gustaf I:s tid.

Förf. har icke tagit tillräcklig hänsyn till de allmänna omständigheternas inverkan. Denna tidrymd faller ju egentligen under den s. k. motreformationens tid. Att den likväl blifvit inträngd i skildringen af »The Reformation», torde bero därpå, att den volym, den tredje som skildrar motreformationen, hufvudsakligen behandlar denna i den mån, som den kom till uttryck i 1500-talets stora religionskrig. Sistnämnda volym har också titeln »The wars of religion». Sålunda har emellertid både Erik XIV:s och Johan III:s tid förlorat den miljö i hvilken de rätteligen höra hemma. Af Erik XIV:s tolerans gentemot kalvinisterna synes Collins göra för mycket väsen. Ehuru han förklarar att den »ödeläggelse», som enligt hans mening under Eriks regemente gick öfver den svenska kyrkan, äfven berodde på yttre och inre politiska olyckor, så vill han dock i konungens »lutning mot calvinism» se en hufvudorsak därtill. Det är tydligt, att förf. icke känner till förbudet af 1565 mot de kalvinistiska kätterierna.

Förf. har ingenting att säga om det obestämda i den svenska kyrkans läge, som kan förklara, att så många olika tendenser kunde framträda med ledareanspråk, eller om de inre strider, som kanske bidragit att försvaga henne gentemot katoliserande tendenser. Han har vidare grundligt missuppfattat Johan III:s kyrkoromantik, då han tror, att det var den *svenska* kyrkans gamla ordning, som konungen ville återinföra. Till denna ytlighet i den allmänna uppfattningen kommer, som vanligt, en mängd af oriktigheter eller luckor i detaljuppgifterna. 1571 års kyrkoordning uppfattas såsom ett led i förverkligandet af Johans kyrkliga unionsplaner. Och när förf. redogör för dess innehåll, tappar han alldeles bort bestämmelserna om en ordnad skolundervisning. Han uppgifver, att Laurentius Petri Gothus valdes till ärkebiskop af »det stora flertalet röster»; som bekant blef han nämnd, ehuru Martinus Olai hade 39 röster mer än han o. s. v. — exemplen kunde mångfaldigas. Framställningen är till stor del byggd på Geijers bok; Geijer meddelar intet om 1575 års ordinantia; icke heller Collins känner till den. Enär den liturgiska rörelsen ej satts i sitt samband med den allmänna utvecklingsgången, komma förbindelserna med Hosius, Klosterlasses uppträdande, beskickningen till Rom 1576 och Possevinos hitkomst att synas helt oförmedlade. Små episoder, som åtföljde den liturgiska rörelsen, omtalas, bl. a. efter Geijer (och för öfrigt felaktigt) att Canisii katekes ersatte Luthers vid skolundervisningen. Men det allra viktigaste resultatet af den katolska propagandan, hertig Sigismunds öfvergång till katolicismen, utelämnas. Några ord om det svenska prästerskapets hållning under den liturgiska striden skulle också varit på sin plats för att göra de följande händelserna mera begripliga.

Mr Collins stränga begränsning af sitt ämne vållar olägenheter in i det sista. Han har visserligen berättat, att konungens broder, hertig Karl, med yttersta skärpa opponerat sig mot de liturgiska principerna, men, om ingenting meddelas om hertig Karls ställning och om de förpliktelser som han kände såsom en försvarare af det politiska och religiösa arfvet efter Gustaf I, så måste efter Johan III:s bortgång den snabba samlingen kring hertig Karl emot

alla katoliserande tendenser för en främmande läsare framstå såsom framtrollad ur snart sagdt ingenting. Mr Collins har också, efter allt att döma, själf känt, att denna plötsliga front mot katolicismen tarfvade en förklaring, och han vill säkerligen gifva denna förklaring i ett dunkelt yttrande om, att konung Johan efter sin katolska drottnings död alldeles hade skilt sig från det papistiska partiet och i stället »tagit itu med att konsolidera den svenska kyrkan, sådan han fann den» (»settled down to the work of consolidating the Swedish Church, as he found it».) Skildringen af Uppsala möte är, liksom teckningen af liturgiska striden, gjord efter Geijer, ehuru Anjous (till engelska öfversatta) »kyrkoreformationens historia» är betydligt pålitligare. Geijers skildring är dessutom återgifven med öfverdrift.

Mötet beskrifves såsom en allmän riksdag, som skulle bevistats, icke blott af omkring 300 präster, utan äfven af »nästan lika många adelsmän och representanter för köpstadsmän, bergsmän och bönder». Man kan, i parentes sagdt, här göra en invändning emot, att dylika notiser anföras, utan att ställas i något som helst författningshistoriskt sammanhang.

Innehållet i mötets beslut tecknas riktigt, och äfvenså dess allmänna betydelse. I Sveriges definitiva anslutning till den luterska bekännelsen ser förf. en kraftkälla för hela protestantismens sak. Med denna slutsats lyktar förf. sin teckning af den svenska reformationshistorien. Men om man sålunda vidgår, att det kulturarbete, som i 16.e seklet bedrefs i vårt land, haft en mycket stor betydelse för mänskligheten under följande tider, så torde man därmed jämväl hafva erkänt en vetenskaplig förpliktelse att skänka detta arbete ett uppmärksamt intresse. Man torde likväl icke kunna säga, att det i »The Cambridge Modern History» fått sig tillerkänd den rangplats, som det förtjänade att intaga.

I den fjärde volymen »The Thirty years war» rycker Sverige fram i förgrunden. Två kapitel äro anslagna åt nordens, och särskildt Sveriges historia. Men i nästan hvarenda afdelning skymta Sveriges insatser i den allmänna utvecklingen, belysta från olika sidor. De två nyssnämnda kapitlen äro skrifna af mr W. F. Reddaway, Fellow and Tutor of Kings College, Cambridge, redan förut, genom recen-

sioner af svenska och danska arbeten, känd för att vara bevandrad i den nordiska historiska litteraturen. Trots de tre utgifvarnes allmänna försäkringar, torde man tryggt kunna påstå, att några nya fakta eller några originella synpunkter icke letat sig väg till dessa kapitel. Men det är vackert så, att deras författare på ett klart sätt gör en främmande läsare bekant med den i svenska historiska skildringar vanliga, relativt oantastliga stommen af historiska fakta. Det är hufvudsakligen på Alins, Weibulls, Carlsons och Höjers bidrag till första upplagan af Sveriges historia som han stödjer sig. Mot litteraturförteckningen är långt mindre att invända än i andra volymen.

Det första af Reddaways båda inlägg (bandets femte kapitel, ss. 158—189) tecknar Vasaregenternas verksamhet i Sverige och Polen (1560—1630); så när som på två sidor är det helt och hållet ägnadt åt förstnämnda land. Då innehållet i denna del af »Cambridge Modern History» icke på samma sätt som t. ex. andra bandet behärskas af en central idé, har Reddaway icke heller på samma sätt som Collins känt sig bunden vid en sida af utvecklingen; hans teckning har kunnat blifva mångsidigare. Men det har tydligen stått klart för honom, att den grund, som Collins lagt genom sin teckning, varit alltför tunn och spröd för att en utförligare skildring skulle kunna byggas på den, och han har därför sett sig nödsakad att till en del fylla ut de felande dragen i 1500-talets fysionomi. Förf. låter emellertid sin kompletterande teckning börja först med år 1560. För en sådan åtgärd kunna naturligtvis flera plausibla skäl anföras. Det ginge ju icke an att i en volym, där hela det trettioåriga krigets historia skall sammanfattas, komma med långa inledningar, afsedda att reparera bristerna i föregående delar. Formuleringen af ämnet, Sverige och Polen under Vasaregenterna, gör det vidare lämpligt att börja framställningen omkring år 1560, då ju grunden lades till de svensk-polska dynastiska förbindelserna. Mr Reddaways efterskörd inom 1500-talshistorien har utan tvifvel ökat möjligheterna för en utländsk läsare att göra sig en väl afvägd bild af Sveriges historiska utveckling. Men i alla fall har teckningen af den följande tiden på sina ställen blifvit likasom öfverbelastad, enär själfva grundläggnings-

perioden före 1560 blifvit underkastad en relativt njugg behandling.

Denna invändning träffar i mindre grad Reddaways framställning af Sveriges inre historia, ehuru äfven här vissa företeelser komma att liksom sväfva i luften. Förf. kunde väl ha bestått en så egenartad institution som den dåtida svenska riksdagen, hvars genesis mr Collins alldeles förbigått, en något större uppmärksamhet. Öfverhufvud synes Reddaway sakna blick för väsentliga sidor i 1500- och 1600-talens svenska statsskick. Det visar sig, då han t. ex. talar om Gustaf I:s testamente; i analysen af de olika motiv, som kunna ha påverkat konungen vid dess upprättande, saknar man hvarje antydan om den känsla af samansvarighet, som spelade en sådan roll hos honom liksom hos hertig Karl. För öfrigt synes teckningen af det inre tillståndet vara korrekt gjord i detta liksom i det följande kapitlet (kap. XX: »The scandinavian North 1559—1660»).

Här föres skildringen af Sveriges historia fram från Gustaf Adolfs död till freden i Kardis. Teckningen af Danmarks öden åter tager vid, där mr Collins slutade (1559), och fortsätter till freden i Köpenhamn 1660. Man konstaterar, att förf. visar de största sympatierna för Sverige och dess ledande män, medan Danmarks utveckling under denna tid knappast uppväckt hans intresse.

Vill man utpeka felaktigheter eller luckor i framställningen, så kan man nog finna en del sådana. Förf. har icke tagit kännedom om Edéns undersökning rörande 1617 års riksdagsordning och företräder därför den gamla uppfattningen af denna ordnings tillkomst och betydelse. Han uppger felaktigt, att det var rådet som år 1633 fick riksdagens fullmakt att i drottningens namn styra riket; det var som bekant de fem riksämbetsmännen, som fingo i uppdrag att med råds råde handhafva regeringen. Då 1651 års ofrälse opposition och 1655 års reduktionsbeslut bilda utgångspunkterna för den senare politiska och sociala krisen i Sverige, borde förf. ha ställt dem i ett klarare ljus. Konungadömets roll såsom utjämnare af de sociala motsatserna kunde med fördel ha påpekats. Det var ju nu de traditioner skapades, som öfverlefde den andra förmyndarregeringen, och till hvilka 1680 års reduktionsverk närmast anslöt sig.

Att skildringen af Sveriges tidigare öden blifvit så ensidigt behandlad som jag förut antydt, vållar äfven, att den följande utrikespolitiska historien förlorar sitt perspektiv. Denna anmärkning gäller framför allt skildringen af de svensk-danska konflikterna och det med dem sammanhängande Östersjöproblemet. Det har ingenstädes klart blifvit framhållet, hurusom det nordiska sjuårskriget, likaväl som Kalmarkriget och förmyndarregeringens och Karl X Gustafs danska krig voro utslag af den ständigt förefintliga, mer eller mindre medvetet förda striden om Östersjön. Förf. har icke observerat, att de båda förstnämnda krigen voro liksom en bekräftelse på Gustaf Vasas befrielseverk, medan de båda senare beteckna Sveriges segerrika framträdande såsom bärare af idén om Östersjöns frihet gentemot de danska traditionerna.

Icke heller den bakgrund, mot hvilken t. ex. Wallensteins Östersjöplaner få sin rätta politiska relief, har någonstädes blifvit tecknad. Det varnande minne, som Hansans makt öfver Östersjöns kuster hade gifvit åt svenska statsmän och som kanske bättre kom dem att förstå, hvad de kejserliga afsikternas förverkligande skulle betyda för de rent svenska intressena, har icke fått något egentligt beaktande. Mr Collins förbigick Gustaf Vasas ekonomiska frihetsstrid mot Lübeck; och vid sin skildring af Stettinfreden lämnar mr Reddaway läsaren i okunnighet om Lübecks ännu uppehållna anspråk.

Det torde öfverhufvudtaget icke vara möjligt att få se något sammanhang inom den nordiska historien, om man icke gör frågan om herraväldet öfver Östersjön till en dominerande synpunkt, såsom Emile Bourgeois senast har gjort i sin »Manuel historique».

En af förutsättningarna för Gustaf Adolfs deltagande i det trettioåriga kriget var ju just Östersjöpolitiken. Dennas förhistoria hade därför bort komma med såsom en lämplig bakgrund, för att krigets politiska betydelse för Sverige så mycket klarare skulle framträda. Den författare, den berömde historikern A. W. Ward, som skrifvit alla de kapitel, som röra själfva det trettioåriga kriget, har visserligen skarpt betonat sambandet mellan Sveriges tyska politik och Sveriges dåvarande intressen vid Öster-

sjön. Men för en främmande läsare, som icke känner någonting om den gamla striden om detta haf, kunde möjligtvis ifrågavarande intressen te sig historiskt skäligen omotiverade.

Dr. Ward behandlar trettioåriga krigets historia i sex kapitel (»The outbreak of the thirty years war», »The protestant collapse (1620—1630)», »Gustavus Adolphus (1630—1632)», »Wallenstein and Bernhard of Weimar (1632—1635)», »The later years of the thirty years war» och slutligen »The peace of Westphalia»). I de två förstnämnda kapitlen beröres visserligen Sveriges politik, men det är naturligtvis först med Gustaf Adolfs framträdande, som den börjar spela en hufvudroll i framställningen.

Såsom totalomdöme om hela ämnets disposition och fördelning inom volymen, torde man emellertid kunna säga, att det stora krigets sammanhang med snart sagdt hvarje politiskt betydelsefull händelse i Europa på denna tid icke på ett organiskt sätt blifvit uppvisad. Redaktörerna citera själfva i volymens förord Gustaf Adolfs bekanta ord, att alla krig, som i Europa då fördes, hade blifvit till ett, men de låta icke desto mindre denna centrala händelsekomplex reduceras nästan till en rent tysk företeelse. I framställningarna af de olika utomtyska ländernas historia uppvisas visserligen här och där den inverkan, som det tyska kriget har haft på respektive länders utveckling; men denna inverkan kommer ej tillräckligt till synes såsom en sameuropeisk företeelse. Man kan iakttaga, huru skildringen af Englands historia föres fram i sex omfångsrika kapitel, skrifna af G. W. Prothero, E. M. Lloyd och W. A. Shaw, utan att några större ansträngningar göras för att ställa den i rapport med de kontinentala företeelserna.

Värre är, att samma anmärkning kan göras äfven beträffande Frankrikes historia. Man har sökt afhjälpa denna brist genom att placera den af Stanley Leathes för öfrigt väl gjorda teckningen af Frankrike under Richelieu omedelbart *efter* kapitlet om »The protestant collapse» och omedelbart *före* Reddaways och Wards kapitel om Sveriges historia och Gustaf Adolfs uppträdande i trettioåriga kriget. Men det är dock en ringa ersättning för en skildring af de tyska och de franska förhållandenas ständiga inbördes växel-

verkan. Så borde t. ex. sammanhanget mellan de svensk-franska diplomatiska konflikterna under vintern och våren 1632 och Richelieus energiska aktion i Lothringen och ärkebiskopsdömet Trier vid samma tid hafva klarare framhäfts. Detsamma gäller om den konsolidering, som Richelieus allmänna ställning samtidigt undergick genom det languedocska upprorets kufvande och Gustaf Adolfs död. Äfven det samband, som fanns mellan Gustaf Adolfs strategiska operationer under sommaren 1632 och generalståthållaren Fredrik Henriks eröfring af Maastricht, hade förtjänt att påpekas. Man skulle med ett ord hellre ha sett en horisontell indelning efter krigets olika perioder, än en vertikal efter de olika länderna; den metod, som Moritz Ritter användt i åtminstone vissa partier af sin bok om trettioåriga kriget, hvilken dock uttryckligen är skrifven såsom en tysk historia, hade med så mycket större skäl bort begagnas i en »*universal* modern history». Samma principiella anmärkning kan riktas mot dispositionen af skildringen af trettioåriga krigets sista årtionde och fredsverket. Och den är här så mycket mer berättigad som Ward själf har erinrat om att kriget från och med 1635 antog en allmännare karaktär. Han har icke beaktat de stora koalitionsplanerna mot Sverige, Nederländerna och Frankrike, som under år 1639 närdes i Brandenburg, Polen, Danmark, England och Spanien. Och han förbiser den vikt, som Martin Tromps seger öfver spanska armadan vid Dynerna i okt. 1639 har haft för den svenska politiken under trettioåriga kriget.

Det är ju en naturlig sak, att det dansk-svenska kriget 1643—1645 omtalas i trettioåriga krigets historia. Men då Ward med tystnad förbigått den roll, som Danmark spelade i de internationella intrigerna mot Sverige, speciellt genom sina förbindelser med Polen under åren 1642 och 1643, blir motiveringen till Torstenssons uppbrott mot Danmark knappast tillräcklig.

Efter dessa allmänna anmärkningar vilja vi påpeka några drag i det behandlingssätt, som kommit Sveriges särskilda verksamhet till del. Ehuru Ward nästan uteslutande ser till de politiska motiven för Gustaf Adolfs åtgärder, inläter han sig likväl icke alls på den så omdiskuterade frågan om hans framtidsplaner. Han relaterar endast de

gamla välbekanta underhandlingarna med Sachsen och Nürnberg i juni 1632. Den uppmärksamhet, som nu ägnats äfven andra alliansförhandlingar, har icke kunnat aflocka honom något uttalande. Men Ward och hans två medredaktörer hafva ju också sagt ifrån, att det icke är någon vetenskapligt, utan en populärt hållen handbok, som de åtagit sig att utgifva.

Man torde vidare kunna säga, att den franska politiken fått sig tillerkänd ett oproportionerligt stort utrymme och att den svenska politiken alldeles för mycket är sedd i afhängighet af densamma, Ward har låtit Banérs och Torstenssons fälttåg alltför mycket stå tillbaka för de krigsrörelser, som Bernhard af Weimar utförde och för de förbindelser han anknöt med franska regeringen, och särskildt har Stanley Leathes i sitt kapitel om Richelieu urgerat ett gallocentriskt betraktelsesätt. Han tycks uppfatta den svenska armén under Banér och Torstensson ungefär som en legohär i den franska diplomatiens tjänst (ss. 144—147). Enligt Leathes var det Richelieu, som ensam styrde om att Sverige fick vara i fred för andra grannar under sina tyska förehafvanden, och som, då han märkte Oxenstiernas benägenhet för separatfred, höll honom kvar vid den franska koalitionen genom att bland många andra diplomatiska finesser söka få honom att tro, att Frankrike verkligen intresserade sig för en snar allmän fred, på samma gång som det i hemlighet arbetade på, att göra alla försök till en generalfred alldeles fruktlösa. »På detta sätt», säger Leathes, »bevarades alliansen; de svenska vapnen höllo kejsaren och hans bundsförvanter fullt sysselsatta; och Banérs och Torstenssons segrar kommo de franska intressena till godo.» Odhners skildring af westphaliska fredens förhistoria lämnar dock ett helt annat intryck af den svenska diplomatiens själfständighet och verkningsförmåga.

Några inadvertenser i Wards faktiska uppgifter må påpekas. På en sida (s. 385) säger han, att Frankrike och Sverige den 21 aug. 1641 förnyade sitt fördrag af den 24 febr.—6 mars 1638; på en annan sida (s. 397) åter uppgifves, att denna förnyelse skedde den 30 januari 1641; rätta förhållandet är ju, att det nya fördraget slöts den 30 juni 1641.

Det torde vara felaktigt, då förf. säger, att kejsaren och Spanien redan i dec. 1641 accepterade Frankrikes och Sveriges förslag, att fredsunderhandlingar skulle öppnas den 25 mars 1642. Denna *termin* för fredsverkets begynnande *föreslogs* ju af Frankrike och Sverige först i december 1641, och detta december-förslag blef ju, såsom Ward själf riktigt framhåller, icke förrän längre fram ratificeradt af kejsaren. Wards uppgift torde bero på att han missförstått Odhner, som meddelar, att det var i junifördraget 1641, som det föreslogs, att *platsen* för förhandlingarna skulle blifva Osnabrück och Münster, hvilket kejsaren därpå accepterade.

Förmodligen genom felräkning vid reduktion af datering efter den gamla stilen till datering efter den nyare ha de båda öfverenskommelserna med Brandenburg våren och sommaren 1631 blifvit satta till den 13 maj och den 19 juni i stället för respektive den 14 maj och den 20 juni; och så har äfven alliansen mellan Gustaf Adolf och Johan Georg daterats den 12 i stället för den 11 september. Samma förklaring kan måhända ges åt Wards uppgift, att Oxenstiernas samtal med Wallensteins utskickade general Armin i Gelnhausen år 1633 ägde rum den 19 sept.; den vanliga uppgiften är ju den 20 september; Ranke har ju likväl satt det till den 2 september.

Innan jag lämnar trettioåriga krigets historia, vill jag blott i förbigående erinra om, att de olika skiftningarna i detsamma och alltså äfven svenskarnes ingripanden återspeglas i det kapitel (det XXIII), som den bekanta kyrkohistorikern Moritz Brosch författat om den påfliga politiken från 1590 till 1648.

Redaktörerna ha med all rätt ansett lämpligt, att skildringen i denna volym fördes fram till en tidpunkt, då de större komplikationer, som anknöto sig till det trettioåriga kriget, hunnit blifva afvecklade. Året 1660 har därför blifvit satt såsom slutpunkt. Men teckningen af dessa det trettioåriga krigets afvecklingsår har blifvit splittrad på flera kapitel. Dr. Ward låter sitt kapitel om den westphaliska freden mynna ut i en skildring af de tyska förhållandena fram till å ena sidan Rhenförbundets bildande 1658 och å den andra sidan Fredrik Wilhelms definitiva

konstituerande såsom Ostpreussens suverän genom Olivafreden 1660. Förf. har på ett klart sätt angifvit den betydelse, som Sveriges polska politik haft för dessa års händelser inom den tyska statsvärlden. Men om de motiv, som drefvo svenska regeringen till en ny krigisk aktion på den andra sidan Östersjön, kan han icke gifva närmare upplysning. För att vinna sådan har läsaren att vända sig till mr Reddaway, hvilken i det andra af de båda förutnämnda kapitlen om den nordiska historien (det tjugonde) efter teckningen af Sveriges inre tillstånd behandlar Karl Gustafs utrikespolitik. Detta mr Reddaways kapitel är skrifvet, innan prof. Edén år 1906 i Historisk Tidskrift publicerade sin afhandling om grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen. Mr Reddaway utvecklar också helt och hållet de gamla åsikterna om dessa grunder; men han har drifvit t. ex. Haumants åsikt om kriget såsom Sveriges nationella industri till ytterligaste öfverdrift. Enligt Reddaway liksom enligt Haumant var krigsbehofvet quand même den egentliga drifkraften, då freden bröts år 1655. Den dåtida Sverige utmålas såsom en eröfrarstat af renaste vatten: fick det icke föra krig och göra eröfringar, så kunde det icke besolda sin armé, och kunde det icke besolda sin armé, så skulle detta välla staten fördärf inåt som utåt.

Det enda motiv, som mr Reddaway näst efter detta permanenta krigsmotiv tillerkänner någon vikt, är den gamla dynastiska konflikten med Polen. Det är samma brist på blick för ställningens innebörd, som i »The Cambridge Modern History» visar sig öfverallt, där den nordiska politiken får sin bästa förklaring ur det baltiska problemets synpunkt.

I den femte volymen, hvilken behandlar Ludvig XIV:s tid, ser det ut, som om man ville låta frågan om Östersjön intaga en dominerande plats vid framställningen af den nordiska historien. I förordet till denna volym vilja nämligen de tre redaktörerna angifva den egentliga betydelsen af det stora nordiska kriget, — hvars historia äfven faller inom detta band, — sålunda, att genom detta krig flyttades »dominium maris baltici» öfver på »den unga ryska makten». Man kunde alltså förmoda, att innehållet i den nordiska

makttäflingen åtminstone under Ludvig XIV:s tid skall ses ur Östersjöproblemets synpunkt.

Den teckning, som Ward och Reddaway i fjärde bandet gifvit af 1650-talets nordiska krig, kompletteras i detta femte genom Georg Edmundsons kapitel (VII) om »The administration of John de Witt and William of Orange (1651—88)». Och här tas verkligen Östersjöfrågan upp såsom den bestämmande för den nederländska politiken gentemot svenska och danska anspråk. Man torde likväl kunna säga, att det för mr Edmundson varit lättare att lägga i dagen denna centrala punkt i den nordiska historien än för mr Reddaway. Den nederländska politiken, hvilken mr Edmundson har att teckna, ingriper ju i den nordiska historien hufvudsakligen på *denna* punkt, d. v. s. i frågan om herraväldet öfver Östersjön, då däremot mr Reddaway haft att i sin skandinaviska historia upptaga en mångfald moment, gränstvister och dynastiska anspråk o. d., som lätteligen kunna bortskymma den egentliga orsaken till striderna i norden. Efter dessa få ansatser att söka se Nordens historia ur en omfattande synpunkt, sjunker likväl framställningen till ett mer krönikartadt uppradande af fakta.

Mr Reddaway har i denna volym tecknat de skandinaviska konungarikenas historia i ett kapitel, det adertonde, skrifvet i tre afdelningar, af hvilka den första helt kortfattadt behandlar Danmarks historia från 1660 till Griffenfeldts fall 1676, den andra och största Sveriges historia från 1660 till 1697 och den tredje Danmarks inre och yttre historia från 1676 till Kristian V:s död samt vidare den danska utrikespolitiken från 1699 fram till freden i Fredriksborg 1720. Det följande kapitlet, det nittonde, skildrar Karl XII och det stora nordiska kriget och är skrifvet af Nisbet Bain, författare till flera arbeten på den svenska historiens område. Båda kapitlen bära emellertid vittne om, att man hufvudsakligen vill skildra den nordiska och särskildt den svenska historien under slutet af 1600-talet såsom ett förspel till katastrofen 1709—1721. Det är som om författarna, i en dunkel känsla af att det bar utför med Sverige, hade mist intresset för särskildt Sveriges yttre historia efter 1660; de förlora ur sikte all den lifskraft, som fanns kvar, och alla de möjligheter, som ännu stodo Sverige till buds.

Hvad nu mr Reddaways teckning af Sveriges *inre* förhållanden angår, så är den på det hela taget oklanderlig. Han har tillgodogjort sig Carlsons och Fåhræus skildringar af motsvarande tid. Man kunde möjligen önska en närmare beskrifning af enväldets utveckling: den konstitutionella innebörden af 1682 års beslut liksom af 1689 års riksdags medgifvanden i afseende på bevillningen kunde lämpligen ha utvecklats; den senare riksdagen är alls icke omnämnd. Åt reduktionens följder, såsom t. ex. aristokratiens förvandling till en ämbetsadel, liksom reduktionens oförmåga att skapa en finansiell grund för en svensk storpolitik, har mr Reddaway icke ägnat någon uppmärksamhet. För indelningsverket och roteringen redogöres på ett korrekt sätt, men försvarsåtgärderna ha icke insatts i sitt samband med de yttre politiska planerna.

I den svenska utrikespolitiken efter 1660 ser mr Reddaway endast och allenast ett annex till den franska. Att den svenska politiken under en stor del af 1660-talet i en nära förbindelse med England sökte ett stöd mot den holländska sjömakten, som icke Frankrike i samma grad kunde gifva, förbigås alldeles af författaren. Han har blott öga för 1672 års svensk-franska fördrag och förtiger sedan alldeles Sveriges antifranska hållning under 1680-talet. Beträffande de svensk-danska förbindelserna, så tror förf. i förbigående sagdt ännu på ett slags principiell skandinavism i Peder Griffenfeldts sträfvanden. Då han talar om de svenska och danska kronornas närmande till hvarandra efter freden i Lund 1679, säger han nämligen, att »för ett ögonblick såg det ut som tanken på en varaktig skandinavisk endräkt, som Griffenfeldt kommit upp med och som Gyllenstierna utvecklade, skulle realiseras.» Han alltså rent af framställer Griffenfeldt som Gyllenstiernas lärofader. Detta är ju en underordnad sak; men hvad man kan anmärka, är, att förf. icke ställer de planer, som lågo inneslutna i 1679 års dansk-svenska allians, som en bakgrund mot den följande tidens yttre och inre svenska politik. De följande svenska militära åtgärderna få ju sin rätta belysning, först om de sammanställas med den hufvudsakligen mot Ryssland riktade yttre politik, som Sverige enligt dessa förbundsplaner skulle bedrifvit. Det famlande och inkonsekventa i

Karl XI:s holsteinska politik får ju också en skarpare betoning, om denna hans aktion i Tyskland kombineras med hans egentligen mot öster riktade försvarssträfvanden. I en sådan framställning, som den »The Cambridge Modern History» vill gifva, beror ju totalintrycket mest på de ledande synpunkterna. Men det förefaller som om sådana i allt för hög grad saknades i teckningen af Sveriges historia. Just på dessa punkter, 1600- och 1700-talshistorien, finnes dock tillgänglig en sådan essay som prof. Hjärnes föredrag om Sverige Östersjövälde och Europa.

I mr Reddaways kapitel borde de sammanfattande synpunkterna fått göra sig gällande, emedan det endast är här, som Sveriges historia efter 1660 i ett sammanhang gifves läsaren. Sveriges namn varsnar man visserligen på mångfaldiga andra ställen inom volymen, men de förekomma i kapitel, som skrifvits af så många olika författare, att någon enhetlig uppfattning af sammanhanget ej torde kunna utläsas därur. I ett kapitel om Ludvig XIV:s utrikespolitik intill 1697 af Arthur Hassall gifvas några notiser om förbindelserna med Sverige. En del misstag förekomma. Hassall talar sålunda om ett fördrag mellan Sverige och Frankrike af 6 maj 1672; som bekant slöts fördraget den 14 april detta år, hvilket på ett annat ställe i kapitlet också anföres. Fredsfördraget i Fontainebleau har daterats 26 sept. 1679, i stället för 2 sept. s. å. På ett annat ställe talar förf. om en betydelsefull »association» i Haag af febr. 1683 mellan Karl XI och Wilhelm af Oranien. Åtminstone F. F. Carlson omnämner icke någon dylik »association»; förmodligen är det en förväxling mellan garantitraktaten i Haag af oktober 1681 och Karl XI:s ratifikation i mars 1683 på det förnyade holländska fördraget af december 1682. I femte kapitlet har den bekante historikern C. H. Firth tecknat »The Stewart Restoration» och lämnar här en enda notis om Sveriges förhållande till England under denna tid; den rör neutralitetsförklaringen af den 17 juli 1666.

Mr Edmundson, som skrifvit Nederländernas historia, har, såsom jag antydde, på tal om dessa staters intressen i Östersjövärlden under Karl X Gustafs tid, klart fattat Sveriges betydelse för desamma. Men efter 1660, då hithörande frågor icke längre kräfde en ögonblicklig lösning

släpper förf. kontakten med så godt som all svensk politik. Icke ens den nyssnämnda garantitraktaten af 1681, som dock spelade en ganska stor roll under 1681 till 1684 års politik, ihågkommes. Sverige synes ett ögonblick i Edmundsons framställning såsom medlem af trippelalliansen 1668; för öfrigt är Sveriges tillträde till denna allians feldateradt: det är satt till den 26 januari 1668; som bekant utlofvade svenska sändebudet Dohna Sveriges accession t. o. m. något tidigare än sistnämnda dag, medan den formliga anslutningen först skedde i april.

Ser man slutligen på den betydelse, som tillerkännes Sveriges inflytande i det östliga Europa, så finner man, att det kapitel (XII) om Polens, Österrikes och Turkiets politik under 1600-talet, som prof. Richard Lodge författat, redan på grund af ämnets formulering icke kunnat ägna stor uppmärksamhet åt Sveriges inflytande på denna politik.

Det vore kanske för mycket begärdt, att de engelska författarne skulle skaffat sig kunskap om den pågående Karl XII:sforskningen och dess hittills vunna resultat. Emellertid har Nisbet Bain i litteraturförteckningen till sitt kapitel upptagit prof. Hjärnes bok om krisen i Östeuropa; men han har i hvarje fall icke låtit påverka sig af densamma. Han tror ännu, liksom i sina tidigare skrifter, på den ryska folkandens längtan till österhafvet. Hans tro härpå kommer ändå mera till synes i ett hans föregående kapitel om tsar Peter och dennes närmaste efterträdare. I denna längtan ser nu Bain en af hufvudorsakerna till det nordiska kriget. Det är också den enda, så att säga objektiva orsaken till detsamma som han varsnar. I tsar Peters förmenta förslag till kung August vid mötet i Rawa ser han den första yttringen häraf och upphofvet till fejden. Vid sidan häraf skjuter förf. fram Johan Patkuls personliga intriger såsom drifkraften till kung Augusts anfall på Sverige och åsidosätter härvid alla andra motiv, såsom de sachsiska intressena i Polen, hvilka dikterade dennes beslut.

Hvad vidare angår framställningen af krigets själfva förlopp, så anser Bain naturligtvis, att den ryske tsaren ända från början var Karl XII:s hufvudfiende, mot hvilken han främst bort vända sig. Han kommer med den gamla

uppgiften, att Karl XII:s bästa rådgifvare omedelbart efter Narvaslaget påyrkat, att man skulle intränga i Ryssland, men att Karl satte sig emot detta. Bain vill likväl icke döma kung Karl hårdt för detta missgrepp; det var ju helt naturligt, anser han, att Karl, ung och oerfaren som han var, skulle betrakta den polska kungen såsom sin egentlige antagonist, hvilken mot tro och lofven brutit freden.

Det är i enlighet med denna grunduppfattning, som Bain tillmäter kriget i Östersjöprovinserna den största vikt: från Nyenskans' fall och Petersburgs grundläggning synes han räkna en ny tids inbrott.

Då förf. sålunda främst vill betona faran från Ryssland, är det en så mycket större brist, att han icke har ett enda ord om det bekanta fördraget af den 1 okt. år 1703 mellan August och Peter, genom hvilket fördrag som bekant tsaren fick tillfälle till ett direkt ingripande i kriget i Polen. Det är egendomligt att icke detta fördrag omnämnes, ty förf. har i sin kända populära bok[1] om Karl XII och det svenska väldets fall både omnämnt det och till en viss grad uppskattat dess betydelse.

Det är möjligt, att förf. åsyftar detta fördrag, då han talar om ett defensiv- och offensivfördrag, som tsar Peter skulle afslutit redan år 1702, men utom det, att årtalet är oriktigt, så uppges det felaktigt, att detta fördrag slutits med själfva Polen. Den uppfattning, som förf. här visar af tåget mot Ryssland, afviker likväl i någon mån från den, som kommer till synes i hans nyssnämnda bok. Visserligen förebrår han Karl XII alltjämt för att han icke följde de kloka råd, som förf. efter F. F. Carlson förmodar, att Karl XII fått af Gyllenkrok — förf. går till och med så långt, att han påstår, att alla Karls »skickligaste officerare» hade instämt i detta råd — och visserligen tror förf. fortfarande, att Karl XII:s fälttågsplaner voro förestafvade af »en ung hjältes äfventyrslust», men i andra afseenden bemödar han sig om att finna ett försvar för konungens handlingssätt, så t. ex. i fråga om hans förhållande till Mazepa. Men det är att märka, att han hvarken i sin förutnämnda bok eller i sin föreliggande uppsats på något skarpare sätt

[1] Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719. London 1895.

formulerat frågorna. Han gör ingen klar skillnad mellan å ena sidan Mazepas verkliga makt och å andra sidan den vikt Karl tillmätte densamma. I sin nyss anförda monografi har Bain påstått, att svenska historici öfverdrifvit betydelsen för Karl af Mazepas bistånd, som enligt Bains dåvarande åsikt endast kunde vara en nödfallsutväg. Här åter förklarar han, att de zaporogiska kosackernas hetman ofta var den bestämmande faktorn i österns politiska lif. Han tillspetsar sin sats i några ord om att man »för att göra Karl XII full rättvisa, måste medgifva, att förbundet med Mazepa var så långt ifrån att vara en hägring, som lockade Karl i fördärfvet, att det tvärtom var det enda verkligen betydelsefulla elementet i hans för öfrigt fantastiska kombinationer.» Och nu anklagar han de svenska historikerna för att ha underskattat denna Karls beräkning. Den äldre skolan representerad af F. F. Carlson synes dock lika litet benägen att öfverskatta Mazepas betydelse, som den yngre kan vara böjd att underskatta densamma. Bain bjuder också till att förstå Karl XII, då denne efter Poltavaslaget kvarstannade i Turkiet, och han betonar, att Sverige nu gaf exempel på »huru en stark militärstat icke behöfver uppgifva hoppet, äfven om den träffas af ett nederlag, som kan synas aldrig så förkrossande.»

Framställningen af det stora nordiska krigets historia lider af samma fel, som skildringen af det trettioåriga kriget m. fl.: det är en oöfverskådlig splittring, som råder, hvilken gör det nästan omöjligt för läsaren att enligt Creightons råd bilda sig en totaluppfattning af krigets förlopp. Denna anmärkning gäller om krigets förhistoria men i ännu högre grad om dess sista skeden.

Redan den nyssnämnda utbrytningen af skildringen af Danmarks deltagande i kriget har menligt påverkat totalintrycket. Vid behandlingen af krigets senare år, då det breder ut sig till flera stater, blir splittringen ännu större, ehuru naturligtvis också mera ursäktlig. Men i Bains skildring finnes intet nämndt om den frigörelse af kraft, som genom freden i Utrecht bereddes de makter, som hade intressen att bevaka vid Östersjön. Icke heller säges någonting om kvadruppelalliansens betydelse för England-Hannovers svenska politik år 1718. Bristen på koncentration i

Bains framställningssätt har ej varit ägnad att förbättra det stundom kaotiska intryck, som händelsernas utskiftning på en mängd kapitel i denna (och äfven i följande) volym ger läsaren. Så har hvarken den andra eller tredje koalitionens bildande tecknats med tillbörlig skärpa. Anfallsförbundet mellan Danmark och Ryssland af den 22 okt. 1709 hade lämpligen bort omnämnas, och några ord om Preussens garantitraktat med sistnämnda rike våren 1714 hade också varit på sin plats, en betydelsefull kombination som ju denna förbindelse blef under krigets senare historia. Mot några detaljuppgifter kunde gensagor göras; så äro t. ex. slagen vid Klissov och Storkyro, mötet i Thorn (1709) och kapitulationen i Tönning oriktigt daterade. De händelser, som inträffade på olika ställen ute i Europa och som influerade på det stora nordiska kriget, får läsaren uppsöka på vidt skilda ställen i olika kapitel och volymer.

Dr Ward tecknar i ett kapitel, det tjuguförsta, den preussiska politiken intill år 1713. Det är en klar bild, han gifver af dennas vacklande hållning. Dock förvånas man öfver, att förf. tycks vilja häfda, att Brandenburg under år 1699 var benäget att göra Sverige tjänster. Äfven då röjde ju sig dess obeslutsamhet. Det må vara sant, som Ward berättar, att Brandenburg förhindrade sachsarna att öfver dess område intränga i Lüneburg, men, å andra sidan, har det ju samma år tillåtit dem att genom Ostpreussen gå emot Livland. Ett annat förbiseende är, att det svensk-preussiska fördraget af juli månad 1703 helt och hållet utelämnats vid redogörelsen för traktatpolitiken under dessa år. I sjätte delen (The eighteenth century) har Preussens politik gentemot Sverige efter 1713 och till 1720 ytterst knapphändigt blifva skildrad i ett kapitel om Preussen under Fredrik Wilhelm af Emil Daniels; här repareras ingalunda de brister, som vidläda Bains skildringar af Preussens ställning under det nordiska kriget.

Den bild, som i sistnämnda volym gifves läsaren af Englands förbindelser med Sverige under denna tid, är däremot så mycket fylligare. Man kan nästan säga, att det är först här, som man af »Cambridge Modern History» får en totalföreställning om det nordiska krigets senare historia. Den engelska politiken (1714—1721) är tecknad af J. F. Chance

(kap. I, 2). Jakobiternas restaurationsplaner, som ju ha visst intresse för den svenska historien, ha dessutom fått ett eget kapitel, skrifvet af Sanford Terry.

Hvad Chance's åsikter beträffar, ser det ut, som om han i någon mån modificerat den uppfattning rörande vissa sidor af den svenska politiken, som han för ett par år sedan framlade i sin essaysamling George I and The Northern war, (London 1909.)[1]

Han tycks icke längre vilja påstå, att Görtz' förhandlingar endast voro »a money negotiation». Icke heller sammanställer Chance Görtz' och Gyllenborgs häktande uteslutande med Georgs parlamentspolitik, utan synes här tillskrifva Georgs »fruktan för en verklig fara» det afgörande inflytandet på hans beslut. Vidare får man här det intrycket, att Georg icke blott i sitt hannoveranska intresse utnyttjade Englands farhågor för en svensk invasion från Norge, utan äfven själf af fruktan härför drefs in i kvadruppelalliansen 1718.

Sveriges historia under frihetstiden och Gustaf III:s regering skildras af Nisbet Bain i ett kapitel i den sjätte volymen (XXII).

Ehuru förf. känner till Stavenows sammanfattande arbete, har han likväl icke fått blick för de olika epokerna i Sveriges utveckling under dessa perioder. Han observerar t. ex. icke den vändning i den konstitutionella historien som inträdde med år 1738; och de stora krisåren under Gustaf III från 1778 till 1786 äro ytterligt svagt tecknade. Detta allt sammanhänger med, att förf. icke har något klart begrepp om de hufvudkrafter, som bröto sig mot hvarandra under de sjuttio åren efter 1720: det privilegierade ständerväldet gentemot en modernare statstanke, slutligen genomförd af konungamakten.

Vid en skildring af partilifvet under frihetstiden är det ju en brist, att icke sammanhanget med den växlande utrikespolitiska situationen uppvisas. Man saknar en antydan om det Holsteinska husets politiska intriger under frihetstidens första år, eller om läget i Nordeuropa under dess sista tider t. ex. år 1769, då Sverige alldeles kringrändes af sina grannars fientliga anslag; men först mot den bakgrunden

[1] Rec. af fil. kand. N. Herlitz. Hist. T. 1911, s. 105.

framstår ju Gustaf III:s revolution i sin rätta dager; icke heller ihågkommer förf. Gustaf III:s stora utländska resa 1783—1784. Däremot anslår Bain en och en half sida åt alla Gustaf III:s planer att ingripa i franska revolutionen, hvilka ju icke förde till något resultat. Förf. synes ej ha varit en historiker med blick för de betydelsefulla historiska momenten. Han berättar den gamla historien, om hur Liljencrantz blef hedrad af konungen inför en kommission vid 1778 års riksdag, och han uppehåller sig vid detaljer såsom Sprengtportens görande och låtande i Finland under revolutionen 1772, under det att viktigare saker få stå tillbaka. Oriktigheter ha insmugit sig i en del detaljuppgifter. Förf. uppger sålunda, att den reprimand, som ständerna 1756 gåfvo kung Adolf Fredrik, endast hade formen af en instruktion för kronprins Gustafs guvernör; skildringen af officersmyteriet i augusti 1788 är felaktig: förf. har rört ihop innehållet i den skrifvelse, som Armfelt och Hästesko m. fl. från Liikala sände till Gustaf III, och som förresten felaktigt uppgifves vara affärdad redan i Hussula, med deras utskickade Jägerhorns egna andraganden hos kejsarinnan Katarina, — andra misstag att förtiga.

Om Sveriges allmänna yttre ställning har förf. en ganska skarp iakttagelse. Han ställer sig i opposition mot Stavenows starkt urgerade sats, att vårt land efter 1721 var hänvisadt till »det nationella Sveriges . . . mer begränsade uppgifter», i det han häfdar, att Sverige ännu genom Pommern var ganska djupt engageradt i det kontinentala Europas förvecklingar.

Samma synpunkt på Sveriges yttre belägenhet gör Bain, ända till öfverdrift, gällande i sitt kapitel om Ryssland under Anna och Elisabeth. Då förf. där talar om huru Frankrike, efter Rysslands framgångar emot Turkiet, ville spela ut Sverige emot Ryssland, säger han nämligen att »Sverige, som ännu, hufvudsakligen på grund af sitt geografiska läge, hade större betydelse i den europeiska politiken än vare sig Preussen eller Holland, betraktades därför af hofvet i Versailles såsom det lämpligaste verktyget mot Ryssland». Ehuru det kan behöfvas en reaktion mot ett anakronistiskt öfverskattande af Preussens betydelse före Fredrik II:s tid, får man dock anse, att detta slags reaktion tar sig alltför starka uttryck. I volymens öfriga kapitel

märker man för öfrigt ej mycket af en sådan uppskattning af Sveriges betydelse. Vårt deltagande i Hannoverska alliansen och senare i sjuåriga kriget omnämnes visserligen, det förra i Temperleys kapitel (kap. II) om England under Walpole, och det senare, förutom i Bains nyssnämnda framställning, äfven i Emil Daniels skildring af sistnämnda krig (kap. IX). Något större uppmärksamhet ägnas åt svensk utrikespolitik i ett bidrag af mr Reddaway om Danmarks politik under de båda ministrarne Bernstorff och under Struensee. Men nämnda författare, som annars i sina skildringar visat ganska stor opartiskhet, anlägger här mera snäft danska synpunkter, speciellt i teckningen af första väpnade neutralitetens tillkomst, där han låter Bernstorff äfven vid 1780 års förhandlingar, spela den afgörande rollen.

Professor Otto Hötzsch erinrar i ett kapitel om Katarina II:s politik med några ord om 1788—90 års svensk-ryska sammandrabbningar, men det är först i åttonde volymen som läsaren genom ett öfversiktligt kapitel (XI) af Richard Lodge om den allmänna europeiska konflikten ändtligen blir nödtorftigt bekant med den vedertagna uppfattningen af betydelsen af 1772 års revolution och Gustafs III:s ryska krig.

* * *

Med Gustaf III:s död afbrytes den sammanhängande framställningen af Sveriges och öfverhufvud nordens historia och återupptages icke förrän med år 1815. Den mellanliggande tidens historia är fördelad på två volymer, den ena (vol. VIII) afhandlande den franska revolutionen och den andra (vol. IX) Napoleons verk. Båda dessa volymer ha de tre redaktörerna utpekat såsom burna af hvar sin ledande tanke. Här vilja de tillämpa samma system som i de båda första banden om renässansen och reformationen; Sveriges historia skall alltså icke behandlas annorlunda än i den mån den stod i förbindelse med revolutionens eller Napoleons öden. I ett så vidt jag kan se rätt ytligt kapitel i åttonde volymen om Europa och den franska revolutionen af G. P. Gooch beröres också högst summariskt Sveriges ställning till densamma. Mr Goochs värdesättning af Kellgrens skaldskap vittnar icke om någon intimare kännedom om denne för-

fattares utveckling. Detta är, jämte Lodges nyssnämnda essay, det enda ställe i denna volym, där Sveriges historia vidröres.

I den volym, som bär Napoleons namn, ser man oftare Sveriges insatser beaktas. Men där röjes ingen blick för vårt lands dåvarande läge, som tvang det till deltagande i tidens stora fejder. Icke ens Holland Rose, som i ett kapitel (kap. XI) om det napoleonska väldet på dess höjdpunkt ägnar ett par sidor åt Sveriges ställning från 1805—1810, tycks här gifva någon annan förklaring till, att vi drogos in i desamma, än kung Gustaf Adolfs egen person: »Ärfda instikter», säger Rose, »och tilldragelser, som han under tidigare år upplefvat, samverkade till att göra honom till en legitimitetens förkämpe».

Det finnes ingenstädes betonadt, hurusom Sverige drefs ut i dessa strider genom de förpliktelser, hvilka ännu ålågo detsamma såsom innehafvare af länder på andra sidan Östersjön, eller genom de utsikter till förmånliga allianser, som en dylik ställning medförde.

De centrala händelser, kring hvilka de olika berättelserna om Sveriges uppträdande i de internationella frågorna gruppera sig, äro den väpnade neutraliteten, den tredje koalitionen med Tilsitfreden och finska kriget samt slutligen befrielsekampen mot Napoleon. Den väpnade neutraliteten af år 1800 skildras af Mr T. A. Walker (kap. II, 1). Den är knappast insatt i något klart sammanhang med den dåvarande politiska situationen utan betonas mera såsom ett led i den folkrättsliga utvecklingen. Som en bakgrund mot 1800 års bestämmelser angående effektiv blockad o. d. ställas 1780 års. Det illustrerar det många gånger planlösa i detta samlingsverks anordning, att detta sistnämnda års neutralitetsförbunds historia utförligt rekapituleras och från alldeles samma synpunkter som dem mr Reddaway anlagt.

Om Sveriges deltagande i den tredje koalitionen berättar öfverste E. M. Lloyd (kap. IX) för öfrigt på ett ytterst fragmentariskt sätt. Hans uppgift, att Sverige, då det på hösten 1805 inträdde i koalitionen, lofvade att deltaga i kriget med 12,000 man fälttrupper, torde vara öfverdrifven; en så stor styrka utlofvades ju icke.

Holland Rose klandrar i nyssnämnda sammanhang Gustaf Adolf, därför att han hindrade förhandlingarna vid

koalitionens bildande genom att fordra alldeles »exorbitanta» subsidier för sin lilla hjälpsändning; han anför det såsom ett exempel på konungens fåfänga och hufvudlösa beteende och sammanställer det med hans återskickande af Svarta Örns-orden vid samma tidpunkt. Detta Roses klander vittnar dock om oförmåga att spåra den verkliga afsikt, som åtminstone hos vissa ledande män gömde sig bakom dessa penningekraf, att nämligen på det sättet slippa ifrån hela affären.

Tilsitfredens följder för Sverige äro också tecknade af Rose, men i en så stark förkortning, att oriktigheter nästan nödvändigt insmugit sig. Han skildrar missnöjet i landet under finska kriget: »Till slut», säger han, »marscherade generalen öfver västra armén, Adlersparre, till Stockholm och förmådde konungen att abdikera». Vidare uppgifver förf., att Karl XIII valdes till konung redan den 10 maj. Samme författare skildrar i ett kapitel om kontinentalsystemet (kap. XIII) Sveriges och Rysslands närmande till hvarandra från år 1810.

Tillkomsten af aprilföredragen af år 1812 antydes däremot på det knapphändigaste sätt af prof. Eugen Stschepkin (vid universitetet i Odessa) i en uppsats om Ryssland under Alexander I och 1812 års invasion. Sveriges deltagande i 1813 och 14 års krig tecknas af arkivrådet Julius von Pflugk-Harttung i en teckning af befrielsekriget (kap. XVII). Det är här närmast en värdesättning af Karl Johans verksamhet, som träder i förgrunden. Förf. bemödar sig icke om att förstå hans handlingssätt och hans svåra läge: Karl Johan är för honom endast bakslug (»cunning») och opålitlig (»untrustworthy»); ja fruktan för Napoleon gjorde honom »rent af feg» (»downright cowardly»). I skildringen af de allierades fälttåg efter slaget vid Leipzig behandlas Karl Johan på ett nästan inhonnett vis. Det uppges, att hälften af Bernadottes armé skulle marschera till Holland, under det att generalerna Blücher och Wrede fingo andra uppgifter sig ålagda. Dessa senare, säger förf., uppfyllde sina åligganden — »men kronprinsen nöjde sig med att belägra Hamburg och detacherade i stället en svag afdelning att eröfra Holland.» Det nämnes icke ett ord om de öfverenskommelser, som berättigade Karl Johan till en självständig verksamhet och som utgjorde förutsättning för hela hans militära uppträdande i Tysk-

land. Man måste reagera mot, att en ensidigt tysk uppfattning af denna tids händelser här har fått göra sig bred. Slutligen är Wienkongressens historia skrifven af A. W. Ward (kap. XIX och XXI); och det lilla, som där står att läsa om Sveriges politik, synes i allt korrekt.

Det förblifvande resultatet i Europas yttre konfiguration af de napoleonska striderna, nämligen den danska monarkiens söndersprängning, har icke blifvit observeradt i denna volym. Den svensk-norska unionens tillkomsthistoria har sålunda icke blifvit skildrad. Denna brist är icke heller reparerad i den artikel, som mr Reddawary i den elfte volymen författat om Skandinavien från 1815 till 1870. Den är en med sympati för Sverige skrifven liten afhandling. Förf. synes behärska den hithörande litteraturen och har förvånansvärdt väl undgått alla de missuppfattningar, man annars plägar möta i utländska framställningar af Sveriges egenartade utveckling under 1800-talet. Det är förklarligt, om förf. gärna dröjer vid engelska inflytelser inom särskildt Sveriges ekonomiska lif. Men det är brist på sinne för de lämpliga proportionerna, då han ordar om det, som utförts af William Chalmers, Edward Nonnen och Thomas Telford utan att just nämna något af det som svenska staten och svenska privatmän uträttade på samma område. Vår utrikespolitiks omskiftningar äro mycket tunnt skisserade. Brytningen med det ryska systemet och november-traktaten 1855 har jag icke funnit omnämnda.

I samlingsverkets sista del har slutligen professor Stavenow gifvit en i all sin knapphet utmärkt klar skildring af de sista decenniernas nordiska historia. Man måste vara tacksam för, att norska revolutionslegender icke fått tränga sig fram och göra sig hörda, utan att teckningen af denna tids historia, då den nu anförtroddes åt en utlänning, uppdrogs åt en så kompetent och lidelsefri bedömare.

Att emellertid en svensk historiker så i sista stunden har anmodats att medverka, ger anledning till den reflexionen, att det kunde lämpligen ha skett redan förut. Att prof. Stavenow så har anmodats, är nämligen icke något *nödtvunget* afsteg från den principen, att endast engelska författare skulle medverka. En stor procent af de förfat-

tarenamn, som möta i »Cambridge Modern History» äro icke engelska; i det föregående har jag redan nämnt några tyskar och ryssar, och flera kunde tilläggas. Den framställning, som gifves af den nyare historien, kan i sin helhet kallas engelsk endast såtillvida, som redaktionen är engelsk och väl alltså till en viss grad tryckt en enhetlig prägel på de från olika nationer kommande bidragen. Den framställning, som däremot kommit speciellt Sverige till del, är ju ända fram till 1870 gjord af engelska författare.

Om man frånser den alldeles misslyckade reformationshistorien, så kan man, såsom helhetsintryck, dock säga, att deras arbete visar, att ett betydande intresse för Sveriges historia förefinnes inom Englands bildade kretsar, och att också vederbörande författare nedlagt mycken flit på att sätta sig in densamma. Särskildt mr Reddaways, men äfven mr Wards bidrag vittna om stora insikter i Sveriges politiska historia. De brister, som vidlåda teckningen af Sveriges och nordens historia, framför allt bristen på sammanhållande synpunkter, häfta vid hela verket. En recensent i »American Historical Rewiew» anmärker, att han vid läsningen af detsamma kommit att tänka på det gamla ordspråket, att man icke »ser skogen för trädens skull»; det är en oöfverskådlig rikedom på faktiska uppgifter, och många gånger ytterst svårkontrollerade sådana, som bjudes läsaren. Ty hela verket har en uteslutande populär karaktär och ställer ingenstädes läsaren i kontakt med källorna. Jämför man vidare behandlingen af den svenska historiens olika skeden med det sätt hvarpå en del andra företeelser, t. ex. den från historisk synpunkt så högst betydelsefulla polska reformationshistorien affärdats, så blir det klart, att Sverige, trots allt, innehar en plats såsom gynnad nation. Om man, med tanke på de braskande reklamlöftena i förordet, vore benägen för den slutsatsen, att de tre redaktörerna icke fullt lyckats med sitt verk, så får man dock medgifva, att, sådant arbetet nu en gång föreligger, äger man, i stort sedt och i jämförelse med den behandling, som kommit andra nationer till del, icke någon anledning till missnöje med det sätt, hvarpå redaktörerna sökt sörja för den svenska historiens tillgodoseende.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Sverige och den östeuropeiska krisen 1656.

Ett betänkande af Bengt Skytte om den svenska politiken.

I likhet med den stora östeuropeiska krisen i början af det adertonde århundradet saknar äfven dess föregångare vid sextonhundratalets midt, trots ett i viss måtto rikhaltigt publiceradt källmaterial,[1] ännu i viktiga delar en uttömmande och modernt kritisk framställning. Haumants arbete kan ej annat än i konturteckningens form göra anspråk på att behandla hela sitt väldiga ämne »La guerre du Nord» under dess mest vidtspännande tid, åren från det svensk-polska krigets utbrott 1655 till och med Olivafreden, och det inskränker sig för öfrigt medvetet väsentligen till en skildring af ämnets diplomatiska sida, i främsta rummet med uppmärksamheten fäst på den brandenburgska politiken.[2] Denna är det ock som bildar det centrala problemet i flertalet öfriga framställningar — särskildt naturligen de tyska —, både de smärre monografiska undersökningarna och de stora sammanfattande verken, som Philippsons och Waddingtons.[3] Från svensk sida återstår ännu mycket att göra. Här föreligga endast de öfversiktliga framställningarna hos Carlson och i »Sveriges historia intill tjugonde seklet», för tiden intill Labiaufördraget också i Ellen Fries' Oxenstiernabiografi;[4] i öfrigt blott undersökningar i särskilda detaljfrågor. Det är egentligen ej mer än på en punkt, som en djupare behandling kan sägas hafva kommit frågan till del, nämligen rörande själfva utgångspunkten och förutsättningarna för den svenska politiken vid själfva krigsutbrottet, hvilka gjorts till föremål för en ingående kritisk analys i Edéns studie öfver »Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen».[5]

Ett af de mera märkliga, om också åtminstone i svensk forskning vanligen relativt ringa uppmärksammade momenten under krisens

---

[1] Främst den stora serien »Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg».

[2] Haumant, La guerre du Nord 1656—1660 (Paris 1893).

[3] Philippson, Der grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg, 1—3 (Berlin 1896, 1901, 1903). I: 1640—60. — Waddington, Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. Sa politique extérieure 1640—1688, 1, 2 (Paris 1905, 1908). I: 1640—1660.

[4] Carlson, Sveriges hist. under kon. Carl X Gustafs regering (Sthlm 1855); Sveriges hist. etc. Afd. V: Karl X Gustaf af M. och L. Weibull (Sthlm 1906); Ellen Fries, Erik Oxenstierna (Sthlm 1889).

[5] I Hist. tidskr. 26 (1906).

tidigare skede bildar det moskovitiska väldets framträngande, dess första, halft omedvetna stöt västerut och begynnelsen till den inblandning i västra Europas angelägenheter, som från det följande århundradets början skulle komma att allt mera konstant kännetekna den ryska politiken.[1] Rysslands och Sveriges inbördes ställning under denna tid har väl från svensk sida gjorts till föremål för monografisk behandling i ett arbete af tämligen ungt datum, M. Carlons år 1903 utkomna afhandling om »Ryska kriget 1656—1658», men dennes skildring inskränker sig väsentligen till en framställning af de i det hela ej särdeles betydande krigshändelserna, under det endast knappa öfversikter gifvas af den allmänna politiska situationen. Huru det ryska krigets skiften inverkat på den svenske konungens ställning, hans planer och krigsföretag, har ej alls eller endast med lätt hand berörts.[2] — Det är naturligen här ej alls afsedt att fylla denna lucka. Här skall endast papekas en — till synes hittills ouppmärksammad — källa, som dock står i nära anslutning till det af Carlon använda materialet och som borde gifvit en skildrare af den svensk-ryska konflikten direkt anledning till ett närmare ingående på de antydda problemen. Det är riksrådet Bengt Skyttes i riksarkivet förvarade bref till konungen,[3] visserligen få till antalet, men just genom sin allmännare och åtminstone delvis mera principiella formulering ett utmärkt komplement till de för ögonblickets ställning detaljeradt redogörande relationerna från högste ledaren af de svenska stridskrafterna i Östersjöprovinserna, riksskattmästaren Magnus Gabriel De la Gardie, liksom också till Skyttes egna skrifvelser till denne.[4] Till kännedomen om konungens tankar och planer lämna brefven visserligen inga direkta bidrag; men de visa mera klart och utförligt än andra kända relationer, hurudan ställningen i ett kritiskt skede tedde sig för en nära betraktare — och därtill en af de främste ansvarige — på den svenska sidan.

Vid det polska krigets utbrott hade Skytte guvernörskapet öfver Estland sig anförtrodt, men hans främsta uppgift blef snart att leda underhandlingarna med den kurländske hertigen, hvars understöd och bistånd — i form af vasallskap — Karl Gustaf ville vinna bland annat som säkerhet mot en eventuell rysk frammarsch mot hafvet. Hertigen å sin sida sökte hålla sig neutral utan bindande löften åt något håll, och fruktan för en brytning med Ryssland gjorde honom inom kort föga benägen att följa de svenska

[1] Märk dock det starka framhäfvandet af Rysslands roll hos Edén, a. a., flerst.

[2] Från stilleståndsfördraget i Valiesar (1658) är Sveriges och Rysslands inbördes politik skildrad af Nordwall — i Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis (1658—61) samt Sverige och Ryssland efter freden i Kardis (Hist. tidskr. 1890, 1891) — men den inledande skildringen af krigsåren före 1658 är här naturligen af mycket öfversiktlig art.

[3] Bland Skrifvelser till K. M:t. Se Förteckn. öfver bref till kon. Karl X Gustaf i riksarkivet (Meddel. fr. Sv. riksarkivet XXIII).

[4] Båda serierna anlitade af Carlon. Den förra förvaras bland Livonica, den senare i De la Gard. saml., RA.

påtryckningarna. Underhandlingarna drogo ut på tiden, och om också Skytte ett ögonblick syntes nära att vinna sina förhandlingars mål, strandade alltsammans åter i samma ögonblick äfven ryska sändebud uppenbarade sig hos hertigen och utsatte honom för påverkan i motsatt riktning (april 1656).[1]

Under det samtidiga framträngandet i de littauiska länderna hade emellertid Sveriges och Rysslands inbördes ställning länge stått på gränsen till konflikt, och Rysslands lust för ett mera aggressivt uppträdande kunde ej gärna annat än näras af de motgångar, som efter det första snabba segertåget drabbat de svenska stridskrafterna i Polen. Dock ser det ut som man i det längsta varit benägen att betrakta situationen utan alltför öfverdrifven oro. Ännu den 19 mars kunde Skytte meddela De la Gardie som sin tanke om ryssarne, att de icke skulle börja några fientligheter, så länge svenskarne icke lede något svårare nederlag eller sökte att »turbera» tsaren i hans titlar och eröfringar, och äfven i en något senare skrifvelse (den 31 mars) ställer han sig skeptisk mot den öfverhängande faran af ett ryskt angrepp eller i hvarje fall mot den reella vådan däraf.[2] Han råder visserligen De la Gardie att beordra guvernörerna i Ingermanland och Dorpt att utspana, »huru snart och huru stark moskoviterne till Novgorod och Pleskov med deras föregifne store arméer ankomma», men det är tydligt, att han snarast är böjd att betrakta det hela som till stor del lösa rykten och skrämskott. Af de ingångna underrättelserna tycker han sig i stället kunna sluta, att moskoviten måste hafva »litet krigsfolk», och att »där större fruktan vore för oss än hos oss för dem». Så är ock, fortsätter han, moskoviternas natur mest att skryta, när de minst duga. Ej heller ser han, hvad gagn ryssarne nu kunde vänta sig af »något onödigt krig» med Sverige; de skulle endast kunna fördärfva »platta landet» något, men måste däremot befara, att hela K. Maj:ts och Sveriges kronas makt kunde i gengäld hemsöka dem, hvarvid svenskarne också, om de så ville, kunde draga polackerna med sig och likaså kosacker, tartarer och turkar, hvilka alla lågo moskoviten närmare än Sverige och endast »väntade och längtade, huru de honom plocka kunde», för den händelse han droge hufvudstyrkan af sin härsmakt till dessa trakter. Om så därtill det rykte talade sant, som visste berätta att den romerske kejsaren vore död, skulle säkert allt ryssarnes hopp »i strömmen falla», då i sådant fall alla de tyska evangeliska staternas makt skulle falla den svenske konungen till — »förutan andras som utaf des hus Österrikes byte sig richtandes vordo».

Fran Karl Gustafs tåg uppåt Polen hade Skytte inga nyare underrättelser att meddela, men han förstår att tyda också denna tystnad till det bästa; han tror på konungens segermarsch, och väntar, att han skall lyckas så »förena och befästa sig» med tur-

---

[1] Carlson, a. a., s. 18. Jfr Skyttes egen relation nedan.
[2] Skytte till De la Gardie 19 och 31 mars 1656, De la Gard. saml.

karne, kosackerna och Siebenbürgen, att nog ryssarne snart skulle komma att glömma sitt pockande både vid Östersjön och »där nere» i landet och gripa till bönboken. — I sin ljusa syn på ställningen låter sig dock Skytte icke ledas till ett försummande af alla säkerhetsåtgärder. Han finner det rådligt, att man till förekommande af hvarje öfverraskning »dirigerade allt till ett defensionsverk» och läte fördela de tillgängliga trupperna på de olika orterna i enlighet med ett af De la Gardie gifvet förslag; man borde också i tid låta sätta den värdefullaste lösegendomen i skydd bakom fästningarnas murar och framför allt »iakttaga några pass», dit man kunde bringa gemena bönder och deras bohag i säkerhet, så att fienden icke kunde hafva gagn och byte däraf utan i stället snart »konsumera sig själf», medan svenskarne däremot hade riklig proviant till både armé och befästningar. Gränsguvernörerna borde uppmanas att gifva noggrann akt på de moskoviter, som handlade eller bodde i gränstrakterna, och så snart ryssarne slöte sina gränser, borde också svenskarne sluta sina; tillika borde »stora victorier af Hans Maj:t spargeras». I detta syfte vore det lämpligt, att aviser tycktes i Riga likasom förut skett i Elbing, hvarvid man endast behöfde låta omtrycka de senare »med någon nogare reflexion på denna staten».

Det skulle dock ej dröja alltför länge, innan den optimistiska tonen i Skyttes skrifvelser byttes i en afsevärdt mörkare. Medan Skytte ännu hoppfullt trodde på konungens segerrika framryckande, befann sig denne i själfva verket sedan nära tre veckor på återmarsch, visserligen obesegrad i fältet men utsatt för oupphörliga kraftförluster af de kringsvärmande polska skarorna och på sistone endast genom ett djärft vågspel räddad undan den öfverhängande faran. Snart började också situationen visa sitt allvar i de svenska gränsområdena. I Littauen bröt resningen lös, eggad af polackernas exempel, och samtidigt började också det ryska hotet allt mera ohöljdt framträda. Konungens frånvaro och de utspridda ryktena om hans motgångar hade gifvit den jäsande oron luft. Detta är ock hvad Skytte framhåller i den utförliga redogörelse för ställningen, som han i början af maj afgifver till konungen från Riga,[1] dit han återvändt efter afslutandet af de kurländska förhandlingarna. Han uttalar här först sin glädje öfver Karl Gustafs lyckliga återkomst till Preussen, då hans fiender begagnat sig af hans vistelse längre upp i Polen till att utsprida farliga tidender »först hos gemene, sedan ock de förnämste» om hans ställning. Å svensk sida hade man väl funnit dessa rykten uppdiktade och sökt att dämpa dem, men de hade dock kommit såväl ryssarne som littauerna att tro, att det svenska »väsendet» i Polen var förloradt, och drifvit dem till allehanda konsilier och stämplingar i syfte att draga nytta af de inbillade motgångarna. För ryssarnes stämplingar mot Sverige och öfverträdelser af fredsfördragen hänvisar Skytte till gränsguvernörernas och riksskattmästarens relationer, liksom äfven till ryssarnes egna envoyéers uppträdande;

[1] Skytte till K. M:t 6 maj 1656.

som sin fasta öfvertygelse framhåller han nu, att om ryssarne icke från svensk sida lugnades, de otvifvelaktigt skulle komma att sluta fred med Polen och i stället söka vinna sitt skadestånd på Sveriges bekostnad. Till detta eggades de ej blott af de falska tidenderna, som dock visserligen voro själfva »hufvudroten», och af den framgång, som dittills följt deras företag — »den de stadigste människor, mera en sådan barbar, kan förleda af alla fredliga tankar» — utan äfven af tubbningar och påverkningar från romerske kejsaren och konungen i Polen, från de många polska och littauiska öfverlöparne och likaså från holländarne och nästan alla främmande köpmän, hvilka alla sökte förringa svenskarnes tillgång på penningar och folk men i stället upphöjde ryssarnes egen makt och ställde dem allehanda bistånd i utsikt till att återvinna deras forna, nu till Sverige förlorade besittningar. Och dessa provinser vore dem »djupare i hågen inbillade» än något annat land, som de innehade eller kunde vinna, i det de nu, under svenskt välde, betoge dem tillträdet till hela Östersjön och därigenom handelsfriheten af alla deras »så stora land och strömmar», och i det tillika befolkningen här vore deras egna blods- och trosförvanter och därför lättare än andra att vinna och kvarhålla. Svenskarne vore också de ende, mot hvilka ryssarne aldrig kunnat utplåna de nederlag, som deras förfäders fäder lidit af Sveriges konungar och krona, och nu läte deras ärelystnad dem inbilla sig, att de besegrat och triumferat öfver hela världen, om de blott kunde tillfoga Sverige, som dittills varit både dem och sina öfriga grannar, ja själfva den romerske kejsaren öfvermäktigt, något afbräck. Den ringa krigsförfattning de funne emot sig i dessa trakter vore naturligen också en bidragande orsak till deras aggressiva framfart; de trodde sig strax kunna bli herrar icke blott öfver platta landet utan också öfver de illa utrustade befästningarna. Till sjös sades de vilja värfva sig hjälp af holländarne, och om detta också endast varit ett löst rykte, kunde det dock visserligen lätt blifva verklighet, då holländarne säkerligen vore benägna därför och villigt brukat bistå turkarne med skepp emot de kristna, och de dessutom på sådant sätt kunde väntas vinna allehanda fördelar och frihet i fråga om den ryska handeln; »på samma sätt som engelenderna hafva hulpit persianerne, som ock inga skepp hafva, till sjös, att intaga konungriket Ormuz, och som hollenderne det practicerat hafva och dageligen emot en och annan practicera i Indien».

I denna hotande situation tillråder Skytte, att man på allt sätt skulle söka lugna och tillfredsställa den ryske tsaren, hvilket han dock numera knappast tror låter sig göra enbart genom eftergift i den tidigare tvistefrågan om titulaturen;[1] för att bevara Ingermanland, Karelen och Lifland, af hvilka det icke vore rådligt att eftergifva det ringaste åt ryssarne, tyckes det honom vara den bästa utvägen, att man afstode några poviat i de eröfrade delarna af Littauen. Därigenom skulle man icke blott lyckas afvärja faran fran de ho-

[1] Om denna se Nordwall, Sv.-ryska underhandl., s. 3, n. 3, Carlon, a. a., s. 6.

tade provinserna utan äfven förvärfva Rysslands hjälp till bibehållandet vid de öfriga eröfringarna i Polen — framför allt då Samogitien, som betäckte sjösidan och hvilket det — jämte Kurland och Semgallen — vore af särskild vikt för Sverige att bevara under sitt välde. För att nu en dylik eftergift skulle kunna ske utan men för Sveriges prestige, borde Ryssland i stället förmås att afstå de platser i Lifland, som det eröfrat af Polen, ehuru dessa visserligen icke i och för sig kunde anses uppväga de poviat — Breslau, Wilkomir och Kown — som gränsade intill Ryssland och som man väl från svensk sida lättast kunde eftergifva. Som en tröstegrund i den nödtvungna afståelsen nämner Skytte, att utsikten att i alla händelser bibehålla dem vore så ringa, då de nu voro i fullt uppror och inga fastningar där funnos till deras betvingande; det verkliga gagnet af dem skulle också på lång tid blifva intet, då de nu förhärjades af sina egna invånare värre än af någon fiende.

Hvad detta littauernas uppror angick, var det föranledt af samma orsaker som ryssarnes hotande angrepp; det var de »falska spargamenten», de — ännu icke tillbörligt dementerade — onda tidenderna om Karl Gustafs farliga ställning i Polen, som kommit dem att »fatta det verket». Därtill hade de också påverkats af de ryska tubbningarna; det var af fruktan för moskoviten, som de ställt sig under svenskt beskydd, och då nu icke detta visat sig tillräckligt starkt, vore det icke underligt, om de nu trädde ifrån Sverige. Liksom polackerna kunde nämligen littauerna endast med våld betvingas; ett aldrig så mildt herradöme räknade de som slafveri, då de ansåge friheten bestå icke i en af lagar kringgärdad frihet och i lydnad mot öfverheten utan i hvars och ens fria själfsvåld att uppträda och handla efter eget behag. Denna uppfattning vore hos dem så djupt inrotad »som arfsynden» och kunde knappast på något sätt skäras bort; ryssarne, som väl kände deras natur genom långvarigt grannskap, räknade det också som det bästa och säkraste medlet att betvinga polackerna »att utrota deras friaste humörer gladio et transportationibus». På sådant sätt hade de dittills kunnat behålla sina eröfringar af Polen. — Om nu Karl Gustaf kunde och ville förena sig med Ryssland, skulle han väl finna utvägar att dämpa och kufva littauernas uppror, men i motsatt fall vore utsikten därtill ringa. Tvärtom skulle de säkerligen ofreda och härja de närgränsande svenska provinserna än värre än själfva moskoviten, då de voro af stor myckenhet och samlades tillhopa från alla trakter af Littauen, som var större och folkrikare än Polen; tillika också till stor del beröfvade hus och hem och på denna grund endast så mycket vildare ock mer fruktansvärda. »Äre ock lätte till häst, och i stort tal», hvaremot endast ringa motstånd kunde göras från svensk sida till följd af truppernas fatalighet och släta tillstånd. Skytte ser intet annat medel att hålla dem tillbaka och hindra dem att föra krigslågan ut öfver hela Lifland än att konungen antingen förbunde sig med ryssarne eller också afsände en ansenlig hjälpstyrka till fots och häst till fästningarnas försvar, hvar-

efter man finge föra kriget defensivt; äfven detta skulle emellertid blifva svårt nog, då medlen vore ringa och hela befolkningen så sinnad, att man kunde frukta, att de lätt skulle »falla till desperationer», om krigets börda längre skulle trycka dessa trakter.

I denna allmänna mörkmålning af situationen kan Skytte ej ens peka på ett lyckligt resultat af sina förhandlingar med den kurländske hertigen. Han säger sig väl en tid ha bragt det så långt, att denne befunnits villig att underkasta sig Karl Gustafs protektion och lämna honom bistånd i folk och penningar; man hade redan varit öfverens om alla villkor och endast det skriftliga undertecknandet af fördraget hade återstått, då ett ryskt sändebud ankommit och med löften och hot lyckats inverka så på hertigen och hans rådgifvare, att de nu ej längre ville veta af de gjorda öfverenskommelserna utan tvärtom hotade att sluta sig till den fientliga sidan, om de icke finge sig full neutralitet tillförsäkrad. I denna situation hade hvarken De la Gardie eller Skytte ansett det rådligt att bringa eller tvinga hertigen och hans undersåtar till förtviflade och mot Sverige fientliga åtgärder; med öfvertalning kunde man där ingenting vidare vinna, och till påtryckning med mäktigare medel vore krafterna alltför svaga. Man måste räkna det som vinning nog, om ingen direkt skada tillfogades från kurländarnes sida, hvartill visserligen det kurländska ridderskapet visade ganska stor benägenhet; de voro så smittade af den polska friheten, att de liksom polackerna höllo den sanna, »af lagar och goda konungar kringgärdade» friheten — och således också det svenska herraväldet — för slafveri. Liksom polackerna kunde de endast med våld vinnas och kvarhållas under Sveriges krona, hvilket nu emellertid icke så lätt skulle låta sig göra, såvida man icke komme till enighet med moskoviten; i detta fall skulle de däremot liksom littauerna säkerligen »gifva köp».

Hertigen själf kunde det väl i och för sig vara likgiltigt, om han stode under svenskt eller polskt beskydd. Men då han liksom sina undersåtar hyste den största frukan för moskoviterna och polackerna såsom de närmaste och mäktigaste och icke kunde öfvertygas om styrkan af det beskydd Sverige kunde gifva — hans land var slätt och öppet öfverallt, han kunde själf se de svenska truppernas fåtalighet i jämförelse med grannväldenas och väl förstå, att Sverige skulle ha nog af att försvara sina egna provinser och alltså med eller mot sin vilja nödgas lämna honom åt sitt öde — visade sig också han böjd att följa sina undersåtars mening. Det rådligaste vore därför att icke söka pressa honom utan låta honom förblifva neutral, på det han icke — som eljest lätt kunde ske — skulle helt dragas öfver till fiendens sida. I sådant fall skulle han säkerligen kunna tillfoga det svenska väldet stor skada, då han ingalunda vore »så slätt att æstimera» som han nu ville låtsas. Den kurländska adeln stode i intim korrespondens med den est- och lifländska, och då hertigen själf ägde både förslagenhet och penningemedel i rikt mått, vore risken äfven för de fasta platserna i Lifland stor, i det han kunde dra till sig både inhemskt och värfvadt folk och äfven

främmande hjälp i stor utsträckning; själf hade han också ofta sagt sig ha kunnat afvärja det svenska framträngandet, om han icke förlitat sig på neutraliteten. Ville däremot konungen medgifva honom neutralitet, betviflade Skytte ej, att icke hertigen för sin del på allt sätt och framför alla andras skulle söka bibehålla Sveriges vänskap, i synnerhet för sin sjöhandels skull, på hvars blomstring alla hans planer och medel voro inriktade. Han hade också utlofvat, att om Karl Gustaf ville göra fred i dessa trakter och i stället vända en del af sin makt till »nya lands eröfring», han gärna ville förena sina krafter med den svenske konungen och arbeta på att — som hans ord lydt — skaffa honom »tiodubbelt större inkomster och tjänster än med dessa mera folk frätande än gifvande krigen».

Den sista delen af Skyttes långa deduktion är direkt inriktad på de försvarsåtgärder som främst vore af nöden, om det ryska angreppet visade sig blifva verklighet. Skytte fruktar, att den första stöten i sådant fall skulle riktas mot det midt i landet belägna och föga befästa Dorpt, och därefter mot Reval, som hade den bästa hamnplatsen men var svagast befäst och alls icke försedt med folk eller några slags krigsförnödenheter. Allt detta visste ryssarne till punkt och pricka, då deras köpmän och spejare ständigt haft sin vistelse där. Revals snara befästande vore därför en sak af synnerlig vikt och betydelse; från ingen annan plats skulle fienden bättre än från Reval kunna betvinga hela Lifland, Ingermanland och Estland, och ingen plats vore heller mera lämpad för mottagande af främmande hjälp till sjös. Man finge icke sätta sin lit till, att ryssarne skulle börja med att belägra Riga och Narva eller de ingermanländska befästningarna. I krig ginge man ofta först till anfalls på den punkt, som räknades vara tryggast och af denna anledning vore otillräckligt utrustad; och det kunde då hända, att »det man nu med några hundrade man kunde salvera, skulle man då icke med många tusende kunna recuperera; mindre des perte att reparera».

Skyttes utförliga relation följdes redan inom ett par dagar af en ny skrifvelse,[1] närmast föranledd af att han i sin hand fått ett konungens bref till de svenska sändebuden i Moskva, hvilket han ansett det rådligast att tills vidare och till närmare order innehålla både på grund af faran för dess uppsnappande af ryssarne och för den nu så hastigt förändrade situationens skull; i konungens bref, som var dateradt från Warschau, hade ingen hänsyn kunnat tagas till den nya ställningen i Littauen och Lifland, och följden hade blifvit, att som Skytte säger, det nog ej vore så stort »periculum in mora, att muscoviten får veta denna resolution» som fastmera »periculum in celeritate», då konungens resolution vore af den art, att så fort den kommit till ryssarnes kännedom, trenne svenska provinser skulle stå »i ljusan krig och eldslaga»; svenskarne skulle nämligen redan från början få lämna fältet, då ryssarne rustat starkare hela

[1] Skytte till K. M:t 9 maj 1656.

vintern och våren än någonsin tillförene vare sig mot Sverige eller Polen, under det de svenska stridskrafterna redan voro illa tilltygade af littauerna. Äfven med fästningarna var det dåligt beställdt — det är nu särskildt Rigas blottade läge som framhäfves — hvadan hela situationen tedde sig så, att om konungen ej komme dessa trakter till hjälp vid ett ryskt anfall, hela denna landsortens förlust vore att förmoda inom kortare tid än man ville tro. Skytte tror emellertid icke längre, att tsaren skall låta lugna sig vare sig genom eftergifter i fråga om titlarna eller genom afstående af de vunna landområdena; till de förra fordringarna hade han nu också lagt andra, rent skymfliga, liksom han senast gjort mot polackerna, i det han framställt den olidliga begäran, att den svenske konungen skulle låta straffa sina förnämsta rådgifvare. Bäst anser därför nu Skytte det vara, om Karl Gustaf antingen kunde sluta fred eller stillestånd med Polen, eller också endast föra kriget defensivt mot polackerna och med hufvudstyrkan af sin härsmakt gå mot moskoviten för att därigenom bevara Östersjöländerna, som voro de »närmaste och starkaste murar» för Sverige och Finland. Och vore det att förmoda, att om konungen blott kunde någorlunda »studsa» hans högmod i förstone, då han menade sig intet motstånd finna, han skulle blifva mäkta modfäld och i längden »afmattas och konsumeras». Också andra fiender — tartarer, turkar, kosacker — skulle då lätt växa fram i hans rygg och hans egna undersåtar eggas till oro och uppstånd.

*

Från Riga skyndade Skytte till sitt hotade guvernörskap för att där vidtaga de åtgärder som göras kunde; han anropade samtidigt äfven både De la Gardie och det hemmavarande rådet om bistånd, då eljest det motstånd som kunde göras från dessa trakter måste blifva ringa.[1] Också i dessa skrifvelser kommer hans önskan, att konungen måtte sluta fred med endera — »om icke med begge» — starkt till synes, och han beklagar, att man icke följt hans tidigare råd och slutit förbund med Ryssland innan man begynte kriget med Polen; då hade man haft »både penningar och land af Moscow, där vi nu kanske måste utgifva. Men man vill hafva så länge fria händer, att vi de besta mista». — Snart kallades dock Skytte bort från denna verksamhet och ned till konungens eget kvarter i Preussen, då denne ville hafva noggrann muntlig redogörelse för tillståndet i de hotade provinserna; konungens kallelse[2] mötte den önskan, som Skytte redan tidigare uttalat och som han äfven upprepat i sin långa relation från Riga.

Om detta Skyttes personliga sammanträffande med Karl Gustaf är intet närmare kändt, men det är tydligt, att han inför denne ytterligare understrukit de hotade provinsernas nödställda läge och

[1] Skytte till De la Gardie 9 maj, till Per Brahe (Skoklostersaml.) 18 maj 1656.
[2] Dat. Elbing den 1 maj, således före Skyttes första relation. RR.

sökt förmå honom att snarast möjligt bispringa dem. Före sin afresa skrifver han till De la Gardie,[1] att han skall »mera muntligen än skriftligen» berätta Hans Maj:t den öfverhängande faran af ryss-kriget och öfvertala honom att i egen person eller med »en anselig succurs» skynda till dessa trakters hjälp och »potius civem servare quam hostem interficere». Och under sin vistelse i Preussen skrifver han,[2] att han gjort konungen all nödig relation om den lifländska staten och fått dennes försäkran, att om någon nöd tillstundade från Rysslands sida, konungen själf ville skynda till Liflands och särskildt till Rigas hjälp. Det ser också ut som om Skytte skulle lyckats öfvertyga konungen om nödvändigheten att i den prekära situationen genom eftergifter åt någon sida söka besvärja den hotande stormen; åtminstone tidssammanhanget tyder på, att det försonliga bref som Karl Gustaf den 14 juni från Marienburg aflät till tsaren, och som på vissa villkor erbjöd en defensivallians till skydd för de från Polen eröfrade områdena, skulle tillkommit direkt under inflytandet af Skyttes relationer.

Skyttes vistelse hos konungen blef emellertid icke så långvarig, som man möjligen kunnat vänta på grund af hans tidigare uttalade önskningar; endast efter kort tid skaffade han sig konungens tillatelse att för sin hälsas skull resa till de varma baden i Spa. Ett rykte ville veta, att han skulle fallit i onåd hos konungen på grund af sina alltför starkt framhäfda fredsyrkanden.[3] Det är vanskligt att afgöra, om det legat en reell grund bakom detta rykte; den påpekade öfverensstämmelsen mellan de Skytteska sträfvandena och konungens ryska politik just vid denna tid tyder åtminstone icke därpå. Det kunde ej heller — af de skriftliga relationerna att döma — sägas, att Skytte i denna fråga framträdt som en fredens förespråkare à tout prix; han har endast — visserligen med skärpa — framhållit vådligheten af det läge, hvari Sverige kommit genom det ryska krigets hotande eventualitet och den littauiska resningen, och betonat nödvändigheten af att inrikta sin politik med hänsyn till denna förändrade situation. Innan han lämnade Preussen, grep han också ännu en gång till pennan och framlade i ett utförligt betänkande sina tankar om ställningen. Det skedde denna gång icke i det direkta brefvets form och under omedelbart intryck af de för hvarje dag skiftande händelserna utan i form af en verklig deduktion, ett rådsherrens rådslag till sin konung, med dess hänsyntagande till alla de inverkande faktorerna — det ryska kriget var nu ej längre blott hot, utan verklighet — och med metodiskt diskuterande af de olika möjligheter som kunde föreligga; enligt sedvanligt diskussionsformulär framträder det med särskild momentindelning under hvarje ny hufvudsynpunkt. Till betänkandet är endast fogad en kort skrifvelse — daterad Pillau den 2 juli 1656 — hvari Skytte säger sig ha räknat det som sin skyldighet — för att betyga sin stadige under-

[1] Skytte till De la Gardie 21 maj 1656.
[2] Skytte till De la Gardie 11 juni 1656.
[3] Carlson, a. a., s. 168, n. 1.

dånigste devotion — att underkasta konungen sina ringa tankar öfver det nu af ryssarne började, så ock det pågående polska kriget. Karaktäristiskt nog innehåller dess fortsättning en begäran om något beneficium för de förluster Skytte gjort genom ryssarnes härjningar i Nyen och om ersättning för de försträckningar — genom värfning eller annorledes — han gjort kronan.

Det nya betänkandet är märkligt särskildt genom den styrka, hvarmed betydelsen af det ryska framträngandet betonas. Ryssland — som nu af »bara lättfärdighet, högmod och galenskap» störtat sig i kriget — är för Skytte redan genom sitt läge hufvudfienden, visserligen »angeläget uti vänskap», när den kunde nås, men också så mycket nödigare att »hålla med vapenskifte», när dyra ord och försäkringar icke längre gällde; den växande vådan af dess välde under dess nuvarande eröfringslystne och öfvermodigt förmätne tsar framhäfves tillika. För att få fria händer mot Ryssland var det emellertid nödvändigt att först komma till »riktighet» med polackerna, och fred med Polen och förbund mot Ryssland ställer sig därför i Skyttes ögon som det närmaste målet för den svenska politiken; som ett lockbete för polackerna vill han här framhålla utsikten till en delning af det moskovitiska väldet, hvarvid man väl kunde unna Polen den »södra och bästa» hälften under förbehåll för Sveriges räkning af den norra, »om kallare, dock säkrare delen». För att icke förlora tid, om polackerna icke kunde förmås till fred på billiga villkor, finge man dock icke inrikta sina sträfvanden ensamt på detta mål utan äfven »sondera» moskoviten om fred, för att sedan kunna sluta med den som gåfve de bästa och »lideligaste» villkoren. Ville ingendera bekväma sig till »billiga traktater», vore det på grund af hela den militäriska och politiska situationen rådligast att låta offensiven fortfarande gälla Polen och tills vidare föra kriget mot Ryssland endast defensivt; alla diplomatiska medel borde dock försökas, och förbundsunderhandlingar drifvas med Siebenbürgen, kosackerna, tartarerna och turken; det kunde heller icke skada att »visa» Danmark, Holland och England ett stycke af Muskoviens norra sida — åtminstone för att afhålla dem från vidriga tankar mot Sverige. Af direkta försvarsatgärder pekar Skytte främst på nödvändigheten att utrusta det finska folkuppbadet; dröjde man länge, kunde det befaras, att krigslågan öfverginge hela Finland och slutligen itändes i Sveriges egna gränser, så att den först sent skulle kunna släckas. — Betänkandet, som är hallet i en för Skytte karaktäristisk, personlig stil, meddelas här nedan in extenso.

*

Såsom en klook styrman uthj siöön moste sitt roder lænchia och offta helt omvænda effter mot, med eller sijde vædren; altså ær fast mera enom som ved regementz rodret sitter nödigt, effter sina vænners och fienders förandringar, att böija och offta helt förandra sina rådslag och gærningar.

H:s M:t vår allersnåd[i]geste och berömligeste konung, des och Rixsens Råd sampt Stænder, hafva för dette rådsampt funnit, att iche inveckla sig och Rijket uthj et nyt krijgh, emot en gammal væn,[1] så længe man kunde niuta des vænschap, eller dær den syntes vela luuta, till det minsta in till des man med den gambla arffienden hade kommit till en sæker och reputerlig fred och afhandlingh. Till hvilchen ænda högstb:te H:s M:t till den förra, som ær Moscoviten, hafver affærdat sine solenne sendebud med fulkomlig fredz stadfæstelse och förökning, och emot de andre, nembligen de Poler, som i et försåtelight stillestond med H:s M:t begrepne voro, tagit vapnen, och dem så berömligen och lycheligen fördt, att aldrig Cronan Polen af nogon fiende så ær jagat och targat vorden, så att dær des förnemste och flæste Stænder icke till menederij och oredlighet hade grijpit, de nappast hade med mandom och redelighet sig af H:s M:t hörsamhet befrija kunnat.

Desse sig icke nöijandes at sielfve bryta deras ed och æhra, hafva och förmådt Muscoviten dærtill, at han sin korskyssning om en evig fredz erhollande hafver förandrat uthj et oförschylt, och uthan krigz ankundning öfverijlat krijgh.

Dy medgifver Gudz och naturens lag, at man söker våld med våld styra, och på den mæst, som uthaf bara lætfærdighet, högmod och galenskap hafver på sig kallat det rijs, som hans fiende med var bekaijat. Mæn effter sådant særligen för kan uthrettas, æn som med de Poler krijget ændas; dy synas effter mit ringa betenchiande nu nödigast, at man på det bæsta sættet söker och sluter med dem icke allenast den reputerligaste och sækraste fred, som man kan nå, uthan och et nærmare förbund emot allehanda fiender, mæn særdeles de Muscoviter, och det för effterfölliande schæl:

1. Effter Muscoviten icke hafver kunnat varit tilfredz med en fiende och de monga öfver honom erholne segrar, uthan i kættia begynt et nyt krig med Sveriges Crono; dy vil man uppå Guds rætvisheet iche tvifla, at den Sveriges Rijke med Cronan Polen förenandes varder, och dem begge som redschap brukandes, at honom uthj sin emot begge föröfvade högmod och blodige krigztörst at störta och drænkia.

2. Næst Gudz hielp, som en rætfærdig sak icke förlåter, ær nödvændigheten det bæsta schæl; effter ett gammalt ordspråk, at kroppen altid ær nærmare æn skiortan; så ær och Muscovien som anlægnare uthj vænschapen, nær den kan nås, så och nödigare at holla med vapnschiffte, nær dyra ord och förschrifningar iche gælla; effter Muscovite[n]s grænzor beröra hundrade och ændå par hundrade mil af Sveriges Cronos gamble och faste landamæren och grundstenar, och Polen dæremot inga gamble uthan bara nya, osækre, uthödde och med åtskillige fiender ihopblandade föröfningar nalkas.

3. Brede ved landsortens belægenhet och högre nöd, med Muscoviten æn Polen, hafver man och billigt at befara et större invånarnes

[1] Öfverstr.: ny fiende.

særdeles almogens uthj samma provinicer öfverträdning till Muscoviten æn Polen, både för den större fara som de af Moscovitens granschap och tyrannij billigt befara, som för det at de nærmaste landzorter æro af den rysche troon och blodet, och en stor mychenheet af Finnarna uthj monga år till dem æro öfverlupne, och till deras vidschepelse affalne; hvilcha hoos de sina iche underlåta att ingiuta det rysche regementz och troos gifft, och nu så mychet mera æn för, effter invånarne nu igenom några privat personers, som deras godz bekommit hafva, excesser, och stadige fruchtan at de iche minschas schole, æro nu mera æn för detta purrade och retade; hvilchet uthaf de næsta rixdagars klagemål, och nyligeste öfverhopade öfverlop læt ær at aftaga; at intet ær at tvifla, at dær [den] Muscoviten næst belægne almog iche lijdeligare tracteras, æn den som dem nærmast under Muscoviten besitten ær, och deras villa art med civilare uptuchtelse och handtering iche öfvervinnes, Sveriges Rijke aldrig uthj nogot stormvæder lær kunna byggia på deras stadigheet, uthan fast mera stötas och besvåras, effter alle de tijders för S. Eric exempel; effter de med faste land, klædbonat, språk och seder de Schyter (ibland hvilcha Ryssar och Tattare med ræchnas) æn de Svensche och Civile nationer æro lijka; effter och hela Finland till Rysslaud för detta mæst lydt hafver, och Muscoviten ænnu monga nationer vid det Norre hafvet boendes under sig hafver, som Finscha språket bruka, de och de andra altid till sig lochat hafva, dær af dem aldrig næstan nogon i mindre besværlige tijder till oss fallen ær, och minst nu i svårare vilkor thet görandes varde. Dær man nu både landsens och inbyggiarnas art vill vinna, moste det med större macht och læmpa af oss æn Muscoviten drifvas; med hvilche begge han på de orter ær vidt öfverlægen. — Hær emot kunde af nogon inkastas, at såsom man thetta oachtat hafver tilförene kunnadt erholla Finland och andre provincier emot Muscoviten, at thet och nu væl kunde sche. Dær till svaras, föruthan thet att almogen sig högre nu æn tilförene öfver allahanda förmente besvær besværa, som tilförene ær omrördt, så hafver och Muscovitens macht iche varit af den storhet, som den nu ær; effter Finland alt till Iwan Basiliovitz fader, allenast hafver hafft till granne Förstar af Nogord mæn sædan och nu monga förstendömes och konungarijkes öfve[r]vinnare och behærschare och alt till nu næstan altid varit med inbördes eller uthomlands krig besværat, och næstan uthmattat, eller af fridelschande herrar regerat, dær denne tzaren nu af en longeligh fred och öfverflödande rijkedom upblæsen, iche allenast hafver lætet öfva de sina i vapnen mera æn de förra, uthan och dem lycheligen emot Littowen och Polen fört, och dær igenom i den dårlige förmætenhet kommit, lijka som han den andre Alexander Magnus voro, och hvilchen aldrig kunde öfvervinnas; och effter han hær till ingestædes motstond finner, förstochas han deste mera uthj sin till krig begærlighet. 2. Föruthan thet att de förre Moscoviter lijtet eller intet i krigöfningar hafva varit brukade, så hafver deras nampn varit alla nationers næstan styggelse och skræk; dær emot de nu af alla næstan våra grannar, ia af sina heschaste fiender, för hat och

fruchtan för oss, emot oss styrkies och drifves. 3. Hafva våra græntzor mæstedels med nogon arme varit forsed, och fæstingar och landet till försvar förvarat; hær emot klaga Gouverneurerne att alle græntzeorter ringa æro försedde, mæn sielfve hufvudarmeen af de Littower så ruinerat, at den nappast Dunen emot Littowerne, som den væl 6 dubelt i mychenhet öfvergår, mindre platta landet emot Muscoviten, som de Littover åter væl så offta öfvervinner i taal, kan försvara: efter Muscoviten ehuruvæl han i sidsta krig stort brech på mantal lijdit hafver, hafver han doch med större æn i nogot krig tilrustning den ensatt, och för sina stora landz och strömars nærbelægenhet schul, altid nær omtrænger kan lætteligare entsættia, æn vij, som få provinsier dær emot landfaste med honom hafva, och vårt bæsta manschap siöledes moste först komma læta, och den samma dela i våra vidt belægne besetningar, och emot åtschillige mechtigste och ænnu illa helade grannars afvund.

Emot alt detta voro det bæsta råd, at H:s M:t uthur Polen en ansenlig hielp till ofvanb:te örter försændo; mæn dær sådant schedde för æn med de Poler en richtighet voro giordt, infalla desse besvær: 1. Att H:s M:t i sådant fall moste gå med et considerabelt corpo, och dær med merkeligen försvaga resten af sin emot de Poler camperande arme, hvilcha både då periclitera kunde, denne af hela Polens sværmar, och den som bortgingo af de både framman, på sijdorne och bak stående och kommande Littower, Muskowiter och Poler; hvilcha uthj ænga pass, stora strömar och skogar mychet incommodera och de mechtigste armeer, mehra[1] en delt arme. 2. Åhr marchen long, och vordo en god del af armeen consumerandes, för æn de framkommo. 3. Voro at befara at monga fremmande intet ville, några inhemscha intet kunde utstå en så long marche, och fast man den utstodo, platta landet mæst af Muscoviten reda voro förhæriat, at ingen arme dær subsistera kunde, och at föra alt öfver siön föllo oss mychet besværligare, æn Muscoviten till lands och igenom sina medflytande strömar. 4. Leddes altså sedes belli uthur fiendens land uthj våre egne mer och mer, dær rådeligare ær at binda sin hæst vid sin grannes gærdsgord, och hælst de Polers hoos hvilche vij reda æro in till hiertat rotade, och hvilche dær de hårdt blifva nupne snarare schulla tvingas til en redelig fred, effter de som en Republiec æro om deras particular vælfærd ömschinnare, æn Muscoviten, hvilchen absolutare, icke achtar fast största delen af de sines undergång, dær han allenast sin ambition och hemd kyla må. 5. Sidst schilde vij oss ifrå Chur Brandeburgs arme och hielp, hvilchen emot Polen iche ær ensammen bastant, och fast æn then så voro, icke varder sig ensamen hazarderandes, uthan uthaf alle de sinas och sit eget nylige exempel, dær man på ena sijdan med faran avancerade, och på andre sijdan goda conditioner framtedde, förmodeligen schulle icke allenast med de Poler sig fördraga, uthan helt emot oss sig förklara, förebærandes med fagrare schen ræddehogan och tvånge af de Poler, som sina gamble

[1] Ändradt från mindre.

skydzherrar, till dem igen at træda, æn som den samma honom af dem till oss at afftræda bevekt hade, hafvandes iche uthan orsak et åhrs förlop till homagij aflegning sig förbehollit, uthan tvifvel hafvandes sit ögenmerke på et sådant fall. Hvad man och på de andre anten vænner eller grannar sig hade at förlåta, det utviser nogsamt en blot falsch tidning af H:s M:tz nederlag i Polen, och schulle tilæventyrs med detta nya besværet och kriget ræt utbrista och i uppenbar låga tændas. Effter altså intet rådeligit synas at schingra H:s M:tz arme, för æn man med Polen kunde komma till enighet, kunde desse schæl tiæna att bevæka de Poler dær till:

1. Ær Muscoviten dem nærmare æn Sverige belæget, och vidlöffteligare, dy hafva de sig altid af honom mera æn af oss at fruchta.

2. Ær Muscoviten en barbar, den som aldrig emot dem eller nogon annan hollit hafver ord och afsched, særdeles emot de Poler, emot hvilcha han af et[1] inföd haat ær uptend; der emot Sverige i alla förra tijder har hollit med Polen god förtrolighet, och forbund emot sielfve Muscoviten, och af privat mera æn public orsaker ær råkat i detta ännu varande fegde.

3. Hafver Muscoviten mera æn vij af Polen afhendt, och de dærföre större orsak med oss æn Muscoviten at holla.

4. Föruthen det de Poler sina land af Muscoviten igen bekomma kunde, ær och et större och lættare byte i Muscovien æn i Sverie at hoppas, effter de med sit rytterij icke kunne komma landvægen till Sverige, mæn væl i Moskovien, thet the och för detta innehafft hafva; så schulle och hvarschen Catolishe, Pavishe eller Evangelishe mychet förtryta mindre förhindra dær man Moscovien sin emellan delte, effter man de Poler den södra och bæsta delen af Moscow förunna kunde, som dem nærmast belægen, och dær med de deste bættre motstond emot Tartare och Turkar göra kunde, læmnandes oss den norre, om kallare doch sækrare deelen.

5. Dær de Poler af sådan fordel iche bevekas till fordrag med oss, moste dem tvinga deras yttersta förderf, hvilchet vij mera æn nogon annan befræmia kunne, effter vij både till lands och siös så hafve oss hoos dem rotat, at uthan deras lands och handels undergong och tids longligheet sådant med våld oss svårligen kan afftagas, och sielfva victorien schulle dem svårare altså falla, æn tapningen; vordo och öpnandes en dör till flere barbarische nationers infall, ia sielfve Muscovitens affal, på hvilchens trohet de sig aldrig kunna förlåta, uthan altid moste befara, att dær Muscoviten fordelhafftige vilkor tilbiudes, han för söker sit ram och emot tager den fred, som de Poler förachta, och då åter blifva et nyt deras otrohets och tyrannis schådeban, effter S. Rijke endtligen vordo med den först slutandes som schæligast voro.

Såsom dessa schæl tiæna at öfvertala de Poler till sluth med oss; så kunna oss till vår nytta och sækerhet föruthan de förrige och desse ihugkommas:

[1] Ändradt från en.

1. Att man altså schilier sig vid en fiende, och vunno tijd at entsættia det nödigaste; och ville Polen sædan bryta freden, lær han mindre kunna sædan uthretta, æn om han med Muscoviten oss nu strax bekrigar.

2. Att Polen af det Cosackische, Tartarische, Muscovitische, Svensche, ia sine egnes krig så ær förderfvat, at fast det ville, så kunde det icke så snart och læt göra oss synnerligh framdeles schada; fomthan at Polen allegnare ifrå Sveriges provincier ær, mæn Muskow dær emot nærmare och beholnare.

3. Att man erhöllo Polen i tractaterne vid sin licentieuse frijhet, den och kunde förökas; særdeles at flere om iche halfva delen af Senaten motte framdeles constitueras af Reformerade och Græci Religionis så væl som af Catolishe Romersche, och starostier och officier hvar om annan förunnas; och fast det iche kunde erhollas, så upvechte vij doch en dissidens emellan de Poler hær med och oss af de tryehte en affection, och kunde status antiquus nogsampt oss försækra, dær hon erhölles.

4. Att man behollo alle intagne orter i Polen med vissa districter, eller bara Pryssen med Danzich och Cassuben, eller den del allenast som vij nu dær i besittia; och fast det iche in perpetuum kunde erhollas, att det doch schedde till et vist antal på åhr, till at refundera belli sumptus, doch alt så længe, som man Polens real trohet och assistens emot Muscoviten hade værket rönt och med Muscovien alt voro kommit till et bägge parterne behageligit och fordelhafftigt slut och ændschap.

5. Effter man renunciation af titeln och Lifland för odisputerlig holler, schulle den nyttan och nöden at erholla de förmodade conquæster af Moscovien vara det starkeste band at forbinda begge Sverie och Polen till stadig enigheet, och dem så mychet mera, som de nærmare nalkas både med sina egne land samt conquester Tartare och Turkar sampt flere ville nationer. Hvilcha altid schulle affectera mera våra vænschap som aflægnares æn de Polers; effter en granne ær gemenligen en viss fiende; med hvilcha vij kunde studsa de Polers ostadighet och stæmplingar.

Mæn på thet att man ingen tijd förlorade, dær Polen till inga billiga fridstractater schrijda ville, voro iche orådligit, at man tillijka och Moscoviten om fred sonderade, och med den slöte som de bæste och lijdeligeste vilkor förunnandes voro; och kunde våra gesanter, som reda i Muscow æra, sådant bæst drifva.

Dær nu hvarschen Polen eller Muskow till særschilte och billige tractater förstå ville, då synas rådeligast defensive pro præsenti agera mot Ryssen, och offensive emot Polen, effter vij nu campere reda emot Polonos, och större fordeler hafva i Polen æn Ryssland, kunna och bættre erholla våra conquæster, bættre conservera våre fremmande trupper och allierade Electorem, hvilchen elliest kunde blifva ex fœderato hostis; bættre conjungera oss med Transylvano, Cosaccis, Tartaris och Turca, dær de kunde öfvertalas in societatem armorum emot endera af dem, hvilchet synas högstnödigt strax at hos dem

drifva, effter föruthan så stora mechtiga grannars förening, och hoppet af byte dem dær till förmodeligen varder öfvertalandes. Så ær och Polen som en Republic snarare at til fred bringas, och Muscovien snarare at dæmpas, dær man med Polen, Tartare och Cosacquer sig förene kunde; och kunde desse sidstes frijhet om iche nu fulkomlig absolveras, doch med sådana omstændigheter bevæpnas, at de ved alla occasioner kunde igen baneret uphæfva, och oss emot begge så för sækerhet tiæna. Dær man och Dano, Hollando och Anglo kunde visa et styche af Muscoviens norre sijda, kunde det facilitera våra conquester; hvilcha till det minstone hær öfver kunde sonderas, och af vidrige tanchar emot oss hollas; effter ingen tvifvel ær, att Moscoviten dem våra provinsier på samma sættet lær hafva anbudit. Föruthan fæstningarna, som man moste emot Muscoviten med fotfolk proviant och ammunition på bæsta förse, som sig göra læter, synas rådeligit, at Rix marschen och ænda en herre i befalning gifves at med det forderligaste begifva sig till Finland, læta församla des uthschot, och dem öfvertala at emot den stora faran de alla armerade sig till værns som Muscoviten alle i sit lænd (!) næstan armerat hafver dem till at förderfva; att allom så væl Cronones som Adelens bönder som sig rusta ville, lofvades frijhet på deras hemman i deras lifstijd, eller i så monge åhr som de rusta kunne; och at Adelen försækras af H:s M:t och[1] Rixsens Stænder vedergelning, eller deras arfvingar, nær kriget ændat voro, för så monga gårdar och åhr, som de sin inkomst[2] uthj mista. Och at de som inthet för ryttare eller draguner rusta kunne, och dugelige elliest till strids æro, till foot måge tiæna vissa månader, och sædan frijhet på deras uthlagor derföre niuta så af Cronan som Adelen; och desse lijka försækras om vedergelningh. Att patenter med det forderligaste dær öfver motte af H:s M:tz dær till deputerade commissarier uthgå och publiceras, och officerare bestellas, som sådana möustra och exercera motte, effter och lagen ær likmætigt, at hvar och en moste till landamæret tiæna, och sig nogre månader bekosta. Huar med dær man intet annadt utrættade, så förekommer en doch sinas modlöshet, och tilæventyrs öfverlop till fienden, effter man har altid nogot hop nær man står i hoop, æn förschingrat, och finshe bönderne væl så goda och bættre æro æn Muscovitens, nær de med goda officerare försees; till det ringaste schall det gifva Muscoviten loppan i örat, och bequæma honom af bara sådant rychte till tractater. Elliest ær at befara, att dær man længe dröijer, denne elslogen kunde öfvergå hela Finland, och ændtligen i Sveriges grænzor itændas och sent slæchias; det Gud mildeligen afværie techtes, och råd varder gifvandes, nær menneschiligit råd lær fhele.

Desse æro så mina ringa, doch vælmente tanchar öfver nærvarandes Rijksens vidtuthseende fharlige tilstond, hvilche iag som mig altidh H:s M:tz och andra visare Rådzpersoners bettre betenhiande underkastar, och dem gærna dær effter rettar och förandrar.

*

[1] De tre sista orden tillagda öfver raden.

[2] Öfverstr.: rustiens(t).

I hvad man Skyttes nya deduktion utöfvat någon starkare inverkan på Karl Gustafs planer kan vara ovisst. Det ryska angreppet hade visserligen gjort konungen betänksam, och han synes under den följande tiden mera benägen för fredsförhandlingar med polackerna än hvad tidigare varit fallet; under fransk medling gjordes också ett försök till öfverenskommelse, som emellertid stupade på de bägge parternas skäligen svårförenliga fordringar. Måhända har konungen redan nu — såsom senare en tid under hösten i rådet diskuterades — ett ögonblick tänkt att med hufvudmakten af sin här skynda till Östersjöprovinsernas försvar och afslå det ryska anfallet; å andra sidan synas dock också planer ha dykt upp, som förebådade det följande årets djärfva vågspel, planer på att föra kriget västerut — mot Danmark, som redan nogsamt hunnit visa sin lust att begagna sig af det gynnsamma tillfället till revanche. Något fixeradt mål fingo planerna knappast under den närmast följande tiden; konungens rörelsefrihet förlamades ock, trots Marienburgfördraget och segern vid Warschau, genom den brandenburgske kurfurstens tydligt visade obenägenhet för fastare samverkan. Huru de skiftat under konjunkturernas växlingar, det återstår ännu för svensk forskning att utreda.

A. B. Carlsson.

Eriksgata.

Hvar och en som något funderat öfver detta mångdiskuterade ords upprinnelse torde vara benägen att instämma i de ord dess senaste uttolkare, E. Wadstein, fäller,[1] att »den rätta härledningen af ordet ännu icke blifvit påvisad». Jag kan nämligen inte finna annat än att det påståendet, trots Wadsteins egen utredning, alltfort äger sin giltighet. Det är i den måhända förmätna förhoppningen att lyckas bättre än företrädarna, som jag här skall göra ett försök att bringa ljus i dunklet.

De äldre förklaringarna kritiseras mer eller mindre ingående af Wadstein. Innan jag gör detsamma med hans egen, vill jag ytterligare understryka bristerna hos den af de förra, som väl åtnjuter den största tilltron — och som därför kan väntas vara mest seglifvad: den Montelius-Tamm-Noreenska. Den öfversätter 'allhärskarens väg' el. dyl. Det är redan osannolikt, att denna konungens färd skulle betecknas såsom en färd helt rätt och slätt, utan vidare bestämmande tillägg.[2] Vidare har man inte något spår af

[1] Hist. Tidskr. 1899, s. 120.
[2] Wadstein, a. a., s. 123.

denna äretitel *erīker* vare sig för sveakonungen eller för någon annan germansk furste. Och då man menar, att denna titel skulle vara identisk (och i alla händelser likalydande) med personnamnet *Erik*, blir det i sig själft osannolikt, att en sådan titel kan ha funnits. *Erik* var ett tidigt öfver hela Norden spridt namn. Hade ordet förut varit konungatitel, hade det förra knappt kunnat bli fallet. Att åter titeln vore yngre, att konungen således såsom en hederstitel skulle ha benämnts med ett (ord likalydande med ett) redan allmänt gängse mansnamn, är minst lika osannolikt. Man kunde vilja invända, att dock *Jarl* nyttjats sålunda på två sätt. Men just detta exempel är lärorikt i motsatt riktning. Det synes icke kunna påvisas ett enda säkert fall af samtidigt bruk af ordet i båda användningarna. Från det västnordiska området, där *jarla*-värdigheten hade fast fot, kan Lind (Norsk-isl. dopnamn) inte ur sitt stora material anföra något säkert egennamn *Jarl* (märk däremot antalet under *Karl!*) och detta fastän ordet från runinskrifter är styrkt såsom samnordiskt personnamn (*Erilaʀ* o. d.); i Sverige är *Jarl* (*Jærl*) efter samnord. tid anträffadt på en runsten, men sedan tidigast mycket sparsamt efter omkr. 1440 (se Lundgren, Sv. personnamn fr. medelt.) — då vi inte längre hade några *jarlar*. Hade namnet varit lefvande på mellantiden, borde vi säkerligen någon gång träffa det. Också i England funnos *eorlas* sedan gammalt. Såsom samtida personnamn är ordet okändt (se Searle, Onomasticon anglosax.).[1] — Förklaringen till de angifna förhållandena ligger säkerligen i hvad som ofvan sagts om *Erik(e)r*.

Vi måste i första leden vänta oss en karakteriserande bestämning till efterleden. Däri är jag öfverens med Wadstein. Och vår öfverensstämmelse sträcker sig vida längre. Också för mig står det klart, att hvad som framförallt var betecknande, var edgången, och att hvad som bör sökas i ordets begynnelse därför — då ordet nu har det utseende det har — är *ed*.

Mitt tolkningsförsök afser att uppvisa, att det är möjligt att med denna utgångspunkt få en härledning som inte blott är reellt sedt tillfredsställande, utan också formellt oangriplig.

Detta senare är nämligen ingalunda den Wadsteinska. Den går ut på att *eriksgata* uppstått ur **eþ-vreks-gata*; **eþ-vrek* skulle höra till ett **vræka eþ* i betydelsen af 'gå, aflägga ed'. Jag vill inte lägga stor vikt vid att något *vræka eþ* alls inte är kändt, ty stående vordna uttryck innehålla ju ofta stelnade kvarlefvor af eljes försvunna ord och ordförbindelser. Betänkligare är, att de kända betydelserna hos *vræka* i fornspråket knappast, ens där de komma som närmast, vittna om möjligheten af en sådan sammanställning. I fsv. finns inte något jämförligt[2] utom möjligen det af W. anförda *vræka ærendi sitt* i Västgötalagen. Men detta är säkerligen en af (forn)väst-

---

[1] För en *Erlo* hänvisas visserligen till Förstemann, Althochd. Namenbuch[1], men där finns det ags. ordet blott i den etymolog. afdelningen.

[2] Jag antar, att inte häller en jämförelse med det nysv. *vräka ur sig något* är tilltalande.

götskans öfverensstämmelser med västnordiskt språk. Ty här finnes nu en hel del dylikt. Men själfva det centrala hos verbet är dock ett annat än hvad i vårt fall kräfves; vid *vreka* är det fråga om att 'skaffa från händerna, sköta undan, expediera'. Och det sker näppeligen med en riksbindande ed.

Den väsentligaste bristen hos Wadsteins tolkning är dock af formell natur. Det är enligt min uppfattning fåfängt att här söka rättfärdiga uppkomsten af andra stafvelsens *i* ur ett *e* (*æ*). Och långt ifrån att Wadsteins förklaring stödes af Hälsingelagens *eþrikiæ*, som i hans framställning bara fått komma med på sladden, är just dettas *i* ett bestämdt gif akt.

För mig ställer sig problemet därför tvärtom så: hur skall Hälsingelagens *eþrikiæ* förklaras? Medger den för detta ord, för sig betraktadt, mest tillfredsställande förklaringen möjligheten af ett samband med *eriksgatan*, hvarigenom rätt sker åt krafvet på en verkligt karakteriserande beteckning af denna konungens edgångsfärd? Jag tror, att den sista frågan kan besvaras med ja, och öfvergår då till mitt positiva inlägg i debatten. Redan på förhand vill jag dock anmärka, att bevisningens alla moment visst inte äro säkra fakta. Det får vara nog, om jag förmår ge en sannolikare förklaring än som hittills framlagts.

eþrikiæ uppföres af Noreen (Altschw. Gramm. § 391) såsom en nom. plur. *ēþrikiar* under (de kortstafviga) *ja*-stammarna och öfversättes 'eidleister'. Ändelsens fullständigande tror också jag är riktigt. Men en sing., som berättigar till uppförandet af ordet bland de kortstafviga stammarna, måste heta **ēþrikr*. Af ett sådant kan jag inte komma till någon tolkning.[1] Enligt min uppfattning bör sing. lyda **ēþrikir* och ordet föras till de långstafviga stammarna.

En **ēþrikir* måste, såsom sammanhanget ger vid handen, vara en person som stöder en hufvudmans ed genom att själf aflägga ed.[2] I själfva ordet behöfde ju inte ligga mer än ett afläggande af ed(en), men där kunde ju ock vara en speciellare innebörd.

Under förutsättning nu att ordet inte undergått någon förvanskning — denna måste i så fall ha varit högst genomgripande — fattar jag **ēþrīkir* som ett sammansatt nomen agentis af alldeles samma typ som en hel mängd västnordiska och som sådana fornsvenska som *lagha-yrkir* (till *yrkia*), *landa-fǣghir* (jfr isl. *fǣgja*, nysv. *fäja*). På samma sätt *ēþ-rīkir* till *rīkia*. I detta *rīkia* ser jag samma denominativum till adj. fsv. *rīker*, som finnes i de flesta germanska språk. Det är ofta intransitivt med betydelsen 'härska' o. dyl. Här ha vi blott användning för en trans. betydelse. Sådan anträffas också åtminstone i mhty., mlty., mnederl., ags. och i fsv., här dock blott funnet såsom refl. *rīkias*. För öfrigt kunde ett *rīkia* närsomhälst bildas till *rīker* efter talrika analogier. Användbar-

[1] Det är något annat, om folknamnen *Nærikiar* och **Gæstrikiar* innehålla ett *-rīk-*. Ty där skulle *r* höra till stammen.

[2] 'Medsvärjande' öfversättes ordet af Kjellström, Hälsingelagen tolkad, s. 14.

heten i vårt fall af detta verb hänger då på, om adj. *rīk(er)* kunnat ha en betydelse, som här vore passande.

Den centrala betydelsen i våra dagar är i alla germanska språk den som betingas af motsatsen till begreppet *fattig*. Och så har det utan tvifvel varit länge. I öfverensstämmelse därmed betyder det afledda verbet, då det är trans., 'göra rik (särskildt i yttre mening)'. En liten skiftning af betydelsen har adjektivet i de fall, där det kan öfversättas 'mäktig'. Dessa äro lätta att påvisa i väl samtliga germanska språk (det är till denna, utan tvifvel äldsta betydelse som sbst. *rike* ansluter sig). För de nordiska språken hänvisas till Fritzner och Söderwall. Där finner man också, att 'makten' vid bruket af *rik* inte blott tillägges person, utan stundom också sak. Detsamma är förhållandet i andra germanska språk. Jag anför här några sådana exempel på en betydelse 'mäktig' o. dyl., hvilka tjäna mitt syfte, i det de tyda på, att man kunnat tala om *en riker eþ(er)* i betydelsen af 'en mäktig, kraftig, stark ed'. Sådana äro: mhty. *kein arzenie wart nie sô rîche* (Lexer), ags. *siö* [näml. gulsoten] *biþ ealra ādla rīcust; wǣron hyra rǣdas rīce, siððan hiē rodera waldend wið ðone hearm gescylde* [deras planer voro kraftiga, framgångsrika, sedan de rådande himlamakterna hade skyddat dem mot skadan] (Bosworth-Toller), isl. *var sjón sǫgu ríkari; nauðsyn er lǫgum ríkri; leggja ríkt við* 'to lay a heavy penalty on' (Cleasby-Vigf.); *banna ríkt* 'to forbid strongly', fsv. *diäwlin wardh swa rikir mz them at the fingo en son saman; syyn är saghu rikare;* märk särskildt: *rikare äre wars herra ordh än nakars mantz skäl.* För betydelsen 'sträng' vill jag ytterligare andraga det isl. adv. *ríkuliga* i sådana ex.: *hann hélt ríkuliga guðs lǫg; þenna boðskap hélt allr lýðr svá ríkuliga at ...*

I icke ringa mån stödes också möjligheten af *en riker eþ* af det både i östnord. och västnord. kända *en dýr ēþ, einn dýrr eiðr*! Äfven förtjänar påpekas den motsvarande användningen (delvis vä. efter ty. förebild) af fsv. *mäktogher* (*gaff them svora megtig breff*) och *kraptogher* (t. ex. *mz krafftogare rät*); jfr ty. *einen kreftigen eid thun* (Grimm).

Hälsingelagens *ēþrikiar* voro då de, som genom sitt svärjande förlänade makt och kraft åt hufvudmannens ed, som 'gjorde den mäktig eller kraftig'. Det förhållande jag sålunda antager mellan *en riker ēþ(er)* och ett *rikia ēþ(inn)* kan ytterligare stödjas genom följande paralleller: isl. *fastr* — *festa eið*, fsv. t. ex. *fästa lagh* 'bekräfta, stadfästa' (Söderwall); vnord., fsv. *sann* — *sanna* 'bekräfta såsom sann', märk särskildt *sanna eið e-s* (en *sannaðarmaðr* var just en sådan person, hvarom i Hälsingelagen är fråga); isl. *styrkr* (*sterkr*), fsv. *starker*[1] — isl. *styrkja* (*styrkist þetta svá með honum* 'han beslutter dette', egentligen 'det göres starkt, bindande'), fsv. *styrkia lagh, rät;* isl. *strangr* — *strengja heit* egentl. 'göra ett löfte strängt bindande', sedan 'göra ett (högtidligt) löfte'; ty. *kräftig* (om ed, se

[1] Ex. på här näraliggande anv. Söderwall under *starker* 11.

ofvan) — *kräftigen: [Der König] kreftigt ire protocoll* 'machte sie kräftig, verlieh ihnen rechtskraft' (Grimm), *bekräftigen* (*bekreftiget er alle seine gelübd und verbündnis*); jfr i fråga om betydelsen vårt inlånade *bekräfta*. Äfven förtjänar nämnas, ehuru liksom detta substantivafledning, isl. *magna* 'styrke, gjøre stærkere' (i synnerhet om förlänande, genom öfvernaturliga medel, af öfvernaturliga krafter).

Det måste väl sägas passa förträffligt att fatta *ēþ-rīkiar* såsom 'edstyrkare, edbekräftare'.

Kan nu något sammanhang finnas mellan detta ord och *eriksgata?*[1] Ingen torde vilja bestrida, att det gåfve utmärkt mening att tolka detta såsom 'edbekräftelsefärd'. Detta vare sig man vill tänka på, att den nye konungens bekräftelse gällde den ed, som hans företrädare hade svurit på de olika landstingen, eller snarare den han själf nyss svurit vid Morastenar.[2] Det kan vara möjligt, att begreppet 'bekräftelse, styrkande' under tidernas lopp trädde i bakgrunden. Alldeles som fallet är t. ex. vid isl. *strengja heit* (se ofvan), så kan också *rīkia ēþ* så småningom ha kommit att fattas som blott 'aflägga en högtidlig ed'. Detta kan ha skett lätt i samma man som resan mer och mer blef blott en iakttagen sedvänja. Man höll väl i samma mån inte så strängt på sambandet mellan en föregående ed och dess förnyelse eller bekräftelse.

Men det formella sambandet är ännu inte klarlagdt.

Det kan ifrågasättas, om det verkligen just är samma mask. *ēþrīkir* som föreligger i *eriksgata*. Då vore ett ursprungligt **ērīkisgata* 'edbekräftarens färd'. Men det vore vida mer tilltalande att kunna i första leden se ett verbalabstraktum 'edbekräftelse'. Det låter sig också väl göra. Till **rīkia ēþ* kan man ha bildat neutr. *ēþrīki*, alldeles som man hade *fylghe* till *fylghia*, *nöghe* till *nöghia*, *fiske*[3] till *fiskia*, *styre*[3] till *styra*, *samþykke*[3] till *samþykkia* o. s. v.[4] — Beträffande förlusten af *þ* (dvs. *dh*) efter lång vokal har Wadstein med fullt skäl tagit saken lätt och hänvisat till Noreen, Altschw. Gramm. § 244, 3. Hvad angår förlusten af tredje stafvelsens *i*, så kan denna säkerligen fattas såsom ljudlagsenlig i en sammansättning **ēþrīkisgata* med starkt tryck på den första, svagt bitryck på den

---

[1] För den som, med hänvisning till Hälsingeurkundernas iakttagna samband åt väster, vill tro, att *ēþ-rīkiar* vore norskt språkgods, bör det dock vara förvånande, att den rika norska laglitteraturen inte bjuder någon anknytning.

[2] Den senare uppfattningen tycks få ett stöd t. ex. i Södermannalagens B-kodex: *konunger agher lande ok laghsaghu huarre særlicha sina eda ganga sum han gik i upsalum*.

[3] Här kan den verbalabstrakta betydelsen vara särskildt framträdande.

[4] Det är väl nu inte säkert, att ett isoleradt *ēþrīki* har existerat: ty sammansättningen *ēþrīkisgata* kan möjligen ansluta sig direkt till **rīkia ēþ*. — Med afs. på betydelseförhållandet mellan ett **ēþrīki* och **rīkia ēþ* jamföre man isl. *heitstrenging* — *strengja heit*.

andra likaledes långvokaliska och starkt bitryck på fjärde stafvelsen;[1] man kan jämföra t. ex. fsv. *ärffwodz-(affslagh)* till *arvode*. En sammandragning bör ha underlättats, om *eþriki* som fristående ord var okändt. Men vi behöfva inte hålla oss blott till ljudlagarna. Det måste (efter *þ*-förlusten) ligga ytterst nära till för de gamles omedvetna språkkänsla — liksom det visat sig göra det för senare tiders etymologer — att knyta an vid konungamamnet *Erik* och på det sättet få en *Eriksgata* (jfr Wadstein, s. 120).

Det är inte utan, att vid tolkningen af *eriksgata* ordets senare led blifvit styfmoderligt behandlad. För en tolkning af *gata* såsom betydande 'färd' behöfver kanske stöd framläggas. Då erinrar jag om att denna betydelse måste anses uppvisad från Gutalagen (se Schlyters Glossar). Det är i synnerhet sammanställningen med possessivpronominet *sin* som där styrker den (*venda um af gatu senni*). Samma stöd finns nu också redan vid ett par af de äldsta ställena, där *eriksgata* träffas: det heter *eriksgatu sina ridha* dels i den egentliga laglitteraturen, dels i konung Magnus västgöta-stadga af 1335 (Sv. dipl. 4, 407: *þa wir . . wara Erikz gatu ridhum*). Betydelseförskjutningen från 'väg' till 'resa, färd' är således gammal. Och den är ju på intet sätt påfallande. Också i ordet *väg*, där dock den ursprungliga betydelsen väl just varit denna abstrakta, torde sådan därjämte först senare ha uppstått ur den konkreta; man kan t. ex. jämföra uttr. *gå sin väg* o. d.

Att *eriksgata* ursprungligen varit 'edbekräftelsefärd', har det måhända med ofvanstående rader lyckats mig att göra troligt.

Hjalmar Lindroth.

Olai Magni sista hvilorum.

Det har hittills allmänt antagits, att Olaus Magnus begrafvits i Peterskyrkan i Rom vid sidan af sin broder. Traditionen återfinnes hos äldre[2] och nyare författare, hos svenskar och utländingar. Gaetano Moroni omtalar på två ställen i sitt stora arbete *Dizionario di Erudizione Storico-Ecclesiastico*,[3] att påfven Paul IV lät begrafva honom i Peterskyrkan, bredvid Johannes Magnus, »för att hedra hans minne». Hans Hildebrand har i sin uppsats *Olaus*

[1] Möjligen borde *k* i mindrebetonad stafvelse dessförinnan ha öfvergått till *g(h)*.

[2] Se Warmholtz, III. s. 160 och Biografiskt Lexikon, IX., s. 19.

[3] Vol. 71, s. 201: »Mori in Roma 1 agosto 1556, e Paolo IV lo fece disporre presso il fratello per onorevole dimostrazione.»
Vol. 85, s. 256: »morendo in Roma nel 1558 fù sepolto nella Basilica Vaticana presso il fratello». Märk de olika data — båda oriktiga.

Magni och hans Historia[1] lämnat en liknande uppgift. Och i min skildring af S. Birgittas Hospital under 1600-talet[2] har jag skrifvit: »Den aflidne hade förordnat. att han skulle begrafvas i Peterskyrkan i närheten af S. Veronicas altare, bredvid sin broder Johannes Magnus, samt därför till kyrkan skänkt tjugutvå scudi.» Detta på grund af ordalagen i Olai Magni testamente, hvilket återfunnits af A. Bertolotti och af honom 1891 offentliggjorts i hans uppsats *Olao Magno Arcivescovo d'Upsala.*[3]

Det hade visserligen, då jag genomgick Peterskyrkans Liber Mortuorum, förefallit mig besynnerligt, att den icke innehöll någon anteckning om Olai död och begrafning, medan Johannis Magni död däremot vederbörligen inskrifvits,[4] men jag antog detta bero därpå, att Johannis död inträffade i det närbelägna, under Peterskyrkans jurisdiktion lydande Ospizio di San Michele, medan Olaus afled i det till annan församling hörande Birgittahospitalet. Någon anledning att betvifla den rådande traditionen, som syntes mig tillräckligt bestyrkt genom testamentet, hade jag likväl icke funnit.

Emellertid har nyligen min uppmärksamhet blifvit fäst vid en handskrift, *Missale Hospitalis S. Birgitte in Urbe*, hvilken numera förvaras i Vatikanska biblioteket, men, såsom titeln antyder, förut tillhört vårt svenska hus.[5] Den är anspråkslös och ej synnerligen prydlig samling, hopplockad från flera olika mässböcker, skrifna med olika stilar på olika tider, men den har sitt intresse, dels från liturgisk synpunkt, dels för de anteckningar som här och där gjorts om förhållanden, som röra hospitalet. Så t. ex. finnas å fol. 2 uppgifter om att föreståndaren Erik Fasteson aflidit den 1 juni 1465,[6] samt att riddaren »Boccius Diber de Svecia», hvem det

---

[1] Historisk Tidskrift 1884, s. 311. Upprep. i Minne af Olaus Magni i Sv. Akad. Handl. 1897, XII, s. 134, där underteeknad äfven citeras.

[2] Hist. Tidskr. 1895. s. 356.

[3] Archivio Storico Italiano, Ser. V. vol. VII 1891 (s. 9 i särtrycket): »Et si mori contingat Rome, jussit sepelliri in basilica principis Apostolorum de urbe juxta sepulturam bo: me: Jo. Magni sui fratris dum vixit etc. archiepiscopi Upsalensis, que est apud altare Veronice seu Vultus sancti.»

[4] Mortuorum Liber 1543—1577, fol. 11 v. Anteckning af Julius Podius för mars 1544: »Domenica 23 morse *un vescovo tedesco over pollacho* qual abitava in S. Michel». Bättre hade man ej reda på, hvem den en gång store mannen egentligen var, än att man kunde kalla honom »en tysk eller polsk biskop». Jfr mina Svenska Minnen och Märken i Rom. s. 22, 23.

[5] Cod. Vat. Lat. 5742. Den är beskrifven af Ehrensberger: Libri Liturgici Bibliothecae Apostolicae Vaticanae. Freiburg 1897, s. 450—453. Den omnämnes, men utan beskrifning, i Ebner: Iter Italicum, Freiburg 1896, s. 227.

[6] »Anno Domini MCDLXV prima die mensis iunii hora xiiij diei migravit a presenti seculo honorabilis ac devotissimus vir dominus Ericus Vastonis clericus Lincopensis dyocesis regni Suecie qui laudabiliter rexit istud hospitale sancte Birgitte de Suecia, et ante diem obitus sui edificavit novam domum lapideam in curia circa puteum consumavitque opus. Item dedit huic hospitali breviarium suum quod manu sua scripserat. Item unum calicem de maioribus qui novus est. Item». Om Erik Fasteson se E. Hildebrand: Den svenska Kolonien i Rom under Medeltiden, Historisk tidskrift 1882, s. 222—31.

nu kan vara, på Nicolai V tid (1447—55) till hospitalet skänkt sin gröna mantel och en rock.[1] Där finnes ock en förteckning öfver kapellets tillhörigheter, förmodligen vid Erik Fastesons död.[2] Men hvad som för oss har största intresset är följande å fol. 62 v. befintliga anteckning:

»N. B. Anno Domini 1557 Calendarum augusti Ex hac miseria mundi in sinum Abrahe migravit Reverendissimus vir Dominus Olaus Magnus Archiepiscopus Upsalensis Illustrator Revelationum sanctae Birgittae et Rerum Gestarum Gothicorum insignis descriptor, Domusque Hospitalis predictae S. Birgittae gubernator. Sepultus in Ecclesia sanctae Mariae de Anima.»

Det skulle således vara i tyskarnas och flamländarnas nationalkyrka »Beata Maria de Anima Nationis Teutonicorum de Urbe», och icke i Peterskyrkan, som Sveriges siste katolske ärkebiskop hvilar.

Den nu i S. Maria de Anima's arkiv befintliga Liber Mortuorum börjar först med år 1612, men den har tillika ett detta år gjordt sammandrag af de äldre böckerna, hvilkets andra del, som börjar med 1523 (f. 12), inledes af följande rubrik:

»Sequuntur nomina et cognomina defunctorum quorum corpora in praedicta Ecclesia B:ae Mariae de Anima requiescunt et ex diversis antiquis libris desumpta hic in unum redacta et ordinate posita sunt.»

Och där är under år 1557 antecknadt:

»28 Aprilis. R:mus D:ns Episcopus Lubecensis sepultus in Choro uti patet ex lapide.

1 Augusti. R:mus D. Claus (sic) Magnus Episcopus Vysalensis (sic) in Choro ad latus Epi Lubicensis.»

Det torde häraf kunna anses bevisadt, att Olaus Magnus verkligen begrafvits i S. Maria de Anima, i koret bredvid biskopen af Lübeck, och där hvilar han ännu. Däremot kan det antecknade datum, den 1 augusti, icke gärna anses angifva dagen för grafsätt-

---

[1] »Item dominus Boccius Diber miles de Svecia, qui . . . tempore Nicolai quinti dedit togam suam viridem et tunicam etc. de qua facta est una casula de damasco . . .»

[2] Iste sunt res que pertinent ad Cappellam.

Primo tres calices deaurati et octo corporalia et quartum dedit dominus Ericus.
Item sex coopertoria corporalium et tria paramenta altarium et totidem indumenta.
Item abextra sunt xj palle et duo paria ampullarum.
Item una pixis pro viatica mortuorum et alia pro monstrantia Sacramenti.
Item quatuor candelabria parva et duo altaria portatilia consecrata.
Item unum missale magnum et duo libri canonum.
Item casseta plena sanctorum reliquiis et tria tintinnabula parva.
Item quinque antipedia altarium et quatuor cussina.
Item quatuor suppellicia et unus pannus de serico.
Item una ymago infantie Salvatoris et altera Crucifixi.
Item due ymagines Sancte Marie et unum turibulum stancum.
Item unus balteus argenteus quem portabat beata Birgitta in iuventute.
Item una manus argentea et unum Agnus Dei deargentatum.
Item unum ferrum in quo coquuntur hostie et alia duo ferra exusoria.

ningen, utan själfva dödsdagen. Det är nämligen svårt att tro, att de nödvändiga förberedelserna kunnat undanstökas på några timmar, i synnerhet som en viss högtidlighet ej kunnat uraktlåtas i fråga om en så högt uppsatt person som en ärkebiskop. Det ligger också nära till hands att antaga, att den tyske präst, Andreas Tandler, som 1612 kompilerat sammandraget, nöjt sig med att angifva dödsdagarna, fast han valt en form, som vid första påseende låter läsaren tro, att det är fråga om begrafningsdagar. I dödslistorna i Roms kyrkor förekomma stundom båda dagarna, men, då endast en uppgifves, är detta i regeln dödsdagen. Detta är t. ex. fallet med anteckningen om Johannes Magnus i Peterskyrkans dödsbok. Och på grafstenarna förekommer vanligen endast dödsdagen.

Det framgår dessutom af bouppteckningen[1], som förrättades den 2 augusti, att testaments-exekutorn Henricus Zibertus då undantog trettiotvå scudi för begrafningskostnaderna med löfte att senare därför redovisa till arfvingarna. Men det uppgifves icke, hvar grafsättningen ägt rum, hvilket väl borde ha gjorts, om den redan verkställts, och i synnerhet om testamentets bestämmelser i saken, såsom nu skedde, icke kommit till utförande. Det är således all sannolikhet för att begrafningen skedde någon dag efter den 2 augusti.

Animas dödsbok uppgifver icke om Olaus, såsom om biskopen af Lübeck, att han haft en grafsten med inskrift, men antagligen har detta varit fallet, då tillräckliga medel funnos i boet. År 1774 anställdes emellertid i kyrkan en stor reparation för att borttaga den från begrafningsjorden under golfvet uppstigande fukten. Grafstenarna i koret uppbrötos, jorden undanforslades, och endast själfva kistorna kvarlämnades. Ett nytt golf af prydliga marmorplattor inlades, men endast få af de nyare grafstenarna befunnos värdiga att ånyo nedmuras däri i oförändradt skick. Andra fingo sina inskrifter »förnyade», men de flesta antingen vändes, tillskuros och blankpolerades, eller fingo förkomma.[2] Olai Magni grafsten har varit bland dessa.

Om anledningen till att man afvikit från testamentets bestämmelser, har jag ej lyckats finna några uppgifter. Det var likväl ingenting ovanligt i Rom på den tiden, att ett lik först begrofs i en kyrka för att längre fram flyttas till en annan, där plats strax vid dödsfallet af någon anledning ej kunde beredas, t. ex. på grund af pågående arbeten. Och sedan ha glömska, likgiltighet eller penningbrist ofta nog orsakat, att den första begrafningen, i stället för provisorisk, blifvit den slutliga. Tyvärr är det icke uteslutet, att just detta kan hafva inträffat med Olaus Magnus. Möjligt är också, att Peterskyrkans kapitel, som redan tidigt började känna olägenheterna af för många grafsättningar, vägrat sitt tillstånd. Något viktigt skäl ha testaments-exekutorerna naturligtvis haft för

[1] Tryckt hos Bartolotti, loc. cit., s. 14.
[2] Lohninger, S. Maria dell'Anima, die deutsche Nationalkirche in Rom (Rom 1909), s. 149—50.

att frångå den dödes sista vilja, men längre än till gissningar härom kunna vi nu icke komma.

Att S. Maria de Anima då valts i Peterskyrkans ställe, förklaras dels af den samhörighetskänsla, som rådde mellan de olika nordiska folken af germanisk stam, dels däraf att en af Olai vänner, Nicolaus Holmbo[1] från Linköping, som äfven bevittnat testamentet, var kaplan i den tyska kyrkan. Såsom belysande, hur nära förbindelserna mellan Anima och Birgitta-hospitalet voro, må här anföras, att i Anima's arkiv förvaras ett bref, af juli 1559, från en viss Benedictus Olai Gothus, som förmäler sig under två års tid ha biträdt Nicolaus Holmbo med hospitalets förvaltning, och nu, på grund af sin förestående afresa, föreslår Anima's föreståndare att öfvertaga detsamma till hans återkomst. Ett förslag till kontrakt finnes bifogadt, men det framgår icke, huruvida det någonsin kommit till utförande.

C. Bildt.

Underrättelser.

Den 18 april afled i Stockholm vid nära 60 års ålder intendenten vid Nordiska Museet P. G. Wistrand. Utom det omfattande museala arbete han under mer än 30 år utfört i Nordiska Museets tjänst och som särskildt ägnades dess allmogeafdelning, hvars intendent han var, utöfvade han äfven en omfattande litterär verksamhet, hvars frukter finnas förtecknade i den i Fataburen (s. 121 ff.) införda nekrologen. Till sin hufvuddel faller W:s författarskap inom kulturhistoriens och folkloristikens område — af särskild betydelse äro hans arbeten öfver de svenska folkdräkterna. Äfven för personhistoriska och genealogiska forskningar ägde den aflidne ett lifligt intresse; han har sålunda utarbetat den år 1894 utkomna första delen af matrikeln öfver *Smålands nation i Uppsala*, omfattande åren 1637—1844.

— Den andra årgången af *Karolinska Förbundets årsbok* — en ståtlig volym på närmare 400 sidor — bringar åtskilliga synnerligen värdefulla bidrag till kännedomen om Karl XII:s och hans

---

[1] Nicolaus Holmbo (i testamentets tryckta text orätt kallad Holms) uppgifves i Monsignor Lohningers tryckta förteckning öfver Anima's klerus ha varit kaplan därstädes i två omgångar, 1539—1547 och 1550—1557. Han uppbar i aflöning 25 julii i månaden (Expense salariorum Capellanorum 1543—1592. Vol. II. fol. 1.) Kaplanerna fingo i regeln icke tillhöra det förnäma brödraskapet, som ägde kyrkan, men sedan Holmbo efter Olai Magni död blifvit föreståndare för Birgitta-hospitalet, inskrefs han den 9 november 1557 i Anima's Liber Confraternitatis (f. 111). Enligt Benedicti Olai här citerade bref lefde han ännu 1559. Hans död finns icke antecknad i Anima's dödsbok.

[2] Liber Instrumentorum, Tom. III, f. 242—3.

tidehvarfs historia. Omfångsrikast och mest betydande är C. Bennedichs studie öfver *Karl XII:s krigföring 1707—1709 och krigsskådeplatsens natur och kultur*, af hvilken undersökning dock blott första delen inrymts i den föreliggande årgången, där den upptager ungefär en tredjedel af hela utrymmet. Sitt upphof har undersökningen från början i den kritik, som i en i denna tidskrift införd recension riktades mot Stilles bekanta bok om Karl XII:s ryska fälttåg och den af förf. till densamma utarbetade kartan, och just uppsatsens tillkomst såsom från början en antikritik förklarar dess ibland kanske onödigt hvasst formulerade slängar åt kritikern i Historisk Tidskrift. Den publicerade delen af studien behandlar händelserna fram till början af oktober 1708. Inledningsvis redogör förf. för det källmaterial, som stått honom till buds, och fastslår därefter gentemot de invändningar, som särskildt från den nyssnämnda recensentens sida framställts mot det Stilleska arbetet, de militärgeografiska förhållandenas oafvisliga och sedan äldsta tider vederbörligen beaktade betydelse för krigföringen och utvecklar militärgeografiens allmänna uppgift och den roll densamma spelat i krigföringen före och under Karl XII:s tidsålder. Efter att därpå ha redogjort för organisationen af den militärgeografiska detaljen vid Karl XII:s högkvarter ger förf. en allmän karaktäristik af det polsk-ryska operationsområdet liksom af den svenska arméns utrustning och förplägnadssystem. Därefter behandlas successivt i enskildheterna de militärgeografiska förhållanden, som bestämde Karl XII:s tåg mot Ryssland. Först behandlas sträckan Altranstädt—Mogilew, och därpå sträckan Mogilew—Kostenitji. Hufvudinnehållet utgöres af ytterst noggranna redogörelser för vägnät, provianterings- och furageringsförhållanden o. s. v., och förf. har här från olika håll sammanfört ett massivt förråd af upplysningar öfver nämnda områdens beskaffenhet från alla de synpunkter, som äro af betydelse för bedömande af Karl XII:s krigföring. Men förf. har därutöfver till sin redogörelse knutit en del allmänna krigshistoriska anmärkningar och kritiska analyser af vissa krigsoperationers förlopp och resultat. Sålunda betonas, att konung Karl, då han öppnade sitt ryska fälttåg, väl insett, att det ryska försvaret skulle blifva hvad förf. kallar ett aktivt defiléförsvar, liksom att alla möjliga skäl talade emot att, såsom så många konungens rådgifvare i senare tid tillrådt, förlägga utgångsbasen för anfallet på Ryssland från Sachsen till Östersjöprovinserna. Med skärpa häfdar förf. ock, att Karls kvardröjande i Sachsen till vintern ingalunda, såsom påståtts, varit en spilld tid, då han, om han lämnat Sachsen på våren 1707, i febr. 1708 icke skulle varit ett steg längre än hvad han i verkligheten kom att blifva — detta på grund af »operationsområdets sommarbeskaffenhet, kombinerad med det ryska aktiva försvaret». Lewenhaupts tåg från Livland göres till föremål fören bister kritik, och äfven konung Karls underlåtenhet att efter Lagercronas misslyckade operation försöka ett anfall på Potjep klandras, ehuru visserligen i lenare ordalag. Löjtnant Bennedichs kärft koncentrerade men synnerligen

fängslande studie åtföljes af flera förträffliga kartor samt ett par urkundsbilagor. Den utgör ett synnerligen värdefullt bidrag till Karl XII:s krigshistoria, och med stort intresse motser man dess fortsättning. — Bland öfriga i bandet införda uppsatser märkes en studie af H. Almquist öfver *Görtz resa till Orienten år 1714*, närmast en vidlyftig inledning till några i Oldenburgska statsarkivet påträffade och nu för första gången aftryckta promemorior af Görtz. Såsom motivet för den omhandlade resan framhåller förf. den holsteinska regeringens behof att försäkra sig om konung Karls fortsatta välvilja, sedan den förlorat hvarje fotfäste i Berlin och Petersburg liksom i Stockholm. Därefter lämnas en analys af den första af promemoriorna, som utgör en »minnessedel» öfver de frågor Görtz ämnade förhandla med konungen jämte hufvudpunkterna i motiveringen. Efter en redogörelse för själfva resans förlopp behandlas den andra promemorian, hvilken afsag att — till ledning för den holsteinska administratorn vid hans förhandlingar med Karl XII i Pommern — sammanfatta de argument, som kunde öfvertyga denne »om det Gottorpska husets martyrskap under rådsregeringens orättvisa förföljelse och de kraf på upprättelse man med hänsyn därtill ansåg sig kunna uppställa». I en kort uppsats anställer S. Bonnesen några beräkningar *Om Hallands folkmängd under Karl XII:s regering*. Han kommer till det resultat, att densamma för 1697 kan anslås till omkr. 49,000 personer, år 1718 till omkr. 52,200, hvadan alltså den absoluta ökningen skulle uppgå till minst 3,000 personer. Särskildt gör förf. gällande, att det stora nordiska kriget icke beröfvat Halland någon större del af dess invånare. Ett bidrag till den karolinska historiografiens historia utgör G. Carlquists kritiska studie öfver »den sista af de större Karl XII:s skildringarna före 1718» *The History of the wars of Charles XII.* Förf. påvisar, att densamma är byggd på samtida broschyrer och tidningar; rörande författareskapet vill han dock ej utan vidare acceptera den i England framställda åsikten, att boken härrör från Defoe, men medger å andra sidan, att skäl kunna anföras för en dylik uppfattning. Den bekante rumäniske historiken Iorga har lämnat en kritisk analys af *En grekisk krönika om Karl XII:s vistelse i Bender*, författad af greken Afenduli. De i bandet publicerade aktstyckena utgöras — frånsedt Almquists förut omnämnda bidrag — af några bref från Olof Hermelin och Casten Feif under fälttaget 1707—1708, meddelade af H. E. Uddgren, några bref från Casten Feif till Christopher Polhem, publicerade af Samuel E. Bring samt en samling aktstycken ur Carl Gustaf Creutz' papper, utgifna af Nils Herlitz. Bandets litteraturafdelning omfattar dels några meddelanden rörande svensk krigshistoria ur kejserliga ryska krigshistoriska sällskapets tidskrift af F. Rydeberg, dels en af Bring hufvudsakligen på grundval af Setterwalls utmärkta årsbibliografier utarbetad *Karl XII:s bibliografi för åren 1901—1910*, upptagande ej mindre än 388 nummer.

Den karolinska årsbokens andra årgång erbjuder som synes ett synnerligen fängslande och gediget innehåll, och den nya föreningen är därför att lyckönska till hvad den redan förmått uträtta. Af den, i årsboken meddelade styrelseberättelsen framgar, att föreningen redan sett sig i stånd att vidga sin litterära verksamhet utöfver den, som består i årsbokens utgifvande. Styrelsen har nämligen föranstaltat om öfversättning af de partier af Bajovs och Junakovs i denna tidskrift (arg. 1910, sid. 52 och ff.) omnämnda aktsamling, som utgöras af nu för första gången framlagdt ryskt källmaterial till 1708—1709 års krigshistoria. Denna öfversättning torde inom kort blifva tillgänglig i tryck.

— Årets första häfte af *Personhistorisk Tidskrift* innehåller ett par större uppsatser af betydande allmänt historiskt intresse. I en undersökning med titeln *Tre konungaätter och deras jordegendomar i Sverige* har Nat. Beckman, med utgångspunkt i ett bekant ställe i konung Valdemars jordebok, sammanställt möjligast fullständiga upplysningar rörande de godskomplexer, som genom tre svenska furstinnor, Erik Segersälls änka Sigrid, Inges dotter Margareta Fredkulla samt Sverker den äldres dotter Sofia, hamnat hos den danska kungaätten. Förf. visar, att det sverkerska arfvet tillika med en del af det s. k. Sigridlev i lagmannen Svantepolk Knutssons händer återgått i svensk ägo, och han fogar därtill upplysningar om andra egendomar, som tillhört medlemmar af sverkerska ätten. Därefter framhålles, att de åt konung Valdemar behållna gårdarna i Sverige dels tillhöra Sigridlev dels och framför allt Margareta Fredkullas arf. Förf. söker därefter att identifiera de i jordeboken med namn angifna fastigheter och återfinner dem dels i Västergötland dels på Sveriges ostkust; i de förra vill han se Margareta Fredkullas gods, i de senare delar af Sigridlev. Slutligen påvisas, att en del af den Stenkilska ättens gods genom Erik den heliges maka öfvergått till den Erikska kungaätten, och en sammanställning lämnas af nämnda konungaätts egendomar öfverhufvud. I uppsatsens sista del söker förf. klargöra, i hvad mån de egendomsförhållanden, för hvilka han redogjort, kunna belysa samtida händelser; värdt att här framhålla är hans understrykande af, att Erik den helige synes ha haft lika mycket stöd i Västergötland som i Svealand, äfvensom att i fejden mellan Sverkerska och Erikska ätterna landskapspartikularismen synes ha varit den afgörande faktorn. Ett synnerligen intressant bidrag har H. Almquist lämnat genom en kritisk undersökning af den gamla traditionen om *Karl IX och Petrus Petrosa*. Förf. redogör först för de inbördes stridiga uppgifterna hos Messenius och Baazius, hvilka sammanställda gifvit Fryxell stoff till hans bekanta skildring af den papistiske förrädaren Petrus Erici, som bl. a. för mordförsök å Karl IX aflifvas på det gräsligaste sätt. Uppgiften om att han gjort sig skyldig till mordförsök finnes hos Baazius. Det enda af förf. kända vittnesbörd, som stöder denna tradition, utgöres af uppgifter i ett par bref från Karl IX till konungen

af Frankrike och kurfursten af Pfalz. Enligt hvad där påstås skulle Petrus Petrosa och tvenne andra svenskar af konung Sigismund, prinsessan Anna och konungens biktfader Bartius förmåtts att resa till Sverige i syfte att mörda Karl IX, uppvigla hans folk och sätta eld på hans flotta. Dessa påståendens sanningsvärde vill förf. ej anslå högt dels på grund af deras uppenbara syfte att diskreditera konung Sigismund, dels på grund af det drag af konventionell antijesuitisk polemik, som hvilar öfver dem, dels slutligen med hänsyn till det förhållande, att de ej användts i konungens agitation inom landet. Men förf. nöjer sig ej med denna kritik. Han har i Stockholms Rådstufvurätts arkiv lyckats återfinna — visserligen tyvärr endast i stympadt skick — det renskrifna protokollet öfver den rannsakning, som i dec. 1605 hölls med Petrus Erici och hans kompan Laurentius Borlangius. Hufvuddelen af uppsatsen utgöres nu af en vidlyftig redogörelse för det väsentliga af processakternas innehåll, sammanställdt med de uppgifter, som från andra arkivaliska samlingar och ur den tryckta litteraturen kunnat vinnas. Af denna redogörelse, som innehåller en mängd högeligen intressanta och karakteristiska detaljer, och hvari förf. tillika söker rekonstruera Petrosas lif före 1604, vinnes nu en bild af rättegångens orsaker och förlopp, som i allt väsentligt stämmer med den hos Messenius bevarade traditionen, men ej ger minsta stöd åt uppgifterna hos Baazius. Petrosa hade 1604 utsändts i ett uppdrag till kejsaren och därvid enligt egen uppgift på konungens befallning, enligt dennes på eget bevåg gjort en afstickare till Polen »för att utforska Sigismunds och de svenska emigranternas hemliga praktiker». Redan i Prag hade han stött i hop med en i Sverige förut känd politisk projektmakare vid namn Gråbo (Grabow), och i Polen hade han, efter hvad förf. gör troligt, med begagnande af falska papper inlåtit sig med den nämnde pater Bartius i kannstöperier åsyftande en fredlig uppgörelse mellan Sigismund och Karl under kurians medling. Sådant torde, såvidt man af det bevarade materialet kan döma, det verkliga sammanhanget ha varit. I hvad mån han vid dessa förhandlingar kan ha åsidosatt sin ställning såsom hertigens edsvurne tjänare, låter sig ej utröna; den af förf. i hans slutresumé framlagda mening synes nog så plausibel. För Karl framstodo både hans färd till Polen i och för sig och hans därvid bedrifna amatördiplomatiska spel såsom rent förrädiska stämplingar med Sveriges polska fiender, och det var anklagelsen härför och hans egen vidgångna papism, som förde honom till afrättsplatsen. — Af häftets innehåll för öfrigt märkas — utom den som vanligt rikhaltiga litteraturafdelningen — af H. Frödings hand den första af en serie utredningar om *Göteborgssläkter från 1600-talet*, behandlande släkten von Ackern, samt en af Adam Lewenhaupt lämnad redogörelse för *Våra yngsta stadsvapen*.

— Den uppsats om Hans Järtas förhållande till 1809 års R. F., som lektor Nils Höjer för ett par år sedan publicerade i denna tidskrift, har gifvit upphof till en lifIig diskussion i frågan. I en

vidlyftig uppsats i Statsvetenskaplig Tidskrift (refererad i denna tidskrift, årg. 1911, s. 125 och ff.) gjorde professor S. J. Boëthius författarens resultat till föremål för en utförlig och i det hela afvisande kritik. Sedan dess föreligger nu ytterligare en omgång diskussionsinlägg från de båda forskarne nämligen en i ett extrahäfte (pr. 1.25 kr.) till förra årgången af Statsvetenskaplig Tidskrift af lektor Höjer publicerad vidlyftig studie *Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform* samt i den löpande årgången af nämnda tidskrift en uppsats *Ytterligare till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform* af professor Boëthius. Lektor Höjer har i sitt inlägg dels närmare preciserat dels ytterligare utvecklat sin ståndpunkt och bevisföringen för densamma, delvis med indragande af nytt material i diskussionen, och professor Boëthius vänder sig i sin replik mot argumentationen i dess senaste utvidgade form. Meningsutbytet har sin helhet en så detaljerad och delvis en så pass polemisk karaktär, att ett sammanträngdt referat ej torde ge någon egentlig behållning. Det synes därför lämpligast att här endast meddela de båda författarnes egna resuméer af sina ståndpunkter och resultat. Höjer gör fortfarande gällande, att Järta inom utskottet stått den vänstra flygeln — Silverstolpe och Mannerheim — närmast, att han efter all sannolikhet ej var främmande för de memorial (Herzenhielms och von Schantz') och grundlagsförslag (Leopolds, etc.), som i utskottets första dagar gåfvo en i viss mening ändrad riktning åt dess arbeten, och för det demokratiska missionsarbetet i pressen (Ekendahls, Åboms, Silverstolpes, Grevesmöhlens ströskrifter) och på klubbarna, som i senare dagarna af maj föranledde flera radikala tillägg i författningen. Sin totaluppfattning af regeringsformens tillkomst anger han vara den, »att R. F. i första rummet är Håkansons och regeringens verk, att konstitutionsutskottet åstadkommit många förbättringar särskildt i fråga om beskattningsrätten men äfven försämringar (regeringens organisation), att Järtas direkta personliga inflytande — utom det redaktionella — varit inom utskottet mycket ringa, men att han verkat betydligt indirekt genom sina partivänner och genom påtryckningar utifrån till åstadkommande af den kompromiss mellan regeringsförslaget och hans eget radikala program, som R. F. utgör, och att han sedan vunnit sin främsta lager vid försvaret af denna kompromiss». Boëthius åter har ansett sig kunna konstatera tvenne säkra resultat af det dryftande frågan undergått. Det ena är, att 1809 års R. F. var en kompromiss i ordets bästa mening mellan å ena sidan frihetstidens och konungamördarens »liberalism» eller »radikalism» (återuppstånden i Grevesmöhlens m. fl.:s men ej i Silverstolpes teorier) och å andra sidan det Håkansonska förslaget. Att hafva åstadkommit denna kompromiss är 1809 års verk. I detta kunna flera haft del, men sannolikt är, att största andelen tillkommer just Silverstolpe och Järta, som förstodo att på svensk historisk grund gifva tillämpning åt den Montesquieu-Kantiska maktfördelningsläran. Det andra resultatet är det, att hittills inga bevis af verkligt vetenskaplig bärkraft förebragts för att Järtas stats-

rättsliga uppfattning 1809 var identisk med kompromissens »vänstra» (»radikala») moment. De båda forskarna vidhålla sålunda bestämdt sina från de föregående undersökningarna kända ståndpunkter.

— I ett föregående häfte (årg. 1911, sid. 294) har redogjorts för den hypotetiska förklaring af uttrycket »i Kung Orres tid», som gifvits af professor Axel Kock i en uppsats i Arkiv för nordisk filologi. I en i den nya norska språkligt folkloristiska tidskriften *Maal og Minne* offentliggjord uppsats med titeln *Kung Orre, et Bidrag til gammel nordisk Folketro* har nyligen professor Magnus Olsen med utgångspunkt i den Kockska undersökningen upptagit frågan till förnyad behandling. De resultat, till hvilka han därvid kommit, äro helt andra än den svenska föregångarens och synnerligen intresseväckande. Mot den af Kock gifna tolkningen framhåller han — utom svårigheter af språklig art — dels frånvaron af bevis för samfärdsel mellan Sverige och ön Man under medeltiden dels den behandlade sagofigurens i vissa källor framträdande starkt svenska karaktär. Med stöd af några uppgifter i Rudbecks Atlantica samt det jämväl af Kock anförda s. k. kung Orres mandat gör förf. gällande, att kung Orre står i förbindelse med julhelgens sista dag. Han gör vidare troligt, att han är identisk med Torre (þorri), egentligen namnet på den efter julmånaden följande fjärde vintermånaden, senare af folkfantasien förvandlad till en personifikation af barfrosten och det klara vintervädret, alltså som förf. kallar honom en frostvätte. Såsom bevis anföras de likheter de båda sagogestalterna förete — en intressant folkloristisk utredning, i hvilken förf. äfven indrar det material, som finnes i den i Rudbecks Atlantica återgifna sagan om Disas son »Åare». Rent språkligt sedt förklarar förf. namnet Orre såsom en »kollisionsform», utgången från en antagen förbindelse Blot-þorri. — I ett tillägg till sin förut omnämnda uppsats (Arkiv för nordisk filologi, N. F. Bd. 24, s. 384) har å sin sida Kock mot Olsens hypotes framställt vissa invändningar: Rudbecks Atlantica är en mycket grumlig källa, full som den är af klassiskt lärdomskram och rena fantasterier; den Olsenska teorien förklarar hvarken Orres kungatitel eller hans representantskap för en uråldrig forntid. Äfven gentemot den språkliga förklaringen ställer Kock sig tveksam. Såsom en antagligare förklaring af t-förlusten i Orre, om man öfverhufvud räknar med dess identitet med þorri, framställer han den gissningen, att af ett äldre *at þorra*, *at torra* genom kollision uppkommit ett *at orra*, hvarifrån Orre utgått.

— I en i Svenska Landsmalen för 1911 ingående Fästskrift till H. F. Feilberg har professor L. Fr. Läffler publicerat en omfattande och lärd undersökning *Om det eviga grönskande trädet vid Uppsala hednatempel.* Källan för vår kunskap är det bekanta scholiet till Adams Hamburgska biskopskrönika, och inledningsvis redogör Läffler för tidigare forskares uppfattning af stället ifråga. I stort sedt och med frånseende af olika meningsskiftningar kunna dessa uppfattningar sammanföras i tvenne hufvudkategorier företrädande

tvenne motsatta hufvudteorier. Enligt den ena, i olika nyansering häfdad af Nyerup, Müllenhoff, Schück och Finnur Jónsson, att nu endast nämna dessa namn, är den skildring, som finnes hos Adam, antingen helt och hållet uppdiktad på grundval af världsträdsmyten eller i hvarje fall i sin gestaltning i väsentliga drag påverkad af denna. Helt motsatt är den andra uppfattningen, häfdad af bl. a. Mannhardt, Chadwick, Segerstedt och Meyer; enligt densamma är det tvärtom berättelser om Uppsalaträdet, Uppsalatemplets vårdträd eller något annat tempelträd, som bilda underlaget för skaldediktningens myt om världsträdet.

Sin egen undersökning börjar förf. med en ingående pröfning af trovärdigheten öfver hufvud af hvad scholiasten hos Adam meddelar om Uppsala-helgedomen. Resultatet blir, att de upplysningar, som i större eller mindre mån låta sig kontrolleras, bära trovärdighetens eller åtminstone sannolikhetens prägel. Äfven uppgifterna om trädet, hvilka af några forskare betecknats såsom fantastiska, få utan svårighet sin naturliga förklaring. Förf. gör gällande, att detsamma verkligen funnits vid Uppsala-templet samt varit en ovanligt stor idegran, hvilken i Sverige »vid den tid det här är fråga om varit, praktiskt taget, utrotad sedan flera århundraden, så att befolkningen hunnit glömma dess namn och utseende». De ifrågavarande uppgifterna om Uppsalahelgedomen anser förf. härröra från någon svensk »troligen från Uppsalatrakten, som under resa i Tyskland träffat Adam och af honom utfrågats».

Efter denna utredning öfvergår förf. till spörsmålet om sambandet mellan världsträdsmyten och Uppsalaträdet. Den af förf. förebragta och som det vill synas mycket plausibla bevisningen för verklighetstroheten hos Adams skildring utgör naturligtvis ett kraftigt skäl mot riktigheten af den förut refererade åsikten, att Uppsalaträdet skulle vara framställdt såsom en jordisk afbild af det nordiska världsträdet, hvilken åsikt förf. äfven af andra skäl finner ohållbar. Men förf. kan icke heller dela den andra uppfattningen, nämligen att Uppsalaträdet såsom ett vårdträd för templet gifvit upphof till föreställningen om ett slags världsvårdträd. Templet i Uppsala var säkerligen långt yngre än världsträdsmyten.

Däremot söker förf. i sista delen af sin uppsats visa, att världsträdsmytens gestaltning i Norden i viss mån verkligen påverkats af det heliga trädet i Uppsala. En dylik påverkan finner han redan däri, att Ygdrasilasken kallas evigt grönskande, ett epitet som ju blott kan tillkomma barrträden. Viktigare finner förf. emellertid det förhållande, att världsträdet säges ha barr och ibland kallas för barr, barrträd. För möjligheten af att asken i den folkliga föreställningen uppfattats som ett barrträd hänvisas bl. a. till det förhållandet, att idegranen på sina ställen kallas barrlind. På samma sätt låter sig väl ett begrepp barrask tänkas, hvilket förf. vill återfinna i en af Strelow upptecknad gottländsk tradition. Såsom ett sista bevis anföres, att världsträdet tillskrifves en medicinsk egenskap (att bota hysteri), som ibland anses tillkomma idegranen. Re-

sultaten af den lärda och skarpsinniga undersökningen sammanfattar förf. själf i följande ord: »Vi ha sett de fyra skoliernas uppgifter om tempelbyggnaden och offren vid Uppsala bekräftade; vi ha sett världsträdets första gestaltning som en ask ha varit gemensam egendom för svenskar och norrmän — förmodligen då ock för danskar — och ha därmed fått ett litet nytt bidrag till vår så fattiga fornsvenska mytologi; och vi ha sett omgestaltningen af denna myt spridd från Sverige och därmed fått en ny bekräftelse på hvad man förut visste i samma riktning om nordisk gudatro — om andlig gemenskap mellan den skandinaviska halföns folkstammar mot slutet af den förhistoriska tiden».

— Ur de sista häftena af *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte* (bd 2: h. 2, 3) äro ett par större uppsatser att anteckna. Så afslutar W. Recke sin vidlyftiga och, såsom förut påpekats, äfven för oss direkt intressanta undersökning om *Die Verfassungspläne der russischen Oligarchen im Jahre 1730 und die Thronbesteigung der Kaiserin Anna Ivanovna.* I slutet af sin uppsats sammanfattar Recke sina resultat i följande satser: 1730 års författningsförsök har utgått ej från öfversta geheimerådet i dess helhet utan från en dess medlem furst D. M. Golicyn, hvars afsikter helt och hållet voro af oligarkisk natur. Hans enda författningsplan utgjordes af det aktstycke, som är kändt under beteckningen »konditionerna», och som hade till syfte att statsrättsligt fastslå det allhärskande och oinskränkta inflytande geheimerådet faktiskt utöfvade. Motståndet mot Golicyns planer utgick från den höga ämbetsmannaadeln samt de tillbakaträngda furstliga och gammaladliga släkterna, till hvilka den stora massan af Šljachta senare ansluter sig. Oppositionens planer ha uppstått mindre ur kraf på att deltaga i landets styrelse än ur önskan att afvärja faran af en oligarki; de kunna ej anses såsom konstitutionella sträfvanden, då de alla bära en sträng ståndsprägel. Golicyns plan kan betecknas såsom ett återljud af bojarernas maktanspråk i den moskovitiska staten under 1500- och 1600-talen. Den utgjorde i själfva verket en vanmäktig reaktion mot en historiskt nödvändig utveckling, ett sista uppflammande af det slocknande bojardömet. — Den andra undersökningen utgöres af en hufvudsakligen på grundval af ryskt material af R. Salomon lämnad vidlyftig studie öfver de diplomatiska vedermödor, som föregingo *Die Anerkennung Napoleons III.* Den slutliga utgången är väl bekant och förf. betecknar densamma såsom ett eftertryckligt nederlag för hela Europa och i synnerhet för Ryssland, som engagerat sig mest. Den svenska regeringens ställning till frågan beröres ej. Det torde eljes ej vara alldeles obekant, att svenska vederbörande utan sin representant vid Tuilerierna, den kloke attioåringen Löwenhielms väl öfvervägda insubordination fått — säkerligen i kännbarare form — dela den ryska blamagen.

— Såsom bilaga till redogörelsen för Svenska Fornskriftsällskapets årsmöte 1912 har dr. Robert Geete med vanlig omsorg utgifvit *Ett fragment af Upplandslagens ärfdabalk från förra hälften af 1300-talet.* Fragmentet har till vår tid bevarats å fyra pergamentsblad, hvilka utgjort omslag kring 1555 års fogderäkenskaper från Åtvidaberg. I det hela öfverensstämmer den nyfunna texten med den Uppsalahandskrift B. 12, som i Schlyters upplaga betecknas såsom cod. A.

— Det för svenska förhållanden enastående rika material till kännedomen om den senare medeltidens Stockholm, som föreligger dels utgifvet i Stockholms stads jorde- och skotteböcker, dels ännu outgifvet i de af professor Clason återfunna tänkeböckerna, har ännu blott i anmärkningsvärdt ringa grad gjorts till föremål för systematisk bearbetning. Det ökade intresse för hufvudstadens historia, som tagit gestalt t. ex. i föreningen St. Eriks verksamhet, har emellertid på sista tiden börjat locka arbetare äfven till här ifrågavarande, det skall villigt medges, ganska hårdarbetade fält. En af de flitigaste forskarna på området, dr F. de Brun, har under förra året i ett litet häfte med titeln *Det medeltida Stockholm* utgifvit en samling anteckningar ur det nämnda materialet (Uppsala 1911, 63 sid.; pr. 1,75 kr.). Om tillkomsten af sin studie meddelar förf. helt anspråkslöst, att han roat sig med att på lediga stunder genom sammanställande af i jordeboken lämnade uppgifter om namn på gator och personer, mått på tomter m. m. söka få fram en del fakta rörande det gamla Stockholm. Förf. afser sålunda ej, som bokens titel kunde ge anledning förmoda, att lämna en i den mån sådant är möjligt fullständig topografisk bild af 1400-talets Stockholm. Han har, efter hvad han uttryckligen säger ifrån, icke lagt an på någon likformig behandling af stadens alla delar; somliga förbigår han alldeles, beträffande andra nöjer han sig med hänvisningar till jorde- och skotteboken eller annan redan befintlig litteratur (Murberg, Wrangel, 1897 års festskrift o. s. v.), men i fråga om ännu andra — och det vida öfvervägande antalet — lämnar han en mängd med den tåligaste samlarmöda sammanplockade uppgifter, som i vissa fall sammanställda ge ganska värdefulla och öfverraskande resultat. Bokens första partier ha en så att säga mera allmän karaktär, där behandlas kyrkor och kloster, gillestugor och brunnar, gator, gränder och torg i stadens inre del o. s. v. I den senare delen öfvergår förf. till en minutiös redogörelse för fastigheterna, hvar efter annan, så långt sådant är möjligt. Härvid får han bl. a. tillfälle — dessa partier torde säkerligen utgöra undersökningens intressantaste och värdefullaste — att identifiera och lokalisera en mängd af det gamla Stockholms gränder, hvilka genom växlande och ofta dubbla eller tredubbla benämningar för den oinvigde te sig såsom ett verkligt kaos. Genom dessa sina anteckningar har förf. ytterligare ökat sina redan inlagda förtjänster om utforskandet af hufvudstadens äldsta topografi, och hans lilla bok

utgör ett värdefullt bidrag till den materialsiktande och upprödjande monografiska Stockholmslitteratur, som i framtiden skall möjliggöra en allsidig och tillförlitlig teckning af Stockholms historia i dess helhet. Den genom detaljrikedomen icke så litet hårdlästa bokens tillgänglighet skulle betydligt ökats genom bifogandet af en kartskiss.

— Såsom den elfte af föreningen Heimdals småskrifter (Stockholm, Geber 1912; 38 sid.; pr. 0,15 kr.) ha under den gemensamma rubriken *Gustaf Adolfs statskonst* publicerats tvenne Gustaf-Adolfs-uppsatser af professor Harald Hjärne. Åt den första, hvilken återger ett tal, som den 6 nov. förlidet år hölls i Uppsala vid den sedvanliga minnesfesten, har förf. gifvit titeln »Fosterländskt fredsansvar». Tankegången anknyter till den formulering den store konungen själf gifvit sin fredspolitik i ett tal till ständerna vid 1620 års riksdag, och uppsatsens grundtanke kan bäst sammanfattas i författarens konstaterande af »att Gustaf Adolf verkligen åt Sverige förvärfvade den fred, som tidens lägenheter kunde medgifva, en fred midt i kriget, som aldrig mera efter hans bada fredsslut nådde hans rikes gränser, sådana de voro, när han själf öfvertog regementet, en fred, som åtminstone räckte till för att unna honom och hans folk rådrum och krafter till ett samlande och statsuppbyggande arbete af den djupaste innebörd för alla efterföljande släkten». Och ur detta statsuppbyggande arbete uppväxte, säger förf., med upprepande af en tankegång, som funnit uttryck i flera af hans föregående essayer på området, en självstyrelse, »som ej består i omsorgen om egna fördelar allenast, utan som finner sin uppgift, främst i viljan och kraften att under eget ansvar fylla de plikter, som för statens upprätthållande och styrelse åläggas alla eller så många, som därtill duga, från den högste till den lägste».

Den andra och utförligare uppsatsen bär titeln »Protestantiskt självförsvar» och återger det väsentliga innehållet af ett vid den internationella historiska kongressen i Berlin 1908 hållet föredrag. I detta föredrag vänder sig förf. mot den häfdvunna uppfattningen, att Gustaf Adolf först med sin landstigning i Tyskland inträdt i sin ställning såsom den samfällda protestantismens förkämpe, under det hans 20-åriga mödor och fälttag i Östersjöländerna betraktas allenast som ett förspel, en förberedelse till hans egentliga världshistoriska roll, en Sveriges särskilda strid för sitt politiska oberoende och sina särskilda intressen, ehuru visserligen denna strid på mångfaldigt sätt må varit sammanflätad med protestantismens öden. Förf. påvisar — såsom han framhåller finnes in nuce tanken redan hos Ranke — den kolossala betydelse den katolska anfallsmaktens planmässiga framträngande i östra och norra Europa ägde för protestantismens ställning i det hela. I stora drag skisseras omfattningen af detta katolicismens framträngande liksom de planer på ett katolskt Östersjövälde, som därtill anknöto sig. I sina krig i öster har Gustaf Adolf därför från början känt sig såsom protestantismens förkämpe, ej blott såsom sin egen kronas och den svenska

självständighetens försvarare mot hvarje intrång. Denna hans uppfattning framträder i hans danska politik, som ej bestämts af någon hämdlystnad eller af begär efter ett uteslutande svenskt Östersjövälde utan endast af sträfvandet att hålla Danmark bundet vid protestantismens sak. Skarpt framhålles i detta afseende divergensen mellan Gustaf Adolfs »ideala, på universala syften riktade åskådningssätt» och hans kanslers »nyktra nationalpatriotiska maktsinne». Den »septentrionaliska monarkien» har Gustaf Adolf ej eftersträfvat utan bekämpat. Det ryska kriget är därför närmast att betrakta som en episod i striden mot Sigismunds »septentrionaliska monarki». I detta sammanhang framhålles H. Almquists påvisande af att Karl Filip var den tsarkandidat, som uppställdes af den ryska nationella rörelsens ledare och som föll för en kosackisk-klerikal våldshandling. Till slut betonar förf., att det polska kriget alltid förblifvit en af Gustaf Adolfs viktigaste omsorger, och att i Tyskland hans syften alltid gällt den samfällda protestantismens intressen och det icke minst i Östeuropa. »Det finnes», slutar han, »intet skäl att antaga att när Gustaf Adolfs bana afbröts vid Lützen, han skulle ha umgåtts med ärelystna sträfvanden, som stodo i strid mot det lifsarbete, hvarat han ägnat så godt som hela sin regering, tvenne af krig och mödor uppfyllda årtionden: protestantismens organisation till självförsvar, icke till inkräktning och eröfring».

— Såsom en minnesskrift till högtidlighållande af sin fädernestads 300-årsjubileum har rektor G. Kallstenius utgifvit en på arkivstudier fotad, kortfattad teckning af *Filipstad 1611—1911* (Filipstad 1911; VI + 161 sid.; pr. 3,75 kr.). Vid utarbetandet af sin framställning har förf. utom den tryckta litteratur, för hvilken han i inledningen utförligt redogjort, användt urkunder och otryckta framställningar och matriklar i stadens kyrkliga och kommunala arkiv äfvensom i därvarande bergmästarearkiv. Däremot synes han ej varit i tillfälle att genomgå vederbörande serier i riksarkivet, där säkerligen eljes åtskilliga fullständigande uppgifter statt att vinna. Ur sitt synbarligen ganska rikhaltiga material har förf., efter hvad det vill synas med stor samvetsgrannhet, sammanfogat stommen till stadens historia med hufvudvikten lagd på tiden före 1835. För den därefter följande tiden har han, som han själf understryker, nöjt sig med en summarisk öfverblick. Den första afdelningen behandlar Filipstads första skede såsom stad 1611—1695, dess grundläggning och privilegier, dess organisation samt dess tvister med bergslagen, tills efter en förhärjande eldsvåda 1694 följande år stadens privilegier upphäfdes och dess borgare efter tidens hårdhändta sed ålades att flytta till annan stad, i detta fall Kristinehamn. Andra afdelningen skildrar hvad man skulle kunna kalla mellantillståndet i stadens utveckling, en mera kaotisk period åren 1695—1720, då det degraderade stadssamhället omsider får köpingsrättigheter. Den tredje och längsta afdelningen skildrar köpingens utveckling från 1720—1835, då Filipstad återfick sina stadsrättigheter obeskurna. Den sista af-

delningen lämnar som sagdt en kort öfversikt öfver den följande utvecklingen fram till våra dagar. Till själfva framställningen äro fogade ett tiotal bilagor, hufvudsakligen utgörande ämbetsmannalängder. Författarens skildring, som ibland — förklarligt nog med hänsyn till den korta tid, som för utarbetandet stått till buds — kanske något för mycket bär materialsamlingens prägel, innehåller en mängd intressanta och ibland underhållande detaljer. Särskildt torde en del uppgifter rörande stadens ekonomiska förhållanden och organisation samt dess ställning till bergslagen vara af värde. I de detaljerade uppgifterna om vissa musikaliska förhållanden (kyrkans orglar och klockor) afspeglar sig ett af författarens egna hufvudintressen. En särskild mention förtjäna arbetets rikhaltiga och noggranna källhänvisningar, som göra detsamma till en *rara avis* bland och ett föredöme för dylika arbeten i vårt land. I sin helhet utgör boken ett vederhäftigt bidrag till den litteratur, som särskildt under de senaste åren börjat uppväxa rörande det svenska stadsväsendets historia.

— Den af professor A. Quennerstedt utgifna samlingen af *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter* har tillökats med ett nytt, sjätte band (Lund, Gleerupska univ.-bokhandeln 1912; XLVI + 394; pr. 8 kr.). Hufvudparten af den nya volymen upptages af en samling bref från Josias Cederhielm till hans broder Germund, det första från den 5 jan. 1707, det sista från den 12 april 1722. För öfrigt innehåller bandet själfbiografiska anteckningar af öfverste Anders Koskull 1700—1721, oboisten vid Westgöta-Dals regemente Johan Johansson Åboms dagbok 1712—1718 samt slutligen en dagbok af en polack i Bender angående kalabaliken. Utgifvaren har som vanligt försett samlingen med ett ganska vidlyftigt orienterande företal, skrifvet med hans vanliga friskhet och som vanligt innehållande både starkt subjektiva hugskott och originella och gifvande synpunkter.

— Ett nytt bidrag till den numera ganska rikhaltiga litteraturen af karolinska krigares anteckningar föreligger i den själfbiografi af A. M. Dahlberg, som under titeln *En karolins lefnadslopp* utgifvits af Fr. R. Antoni (Stockholm Geber 1911; 124 s.; pr. 2 kr.). I sin nu föreliggande form — från originalet »omskrifna» af Jacob Jacobsson Malmros — ha anteckningarna en gång förut varit utgifna nämligen som följetong i Lunds Veckoblad åren 1775 och 1776, och det är denna editio princeps som lagts till grund för den nya upplagan. Det handskrifna originalet säger sig utg. ej ha lyckats återfinna; det lär emellertid förvaras å Uppsala universitetsbibliotek. Dahlbergs memoarer äro, det måste erkännas, icke synnerligen märkvärdiga. Den första fjärdedelen behandlar hans tidigaste lärospån som krigare samt hans deltagande i marschen mot Ryssland, tills han med så många andra genom Poltava råkade i rysk fångenskap. Skildringen är tämligen summarisk — författaren meddelar, att han vid Poltava förlorade sina anteckningar —

men innehåller en del roande smådrag från tidens krigföring, t. o. m. några minnen från ett sammanträffande med Karl XII, som därvid visar sidor som bättre än de vanligen framhållna förklara hans makt öfver sina krigare. Anteckningarnas vidlyftigaste del skildrar författarens fångenskap i Ryssland och hans ihärdiga och gang på gång misslyckade försök att rymma ur densamma, tills han omsider af en vän till sin farbroder, den berömde Erik Dahlberg, en kurländsk landeshauptmann vid namn von Vittinghoff förhjälpes till frihet och fosterland. Dessa skildringar från fångenskapen och af alla vid rymningsförsöken upplefda äfventyr äro synnerligen underhållande med alla sina patetiska och groteska detaljer. Icke utan tillfredsställelse kan man här ännu en gång konstatera kontrasten mellan de segrande ryssarnas råhet och falhet och det sätt, hvarpå de svenska fångarna under alla vidrigheter förstodo att häfda sitt människovärde och tillika att genom sin färdighet i handaslöjder och sin allmänna användbarhet taga sig fram i ett barbariskt fiendeland. Anteckningarnas sista del berättar om Dahlbergs deltagande i de krigiska företagen i hemlandet under Karl XII:s sista år och efter hans död samt i hattarnas olyckliga finska krig. I slaget vid Villmanstrand blef han svårt sårad och fången, men rymde som vanligt och denna gång med tur. Vid sin återkomst blef han stadsmajor i Malmö från hvilken syssla han 1750 drog sig tillbaka; först 1772 afled han vid 87 års ålder.

Något märkligare bidrag till karolinernas historia utgöra Dahlbergs anteckningar icke; men de lämna en del användbara detaljer. Man bör därför vara utgifvaren tacksam, att han låt vara endast i andrahandsform ånyo gjort dem tillgängliga för en större publik än den, som har tillfälle att studera dem i bibliotekens tidningssamlingar.

— Under titeln *Biografiska anteckningar öfver lärjungar intagna vid Karlstads högre allm. läroverk åren 1875—85*, (Göteborg 1912) har kaptenen vid Värmlands regemente C. E. Nygren utgifvit första delen af ett omfångsrikt biografiskt arbete, afsedt att omfatta kortfattade biografier öfver alla lärjungar vid Karlstads läroverk från dess äldsta dagar till 1900. Utgifvaren, som tjänstgjort vid generalstabens krigshistoriska afdelning och författat lefnadsteckningarna till Värmlands regementes historia, har gått till sin uppgift med sakkunskap och ett sällspordt intresse, som för visso behöfts vid det tidsödande arbetet att insamla det rika materialet. I sin helhet är arbetet afsedt att omfatta sju delar med register öfver alla namn i sista delen. Af dessa beräknas två nya snart kunna utkomma, omfattande dels tiden 1886—1900, dels perioden närmast före 1875, hvarefter det är förf:s mening att successivt fullfölja utgifvandet så långt tillbaka i tiden, som förefintligt källmaterial kan medgifva. Fullständigt bör verket blifva tämligen enastående i sitt slag och, om ocksa närmast af lokalt intresse, af värde för vårt skolväsens historia, särskildt genom de delar, som behandla äldre tider. Den intresserade hänvisas till Tidning

för Sveriges läroverk, där en något utförligare anmälan nyligen influtit. (*S. S.*)

— Af den af professor M. Cl. Gertz utgifna samlingen af *Vitæ Sanctorum Danorum* föreligger nu tredje (och slut-) häftet (Köpenhamn Gad, 1912, sidd. 391—588; pr. 2,25 kr.). Det nu utgifna häftet innehåller biografier öfver den helige Nils af Aarhus, den helige Anders af Slagelse och den som helgon dyrkade Erik Plogpenning samt ett par tillägg om den helige Knut och den helige abboten Vilhelm. För öfrigt upptages detsamma af synnerligen utförliga register samt — något som för medeltidsforskare särskildt är att observera — af ett glossarium. Såsom appendix har utg. aftryckt en i en Wienhandskrift påträffad »Passio sancti Kanuti regis et martiris». I sitt företal bekänner utg., att han från början tänkte beteckna sin samling af danska helgonbiografier såsom första bandet af en ny kritisk upplaga af »Scriptores rerum Danicarum», men att han uppgifvit sin tanke, då han ej visste, om han skulle få tid och tillfälle att förverkliga planen i dess helhet. Man måste lyckönska den danska forskningen till denna mönsterupplaga af ett material så viktigt förkännedomen om den religiösa kulturen i Danmark under medeltiden. Med afund frågar man sig, när vårt så oändligt mycket rikare material — man tänke blott på Birgitta-biografierna — skall föreligga tillgängligt i en dylik edition. Och hvem skall skänka oss den oundgängliga nya upplagan af Scriptores rerum Suecicarum?

— Af den genom L. Laursen utgifna samlingen af *Danmark-Norges traktater 1523—1750 med dertil hørende Aktstykker* har ett digert andra band utkommit, omfattande tidsskedet 1561—1588 (Køpenhavn, G. E. C. Gad, 1912; 703 sid.; pr. 12 kr.). De flesta af de meddelade aktstyckena — och däribland de viktigaste — äro förut kända och aftryckta, somliga dock i ganska svåråtkomliga publikationer. Af stort värde äro de omsorgsfulla historiker, som föregå hvarje aftal. Af samlingens trettiotvå nummer hänför sig, som man kunde vänta, det största antalet till hertigdömena Schleswig och Holstein, i andra rummet komma aftalen med Sverige samt därefter aftal med Hansestäderna, Ryssland o. s. v. Bland de aftryckta handlingarna befinner sig äfven den traktat af den 22 juni 1583 mellan Danmark och England, hvarigenom engelsmännen mot en årlig afgift af 100 rosennobler fingo tillstånd att segla och handla med Ryssland norr om Norge — en traktat som på de senaste åren tillvunnit sig en förnyad aktualitet, då den från norskt håll åberopats såsom hemul för Norges eganderätt till Spetsbergen. Af de svensk-danska aftalen äro alla hufvudakter redan förut publicerade af Rydberg; bland de af denne ej upptagna, i den Laursenska samlingen aftryckta aktstycken märkas först och främst den aldrig ratificerade traktaten af den 18 nov. 1568, vidare några biakter till 1563 års dansk-lybska och dansk-polska förbundstraktater mot Sverige samt slutligen ett par bihandlingar till Stettin-freden.

— Ursprungligen såsom inbjudning till årets teologie-doktorspromotion i Lund, sedan separat har professor Hj. Holmquist utgifvit hvad han själf kallar en kyrkohistorisk parallellteckning af *Luther, Loyola, Calvin i deras reformatoriska genesis* (Lund Gleerup 1912; 160 sid.; pr. 2,50 kr.) Själfva utgångspunkten för denna studie har förf. själf framlagt i sitt företal med följande ord: Luther, Loyola, Calvin, de äro hufvudpersonerna i det sextonde århundradets stora religiösa drama; af deras gerning beror än i dag väsentligen den västerländska kristenhetens uppfattning och utgestaltning. De representera i den mänskliga tankens och civilisationens historia de mest olikartade tendenser och de bittraste motsättningar; och likväl finnes det mellan dessa tre, hvar efter sin art religiösa genombrottsmän i samma tidsmiljö, en långt gående parallell både i likheter och kontraster, hvilken lockar till jämförelse. Särskildt framträder detta i deras inre och yttre utveckling fram till deras stora reformatoriska uppgift. En skissering af denna period i hvarderas lif skall måhända bidraga att klarlägga likheterna och därmed ock ställa de grundläggande motsatserna i skarpare belysning.»

Såsom bakgrund för de tre biografiska skisser, som bilda själfva hufvudpartiet i hans studie, har förf. ställt en klart och raskt gjord öfversikt af det religiösa läget vid medeltidens slut. Den ledande synpunkten — som står i fullaste samklang med de sista forskningarna på området och i lika skarp motsättning mot den äldre uppfattningen — framlägges i själfva inledningsmeningen: »Medeltidens sista halfva århundrade kännetecknades af en intensivt stegrad religiositet». I korta drag angifvas de faktorer, som betingade denna stegring af religiositeten i dess medeltida form, de nya strömningarna inom tidens kultur och tankelif, Occamismen inom teologien, humanismen och renässansen, samt slutligen kräftskadorna inom det kyrkliga lifvet och den däraf förorsakade afvogheten mot kyrkans män öfver hufvud.

Efter denna inledning följer så den egentliga framställningen: de tre biografiska skisserna. Förf. har väl lyckats att ge skarpt skurna bilder af de tre reformatorerna under oupphörligt framhåfvande af deras likheter och särdrag. Trots den nog så fräna polemiken mot den katolska kyrkohistorieskrifningens sätt att behandla Luther kan äfven sägas, att den historiska objektiviteten vederbörligen tillgodosetts. Detta hindrar naturligen ej, att man finner en alldeles särskild värme vid behandlingen af Luther; teckningen af honom är icke blott den utförligaste utan äfven afgjordt den intressantaste.

Man skulle vara frestad att påstå, att motsättningen mellan de tre personligheterna framträder redan i stoffurvalet i de tre biografierna — naturligtvis i den mån nu detta betingats af ämnet och ej af det bevarade materialets större eller mindre fullständighet. Teckningen af Luther ger oss en själsutveckling, en analys af hvarandra aflösande ståndpunkter från själsstriderna i Erfurtsklostret öfver det under romarebrefstudierna 1509 försiggående genombrottet till den medvetna och genomförda reformatoriska gärningen under och

efter aflatsstriden. Det hela afslutas med en öfversikt — helt olik den tradionella — öfver det händelsernas yttre sammanhang, som förde Luther inför riksdagen i Worms. Skildringen af Loyola börjar ock med en omvändelsehistoria, men hur olik Luthers! Men det följande blir i hufvudsak historien om en organisatorisk lifsgärning, visserligen af egendomligaste slag och afspeglande ett sällsynt utprägladt temperament, en analys af *Ejercicios spirituales*, detta mästerstycke af en rent demonisk förmåga att förstå och behärska människor, en framställning af Jesuitordens uppkomst, lära och byggnad och slutligen af dess verksamhet och inflytande på Tridentinska mötet och därmed på hela den moderna katolicismens utveckling. Framställningen af Calvin slutligen intager kan man säga en mellanställning; här bjudes mera af en personlig utveckling men snarast på den klara och nyktra tankens väg från en ståndpunkt till en annan; men vi se ännu mera af suverän härskarevilja och sällspord förmåga af systematisering och organisation, vare sig det gäller att framställa en ny religiös åskådning som i *Institutio christianae religionis* eller att föra dess idéer ut i lifvet genom omformandet af samhället Genève.

Såsom framgår af de föregående blott alltför summariska antydningarna om innehållet, är professor Holmquists studie ett i hög grad fängslande och lärorikt arbete. Det är buret af sin författares ovanliga beläsenhet och lika ovanliga förmåga att konkret och klart ställa upp ett problem eller lägga fram en ståndpunkt. Denna förtjänst i förening med som vanligt mycket rikhaltiga litteraturhänvisningar, där i erkännansvärd utsträckning hänsyn tagits äfven till den allra färskaste litteraturen, göra boken synnerligen lämplig för dem, som på området vilja orientera sig. Enligt sin vana begagnar ock förf. de tillfällen, som erbjuda sig att påpeka nya resultat och nya frågeställningar, liksom att i summarisk form ge motiveringen för den standpunkt han ansett sig böra intaga till den mangfald omtvistade frågor, som falla inom framställningens ram. Så t. ex. antyder han den uppfattning, som genomgår de nyaste katolska Lutherbiografierna, berör frågan om begreppet »concupiscentia» och dess innebörd för Luther, om hans bekanskap med skolastiken och tidpunkten för hans religiösa genombrott; han polemiserar mot Troeltsch's bekanta tes om den äldre protestantismens relativa betydelselöshet för den moderna världen; han tillgodogör sig de nyaste omhvälfvande forskningarna om Luthers kätteriprocess och om betydelsen af Calvins läroår i Strassburg; han redogör för de olika uppfattningar, som framställts om källorna för Ejercicios spirituales och om Calvins omvändelse. Allt som allt kan man sålunda säga, att professor Holmquists nya arbete värdigt ansluter sig till de föregående skrifter af hans hand, i hvilka han visat sin förmåga att behandla vetenskapliga frågor på ett vetenskapligt sätt och dock så, att de blifva tillgängliga för hvarje bildad läsare. Tyvärr företer den nya boken också den likheten med sina föregångare, att korrekturläsningen lämnar ett och annat öfrigt att önska.

Polskt författningslif under Sigismund III

AF

HELGE ALMQUIST

Äfven för oss, som icke i Polens häfder hafva att se ett förloradt fosterlands, kan det från två synpunkter äga sitt intresse att studera Polens författningslif, sådant det utvecklat sig på Sigismund III:s tid: dels kan det jämförande författningsstudiet därur hämta material för sina betraktelser, dels måste det för svensk historisk forskning vara en uppgift bland andra att därmed söka klarlägga en af förutsättningarna för Sigismunds politik, då han med polsk hjälp stred för sitt arfrikes krona.[1] Ämnet är rikt, men skäligen obearbetadt; Polens författningshistoria ligger ännu till stor del i dunklet, och den förste Vasakonungens regering är, i det inre som i det yttre, icke mycket bättre känd än den förste sachsiske härskarens.[2] Deras företrädare, Stefan Batori och Johan Sobieski, hafva med sin krigiska glans redan lockat till mer ingående studier, och särskildt konung Stefans tid är tämligen väl känd genom en Adolf Pawinskis och en Wincenty Zakrzewskis samt deras efterföljares publikationer och bearbetningar. För studiet af Sigismunds tid äger man därigenom åtminstone vissa fasta utgångspunkter, vissa ledtrådar för den senare epokens utforskande; i detta sammanhang förtjänar särskildt Pawinskis teckning af Polens statsfinanser under konung Stefan att påpekas.[3]

---

[1] Föreliggande uppsats återgår i sina hufvuddrag på ett af mig vid det svenska filolog- och historikermötet i Göteborg (aug. 1912) hållet föredrag.

[2] Det må här erinras, att H. Hjärne i sitt arbete »Karl XII» (Stockholm 1902), s. 119 ff. lämnat en i sin korthet högst skarp och realistisk teckning af polskt statslif i den fullbordade samhällsupplösningens tid.

[3] Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego (Zródla dziejowe, VIII). Warszawa 1881.

Äfven för Sigismunds regering hafva dock småningom åtminstone ett antal historiska källpublikationer utkommit och lämnat material för studiet af polskt författningslif, främst riksdagsberättelser (diarier) från åren 1587, 1590—92 och 1597,[1] vidare en samling aktstycken och pamfletter från det stora adelsupproret 1606—07[2] och delar af politiskt intressanta korrespondenser. Därutöfver har jag haft tillfälle att i staden Danzigs arkiv studera en mängd otryckta riksdagsdiarier och andra politiska aktstycken,[3] hvilka visserligen lägga hufvudvikten på den preussiska provinsens intressen och synpunkter, men dock samtidigt spegla rikspolitikens skiften. Det är ju i källor af detta slag, som man konkret kan studera statslifvets olika faktorer i deras samverkan eller antagonism, och de utgöra därför det nödvändiga komplementet till de författningar, som afse att kodifiera dess rättsregler. Bland sedan gammalt tillgängliga polska författningssamlingar äger *en* ett halft klassiskt anseende: de *Volumina legum*, som Stanislaw Konarski, den bekante piaristiske reformpublicisten, under åren 1732—1768 utgaf. Detta otaliga gånger citerade arbete, omtryckt i Petersburg 1859—60, har nyligen gjorts till föremål för en kritisk undersökning i de delar, som omfatta tiden till och med Sigismund I:s regering.[4] Det har därvid visat sig (hvad man för öfrigt a priori kunde antaga), att detta för sin tid förtjänstfulla verk väsentligen endast utgör ett ofullständigt och stundom godtyckligt urval ur 1500-talets motsvarande publikationer, hämtadt dels från dess på offentligt föranstaltande tillkomna lagsamlingar, såsom Laskis af år 1506, dels från enskilda kompilatorers arbeten, såsom Przyluskis (1553), Herburts (1563) och Januszowskis (1600). Till senare tider har denna undersökning ej fullföljts, men man hade att af en sådan vänta analoga resultat, och i af-

[1] Utgifna som resp. delarna 11, 21, 20 af Scriptores rerum Polonicarum. Krakau 1887, 1911, 1907. Del 18 (Krakau 1901) innehåller berättelser från riksdagen 1585. I det följande citerade endast såsom »Diaria 1587» o. s. v.

[2] Rokosz Zebrzydowskiego . ., wyd. A. Rembowski (Biblioteka Ordynacyi Krasińskich, 9—12) Warszawa 1886—92.

[3] På vissa punkter har jag också användt aktstycken ur Geh. Staatsarchiv i Berlin. Jag citerar vid tillfälle också min publication Historiska Handlingar, del 23 (Stockholm 1910).

[4] O. Balzer, Przyczynki do historyi źródel prawa polskiego (i Krakauakademiens Rozprawy, wydz. hist.-filoz., ser. II, 21, Krakau 1903); ett förarbete till den i nästa not nämnda publikationen.

vaktan på fortsättningen af Balzers nya författningssamling[1] torde man vid sådant förhållande hellre böra stödja sin framställning på samtida officiella tryck och halfofficiella lagsamlingar än på Konarskis så länge för auktoritativt ansedda verk.[2] — Det kan i detta sammanhang förtjäna nämnas, att man på Sigismund III:s tid lifligt kände behofvet af en normgifvande och officiellt erkänd författningskodex och vid tillfälle på riksdagarna diskuterade denna fråga. Särskildt på riksdagen 1601 gjordes ett försök i denna riktning;[3] landtbådsmarskalken Ossolinski framlade Januszowskis nyssnämnda, föregående år tryckta *Statuta, prawa i konstitucye koronne* och föreslog, att de skulle antagas och öfverlämnas till konungens och senatens bekräftelse, men detta yrkande väckte genast opposition. Man ansåg det icke utan vidare säkert, att kompilationen verkligen utförts *bona fide*, med tillbörlig opartiskhet och noggrannhet, och man satte i fråga, att ett utskott skulle tillsättas med uppdrag att granska äldre och nyare författningseditioner; från annat håll föreslogs, att hofrätten (tribunalet)[4] skulle erhålla verket till närmare pröfning. Då enighet icke kunde vinnas, undansköts hela frågan; debatten antyder i hvarje fall de svårigheter, som adeln själf helt naturligt måste uppdaga, då den ville förverkliga sitt ofta uttalade önskemål om en *correctura iurium*.[5]

I fråga om de bearbetningar, som kunna sprida ljus öfver föreliggande ämne, skall här alldeles bortses från allmänna historiska framställningar af Sigismunds tidsålder,[6]

---

[1] Corpus iuris Polonici, sect. I, vol. 3 (1506—1522); vol. 4 (1523—1534), fasc. 1. Krakau 1906, 1910.

[2] Jag har för min följande framställning användt särskildt två sådana samlingar (båda befintliga i Upsala Univ. Bibl.), dels »Constitucie, statuta y przywileie na walnych seymiech koronnych od roku panskiego 1550 aż do roku 1603 uchwalone», Krakau (Scharffenberger) s. a., dels de i en volym samlade konstitutionerna från en följd riksdagar 1611—1627. Jag citerar endast »Riksdagskonstitution 1587» o. s. v.

[3] Diaria 1601 (17 febr.) StA, *Danzig*.

[4] Jfr nedan s. 179.

[5] Detta önskemål är t. ex. upptaget i det krakauska vojevodskapets riksdagsinstruktion aug. 1592: ett utskott yrkas med uppgift att på grundval af en enskilds förslag och under jämförelse med äldre editioner utarbeta en lagbok. Diaria 1590—92 s. 172. Ett hufvudintresse för szlachtan var att ernå ett snabbare processförfarande. Jfr ib. ss. 184, 188.

[6] Jfr därom H. Almquist, Sverge och Ryssland 1595—1611 (Upsala 1907), s. XIX. Om Lengnichs hithörande arbeten se Historiska Handlingar, d 23 (Stockholm 1910), s. IX f.

men några ord må nämnas om de författningshistoriska arbeten, som inom en längre tidrymd omfatta också dennes regering (speciella monografier saknas alldeles). Främst bland dessa kan man ställa Pawinskis inledning till det stora urkundsverket *Dzieje ziemi Kujawskiej*,[1] i hvilket han samlat de båda kujaviska vojevodskapens landtdagsakter, i den mån de äro bevarade, från hela valkonungadömets tid (1572—1795). Denna inledning utgör en bred och fylligt dokumenterad skildring af den polska *landtdagens* uppkomst, utveckling och verksamhetsformer (från 1572), men samtidigt också af vojevodskapets hela maktsfär och förvaltning; naturligtvis kastas ofta sidoblickar på republikens öfriga institutioner och särskildt på den centrala representationens (riksdagens) utveckling. För den senares del liksom i fråga om vissa andra sidor af statslifvet är åtskilligt att hämta ur Alexander Rembowskis undersökning *Konfederacya i rokosz*, som dock framför allt afser att teckna konfederationens uppkomst och urartande, under ingående jämförelser med likartade företeelser i Västeuropa; den förelåg ursprungligen som inledning till den ofvan omtalade samlingen aktstycken från adelsresningen 1606—07.[2] Vissa sidor af adelns rättsliga ställning och privilegier hafva helt nyligen med stor bredd skildrats af Oswald Balzer i hans arbete *Skartabelat w ustroju szlachectwa polskiego* (Krakau 1911). Men rörande andra fundamentala frågor, såsom konungens prerogativ, senatens ställning och centralregeringens organisation, saknas dylika öfversiktliga, vetenskapligt hållna skildringar; de polska författningshistorikerna arbeta ännu företrädesvis med medeltidens problem och träda endast med tvekan öfver den nya tidens tröskel. Pawinskis skildring af riksdagens framväxt ur landtdagarna och senare utveckling är förd fram endast till år 1505, Kutrzebas teckning af riksämbetenas historia afbrytes med år 1504, andra exempel att förtiga; för 1500-talet äger man dessutom Balzers intressanta monografi öfver den högsta domsrättens organisation till hofrättens inrättande 1578[3] och Pawinskis nyssnämnda statsfinansiella undersökning.

[1] I—V. Warszawa 1888. Första delen bär specialtiteln »Rządy sejmikowe w epoce królów elekcyjnych».
[2] En andra tillökad upplaga utkom i Warszawa 1896.
[3] Geneza trybunalu koronnego. Warszawa 1886.

Af moderna öfversikter, omfattande Polens hela författningshistoria, förelåg intill år 1904 knappt mer än Siegfried Hüppes bekanta *Verfassung der Republik Polen* (Berlin 1867), som dock endast gör svaga försök att finna det genetiska sammanhanget och alldeles afstår från vetenskaplig dokumentering; det må här lämnas osagdt, om det för sin tid värdefulla arbetet, som bär en dedikation till Bismarck, förtjänar betecknas som missfärgadt af nationella fördomar eller partianda.[1] Då polska historiker i våra dagar öfvertagit uppgiften att gifva en sammanträngd, men vetenskapligt hållen skildring af sitt lands författningshistoria, ha de kunnat tillgodogöra sig de resultat, som vunnits sedan Szujskis och Bobrzynskis tid, särskildt i fråga om Polens af Hüppe tämligen försummade äldre historia. År 1904 utgaf Adam Szelągowski, bekant för sina undersökningar till Östersjöfrågans historia, en ur populära föreläsningar framgången skildring af Polens utveckling under Jagellonerna,[2] som bland annat ger en utöfver denna gräns förd framställning af dess författning och ekonomisk-sociala struktur. Arbetet är något underligt komponeradt och tynges af en dunkel, från författarens ekonomisk-historiska studier nedärfd sociologisk terminologi, men ehuru kritiken också för öfrigt påvisat åtskilliga inadvertenser, kan man ur detsamma hämta en mängd fakta och synpunkter.[3] Men Polens hela författningshistoria behandlades först af Stanislaw Kutrzeba, med klarare disposition och skarpare formuleringar, i hans år 1905 utgifna *Historya ustroju Polski w zarysie;*[4] i likhet med sina föregångare har han visserligen måst släppa krafvet på strängt vetenskaplig bevisföring och dokumentering, men den diskussion, som arbetet framkallat, har gifvit honom tillfälle att på vissa punkter motivera sina åsikter och teorier. Kritiken har anförts af den ofvan

[1] Detta antydes i Kutrzebas nedan cit. arbete, s. 258. Redan J. Szujski i sin skarpa, men af en romantisk ideologi ännu färgade kritik (omtr. i Roztrząsania i opowiadania, Krakau 1876) menar, att boken tjänat aktuellt politiska syften och särskildt kommit »de preussiska junkrarna» väl till pass i deras strid mot liberalismen.

[2] Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Lemberg 1904.

[3] A. Prochaskas kritik i Kwartalnik Historyczny 1904 synes mig icke sträfva att göra förf. full rättvisa.

[4] Lemberg 1905, 2:a uppl. 1908. Förf. är professor i polsk rättshistoria vid universitetet i Krakau.

mer än en gång nämnde Oswald Balzer, som i ett par uppsatser, till omfånget närmande sig Kutrzebas bok,[1] angripit vissa fundamentala satser och synpunkter i denna, bland annat dess periodindelning och dess tes, att Polen ännu på 1500-talet var en utpräglad ständerstat, fullt jämförlig med västerns motsvarande bildningar och ännu bärande på dessas dualistiska organisation. Här är icke platsen för en redogörelse eller ett partitagande i därmed sammanhängande frågor, eftersom Kutrzebas arbete och den polemik det framkallat endast flyktigt berört ämnet för min uppsats; vissa antydningar skola dock i det följande göras.

Det littaviska rikets speciella författningshistoria har ofvan icke berörts och måste också i det följande lämnas åsido, af två skäl: dels måste en begränsning i sig själf framstå som önskvärd, dels saknar man i fråga om Littauen moderna aktpublikationer af samma slag som för Polen, och de för öfrigt med stigande energi bedrifna studierna i Littauens inre historia, som med förkärlek upptagits från rysk sida, hafva endast på någon enstaka punkt förts fram utöfver 1569 års epokgörande händelser. — Slutligen behöfver det väl icke särskildt framhållas, att denna uppsats för ingen del afser en uttömmande och allsidig teckning af Polens författning, sådan den verkade på Sigismund III:s tid, utan endast vissa väsentliga sidor och vissa karakteristiska detaljer.[2]

* * *

Det har, såsom ofvan antydts, nyligen i den polska historiska vetenskapen förts en diskussion om den lämpligaste periodindelningen i Polens författningshistoria, och i sammanhang därmed har man dryftat den ena eller andra lagstiftningsaktens mer eller mindre epokgörande betydelse. Från ena sidan (af Kutrzeba) har gjorts gällande, att åren 1569 och 1572, unionen i Lublin och det första interregnum,

---

[1] Z powodu nowego zarysu historyi ustroju Polski. Kwartalnik Historyczny XX (1906) med Kutrzebas replik *ibid.* och O kilku kwestyach spornych z historyi ustroju Polski *ibid.* XXI (1907). Balzers ståndpunkt föreligger ytterligare formulerad i hans uppsats Państwo polskie w pierwszem siedmdziesięcioleciu XIV i XVI wieku (*Ibid*).

[2] De särskilda institut, som utbildats under *interregnum*, hoppas jag få beröra i ett annat sammanhang.

tillsammans inleda en ny period i statslifvets utveckling, betecknad genom den littaviska och preussiska separatismens öfvervinnande och adelns maktutvidgning på konungadömets och de undanträngda medståndens bekostnad. Från den andra sidan har man (särskildt Balzer) däremot sökt häfda, att adeln redan långt tidigare, vid öfvergången från 1400- till 1500-talet, haft organen för sin maktfullkomlighet, senat och riksdag, fullt utbildade och genomdrifvit det väsentliga af sina privilegiekraf; som gränssten kan året 1505 tjäna, ty då blef icke blott landtbådens lagstiftningsrätt bekräftad, utan äfven senaten, såsom riksdagens öfre kammare, erhöll full delaktighet i denna rätt (konstitutionen »*nihil novi*»). Det synes mig icke omöjligt att skipa rättvisa mellan dessa båda stridande meningar: om det gäller att teckna hela det polsk-littaviska dubbelrikets inre historia med det författningslif, som under ständig växelverkan rörde sig inom dess olika delar, då måste man ständigt skåda tillbaka på 1569 års epok; inskränker man sig åter till en skildring af Polens författningsutveckling, utan hänsyn till Littauens, då kan 1500-talets begynnelse (eller för redans skull år 1505) hellre tjäna som gränsmärke.

I trots af de nationalistiskt färgade unifieringstendenser, som den polska adeln under 1500-talet ådagalade och i viss mån förde till seger år 1569, bar det polsk-littaviska dubbelriket ännu på Sigismund III:s tid många drag, som erinrade om dess skilda delars särskilda historia och partikularistiska traditioner. Skarpast falla dessa i ögonen i fråga om Littauen och Preussen, ehuru å andra sidan båda dessa länder utbildat sina institutioner i starkt beroende af polska förebilder; hastigare utplånade förekomma de i Masovien, och ännu svårare att bestämdt urskilja framträda de hos det polska kärnlandets olika vojevodskap. Ett af de tydligaste uttrycken för denna partikularism är det öfverallt såsom rättsgrundsats principiellt fasthållna *indigenatet*, som visserligen i lika skarp formulering står upptaget som ständernas lösen i exempelvis Tysklands feodalstater.[1] Littauen och Preussen försvarade det som en klenod mot den polska adelns anlopp, och däraf föranledda tvister uppfyllde en god

[1] Jfr G. v. Below, Territorium und Stadt (Hist. Bibl. XI, München och Leipzig 1900), s. 266 ff.

del af Sigismunds regering;[1] mindre intresse och uppseende väckte de slitningar mellan enskilda vojevodskap, som i mindre skala stundom speglade samma motsatser.[2] Om också den gemensamma riksdagen var ett organ för fortsatta enhetssträfvanden, kunde den i kristider synas nära att sprängas af partikularistiska tendenser,[3] och dessa hade i landtdagarna ett det starkaste bålverk. Åtminstone i *en* af sina former var visserligen den från medeltiden nedärfda partikularismen bestämdt ställd på afskrifning: den en gång så betydelsefulla antagonismen mellan Stor- och Lillpolen hade börjat trängas undan af andra intressen och rivaliteter, de båda landtdagarna i Kolo och Korczyn hade väl ännu efter 1572 tidvis sammanträdt, men redan 1592 hörde de till de urmodiga goda institutioner, som välmenande patrioter ville väcka till lif som värn mot tidens ondska;[4] alla yrkanden i denna riktning och ett formligt lagstadgande år 1611 förblefvo utan resultat.[5] Men som arf från gångna tider behöllo sig i vissa fall stadganden och vanor, som gåfvo uttryck åt den tillkämpade jämvikten mellan det gamla Polens båda halfvor; vid val till utskott eller kommissioner tillsåg man, att de blefvo i lika mån representerade, och naturligtvis kunde sålunda också vid tillfälle den gamla formen få nytt politiskt innehåll.[6] Som ett eko från forna dagar kunde för öfrigt ännu en tvist förekomma mellan ärkebiskopen af Gnesen och biskopen af Krakau om rätten att kröna monarken,[7] ehuru lag och sed hade skipat rätt mellan Stor- och Lillpolen därhän, att kröningen utfördes af den storpolske kyrkofursten, men på lillpolsk mark, i Krakau.

En särskild rättslig ställning, visserligen omstridd, intog sålunda ännu på Sigismunds tid provinsen *Preussen* med sina tre vojevodskap och talrika städer, af hvilka Danzig, Elbing och Torn såsom »de större» vunno ett utomordentligt politiskt inflytande. Trots en viss antagonism mellan

[1] För Preussens del se vidare nedan; för Littauens må erinras om den långvariga striden angående Wilnas biskopsstol.

[2] Ett exempel: A. Sokolowski, Przed rokoszem (Krakauakademiens Rozprawy... wydz. hist.-filoz. 15, Krakau 1882), s. 109.

[3] Littauernas uppträdande vid konungavalet 1587 utgör ett godt exempel.

[4] Diaria 1590—92, s. 128.

[5] Pawinski, Dzieje ziemi Kujawskiej, I, s. 341 f.

[6] Jfr den nedan gifna framställningen.

[7] Diaria 1590—92, s. 330.

landsbygdens småningom förpolskade adel och städernas tyska borgerskap sammanhöllos dess ständer af gemensamma traditioner och intressen i ett gemensamt motstånd mot de rikspolska unifieringstendenser, som dikterat besluten i Lublin 1569 och sedan alltjämt gjorde sig märkbara. De oförenliga rättsståndpunkterna stodo mot hvarandra under förhandlingarna om konungavalet år 1587: preussarna fordrade, att den blifvande konungen skulle genom en *särskild* ed bekräfta Preussens författning, men från rikspolsk sida höll man fast vid de sista konungavalens praxis, som endast känt en *allmän* ed för hela Polens del.[1] Den provinsiella självstyrelsen hade sitt egentliga organ i den preussiska »allmänna landtdagen» (*conventus generalis*), som bestod å ena sidan af de preussiska senatorerna, främst biskopen af Ermeland, jämte ombud för de större städerna, å andra sidan af de tre vojevodskapens på smärre landtdagar utsedda representanter och de mindre städernas ombud. På denna allmänna landtdag blefvo bland annat de till riksdagen affärdade landtbaden utsedda och instruerade, sedan konungens kommissarie framburit dennes propositioner; i detta afseende skilde sig den preussiska sedvänjan i intet afseende från ett vanligt polskt vojevodskaps, liksom den preussiska landtdagen egentligen endast genom det borgerliga elementets betydelse hade en annan karaktär än en vanlig polsk. Men den omstridda preussiska självstyrelsen tog sig uttryck däri, att landtdagen icke tillfälligt, såsom det öfver allt i Polen kunde hända, utan ständigt och principiellt undanhöll sina till riksdagen sända ombud *skattebevillningsrätten* och drog denna under sitt eget afgörande; och äfven när en af riksdagen beviljad gärd senare sanktionerades af landtdagen, visade sig denna angelägen att finna en annan *skatteform* än den i det öfriga riket använda, i syfte att därigenom ytterligare markera Preussens särställning.[2] I full öfverensstäm-

[1] De polska ombuden yttrade vid dessa förhandlingar, 30 juli 1587 (»Acta der Election zu Warszau Anno 1587». Mscr. 1337. Stadtbibl., *Danzig*): »Erstlich, wegen des iuramenti regii, das solches der König den Preussen nicht sonderlich præstiret, das het wichtige Ursachen, dan die Preussen weren mit in der Union, und wan Polen genennet wird, so verstünde sich Preussen mit . . . solt aber ein sonderlicher Eid gefallen, so hat es das Ansehen, als wan man ein Dismembration machen und Preussen von Polen wolt abscheiden.»

[2] Jfr Lengnich, Gesch. der Preuss. Lande . . . bis ins Jahr 1605, s. 25 f.

melse med denna tendens stod de preussiska ständernas kraf på en separat *finansförvaltning*, och detta blef åtminstone tidvis erkändt äfven af konung Sigismund genom tillsättandet af en preussisk *provinsialskattmästare*. Ännu i ett annat afseende sökte de preussiska ständerna kraftigt häfda sin särställning: de ville utan återvändo sätta det preussiska *indigenatet* som villkor för förvärfvandet af världsliga och andliga ämbeten och förläningar inom provinsens landamären, och om också en sådan princip icke var främmande för de polska vojevodskapens adel, häfdades den ingenstädes med sådan energi äfven och företrädesvis i fråga om episkopatet. Men det preussiska indigenatet blef liksom den separata skattebevillningsrätten aldrig *de iure* fullt erkänd af den polska centralregeringen, och på Sigismunds tid kom det upprepade gånger till slitningar i därmed sammanhängande frågor.[1] Skattebevillningsrätten blef städse *de facto* framgångsrikt häfdad; dess konsekvenser må belysas med ett exempel. På riksdagen 1591 beslöt riksdagen att låta indrifva alla restantier af gärder och kvartamedel, som förfallit till betalning sedan konung Stefans kröning, och vid kronskattmästarens sida insattes för detta ändamål särskilda deputerade, som konstituerade en till Lublin förlagd revisionskammare. Denna instämde till sig bland andra också Preussens städer och öfriga skattskyldiga och synes hafva formulerat indrifningskrafven från den principiella ståndpunkten, att den polska riksdagens skattebevillningar ägt rättskraft äfven för Preussens del; den möttes genast af protester, preussarna hänvisade till sin separata beskattningspraxis och häfdade med framgång, att de vore redovisningsskyldiga, icke inför den polska revisionskammaren, utan enbart inför konungen och provinsskattmästaren.[2] Hvad åter indigenatet angår, måste man finna sig i, att det vid ämbetstillsättningar och för-

[1] Naturligtvis frånkändes därvid konungen rätten att meddela indigenat. Den *polska* ståndpunkten återges i ett polemiskt uttalande från preussiskt håll år 1587 (»Klagerede der stende der Lande Preussen». Mser 1337, Stadtbibl. *Danzig*): »Ein König, sagen sie [die Polen], sol nicht weniger Macht haben den die Räthe der weltlichen Ordnungen in den Stedten, welche so sie Macht haben, einem jedern Frembdling, er sei ein Schlesier, Sachse oder Beyer, an Raths Stelle zu erwelen und zu einem Rathmanne der Lande Preussen zu machen, mit was Recht oder Billickeit wird solchs Kön. M:t als die hohe Obrickeit nicht Macht haben oder thun können? — Hierauf wird leichtlich zu antworten sein . . .»

[2] Lengnich, Gesch. der Preuss. Lande . . . bis ins Jahr 1605, s. 113 ff.

läningars bortgifvande någon gång icke upprätthölls som kompetensvillkor; så blef år 1600 en icke-preussare, Laurentius Gembicki, utnämnd till biskop af Kulm, och han tillträdde också sitt ämbete, ehuru de preussiska ombuden på riksdagen 1601 gjorde stora ansträngningar däremot.[1]

För *Liflands* del medförde Sigismunds regering en omorganisation af författning och förvaltning, men utan rubbande af den på unionsriksdagen 1569 fastslagna principen, att det förenades icke med vare sig Polen eller Littauen, utan med det polsk-littaviska riket; detta innebar ett upphäfvande af den tidigare unionen mellan Littauen och Lifland, men var en naturlig följd däraf, att de hjälpsökande lifländarna utkräft ett gemensamt försvar mot ryssarna, af Polen ej mindre än af Littauen, och därigenom i själfva verket mäktigt bidragit till det polsk-littaviska unionsverkets fullbordan. I hvilka former dubbelrikets öfverhöghet skulle utöfvas, blef icke på länge i lag bestämdt; konung Stefan nöjde sig med att år 1582 utfärda en förordning, som innebar en omdaning af Liflands *inre* författning, under åberopande särskildt af den preussiska provinsen som mönster;[2] landet indelades i tre presidiat, den katolska kyrkostyrelsen nyorganiserades genom upprättandet af biskopsdömet i Wenden, landtdagar inrättades i presidiaten, och för hela landet en generallandtdag, dit också städerna fingo sända ombud, jurisdiktionen ordnades efter preussisk förebild. Den gamla lifländska författningen och de privilegier, som konung Sigismund August *före* unionsriksdagen (1569) beviljat landet, ansågos hafva förlorat sin rättskraft, och äfven den privata rättens normer ansågos så bristfälliga, att nya regler infördes. — Om sålunda Preussens förebild i mycket bestämde konung Stefans lifländska reformverk, blefvo lifländarna i ett mycket viktigt afseende sämre ställda än de preussiska ständerna:[3] de förmådde icke häfda *indigenatet*

[1] Diaria 1601. StA, *Danzig*.

[2] Det heter i inledningen till dessa »Constitutiones Livonicæ» (Krakau 1583): ». . . recuperata de potestate Moschi provincia Livonia, eius statui ac bono ordini prospicientes ac defensionis et institiæ rationem habentes adque exemplum inprimis terrarum Prussiæ nos accomodantes infra scriptas leges et constitutiones ei provinciæ . . . damus et promulgamus . . .»

[3] Jfr en preussisk senators uttalande år 1590, »dass es endtlich Zeit sei, durch ein solches Mittel [enigt uppträdande på riksdagen] dem herannahenden Untergange der Privilegien vorzubeugen, weil sonst die Provinz so

såsom villkor för ämbeten och förläningar i sitt land, de undanträngdes tvärtom alltmer från dessa af polacker och littaver. Dessa senare kunde inbördes fritt täfla på detta fält, men tvister voro oundvikliga, och däri låg ett af skälen till den nya lagstiftning, som följde på Sigismunds tid. På riksdagen 1589 bestämdes det,[1] att ståthållardömena (starostierna) i Lifland skulle jämnt fördelas mellan polacker och littaver och att hvart och ett särskildt skulle alternera mellan de båda folken; om någon geografisk fördelning var det alltså icke tal. I samma anda ordnades öfver hufvud dubbelrikets förhållande till det lifländska rikslandet, ehuru i vissa detaljer två olika principer bröto sig emot hvarandra: å ena sidan skulle alla å rikets vägnar till Lifland utgående bref och diplom beseglas med hvardera rikshalfvans sigill, å andra sidan skulle Liflands uppbörd ingå alternerande, det ena året till den polska fiscus (i Warszawa), det andra året till den littaviska, men vid medlens förvaltning skulle resp. riksskattmästare handla i samråd med sin kollega från den andra rikshalfvan. — Genom denna lagstiftning genomfördes principen, att polacker och littaver jämnt delade Liflands förvaltning sinsemellan, medan lifländarna själfva, den tredje nationaliteten (det tredje »folket») i landet, i det hela blefvo utan hänsyn undanskjutna. En sådan sakernas ordning föranledde naturligtvis protester och reformyrkanden från detta håll,[2] och på riksdagen 1598 gingo statsmakterna lifländarnas önskemål i viss mån till mötes, dock under upprätthållande af det polsk-littaviska elementets öfvervikt. Det ställdes i utsikt, att äfven förtjänta lifländare kunde blifva ihågkomna vid ståthållardömenas besättande, ehuru man uppsköt att närmare stadga i denna fråga; vidare tillförsäkrades lifländarna rätt att inom sig utse en tredjedel af de representanter, som sändes till generallandtdagen, och af landets tre kastellanier skulle en besättas med en lifländare. Denne fick därmed också säte i senaten, ty det stadgades, att kastellanerna och landets tre

wie es allbereit Livland fühlete, in die äusserste Dienstbarkeit der Polen verfallen dörfte.» Lengnich, a. a., s. 101.

[1] Riksdagskonstitution 1589.

[2] Så anhöllo de lifländska ombuden på riksdagen 1597 hos konungen, att han ville återkalla 1582 års konstitutioner och medgifva lifländarna rätt att nämnas till landskapets ämbeten. Diaria 1597, s. 102.

presidenter, som från denna tid i stället fingo den äktpolska benämningen vojevoder, skulle äga att intaga de yttersta platserna i senaten.[1] — För öfrigt blef naturligtvis likställigheten mellan polacker och littaver i fråga om Liflands förvaltning beståndande, och den tog sig uttryck äfven i ceremoniväsendets detaljer: då en nyutnämnd polsk senator aflade rådseden, mottogs denna af en af den polska rikshalfvans kanslerer (enligt ett gammalt latinskt formulär), medan åter en nyvorden lifländsk senator aflade den i närvaro jämväl af en littavisk kansler i särskild, tysk affattning.[2] — Det må slutligen nämnas, att under den stundom hetsiga uppgörelsen mellan polsk rättsståndpunkt och polska intressen å ena sidan, preussiska eller lifländska å den andra, tvisten ofta återfördes till frågan om unionens (eller inkorporationens) politiska förhistoria: från preussisk och lifländsk sida gjordes städse gällande, att föreningen kommit till stånd genom frivillig underkastelse, *voluntate — non vi et armis*, medan polackerna åtminstone gentemot preussarna ansågo sig kunna häfda, att den grundade sig på eröfringens rätt.[3]

Det sagda må anses tillräckligt belysa vissa landsdelars politiska särställning i Sigismunds rike. Om man för öfrigt söker öfverblicka det politiska lifvet i dess kärnland, finner man genast, hur detta under 1500:talet och senare i mycket fick sin prägel däraf, att endast *ett* stånd, szlachtan i vidaste mening, var politiskt verksamt och skiftade makten med konungen. *Klerus* hade väl vissa vid kyrkliga ämbeten knutna politiska rättigheter (biskoparnas plats i senaten), men dessa ämbeten gjordes sedan 1496 åtminstone principiellt tillgängliga endast för szlachtan, och därutöfver var klerus såsom sådan icke representerad vid landtdagar och riksdag. *Städernas borgerskap*, som till staroster och vojevoder förlorade allt mer af sin privilegieomgärdade själfstyrelse, uteslöts från 1505 såsom *plebei* från adelns beslutande församlingar; ensamt Krakau behöll en

[1] Riksdagskonstitution 1598.

[2] Diaria 1600 (2 mars). StA, *Danzig*.

[3] Diaria 1597, s. 102. — Jfr det nyss s. 160 citerade »Klagerede» af år 1587, där det heter, att preussarna »hören und dulden müssen die Schmehe- und Lesterwort, welche da nicht allein allenthalb der gemeine Man, sonder auch hohe Leute von der Ritterschaft des Reiches Polen pflegen zu rümen und fürzugeben, das die Preussen durch des Schwertes und Krieges Eroberung dem Reiche von Polen unterworfen sein solten.»

skäligen betydelselös representationsrätt, för öfrigt blott på grund af fiktionen, att det tillhörde vojevodskapets adelskorporation.[1] Endast de preussiska städerna ägde ett borgerskap med verklig självkänsla och med befäst maktställning, och »de större» bland dem kunde vid tillfälle, med framhäfvande af sin jämbördighet, våga tillrättavisa adliga biskopar, som bestridde deras söners rätt att befordras till kyrkans högsta ämbeten.[2] Om de ofria *bönderna* lönar det sig icke ens att tala i detta sammanhang, och hvad de i senaten sittande magnaterna angår, utgjorde dessa ingalunda någon politiskt privilegierad högadel, utan endast den gemena adelns »äldre bröder», hvilka fingo plats i konungens råd såsom innehafvare af provinsadministrationens äldre, förnämliga ämbeten, det vill säga såsom vojevoder eller kastellaner. Om den medeltida ständerstatens dualism i mycket lefde kvar bort emot 1500-talets slut, får den sålunda i hvarje fall sin särskilda karaktär däraf, att endast *ett* stånd, szlachtan i sina olika förgreningar, delar makten med konungen. Den nämnda dualismen utplånas i samma mån, som en enhetlig statsmakt växer fram, teoretiskt i sista hand utöfvad af *konungen på riksdagen*, det vill säga genom enig samverkan af rikets tre s. k. ständer, konung, senat och landtbåd, men i själfva verket allt mer glidande öfver till szlachtan, som desorganiserar den, innan den hunnit organiseras i fasta former. En polsk rättshistoriker har velat göra gällande,

---

[1] Balzer i Kwart. Hist. 1907, s. 265 ff.

[2] Under interregnum 1587 (den 4 aug.) anförde Danzigs borgmästare i de preussiska ombudens krets biskopens af Kulm yttrande »das künftiger Zeit homines plebei, damit die Stedte vorstanden wurden, nicht solten ad dignitates ecclesiasticas vorstattet werden. Solches weil es streitet wider die ausdrücklichen privilegia, welche von den Stedten so wol als denen vom Adel mit Gut und Blut erworben, könten sie solches keinesweges nachgeben, und gehöreten die Stedte eben so wol zu all des Landes Freiheit als der Adel, weren auch in den Stedten ehrliche Geschlechter. Darauf der Herr Bischof geantwort, weil unter den Stedten allerlei Secten eingerissen (der eine wer ein Hosiander, der ander ein Calvinist, der dritte ein Flaccianer, der vierde ein Arrianer und also Ketzer), als het er gebeten, das die plebei dazu nicht sollen vorstattet werden. Wo aber die Stedte widerumb gute catholici sein wolten, so möcht ers gern leiden, das die Stedtischen wie zuvor Bischofe und Tumbherren würden. Die Stedte darauf: sie begereten nicht Bischofe zu sein, woltens auch ihren Kindern nicht gönnen, liebten viel mehr das ewige dan das zeitliche, gleichwol könten sie nicht gestatten, das darumb die Stedte von ihrer Freiheit solten gesetzt werden.» Cit. »Acta der Election». Stadtbibl. *Danzig*.

att den hastiga utvecklingen från medeltida ständerstat till modern enhetsstat lände Polen till olycka: konungen förlorade därmed sin särskilda domän och sin afsöndrade förvaltning, i hvilka han kunnat äga ett fast stöd i kampen mot den politiskt demoraliserade adeln; en jämförelse med Brandenburg—Preussen ligger ju därvid nära till hands.[1] Hur denna utveckling i sina enskildheter försiggick, är ett ännu outredt problem, som för öfrigt faller utom ramen för denna uppsats. Här må endast framhållas, hur ännu i Sigismund II Augusts sista regeringstid, då fråga var om kvartafondens grundläggning, konung och ständer stodo emot hvarandra, öppet tvistande, om kostnaderna för gränsförsvaret skulle åläggas den ena parten eller den andra; diskussionens hela gång är betingad af den antydda dualismen.[2] Men på Sigismund III:s tid verkar denna synpunkt redan i det hela föråldrad, och adelns fortsatta maktutvidgning innebär mindre, att den befäster och konsoliderar sin afskilda maktsfär, än att den drager under sig allt mer af den enhetliga statsmakten.

En teckning af den adliga privilegielagstiftningens utveckling från det 14:de till det 16:de århundradet faller utom ramen för denna uppsats lika väl som en redogörelse för reglerna vid rusttjänstskyldighetens utgörande; det vare nog sagdt. att szlachtan redan vid 1500:talets midt sett alla sina väsentliga kraf förverkligade, alltifrån den fria förfoganderätten öfver sina lifegna landtbor till särskilda förmaner vid inköp från kronans saltverk eller vid betalande af lösen i det kungliga kansliet. I besittning af dessa vidsträckta privilegier och i det hela också af statsmakten lät sig szlachtan angeläget vara att i möjligaste mån försvåra tillträdet från andra stånd till det privilegierade. Konungen ägde väl sedan gammalt rätten att adla, men redan 1578 hade det stadgats, att *plebei* kunde upphöjas till adligt stånd allenast på riksdag efter senatens hörande eller ock af konungen ensam i fält. Under Sigismunds regering tog szlachtan steget fullt ut genom att på riksdagen 1601 genomdrifva bestämmelsen, att konungens rätt att adla bands vid senatens och landtbådens rekommendation (initiativ),

[1] Balzer i Kwart. Hist 1907. s. 285 ff.
[2] Jfr nedan s. 176.

i fält vid hetmanens, och att äfven den senare formen kräfde ett riksdagsbeslut för att få beståndande giltighet. Hand i hand med denna utveckling gick en tendens hos den gamla szlachtan att icke tillerkänna den nykreerade ett alldeles fullgodt adelskap, och detta tog sig uttryck icke blott i det sociala umgänget, utan också i vissa teorier, att adelskapet först i andra, tredje eller fjärde led kunde medföra ett oafkortadt åtnjutande af privilegierna. En sådan uttolkning stred uppenbart mot sköldebrefvens ordalag och andemening, och den vann först *efter* Sigismunds tid tid full ingång i adelns politiska praxis; det har för öfrigt uppvisats, att den anknöt till en misstolkning af den medeltida frälselagstiftningen, som visserligen kände ett slags adel af lägre rang och med inskränkta privilegier.[1]

Konungens ställning till rikets maktägande stånd fick efter den jagelloniska ättens utslocknande en väsentlig del af sin karaktär däraf, att han kommit på tronen genom dess val efter afslutande af ett kontrakt, som för hans del innehöll förpliktelser både af offentligrättslig och privaträttslig art. Om han svek dessa förpliktelser, var kontraktet brutet och folket löst från sitt undersåtsförhållande; ett uttryckligt stadgande därom hade intagits redan i den första valkapitulationen (1573) och upprepades i det följande; själfva förfarandet vid konungens lagliga afsättning fastställdes 1607 och 1609 därhän, att varningar af rikets primas och af riksdagen i hvarje fall skulle föregå; samtidigt erhöll hvarje enskild adelsman rätt att enligt bestämd instansordning inför senatorer och riksdag åtala ett olagligt ingrepp i hans rättssfär från konungens sida.[2] Denna lagstiftning betecknar i viss mån afslutningen af en kamp, som szlachtan fört mot vissa tendenser från Sigismunds sida att utöfva sina prerogativ i friare former, än rikets lagar och szlachtans politiska doktrin tilläto, låt vara att striden också kan ses från andra synpunkter, som en uppgörelse mellan protestantiska frihetskraf och jesuitiskt kyrkotyranni, mellan traditionell polsk nationalpolitik och och en åt huset Habsburg orienterad kunglig dynastipolitik. I två omgångar slog striden ut i full låga, först under åren

[1] Balzer, Skartabelat, passim.
[2] Jfr nedan, sid. 169.

1590—92, närmast i följd af Sigismunds abdikationsplaner och hemliga förhandlingar med kejsarhuset, sedermera med än större våldsamhet under åren 1606—07, i den adelsresning, »rokosz», som afsåg att stäcka hans påstådda, af jesuiterna gynnade sträfvan efter ett *absolutum dominium*. Bland den missnöjda adelns främsta programpunkter stod vid båda tillfällena krafvet, att konungen icke skulle gå sina lagliga rådgifvare (senatorerna) förbi, att han icke skulle göra intrång på de höga riksämbetsmännens myndighet, att han icke skulle förtro sig åt hemliga och oansvariga rådgifvare, som jesuiterna påtrugat honom eller som hans drottningar medfört från de intrigerande hofven i Wien eller Gratz. Att adelns besvär i dessa afseenden icke enbart voro alster af oroliga drömmar om ett *absolutum dominium*, då adelsmannen icke skulle aktas för mer än trälen,[1] det framgår bland annat af hos oss nyligen publicerade källors vittnesbörd, som visa, att Danzigs borgardiplomater mot 1590-talets slut hellre vände sig med sina petitioner till drottning Annas hofmästare Georg Schiehel eller den italienske hofmedicus Gemma än till Polens underkansler och att de med orolig uppmärksamhet följde den jesuitiske kammarherren Bobolas örontassel med konungen.[2] Till riksdagen 1592 kräfde adelns olika konfederationer en räfst med konungen och hans hemliga agenter, och de kunde ju med en viss rätt ställa konungen till ansvar, då denne handlat bakom sina lagliga rådgifvares rygg; den kröntes majestät tillät visserligen icke en rättegång i vanlig mening, och man formulerade därför satsen, att man ville företaga saken *non per viam iustitiæ ad poenam, sed per viam caritatis ad correctionem*.[3] Det visade sig för öfrigt svårt att finna en lämplig form för »inkvisitionen»; den kom i själfva verket att inskränka sig till ett slags inbördes biktande af senatorerna och till afböner och löften om bättring från konungens sida. Då missnöjet ånyo bröt ut år 1606, formulerades anklagelserna skarpare och mångsidigare, och som bevis på konungens egenmäktiga förfarande ansåg man sig denna gång kunna anföra särskildt hans behandling af den

[1] Rokosz Zebrzydowskiego, s. 344.
[2] Hist. Handlingar, 23 (passim, se registret).
[3] Diaria 1590—92, s. 363.

preussiska successionsfrågan och hans intriger i Ryssland;[1] men syndaregistrets viktigaste artikel rörde alltjämt hans utländska och jesuitiska kamarilla och hans af den påfliga legatens ingifvelser dikterade »självsvåldsregemente». Machiavellis läror ansågos stå högt i kurs hos Sigismunds förtrogna, och det insinuerades, att dessa »hofsofister» voro långt mer hemmastadda i florentinarens skrifter än i Polens lagar och författningar.[2] Konungens djärfvaste vedersakare åberopade föredömet af svenskarna, som vräkt honom för mened och jesuitiska stämplingar,[3] och hela massan af konfedererade frihetsvänner gjorde för den meniga szlachtans del anspråk på en utomordentlig »högsta räfsterätt» gent emot monarken. Den afsättningsrätt, som man i sista hand afsåg, kunde för öfrigt också stödjas med det argumentet, att konungen icke inlöst sina vid valet 1587 kontraktmessigt ingångna förbindelser; de monarkiska apologeterna kunde därvid visserligen invända, att ingen bestämd tidsfrist var utsatt för denna inlösen.[4] Under sina förhandlingar med konungen visade sig rokoszanerna för öfrigt icke ovilliga att ännu en gång använda de »lindrigare läkemedel», som de i sina deklamationer annars fördömde som kraftlösa. De föreslogo en räfst på stundande riksdag med konungens onda rådgifvare, men ville icke såsom 1592 öfverlåta den på god tro åt senaten; de yrkade i stället en *per occulta suffragia* utsedd särskild domstol, med 6 medlemmar tagna ur senaten och 6 från landtbåden, hvilken skulle afdöma räfstemålen *per pluralitatem* och öfverlämna utslagen för omedelbar exekution till konungen.[5] Denne förstod emellertid att genom vissa eftergifter och försäkringar (liksom år 1592) betaga den konstitutionellt maskerade upprorsrörelsen mycket af dess kraft, och sedan de radikala ifrarnas resurser förminskats genom de moderates affall, sedan de icke dess mindre proklamerat nytt interregnum, lågo de på sistone under för rikets reguliära krigsmakt (vid Guzow juli 1607). De flesta af de besegrade orosmännen togos efter gjord afbön till nåder, men kampens resultat

[1] Rokosz Zebrzydowskiego, s. 299.
[2] *Ib.*, s. 345 f.
[3] *Ib.*, s. 35.
[4] *Ib.*, s. 376.
[5] *Ib.*, s. 295.

var, att den protestantiska oppositionen brutit ryggen af sig och måste lämna den jesuitiska reaktionen fritt spelrum; i de rent konstitutionella tvistefrågorna framstodo både konungen och de radikala ifrarna såsom lika diskrediterade, medan den lagtrogna oppositionen, Zamoyskis arftagare, som städse hänvisat till *riksdagen* såsom afgörande instans i trätorna, vunno en åtminstone formell triumf. På riksdagarna 1607 och 1609 fattades en hel rad beslut, som voro riktade mot konungens personliga, okontrollerade regemente; riksämbetsmännens och senatorernas myndighet garanterades, och som ofvan antydt fastställdes också formerna för utkräfvande af en lagbrytande konungs *personliga* ansvarighet.

Till konungens gamla och viktigaste prerogativ hörde hans makt öfver *förvaltningen*, som främst tog sig uttryck i hans rätt att själfständigt utnämna till central- och provinsadministrationens ämbeten, att besätta såväl marskalks-, kanslers- och skattmästareposterna med deras underordnade tjänster som också de med senatorsvärdighet förenade vojevod- och kastellanbeställningarna och ståthållareposterna, starostierna, hvilka sedan gammalt betecknades såsom *brachium regale.* Denna rättighet förblef principiellt obestridd, men rönte faktiskt något intrång af stadgandet, att särskildt kanslersämbetena skulle besättas under pågående riksdag; den gemena adeln fick därmed tillfälle att genom den vid sådant tillfälle talrikt församlade senaten påverka konungens beslut; den visade sig för öfrigt städse angelägen att förmå konungen till alla lediga ämbetens och förläningars besättande på den tid riksdagen var samlad. — De höga riksämbetenas organisation var på Sigismunds tid i det hela bestämd af den senare medeltidens utveckling, som förelåg kodifierad i en författning af år 1504. Riksmarskalken och hofmarskalken, storkanslern och underkanslern, riksskattmästaren och hofskattmästaren utgöra alltjämt den för Polen karakteristiska dubbla uppsättningen af riksämbetsmän, hvilken icke synes spegla en ursprunglig tvedelning mellan statsfunktioner och personlig hoftjänst, utan helt enkelt det tidigt framträdande behofvet af ett vikariat vid sidan af det ordinarie ämbetet. Både riksmarskalken och hofmarskalken, både storkanslern och underkanslern hade fått plats i senaten såsom likaberättigade medlemmar, och

om hofskattmästaren icke satt där vid riksskattmästarens sida, berodde detta endast därpå, att senatens krets redan blifvit sluten, när detta relativt sena ämbete fick en fastare organisation.[1] En principiell arbetsfördelning mellan dubbelämbetenas innehafvare kom aldrig till stånd, ehuru vikariatet tidigt förlorat sin tillfälliga karaktär, men faktiskt måste en sådan arbetsfördelning vid tillfälle hafva fallit sig naturlig. I fråga om kanslersämbetena har det blifvit anmärkt, att särskildt sedan början af 1500-talet de utrikes ärendena företrädesvis synas hafva fallit på underkanslerns lott,[2] och för Sigismund III:s första tid kan det konstateras, att underkanslern också är den dignitär, som sköter de löpande förhandlingarna med staden Danzigs vid hofvet ackrediterade kommissarier.[3] Zamoyski hördes emellertid såsom storkansler vid tillfälle yrka, att underkanslern skulle fatta sina beslut i samråd med honom, men hans kollega gjorde däremot gällande, att många riksens ärenden kräfde omedelbart afgörande och att han endast i de allra viktigaste frågorna, såsom beskickningar och dylikt, kunde afvakta storkanslerns utlåtande.[4] En närmare undersökning af dessa förhållanden kunde väntas gifva bestämdare resultat, men i fråga om Zamoyskis kansleriat (1577—1605) måste det i hvarje fall framhållas, att denne samtidigt (från 1580) innehade hetmansämbetet och därför särskildt under sin vistelse i fält måste lägga det mesta af sina kanslersbestyr i sin vikaries händer. — Kanslersämbetena, hvilkas ursprungliga rangskillnad sedan medeltiden uttrycktes i handhafvandet af det större resp. mindre rikssigillet, fingo för öfrigt i Polen som på andra håll en dominerande betydelse inom centralförvaltningen; det hette vid tillfälle om underkanslern, att han ägde nyckeln till konungens hjärta.[5] Rörande kansliets organisation må det för öfrigt endast nämnas, att storsekreteraren såsom kanslerernas närmaste man ägde ett betydande inflytande; han betecknades såsom invigd i kansliets alla hemligheter, och

[1] Jag följer här Kutrzeba, Urzędy koronne i nadworne w Polsce . . . do roku 1504. Lemberg 1903.
[2] Balzer i Kwart. Hist. 1906, s. 419.
[3] Hist. Handl., d. 23, passim.
[4] Diaria 1590—92, s. 329.
[5] Diaria 1585, s. 35.

hans värdighet ansågs som ett trappsteg till rikets högsta ämbeten.[1] Till de mer underordnade sekreterarplatserna antogos som på andra håll ofta lärdt utbildade oadliga, men kanslitjänstens betydelse speglas bäst däri, att det för öfrigt skäligen sällan utdelade adelskapet ofta blef en förtjänt sekreterares belöning.[2]

Ett arf från medeltiden var också den grundsatsen, att de höga riksämbetena icke kunde förenas med vissa af provinsadministrationens eller kyrkans främsta ämbeten (*incompatibilia*); så fick icke kanslers- eller underkanslersbefattningen anförtros åt ärkebiskopen eller någon af de förnämligaste stiftens (Posen, Plock) herrar, medan det å andra sidan var stadgadt, att kanslersämbetena alltid skulle vara delade mellan en klerk och en lekman.[3] Om en af kanslererna exempelvis utnämndes till ärkebiskop eller biskop af Posen, betydde detta sålunda ett omedelbart personskifte inom kansleriatet; flera sådana fall förekommo under Sigismunds regering.[4] Reglerna för de världsliga ämbetenas inkompatibilitet fastställdes särskildt genom en författning af år 1565. — Det är under sådana förhållandena klart, att flera af de höga riksämbetena icke fingo kumuleras på en hand, men då det först under 1500-talet organiserade hetmansämbetet,[5] i början af tillfällig karaktär, icke räknades till dessa, mötte det intet lagligt hinder för Zamoyski att på en gång vara storkansler och hetman. Dock förspordes under interregnet år 1587 ett öppet knot mot denna ordning, visserligen närmast förestafvadt af rent politisk antagonism; Zamoyskis vedersakare gjorde gällande, att hetmanens ämbete lika väl som marskalkernas, kanslerernas och skattmästarnas måste räknas till statens grundpelare och att om detta fyrtal rubbades, jämvikten måste lida skada: »ex quadrangulo fiet triangulus, och byggnaden skall luta mot sitt fall.»[6] Från rakt motsatt ståndpunkt, men i liknande syfte väckte man frågan till diskussion på riksdagen

[1] *Ib.*, s. 39.
[2] Balzer, Skartabelat, s. 131.
[3] Konstitution af 1507. Corpus iuris Polonici (ed. Balzer), I: 3, s. 23.
[4] Så underkanslern Tarnowskis utnämning till biskop af Posen 1598. Hist. Handl. 23, s. 124.
[5] Jfr min artikel *Hetman* i Nord. Familjebok, nya uppl.
[6] Diaria 1587, ss. 38. 41.

1592: hetmansvärdigheten borde alltfort betraktas såsom ett mer eller mindre tillfälligt uppdrag, såsom ett kommando för ett eller flera fälttåg, och den borde alltså icke få karaktären af ett för lifstid förlänadt ämbete. Zamoyski hade att försvara den nya praxis också mot detta anlopp, och han gjorde det med en karakteristisk motivering: hetmanskapet ställde bland annat stora ekonomiska anspråk på sin innehafvare, som sålunda vid tillfälle kunde nödgas sätta till mycket af sitt eget; om han sedan plötsligt blefve skild från sin befattning, förlorade han möjligheten att i ett kommande krig göra sig skadeslös, och en återgång till den förra ordningen måste därför framkalla eventuella ersättningskraf af hetmanen vid hans afgång.[1] — De öfriga riksämbetenas organisation och maktsfär måste här lämnas å sido; om skattmästarnas verksamhet skall dock talas något i annat sammanhang.

Begränsningen af konungens makt öfver förvaltningen framträder särskildt däri, att dess *organisation* drogs under riksdagens forum och att därvid ingen skillnad gjordes mellan ursprungligen kungliga och ursprungligen snarare »ständiska» ämbetsmän; starosters och tulluppbördsmäns funktioner bestämdes genom riksdagsbeslut lika väl som kvartauppbördsmäns och tribunaldomares.[2] Riksdagsszlachtan kände dessutom på Sigismunds tid en utväg att skaffa sig direkt andel i regeringsmaktens utöfning; hvad under föröfrigt, att den ville konkurrera med konungen äfven i fråga om rätten att utnämna ämbetsmän, då den dock i sina statsrättsliga betraktelser för egen del gjorde anspråk på *summa potestas regni!*[3] Den centrala förvaltningen ägde endast ett fåtal ständigt verksamma organ, och man erinrade vid ett tillfälle om, att den lilla italienska republiken Lucca hade flera ämbetsmän än det stora Polen.[4] Då nya statsuppgifter trängde sig fram, kräfdes nya arbetskrafter, men szlachtan var ohågad att utvidga konungens utnämningsrätt, och den fann det säkrare att supplera förvaltningen genom *af riksdagen direkt utsedda kommissioner*. Eftersom

[1] Diaria 1590—92, s. 329.
[2] Om de senares funktioner, se s. 179.
[3] Rokosz Zebrydowskiego, s. 339.
[4] Diaria 1590—92, s. 332.

Polen höll på att öfvervinna den medeltida ständerstatens dualism, blefvo dessa kommissioner dock icke fristående, enbart af ständerna beroende ämbetsverk, utan de inorganiserades i den bestående förvaltningen på det sättet, att en eller flera af riksämbetsmännen eller senatorerna togo säte i dem och ledningen af deras arbeten. De viktigaste exemplen på en sådan organisationsform förtjäna här ett närmare omnämnande.[1]

Inför den från turkarna hotande öfverhängande faran beslöt man på riksdagen 1590 att vid konungens sida insätta ett »*krigsråd*»,[2] som i detta kritiska läge, då regeringen kunde vänta en ovanlig arbetsbörda, ansågs skola garantera ett snabbt och effektivt afgörande af ärendena. Därvid anfördes ett ofta åberopadt stadgande från konung Henriks tid angående residerande senatorer vid konungens sida,[3] men man fann lämpligt att låta också deputerade från landtbåden inträda i den nyskapade regeringskommissionen, alltjämt under framhållande, att i den väntade krisen snabba och resoluta åtgärder måste påfordras. Tankegången kan synas oss främmande: ett månghöfdadt, inhomogent regeringskollegium tyckes illa garantera mot långvariga och splittrade öfverläggningar och gifva mindre trovärdiga löften om enighet och effektivitet i rådslagen. Men efter allt att döma har man genom denna institution velat gifva regeringen en *auktoritet*, som den annars skolat sakna och befria den från alla farhågor, att en energisk krigföring skulle ådraga den efterräkningar från ständernas sida; troligen har man också, i opraktisk form, velat skänka den en förstärkning i arbetskraft. Det förefaller, som om dessa synpunkter varit de bestämmande; å andra sidan erinrar visserligen denna institution om de anordningar, som i den medeltida ständerstaten ofta förekommo i syfte att bereda ständerna kontroll öfver landsherrens styrelse. Det nya krigsrådet blef en ganska talrik församling, i allt 31 personer (polacker och littaver), af hvilka 2 andliga och 15 världsliga senatorer samt 14 landtbåd, men bland senatorerna äro då inräknade 6 af de

[1] I tillgängliga handböcker och öfversiktliga arbeten ägnas ingen särskild uppmärksamhet åt denna fråga, och specialundersökningar saknas; den synes mig dock värd ett alldeles särskildt intresse.

[2] Min framställning är grundad på själfva författningen af år 1590.

[3] Se nedan s. 180 f.

höga riksämbetsmännen. För fattande af beslut kräfdes närvaro af minst 6 senatorer och 6 landtbåd. En särskild ed utkräfdes af de till medlemmar af krigsrådet utsedda landtbåden; för de öfrigas del ansågs tydligen den aflagda rådseden göra till fyllest.

Ett antal af krigsrådets medlemmar utsågos att därjämte taga säte i en af ständerna utsedd *finanskommission*, »provisores», som under de båda riksskattmästarnas inseende hade att anskaffa de till krigets förande nödiga penningmedlen. Ständerna gåfvo den fullmakt att mot pant i rikets gods och klenoder upplåna 1½ million gulden, af hvilken summa ⅔ skulle gravera den polska rikshalfvan, ⅓ den littaviska, samt att sedermera förvalta dessa medel jämte de af riksdagen för samma ändamål beviljade skatterna, därvid ställande sig till efterrättelse konungens i krigsrådet gjorda förfoganden. Denna finanskommission bestod af 17 medlemmar, af hvilka en andlig senator och 7 af hans världsliga kolleger samt 9 landtbåd, men bland senatorerna äro då inräknade de båda riksskattmästarna och 3 af de öfriga höga riksämbetsmännen. Vid kommissionens sammanträden i konungens residens skulle dock i regel endast 15 medlemmar kunna vara närvarande; de båda öfriga skulle nämligen ställas vid den polske resp. littaviske kronhetmanens sida såsom krigskommissarier. Beslut skulle kunna fattas, äfven om 6—7 af provisorerna vore frånvarande. En särskild ed fastställdes för dem samtliga, och det bestämdes, att de vid början af kommande riksdag skulle aflägga räkenskap och solidariskt ansvara för sin förvaltning. — Det intima samarbete mellan krigsråd och finanskommission, som man tydligen afsåg, tog sig såsom antydt också uttryck däri, att nästan samtliga provisorer hade plats äfven i krigsrådet.

Trädde denna nya organisation också i verksamhet eller förblef den, inför de hastigt förbättrade fredsutsikterna, endast ett utkast på papperet? Åtminstone i fråga om finanskommissionen, som ju enligt sakens natur hade att taga till orda före krigsrådet, finner man pålitliga vittnesbörd, att den verkligen började sitt arbete, och vissa antydningar, hur detta fördelades. De större preussiska städernas vid riksdagen närvarande ombud blefvo, som det tyckes redan

före dess slut, kallade inför finanskommissionen och manade att hos sin öfverhet begära understöd i krigsförnödenheter till rikets tarf. En tid efter riksdagens slut fingo samma städer, rikets kapitalstarkaste korporationer, från samma håll mottaga en begäran om ett större krigslån på de villkor, som i riksdagsbeslutet fastställts; förhandlingarna inleddes i kommissionens namn af dess ende preussiske medlem, underkamreraren af Marienburg Johann Schortz.[1] Man kan antaga, att andra af kommissionens medlemmar på analogt sätt utsågos att förhandla med sina resp. landsorter.

Då på riksdagen 1611 de nyss eröfrade ryska områdenas förvaltning och den fortsatta expansionspolitiken ställde riket inför nya uppgifter, tillsattes genom dess beslut liksom 1590 en ständerkommission, som i samråd med konungen, riksämbetsmännen och de residerande senatorerna skulle äga myndighet att afveckla det ryska kriget. Den skulle allt efter förhållandena äga att skaffa medel till fientligheternas fortsättande eller genom underhandlingar föra dem till ett slut; den skulle ordna förvaltning och rättskipning inom rikets nyvunna besittningar, och den hade att sköta uppgörelsen med de soldkräfvande legotrupperna. Dessa »kommissarier» för de ryska ärendenas behandling skulle sålunda förena de befogenheter, som år 1590 fördelades mellan krigsrådet och finanskommissionen; om någon särskildt ämbetsed är det för öfrigt denna gång ej tal, men en sådan torde väl dock hafva afkräfts också de nya regeringsherrarna. Till antalet blefvo dessa färre än de tidigare; endast 14 kommissarier utsågos, af hvilka tre voro senatorer; för öfrigt delades naturligtvis platserna mellan rikets båda nationaliteter.[2] — I fråga om den nya kommissionens ursprung förtjänar det framhållas, att den ryska frågan under själfva riksdagen varit under beredning i ett särskildt *utskott*, bestående af både senatorer och landtbåd,[3] och ehuru man icke känner de senare till namnet, kan man vara frestad antaga, att utskottet och kommissionen hade åtminstone

[1] Lengnich. Gesch. der Preussischen Lande . . . bis ins Jahr 1605, ss. 86. 90. Där redogöres också för förhandlingarnas resultat. — Schortz är f. ö. bekant genom sin beskickning till Sverige 1599.

[2] Riksdagskonstitution 1611.

[3] Diaria 1611 (11 okt.). StA, *Danzig*.

delvis samma medlemmar. I hvarje fall synes ju ett sammanhang kunna påvisas mellan riksdagens beredningsorgan och den nyskapade tillfälliga förvaltningsinstitutionen.

Större betydelse än dessa mer tillfälliga organisationer hade ständernas ingripande på ett visst område af finansförvaltningen. Behofvet af ett ständigt gränsförsvar mot tatarerna hade vid riksdagen 1562—63 framkallat en statsfinansiell reform, som fick en förblifvande betydelse för det polska riket, nämligen *kvartafondens* grundläggande i syfte att lämna medel till värfvade truppers besoldning. Till sitt ursprung var den alldeles motsatt de bevillningar, som landtbåden i nödens stund åtogo sig till liknande försvarsändamål: medan i de senare fallen konungen vädjade till den gemena adelns offervillighet och ofta nödgades antaga dess uppställda villkor, gjorde i detta fall adeln, under åberopande af gamla lagliga inskränkningar i konungens förläningsrätt (konung Alexanders statut af 1504) ett gammalt kraf gällande gent emot denne och ville ålägga hans fatabur en årlig tunga. Den begärde att konungen af sina gods och regalier icke blott skulle bestrida sina vanliga ordinarie och extraordinarie utgifter (*sumptus ordinarii et extraordinarii*), utan också årligen afdela en tillräcklig summa till den af tatarerna hotade gränsens försvar. Af meningsutbytet i denna fråga mellan konung och landtbåd finner man bäst, hur mycket Polen ännu bevarade af den medeltida ständerstatens dualistiska karaktär: ständer och konung stodo ännu mot hvarandra, hvardera med sin sfär af rättigheter och plikter, men kifvande om dessas omfattning och innebörd. Formellt blef det i denna fråga sålunda konungen, som gaf efter och åtog sig en ny förpliktelse, men faktiskt var det förnämligast den i senaten representerade magnatkretsen, de rika länsinnehafvarne, som måste taga den nya bördan på sina skuldror; de hade därför också under riksdagen ifrigt bekämpat reformen. Ty den nya afgiften, ursprungligen bestämd till $^1/_4$ af årsinkomsten, utgick icke blott af de län, som konungen själf förvaltade genom sina fogdar (på räkenskap), utan också af de långt talrikare förläningar, som voro gifna åt stormän på tjänst eller på afgift, liksom af de utarrenderade regalierna (tull- och saltgrufveinkomster). För alla dessa senares del hölls konungen skadeslös,

ty af tjänstelänen hade han icke uppburit några inkomster, och i fråga om afgiftslänen och regalierna fastställdes i sammanhang med den följande jordräfsten en förhöjning af arrendesummorna med en hel fjärdedel, så att kvartan i själfva verket kom att utgöra $^1/_5$ af det nya arrendet (hvadan den i den följande tidens kronoräkenskaper förekommer under namnet *quinta pars*).[1] -- En tvistefråga hade också varit, hur den nya fonden skulle förvaltas, men på den stora unionsriksdagen 1569 fattades härom ett för den följande tiden normgifvande beslut. Konungen och senaten hade helst sett, att riksskattmästaren fått med vanligt ansvar oinskränkt förfoga öfver kvartamedlen, men landtbåden genomdrefvo, för öfrigt utan starkare motstånd, att vid hans sida ställdes fyra deputerade, två ur senaten och två ur landtbådens kammare, valda på hvarje riksdag för tiden intill nästa, då andra personer skulle insättas på deras plats. Deras fullmakter blefvo så vidsträckta, att kvartafonden i själfva verket kom att förvaltas i kollegiala former under riksskattmästarens ordförandeskap, och i enlighet därmed fastställdes för denne och hans bisittare en gemensam räkenskapsskyldighet, som skulle utkräfvas af konung, senat och landtbåd vid hvarje riksdags begynnelse, innan andra ärenden finge företagas. De hade därvid särskildt att genom verifikationer ådagalägga, att icke medlen dragits till andra ändamål än det fastställda, de sydöstra gränsprovinsernas försvar mot tatarerna, eller (såsom stadgandena snart supplerades) till de andra försvarsbehof, som riksdagen för hvarje särskildt fall beslutit att ur fonden fylla. Den nya skattkammaren förlades till det befästa slottet Rawa i Masovien, sedan landtbåden från Stor- och Lillpolen en tid tvistat inbördes om hedern att hysa den inom sina landamären;[2] jämvikten mellan dessa ännu i en viss antagonism lefvande delar af riket blef sålunda, genom en salomonisk dom af konungen, upprätthållen — liksom också genom stadgandet, att hvardera rikshalfvan skulle vara representerad genom två af förvaltningskollegiets deputerade.

[1] Min framställning är grundad på Pawinskis arbete Skarbowość w Polsce, s. 132 ff., jämfördt med Diaria 1562 och 1569, passim.

[2] Masovien utgjorde ända till 1520-talet ett afskildt hertigdöme under egen dynasti.

Om man medräknar Littauens fiscus i Wilna och Preussens i Marienburg, var dubbelrikets finansförvaltning sålunda splittrad på fyra centralpunkter, och det kunde därför blifva tvistigt, hvart den ena eller andra statsinkomsten skulle ingå eller hvarifrån en statsutgift skulle utanordnas; ett exempel må i det fallet anföras såsom belysande. Enligt en uppgörelse af år 1605 hade den preussiske vasallfursten att vid hvarje tillfälle, då en gärd beviljades af rikets ständer, för sin del bidraga med en viss summa,[1] och han måste också vara beredd att någon gång genom särskild offervillighet köpa sig en särskild gunst. År 1610 hade han sålunda åtagit sig att med ett visst *subsidium* bidraga till rikets tarf, men intet fanns stadgadt rörande frågan, till hvilken skattkammare medlen skulle inbetalas. Regeringen i Königsberg ansåg det bekvämast att vända sig till den preussiska grannprovinsens fiscus, med däremot kunde invändas, att vojevoden af Marienburg, som vid denna tid fungerade som preussisk landsskattmästare, aldrig blifvit af konungen formligen erkänd som sådan och att man från polsk sida bestred rättmätigheten af en särskild finansförvaltning för den preussiska provinsens del. Det hade utan tvifvel varit riktigast att vända sig till den polske riksskattmästaren i Warszawa, så mycket hellre som penningarna uttryckligen voro bestämda *ad usus publicos*, till rikets allmänna tarf, men dennes ämbete var för tillfället vakant, och under sådana förhållanden yrkade den polske storkanslern, att summan i stället, under i rikets lagar fastställda former, skulle inbetalas till skattkammaren i Rawa, där kvartamedlen förvaltades. Men detta måste från brandenburg-preussisk synbunkt framstå såsom en mindre önsklig utväg: oafsedt den rent praktiska olägenheten och risken af att forsla penningarna så lång väg, skulle den preussiske hertigen därigenom på visst sätt blifva jämställd med de polska undersåtar, som erlade kvartaskatten för sina större eller mindre förläningar — Preussen, som vore ett *feudum ducale*, *illustre*, *antiquum* skulle låta sig beskattas på samma sätt som dessa *tenutæ nobiles*, *minores*, *advitalitiæ!* Man ville dessutom ingalunda underkasta sig de polska

[1] Se Urkunden und Actenstücke ... 15 (Ständische Verhandlungen. 3). Berlin 1894, s. 71.

rikslagarnas bestämmelser, och man undgick i någon mån den fruktade *species subiectionis* därigenom att man afvaktade den nye riksskattmästarens snart följande utnämning.[1]

Om szlachtan sålunda gjort ett betydligt intrång på den egentliga förvaltningen, hade dess anspråk tidigt sträckt sig också till ett annat område af konungens maktsfär. Dit hörde sedan gammalt *den högsta domsrätten*, och föreställningen därom hade en märklig lifskraft; de lägre instanserna ansågos för öfrigt endast utöfva en af konungen till dem delegerad myndighet, och denna åskådning drefs *in absurdum* därhän, att de vid interregnum afbröto sin verksamhet och öfverläto den nödvändigaste rättskipningen åt interimistiska domstolar, som hägnade lag och landsfrid enligt den nyss ingångna konfederationens[2] fullmakt; denna institution framstår som fullt organiserad i 1587 års interregnum. Liksom sina företrädare hade konung Sigismund att utöfva den högsta domsrätten med ett större eller mindre antal senatorer som bisittare, hvilkas vota han som vanligt måste söka *ad unam reducere sententiam;* för öfrigt voro riksdagarna de tillfällen då konungen företrädesvis satte sig till doms. Den gemena szlachtan hade emellertid under 1500-talets lopp gjort ett häftigt anlopp mot detta kungliga prerogativ; framför allt hade den 1578, efter en genom decennier förd kamp med konungamakt och senat, delvis också med klerus, genomdrifvit inrättandet af en hofrätt, det s. k. *kontribunalet*, som bestod af 27 årligen af vojevodskapens landtdagar valda domare; kyrkliga mål, i den mån de föllo under världsligt forum, afdömdes med biträde af 6 af klerus utsedda bisittare. Denna organisation betecknade en fullständig seger för den gemena szlachtans anspråk, för såvidt som konung och senat ställdes utan inflytande på domstolens sammansättning och vad från denna förbjöds, men å andra sidan innebar reformen en kompromiss, för såvidt som en mängd mål, till exempel de som rörde fiskus eller borgerskapets intressen, alltjämt förbehöllos konungens dom. Om tribunalets kompetens må för öfrigt endast nämnas, att det i regel utgjorde sista appel-

[1] Andreas Chöne Jaski t. det brandenb. rådet Bayer, Königsberg 28 maj (n. st.) Or. Geh. StA, *Berlin*, Rep. 7: 154.

[2] Med annat namn *kaptur;* däraf namnet kapturdomstolar.

lationsinstans, men i första instans afdömde ämbetsbrott af lägre domare och exekutionsmyndigheter, samt att det årligen höll session dels i Piotrkow, för storpolska saker, dels i Lublin för lillpolska.[1]

Om man från konungens maktsfär vänder sin uppmärksamhet till *senatens*, må det först anmärkas, att denna, såsom motsvarande korporationer i flera andra länder, innehade en dubbelställning såsom å ena sidan konungens råd, å andra sidan riksdagens öfre kammare. Dess olika funktioner kunna under riksdagarna synas förlora hvarje fast afgränsning mot hvarandra, men rent formellt framträder den också därvid närmast som konungens råd, när dess öfverläggningar hållas i konungens närvaro och under hans ledning, medan dess representativa karaktär snarast framträder, då den i konungens frånvaro rådslår under stormarskalkens ordförandeskap. Riksdagarna utgjorde för öfrigt ett af de sällsynta tillfällen, då senatens medlemmar i något större antal samlades kring konungen; i vanliga fall vistades naturligtvis både biskopar, vojevoder och kastellaner i sina resp. landsorter, och konungen kunde på sin höjd infordra *skriftliga* rådslag från ett större antal, såsom bland annat skedde år 1604, då Sigismund stod inför afgörandet, om han borde taga sig an den ryske tronpretendenten Dmitrijs sak.[2] Tidigt nog hade emellertid szlachtan fäst sin uppmärksamhet vid frågan, om icke senatorer till ett visst antal städse borde vara bundna till rådstjänst i konungens residens; dess synpunkt synes därvid mindre varit omsorgen om en ordnad centralförvaltning, som ju var någorlunda garanterad genom de 1504 organiserade riksämbetena, än farhågan, att konungen annars lätteligen kunde bana väg för *absolutum dominium*. Det var i det första interregnums kris, inför utsikten af en opolsk härskares regemente, som szlachtan formulerade och genomdref denna punkt i sitt politiska program; i de s. k. *articuli Henriciani* stadgades, att landtbåd och senat skulle vid hvarje lagtima riksdag för tiden intill nästa (två år) utse 16 senatorer, af hvilka i tur

[1] En grundlig undersökning öfver detta ämne föreligger i O. Balzers arbete Geneza trybunalu koronnego, Warszawa 1886, som jag här följt.

[2] Jfr H. Almquist, Sverge och Ryssland 1595—1611 (Upsala 1907), s. 87.

och ordning 4 skulle inkallas till ett halft års tjänstgöring vid hofvet, med skyldighet att inför ständerna stå till svars för sina råd; för öfrigt skulle detta stadgande icke prejudicera samtliga andra senatorers rätt att vid tillfälle inställa sig vid hofvet och träda i full utöfning af sitt rådgifvarekall. I själfva riksdagsbeslutet[1] motiverades denna reform med en hänvisning till den väldiga arbetsbörda, som alåg konungen, men i den samtida politiska broschyrlitteraturen finner man uttalanden, som mindre hänsynsfullt afslöja lagstiftarnas tanke och i viss mån låta den nya ordningen framstå som en motsvarighet till den medeltida ständerstatens kontrollerande och maktkräfvande utskott: de nya *senatores residentes* skulle blifva *custodes legum et reipublicæ*, skulle afvärja att konungens beslut någonsin ginge vid sidan af lagens norm.[2] Stadgandet bekräftades för konung Stefans del år 1576 och behöll sin rättskraft under Sigismunds regering och framgent, men det befanns tydligen svårt att i praktiken omsätta det till en fast institution. Vid sin räfst med konungens kamarilla och hemliga praktiker (efter 1590) yrkade szlachtan på dess efterlefnad såsom en garanti mot dylika missbruk, och ännu långt senare finner man det ofta upptaget som en punkt i landtdagarnas instruktioner vid sidan af krafvet på riksämbetenas okränkta bestånd och ohämmade myndighet. På riksdagen 1607 stadgades, att de residerande senatorernas vota alltid skulle afgifvas skriftligen och hållas tillgängliga för följande riksdags granskning;[3] man hör i denna bestämmelse ett eko af yrkanden på rokoszanernas församlingar.[4]

Principiellt var konungen, åtminstone sedan 1505, förpliktad att äfven mellan riksdagarna höra senaten, innan han fattade ett viktigt beslut i statens angelägenheter, men man kan fråga, om han var skyldig att lyda dess råd och hur för öfrigt detta vid skiftande meningar aflästes. Först må då framhållas, att den princip om *enighet* i rådslag och beslut, som behärskar hela det politiska tankelifvet, också

[1] Marquis de Noailles, Henri de Valois ..., III (Paris 1867), s. 437 ff.

[2] Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia (ed. Czubek) Krakau 1906, s. 677.

[3] Kutrzeba, Hist. ustr. Polski, s. 191.

[4] Se särskildt Rokosz Zebrzydowskiego, s. 295 ff.

äger tillämpning på senaten: det betraktades såsom ett självklart åliggande för konungen att *conciliare animos*, att *reducere rationes ad unam sententiam*, en formulering som bland annat återfinnes i *articuli Henriciani*.[1] Vid dessa medlingsförsök hade han naturligtvis också plats för sin egen mening, men om de misslyckades, liksom en landtbådsmarskalk i sitt motsvarande åliggande kunde misslyckas,[2] då hade han att bifalla den mening, som han fann närmast öfverensstämma med lagens bud, ständernas friheter och rikets bästa. Majoritetsbegreppet är i Polen liksom på andra håll ännu icke utbildadt, äfven om det i den politiska diskussionen icke kan alldeles undvaras, och tankegången i antydda stadgande öfverensstämmer nära med den, som man i Sverige känner från 1617 års riksdagsordning: om ständerna stå splittrade i sina rådslag, skall konungen söka »skäligen förena dem eller K. Maj:t tager däraf det bäst är».

Det saknas icke exempel på att landtbåden sökt af senatorerna utkräfva en allmän, politisk ansvarighet för de råd, som de gifvit konungen och som visat sig ägnade att skada statens intressen. År 1615, då Polen tillfyllest fått pröfva det ryska äfventyrets vanskligheter, tidtals hotadt af fullkomlig anarki på grund af den värfvade soldateskens själfsvåld, beslöto landtbåden på den samlade riksdagen att öppna en räfst för att uppdaga de onda rådgifvare, som inspirerat konungens ryska politik; dessa borde sedan inför ständerna erhålla en allvarlig tillrättavisning, som samtidigt skulle tjäna hela senaten till varning för framtiden. Man uppmanade senaten att inom sig rannsaka i denna fråga och nämna de skyldiga, och den höga församlingen vågade icke undandraga sig detta grannlaga värf, som den emellertid skilde sig från med stor diplomatisk skicklighet. Genom sin talman, ärkebiskopen af Gnesen, lät den i första hand svara landtbåden, att Gud uppenbarligen straffat landet för dess synder, men att det från världslig synpunkt vore svårt att finna någon särskild, som vore ansvarig *quoad consilia suppeditata*. Man borde erinra sig ordspråket »homo proponit, Deus disponit», och man borde besinna erfarenhetens vitt-

[1] Noailles, a. a., s. 439.
[2] Jfr s. 191.

nesbörd, att äfven goda och välbetänkta råd stundom medförde olyckliga följder. Om landtbåden visste nämna någon, som *mala intentione* ifrat för krig med ryssarna, borde de utpeka denne och därmed gifva honom tillfälle att försvara sig mot deras talan. Då landtbåden emellertid yrkade, att senatorerna på allvar inbördes skulle rannsaka i frågan, höllo dessa nya öfverläggningar, hvilkas resultat dock var föga ägnadt att tillfredsställa de räfsteyrkande i den lägre kammaren: genom två därtill deputerade medlemmar förklarade senaten, att den verkligen allvarligt rannsakat *de autoritate belli Moscovitici* och också trodde sig kunna nämna de i första hand skyldiga. Såsom sådana måste man nämligen anse de äfventyrslystna adelsmän, som på eget bevåg kastat sig in i de ryska förvecklingarna vid den andre Dmitrijs sida;[1] först sedan de som frivilliga vunnit sin insats i spelet, hade samtliga senatorer rådt konungen att på samma fält se sina och rikets intressen till godo, och detta råd hade också landtbåden gjort till sitt, därigenom att de upprepade gånger lyckönskat konungen till hans framgångar i Ryssland och deltagit i patriotiska manifestationer. Det vore sålunda fåvitskt att forska efter en särskildt ansvarig i den fråga det gällde; alla ständer hade delat glädjen i framgångens dagar och måste också dela bekymren och ansvaret, sedan företaget vändt sig till ondo. — Landtbåden visade sig emellertid föga böjda att godkänna dessa utläggningar; de antydde icke otydligt, att ansvaret i första hand fölle på de senatorer, som gynnat den förste Dmitrijs förehafvanden, och de erinrade om att det kungliga kansliet utan hvarje fullmakt af riksdagen meddelat de äfventyrslystna tillstånd att värfva folk, som sedan fördes mot Ryssland. Men därmed synes räfsten hafva afstannat.[2] — Det förtjänar framhållas, att *konungens* person af båda parterna hölls utom tvisten, och därigenom skiljer sig 1615 års »inkvisition» från den år 1592 inledda; mer eller mindre medvetet synes man sålunda hafva handlat efter principen, att konungens gärningar fredas för åtal, då hans beslut fattas efter de lagliga rådgifvarnas hörande, men att

[1] Jfr H. Almquist, Sverge och Ryssland 1595—1611, s. 116.
[2] Framställningen är grundad på Diaria 1615, St A, *Danzig*.

han själf får stånda ansvar, visserligen i exceptionella former, då han i stället litar till oansvariga gunstlingar.

Det sagda må anses någorlunda belysa senatens ställning i Polens statslif; det återstår att något beröra formerna för szlachtans verksamhet på *landtdagar* och *riksdag*.

Sedan 1400-talet hade ett vojevodskaps szlachta ett politiskt organ i sin *landtdag* (sejmik), som under fullständigt uteslutande af det borgerliga elementet och af klerus stod öppen för hvarje inom vojevodskapet boende adelsman. Vid sidan af sin verksamhet för vojevodskapets speciella intressen hade den tidigt, redan före riksdagens tillkomst, blifvit ett oundgängligt organ för rikslagstiftningen (Nieszawaprivilegiet 1454), och ännu sedan denna centraliserats till provinslandtdagarna (Stor- och Lillpolens) och slutligen till riksdagen, kunde den förbehålla sig det sista och afgörande svaret på konungens propositioner. Den delegerade en större eller mindre del af sin myndighet till de landtbåd, som hade att företräda den vid riksdagen och som bundos vid uttryckliga, skriftligt affattade instruktioner; den tidigare formen, muntligt mandat, hade sedan midten af 1500-talet alltmer kommit ur bruk.[1] De landtdagar, som sålunda föreginge och förberedde en riksdag, spelade i politiskt afseende den viktigaste rollen, men provinsadeln samlades också till behandling af andra ärenden: från Sigismunds tid (1589) sammanträdde den regelbundet för att höra landtbåden aflägga räkenskap för sitt riksdagsarbete, och allt sedan krontribunalets tillkomst (1578) utsåg den på särskilda sessioner dettas deputerade. Det kunde för öfrigt förekomma, att landtdagar af det sist anförda slaget (deputatlandtdagarna) blefvo skådeplats för politiska meningsyttringar; på hösten 1614 begagnade szlachtan sålunda flerstädes detta tillfälle att hos konungen petitionera om riksdagens sammankallande, med det för polskt väsen karaktäristiska tillägget, att man i annat fall måste samlas på eget bevåg för att bota statens refvor.[2]

I hvilka former rörde sig det politiska lifvet på landtdagarna, där adelsfolket mest omedelbart tog del i län-

[1] Ett exempel (från 1590) på förekomsten af supplerande muntliga instruktioner har man måhända att utläsa ur en berättelse hos Lengnich, Gesch. der Preuss. Lande . . . (1587—1605), s. 80 f. Jfr för öfrigt nedan s. 186.

[2] Andreas Chöne Jaski t. kurf. af Brandenburg, 6 okt. 1614. Or. Geh. StA, *Berlin*, Rep. 7, 154.

kandet af landets öden? Dessa former voro i det hela enahanda öfver hela Polen, och de framträda klarast genom ett försök till konkret teckning af enskild landtdags förlopp; några konturer kunna här gifvas i anslutning till en samtida relation från år 1600,[1] då ett ombud för Preussens städer sändes till vojevodskapen Posens och Kalisz's landtdag i Środa för att söka beveka dess adel, till en del protestantisk, att vid den stundande riksdagen låta värna om den hotade evangeliska bekännelsens rätt. Efter att på förhand hafva vidtalat ett par af landskapets dignitärer inställde sig ombudet, en sekreterare från Danzig, i Środa den 12 jan., då landtdagen enligt konungens kallelse tog sin början; han fann senatorer och szlachta samlade i kyrkan, där mässan först firades enligt uråldrigt bruk; fyra af landskapens sjutton senatorer hade inställt sig[2] med biskopen af Posen i spetsen och togo plats på högra sidan i koret, medan ridderskapet höll sig nere i kyrkan. Sekreteraren anhöll hos biskopen om företräde hos landtdagen och ville öfverlämna sitt kreditiv, men han mötte svårigheter: biskopen visste på förhand, att hans värf lände den katolska kyrkan till förfång, och hänvisade honom till ridderskapet, men från detta svarades, att de yngre bröderna ingalunda ville falla de äldre, senatorerna, i ämbetet. Då sekreteraren ånyo vände sig till biskopen med samma begäran, visade sig denne något mer tillmötesgående; han ställde en audiens i utsikt, om de preussiska städernas ombud kunde bestyrka deras villighet att offra något till konungens och rikets bästa. Sekreteraren var naturligtvis beredd på att afgifva en dylik allmän försäkran, men manades att gifva sig till tåls: konungens till landtdagen affärdade kommissarie skulle först öfverlämna sina propositioner till denna. Konungens ombud, en kanik, fick sålunda ordet och uppläste de på polska affattade propositionerna, som voro indentiska med de redan tidigare till Preussen sända. Senatorerna afgåfvo sedan i rangordning sina vota öfver dessa och lämnade därefter kyrkan, utan att den begärda audiensen vidare bragts

[1] Orig., StA. *Danzig* 300. XXIX: 64. Uppdraget anförtroddes åt Wessel Mittendorff, samme man som sommaren 1594 vistats i Stockholm såsom Danzigs ombud (se Hist. Handl., d. 23, registret).
[2] Om landtdagens sammansättning: Z. Gloger, Geografia historyczna ziem dawnej Polski (Krakau 1900), s. 92.

på tal; den gemena adeln aflägsnade sig också för att på annat ställe välja marskalk och öppna sina öfverläggningar. Den främmande sekreteraren tycktes bortglömd, men han erfor snart, att inom ridderskapet röster höjts för audiensens beviljande; han begaf sig därför till dess sammanträde, som hölls i vinterköld och snöfall under öppen himmel, och erhöll efter ansökan hos marskalken det önskade företrädet, utan att senatorerna vidare afhördes. En enskild adelsman sökte göra invändningar, men nedtystades; sekreteraren erfor för öfrigt senare, att dennes opposition härledde sig från de obehagliga minnena af ett slagsmål i Danzig. Man åhörde uppmärksamt de preussiska ständernas budskap, som sekreteraren sedan öfverlämnade i skriftlig formulering; han mottog löfte att erhålla ridderskapets svar, sedan detta tillbörligen öfvervägt frågan. I den mån denna sak sedan bragtes på tal under adelns öfverläggningar, bröto sig protestanternas önskningar mot den katolska majoritetens; då efter ett par dagar landtdagens »artiklar», samtidigt de blifvande landtbådens instruktion, i sin första redaktion upplästes, befunnos de preussiska städernas önskemål förbigångna, och ingen enighet vanns ens för ett framställdt yrkande, att landtbåden åtminstone muntligen skulle anbefallas att på riksdagen stödja deras kraf. Då senatorer och ridderskap senare ånyo gemensamt sammanträdde i kyrkan och landtdagsbeslutet öfversågs, yrkades som vanligt från protestantiskt håll, att den konfessionella freden (enligt 1573 års beslut) skulle på riksdagen bekräftas, men biskopen hotade då med sin och hela klerus' protest; han förklarade därvid, att den protestantiska adeln aldrig behöfde frukta några öfvergrepp från katolikernas sida. Då motsidan som exempel på katolikernas våldsamma intolerans erinrade om vissa tumultuariska uppträden i polska städer, svarade biskopen med ett yttrande, som den polska adeln gifvit giltighet, i den vidaste mening, icke för stunden, utan för århundraden: »Det är en stor skillnad mellan städerna och ridderskapet; de förra kunna omöjligen få del af det senares rättigheter.» — De preussiska städernas ombud måste, utan att hafva rönt framgång för sina yrkanden, anträda återresan från landtdagen, som afslutades efter fem dagars session. Hela institutionens arbetsformer speglas typiskt i den refererade be-

rättelsen, men mången gång stördes landtdagarnas lugna gång af en våldsam uppgörelse mellan partierna; enligt samtidas talrika vittnesbörd behandlades ärendena vanligen *tumultuarie et confuse*, och det kunde förekomma, att kyrkan eller kyrkogården i landtdagsstaden blef vanhelgad genom blodsutgjutelse.[1] Det kan i detta sammanhang förtjäna omnämnas, att då kurfursten af Brandenburg år 1609 var betänkt att vända sig till de olika landtdagarna för att vinna deras förord i fråga om sina anspråk på det preussiska länet, hans betroddaste polske agent afrådde ett sådant steg; denne framhöll, hur vanskligt det var att hänskjuta ärendet till landtdagsadeln, hvars sätt att öfverlägga sedan gammalt vore kändt såsom *varium et indiscretum*, och han ansåg det för öfrigt tvifvelaktigt, om en sådan hänvändelse rättsligen kunde ske utan samtycke af konungen, som ensam måste anses äga *ius rogandi apud populum*.[2]

Hvad slutligen den gemena szlachtan på *riksdagarna* angår, har dess intrång på konungens förvaltning berörts i det föregående; andra sidor af dess verksamhet kunde lätt framhållas, alltifrån dess ingripande på olika områden af lagstiftningen till dess mäktigt framträdande inflytande på utrikespolitiken. Utrymmet tillåter mig endast att något orda om dess verksamhet som redovisningskräfvande gentemot finansförvaltningens högste målsman.

Det saknas nämligen icke bevis, åtminstone från Sigismunds senare regeringstid, att riksdagens kontroll öfver finansförvaltningen var mer än formell, att den vid tillfälle kunde göras effektivt gällande mot konung och riksskattmästare. Sigismunds inblandning i de ryska förvecklingarna, Polens moskovitiska storpolitik ställde från 1609 utomordentliga kraf på statskassan; adeln lät upprepade gånger förmå sig att bevilja gärder till den värfvade soldateskens likviderande, men det var naturligt, att den i samma mån skärpte sin kontroll öfver dessa och andra medels användning. Detaljundersökningar öfver härmed sammanhängande frågor saknas ännu, men de tillgängliga källorna lämna dock antydningar om räfster, som landtbådens revisionsutskott anställde vid riks-

[1] Szelągowski, Wzrost państwa polskiego, s. 204.

[2] Andreas Chöne Jaski t. kurf af Brandenburg, Danzig 12 dec. 1609. Or. Geh. StA, *Berlin*. Rep. 7, 154.

dagarna 1613[1] och 1616. Vid det förra tillfället fäste det sin uppmärksamhet vid vissa orimligt höga utgiftsposter i riksskattmästarens räkenskaper: 1,000 polska gulden hade användts till inköp af bläck, lika mycket till pennor, 3,000 till papper, 1,000 till penningsäckar, 40,000 till kostnader för penningtransporter, och i alla dessa fall saknades vederbörliga verifikationer.[2] Om dessa anmärkningars påföljd är intet närmare bekant. På riksdagen 1616 anmärkte revisionsutskottet i sin berättelse till riksdagen, att det funnit 90,000 gulden dragna till annat ändamål än det ständerna fastställt; dessa medel hade bort användas till besoldande af det krigsfolk, som bevakade Podoliens gräns mot tatarerna, men de hade i stället utdelats till den i Ryssland tjänande soldatesken. Riksskattmästaren sökte till sin ursäkt anföra, att han i denna sak ingalunda handlat *temere*, utan endast ställt sig konungens befallningar till efterrättelse, men man ansåg icke hans beteende kunna på sådant sätt rättfärdigas: han hade handlat *contra leges publicas* och måste anses ersättningsskyldig i fråga om hela beloppet. Att döma af källornas antydningar har det här varit tal om kvartafondens medel; det upplyses emellertid icke, om de deputerade, som med riksskattmästaren delade fondens förvaltning, gingo fria från ansvar. Vid samma tillfälle anmärktes (liksom år 1613) mot de oväntadt höga belopp, till hvilka posterna för inköp af penningsäckar och för penningtransporter stigit; men i hvad mån räfsten för öfrigt utvidgades eller fullföljdes, därom lämna hvarken riksdagens konstitutioner eller andra källor någon upplysning.[3]

För öfrigt hörde under riksdagens pröfning naturligtvis i första hand konungens propositioner, som ju redan förevarit på landtdagarna, men landtbåden medförde till riksdagen icke blott direktiv för dessa frågors vidare behandling, utan också vojevodskapens egna klagomål och petita. De väsentliga af dessa kunde ofta sammanföras till en för samtliga landtbåd gemensam önskelista, som snarast möjligt förelades konungen, och det blef sedan landtbådens intresse att uppskjuta sitt svar på konungens skattekraf eller öfriga proposi-

---

[1] Den senare af detta års båda riksdagar.
[2] Lengnich, Gesch. der Lande Preussen . . . (1606–1632), s. 81.
[3] Diaria 1616, StA, *Danzig*.

tioner, tills han gifvit önskadt besked i fråga om deras besvär. På inkvisitionsriksdagen 1592 framkom till och med krafvet, att man icke skulle inställa sig för att höra konungens propositioner, innan räfsten angående de österrikiska intrigerna blifvit besluten och påbörjad; vid samma tillfälle ville protestanterna dessutom se sitt gamla kraf på den konfessionella fredens bekräftande uppfylldt, innan de inläto sig på andra frågor.[1]

Riksdag liksom landtdagar kunde samlas endast på konungens (i interregnum på primas') kallelse, och alla *privati conventus* betraktades så till vida som olagliga: konfederationsväsendets fulla utbildning tillhör en senare period än Sigismunds. I kristider framväxte emellertid konfederationsidén af sig själf, och för interregnets del hade den vunnit laglig helgd, men ehuru den under 1590—92 års oppositionella rörelse tog sig talrika uttryck, erhöll försvaret för dessa *privati conventus* gärna formen af ett urskuldande: de borde icke tolkas *in malam partem*, när deras upphofsmän handlat *bona intentione;* å andra sidan borde de icke få åberopas som prejudikat för framtiden.[2] Om man sålunda fasthöll, att endast konungen ägde *ius rogandi apud populum*, hade han å andra sidan lagligen förbundits att på vissa tider rådföra sig med riksdagen; detta skulle enligt *articuli Henriciani* (1573) ske minst hvartannat år, och riksdagen skulle vara högst sex veckor, konungen för öfrigt obetaget att med råds råde dessemellan sammankalla ständerna, när nöden så kräfde. Då detta stadgande infördes, ansågs det förmodligen till en del som en garanti mot envåldstendenser från den opolske konungens sida, men för öfrigt möter man hos 1500-talets polska szlachta samma syn på denna fråga, som från andra håll är bekant: riksdagsresan och riksdagsarbetet betraktas som en tunga, som adelsfolket icke i oträngdt mål vill åtaga sig. På Sigismund I:s och hans sons tid hade det nästan varit regel, att riksdagen årligen sammankom, och både adel och landtbåd hade exempelvis år 1565 klagat öfver för täta och långvariga riksdagar;[3] på samma sätt knotade landtdagsadeln i Preussen

[1] Diaria 1590—92, ss. 207 f., 181.
[2] Diaria 1590—92, s. 183.
[3] Balzer i Kwart. Hist. 1907, s. 45.

stundom öfver för täta kallelser.[1] I själfva verket var besväret ofta förskyldt: när riksdag eller landtdag icke kunde samla sig kring eniga beslut, när konungens skattekraf afslogos eller undanskötos, var en omedelbar ny riksdagskallelse det enda medlet att komma ur den svåra situationen; så lämnade 1600 års obotfärdiga riksdag många bekymmer i arf åt det följande årets, vid hvilken hertig Karls lifländska triumfer ändtligen kommo att elda szlachtans svala offerhåg.[2] — Riksdagen skulle enligt 1569 års uppgörelse sammanträda på en inom den polska rikshalfvan belägen ort, i vanliga fall Warszawa, som endast af någon utomordentlig anledning skulle förbigås; det bör i sammanhang därmed erinras, att kröningsriksdagen regelbundet afhölls i Krakau och att det i detta afseende icke blott faktiskt utan rättsligen tillbakasatta Littauen först 1673 erhöll privilegiet att hysa hvar tredje riksdag inom sina landamären.

I fråga om sina *arbetsformer* företer den polska riksdagen en rätt mångskiftande bild; de lämpades i allmänhet otvunget efter stundens behof, utan några fasta, kodifierade reglers tvång. Det fanns tillfällen, då konung, senat och landtbåd samlades till ett gemensamt möte, men ett sådant var naturligtvis icke ägnadt till ostörda öfverläggningar, utan fast hellre till öfverbringande af högtidliga budskap från den ena parten till den andra eller till bevittnande af utomordentliga patriotiska manifestationer. Ett sådant tillfälle återkom vid hvarje riksdags början, då landtbådens marskalk högtidligen hälsade den af senaten omgifne konungen, hvarefter en af kanslererna föreläste den kungliga propositionen; i landtbådens fortsatta närvaro afgåfvo sedan senatorerna sina utförliga vota öfver i densamma berörda frågor — hvilket spelrum gafs icke där för den polska politiska vältaligheten, som gjorde allt för att komma de höga klassiska mönstren nära! Det egentliga riksdagsarbetet bedrefs emellertid i andra former; vanligen öfverlade landtbåden för sig, medan konungen öfverlade med senaten eller satte sig såsom domare i dess midt. Förbindelsen mellan de båda kamrarna upprätthölls vanligen genom deputationer, men det förekom också, att landtbåd och senat ödmjukt anhöllo att få hålla gemensamma öfverlägg-

[1] Diaria 1590—92. s. 163.
[2] Diaria 1600 och 1601, passim. StA, *Danzig*

ningar utan konungens närvaro; däremot ansågs det knappast passande, att konungen förhandlade med landtbåden utan sina rådsherrars närvaro eller förmedling. Utom deputationerna valdes ofta både bland landtbåden och inom senaten utskott för vissa ärendens beredning, och det var icke heller något oerhördt, att de båda kamrarna öfverläto en fråga till ett gemensamt beredningsutskott. För vissa af riksdagens ordinarie funktioner tillsattes regelbundet utskott med en en gång för alla bestämd verkningskrets: stor betydelse hade bland andra det redaktionsutskott, åt hvilket landtbaden öfverläto riksdagsbeslutets formulering, visserligen med förbehåll af sin egen definitiva sanktion; riksdagsbeslutets underskrifvande och besegling var för öfrigt ett af de ärenden, som tidigt (1588) fingo lagbestämda former.[1] Särskildt omnämnande förtjäna också de utskott, som hade att granska dels riksskattmästarens förvaltning, dels kvartafondens särskilda räkenskaper; dessa utskott hade att sedermera lämna riksdagen en redogörelse för granskningens resultat.

Landtbådens öfverläggningar leddes af en vald marskalk, som var utrustad med en talmans vanliga befogenheter; då han vid 1597 års riksdag därutöfver ville deltaga i öfverläggning och omröstning, väckte detta genast opposition.[2] Hans kall var särdeles maktpåliggande, bland annat därför att han i hvarje fråga måste söka samla sinnena kring ett *enigt* beslut, sammanjämka stridiga meningar till ett *medium*, som kunde vinna allas bifall; det må visserligen framhållas, att en minoritet icke sällan nedlade sin opposition mot majoritetens votum, som därigenom vann laga kraft. Omröstningen i landtbådens kammare skedde icke per capita, utan efter vojevodskap, ett viktigt faktum,[3] som visserligen är en naturlig följd af vojevodskapets imperativa mandat till sina ombud; vid omröstningar hade tydligen hvarje vojevodskap sin talman, som formulerade dess enhälliga mening.

Om marskalkens försök att samla alla vojevodskapen kring ett beslut visade sig fruktlösa, funnos dock ännu möjligheter att småningom åstadkomma den enighet, som

[1] Riksdagskonstitution 1588.
[2] Diaria 1597, s. 5 f.
[3] Jag har ingenstädes funnit det påaktadt och framhallet.

kräfdes. Till senatens uppgifter hörde bland annat att i sådant fall träda förmanande och förlikande emellan, och rikets primas hade därvid ett särskildt tillfälle att pröfva verkan af sin politiska vältalighet. Landtbåden kunde också inom sig tillsätta ett utskott med uppgift att finna ett samlande *medium*, och eventuellt kunde naturligtvis också senatorer kallas till deltagande i detta värf. Vid 1600 års riksdag stodo på sessionens sista dag landtbåden splittrade i skattebevillningsfrågan, och det var fara värdt, att man skulle nödgas skiljas *infectis rebus;* man bragte då detta till konungens och senatens kännedom och anhöll samtidigt om den senares biträde till enighetens återställande. Ärkebiskopen af Gnesen höll ett långt förmaningstal till de församlade landtbåden, och konungen lät genom underkanslern föreslå dem att behandla frågan genom ett utskott; ett försök att i sista stund förmå dem att åtminstone bevilja det allmänna adelsuppbådet, för den händelse riket skulle hotas af en plötslig fara, möttes genast af invändningen, att ett sådant beslut icke finge fattas i så oordnade former, utan endast efter sedvanlig debatt i landtbådens kammare. Dagen förflöt under fåfänga medlingsförsök, och det återstod intet annat än att enas om tiden för sammankallandet af de nya landtdagar och den nya riksdag, som skulle taga konungens obesvarade propositioner under ny pröfning.[1] Det hände vid andra liknande tillfällen, att de medlande i patriotisk ifver fortsatte sina bearbetningar ännu vid mörkrets inbrott, men deras vedersakare kunde sedan åberopa en gammal rättssats, som förbjöd offentliga öfverläggningar vid tända ljus eller lampor.[2]

På riksdagarna i 1600-talets början medgåfvo landtbåden en viss offentlighet vid sina öfverläggningar; det var tydligen svårt att från dessa afvisa adelsmän, som på landtdagarna sutto med full myndighet som principaler; men denna offentlighet kunde visserligen hafva statsfarliga följder. På riksdagen 1616 ansågo sig landtbåden behöfva frukta, att lejda ryska agenter begagnade detta sätt att skaffa sig viktiga politiska nyheter, och med anledning däraf fattade de ett formligt beslut, att ingen utom landt-

[1] Diaria 1600 (22 mars). StA. *Danzig.*
[2] Lengnich, Ius publicum regni Poloni, II (Danzig 1746), s. 363.

båden själfva skulle få närvara vid deras öfverläggningar.[1] Det var bland annat sådana erfarenheter, som i Polen och på andra håll föranledde tillsättandet af hemliga utskott; det är troligt, att sådana i en eller annan form förekommo redan på Sigismunds tid, men sin fulla utbildning nådde de först senare, då de för öfrigt kommo att gifva regeringen direktiv (genom de s. k. *scripta ad archivum*) i former, som mycket erinra om det svenska sekreta utskottets »testamenten», sådana man känner dem från frihetstiden.[2]

Tidigt nog gjorde landtbåden anspråk på arfvode ur statskassan, i första hand såsom ersättning för sina resekostnader; från konung Stefans tid äger man uppgifter om storleken af dessa arfvoden, som utmättes någorlunda proportionellt efter den väglängd, som representanten måste tillryggalägga.[3] Utbetalandet af dessa arfvoden utgjorde ofta en punkt bland de petita, som landtbåden inlämnade till konungen, och det kunde förekomma, att de hotade inställa sina arbeten och lämna riksdagen, om icke deras önskan prompt efterkommes.

Tidigt nog hade landtbådens kammare också häfdat sin rätt att pröfva sina medlemmars fullmakter (nedlagda i landtdagarnas instruktioner) och att afgöra tvistiga val. Med dylika ärenden hade man ofta vid riksdagens början full sysselsättning; särskildt förekom det icke sällan, att från ett visst vojevodskap en dubbel uppsättning representanter inställde sig, sedan på landtdagen två partier kommit i träta och hvartdera tagit den lagliga representationsrätten i anspråk. Ett par exempel må nämnas: på riksdagen 1593 ägde en dylik konkurrens rum mellan sex representanter från det krakauska vojevodskapet, af hvilka tre efter sakens pröfning afvisades;[4] år 1597 hade på samma sätt ett magnatparti råkat i tvist med den gemena adeln på det ryska vojevodskapets landtdag, och tre representanter för hvartdera inställde sig vid riksdagen. Sedan samtliga uteslutits från valet af marskalk, kom tvisten under kammarens pröfning och gaf anledning till långvariga öfverlägg-

[1] Diaria 1616 (16 maj) StA, *Danzig*.
[2] Szelągowski, a. a., s. 272.
[3] Pawinski, Skarbowość w Polsce, s. 217 f.
[4] Hist. Handl. 23, s. 34, 37.

ningar; politiska synpunkter kommo naturligtvis att spela in i den rättsliga diskussionen, och det blef svårt att ena de stridiga meningarna. De flesta rösterna höjdes helt naturligt till förmån för den gemena adelns ombud, hvarvid man icke drog sig för att åberopa instruktionernas rent politiska innehåll såsom argument; men magnatpartiets landtbåd saknade icke heller förespråkare, och under sådana förhållanden gällde det som vanligt att *conciliare sententias*, att finna ett *medium*, som kunde drifvas till ett enhälligt beslut. Under åberopande af tidigare praxis framkom ett förslag, att man skulle erkänna båda parternas representation och sedermera låta de sex landtbåden förlikas bäst de gitte vid afgifvandet af vojevodskapets röst; men man enade sig i stället om den rent motsatta lösningen: man afvisade båda parternas ombud under förmenande, att om det också komme till en dubbel protest från deras sida, ett ensamt vojevodskap dock ej skulle drista en allvarlig opposition mot riksdagens beslut. Men då följande dag den ena parten verkligen framkom med en protest, yrkades från olika håll det nyss fattade beslutets upprifvande, ehuru en varnande röst anförde Platos sentens: *omnis mutatio mala et omnis legum mutatio pessima.* Man började diskutera om andra *media* till frågans lösning, det talades om en ny landtdags sammankallande i och för ett nytt val i lagliga former, men till sist befanns denna träta så störande för riksdagsarbetet, att man hastigt ånyo enade sig kring det förra beslutet om samtliga landtbåds afvisande. Sedan följde då nya protester från båda parternas sida, högtidligen afgifna inför konung, senat och landtbåd, under åberopande af den icke omstridda grundsatsen »*nic na nas bez nas*» — »ingenting får beslutas om oss utan vårt bifall».[1]

Samma grundsats hördes sedan uttalad allt oftare och vid långt betydelsefullare tillfällen; ett halft århundrade senare var den också den enskilde adelsmannens valspråk och lydde på annat tungomål: *liberum veto.* På den grundsatsen gick Polen under. Det var ännu lång väg dit, och det är icke min uppgift att skildra dess äfventyr och vedermödor. Till afslutning endast ännu en anmärkning. — Då Polens frihetsvänner gent emot de hatade »regalisterna» ville

[1] Diaria 1597, ss. 3 ff., 87 ff.

formulera de villkor, under hvilka ett fritt folk lefde, under hvilka de själfva ville lefva, uttryckte de sig på följande sätt (det var i adelsresningens tid år 1607): konungens rätta arfvedel vore hans *dignitas*, senatens åter *gravitas et autoritas*, men den gemena adeln måste för sin del göra anspråk på *summa potestas regni*.[1] Det är en formulering, som erinrar oss om vissa lösensord, som voro gångbara i frihetstidens Sverige, och *dess* författning äger tvifvelsutan drag, som påminna om Polens före det sachsiska förfallets tid. Olikheterna äro visserligen flera än öfverensstämmelserna, och de behöfva knappast särskildt framhållas: vid sidan af representationens fullständiga centralisering, majoritetsprincipens nästan fullständiga seger och fyrståndsindelningen kände ju det svenska statsskicket en regering, sådan den nu var, som utgick ur ständernas val, medan i Polen ständerna alltmer använde sin makt att förlama, att förinta konungens regering i senaten. Men att de politiska idealen på båda hållen stodo i en icke aflägsen släktskap, det visar bland annat ett exempel från den politiska diskussionen under Polens sista reformperiod: Stanislaw Staszyc, som i en skrift af år 1785 med större vältalighet än någon fördömde sitt lands författningsanarki och prisade Gustaf III:s revolution som Sveriges räddning, han stod själf i utdömda ideals tecken, då han i samma andedrag, vid formuleringen af sina reformförslag, ville gifva konungen endast två röster i den af riksdagen tillsatta rådkammaren.[2]

[1] Rokosz Zebrzydowskiego, s. 339.
[2] Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego (Warszawa 1785), ss. 62. 232.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Svenska filolog- och historikermötet i Göteborg.

Några anteckningar.

I Göteborg hölls i sommar den 19—21 augusti det första svenska filolog- och historikermötet. I Lund hölls 1905 den första nordiska historikerkongressen. Förhållandena ha ej möjliggjort att åter söka samla nordens historiker till ett gemensamt möte. Försök att få till stånd något svenskt historikermöte för att på så sätt, fastän i annan form, upptaga tanken på en historikerkongress, som i Sverige 1905 väckte så mycken anklang, ha ej sedan gjorts, ehuru tanken därpå då och då varit uppe. Ej heller de nordiska filologmötena hade på länge hållits, och intet initiativ till ett enbart svenskt dylikt hade tagits. Det var därför rätt naturligt, att när Göteborgs högskolas lärarråd utfärdade inbjudan till ett filolog- och historikermöte, denna skulle i vida kretsar hörsammas och mötet vinna stor anslutning. Antalet kongressdeltagare uppgick till öfver 230. Svenska humanistiska vetenskspsmän visade sig alltså hågade att samlas för dryftande af vetenskapliga spörsmål, för att njuta den samvaro, som kanske oftast ger en kongress dess rikaste frukt. Mötets karaktär var ett svenskt möte, inbjudan hade i första rummet utgått till svenska vetenskapsmän, hvarhelst de bedrefvo sin vetenskap, Finland framstod alltså på mötet som svenskt kulturområde. Men äfven vetenskapsmän från andra länder voro inbjudna. I första rummet hade naturligen norrmän och danskar efterkommit denna inbjudan, men äfven några tyska och franska vetenskapsmän deltogo i mötet. Kongressens karaktär såsom ett filolog- och historikermöte visade sig vara en lycklig tanke. Historiker och filologer hafva så många beröringsområden, åtskilliga frågor kunna ej annat än vinna på att belysas från både historiska och filologiska synpunkter. Kongressen gaf härpå mer än ett bevis. På grund af sin vida ram måste emellertid naturligen mötets arbete fördelas på en hel rad af sektioner. Det fanns sålunda sektioner för nordiska, germanska och romanska, klassiska språk, för allmän, orientalisk och jämförande språkforskning, för politisk historia och kulturhistoria, för litteratur- och konsthistoria.

Mötets högtidliga öppnande ägde rum den 19 augusti i högskolans aula. I egenskap af organisationskommitténs ordförande öppnade professor L. Stavenow mötets förhandlingar. Han klargjorde de synpunkter, som gjort sig gällande vid utfärdandet af

inbjudan till kongressen, huru man velat göra mötet till en kongress för humanistiska vetenskapsmän, huru man velat gifva det karaktären af ett svenskt möte. Därpå lämnades en del meddelanden om arbetsregler o. d., hvarpå man skred till val af presidenter och öfriga funktionärer. Till mötets presidenter valdes professorerna Ludvig Stavenow, Johan Vising och Adolf Noréen samt riksantikvarien Oscar Montelius, till generalsekreterare utsågs docenten Otto Lagercrantz. Till ordförande på sektionen för politisk historia valdes professorerna S. J. Boëthius, Sam Clason och Arthur Stille och till sekreterare fil. mag. A. Evers och fil. doktor E. Naumann. På samtliga sektioner förekom ett riktigt öfverflöd på intresseväckande föredrag och diskussioner; tyvärr omöjliggjorde ofta förhandlingarnas samtidighet att i någon större utsträckning följa mer än en sektions arbete.

För den politiskt historiska sektionen hade af kommitterade uppgjorts följande program.

Måndagen den 19 augusti.

Kl. 10,30 f. m.

Professor S. J. Boëthius: *Det moderna statsbegreppet.*

Professor Ludvig Stavenow: *Om konungens och rådets provisoriska lagstiftningsmakt under frihetstiden.*

Doktor Amandus Johnson (Philadelphia): *En kort öfversikt öfver den svenska immigrationen till Amerika från 1638 till 1900.*

Kl. 2 e. m.

Professor Sam Clason: *Ryska depescher från Stockholm vid krigsutbrottet 1808.*

Doktor Henry Biaudet: *Filigranerna (vattenstämplarna) och deras betydelse för den historiska forskningen.*

Tisdagen den 20 augusti.

Kl. 10 f. m.

Professor E. G. Palmén: *Tillgodogörandet af kameralpolitiska urkunder från Vasatiden.*

Docent Helge Almquist: *En blick på Polens författning i Sigismund den III:s tidsålder.*

Professor Arthur Stille: *Österrikes ställning till den östeuropeiska frågan 1709—1711.*

Kl. 2 e. m.

Riksantikvarie Oscar Montelius: *Kristusmonogrammet.*

Domprosten prof. Herman Lundström: *Hvem har döpt Sveriges förste kristnade konung?*

Onsdagen den 21 augusti.

Kl. 10 f. m.

Professor Rudolf Kjellén: *Statsformernas naturliga system.*
Lektor Nils Wimarson: *Några anmärkningar rörande Sveriges ställning till den östeuropeiska frågan under tiden närmast efter Olivafreden.*
Docent Georg Wittrock: *Bremiska hären och subsidiefrågan i Karl XI:s förmyndares utrikespolitik 1667—1668.*

Kl. 2. e. m.

Förste arkivarien Severin Bergh: *De svenska rådsprotokollen, särskildt för så vidt de afspegla skiftningarna i Sveriges författning under olika tider.*
Diskussion: *Om publikationen af historiska urkunder.*

Programmet följdes utom att domprosten Lundströms och den svenskamerikanske forskaren dr Johnsons föredrag utföllo, på grund af att föredragshållarna förhindrats infinna sig till mötet.

Inom den svenska författningshistorien föllo tvenne föredrag. Professor Stavenow gaf i sitt föredrag om konungens provisoriska lagstiftningsmakt under frihetstiden en belysning af regeringens och ständernas maktbefogenhet på ett förut förbisedt område. Med utgångspunkt från författningens bekanta stadganden om lagstiftningen, regeringsformernas bestämmelse om, att konungen ej kunde påtvinga ständerna någon ny lag, och konungaförsäkringarnas grundsats om konungen som pliktig att instämma med ständerna, då de utöfvade sin lagstiftningsmakt, utvecklade professor Stavenow innebörden af den rätt att till »rikets oumgängliga välfärd» utfärda stadgar mellan riksdagarna, som regeringsformen tillade Kungl. Maj:t. Dessa af konungen utfärdade förordningar skulle af ständerna vid nästa riksdag granskas. I praxis gestaltade sig förhållandena annorlunda. Vid frihetstidens första riksdagar fullgjorde ständerna denna sin granskningsplikt, men redan 1727 måste de i riksdagsbeslutet förklara, att de ej hunnit genomgå de sedan sista riksdag utfärdade stadgar; dessa skulle dock ha giltighet tills vidare, såvida regeringen ej däruti ville företa någon ändring. Under 1730-talets riksdagar ägnade sig ständerna åter med ifver åt sitt granskningsvärf, så att 1739 alla till sagda tid utkomna kungl. förordningar af dem pröfvats. Vid de följande riksdagarna upptogo andra mångfaldiga värf så helt deras tid, att man ej fann tillfälle till detta granskningsarbete. Antalet af ständerna ej granskade författningar växte oupp-

hörligt, man har till sist hunnit fram till ett tillstånd, som stod i den största motsats till författningens princip om ständernas uteslutande lagstiftningsmakt. Mot denna utveckling inträdde på 1760-talet en reaktion; då gjordes starka försök att hinna fullgöra den förut försummade plikten. Den yttre anledningen till denna förändring utgjordes af att regeringen till och med i en författning gjort en inskränkning af en bland ständernas viktigaste rättigheter, den att upptaga klagomål. Men trots det vidlyftiga arbete som 1760—62, 1765 och 1769 nedlades på att granska alla sedan 1739 utkomna författningar, kom man aldrig till något resultat, deputationernas vidlyftiga betänkanden hunno aldrig behandlas af stånden.

Med skärpa framhöll professor Stavenow motsatsen mellan ständernas teoretiska allmakt och deras fullkomliga oförmåga att fullgöra en af de plikter, som författningen ålade dem, och huru denna deras oförmåga gjorde intrång på deras verkliga befogenhet. Regeringen kom att i stort sedt under ständerväldets epok utöfva samma administrativa förordningsmakt som under tidigare och följande skede. Men rättsgrunden till detta förhållande låg i en bestämmelse, som endast afsåg ett tillfälligt undantag från ständernas allmakt. En stark känsla af rättslöshet måste uppstå, då man ju ingalunda kunde vara säker om att ej ständerna skulle genom bruk af sin granskningsrätt underkänna länge gängse rättsbud.

För kunskapen om frihetstidsförfattningens verkliga innebörd och för huru den i praxis fick sin gestaltning var professor Stavenows föredrag af vägledande betydelse.

Med utgångspunkt från en i riksarkivet pågående utredning angående rådsprotokollen gaf förste arkivarien S. Bergh en öfversikt af rådets organisation och arbetssätt från den tid protokoll började föras. Rådsprotokoll började föras under 1620-talet, då rådet fungerade såsom tillförordnad regering, de afsågo närmast att möjliggöra för konungen en kontroll öfver rådets verksamhet. 1600-talets rådsprotokoll voro en utomordentlig källa men af nästan ensamstaende slag för Sverige. De bjuda en langt intimare och grundligare kunskap om de handlande personerna och deras motiv än andra likartade korporationers akter. Privy councils protokoll voro, för så vidt de publicerats, snarast blott förteckningar på handlagda mål. En större likhet bjöd det brandenburgska »Geheimrats» protokoll men utan att dock vara af samma betydelse som de svenska rådsprotokollen.

Det var dock först under Kristinas förmyndarregering, som rådsprotokollen fingo som källa den rent behärskande ställningen, beroende på den position, som rådet vid sidan af förmyndarna intog i regeringsärendernas handläggning. För Kristinas egen regering liksom för Karl Gustafs voro rådsprotokollen betydligt knapphändigare. Ett fragment bar vittne om rådsöfverläggningar, som höllos hos konungen i fält. Det var ju under dessa epoker alltid blott i störrre frågor som konungen tillsporde rådet. För Karl XI:s förmyndarregering växte rådsprotokollen åter i betydelse samtidigt med

att de äfven blefvo allt vidlyftigare. Tvenne jämlöpande serier af protokoll förda af olika sekreterare funnos för denna tid. Under Karl XI:s egen regeringstid förminskades i hög grad rådsprotokollens allmänna värde. Regeringen fördes af konungen dels i rådet och dels i kabinettet, i det senare fördes ej protokoll. Vid sidan af den nu bevarade serien af rådsprotokoll, som till väsentlig del behandlade justitieärender, har äfven en annan serie funnits men är nu till största delen förlorad, förmodligen i slottsbranden. Det var en serie rådsprotokoll i utrikesärender, en motsvarighet till det från denna tid början de utrikesregistraturet; utom dessa serier finnes ännu en tredje, bestående af ett slags stenografiska konceptprotokoll, af hvilka delvis ej någon utskrift finnes i behåll.

För Karl XII:s tid voro rådsprotokollen först efter tiden för Poltavaslaget af större omfång och värde, ett typiskt uttryck för den starka ställning som rådet under dessa år intog i statslifvet. Från frihetstiden antogo protokollen en mera stereotyp karaktär, full likformighet i sättet för protokollets förande, för justering o. d. inträdde. På grund af rådets ansvarighet inför ständerna fingo protokollen långt mera än förut form af diskussionsprotokoll. Det gällde helt naturligt för hvarje medlem af rådet att kunna vid behof hänvisa till sitt uttalande i en viss fråga. Under den gustavianska tiden minskades rådsprotokollen högst betydligt i omfång men också i värde, ofta sjönko de ned till blott en sorts föredragningslistor på hvilka konungen skref sitt »expedieras». De växlande former under hvilka regeringen fördes ha skapat en rad olika protokoll.

I diskussionen efter föredraget hänvisade professor Clason till kammarens protokoll, som för vissa tider bildade ett viktigt supplement till riksrådsprotokollet. Dr Naumann framhöll, att åtminstone från 1685 protokoll fördes i en af konseljerna under enväldet, nämligen i den konselj där riksstaten fastställdes. Om denna konselj och dess senare efterföljare gjordes äfven några antydningar.

Inom den kamerala forskningens område föll endast professor E. G. Palméns föredrag om tillgodogörande af kameralpolitiska urkunder från den äldre Vasatiden. Professor Palmén redogjorde för de mångåriga forskningar han bedrifvit i jordeböcker och skattelängder i statsarkivet i Helsingfors. Hans Forssell stödde sina briljanta studier om Sverige 1571 på sölfskattelängderna för samma år. För Finlands vidkommande vore detta material bearbetadt af Fontell[1] och äfven af samme forskare en början gjord till en publikation för en del af Finland af själfva den viktiga källan. Syftemålet med de forskningar, som Palmén hade bedrifvit, hade närmast varit att undersöka, huruvida man kunde för tidigare år under 1500-talet eller början af 1600-talet komma till resultat som sedan kunde jämföras med dem, som studiet af sölfskattelängden gaf.

[1] Fontell, Finlands folkmängd 1571 jämförd med Sveriges, i Finsk. tidskr., bd 18. s. 100—106, 244.
Fontell, Finlands sölfskatteregister af år 1571 h. 1.: Egentliga Finlands sölfskatteregister. Helsingfors 1892.

Den första tidpunkt detta vore möjligt för något större område var 1540-talet, då de olika stora räkenskapsserierna började. Af senare längder framstodo särskildt längderna för femtiopenninggärden 1600—1601 som en förträfflig källa. För Gustaf Adolfs tid var man ännu bättre situerad genom raden af jämlöpande serier af boskaps- och utsädeslängder hvilka bägge serier voro af stort värde och tydligen hvilade på en verklig taxering. Tiondelängderna, som grundade sig på en hvarje år företagen undersökning af förmögenheten gåfvo utomordentligt exakta och noggranna resultat. Mantalslängderna åter voro såsom källor fullständigt värdelösa. Genom ett intensivt studium af alla dessa räkenskaper kunde man för århundradet 1540—1640 nå till säkra resultat rörande folkets förmögenhetsförhallanden. På grund af boskapshållet, särskildt antalet kor, var det möjligt att nå till en klassifikation af förmögenhetsgrad. För att man skulle kunna nå till verkligt säkra resultat var det nödvändigt att underkasta det väldiga materialet en bearbetning för smärre områden och alltså skildra ett härads eller en sockens utveckling under en period. Detta studium borde ske så, att det lokalhistoriska intresset förknippades med den forskning, som ville na mera allmänna resultat. Det var alltså ett arbete, som måste upptagas af en hel mängd personer eller organisationer och drifvas under lång tid för att verkligt säkra resultat skulle nås. Professor Palméns forskningar hade endast gällt Finland, men han uttalade den till visshet gränsande förmodan, att slutsatserna om materialets användbarhet gällde äfven för Sverige.

En hel rad föredrag behandlade diplomatiskt historiska ämnen. Karl XI:s förmyndarregerings utrikespolitik behandlades i tvenne föredrag. Lektor N. Wimarson gaf en intressant exposé af Sveriges utrikespolitik 1660—1661. Det var det östeuropeiska läget, som bestämde regeringens politik. Med utgangspunkt fran Edéns bekanta framställning af orsakerna till Karl X Gustafs anfall på Polen framhöll Wimarson, att en alldeles analog politik förelåg, då förmyndarregeringen diskuterade frågan om, att Sverige borde uppträda som Polens allierade mot Ryssland. Man insåg, att tsardömets segrar öfver det polska kungadömet kunde äfven för Sverige få en ödesdiger följd. Det var därför ett viktigt svenskt intresse, att den ryska makten ej blefve för stark; tvärtom var för Sverige en viss balans mellan de båda stora östeuropeiska staterna gynnsammast. I samband med dessa förmyndarregeringens planer stod 1661 års traktat med Frankrike. Denna var ingalunda från svensk sida någon subsidiespekulation, så att Sverige mot subsidier förband sig att gå Frankrikes ärender i Polen. Förmyndarregeringens politik var tvärtom en fortsättning af det sista skedet af Karl Gustafs polska politik, då han framför allt ville hindra, att Sveriges fiender och speciellt Österrike finge för stort insteg i Polen. Uttalanden i rådsprotokollen t. ex. af Per Brahe anfördes för att styrka denna uppfattning.

Frågan om subsidiernas betydelse för förmyndarregeringens politik bildade hufvudtemat i docent Wittrocks föredrag: Bremiska hären och subsidiefrågan i Karl XI:s förmyndares utrikespolitik. Föredraget kom på grund af den långt framskridna tiden å sista mötesdagen endast att hållas i form af ett mycket kortfattadt sammandrag. Då det med det snaraste inflyter i denna tidskrift, torde vara tillräckligt att framhålla, att Wittrock starkt häfdade, att frågan om subsidierna visserligen influerat på regeringens politik vid sagda tidpunkt men ingalunda varit det utslaggifvande momentet. Genom de öfverensstämmande resultat, som de båda forskarna på olika områden kommit till, borde väl den äldre åskådning vara öfvervunnen, som tillmätte frågan om subsidierna en så utomordentlig roll i förmyndarregeringens politik.

At Karl XII:s historia, som nu så lifligt studeras, var endast ett föredrag på kongressen ägnadt. Professor Arthur Stille belyste Österrikes ställning till den östeuropeiska frågan 1709—1711. Föredraget var baseradt på hittills för svensk forskning okändt material i Kriegsarchiv i Wien, som för denna epok är ofantligt mer gifvande än Staatsarchiv. Karl XII:s ställning i Bender var fortfarande den krigförande monarkens, hvars enda mål var att kunna få till stånd en stor allians mot Ryssland. Denna Karl XII:s politik korsades och motverkades af åtskilliga staters häremot stridande intressen. Frankrike t. ex. ville väl söka få Turkiet att bryta freden men ej för att vända sig mot Ryssland utan mot Österrike. Karl XII:s planer på att i spetsen för en armé vända hemåt hade en gifven motståndare i Österrike, som endast ville släppa igenom den svenske konungen med ringa följe som flykting men ej i spetsen för någon härsmakt. Österrikes politik framstod ständigt som en hämmande faktor för de svenska önskemålen. Klarast framträdde denna dess ställning vid Prutfreden, då Österrike enligt professor Stille spelade en betydande roll såsom medlare; det låg naturligen i Österrikes intresse att hindra, att Turkiets betydelse växte.

Professor Clasons föredrag om Sveriges politik gentemot Ryssland före krigsutbrottet 1808 var baseradt på de hittills okända ryska depescherna från Stockholm, blott mera subsidiärt tjänade material från andra utländska arkiv, såsom från Paris, till stöd. Professor Clason framlade inledningsvis sin bekanta uppfattning om Gustaf Adolfs utrikespolitik. I stort sedt gjordes samma synpunkter gällande som i programuppsatsen i denna tidskrift 1909. På en eller annan punkt var argumenteringen något annorlunda, sålunda framfördes andra bevis för, att Gustaf Adolf skulle ha insett omöjligheten af ett krig med England på grund af Sveriges ekonomiska läge. Den svenska allmänhetens åskådning om Englands hopplösa ställning i kampen mot Frankrike visades vara en allmänt utbredd uppfattning, som t. ex. delades till och med af den ryske tsaren. Med skärpa betonades, att den åskådning, som i Gustaf Adolfs ovilja mot Napoleon sett en orsak till den stora kris som 1808 träffade Sverige, var fullständigt ohistorisk. Krisen berodde på det

allmänna världspolitiska läget, hvarpå den svenska diplomatien naturligt nog intet kunde influera. Konungens politik afsåg, då krisen blef akut, att uppskjuta själfva krigsutbrottet. Lugnad af Stedingks relationer trodde han ej, att faran var så öfverhängande, som den i verkligheten var.

Den ryske ministern Alopæus' depescher innehöllo utomordentligt ingaende redogörelser för förhållandena i Sverige. Den bristande enigheten i ledningen framstod med all önskvärd tydlighet för den ryske diplomaten, hvars värf i ej obetydlig grad underlättades af att han ägde kännedom om, att kanslipresidenten ej delade sin konungs politik. Alopæus besatt en förundransvärd kunskap om alla Sveriges resurser. Om härens och flottans sammansättning och de olika truppslagens och eskadrarnas styrka eller svaghet kunde han lämna ingaende uppgifter. På ett slående och ingalunda smickrande sätt karakteriserade han de olika militära cheferna. Alopæus förfogade öfver så goda kunskapskällor, att han genast efter det att en viktig rapport ingått till Stockholm kunde meddela den till Petersburg. Dessa kanaler öppnades för honom förmedelst ryska rubler. Denna sin viktiga kunskapartjänst förmådde Alopæus fortsätta äfven efter krigsutbrottet, då han stod under militärbevakning. För sin efterträdare rekommenderade han sitt system att skaffa alla för Rysssland viktiga utrikespolitiska och militära uppgifter, däremot trodde han ej på möjligheten att någonsin åter kunna i Sverige få till stånd ett parti, som kunde gå Rysslands ärenden.

Inom den allmänna historien föll endast ett föredrag på den historiska sektionen. Docent H. Almquist gaf en synnerligen intressant framställning af Polens författning under Sigismund III:s tid. Då föredraget är tryckt i föreliggande häfte af Historisk Tidskrift, inskränker jag mig till att hänvisa till detsamma.

Statskunskapen representerades af tvenne föredrag, som båda föllo inom den allmänna statsläran. Professor Boëthius föredrag hade till ämne det moderna statsbegreppet. Detta statsbegrepp förutsatte äldre statsåskådningar, och föreläsaren gaf en förträfflig exposé i stora drag öfver statsbegreppets historia fran den teokratiska statsåskådningen i Orienten fram till naturrätten och den historiska skolan. Den naturrättsliga skolans stora insats och alldeles särskildt Rousseaus var att på ett öfvertygande sätt ha fastslagit, att folket och ej härskaren vore statens subjekt. Det stora grundfelet i samma skolas åskådning åter var den rent ohistoriska uppfattning om individen såsom det primära, som fick sitt uttryck i läran om naturtillståndet. Den historiska skolan med sitt djupa folkbegrepp skapade förutsättningen för det statsbegrepp, som Boëthius framställde som det moderna, det enligt hvilket staten själf blir bäraren af suveräniteten. Enligt denna doktrin, som utbildats af en rad tyska statsrättslärde, var folket suveränen men i den mening som historiska skolan fattat folket. Det moderna statsbegreppet förutsatte ej som alla äldre statsåskådningar en viss statsform som den enda berättigade. Den verklige suveränen och statsmaktens utöfvare

sammanföllo ej såsom i de äldre statsteorierna. Mot åskådningen om staten såsom en organism ställde sig Boëthius rätt kritiskt.

Professor Kjelléns föredrag om statsformernas naturliga system berörde ett af den statsvetenskapliga systematikens viktigaste men mest svårlösta problem. De nuvarande statsformerna hade historiskt vuxit upp från enväldet genom konstitutionalismen till den parlamentariska staten. Denna utveckling har betraktats t. ex. af Hatschek som en naturnödvändig utveckling, de olika statsformerna voro blott stadier på samma väg. Mot denna åskådning vände sig professor Kjellén. Han hänvisade till, huru före denna »nedstigande linje» gått en »uppåtstigande». Ur ständermonarkien hade i så godt som hela Europa den absolutistiska staten framgått. I Roms författningshistoria hade man det typiska exemplet på en utveckling, där de båda »linjerna» följde efter hvarandra, från det ursprungliga konungadömet genom republiken till principatet och slutligen monarkien. Analogier till en dylik utveckling eller dess olika stadier sökte prof. Kjellén från en mängd håll i historien. Principatet t. ex. motsvarades af de grekiska tyrannerna, den italienska podestan, den svenske riksföreståndaren o. s. v. Systemet blefve alltså monokrati, konstitutionalism, demokrati, principat, monokrati, eller om man bortsåg från utvecklingen och jämställde konstitutionalism och principat, monarki, dyarki och demarki. Med denna sin indelning, som gaf ett både »naturligt» och» artificiellt» system, ansåg Kjellén sig ha kommit bort ifrån den grofva indelning, som den vanliga indelningen i monarki och republik innebure.

Af rent arkivaliskt intresse var det föredrag doktor Henry Biaudet höll om filigranerna (vattenstämplarna) och deras ännu jämförelsevis förbisedda betydelse inom diplomatiken. Ännu har man ej kommit så långt, att någon urkundsutgifvare ansett sig behöfva redogöra för själfva materialets beskaffenhet i de urkunder han utger, under det att alla möjliga uppgifter om urkundernas formella beskaffenhet, sigill och dylikt lämnas. Först genom fransmannen Briquets monumentala arbete ha vi fått en säker vägledning vid bestämmandet och tydandet af filigranerna såsom hänvisande aktstyckena till ett bestämdt kansli. Biaudet hade under sina forskningar i italienska och spanska arkiv, då han påträffat odaterade och oundertecknade akter, förts att fästa stor vikt vid filigranerna. Som en sammanfattning af sina resultat, betydligt fullständigande Briquet, stod han nu i begrepp att utge en handbok i ämnet. Biaudet förevisade en hel serie typiska filigraner från olika arkiv. Blott ett exempel anfördes på, huru man med filigranernas hjälp kunde klassificera urkunder. I denna tidskrift utgafs 1886 en rad depescher från ett spanskt sändebud i Sverige under Johan III:s tid F. de Eraso och däribland äfven olika projekt till en traktat mellan Sverige och Spanien, samtliga härstammande från Simancasarkivet. Med hjälp af filigranerna kunde Biaudet bestämma, att ett af projekten uppgjorts i det spanska kansliet, ett annat kom ifrån den spanska legationen i Rom, under det att ett tredje vore ett svenskt förslag.

Vid sidan af föredragen, som ofta efterföljdes af kortare meningsutbyten, förekom äfven en större diskussion: om publikation af historiska urkunder. Mer än en af mötets deltagare torde ha väntat sig, att man här skulle få tillfälle att mera allmänt dryfta frågan om hvilka urkunder, som borde utgifvas. Detta spörsmål kan ju synas särskildt aktuellt, då en af de stora serier, som riksarkivet utger, närmar sig sin fullbordan. Diskussionen kom emellertid att röra sig uteslutande på ett mera speciellt tekniskt område om sättet för utgifvandet af historiska urkunder. Förste arkivarien S. Bergh inledde med en kortare öfversikt öfver de principer, som numera tillämpas rörande normalisering m. m. i de serier, som utgifvas af riksarkivet. Nödvändigheten af att normalisera urkundernas stafning framhölls starkt, de filologiska krafven voro enligt inledarens uppfattning tillräckligt tillgodosedda, när blott vissa bestämda principer tillämpades, hvilka tydligt angåfvos. I den följande diskussionen lämnade riksarkivarien Secher en ingående redogörelse för de principer rörande normalisering, som af honom angifvits och numera tillämpas i de danska aktpublikationerna. Utgifvarens verksamhet var enligt Sechers uppfattning ej endast att lämna en så god text som möjligt utan också att lämna alla de uppgifter, som kunde bidraga att göra texten lätt tillgänglig. I lageditioner, äfven då det gällde förarbeten till lagar, borde utgifvaren lämna nödiga uppgifter för lagtextens men ej för lagbestämmelsens historia. Om dylika uppgifter ej gåfvos, blefvo arbetena till mindre nytta; så var t. ex. fallet med Sjögrens Förarbetena till Sveriges rikes lag. Den följande diskussionen kom egentligen att utgöra ett meningsutbyte mellan motsatta åskådningar, där historikerna, såsom professorerna Clason och Stille samt docenten Almquist, ställde sig på inledarens sida, under det att filologer, såsom docenten Sahlgren och bibliotekarien Gödel, häfdade de filologiska synpunkterna om fullt diplomatiskt återgifvande af urkundernas text.

Till kulturhistorien hörde endast riksantikvarien Montelius' föredrag om Kristusmonogrammet. Med utgångspunkt från sina tidigare bekanta studier rörande det kristna korsets historia ådagalade Montelius på ett öfvertygande sätt, att Kristusmonogrammen gingo tillbaka till gudomliga symboler, som i Orienten voro i bruk långt före kristendomen.

Inom flera af de filologiska sektionerna höllos föredrag, som mer eller mindre voro af rent historisk karaktär, särskildt var detta fallet inom sektionen för klassiska språk. Rektor C. Lundberg gaf en öfversikt öfver municipalstyrelsens uppkomst och utveckling i det romerska kejsardömet. De stadskommuner, som växte upp öfverallt inom det stora väldet, organiserades i enlighet med den romerska förebilden. Öfverallt fanns sålunda en folkförsamling, liksom ämbetena voro oaflönade hedersuppdrag. Särskildt rörande de spanska kommunernas inre förhållanden har man numera en rätt ingående kunskap. Rektor Lundberg gaf en åskådlig bild af lifvet inom dessa kommuner.

Professor Martin P:n Nilson gaf i sitt föredrag om den ekonomiska grundvalen för Augustus' principat en intressant belysning af principatets uppkomst, därvid helt andra faktorer betonades än de vanliga. Arfvet efter Cæsar möjliggjorde för Augustus att skapa de militära maktmedel, som voro oundgängliga för att häfda hans ställning. Den romerska statens finanser hade råkat i en fullkomlig förvirring. En ordnad förvaltning måste införas, men denna var möjlig blott på det sätt, som storkapitalet då förvaltades, nämligen af ägarens slafvar. Detta var orsaken till det egendomliga förvaltningssystemet, att kejsarens kassa förvaltades af hans frigifna och slafvar. Med de storartade inkomster, som tillföllo kejsaren, blef det för honom möjligt att lämna väldiga summor till den egentliga statskassans förfogande. Det var först en senare utveckling, som lät den under senaten stående statskassan uppgå i kejsarens. Kejsaren förenade i sin person utom chefskapet för den militära och civila förvaltningen äfven ställningen som den store finansmagnaten, som kunde komma staten till hjälp. De ekonomiska faktorerna ha alltså högst väsentligt bidragit till skapandet af principatet.

Vid sidan af mötesförhandlingarna ägde en liflig sällskaplig samvaro rum utan att dock, såsom stundom sker vid kongresser, inkräkta på arbetstiden. De göteborgska värdarna utvecklade en storartad gästfrihet. En utfärd ut i skärgården stod nog för flertalet såsom höjdpunkten af denna sida af kongressen.

Erik Naumann.

Ett vilsekommet rådsprotokoll.

Rådsprotokollen för tiden från maj 1649 till och med 1653 äro till största delen förda af Olof Wallius, 1650 adlad Wallenstedt, som den 24 april förstnämnda år blifvit »secretarius protocolli» i Kungl. Maj:ts kansli. Wallenstedt har skrifvit protokollen i omedelbar följd efter hvarandra, ej på lösa papper för hvarje sammanträde. Stundom har dock en annan sekreterare tjänstgjort som protokollsförare och har då vanligtvis skrifvit på särskilda blad, som från början blifvit löst inlagda bland Wallenstedts protokoll och sedermera i sinom tid paginerade och inbundna tillsammans med dem.

Ett sådant särskildt protokoll, skrifvet af sekreteraren Johan Olofsson, 1649 adlad Stiernhöök, har sedan gammalt varit inbundet i ett band, omfattande åren 1648 och 1649; det är insatt midt uti Wallius' protokoll för den 15 juni 1649 och pagineradt 369—372. Protokollets datum är otydligt skrifvet och har tolkats på olika sätt.

Pufendorf (Commentariorum de rebus suecicis libri XXVI, Utrecht 1686, XXI § 116), har läst den 12 juni. G. Jacobson (Sverige och Frankrike 1648—1652, Uppsala 1911, sid. 22, not 4), rättar denna uppgift till den 15 juni. En jämförelse med Stiernhööks siffror i andra protokoll synes emellertid gifva vid handen, att det bör vara den 13 juni. Årtal har från början ej varit utsatt. I rubriken heter det nämligen: »Den 13 Junij var H. M:t i rådet» etc. Men sedermera har med annan stil tillagts: »1649». Att döma af bläckets färg har denna påskrift tillkommit redan under 1600-talet.

Protokollet handlar hufvudsakligen om ifrågasatt förnyande af förbundet mellan Sverige och Frankrike. Början lyder på följande sätt: »H. M:t proponerade om att terminen med alliance af Frankrike var när, och efter som ambassadeuren Chanut hade anhållit om en vidare prolongation eller ock en ny alliance, alltså hade H. M:t befallt rikscancelleren att uppsätta conditionerne på tveggehanda sätt, antingen till mutuell assistens och så alliance på garantien eller ock commercierne. Sedan blef uppläst af cancelleren conceptet det förre på garantien och något därom discurrerat». Under öfverläggningen härom anfördes skäl för och emot alliansen i allmänhet, hvarjämte vissa punkter i det uppsatta förslaget närmare granskades. Utförliga referat af diskussionen finnas bl. a. uti de båda nyss omnämnda arbetena,[1] och vederbörande författare hafva tagit för gifvet, att protokollet hör till 1649.

Enligt fördraget i Hamburg den $\frac{20}{30}$ juni 1641 skulle alliansen mellan Sverige och Frankrike gälla till ett allmänt fredsslut. Det är därför ganska naturligt, att vid tiden för westfaliska fredens afslutande fråga skulle uppstå om förbundets förnyande. Redan på hösten 1648 lär franska residenten i Stockholm, Chanut, ha hört sig för därom, och saken var i början af följande år flera gånger på tal vid Chanuts audienser hos drottning Kristina och konferenser med rikskansleren.[2] I april 1649 reste Chanut hem till Frankrike, men återkom i december samma år, denna gång såsom ambassadör. Att under mellantiden ett förslag till förbund skulle ha framlagts i rådet, är således icke i och för sig orimligt. Detta förklarar också, att protokollets årtalsbeteckning hittills tagits för god. I själfva verket är den oriktig, hvilket en närmare granskning tydligen adagalägger.

I rubriken uppräknas såsom närvarande — utom drottningen — rikskansleren, herr Fredrik Stenbock, herr Erik Gyllenstierna, herr Seved Bååt, herr Axel Lillie, herr Bengt Skytte, herr Åke

---

[1] Se äfven Pufendorfs afhandling De foederibus inter Sueciam et Galliam, tryckt efter hans död i Haag 1708, på franska 1709, omtryckt i Recherches sur les alliances et les interets entre la France et la Suède par Mr. Rousset, Amsterdam 1756.

[2] Memoires de ce qui s'est passé en Suede etc. tirez des depesches de Monsieur Chanut (Cologne 1677). I, sid. 358, 365, 381, 389 m. fl.

Ulfsparre, herr Erik Stenbock, herr Gustaf Bielke, herr Arved Wittenberg. Af dessa voro de tre sistnämnda år 1649 ännu ej riksråd. Erik Stenbock och Gustaf Bielke utnämndes den 30 sept. 1650 och Wittenberg den 10 april 1651.[1] Detta bevisar dock ej genast, att icke protokollet skulle kunna vara från 1649, ty det hände ofta, att personer utom rådet inkallades för att gifva upplysningar eller mottaga order o. s. v. Vanligtvis äro sådana personer ej upptagna i protokollets rubrik, men exempel därpå finnas. Värre är emellertid, att åtminstone Stenbock och Wittenberg vid ifrågavarande tidpunkt ej befunno sig i Stockholm eller ens i Sverige, och detsamma gäller äfven om riksrådet Axel Lillie. Erik Stenbock var guvernör i Riga, och bref till K. M:t från honom finnas, daterade Riga den 5, 13 och 23 juni 1649. Om Lillie och Wittenberg skrifver den svenska residenten i Hamburg Henrik Schute den 2 juni 1649 i ett bref till Axel Oxenstierna: »Sonsten ist der Generalleuth. Rosa nebenst dem Herren Generalmajeurn Axel Lillie zu Nurenberg gewärtig gewesen . . . Herr Reichszeugmeister Wirttenberg hat sich zwar jüngst annoch in Carlsbad aufgehalten, aber gleichwohl fertig gehalten nach Prag zu verreissen». På hösten 1649 kom Lillie tillbaka till Sverige och var första gången efter sin hemkomst närvarande i rådet den 23 oktober, då drottningen frågade honom, »huru länge sedan det var, att han var senast i riket», hvarpå Lillie svarade: »Det är nu 12 år».

Vidare förekommer i protokollet ett yttrande af Johan Berndes, ehuru denne icke i rubriken uppräknas bland de närvarande. Men Berndes, som 1649 var landshöfding i Kopparbergs län, befann sig i juni detta år uti sitt län, hvilket framgår däraf, att enligt protokollet för den 12 juni ett bref skulle afgå till honom.

Det ifrågavarande protokollet kan således omöjligen höra till 1649 trots påskriften därom. Förmodligen har det från början blifvit inlagdt på rätt ställe i Wallenstedts protokoll, men sedan vid något tillfälle uttagits eller fallit ut och därefter hänförts till 1649, kanske på måfå, men också möjligen därför att innehållet, vid ej alltför noggrant genomseende, ansågs därtill gifva anledning.[2]

Men om protokollet icke kan hänföras till 1649, hvilket årtal är då det rätta? Till ledning vid besvarandet af denna fråga kan till en början tjäna en passus i protokollet, där det omtalas, att det förra förbundet mellan Sverige och Frankrike af 1542 upplästes och att kopior däraf »skulle skickas till Lübeck, där som de kunde härom något handla och tractera med legato Chanut, si ita videretur». Det är bekant, att efter det stora tyska krigets slut förbe-

[1] Rådsprotokoll för nämnda dagar. Enligt Ugglas Svea rikes rådslängd skulle Bielke ha blifvit riksråd redan 1646 och Stenbock 1649, men dessa uppgifter måste vara felaktiga.

[2] Rådsprotokollen för tiden före 1660 voro oinbundna ännu när Pufendorf (omkr. 1680) använde dem. Först 1687 beslöt kanslikollegium på framställning af arkivsekreteraren Leijonmarck, att de skulle bindas (kanslikoll. resolution 3 maj 1687).

redande åtgärder vidtogos för åstadkommande af en formlig fred mellan Sverige och Polen. Redan 1649 föreslogs Lübeck till ort för underhandlingarna, men dessa öppnades därstädes först i juni 1651. Franska regeringen hade åtagit sig medlarskap och hade till sitt ombud utsett Chanut, som afreste från Stockholm till Lübeck i början af juni nämnda år. Det var också meningen, att frågan om den svensk-franska alliansen skulle företagas i Lübeck. I mars lär drottning Kristina i anledning af Chanuts påstötningar hafva beslutit att låta utarbeta ett förslag till allianstraktat, och när Chanut tog afsked af rikskansleren, försäkrade denne, att han var sysselsatt därmed och att förslaget skulle skickas till de svenska kommissarierna i Lübeck för att kommuniceras med Chanut.[1] Det är säkerligen detta förslag, som afses i protokollet och som således skulle ha föredragits i rådet den 13 juni 1651. Därefter uppsattes en instruktion för Magnus Gabriel De la Gardie och Salvius, daterad den 10 juli 1651, hvari det inledningsvis omtalas, att »konungens i Frankrike ambassadeur Chanut kort före sin afresa härifrån till fredstraktaten i Lübeck emellan Hennes K. M:ts och Sveriges kronas på ena och konungens och polska kronans commissarier å den andra sidan lät sig förmärka och contesterade, det hans herre och konung inclinerade och gärna skulle önska, att den förtroliga vänskap och förbund, som i många år tillbaka hafver varit emellan Sverige och Frankrike, måtte blifva renoverad och härefter städse vid makt hållen», samt vidare att »Hennes K. M:t detta anbud hos sig väl och noga hafver öfvervägt och det ärendet communicerat med riksens råd».

Detta stämmer väl öfverens med det ofvan anförda första stycket i protokollet, och äfven i öfrigt ansluter sig instruktionen tlll hvad som enligt protokollet förekommit i rådet, exempelvis med afseende på svenska och franska undersåtars rättigheter i de resp. länderna, äfvensom de betänkligheter man hyste för att sluta en ny allians med Frankrike, innan man af kejsaren erhållit investitur å Pommern, Bremen och Verden. Sistnämnda förhållande omnämnes också i brefvet till Salvius af den 16 augusti 1651, med hvilket instruktionen öfversändes.

Ytterligare ett bevis för, att protokollets rätta årtal är 1651, erbjuda de sista raderna i detsamma. Sedan öfverläggningen om förbundet med Frankrike afslutats, talade drottningen om »den fangade skeppscapitenen, som med sitt följe är hållen för sjöröfvare, hvartill äro store och starke præsumptioner, ehuru väl han intet är öfvertygad», och resolverades att »han skulle lös gifvas och ställe skeppet och leutenanten i caution och skaffe sig bättre besked in emot hösten». Denna affär är utförligt omtalad i ofvan anförda »Memoires» under juli 1651. Fartyget hade anländt 8 dagar före Chanuts afresa till Lübeck; denne hade vid sin afskedsaudiens talat

[1] Ofvan anförda »Memoires», II, sid. 186, 187, 235.

med drottningen om saken och sedan uppdragit åt sin ställföreträdare monsieur Piques att fortsätta förhandlingarna härom.[1]

Ännu återstår en fråga. Huru passar det ifrågavarande af Stiernhöök skrifna protokollet ihop med andra befintliga protokoll från juni 1651? Det passar utmärkt. Förhållandet är nämligen det, att den ordinarie protokollssekreteraren Wallenstedt synes hafva åtnjutit ledighet från början af maj till midten af juli 1651 — det är ett afbrott i hans protokoll från den 5 maj till den 17 juli — och under tiden tjänstgjorde Stiernhöök som protokollsförare. Protokoll af hans hand från denna tid finnas för den 19 och 20 juni samt den 10 juli. Samtliga personer, som uppräknas i protokollet af den 13 juni, utom Åke Ulfsparre voro, jämte några andra, närvarande i rådet vid sammanträdet den 19 juni. Ulfsparre nämnes visserligen icke heller i protokollen för den 20 juni och 10 juli, men någon anledning att antaga, att han ej skulle hafva kunnat vara närvarande den 13 juni 1651, förefinnes icke. Den franska frågan omnämnes ej i öfriga protokoll från sommaren 1651. Hj. Crohns, i sin afhandling »Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—54», hvari också underhandlingarna med Frankrike beröras, anmärker (sid. 56, not 2), att de svenska rådsprotokollen från denna tid äro bristfälliga. I någon mån afhjälpes denna brist, ifall Stiernhööks protokoll för den 13 juni insättes på sin rätta plats.

Det torde således härmed vara till fullo ådagalagdt, att omförmälda protokoll, som allt sedan senare hälften af 1600-talet hänförts till 1649, i självfva verket hör till 1651. Det har också uteslutits vid tryckningen af svenska riksrådets protokoll för 1649 och kommer att i sinom tid intagas i årgången 1651.

Severin Bergh.

Till frågan om Gustaf III:s sista författningsplaner.

De kritiska åren efter 1789 till konung Gustaf III:s död höra till de ännu tämligen outredda kapitlen i vår historia, och särskildt äro Gustaf III:s hemliga, aldrig utom den förtrognaste kretsen af hans rådgifvare yppade politiska planer, hvilka genom kungamordet hastigt afklipptes, omgifna af dunkel. Redan under konungens egen lefnad voro emellertid rykten i omlopp, att han umgicks med tanken att genom införandet af en ny konstitution omdana det statsskick, han genom 1789 år statshvälfning grundlagt, och af hans öfverlefvande samtida ha dessa rykten ytterligare bekräftats och i olika variationer förmedlats till eftervärlden.[2] Några bestämda

[1] »Memoires» etc., II, sid. 238—240. Kaptenen hette Marcillac.

[2] Se den engelske diplomaten Listons utsago, cit. af Svedelius, Representationsreformens historia, s. 163, n. 3, äfvensom den i Hemliga

slutsatser om arten af Gustaf III:s författningsplaner kunna naturligen ej af de sålunda bevarade knappa antydningarna dragas. Hvad som omtalas är i hufvudsak följande: en författningsändring skulle vid tiden för Gefle riksdag varit påtänkt och ett utkast för ändamålet till och med uppsatt, om hvars innehåll uppgifterna sammanstämma i att en genomgripande representationsreform varit planerad. Af en eller annan anledning har hela planen antingen redan före eller under riksdagens lopp blifvit inställd.

En fast tradition har emellertid hållit i sig och synes under 1800-talets förra hälft varit vida spridd, att Gustaf III strax före sin död stått i begrepp att genomföra en konstitutionsförändring, åsyftande speciellt en radikal ombildning af ståndsriksdagen. Uttrycken för denna tradition äro mångahanda,[1] och särskildt försummade man ej under representationsstriderna från reformvänligt håll att som stöd för sin åsikt framdraga den framsynta reformvillighet, som redan Gustaf den tredje skulle lagt i dagen.[2] Märkligast af dessa uttalanden är det, som fälldes af Geijer i hans tal om nationalrepresentationens ombildning i prästeståndet vid 1840 års riksdag.[3] Det lyder sålunda: »Också ansåg Gustaf III, hvars skarpsinnighet ej lärer förnekas, Svenska ståndsrepresentationen redan hafva genomgått sin bana, och jag har all anledning att förmoda, det de intyg, som vittna att han efter 1789 umgicks med tanken på en representationsförändring, ej äro utan grunder».

Geijer talar här uttryckligen om »intyg», på hvilka han grundat sitt yttrande. Sådana ha äfven stått honom till buds. Nedan aftryckta berättelse, »Något nytt om förflutna tider», har ursprungligen tillhört Geijers papper, och osannolikt förefaller icke, att just

handlingar till Gustaf III:s historia, II, s. 244 ff. refererade »Planen till riksdagen». Ehuru sagesmannen till de här Gustaf III tillskrifna planerna, afsedda att genomföras vid riksdagen i Gefle, tydligen var en anhängare af oppositionen, och dessa af denne vantolkats, förtjäna dock hans meddelanden, särskildt när de sammanställas med andra dylika, en viss uppmärksamhet. Att observera är hans berättelse om en tilltänkt representationsförändring samt äfven den förekommande uppgiften om »ett beständigt konstituerande Parlament», hvilken detalj återfinnes i här publicerade aktstycke (jfr nedan s. 215). — En senare utsago af stort intresse är den, som förekommer hos M. Bruzelius, Sveriges historia för ungdom (Lund 1833, 4:de uppl.), s. 617. Utan tvifvel har förf. erhållit sina underrättelser af sin kollega, den kände politikern prof. E. Munck af Rosenschöld, hvilken i sin tur af exc. Rusth hört försäkras, »att han i Gefle verkligen haft denna statsförfattning i förvar». På Bruzelius' uppgift stöder sig Ruuths biograf i Biogr. Lex., XIII, s. 54. Jfr J. A. Almquist, Riksdagen i Gefle 1792 (Ak. afh. Upsala 1895), s. 175, n. 3. Att den i Heml. handl. II, s. 248 ff. likaledes refererade »Projekterad konstitutionsakt 1791» skulle härröra från konungen, finnes ingen som helst anledning att antaga.

[1] Se Hans Järtas påstående, cit. af Svedelius, a. a., s. 156. Crusenstolpe har en som vanligt romantiserad utsago, hvilken dock beträffande själfva sin kärnpunkt, att Gustaf III tänkt i Sverige införa ett engelskt tvåkammarsystem är värd att i detta samband tillvaratagas. Cit. af Ljunggren, Svenska vitterhetens häfder, II, s. 73.

[2] Svedelius, a. a., s. 157, n. 1.

[3] Geijer, Samlade skrifter, Afd. I. B. 7. s. 307.

denna varit den källa, han vid sitt yttrande närmast haft i tankarna.[1] Berättelsen, hvilken lämnar den enda mera ingående framställning af Gustaf III:s författningsplaner, som vi hittills känna, påkallar redan på denna grund ett icke ringa intresse. Själf har Geijer vitsordat sitt »intygs» trovärdighet. Ett närmare studium af den ifrågavarande berättelsen torde äfven gifva vid handen, att dess meddelade uppgifter böra tillmätas ett ganska högt källhistoriskt värde.

Det anonyma manuskriptet ger som sådant föga ledning för bedömandet af sitt ursprung. Skrifvet i löpande följd utan ändringar eller strykningar gör det närmast intryck att vara en afskrift af ett ursprungligt koncept, hvilken verkställts antingen af författaren själf eller af någon annan. Hvems handstilen är, har jag ej kunnat utröna. I hvarje fall är den icke Geijers, och tydligen har handlingen blifvit honom tillställd af någon historiskt intresserad person, möjligen af författaren, eller, hvilket kan vara lika troligt, i andra hand af någon, som haft tillgång till dennes papper. För frågan om författareskapet äro vi därför hänvisade till de upplysningar, berättelsen själf har att lämna. Det framgår af dessa, att författaren i sin ungdom hört till kretsen af Armfelts och äfven konung Gustafs förtrogne, och att han varit i tillfälle att mer än en gång blicka in i det hemliga spelet bakom kulisserna. Af de på 1830-talet, ty vid denna tid är berättelsen skrifven, ännu kvarlefvande »gustavianerna» synes det ej vara så synnerligen många att gissa på. Närmast kommer man kanske att tänka på Ehrenström. Han hade varit nära förtrogen med Armfelt och användes af Gustaf III under de sista regeringsåren i åtskilliga viktiga uppdrag. Onekligen passa de meddelade uppgifterna väl in på honom, äfven om på denna grund endast gissningsvis en hypotes om hans författareskap kan framkastas.

Källan för författarens framställning har varit den allra bästa. Han har själf haft i sina händer och genomläst ett af konungen egenhändigt uppsatt författningsutkast. I hvilken form detta förelegat nämner han ej uttryckligen, men antagligen var det ett första koncept, som öfverlämnats till Armfelts genomseende. Sin innehållsredogörelse för detta utkast, hvilket han sett och läst hos Armfelt »en afton före Gefle riksdag», där det tvifvelsutan var afsedt att användas,[2] har författaren skrifvit ur minnet »efter mer än 41 år», eller närmare bestämdt år 1833. Anledning finnes alltså att på denna grund mottaga hans uppgifter med en viss försiktighet. Observeras bör dock författarens egen försäkran, att han »icke vågar att med bestämd visshet teckna mera än dessa hufvudsaker»,

---

[1] Aktstycket, hvilket i kanten har en anteckning, »Ur E. G. Geijers papper», återfinnes numera i en bunt »Handlingar till Sveriges historia under Gustaf III, Gustaf IV Adolf och Karl XIII», sign. F. 621, i Upsala universitetsbibliotek.

[2] Antagligen var detta »den nya statsförfattning», som Runth i Gefle haft »i förvar». Jfr ofvan s. 210, n. 2.

och att öfriga bestämmelser, som därjämte funnits i projektet, ej blifvit relaterade, emedan de ej stått honom »så klart för minnet». Tydligen har han bemödat sig att endast omtala, hvad han ansett sig med säkerhet komma ihåg.

Om vissa inre kriterier sålunda synas tala för tillförlitligheten af förevarande berättelse, får denna dock sin rätta belysning, först när den sammanställes med andra bevarade uppgifter. Som synes bekräftar den till fullo de antydningar från annat håll, som vi känna. Ännu ett verifieringsmaterial finnes emellertid, och af större vikt äro de slutsatser, som genom en jämförelse med detta senare kunna dragas. Jag syftar på den författning, som af det gustavianska partiet vid 1809 års riksdag utarbetades och de meddelanden om dennas tillkomst, hvilka blifvit bevarade, hufvudsakligen genom drottning Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok.[1] Af denna framgår, att i det gustavianska grundlagsprojektet ursprungligen ingick en omfattande representationsförändringsplan. De fyra stånden skulle ersättas med ett tvåkammarsystem. Adel och biskopar skulle bilda ett öfverhus, och de öfriga stånden jämte fullmäktige för hittills orepresenterade klasser tillsammans utgöra underhuset.[2] I hufvudgrunderna öfverensstämmer denna plan med den anonyme berättarens uppgifter om Gustaf III:s tilltänkta representationsreform. I den slutliga redaktionen af det gustavianska konstitutionsförslaget, sådant vi känna det, blef den dock icke införd. Här återfinnes emellertid den andra af de »hufvudsaker», som författaren omförmäler, nämligen ministerorganisationen, hvarigenom han lämnar upplysning om, hur konungen tänkt sig detta spörsmål slutgiltigt ordnadt. De sju af honom uppräknade ministrarna äro desamma som i den gustavianska regeringsformens § 9 förekommande »statsministrarna».[3] Dessa öfverensstämmelser, hvilka delvis äro slående, bero naturligen ej på en tillfällighet. De synas ägnade att i hög grad stödja trovärdigheten af den här publicerade relationen. 1809 års gustavianer voro och kände sig som direkta arftagare till Gustaf III:s planer och ha sökt omsätta dem i sina författningssträfvanden. De ledande männen, främst Armfelt, men äfven Ruuth, ha läst det kungliga originalprojektet, och detta har väl äfven varit kändt af Karl XIII. Huruvida det ännu 1809 fanns i behåll och direkt tjänade gustavianerna som mönster, är dock omöjligt att med säkerhet afgöra.[4]

Förutom meddelandena om Gustaf III:s sista författningsprojekt, hvilka utgöra kärnan i hans berättelse, lämnar den anonyme författaren inledningsvis äfven en del notiser om konungens utrikespoli-

[1] Se härom denna tidskr. 1911, s. 268 ff.

[2] Drottningens dagbok för okt. 1809 (Eriksbergs arkiv). Uppgiften om den tillärnade representationsförändringen omtalas äfven i jan. mån. 1810.

[3] Som en åttonde »statsminister» tillkommer här »konungens högste ombudsman vid dess håf, slott, lustgårdar och parker».

[4] Enligt en uppgift i drottningens dagbok för okt. 1809 skulle Armfelt talat om ett utkast af Gustaf III, hvari en tvåkammarrepresentation var föreslagen. Detta kunde dock ej vid anställda efterforskningar återfinnas.

tiska planer, speciellt rörande Polen. Hvilken sanning, som bör tillmätas de icke så litet fantastiska uppgifterna om Gustafs afsikter att förvärfva den polska kronan, skall här ej upptagas till närmare granskning. De polska planerna hade länge sysselsatt honom,[1] och omöjligt är ju icke, att han, då han stod i begrepp att kasta sig in i det stora världspolitiska vågspelet, haft i beredskap flera pilar på sin båge; hur pass allvarliga de honom tillskrifna afsikterna i grund och botten varit, må lämnas därhän.[2] Af intresse i detta samband är uppgiften, att de polska planerna åtminstone till en del skulle ha influerat äfven på den påtänkta svenska konstitutionsförändringen. Osannolikt är dock, att den polska majkonstitutionen af år 1791 skulle tjänat Gustaf III till förebild, äfven om det ej får anses alldeles uteslutet, att tanken att i Sverige införa tvåkammarsystemet af denna kan ha påverkats. Utan tvifvel har dock därvid det engelska mönstret varit det ursprungliga. — Vid tryckningen af den nedanstående berättelsen har normalisering tillämpats endast i afseende på interpunkteringen.

Något nytt om förflutna tider.

Det är ej mera ngn hemlighet, sedan man läsit den ägta upplagan af Memorial de Sainte Helène par Las Cases (icke det underdånigst stympade, i Stockholm utgifna sammandraget), att Gustaf III hade planen att med den Ryska armée af 30,000 man, som skulle såsom hjelptrupp under hans befäl verka en Contra revolution i Frankrike, öppna ett fälttåg der, troligen mera för att uppoffra så stor del af Rysslands makt, och att derigenom minska dess motstånd i sina egna operationer. Han hade ett helt annat. Med den utsedda delen af Svenska arméen hade han kastat sig in i Pohlen och intagit dess thron, som genom en ordentlig convention hade lemnats honom af K. Stanislaus August emot en öfverenskommen betydlig pension. Redan i 3:ne år hade detta ärende varit en favoritidé och den punkt, kring hkn hans hemliga tankar och sträfvanden rörde sig. Han var för skicklig statsman att icke förese nödvändigheten af alla medel, att då det än var tid motarbeta den ryska Colosseus allhotande kraft; och herrskande i Sverge och Pohlen, hade han sin fiende mellan tvenne eldar. Utgången hade bordt kunna foga sig efter hans önskan. Han var för skicklig diplomat att icke hafva förberedt sin sak. Huru detta tillgått kan fragmentariskt uppgifvas en annan gång. Nu blott behöfver man erinra, att Pohlen nyss (maj 1791) fått en god constitution, hvarefter det skulle regeras. Den måste uppehållas; och dels

---

[1] Se L. Stavenow, Sveriges historia intill tjugonde seklet, 8, s. 169, 175.

[2] En annan berättelse om den polska planen, som i mycket erinrar om här föreliggande uppgifter därom, finnes meddelad af den anonyme skildraren i Glömdt är icke Glömdt, VIII, s. 56 f. Enligt denne skulle äfven den polska planen, hvilken han säger sig »tre gånger genomläst», hafva förefunnits af konungen uppsatt i ett skriftligt utkast. Hafva månne båda dessa anonyma berättelser samma författare?

att vinna ngn slags constitutionell likhet emellan båda Rikena, dels för att återvinna i tänkesätten, hvad han genom Säkerhets Akten i Sverge förlorat, beslöt han att äfven här införa en ny constitution och ansåg för oundgängligt att derigenom förändra den nuvarande odugliga Representation. Författaren, som aldrig varit så högt uppsatt, att han deltagit i Styrelsen, hade likväl den äran att i ämnen, som rörde den, ofta samtala och ngn gång frågas af dem, som utgjorde Styrelsens personal, och vid ett par tillfällen af Konungen sjelf. Före Gefle riksdag, som hade helt andra, men misslyckade afsigter, än dem, som der vunnos, kallades författaren en afton till General Armfelt att kl. 8 dricka Thé. Öppet, gladt emottagen såg han med förundran efter théets inbärande, att nyckeln togs ur dörren och tillsägelse gafs att för alla frågande säga, det Generalen icke var inne. Nu öppnades förtroendet. Pohlska planen kände man, men icke hvad som ämnades Sverge. Sitt ner, sade Generalen, läs, förvara under hederns heliga tystnad en stats hemlighet, och när ni läsit, så uppsätt här vid skrifbordet edra tankar för eller emot, och tig. Jag fann för häftigt att yttra ngt i hast öfver ett ämne af den vigt och omfattning som detta, men jag läste och uppsatte ngra momenter till Generalens vidare begrundande och utvecklande i de anmärkningar han var anmodad att gifva. Jag tog nu det anmärkningsvärda Documentet, skrifvet med Konungens egen hand, och hvad jag efter mer än 41 år minnes är följande:

Efter en kort ingress om nödvändigheten att förändra Regeringsform och Representation bestämmes:

Sverge skall regeras af en Sjelfrådande Konung, biträdd af en alltid tillstädesvarande National Representation, hvilken tillika utgör Konungens Conselj.

National Representationen utgöres af 2:ne Kamrar, den Öfre och Nedre.

Öfre Kammaren utöfvar adelns nuvarande Representations rätt och består af 24 Jarlar, som väljas af Adeln ibland sådana medlemmar, som äga af fast egendom icke mindre än 10,000 Specie Riksdaler i årlig inkomst.

Nedre Kammaren består af 240 Ledamöter valda utaf folket. I denna kammare ingår hvem som folket väljer genom de flesta rösterna, han må tillhöra hvilket stånd som helst.

Ingen som har ett Embete får ha plats i någondera Kammaren. Om Embetsman väljes och antager kallelsen, besättes sysslan med en annan.

Staten lönar sina folkrepresentanter.

Om Konungen ibland dem väljer till något Embete en till insigter och duglighet utmärkt man, väljer folket genast en annan fullmägtig i dess ställe.

Kamrarne välja sjelfva sina Talmän eller Chefer.

Konungen communicerar med Kamrarne genom sina Ministrar, som äro chefer för Stats Expeditionerna, hvilka äro:

1:o. En för Diplomatiquen (Förste Minister).

2:o. En för Krigsärenderne.

3:o. En för Sjöärenderne.
4:o. En för Inre ärenderne.
5:o. En för Financerne.
6:o. En för Kyrkoärenderne och folkupplysningen.
7:o. En för Justitiæverket.

Ministrarne äro tillika Presidenter i de Collegier, som sköta de ärenden, hvilka tillhöra deras Departementer, och Ministern för Kyrkoärenderne, hvilken kan vara Prest eller Lekman, är tillika alla Academiers Canceller.

Många flera och äfven en del Reglementariska bestämmelser innehöll också projektet, men det är mig icke så klart för minnet, att jag icke vågar att med bestämd visshet tekna mera än dessa hufvudsaker.

Konungens så kallade Son skulle varit vice Kon. i hvilketdera Riket Hans Majst. icke sjelf vistades. Personerna i fråga till Ministerplatserna voro:

Premier-Minister	:	Riks Rådet Oxenstjerna.
Krigs »	:	General Taube.
Sjö »	:	Cronstedt.
Inre »	:	Schröderheim.
Finance »	:	Riks. Råd. Liljencrantz.
Kyrko »	:	Leopold.
Justitie Verket	:	Riks Drotset.

Man ser häraf, att Gustafs ljusa hufvud förstod nödvändigheten redan då af en förändrad Representation och att ge Styrelseformen en ökad Constitutionell bildning. Man dömer honom för hårdt, då man tror honom hafva haft anhängighet blott för despotismen, derföre att han måste tvenne gånger rädda sig genom statskupper; man ihågkomme i hvad ställning Han och riket voro 1772 genom anarkien, och 1788 genom förräderiet!! Och likväl stödd af folket, genomgick han lyckligt ensam den så olika kampen mot det verldsfamnande Ryssland, understödt af Danmark.

Hädom då icke alltför mycket minnet af en man, som jämte sina brister hade många goda, äfven stora egenskaper; som verkade mycket för upplysning, hyfsning och smak, och åter förde till något anseende uti Europeiska Stats förbundet ett derifrån nästan alldeles afräknadt rike.

Det höfves ej fria tänkare i denna tid att föra emot honom den sarade Aristocratiens ifrån hans tid lånade, tadlande språk. Smittans tid bör vara förbi, och afväger man noga och fördomsfritt mannens brister och hans förtjänster, så torde utslaget icke blifva tvifvelagtigt.

Undansvärdt vore, om icke Gustafs egenhändiga Projekt till ny Regeringsform skall ngn gång finnas. Man har sagt, att i Upsala Bibliothek några handlingar förvarades för att öppnas 50 år efter hans död; men man har också sagdt, att Gustaf Adolf kanske uttagit dem derifrån. Tiden upplyser det.

A. B—z.

Underrättelser.

Carl Gustaf Malmström. † F. d. riksarkivarien Carl Gustaf Malmström afled å Djursholm den 12 sistlidne september i hög ålder. Med honom bortgick den främste målsmannen för den svenska historiska forskningens och historieskrifningens gamla ärorika traditioner.

De yttre dragen af Malmströms lif innebära föga märkligt. Född på Södra Holmstorp i Närike den 2 november 1822, promoverades han efter afslutade studier vid Uppsala universitet till filosofie magister 1848 och kallades följande år till docent i fosterlandets historia vid samma universitet. 1858 befordrades han till akademieadjunkt och 1877 efter F. F. Carlsons afgång till ordinarie professor i historia därsammastädes. Redan året därefter efterträdde han Carlson äfven såsom statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet, men lämnade efter två år på grund af ohälsa denna post och återgick för en tid till sin akademiska lärareplats. 1882 utnämndes han till riksarkivarie, från hvilket ämbete han erhöll afsked 1887. Sedan hösten 1897 var Malmström bosatt å Djursholm, där han också efter ett långvarigt aftynande afled några veckor innan han skulle fylla nittio år.

Inom denna enkla ram af yttre lefnadshändelser rymdes ett sällsynt arbetsfylldt lif. Grunddraget i Malmströms karaktär var en orubblig plikttrohet, förenad med den största redbarhet och flärdfrihet. Såsom universitetslärare, vetenskapsman och ämbetsman skattades han i lika hög grad för sitt gedigna, samvetsgranna arbete. »En plikttrognare människa har jag icke känt» yttrar De Geer om honom i sina minnen. På intet arbetsfält kommo emellertid Malmströms solida egenskaper, hans arbetsflit, opartiskhet, sanningskärlek och klara blick, mera till sin rätt än på den fosterländska häfdaforskningens område. Han var född till häfdaforskare och det är genom sin forskaregärning, som han vunnit en berömmelse, som sent torde förgå.

Malmströms historiska författarskap är främst knutet vid hans stora verk: *Sveriges politiska historia från konung Carl XII:s död till statshvälfningen 1772.* Dess första del utkom redan 1855, den andra först åtta år senare. Undervisningsarbetet och andra offentliga uppdrag fördröjde arbetets fortgång. Genom ett anslag af 1868 års riksdag à 2,500 rdr — ett anslag som sedan förnyades under sju år — och genom särskild tjänstledighet, beviljad af K. Maj:t för lika lång tid, bereddes Malmström tillfälle att mer ostördt ägna sina krafter åt det stora verkets fullföljande, och från 1871 utkommo i rask följd de följande delarna, till dess arbetet 1877 förelåg afslutadt med den sjätte delen. Sedan Malmström dragit sig tillbaka från alla offentliga sysslor, underkastade han de

tvänne första delarna af sitt verk en ganska ingående omarbetning och utgaf det hela i en ny, reviderad upplaga under åren 1893 till 1901.

Historisk tidskrift har flera gånger haft tillfälle att framhålla förtjänsterna hos detta epokgörande arbete genom att anmäla de särskilda delarna af dess andra reviderade upplaga, alltefter som de utkommo. Här skall därför blott i korthet påminnas om dess utomordentliga betydelse för den svenska häfdaforskningen och om dess mest framträdande drag.

Frihetstidens historia var före Malmström knappt vetenskapligt behandlad. Geijers berömda teckning var en genialisk öfversikt, men hvilade på en mycket ofullständig bearbetning af det rika arkivmaterialet och var ej heller fri från tendens och konstruktion. Fryxells vidlyftiga berättelser öfver denna epok utkommo ungefär samtidigt med Malmströms, men saknade trots rikedomen af uppgifter den strängare vetenskapliga prägeln och äro fulla af faktiska misstag och subjektiva omdömen. Det var i själfva verket ett alldeles obearbetadt fält, som Malmström upptog, när han grep sig an med denna sällsynt förvirrade och upprörda epoks historia.

Frihetstidens parlamentariska strider och arbete hade efterlämnat en oerhörd massa af protokoll, akter och bref, bevarade i offentliga och enskilda arkiv. Detta till synes nästan oöfverskådliga aktmaterial var så godt som obearbetadt och därjämte i de flesta fall ohandterligt genom volymernas bredd och storlek. Därtill, särskildt från slutet af epoken, ett otal broschyrer och stridsskrifter. Den regerande fyrståndsriksdagens otympliga sammansättning, de många utskotten och hela det gammaldags byråkratiska förvaltningsmaskineriet gjorde det offentliga lifvets yttre form till ett ändlöst debatterande och skrifvande, medan lidelserna, som utkämpade sin kamp, dolde sig under detta täckelse af tal och akter och partiernas seger eller fall ofta afgjordes under dunkla intriger, som föga spåras i protokoll och handlingar. De täta partihvälfningarna föreföllo fullt oförklarade, och det intryck, som tidens historia lämnat åt följande generationer, var närmast det af en oerhörd politisk förvirring, hvars ledande tankar voro oskönjbara, om där funnos några. Den monarkiska legitimitetskänslan under 1800-talets tidigare hälft stod fullständigt oförstående för denna s. k. frihet och såg i ständerväldet idel elände och förfall, medan en liberal opposition lika dogmatiskt, om ock mera försiktigt, prisade tiden såsom en folkfrihetens glänsande manifestation, hvars undergång evigt måste beklagas.

Malmström arbetade igenom det öfverväldigande rika materialet — äfven till de förnämsta utländska arkiven hade han tillfälle att göra långvariga forskningsresor — och tecknade därefter utan hänsyn till dogm och legend de verkliga dragen af tidens rika politiska lif. Hans arbete gaf en alldeles ny bild af ständerväldet och dess epoker. Både dess fel och dess förtjänster framträdde däri i skarp och opartisk belysning, dess entusiastiska sträfvan för höjandet af vårt lands rikedom likaväl som dess försyndelser på parti- och

utrikespolitikens områden. En oändlig rikedom af faktiska uppgifter ger stöd åt författarens omdömen, och den intrångande kritiska granskningen af det äkta källmaterialet skänkte för första gången förklaring åt partikampens växlingar och åt ständerväldets uppsving, storhet och fall. Den enskilda odlingens skiften och rika utveckling föllo däremot utanför den uppgift, som Malmström föresatt sig.

Hvad som frapperar hvarje forskare, som nu efter Malmström går till de fortfarande mycket gifvande källorna, är den utomordentliga palitligheten af hans uppgifter. Därutinnan är hans arbete af en ganska enastående storhet. Det finns knappt ett misstag bland denna oerhörda massa af fakta. Därtill kommer den sällsynt klara framställningen, fri från subjektiva omdömen, från spekulation och fras. Skildringen fortgår hela tiden enkelt och rättframt, utan att författarens egen stämning inför de märkliga händelser, som han har att förtälja, framträder annat än i enstaka uttalanden af vemod eller sorg öfver förvillelserna eller af erkännande åt det fosterländska, hederliga och plikttrogna arbetet. Berättelsen går rakt på sak och försmar alla utvikningar och all utsmyckning. För den oskolade eller ungdomlige läsaren kan den verka opersonlig, torr och tung. Men ju mer man studerar Malmströms verk, dess mer beundrar man äfven hans framställningskonst, hvars utmärkta klarhet och enkelhet, säkra framhållande af det väsentliga i mångfalden af detaljer, opartiska och upphöjda ton gifva densamma den äkta klassicitetens kännemärken. Denna berättelse skall bestå genom tiderna icke blott på grund af forskningens gedigenhet, utan äfven på grund af framställningens mästerskap.

Malmströms arbete öfver frihetstidens historia har så att säga återgifvit vårt folk en stor och viktig epok af dess moderna historiska lif. Det finns knappt någon period i vår historia, af hvilken vår egen tid har så mycket att lära som just frihetstiden. Där är så mycket, som påminner om våra egna politiska problem och strider trots all olikhet. Där finnas så många uppslag, som ännu ej äro fullföljda, så mycken erfarenhet, som ännu ej är utnyttjad. Frihetstidens historia ägnar sig därföre särskildt till nationell självbespegling, till uppfostrande lärdom för framtiden, till varning eller eggelse under kommande okända öden för vårt folk. Äfven från det nationella lifvets synpunkt var Malmströms banbrytande skildring af frihetstidens politiska historia af hög betydelse.

Vid sidan af detta omfattande verk spelar Malmströms öfriga historiska författarskap en underordnad roll. Med undantag för hans tidigaste afhandlingar, bland hvilka må nämnas *Bidrag till svenska kyrkoförfattningens historia under sjuttonde seklet* och *Om centralisation, embetsmän och län i Sverige under medeltiden*, är Malmströms forskning märkligt koncentrerad kring sjuttonhundratalets, särskildt frihetstidens historia. Vid sidan af det stora verket offentliggjorde Malmström under årens lopp flera smärre undersökningar rörande särskilda företeelser, som syntes honom förtjäna en mer ingående behandling. De utmärka sig samtliga för samma grundliga

forskning, kritiska skärpa och klara framställning, som prägla hufvudarbetet. De mest betydande bland dem äro *Om konventikelplakatets uppkomst*, den lilla briljanta uppsatsen *Om ämbetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden*, hvilken utgjorde författarens inträdestal i Vitterhets, historie och antikvitetsakademien, den om grundliga studier i den allmänna politiska historien vittnande uppsatsen *Om österrikiska successionskrigets uppkomst och första skede*, minnesteckningen i Svenska akademiens handlingar af öfverståthållaren friherre J. A. v. Lantingshausen samt de båda i denna tidskrift intagna uppsatserna *Om riksstyrelsen under de tio första åren af Karl XII:s frånvaro* och *Ständernas utskottsmöte 1710*. Under titeln *Smärre skrifter rörande frihetstidens historia* (1889) sammanförde Malmström de flesta af dessa äldre, förut på skilda håll publicerade afhandlingar och utgaf dem ånyo i något reviderad form.

Malmströms historieskrifning har en ovanligt objektiv prägel. Han älskar icke att framlägga sina egna reflektioner öfver de företeelser han skildrar och låter helst fakta tala själfva. Den historiska spekulationen framträder därför föga i hans skrifter. Ej heller är den konkreta, lefvande händelseskildringen hans sak, och personkaraktäristiken är i regel märkligt blek och abstrakt. Otvifvelaktigt ligger häri ett uttryck för denna utomordentliga samvetsgrannhet, som skydde att införa ett mera ovisst och bestridbart element i skildringen. Härmed sammanhänger säkerligen äfven Malmströms ovilja att begagna de memoarartade anteckningar och framställningar, som samtida personligheter efterlämnat. Han tillerkände hela denna art af källor ett ringa värde vid sidan af de officiella urkunderna och ansåg dem ganska obehöfliga för en skildring af Sveriges nyare historia med dess sällsynta rikedom på officiella dokument. Dessa samtidsskildringar åsyftade enligt hans uppfattning endast att framställa memoarförfattaren själf i ljus dager och förklena motståndarne i eftervärldens ögon och utgjorde i regel endast en ytlig sammansättning af minnen och rykten, okontrollerade och ofta nedskrifna långt efter händelserna utan känsla af ansvar för riktigheten vare sig af fakta eller omdömen. Denna ringaktning af memoarerna och den därpå byggda historieskrifningen uttalade Malmström skarpt i sin anmälan och granskning af Axel von Fersens historiska skrifter. Men Malmströms hela psykologiska läggning reagerade emot den subjektiva historieskrifningens art.

Malmströms sällsynt objektiva framställningssätt hindrar emellertid icke, att han själf hade en bestämd historisk åskådning eller rättare lifsåskådning, som gaf honom en säker ledning vid framhallandet af det väsentliga i de historiska företeelserna och en säker måttstock för bedömandet af desamma. Denna åskådning ligger så att säga bakom allt hvad Malmström skrifvit och skönjes äfven af den uppmärksamme läsaren. Närmast må den väl sägas vara i släkt med Geijers, Carlsons och Odhners. Malmström hade samma djupa idealistiska personlighetsfilosofi, samma varma kärlek

till fosterlandets historiskt gifna samhällsform och kyrka, samma starka känsla för statens primära betydelse för folkens lifsutveckling, som utmärkte hela denna riktning inom adertonhundratalets svenska historieskrifning.

Själf räknade Malmström sig väl också till Geijers lärjungar och efterföljare. Men på samma gång var den moderna specialforskningens ande honom medfödd, och trots omfattningen af hans stora verk — det spänner ju öfver mer än en halfsekellång epok af ett helt folks lif — verkar hvarje dess särskilda del nära nog som en modern specialundersökning. Han var väl den förste svenske historiker, som fullt behärskade den moderna forskningstekniken och sökte tillgodose dess fordringar på uttömmande källforskning, kritisk skärpa och afhållsamhet från subjektiva omdömen och konstruktion. Härigenom och väl äfven på grund af den långa lefnads- och arbetstid, som blef honom beskärd, kom hans person att utgöra liksom ett samband mellan olika epoker eller generationer inom den senare svenska historieskrifningen, och han förblef äfven mästaren för den unga generation af historiker, som vuxit upp, sedan hans egentliga forskning redan var afslutad.

Riksarkivarien Malmström var en allvarlig, tystlaten och till sättet något kärf man. Han var sträng i sina fordringar, framför allt dock på sig själf, och hans personlighet ingaf hos hans lärjungar, hans underordnade i tjänsten och öfverhufvud hos alla, som kommo i beröring med honom, den djupaste respekt. Men bakom den något sträfva ytan fanns ett varmt hjärtelag och ett vänligt, blidt leende kunde stundom lysa upp de allvarsamma dragen. Med vaket intresse följde han tidens kulturrörelser, så länge han förmådde. Helgjuten som hans vetenskapliga gärning var äfven hans personlighet.

Det hör slutligen kanske med till en minnesruna i denna tidskrift att påminna därom, att riksarkivarien Malmström var en af den svenska historiska föreningens stiftare, medlem af dess styrelse ända sedan föreningens begynnelse och under en lang följd af år dess ordförande.

(*Ludvig Stavenow.*)

— Den 10 april afled i Paris den bekante historikern Gabriel Monod, grundare och redaktör af *Revue Historique*, Frankrikes förnämsta historiska tidskrift och en af Europas främsta. Född i Havre 1844 studerade han först i Paris och inhämtade sedan under någon tids vistelse i Berlin och Göttingen den nya historiska metod, som han sedan gjort mer än någon för att införa i fransk häfdaforskning. Såsom direktör för Ecole des hautes études, föreläsare vid Ecole normale superieure samt slutligen såsom professor vid Paris-universitetet och Collège de France har han utöfvat ett genomgripande och af alla erkändt inflytande på den historiska bildningen i våra dagars Frankrike. Bland hans vetenskapligt kritiska arbeten märkas *Études critiques sur les sources de l'histoire méro-*

vingienne (1872—85) samt *Études critiques sur les sources de l'histoire carolingienne* (1898), båda utmärkta af omfattande lärdom och betydande skarpsinne. En utmärkt vägledning för dem, som ägna sig åt studiet af fransk historia, utgör hans *Bibliographie de l'histoire de France* (1888). Intressanta bidrag till den moderna franska historiografiens historia utgöra hans bekanta arbeten *Maitres de l'histoire: Renan, Taine, Michelet* (1894) och *Jules Michelet, études sur sa vie et ses oeuvres* (1905). Särskildt den sistnämnde häfdaforskaren ägnade han en verklig dyrkan.

— Med Julius Albert Fridericia, död den 28 oktober, har den danska historievetenskapen förlorat en af sina mest betydande märkesmän, hvilken äfven såväl genom utgifna arbeten som ock genom personliga förbindelser stått i kontakt med den svenska häfdaforskningen. F:s yttre lefnadsöden äro snart förtalda. Född i Köpenhamn 1849, blef han 1876 filosofie doktor. Sedan 1874 anställd vid universitetsbiblioteket, utnämndes han 1891 till underbibliotekarie, hvilken befattning han 1899 utbytte mot den för hans temperament och intressen langt mera lämpade professuren i historia vid Köpenhamns universitet. Sedan 1897 var F. därjämte utgifvare af Dansk Historisk Tidsskrift. Från början var det Danmarks yttre historia, som var föremål för hans intresse; han företog omfattande forskningar i ett flertal europeiska arkiv och som frukt af dessa studier framkom hans första större arbete *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kobenhavn* (2 bd 1876—1881, går till 1645) ett synnerligen grundligt arbete. Delvis som en fortsättning härpå men med författarens växande intresse för den inre utvecklingen lagdt på en bredare grundval kom 1894 *Adelsvældens sidste Dage*, säkerligen F:s mest betydande arbete, lika utmärkt genom forskningens gedigenhet som genom framställningens förnäma objektivitet. Båda dessa verk ha för den svenska häfdateckningen ett högt värde. I det bekanta sammelverket *Danmarks Riges Historie* författade F. fjärde delen, behandlande tiden 1588—1699 (1903). Tillsammans med Bricka utgaf han 1878—91 en mönstergill edition af *Christian IV:s egenhændige Breve* (7 bd). Äfvenså har han utgifvit en samling *Aktstykker til Oplysning om Stavnsbaandets Historie* (1888), hvartill anslöt sig en förtjänstfull framställning af *Den danske Bondestands Undertrykkelse og Frigjorelse i det 18. Aarhundrede*. Under senare år har han utgifvit en rad ypperliga öfversikter af tidsperioder inom den allmänna historien: *Revolutionen og Napoleon* (1903), *Fra Wienerkongressen til Februarrevolutionen* (1905), på sin tid anmälda i denna tidskrift, samt förra delen af en framställning af *Det syttende og attende Aarhundrede* (1910), som väl nu kan befaras blifva ofullbordad.

Såsom historiker utmärkte sig F. genom grundlig källforskning, stor förmåga af klar och öfverskådlig, ehuru en smula onyanserad och blek framställning samt sträng opartiskhet, särskildt förtjänst-

fall hos en man med en så lidelsefullt utpräglad samhällelig åskådning. Såsom universitetslärare utöfvade han ett stort inflytande: hans föreläsningar voro mönster af väl afvägd och klar men kanske något dämpad framställning, och hans rättrådiga och humana, under senare år melankoliskt präglade personlighet åtnjöt från alla sidor den största aktning.

— Den 2 oktober afled i Kristiania i en ålder af 65 år riksarkivarien Ebbe Hertzberg. Den aflidne, som åren 1877—86 var professor i nationalekonomi vid Kristiania universitet och sedan 1906 chef för det norska arkivväsendet, har utgifvit en rad rättshistoriska arbeten, bland hvilka må nämnas *Fremstilling af det norske Aristokratis Historie indtil Kong Sverres Tid* (1869), *Grundtrækkene i den ældste norske Proces* (1874), *De nordiske Retskilder* (1890), *Len og Veizla i Norges sagatid* (1893), *Den første norske Kongekroning, dens Aarstal og ledsagende Omstændigheder* (1904) samt *Om eiendomsretten til det norske Kirkegods* (1898). Hans hufvudverk på området är dock ordboken till *Norges gamle Love indtil 1387* (1895).

— I augustihäftet af *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* har öfverstelöjtnanten friherre E. Leijonhufvud publicerat *Några anteckningar om generaladjutantsbefattningarna under tiden 1790—1840*, frukten af en mödosam utredning, som företagits i sammanhang med ordnandet af de i krigsarkivet befintliga handlingar, som tillhört generaladjutantsarkiven. Sedan det åt Toll anförtrodda första generaladjutantsämbetet i maj 1790 indragits, utfärdades den 20 okt. s. å. instruktion för »konungens tjänstgörande generaladjutant», som »under årens lopp kom att utveckla sig till den tjänst, som nu bestrides af statsrådet och chefen för landtförsvarsdepartementet». Enligt den ursprungliga instruktionen motsvarade hans göromål till större delen den nuvarande öfverkommendantens. Genom tillägg till instruktionen d. 20 maj 1790 erhöll generaladjutanten egen expedition och vidgad tjänstebefogenhet. Ny instruktion utfärdades den 12 dec. 1796. Genom generalorder af den 7 mars 1808 uppdelades generaladjutantsbefattningen i tvenne: konungens tjänstgörande generaladjutant af expeditionen, hvilken skulle utfärda alla order till armén samt handlägga arméns förslag, samt befälhafvande generaladjutanten i Stockholm, som skulle föra befälet öfver där förlagda trupper. Båda befattningarna förenades redan fjorton dagar efter 1809 års statshvälfning i Adlercreutz' hand under namn af tjänstgörande generaladjutant för armén, hvilken fick den befattning med kommandomålen, som § 15 R.F. förutsätter. Den 3 juni 1810 skapades å nyo en befälhafvande generaladjutant i Stockholm, och denna nya organisation inramades 1811 i generalstaben. Befattningen såsom generaladjutant i Stockholm förenades under tiden 1810—1818 med öfverståthållareämbetet. Sistnämnda år skildes befatt-

ningarna åt, och d. 22 juni bestämdes, att generaladjutanten i Stockholm skulle benämnas öfverkommendant för Stockholms garnison, en befattning, som ännu existerar. För tjänstgörande generaladjutanten för armén utfärdades d. 24 jan. 1815 ny instruktion. Med departementalreformens genomförande 1840 bortföll generaladjutantsbefattningen såsom öfverflödig. Till uppsatsen har fogats en förteckning öfver de ofvan angifna generaladjutantsposternas innehafvare. Den sakrika utredningen utgör ett förtjänstfullt bidrag till det generella utforskande af vår äldre förvaltning i förening med upprättande af ämbetsmannalängder, som f. n. pågår hos oss.

— I *Meddelanden från föreningen för Stockholms fasta försvar* (1911, n:r 13, 1912, n:r 14) har kapten C. Westerlund publicerat en teckning af *Dalfrikåren och Dalvargeringsregementet 1788—1790*, äfven utgifven i särtryck (Stockholm 1912; 43 sid.). Förf. skildrar i förra delen af sin uppsats Dalfrikårens uppsättning, dess tjänstgöring i Värmland under kriget 1788 och dess vaktgöring på Drottningholm 1789. Den senare delen tecknar frikårens afläggare Dalvargeringsregementet samt dess fälttåg i Finland sept. 1789—okt. 1790. Särskildt behandlas striderna vid Elgsö, Pardakoski och Kärnakoski. Till texten äro såsom bilagor fogade dels biografiska anteckningar rörande bägge kårernas officerare, dels en öfversikt öfver officerskårernas ursprung äfvensom öfver användt källmaterial.

— Den engelska aktionen mot Danmark 1807 har som bekant på de sista åren gjorts till föremål för flera undersökningar af den bekante engelske historikern, Napoleonbiografen J. Holland Rose (i hans *Napoleonic Studies* (1904) samt i tjugonde bandet af *Transactions of the Royal Historical Society*). Den engelske historikern har velat finna förklaringen till den hårdhändta åtgärden i några till London ingångna upplysningar om Tilsitfördragets innehåll, och han har sökt rättfärdiga den såsom en preventivåtgärd, afsedd att hindra Danmarks anslutning till Napoleon och dess flottas användning mot England. I sist utgifna häfte af dansk Historisk Tidskrift (8 R. Bd 3, s. 309 ff.) har emellertid E. Møller på grundval af såväl det engelska som det danska depeschmaterialet äfvensom den tryckta litteraturen tagit upp frågan till ny behandling i en vidlyftig undersökning med titel *England og Danmark-Norge 1807*. Denna utredning är af särdeles stort intresse och gendrifver i vissa hufvudpunkter fullständigt den uppfattning, som häfdats af Rose. Undersökningens hufvudresultat äro i korthet följande. Själfva den yttersta förutsättningen för episoden vill Møller se i Cannings brist på diplomatisk erfarenhet och skolning och hans benägenhet för att vilja handla med éclat, äfvensom i hans genom den danske chargé d'affaires Rists ideliga och skarpa reklamationer och engelska sändebudet i Köpenhamn Garlikes sakligt oklanderliga men

tvifvelsjuka rapporter närda misstänksamhet gentemot danska regeringens förmåga och vilja att hålla sig neutral. Det afgörande beslutet i frågan fattades af Canning den 18 juli eller kort därpå och grundade sig ej, såsom Rose förmenar, på kännedom om Tilsitaftalens innebörd utan på några af lord Pembroke från Köpenhamn inrapporterade rykten om danska flottrustningar och några af sändebudet i Hamburg Thornton med all reservation återgifna uppgifter om Napoleons planer att besätta Elbehertigdömena och spärra deras hamnar — båda ryktena efter hvad det visade sig lika grundlösa. Vid Garlikes dementier af flottrustningsryktena ville Canning ej fästa afseende, enär han var intagen mot denne diplomat på grund af hans obehändighet vid behandlingen af den engelska regeringens klagomål öfver Rist. Underrättelserna från Tilsit, sådana de nu voro, ingingo först sedan det ödesdigra beslutet var fattadt, och i verkligheten är alltså deras betydelse rent sekundär. Först sedan det visat sig, att de upplysningar, som lågo till grund för beslutet, voro oriktiga, skötos Tilsitryktena fram såsom det primära. Møller öfvergår efter denna utredning af själfva sakförloppet till ett kritiskt bedömande af Cannings åtgärder. Han finner dem ej vara utslag af någon som helst genomtänkt politik utan yttringar af en rent panikartad stämning, förklarlig genom Cannings oerfarenhet: »här är ej genialitet i någon som helst form utan den rena desperationen». Møller påpekar vidare, att det engelska sändebudet Jackson, som skulle bringa danska regeringen Englands ultimatum, vid ankomsten till Kiel verkligen insåg, att Cannings politik hvilade på oriktiga förutsättningar, men ej hade rygg nog att på eget ansvar låta fordringen om flottans öfverlämnande falla. Å andra sidan föranledde honom dessa betänkligheter att utföra sitt uppdrag hos kronprinsen så sväfvande, att denne ej förstod, hvad de engelska fordringarna egentligen gingo ut på. Resultatet af aktionen blef också som bekant motsatsen af hvad som var Cannings önskan och Englands fördel: Danmark drefs i Napoleons armar. I sina slutord vänder sig förf. mot det hårda bedömande, som kommit den danska politiken till del: den var mahända ej öfverlägsen, men den var raka motsatsen till dum. En framsynt politik hade förstått att i tid gå med England, men det var synnerligen förklarligt, att danska regeringen till det yttersta fasthöll vid sin neutralitetspolitik. — I en exkurs behandlar förf. ingående frågan om den engelska regeringens påstådda kännedom om Tilsitaftalen.

— Professor Nils Edén har nyligen på aktiebolaget Ljus' förlag utgifvit *Peder Swart, Konung Gustaf I:s krönika* med inledning och ordförklaringar (XVI + 162 sid.). Peder Svarts krönika intager som bekant en särställning inom 1500-talets produktion af detta slag genom författarens berättarförmåga, hans goda humör, hans lifliga språk och hans rikedom på anekdoter. Den är i själfva verket ensam i sitt slag och somliga af dess skildringar ha bränt sig in i eftervärldens minne. Som exempel må endast anföras anekdoterna eller

berättelserna om Gustaf Eriksson och Sören Norby, om de olyckliga prelaterna mäster Knut och Peder Sunnanväder, om Hans Brask och Johannes Magni, de humoristiska skildringarna af daljunkern och domprosten mäster Jörans äfventyr i Hälsingland, framför allt den litliga och medryckande skildringen af midsommarriksdagen i Västerås 1527; den sistnämnda går ju igen i våra skolböcker den dag som är. Då Klemmings upplaga (1870) lär vara utgången, förtjänade alltså krönikan väl att ges ut på nytt. Sällsamt, att vi om en så talangfull man, som författaren bör ha varit, känna så litet; han är så godt som anonym. Det framgår af förordet, att utgifvaren, som dock för ändamålet har rannsakat skrifterna, ej haft några nya biografiska data att lägga till dem man redan kände, att han om författarskapet ej har något nytt att meddela. Peder Svart har antagligen, vid utskrifningen af krönikan haft ledning af ett på förhand uppgjordt kronologiskt register eller schema öfver de händelser, som skulle skildras; det historiska materialet är i allt väsentligt hämtadt från muntliga berättelser af konungen själf och af andra personer, som deltagit i händelserna eller hört dem förtäljas; han har i mycket ringa grad användt arkivhandlingar; traditionen är den källa, ur hvilken han hämtat innehållet i sin krönika: i dessa satser summerar utgifvaren resultatet af sina undersökningar i afseende på krönikans komposition, och vi frukta för, att man icke för närvarande lyckas komma längre. Man kan ju tänka sig, att den minnesgode konungen mången afton berättat om sin ungdoms äfventyr, om de första stridsåren, deras vedermödor och lysande framgångar, att han med sin stundom något obarmhärtiga humor karakteriserat sina motståndare och att Peder Svart suttit bland lyssnarna.

Till grund för den nya editionen ligger naturligtvis samma handskrift, som redan Klemming användt för sin upplaga och som man på goda grunder ansett vara författarens egen eller af honom begagnad. Handskriften har som bekant ett par luckor, i det två blad äro bortrifna, bl. a. det första, och har fått en kortfattad, tämligen tarflig fortsättning ända till konungens död. På samma sätt som sin närmaste föregångare utesluter den nye utgifvaren denna fortsättning och stannar liksom han med året 1533. För att få de nämnda luckorna fyllda har han vidare företagit en rätt intressant klassifiering eller gruppering af den mängd handskrifter, som föreligga, med utgångspunkt och indelningsgrund i själfva inledningen till krönikan. Han har på så sätt kunnat uppställa tre typer, betecknade med A, B, C. I typen C, som utmärker sig för en mycket vidlyftig genealogisk utredning, gående tillbaka ända till konung Halsten, finner han på goda skäl en senare bearbetning. Klemming har begagnat typen B, själf föredrager den nye utgifvaren typen A, såsom varande den enklaste. Det är ju möjligt, att han har rätt. Det starkaste beviset synes oss ligga däri, att Mårten Helsings bearbetning, hvarom mera nedan, företer i sina inledningsord en viss motsvarighet. Men att den af utgifvaren begagnade handskriften af

A-typ skulle vara den lämpligaste är kanske mera tvifvelaktigt. Peder Svart skulle sålunda börjat sin krönika med orden: »När man skref anno 1490 (1496) på Herrans Christi himmelferdzdag, hvilken tha föll thenn 12 maji, blef *han* boren och född till verden på Rydboholm . d. v. s. han skulle omtalat Gustafs födelse utan att nämna honom vid namn eller antyda hvem han var. Det tyckes förutsätta några ord eller meningar, som gått förut. Det kunde under sådana förhallanden sättas i fråga, om det icke rent af varit bättre att begagna sig af Mårten Helsings bearbetning, som helt visst rätt nära anslutit sig till Peder Svarts text.

Nämnda bearbetning, som af utgifvaren i inledningen beröres och af hvilken blott ett fragment föreligger, saknar ej intresse och man kan af fragmentet bilda sig en god föreställning om mäster Martens förfaringssätt. Han har icke så litet utvidgat föregångarens framställning och tillagt anekdoter eller uppgifter, som äro roliga nog. Han har därjämte sökt förbättra eller hyfsa hans språk genom att ändra alla en smula självsvåldiga och dialektiska uttryck, som icke minst göra detsamma pikant. Ett par exempel må anföras. Enligt Peder Svart berömde sig danskarna under Gustaf Erikssons vistelse på Jylland bl. a. öfver, att de så ofta hade »hiadt» (lurat) de godtrogna svenskarna med söta och fagra ord. Mårten Helsing har helt städadt, att de berömde sig icke litet däraf, »att de sa manga resor hade bedragit med deras skenfagra och ljufliga ord de godtrogna svenska män». »Af slike försmädelser och sarcasmis», heter det strax efter hos Peder Svart, »blef thenne Gustaf Eriksson öfvermattan betagen af ängslan och grämelse.» Mäster Mårten skrifver: »Udaf sådane theres föraktelige tal och bespottelse» o. s v. Det hade mahända icke saknat intresse, om den sistnämndes bearbetning som en bilaga fått åtfölja krönikan.

Det har väckt ett visst uppseende, att den af utgifvaren för inledningen använda handskriften som Gustafs födelseort angifver Rydboholm i stället för Lindholm. Någon större betydelse torde ej kunna tillmätas detta förhållande, da så många yngre krönikor och bland dem den s. k. Brahekrönikan ha Lindholm som födelseort. I den använda handskriften är också en kraftig rättelse gjord till »Lindholm i Upland». En äldre tradition synes sålunda smaningom ha blifvit beriktigad. Den uppgift om födelsetiden, som möter i den af Ahnfelt utgifna krönikan, den 3 maj, d. v. s. dagen före Kristi himmelfärdsdag 1497, kan icke heller anses ha förlorat sitt vitsord genom de afvikande uppgifterna hos ifrågavarande handskriftsgrupper.

Texten är synbarligen atergifven med synnerlig omsorg och det vidfogade ordregistret med förklaringar underlättar dess användande. I afseende på själfva principerna för atergifvandet äro vi visserligen i atskilligt af en annan mening men finna ej här anledning att upptaga frågan till diskussion. Vi sluta i stället med den önskan, att utgifvarens företag må röna all den uppmuntran det i hög grad förtjänar.

(*Ehd.*)

— Af Teodor Holms förtjänstfulla framställning af det svenska postverkets historia, *Sveriges allmänna postväsen*, har åter en ny del utkommit, fjärde bandets första hälft (Sthlm, Norstedt 1912: XIII + 312 sid., pr. 3 kr.), behandlande åren 1677—1697.

— Af bibliotekarien dr J. A. Almquists förut i denna tidskrift uppmärksammade bibliografi öfver *Sveriges bibliografiska litteratur* ha, sedan vi sist omnämnde densamma (årg. 1909, sid. 58), ytterligare tre häften utkommit (bd 2: h. 3, 4, bd 3: h. 1) och för att det stora arbetet skall föreligga färdigt fattas nu endast registret. Af de nu omnämnda häftena inrymmer det första (II: 3), utgifvet 1910, folkbibliotek, upptagande sammanlagdt inemot 800 nummer. Denna del är naturligtvis af stor betydelse för den, som vill förskaffa sig en uppfattning af folkbiblioteksväsendets nuvarande ståndpunkt i vårt land. Det andra häftet (II: 4), utgifvet 1911, erbjuder för historikern större intresse, i det det behandlar enskilda bibliotek, fördelade under rubrikerna kungliga personers bibliotek, godsbibliotek och enskilda personers bibliotek i två grupper: 1400-talet—1750, 1751—1910. Äfven denna afdelning upptager omkring 800 nummer, och torde speciellt afdelningen enskilda personers bibliotek för både litteraturhistorikern och häfdaforskaren vara af stort värde. Till de under självständiga nummer upptagna bibliografierna har förf. dessutom från 1751 under resp. år lämnat listor öfver i kungl. biblioteket befintliga bokförteckningar, till största delen bokauktionskataloger försedda med ägarnes namn; samlingen har kompletterats dels ur tillförlitliga tryckta källor dels efter meddelanden från Uppsala universitetsbibliotek. I de fall, då förteckningarna redan upptagits under själfständiga nummer, hänvisas dit. Det tredje häftet slutligen, utgifvet i år, innehåller typografi och bokhandtverk äfvensom supplement till föregående delar jämte tilllägg och rättelser. Det största intresset inom detta häfte erbjuder naturligtvis afdelningen boktryckerikonstens historia, uppställd under rubrikerna i allmänhet och i utlandet, i Sverige och i Sveriges forna besittningar och omfattande inemot 125 nummer.

Då det stora verket nu praktiskt taget föreligger afslutadt, vilja vi lyckönska dess upphofsman till resultatet af hans lika energiska som mödosamma arbete. För honom själf bör det vara en tillfredsställelse att lämna ifrån sig ett arbete i så hög grad vittnande om lärdom och arbetskraft. För en hvar, som sysslar med historiska forskningar, kommer hans bibliografi och särskildt vissa afdelningar af densamma att blifva en utmärkt uppslagsbok, för hvilken den historiska vetenskapen till honom stannar i stor tacksamhetsskuld.

— Liksom intresset för personhistoria så har ock under senare år intresset för topografi varit stadt i en snabb och glädjande tillväxt. Till det svenska stadsväsendets historia har en mängd bidrag publicerats, visserligen af rätt växlande värde; flera af våra största

bruk ha föranstaltat skildringar och delvis mycket värdefulla sådana af de öden de genomgått, och äfven flera historiska godsbeskrifningar ha sett dagen — erinras må om det af framlidne grefve C. Trolle-Bonde utgifna stora arbetet om Trolleholm. Ett nytt bidrag till sistnämnda gren af den topografiska litteraturen föreligger i den beskrifning öfver *Tenhults Herrgård*, som på bekostnad af gårdens nuvarande ägare direktör E. L. Hartmann utgifvits af Rudolf Björkman (Jönköping 1912; 161 sid.). I detta arbete lämnas först upplysningar om godsets ägare så långt tillbaka de kunna följas. Därefter meddelas utdrag ur kammararkivets handlingar jämte aftryck af eller redogörelse för andra aktstycken rörande godset, bl. a. beträffande de i Tenhult under 1770-, 1780- och 1790-talen företagna storskiften. Den topografiska afdelningen af boken afslutas med en beskrifning af Tenhults herrgård, sådan den i nuvarande tid ter sig. Bokens senare del är ägnad åt sägnerna om den bekante Michel i Tenhult och hans bragd under Gustaf Adolfs danska krig. Förf. aftrycker där de skildringar af Rogberg (Historisk beskrifning om Småland, Karlskrona 1770) och Allwin (Beskrifning öfver Östbo härad, Jönköping 1852) hvarifrån senare framställningar stamma. Han sammanställer därefter de uppgifter, som ur samtida material kunna hämtas om Michel i Tenhult, uppvisar genom en kritisk analys, att skildringarna hos Rogberg och Allwin frånsedt själfva grundfaktum ej kunna vara trovärdiga, och gör därefter som det synes på goda skäl gällande, att den i sägnen förtalda bragden af Michel varit ett öfverfall på en af Albert Skel till Fusinge anförd dansk ryttaretrupp den 26 juli 1612. Den öfverfallna truppens anförare har själf några dagar senare i ett bref till sin hustru skildrat stridens förlopp. Denna lilla skarpsinniga undersökning utgör det från historikerns synpunkt värdefullaste i det typografiskt väl utstyrda arbetet.

— Ett oumbärligt bibliografiskt hjälpmedel för en hvar, som sysslar med studiet af tysk historia, är som bekant Dahlmann-Waitz' utmärkta *Quellenkunde der Deutschen Geschichte*. Det regelbundna utgifvandet af nya och till jämnhöjd med den rastlöst fortgående forskningen förda upplagor vittnar om den vidsträckta användning, som arbetet med all rätt fått. År 1906 utkom en sjunde upplaga under redaktion af Erich Brandenburg och i år föreligger en åttonde (Leipzig, K. F. Koehler 1912; XX + 1290 sid., pr. 28 mark) ombesörjd af P. Herre, för Historisk Tidskrifts läsare bekant bl. a. genom utgifvande af en förtjänstfull Quellenkunde zur Weltgeschichte, som i föregående årgång omnämnts. Vid utarbetandet af den Dahlmann-Waitz-ska handbokens förra upplaga medverkade fem medarbetare, vid den sista upplagans utgifvande har arbetet fördelats på icke mindre än 42 medarbetare, bland hvilka många af de berömdaste forskarna på historiens olika områden — en Bernheim, Bresslau, Fournier, Friedjung, Hauck, Mirbt, Rachfahl, Seeliger för att nu endast nämna

några af de mest bekanta. Själfva uppställningsschemat är det från den förra upplagan kända, men vissa partier ha grundligt omarbetats eller åtminstone väsentligt utvidgats. Mest förändrad är den allmänna afdelningen, där tvenne helt nya områden metodologi (af Bernheim, 40 nummer) och biblioteksvetenskap (af Brandi, 39 nummer) tillkommit. Därjämte har själfva uppställningen gjorts mera öfverskådlig och systematisk, hvarvid särskildt specialafdelningarna såsom författnings-, ekonomi-, kyrko-, undervisnings- och litteraturhistoria synas ha vunnit. Mindre genomgripande är omgestaltningen af de efter den allmänna historien följande särskilda tidsperioderna; omarbetad är dock den förhistoriska afdelningen (af Hoernes m. fl.), betydligt utvidgade partierna om Österrikes historia under 1800-talet (af Friedjung), tillökadt Hohenstaufernas tidsskede (af Hofmeister). I sin helhet har förteckningen vuxit med omkring 3,000 nummer. Systematiskt genomgången är litteraturen fram till årsöfvergången 1910/1911; till de viktigaste nya arbetena har hänsyn kunnat tagas fram till våren innevarande år.

Hvad beträffar den behandling den svenska historien, i den mån den berör den tyska, fått i den nya upplagan, är det naturligt, att åtskilliga anmärkningar kunna göras. Först och främst saknar man där — och ibland ej utan förvåning — arbeten, som med det Dahlmann-Waitz-ska verkets allmänna anordning följdriktigt bort finnas där. Sådana äro t. ex. den Geijer-Carlson-Stavenowska teckningen af Sveriges historia i Heeren-Ukerts stora statshistoria, den äldre Carlsons och Malmströms bekanta arbeten, den nya under E. Hildebrands ledning utgifna rikshistorien, Biografiskt lexikon (det danska finnes upptaget!) samt Silfverstolpes Historiska bibliotek. I afseende på en mängd viktiga urkundsserier såsom t. ex. Historiska Handlingar, samt några bland de af Riksarkivet utgifna serierna äro de meddelade uppgifterna ej up to date. I fråga om Styffes bekanta Bidrag nämnes underligt nog ej femte bandet (som utkom 1884) och af Svenskt Diplomatarium synes hela den äldre serien helt enkelt ha borttappats, ehuru den senare serien vederbörligen upptagits. De bibliografiska uppgifterna om ett sådant hufvudverk som Sveriges traktater äro helt och hållet oriktiga. Äfven flera arkivaliska och bibliografiska arbeten af betydelse för den svensk-tyska historien söker man förgäfves. I parentes må anmärkas, att de flesta här ofvan angifna desiderata påpekades redan 1894 af E. Hildebrand i en i denna tidskrift (s. 74, 75) införd recension af arbetets sjätte upplaga. Å andra sidan skall villigt medges, att i afseende på smärre monografier uppgifterna ej sällan äro af en rent förbluffande fullständighet, ehuru urvalet dock är en smula oberäkneligt. Så upptages Edéns bekanta undersökning om Schlippenbachs beskickning till Tyskland 1654—1655, men ehuru åtskilliga boktitlar ges rörande nordiska krigets historia, medtages ej samme författares för den allmänna historieuppfattningen långt viktigare undersökning om grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen. I det hela torde man emellertid kunna säga, att för den, som önskar orientera

sig i Sveriges historia, det ej torde falla sig alltför svårt att med ledning af de arbeten som upptagits få erforderlig kännedom om det viktigaste af vår historiska litteratur i dess helhet. Själfva boktitlarna äro i allmänhet erkännansvärdt korrekt återgifna.

Frånsedt de anmärkningar, vi från svensk historisk synpunkt ansett oss böra framställa mot arbetet i dess senaste gestalt, är det oss en glädje att betyga utgifvaren och hans medarbetarestab var erkänsla för det i det väsentliga dock så förtjänstfulla sätt, hvarpå de löst sin svåra uppgift, äfvensom att tillönska deras arbete en så vidsträckt spridning som möjligt. Det vore i själfva verket endast en välförtjänt lön för ett lika självförnekande och mödosamt som för den historiska vetenskapen nyttigt arbete.

— I ett af de senast utkomna häftena af Heimdals småskriftserie (N:r 13) har professor H. Schück gifvit en kortfattad och klar framställning af *Universitetens uppkomst* (Sthlm, Hugo Geber, 1912; 21 sid.; pr. 25 öre).

— Af professor Harald Hjärnes hand föreligga tvenne nya arbeten. Det ena härleder sig från de märkliga föreläsningar öfver *Stat och Kyrka*, som förf. på Olaus-Petri-stiftelsens anmodan höll vid Uppsala universitet vårterminen 1912 (Sthlm, Hugo Geber 1912; XV + 210 sid.; pr. 3,50 kr.) Det andra af de båda arbetena, åt hvilket förf. gifvit titeln *Ur det förgångna* (Stockholm, Ljus 1912; 270 sid.; 4 kr.), innehåller i något öfverarbetad form ett antal historiska uppsatser, som på olika ställen varit tryckta under åren 1884—1893. Vi skola i något af de närmaste häftena återkomma till dessa arbeten.

— Af den nya upplagan af professor Kjelléns bekanta arbete om *Stormakterna* har nu andra delen utkommit (Sthlm, Geber 1912; 179 sid.; pr. 2,75 kr.). Den nya delen, hvars utgifvande af sjukdom blifvit fördröjdt, behandlar Frankrike och Tyskland. I sin helhet torde arbetet, enligt författarens i företalet uttryckta förhoppning, kunna föreligga färdigt våren 1913.

— Af den förut i denna tidskrift omnämnda stora lefnadsteckning öfver *Geheimekonferentsraad Carl Georg Andræ*, författad af sonen P. Andræ, har utgifvits ett supplementhäfte (Köpenhamn, Lehmann & Stage 1912; IV + 207 sid.). Detta häfte innehåller, utom personregister och en af general V. H. O Madsen upprättad förteckning öfver Andræs vetenskapliga arbeten, dels några aktstycken rörande hans anställning vid krigshögskolan och tjänstgöring under 1848—50 års krig dels några bidrag till den vid Isted fallne utmärkte strategen Læssøes biografi. Denna del af arbetet, förut utgifven separat under titeln *Werner Hans Frederik Abrahamson Læssøe* (Köpenhamn, Lehmann & Stage 1912; VI + 142 sid.) grundar sig på mellan Andræ och Læssøe växlade bref och innehåller bland annat några reflektioner om den skandinavistiska rörelsen i de tre länderna.

Gustaf IV Adolf och general Moore.

AF

SAM. CLASON.

(Fortsättning från första häftet.)

4. Murrays besök i England. Den nya instruktionen.

Det var, såsom vi senast sågo, den 21 maj, som öfverste Murray från Stockholm anlände till Göteborg; och någon af de närmaste dagarna affärdades han därifrån af general Moore till England för att skaffa nytt besked. Till London anlände han den 29 maj på morgonen [1] och återvände därifrån tidigast den 3 juni. Först samtidigt med honom hade emellertid åtminstone såväl hans tre sista depescher från Stockholm — af den 16, 17 och 18 maj — som Moores bref af den 21 nått sin adressat, lord Castlereagh,[2] och det är således under det färska intrycket af både dessa och hvad Murray muntligen kan hafva meddelat, som kabinettet vid S:t James bestämde sin hållning.[3]

Den fann sitt uttryck i nya skrifvelser från Castlereagh till Moore, daterade den 2 juni. En rörde de svenska operationerna, två konungens kraf angående befälsrätten.

I det senare hänseendet gick det brittiska kabinettet, som bekant, ett godt stycke till mötes, och det väsentliga innehållet af dess svar har länge varit kändt genom de två noter i frågan, som efter Murrays återkomst till Stockholm öfverlämnades till svenska regeringen.[4] Det gick som be-

---

[1] Enligt Adlerbergs depesch af d. 31 maj.

[2] Enligt påteckningar å brefven. Svaret till Moore af d. 2 juni talar äfven om ett bref från honom af d. 24, hvilket väl bör vara det af d. 25.

[3] Närmare om Murrays depescher, se bil. 1.

[4] Båda äro i tämligen korrekt öfversättning tryckta i Hist. Tafla, II, Bil. N:r 15 och 16. N:r 16 är en af Moore gjord sammanfattning af hvad hans instruktioner innehöllo i saken, och upplästes af honom för konungen i en konferens d. 16 juni; N:o 15 är Thorntons not till Ehrenheim i samma sak. Numera äro emellertid Castlereaghs båda bref om befälsrätten tryckta i Diary, II, sid. 212 ff.

kant ut därpå, *att* Moore skulle anse sig stå under konungens af Sverige befäl *under den tid han vistades i hans länder* — således ej utom Sverige — dock under det förbehåll, att Gustaf Adolf underrättades om de inskränkningar i fråga om truppernas användande, som bestämts från England i instruktionerna för Moore och alltså därefter kunde rätta sina befallningar, vidare *att* den äskade uppsägningstiden skulle iakttagas och då gälla ömsesidigt, och slutligen *att* de engelska truppernas förpliktelse att agera såsom särskild kår icke — under vissa förutsättningar som här kunna förbigås — skulle lägga hinder i vägen för gemensamma operationer med den svenska krigsmakten. I själfva skrifvelserna till Moore stod dessutom, att om i fråga om truppernas användande konungen af Sverige med stöd af sin befälsrätt skulle beordra något, som afveke från de i Moores instruktioner följda principerna, och som syntes honom vara af tillräcklig betydelse för att motivera en vägran att lyda order, så ägde han rätt att efter föreställningar göra detta, hänskjuta saken till England, ja, *i nödfall*, utan att inhämta order därifrån, själf sända trupperna tillbaka.

Beträffande åter operationsplanerna var kabinettet i London vida mer återhållande. Det ansåg sig ha funnit, att Sverige för ett angrepp på Seland endast kunde disponera 16,000 man och detta blott genom att lägga hela gränsen mot Norge fullständigt öppen. Men äfven då kunde ett dylikt anfall med blott 26,000 man svenskar och engelsmän ej sättas i gång utan stor risk att misslyckas och att, äfven om det lyckades, blottställa hela Sveriges säkerhet. Än farligare blefve förslaget på grund af ryssarnes ställning i Finland och deras utvägar att därifrån öfver Bottniska viken angripa Sverige. Annorlunda hade läget varit, medan Finland ännu varit i svenskarnes hand, och Norges stridskrafter slumrande; då hade fördelen att erhålla Stora Bält såsom gräns mot hufvudattacken varit af största vikt, men nu skulle företaget öfverstiga Sveriges krafter, så framt konungen ej ville för Selands eröfring helt och hållet öfvergifva tanken på att försvara Sverige, och äfven i sadant fall skulle svårigheten att försvara Seland mot ett af fienden intaget Skåne vara minst lika stor som nu att försvara Skåne mot angrepp från Seland. På dessa och många andra

skäl borde konungen af Sverige lätt kunna öfvertygas, att då Hans Brittiska Majestät nekade att samtycka till operationerna mot Seland, han leddes af hänsyn omedelbart förbundna med Sveriges egen säkerhet.

Hvad åter anginge operationer mot Norge, kunde sådana tänkas med två skilda syften: det ena att eröfra Norge, det andra att drifva det till neutralitet eller genom ett plötsligt slag sätta det ur stånd att sedermera angripa. Redan förut hade Moore fått order att framhålla för den svenska regeringen, huru riket måste försvagas genom Norges eröfring och bevarande, och ett försök i den vägen syntes den engelska regeringen alltför äfventyrligt; man borde i Sverige betänka, om, hellre än att besätta Seland eller Norge, det ej vore vida bättre att blott hålla sig på defensiven inom egna gränser. Hvad åter anginge en offensiv mot Norge med mera begränsadt syfte, så erkändes gagnet af en sådan i syfte att afväpna Norge före kommande vinter; härom ville man dock ej afgöra i London, och bestämde sig konungen af Sverige för offensiv mot Norge, borde Moore samverka vare sig genom en diversion åt Kristiansand eller på annat sätt, som konungen af Sverige föresloge, och som Moore ej ansåge oförenligt med hjälpkårens säkerhet.[1] I fråga om andra smärre operationer, som varit på tal i Stockholm, finge Moore fria händer att samråda med den svenska regeringen.

Skrifvelsen slöt med en förklaring, att det var med mycken förvåning och missnöje man, efter den svenske ministerns i London ovillkorliga försäkran (som allena gjort, att trupperna fått afresa), förnummit, att någon tvekan skulle hafva uppstått hos konungen af Sverige med hänsyn till deras landstigning. Det framginge ej af Moores bref, om han ansåge en sådan åtgärd nödvändig för deras hälsa och bekvämlighet, eller om han lagt saken den svenska regeringen på hjärtat. Thornton hade emellertid fått order att

[1] »Should His Swedish Majesty finally determine upon prosecuting of operations against Norway, it is His British Majesty's pleasance, that you do cooperate with His Sw. M:y forces, either by operating a diversion on the side of Kristiansand or in such other manner as may be proposed to you by H. S. M:y and as you may not deem inconsistent with the safety of your corps.»
Instruktionen tryckes i utdrag såsom bilaga.

tolka konungens af England känslor i saken och att låta förstå, att om ej de mest oinskränkta lättnader i detta hänseende erbjödes, trupperna genast skulle få order att återvända.[1] En afskrift af denna skrifvelse afgick ock samma dag till Thornton.[2]

Genom denna nya instruktion af den 2 juni hade sålunda den eventualitet af den engelska kårens användning mot Seland, som ställts i utsikt genom tilläggsinstruktionen af den 1 maj, åter definitivt afskurits; och Moore och Murray hade på denna punkt fått sin vilja igenom. I hvad mån militära grunder nödvändiggjorde en sådan utgång, kan ju ej af en lekman afgöras; tydligt är emellertid, att bakom de skäl, som anförts, utefter hela linjen låg ett underskattande af Sveriges stridskrafter och ett öfverskattande af fiendens. I fråga åter om en operation mot Norge hade Moore lika bestämdt fått order att rätta sig efter den svenske konungens önskningar, så framt hans kårs säkerhet tilläte det, och i fråga om befälsförhållandena hade Gustaf Adolfs önskningar rönt afseende, ehuru blott för det fall att hjälpkåren uppehölle sig inom Sverige. Beträffande landstigningsfrågan åter hade det engelska krafvet fått en mycket bestämd form, där den, som ville truppernas återkallande, lätt kunde finna anledning att framkalla det.

Till historien om Murrays besök i England hör emellertid ännu en episod, som ej får förbigås, enär den säkerligen öfvat inflytande på det följande. Det är den uppfattning af det skedda, som delgafs Adlerberg, åtminstone enligt hans egna relationer. Äfven under mellantiden mellan Moores första afresa och Murrays återkomst hade frågan om Seland varit å bane mellan honom och den engelska regeringen, och han kunde sålunda den 17 maj i depesch

[1] »His Majesty has learnt with much surprise and dissatisfaction, after the unqualified assurance received from the Swedish minister at this court (upon which assurance alone the troops under your command were suffered to proceed from hence), that any hesitation should have existed on the part of H. S. M:y with respect to their being permitted to land. It does not appear from your letters, whether you felt such an arrangement necessary for the health and comfort of the troops or whether you pressed it upon the attention of the Swedish Government. Mr Thornton has however been instructed to represent to the King of Sweden H. M:ys feelings upon this object and to intimate, that unless the most unreserved facilities are afforded in this respect, the troops are immediately ordered to return to England.»

[2] Någon direkt instruktion till Thornton att frambära dessa anmärkningar till den svenska regeringen blef däremot ej afsänd.

hem meddela, att ett samtal med Canning och Castlereagh icke lämnade något tvifvel, att Selands återeröfring alldeles säkert inginge i fälttågsplanen, blott Sverige därtill kunde medverka med tillräcklig styrka; Moore hade fått oinskränkt fullmakt.[1] Under dagarna för Murrays Londonbesök träffade Adlerberg vid olika tillfällen samman med medlemmar af regeringen Den 29 maj sade honom Canning, att enligt Thorntons depesch af den 17 maj från Sverige ginge där under konferenserna mellan konungen och Murray allt efter hans önskningar, och dagen därpå, då Adlerberg för viscount Fitz-Harris i kabinettet visade en kopia af konungens bref den 17 maj till Moore, uttalade sig denne lofordande om olika punkter däri, och upprepade, att Thornton af förhandlingarna förutsade mycken framgång.[2] Så träffades den 31 maj åter Canning, som nu bl. a. betonade nödvändigheten af truppernas landstigning, under det att operationsplanen diskuterades, samt därpå ifråga om Seland visserligen sade, att Murray borde hafva föreställt konungen, att den engelska styrkan i förening med 16,000 svenskar ej vore tillräcklig för företaget, men därpå tillade, att »*då Moore har fullmakt att göra, hvad han anser lämpligt, skall denna affär helt och hållet bero på hvad som bestämmes mellan konungen och honom*, utan att han behöfver nya instruktioner».[3] Slutligen hade Adlerberg den 2 juni äfven ett samtal med Murray själf, som just nu närmare utvecklade sitt påstående, att han föreslagit konungen Norge först och Seland sedan,[4] men att då konungen insisterat på Seland först, han måst referera till Moore, och att då deras instruktioner blott rörde operationer mot Norge, Bornholm och Kronstadt,[5] han hemsändts till London för att under-

[1] Uppgiften var ju skef, eftersom tilläggsinstruktionen af d. 1 maj åtminstone principiellt hänsköt frågan om Seland till särskilda förhandlingar i London.

[2] »Mr Fitz-Harrys me dit, que mr Thornton avait rendu compte des conferences du colonel Murray, et que ce ministre en augurait beaucoup de succés.» Viscount James Fitz-Harris, mera känd under titeln earl af Malmesbury, var en af Englands dåtida mera bemärkte diplomater, nära allierad med Canning.

[3] »Mais», ajouta mr Canning, »le Général Moore ayant les pleinspouvoirs de faire tout ce qu'il jugera faisable, cette affaire dépendra entièrement de ce qui sera decidé entre Sa Majesté et lui, sans qu'il ait besoin pour cela de quelques nouvelles instructions d'ici..»

[4] Se närmare bil. 1.

[5] Ett efter tilläggsinstruktionen af d. 1 maj falskt påstående.

ställa ministären denna nya plan. Han hade därpå tillagt att det svar rörande denna sak, hvars bärare han vore, vore »af den mest tillmötesgående natur», så att med en smula eftergifvenhet å konungens sida han smickrade sig, att allt skulle gå väl.[1] Konungens önskemål rörande befälsrätten kunde ej vara mer befogade och rimliga; enda återstående svårighet — om befälet utom Sveriges gränser — rörde en uteslutande formell fråga och vore redan arrangerad genom ömsesidiga förklaringar mellan Armfelt och Moore att vid behof tjäna under hvarandras befäl. Murray hade vidare understrukit nödvändigheten af att kåren finge landsättas, medan operationsplanen fixerades, och Adlerberg betonade sin öfvertygelse, att den annars skulle återvända. Därjämte hade Murray förklarat, att »ehuru Moores fullmakter vore så vidtgående, att han kanske ej skulle behöft begära särskilda instruktioner af den brittiska regeringen för att agera mot Seland, *denna* (= regeringen) *ingalunda motsatte sig detta företag, för så vidt det vore möjligt att utföra det med någon sannolikhet till framgång*, och att *bestämmandet i detta hänseende skulle helt och hållet bero på hvad som slutligen kunde öfverenskommas mellan konungen af Sverige och Moore.*»[2] Adlerberg hoppades alltså, att vid Murrays återkomst allt skulle ordnas till konungens fulla tillfredsställelse, men underströk själf eftertryckligt krafvet påsvensk eftergift i landstigningsfrågan.

Man kan ej annat än häpna öfver denna framställning till Adlerberg af den nya instruktionens innehåll. I rak strid mot hvad som bestämts, underrättades den svenske gesandten, att frågan om Seland fortfarande stode öppen, och att det skulle bero på förhandlingar mellan konungen och Moore, om en operation i den riktningen skulle sättas i verket. Förhandlingarna hade ju äfven tidigare erbjudit

[1] »Mr Murray a ensuite ajouté, que la reponse, dont il serait le porteur à ce sujet, était de la nature la plus conciliante et qu'il se flattait qu'avec un peu de condescendence de la part de Votre Majesté tout irait bien.» »A ce sujet »måste här syfta på Selandsfrågan.

[2] Il [= Murray] m'a au reste assuré, que quoique les pleinpouvoirs du General Moore sont si étendues, qu'il n'aurait pas eu besoin peut-être de demander des instructions particulières du Gouvernement Britannique pour agir contre la Selande. celui-ci ne s'oppose aucunement à cette entreprise pour autant qu'il sera possible de l'executer avec quelque probabilité du succès et que la détermination à cet égard sera finalement convenue entre Votre Majesté et le Général Anglais.» Adlerberg d. 3 juni 1808.

exempel på liknande oriktigheter i framställningarna till svenskar, men knappast någon af så flagrant art som denna.[1]

5. Förhandlingarna i Stockholm den 16—21 juni.

Med sitt nyvunna besked begaf sig Murray den 2 juni åter till Göteborg, dit han anlände den 11. Moore var ej nöjd med resultatet; han fann, enligt sin *Diary*, sina instruktioner otydliga och motsägande.[2] För säkerhets skull sände han Castlereagh ett meddelande, huru han tolkade dem; det inneböll, att utom ifråga om Seland, hvars angripande den engelska regeringen bestämdt motsatte sig, han, hvilka andra operationer konungen af Sverige än föresloge, hade att, om han ej kunde afråda honom därifrån, ställa sig under hans befäl och lyda hans order, så framt han ej skulle anse dem stridande mot sina instruktioner och af nog vikt att rättfärdiga ett sådant steg, i hvilket fall

[1] Möjligen skulle någon förklaring kunna sökas däri, att Murrays samtal med Adlerberg hölls den 2 juni på middagen, och att enligt hans uttalanden till Adlerberg, Castlereagh då ej ännu lagt sista hand vid den nya instruktionen. Efter den ståndpunkt Murray och Moore tidigare själfva intagit i saken, och den bestämdhet, hvarmed Murray nu yttrar sig om det svar, han samma kväll skulle återföra till Sverige, kan det dock icke antagas, att han skulle varit okunnig om dess innebörd på denna afgörande punkt, låt vara att det ej var slutredigeradt. Äfven andra hans uppgifter under samtalet äro ju, såsom framgår af bil. 1, för öfrigt oriktiga.

Frågan om Seland var under samma dagar jämväl annorledes på tal, nämligen under ett samtal d. 31 maj mellan Adlerberg och den ofvan (sid. 33, not 1) omnämnda framstående engelska militären öfverste Gordon. Denne var fortfarande under vissa förutsättningar en anhängare af Selandsföretaget; i Finland ansåg han ryssarne alltför öfverlägsna och i Norge blott enstaka framgångar, men ej landets underkufvande stå att vinna. »Mitt råd», sade han, »som jag aldrig upphör att söka göra gällande, är att Sveriges säkerhet beror uteslutande på ockupationen af Seland»; och saken vore ej mindre viktig för England än för Sverige. Svenskarna borde därför för närvarande afstå från företag mot Norge och förena sig med engelsmännen för att bemäktiga sig Seland. Danskarna på Seland voro 26,000, fransmännen i Holstein 32,000, men dessa kunde hindras att komma öfver, och mot danskarna behöfdes blott omkring 40,000. Sverige kunde nog uppbringa 20,000 och då vore det ej omöjligt för England att sända ytterligare 9,000. Adlerberg inberättade naturligtvis äfven detta i sin depesch af d. 31 maj.

Gordon, som emellertid torde känt, att någon ytterligare förstärkning från England ej vore sannolik, skref d. 3 juni till Moore, att man i det engelska högkvarteret gillade hans hållning, att det ej heller syntes Gordon, som om genom Moores trupper något kunde uträttas vare sig för Moores rykte eller för den gemensamma sakens gagn, att Moore emellertid borde göra sin plikt efter bästa förmåga och ej misströsta, om han blefve instängd i Norge. Diary, II, sid. 217 ff.

[2] Diary d. 25 juni (II, sid. 220 ff.). »The instructions are upon the whole sufficiently inexplicit and contradictory». Han var jämväl missnöjd, att Castlereagh blott med instruktionerna besvarat hans bref.

han vore bemyndigad att först göra föreställningar och slutligen återkalla trupperna.[1] Betecknande för Moore är den här af honom inskjutna satsen om hans förpliktelse att söka »afråda svenskarne från operationer»![2] Det kan nog ock ifrågasättas, huruvida han ej var på oriktig väg, då han tydde sin rätt att vägra lyda order såsom afseende detaljåtgärder inom andra operationsområden än Seland; antagligen hade klausulen tillkommit just för att skydda hans kår från att sändas dit.[3] Emellertid beslöt han sig för att med Murray skynda till Stockholm för att närmare förhandla med konungen och lät trupperna intill sin återkomst ligga embarkerade under befäl af general Hope.

Till Stockholm anlände Moore och Murray den 14 på kvällen, och där begynte nu de slutförhandlingar, som omsider ledde till brytningen. De skedde dels under muntliga konferenser — mellan konungen och Moore den 16, 18, 20 och 23 juni, sistnämnda dag i närvaro jämväl af Murray, Wetterstedt samt generaladjutanterna Tibell och Rayalin, samt mellan konungen och Murray den 25, 26 och 27 juni — dels genom not- och brefväxling mellan Ehrenheim och Thornton.[4] *Historisk Tafla* har i öfversättning tryckt en del handlingar i målet; *Diary* och aktstycken i Public Record Office lämna emellertid möjlighet till väsentliga kompletteringar.

[1] »That except in the case of Zealand, against which attack His M:ys Government are quite decided, whatever other operations H. S. M:y may propose, if I cannot dissuade him from it, I am to place myself under his command and follow his orders, unless they should be such as I consider at variance with my instructions and in their nature sufficiently important to justify such a step; in this case I am authorized first to remonstrate and finally to withdraw the corps.» Moore till Castlereagh d. 11 juni 1808.

[2] I öfverensstämmelse härmed står ock hans dagboksanteckning, att de nya instruktionerna »give a great many good reasons why an attack on Norway should not be attempted».

[3] Man visste ju af Murray, att Gustaf Adolf var benägen att tolka sin befälsrätt såsom en befogenhet att sända hjälptrupperna hvart som helst.

[4] I Hist. Tafla, II, äro i öfversättning tryckta dels under förhandlingarna växlade noter och förslag dels ett officiellt protokoll öfver konferensen d. 23 juni. I Public Record Office finnas bl. a. bref från Moore till Castlereagh af d. 17, 19, 23 (2 st.) och 26 juni, vidare af Moore d. 17, 18, och 21 juni uppsatta redogörelser öfver konferenserna resp. d. 16, 18 och 20 samt slutligen af Murray d. 23, 25, 26 och 27 uppsatta redogörelser för konferenserna dessa dagar. Diary har anteckningar af Moore, daterade Stockholm d. 25 och 27 juni samt »H. M. S. Audacious» utanför Göteborg d. 3 juli. Flertalet af de refererande skildringarna härröra alltså från den engelska sidan och kunna således i hvarje fall ej vara partiska för konungen. Att de icke i allo äro fullständiga, kan anses konstateradt, jfr nedan sid. 255, not 1. Från svensk sida finnas i depescher till Adlerberg af den 20, 24, 25 och 27 juni vissa uppgifter om förhandlingarna.

Det kan vara skäl att inleda redogörelsen för dessa förhandlingar med ett preciserande af de ståndpunkter, från hvilka de båda förhandlande parterna måste hafva utgått. Moore's känna vi genom olika redan citerade skrifvelser från honom. I sina instruktioner ansåg han sig hafva ett bemyndigande att afråda svenskarne från alla offensiva operationer och, om sådana ändock skulle anbefallas, en ganska vidsträckt pröfningsrätt att draga sig undan.[1] Men *hvarje* användning af sin kår betraktade han tillika såsom fullständigt gagnlös; det bästa, som kunde göras, vore därför att med det första återsända den, och därtill hoppades han finna någon förevändning i konungens önskningar.[2] Vägrades dess landstigning, stod också numera denna möjlighet öppen.

Hvad åter konungen angick, så visade erfarenheten från Pommern under föregående sommar, att engelska hjälptrupper, som ej lydde uteslutande under hans eget befäl, kunde svika just i behofvets stund och därigenom blifva till verklig fara för hans krigsföring. Landsättning af främmande trupper i Sverige hade han redan förliden höst afböjt och nu ytterligare i april undanbedt sig. Hjälpkårens ankomst hade han däremot önskat uteslutande för offensiva operationer och i all synnerhet för sådana mot Seland. Från England — dess konung, dess parlament, dess folk — hade hans minister i London inberättat upprepade bevis på sympatiuttalanden för honom och hans ihärdiga kamp för den gemensamma saken, allmänna försäkringar om hjälp hade varit frikostiga, och sist hade hjälpkåren afsändts. Adlerberg hade redan vid dess afsändande försäkrat, att enligt de engelska ministrarnes uttalanden offensiva operationer mot vare sig Norge eller Seland ej vore uteslutna från hjälpkårens användning, och att bestämmanderätten skulle tillkomma konungen.[3] Thornton hade efter kårens ankomst till Göteborg i sin officiella not af den 13 maj förklarat, att den finge användas till offensiva företag eller till försvarsåtgärder, allt efter som konungen täcktes anvisa dem. Och ännu efter Murrays sista Londonbesök för inhämtande af nya instruktioner hade Adlerberg meddelat,

[1] Jfr ofvan sid. 239.
[2] Jfr ofvan sid. 46 ff.
[3] Jfr ofvan sid. 28 ff., 40 ff.

att frågen om ett anfall på Seland fortfarande stode öppen.[1] Hela tiden hade därjämte underrättelser ingått, som visade, att af åtskilliga engelska auktoriteter just ett sådant anfall ansågs särskildt anbefallningsvärdt.[2] Konungen hade alltså goda skäl att anse sig alltjämt kunna påyrka ett sådant. Hans och Moores utgångspunkter vid förhandlingarna voro sålunda synbarligen ytterligt motsatta, och motsättningarna tämligen oförenliga. Hvad särskildt Moore angick, önskade han, såsom vi funnit, att det hela skulle gå sönder.

Förhandlingarna fingo under sådana förhållanden en i flere hänseenden ganska enformig karaktär. Det blef från ömse sidor ett stampande på samma fläck; samma önskemål uttalas upprepade gånger och stödjas med samma skäl, men tillbakavisas lika ofta med samma motskäl. En redogörelse i detalj för hvarje samtal är i följd häraf obehöflig; endast vissa hufvudpunkter må framhållas.

Den första konferensen mellan konungen och Moore hölls, såsom nämnts, den 16 juni. Moore förklarade sig enligt sina instruktioner skyldig att ställa sig under konungens befäl, så snart trupperna landstigit i Sverige, men betonade, att detta befäl borde utöfvas i enlighet med de af engelska regeringen träffade begränsningarna, samt framlämnade under form af en verbalnot en resumé af det engelska svaret angående befälsrätten. Konungen genmälde emellertid, att hans öfverbefäl dock vore inskränkt till truppernas vistelse på svenskt område, och lät förstå, att en sådan inskränkning syntes honom egendomlig, om, såsom han förutsatte, trupperna sändts honom just för offensiva operationer. Man hade också sagdt honom, att de ej finge användas mot Seland d. v. s. det företag, han ansåge viktigast, men han kunde aldrig anse sig hafva öfverbefälet öfver trupper, som han ej finge använda, där de allra bäst behöfdes.[3] Så utspann sig en diskussion om Selandsföretaget.

[1] Jfr ofvan sid. 237.

[2] Jfr ofvan sid. 28 ff., 40 ff, 239, not 1.

[3] Den verbalnot, som Moore vid samtalets början öfverlämnade (tryckt i öfversättning i Hist. Tafla II, Bil. 16), innehåller blott de speciella bestämmelserna om befälsrätten, men intet om Seland. Adlerbergs depesch af d. 3 juni, som så kraftigt påstod, att Selandsfrågan ännu stode öppen (jfr ofvan sid. 238) hade anländt till Stockholm d. 15 juni, d. v. s. dagen före samtalet. Af uttryck i detsammas fortgång vill det jämväl synas, som om den Thorntons not till Ehrenheim af d. 16 juni, i hvilken Thornton dels be-

Moore medgaf, att det skulle vara gagneligt, men framhöll, att den engelska regeringen ansåg det outförbart af brist på tillräckliga stridskrafter; konungen försvarade åter aktionstanken under anförande, bland annat, att den angripande kunde koncentrera hela sin styrka mot en punkt, innan den försvarande kunde hinna att dit samla alla sina trupper. En anmärkning af Moore, att Sverige borde afstå från ovissa offensiver för att i stället samla all sin styrka till afvärjande af de angrepp, som om några månader skulle komma, besvarades af konungen med repliken, att han af en så hög officer ej väntat rådet att icke anfalla, då det ju vore väl bekant, att alla de, som nöjt sig med blott defensiv krigföring, blifvit besegrade.[1]

Så drogs äfven frågan om Norge in i samtalet, enligt Moore af konungen, som sporde, om England, när det ej ville medverka mot Seland, måhända föredroge ett anfall på Norge, men, fortfarande enligt Moore, samtidigt sade sig vara obenägen därför på grund, bland annat, af landets oländiga beskaffenhet. Lyckades man, skulle landets bevakande kräfva alla hans krafter; lyckades man åter på Seland, skulle Norge af sig själft falla.[2] Moore förklarade sig alldeles instämma i fråga om svårigheten att eröfra och behålla Norge och tillade, att den engelska regeringen vore af samma

rörde befälsrätten i allmänhet dels äfven uppgaf, att den engelska regeringen icke ville veta af gemensamma operationer mot Seland, icke före samtalet blifvit meddelad konungen — denne begärde nämligen att få befälsklausulerna sig meddelade ej blott genom Moores verbal-not, utan äfven genom Thornton, som i maj först officiellt behandlat saken. Det kan under sådana förhållanden frågas, huru konungen redan nu kunde självmant anmärka, att man sagt honom, att Seland ej finge ifrågakomma. En blott reminiscens från Murrays motspänstighet i maj mot Selandsförslaget kunde måhända ifrågasättas, men synes mig här ej göra tillfyllest, utan förmodligen är förklaringen den, att Thornton d. 15 juni vid ett samtal med Ehrenheim om Moores ankomst (jfr Diary, II, sid 220) gifvit Ehrenheim någon antydan om saken. Konungens obestämda, att »man sagt honom» — »he was told also» —, häntyder ock på något dylikt meddelande. Att man för flertalet samtal blott har engelska källor, bör emellertid icke förgätas: och Moore betonar själf i ett bref till Castlereagh d. 17 juni, att han saknade vana att med all önskvärd ackuratess uppsätta sådana handlingar, som redogörelsen för föregående dags samtal med konungen. Tänkbart är alltså, att det är Moore och ej konungen, som under samtalet först fört Selandsinskränkningen på tal.

[1] Allt ifrån det de engelska truppernas ankomst med säkerhet kunde påräknas, hade konungen börjat beordra en hel del svenska trupper till Skåne för att där sammandraga en svensk aktionsarmé. Meijer, Kriget mellan Sverige och Danmark 1808 och 1809, sid. 113.

[2] Till förmån för Selandsföretaget, men till nackdel för det norska åberopades, enligt Moore, af konungen äfven Carl XII:s exempel.

mening »och ingalunda tillstyrkte något företag mot Norge.»[1] »Da», sade konungen, »återstar endast Finland — föreslår Ni det?»

Frågan generade synbarligen Moore, och i stället för att direkt besvara den, började han en utläggning af huru hjälpsändningen urgerats från Sverige, huru tyvärr någon öfverenskommelse om dess användning ej kommit till stånd före dess affärd från England, huru, trots Adlerbergs löfte om dess vänliga mottagande, den ännu ej fått landstiga, och huru man i England tänkt sig att, ehuru ingen särskild tjänstgöring öfverenskommits, dess blotta ankomst till Sverige skulle upplifva svenskarne, i någon mån hejda fienderna och lösgöra svenska trupper för uppträdande i Finland och Norge. Själf hade Moore ingenting att föreslå, men väntade att få höra, huru konungen inom de utstakade gränserna ärnade använda honom; hade han inom denna ram ingen användning för kåren, bad Moore om besked därom, så att han kunde få tillstånd att återvända. Utan skada för sin hälsa kunde trupperna ej mycket längre stanna ombord.

Konungens svar blef, att han aldrig begärt några trupper *för landstigning i Sverige*, och att han ej heller kunde medgifva någon sådan; såsom motiv anfördes bl. a. nu såsom föregående höst landets fattigdom och den prisstegring, som hjälphärens underhåll skulle medföra.[2] Finge den för öfrigt, såsom hans önskan vore, användas omedelbart, skulle landstigningen blott medföra onödig tidsutdräkt. Men han måste hafva klart besked om allt, som Moore enligt sin instruktion hade att afvisa, så att ej ett (svenskt) företag igångsattes, som Moore sedan nekade att understödja.[3] Moore åter ville tydligen ej yppa instruktionens innehåll, utan

[1] »By no means recommanded any attempt on Norway.» — Om engelska regeringens verkliga hållning, se ofvan sid. 235.

[2] Jfr ofvan sid. 11. Äfven de engelska truppernas högre sold var vid båda tillfällena på tal. — Om deras vistelse på västkusten skrefs den 15 juni till Adlerberg, att Moore lät sitt folk i vissa afdelningar gå i land att förfriska sig, och att »ingen elak följd af deras vistande ombord förspörjes ännu och intet missnöje». — Landshöfdingen i Göteborgs län frih. J. F. Carpelan skref däremot redan den 25 maj till konungen för att »yppa sina farhågor för engelsmännen». Moore hade med sin tarika stab flyttat in i staden; »denna eskader gör mycket ondt: många svenskar blifva engagerade på flottan och dyrheten på matvaror har stigit omåttligt».

[3] »But as Zealand was out of the question, and Norway was not approved, there remained only Finland. Can you go there or does the English Government object also to that? I wish to know all that you are in-

bad, att konungen skulle framlägga sina förslag, så skulle han pröfva dem efter instruktionens begränsningar, och sedan på detta sätt ytterligare en stund diskuterats om Finland, där konungen efter erinringar om de senaste svenska framgångarna ifrågasatte ett engelskt anfall i ryssarnes rygg, samt denne direkt frågat, om också detta strede mot Moores instruktion, så gaf Moore på den, såsom han säger, oväntade frågan, visserligen ett nekande svar, men med tillägget, att ingen i England hade tänkt på en sådan möjlighet, och att därför instruktionerna tego. För att få slut på samtalet begärde han därpå att få sig förelagd en närmare operationsplan för att kunna taga ståndpunkt till densamma, och konungen lofvade att inom ett par dagar villfara denna begäran.[1]

Jämte sin officiella rapport öfver samtalet har Moore i ett enskildt bref till Castlereagh framlagt några reflektioner med anledning af detsamma. Han betonade däri, att ehuru Finland alls ej nämndes i någon af hans instruktioner, både Thornton och Murray ansågo det vara lika uteslutet som Seland, Thornton på grund af ett enskildt bref från Canning och Murray i följd af ett samtal med Castlereagh före hans första affärd till Sverige. Moore lofvade emellertid att bedöma planen efter dess reella innebörd, men framhöll att äfven om »alla utstakade villkor för hjälpkårens användning blefve uppfyllda», dock operationer kunde komma att föreslås, till hvilka han omöjligt skulle kunna samtycka. Så långt han kunde, skulle han söka följa sina instruktioner och, där de tego, handla efter bästa förstånd, men *»om engång trupperna landsattes eller begynt operationer under konungen af Sverige»*, skulle kåren vara fullständigt blottställd och omständigheter kunna inträffa, då Moore ej

structed to object to, as it will be very inconvenient, if after operations commence, when I send you my orders, instead of obeying them you send me a remonstrance, or ask to refer again to England.» — Minnet från Pommern året förut var tydligen vaket. Jfr ofvan sid. 6.

[1] Referatet af samtalet efter Moores utförliga »Minutes of a conference with His Majesty the King of Sweden. Stockholm 17 june 1808.» Om konungens uppträdande under samtalet heter det: »During great part of the conversation His Majesty made me walk up and down the room with him. He treated me with great politeness. His Majesty laid aside all state, conversed with freedom and altho I took the liberty frequently to differ with him and, I suspect, spoke at times with eagerness, His Majesty did not seem to discourage me, or to be in the smallest degree offended. His Majesty continued always mild and composed, and when I took leave of him, He expressed himself to me in terms extremely flattering and obliging».

längre kunde svara för dess säkerhet.[1] Hvad landstigningen anginge, hade han tidigare ej gjort någon framställning därom, emedan dels Murray vid återkomsten från Stockholm meddelat honom konungens vägran, dels han själf under afvaktan på svaret från London ansett den onödig, »*men*,» tillägger han, »*under inga förhållanden skulle jag kunnat föreslå att landsätta trupperna vid Göteborg*, emedan traktens beskaffenhet gör det omöjligt att slå läger, och bristen på byar gör det lika omöjligt att inkvartera dem».[2]

Öppenhjärtigt har Moore redan här antydt sin metod att spränga förhandlingarna; det skulle ske genom att urgera krafvet på en landstigning, som han emellertid själf fann skadlig och under inga förhållanden ville verkställa!

Samma dag som den första konferensen hölls, d. v. s. den 16 juni, började äfven notväxling mellan respektive ministrar, i det att Thornton till Ehrenheim aflät två noter, den ena angående dels Selands uteslutande från eventuella operationsplaner dels de engelska jämkningarna i fråga om befälsrätten,[3] den andra berörande landstigningsfrågan. I den senare uttalade Thornton i rätt skarpa uttryck sin förvåning öfver de hinder, som trots Adlerbergs utfästelser[4] redan länge rests mot truppernas landsättning, och sin tro, att han ofördröjligen skulle erhålla formliga föreskrifter att å sin konungs vägnar uttala detta samt låta förstå, att, om ej allt tillmötesgående visades trupperna, de genast skulle få order att återvända hem.[5] I en svarsnot af den 18 juni berörde åter

---

[1] »Your Lordship will observe, that all the conditions stipulated for the employment of this corps may be adhered to, and yet operations be proposed, to which it may be impossible for me to agree. ... I shall endeavour, as far as I am able, to follow my instructions; where they do not reach, I shall act to the best of my judgment, but if once the troops are landed or commence operations under the King of Sweden, Your Lordship cannot but perceive that the corps will then be completely committed and that circumstances may arise, when it will be no longer possible for me to answer for its safety.»

[2] »But at any rate I could never have proposed to land the troops at Gottenburgh, as the nature of the country in that neighbourhood makes it impossible to encamp, and the want of villages renders it equally impossible to cover them in cantonnement». Moore till Castlereagh d. 17 juni 1808.

[3] Jfr ofvan sid. 233. Noten är i svensk, ej fullt korrekt öfversättning tryckt i Hist. Tafla, II, Bil. sid. 47 ff. Bristfälligheterna kunna dock här förbigås.

[4] Adlerberg hade genom dem, sade Thornton, »pantsatt Hans Svenska Majestäts Konungslige ord».

[5] Noten är i svensk öfversättning tryckt i Hist. Tafla, II, Bil. sid. 52, men öfversättningen har på en och annan punkt skärpt originalets uttryck,

Ehrenheim, huru i strid mot Thorntons not af den 13 maj -- om hjälpkårens användning, allt efter svenska konungens behag, till anfallsoperationer eller försvarsåtgärder — denna befunnits nästan orörlig, och hvilka svårigheter detta föranledt, samt framhöll, att lokala olägenheter gjorde dess landsättande omöjligt, men slöt med en förhoppning, att Thornton ville i riktig dager framställa förhållandet för sitt hof, och att de uppkomna svårigheterna skulle lösas genom en snart förestående öfverenskommelse om operationsplaner.[1]

En ny förhandling om sådana ägde därpå rum den 18 juni under en andra konferens mellan konungen och Moore. Den skedde med en karta öfver Finska viken på bordet, och konungen föreslog landstigningar af den engelska kåren i den ryska arméns rygg på olika platser mellan Lovisa i vester och Björkösund i öster.[2] Tanken har synbarligen frändskap med den plan för Finlands återtagande, som öfverbefälhafvaren därstädes, Klingspor, kort förut uppgjort, och som bland annat förordade ett anfall af svensk-engelska flottan på lifländska och rysk-finska kusten;[3] och den dåvarande situationen i Finland kort efter Sandels' djärfva offensiv vid Kuopio och den oro, denna förorsakat, förefaller icke olämplig för ett dylikt företag.[4] I samband med planens framläggande gjorde konungen sin sedvanliga fråga, om också den strede mot Moores instruktioner, och svaret blef, som vanligt, undvikande: ingen i England hade, trodde Moore, tänkt på ett dylikt företag, han vore därför ej beredd att genast svara, utan bad att först få granska planen

såsom när det heter, att Thornton genom kommunikationer hemifrån ansåge sig berättigad »*till den öfvertygelsen*» att han skulle få föreskrifter o. s. v. — originalet har »att tro» (à croire) — eller då det talas om den engelska konungens »bestörtning» — originalet har »surprise». Observeras bör, att Thornton, såsom ju verkliga förhållandet var, endast säger sig *vänta* föreskrifter; i själfva verket hade han (jfr ofvan sid. 236, not 2) blott erhållit en afskrift af 2-juni-instruktionen för Moore, men icke någon direkt order rörande sitt eget uppträdande, en omständighet, hvaröfver Moore i sitt bref af d. 17 juni till Castlereagh också lät framskymta en viss undran. Det är således på eget beväg och en smula i förtid, som Thornton redan nu hotar, men i den form, i hvilken det skedde, måste Ehrenheim också veta, att föreskrifter ännu icke förelågo.

[1] Noten tryckt i öfversättning i Hist. Tafla, II, Bil., sid. 54.

[2] Ett utkast till planen är tryckt i Hist. Tafla, II, Bil. sid. 56.

[3] Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af Generalstaben, III, 1, sid. 149 ff., 158.

[4] Sveriges krig 1808 och 1809, III, 1, sid. 321 ff. Att använda det trånga passet vid Viborg mellan kusten och Saima för manövreringar mot ryssarne var icke någon ny idé. Jfr a. a, II, 1, sid. 73.

hemma. I stället förklarade han sig befara, att missförstånd rådt mellan regeringarna i fråga om hjälpkårens ändamål, och framkallade därigenom den öfliga ofruktbara diskussionen om detta. Konungen betonade, att från hans sida intet missförstånd förelegat; han hade blott begärt hjälpen för offensiva operationer och under sin egen ledning; för sitt försvar hade Sverige nog trupper hemma. Under samtalet härom förklarade konungen, enligt Moore, äfven, att om de brittiska trupperna icke kunde medverka vid det nu föreslagna finska företaget, hade han intet annat att använda dem till. Moore började då genast kritisera denna plan under förmälan, att Klingspors högkvarter i Brahestad låge alltför aflägset för att draga någon nytta af företaget, och att detta i stället skulle öka fiendernas antal genom att draga in nya ryska trupper från Petersburg. Om Sandels' operationer i Savolax — planens väl främsta motiv — teg han däremot. Konungen erinrade för öfrigt äfven om andra samtidigt planerade svenska offensiver — landstigningar vid både Åbo och Vasa, Klingspors beordrade frammarsch inne i landet samt bonderesningar[1] — hvilka skulle göra det engelska företaget så mycket gagneligare. Så fick Moore sin önskade betänketid och, på begäran, tillstånd att därunder i förtroende meddela sig med generaladjutanten Tibell [2]

Äfven öfver denna konferens har Moore aflåtit ett enskildt bref till Castlereagh.[3] Det är i flera hänseenden mycket belysande. Om Finland heter det, att »vid denna årstid» — midsommartiden — »snösmältningen och flodernas uppsvällande inställa militära operationer»(!) — det hindret hade emellertid faktiskt väsentligen vikit redan i slutet af maj.[4] Icke heller hade man några goda underrättelser med hänsyn till ryssarne, utan konungen litade på öfverdrifna framställningar af folk, som sade, hvad de antogo skulle behaga honom, och på det mod, som på *en* punkt, Åland, af bönderna visats mot en svag rysk styrka. Bönderna i Finland vore nog fästa vid Sverige, men afväpnade af ryssarne, och

[1] Om samtidiga utsikter till och afsevärda utbrott af sådana på olika ställen i Finland, se Sveriges krig 1808 och 1809, III, 1, sid. 150, 156, 218 ff., 312 m. fl.
[2] Konferensen refererad efter Moores redogörelse af d. 18 juni.
[3] »Secret and confidential» d 19 juni 1808.
[4] Sveriges krig 1808 och 1809, III, 1, sid. 112, 125, 134.

de högre klasserna hade allmänt svurit tsaren trohetsed. Klingspor hade vunnit några obetydliga framgångar, men ingen, som kunde rättfärdiga förhoppningar, att han skulle blifva i stånd att rycka fram eller återställa Sveriges myndighet öfver någon betydande del af landet. Moores sedvanliga svartmålning alltså på alla punkter! Konsekvensen däraf var naturligtvis också, att han under inga omständigheter sade sig kunde tänka på företaget.

Förklarade då konungen, att han ej hade någon annan användning för trupperna och afböjde deras mottagande i Sverige, ville Moore utan uppskof återvända till England. Han skulle anse sig illa tjäna sitt land, om han ställde någon del af sin kår till den svenske konungens disposition; endast en uttrycklig order hemifrån skulle kunna förmå honom därtill, han önskade därför nya instruktioner, och tills han finge befallning därom, skulle han, hvilka förslag än gjordes honom, »*hvarken landstiga i Sverige eller företaga någon operation, som beröfvar mig dispositionsrätten öfver de engelska trupperna, eller som jag ej kan utföra oberoende af svenskarna.*»[1]

Med detta yttrande är naturligtvis från Moores sida tärningen kastad. De offensiva operationer, som föreslagits, ville han ej veta af, men ej heller någon landstigning i Sverige. Hans order lydde att, när trupperna landsattes, de skulle ställas under konungens befäl; just därför ämnar han icke landsätta dem. Någon tvekan hyser han visserligen ännu om det berättigade i ett sådant alltigenom negativt uppträdande; däraf hans begäran om nya instruktioner,

[1] »If H. S. Majesty should then tell me, he has no further occasion for the troops and decline to give them admittance into Sweden, I shall be inclined, without further delay, to return with them to England, considering myself authorized to do so, from the tenor of Your Lordships despatches. On this subject I should consult and be guided by the opinions of Mr Thornton and sir James Saumarez: but my mind is completely made up upon another — after what I have seen of the Swedish Government and of the person who alone directs it, I should feel I was but a bad servant to my country, and very unworthy the trust the King has reposed in me, were I to place any part of the troops I command at his disposal, nothing short a positive order shall induce me to do it. Your Lordship will therfore see the necessity of instructing me further; until I receive from you His Majestys commands, whatever proposals are made to me, I shall neither land in Sweden, nor undertake any operation, that takes from me the power of disposing of the British troops, or that I cannot execute independent of the Swedes.»

men att han själf icke ville veta af något annat än återfärden, ligger i öppen dag. Det är också tydligt, att hvad han under sådana förhållanden framför allt måste önska, var dels att nya uppslag i fråga om krigsoperationer uteblefve, dels att landstigningen alltjämt vägrades.

Från denna utgångspunkt måste hans ståndpunkt under de fortsatta förhandlingarna blifva uteslutande negativ. Så är också förhållandet. Den 20 juni hölls den tredje konferensen mellan honom och konungen. Moore inledde den med att förkasta det finska förslaget — det strede, sade han, mot den engelska regeringens planer, då han afsändts, vore i sig självt alltför äfventyrligt och lofvade så litet gagn för vare sig Sverige eller England, att det låge utom hans bemyndigande att företaga det. Konungen, som genom Tibell förberedts på svaret,[1] försökte då i olika vändningar få fram ett positivt förslag af Moore — hvarför hade han då kommit. om han ingenting ville göra? hvad hade han själf att föreslå? ämnade han ligga i garnison i Sverige? o. s. v. — och erinrade om Thorntons tidigare försäkran, att kåren kommit för offensiva företag; Moore åter upprepade sina gamla undvikande svar om det missförstånd, som föranledt dess afsändande, och om att han ingenting hade att föreslå, men blott väntade förslagen af konungen o. s. v., men var det så, att denne intet bruk hade af trupperna, skulle han återvända. »De äro till ingen nytta, om de ej vilja göra något», sade konungen, hvarpå Moore replikerade, att man i England trott deras närvaro i Sverige vara till gagn för konungen, och att de förnämligast sändts för hans försvar.[2] »Hur skall jag kunna försvara mig», sade konungen, »utan att anfalla mina fiender; är icke det en af alla militärer erkänd princip?»

Så fick samtalet en oväntad vändning genom en fråga från konungen, om Moore, eftersom han afvisat både Seland

[1] Om sitt föregående samtal med Tibell säger Moore, att Tibell, churu aktsam att ej säga något emot sin konungs önskningar, dock mycket tydligt framstod såsom öfvertygad, att företaget var outförbart.

[2] »It was thought in England, that their presence here would be of use to your Majesty, and it was for your defence principally they were sent.» — Uttalandet pekar på den tanke om truppernas användning för konungens *personliga* skydd, som verkligen stundom framskymtat (jfr ofvan sid. 23, not 2), men det strider mot instruktionernas innehåll. Tanken skulle sedan äfven understrykas af Murray, nedan sid. 266.

och Finland, då i stället ville vända sig mot Norge, eller »om hans instruktioner förbjöde också detta»? Det sista måste han ju förneka; men mot det förra vände han sig med en erinran om de anmärkningar, som konungen själf den 16 juni uttalat mot ett företag mot Norge. Konungen framhöll, att dessa icke varit absoluta; Moore åter sökte skärpa deras betydelse. Till sist yttrade konungen, att nu hade han föreslagit tre olika företag, men alla hade Moore afböjt; sina instruktioner hade Moore dock icke visat, ehuru konungen borde få kännedom om dem, och konungen måste därför skrifva till konungen af England, att han vore tacksam för visad välvilja, men att trupperna ej vore till något gagn, då instruktionerna hindrade Moore från att göra något. Moore retirerade då en smula och begärde — såsom förut i fråga om Finland — nu en närmare operationsplan med hänsyn till Norge samt tillåtelse att diskutera den med svenska officerare, hvartill konungen lofvade beordra Tibell och Rayalin. Moores öfvertygelse var emellertid, att hela detta projekt om Norge blott tillkommit för att sätta honom i förlägenhet.[1]

Kvällen därpå, den 21 juni, kom Tibell till Moore med ett skriftligt utkast till en operationsplan mot Norge. Svenska arméns hufvudstyrka skulle intränga i nejden af Fredrikshall, cernera denna fästning och Fredrikstad samt rycka mot Kristiania; andra svenska diversioner skulle samtidigt vända sig mot Kongsvinger, mot Röräs och mot Trondhjems län; och de engelska trupperna landsättas öster eller väster om Kristianiaviken, hvar det befunnes lämpligast. Af svenska trupper skulle omkring 16,000 man kunna disponeras för ändamålet.[2]

Planens öfverbringare, Tibell, uppträdde emellertid därvid ingalunda såsom någon dess förespråkare. Han »var blott sänd att meddela den, icke att diskutera den», men, säger Moore, han »skämdes för den», utvecklade den emellertid

[1] Referatet af samtalet efter Moores »Minutes of a conference, Stockholm 21 June» — I Diary, II. sid. 219 ff. föreligger en d. 25 juni i Stockholm af Moore uppsatt anteckning om dittillsvarande konferenser. I hufvudsak riktig, sammanpressar den emellertid åtskilligt både förhandlingar och argument, förlägger exempelvis Moores afslag rörande Finland till hans andra möte med konungen och låter knappast ana, att debatten om Norge skett först vid ett tredje.

[2] Planen tryckt i Hist. Tafla, II, Bil. sid. 58.

på kartan, »spelade farsen igenom och besvarade allvarligt framställda frågor». »Intet kunde emellertid vara mer omoget än denna plan,» och när då Moore såg, huru svårt Tibell hade att hålla sig, befriade han honom genom att säga: »Nu tycker jag vi spelat våra roller utmärkt väl och alldeles tillräckligt länge; låt oss då för Guds skull sluta upp med allvaret och språka om något annat.» —»Ja, af hela mitt hjärta», sade Tibell, »vi ha sannerligen gjort planen all den heder den är värd», och så gaf man sig in på ett gemytligt samsprak om annat.[1]

Den svenske generalstabschefen hade emellertid äfven på annat sätt bidragit att inför främlingen undergräfva den krigsplan, hans konung befallt honom framlägga. Han hade sålunda meddelat, *att* olika underrättelser beräknade fiendens styrka i Norge till från 28,000 till 40,000 man, men att fredsstyrkan var 32,000 och att ingen anledning funnes att tro, att den minskats sedan kriget;[2] *att* sedan någon tid inga förberedelser i Sverige gjorts för ett angrepp mot Norge, men att antagligen 16,000 man kunde samlas, ehuru *först i början af augusti* färdiga för aktion, *att* denna kår hufvudsakligen skulle komma att bestå af nu nyuppbådadt manskap,[3] *att* Norge erbjöde ytterliga svårigheter för ett fälttåg, och *att* Moore själf kunde räkna ut, huru mycket folk efter fästningarnas cernering skulle bli öfver för marschen mot Kristiania, »om man någonsin komme dit.»[4]

---

[1] Redogörelsen hämtad ur Moores anteckning af d. 25 juni, Diary, II, sid. 223 ff.

[2] Om öfverdrifterna i beräkningen af trupperna i Norge, jfr ofvan sid. 45.

[3] »Levies now raising». — C. Meijer, Kriget mellan Sverige och Danmark åren 1808 och 1809, (Sthlm 1866), har (sid. 136 ff.) en detaljerad uppgift öfver den svenska västarméns beståndsdelar och förläggniug i slutet af juni 1808. Den upptar dess styrka till 21,871 man, men angifver, att däri endast ingick manskap, men att däremot med öfver- och underbefäl samt spel arméens hela militära personal kan antagas hafva varit 23,650. Af de 21,871 voro 2,235 sjuka, 19,636 friska. Af de sistnämnda voro *endast* 2,511 man landtvärn. Ovederhäftigheten i Tibells uppgifter behöfver ingen vidare belysning. Äfven *om* han till »levies now raising» skulle räknat ej blott landtvärnet, utan äfven den till inemot 5,000 man uppgående vargeringen, så hade återstått öfver 12,000 man, befäl oberäknadt, *redan nu* samlade, friska reguljära trupper. Men vargeringen kunde naturligtvis ej karakteriseras såsom »levies now raising.»

[4] Dessa uppgifter enligt Moores »secret and confidential» bref till Castlereagh den 23 juni, enligt sitt innehåll affattadt på morgonen samma dag. — Tibell uppgaf äfven, att besättningen i Fredrikshall utgjorde 3,000 man, i Fredrikstad lika mycket och i Kongsvinger 1,500; **Ræder** (a. a.,

Om den militäriska möjligheten af att med omkring 27,000 man — 16,000 svenskar, 11,000 engelsmän — angripa en fiende, hvars mobila fälthär torde utgjort 7,000 à 8,000,[1] må fackmännen döma; säkert är dock, att exempelvis den svenska befälhafvaren på gränsen, Armfelt, ytterst ifrigt önskat anfallet,[2] och att den norske, prins Christian August, våren därpå i hög grad fruktade ett angrepp af de då kvarvarande, långt underlägsnare svenska trupperna.[3] Härom må emellertid tankarna kunna vara delade; mer än en mening lärer däremot svårligen kunna råda om den lättfärdiga nonchalance, med hvilken konungens främste militäre förtroendeman, alltjämt kvarstående i ämbetet, bakom sin herres rygg missbrukar det förtroendeuppdrag, som gifvits honom. Det är ett nytt prof på den troiöshet, af hvilken Gustaf IV Adolf så ofta omgafs under både krigsförberedelserna och krigsföretagen, och som nu såsom alltid bottnade i omgifningens allt förlamande motvilja mot att kriget öfver hufvud skulle föras. För Moore blef för öfrigt denna motvillighet ingalunda fördold; i samma bref, där han berättar om Tibells egendomliga uppförande, har han kraftiga ord om att en stor del af folket var utledsen på kriget och icke såg något gagn i motstånd.[4]

II. sid. 404) åter meddelar, att den på de båda första ställena var 2,000 man. på det tredje 900. Alltjämt öfverdrifterna om fiendens styrka! — Man erinrar sig vid dessa Moores meddelanden om Tibells egendomliga uppträdande Malla Montgomery—Silfverstolpes uppgift i december 1808, huru Skjöldebrand talat med henne om, att »han ansåg Tibell demaskerad, att denne med flit ej motarbetat konungens oerfarna och okloka ordres för att snart drifva allt till det yttersta och göra utländsk hjälp nödvändig». Malla Montgomery—Silfverstolpes memoarer, II, sid. 150.

[1] Ofvan sid. 45, not. 4.

[2] E. Tegnér, G. M. Armfelt (2 uppl.), III, sid. 143 ff.

[3] Jfr Meddelelser fra Krigsarkiverne. III, sid. 392, 395; IV, sid. 148.

[4] Han undrade, om konungen för närvarande handlade af egen ingifvelse eller om, utan att han märkte det, andra inverkade på honom, hvilka voro motståndare till förbindelsen med England och önskade den upplöst. »There is no doubt, that a great portion of the people of this country are tired of the war — from whatever cause it is, they see no use in resistance and are unwilling to exert any.

The aid of the fleet is less objectionable to them, it protects without incommoding them, and for a time keeps the ennemy at a distance. But an English army they connect with personal exertion and resistance at home, and this they dread more than subjection to France. I cannot account otherwise for the refusal to receive the troops in Sweden or for the proposal of operations, which can have no other object, as it strikes me, but to be refused.»

6. De sista förhandlingarna. Brytningen.

Planen mot Norge måste emellertid för Moore hafva en ganska obehaglig sida: mot Norge hade ju under våren den engelska regeringen oftast tänkt sig sin hjälp riktad, och ännu den nya instruktionen af den 2 juni hade ålagt Moore att under vissa förhållanden samverka mot Norge.[1] Därtill hade nu under konferensen den 20 Gustaf IV Adolf ställt i utsikt ett bref till konungen af England rörande Moores uppgift, att hans instruktioner hindrade honom att handla.[2] Det förefaller, som om det varit just dessa omständigheter, som föranledde Moore till beslutet att genast afbryta förhandlingarna. Ännu den 19 hade han begärt nya instruktioner och sålunda haft tankar på att tillsvidare stanna; efter samtalen åter med konungen den 20 och Tibell den 21 — under hvilka den norska planen framlagts — är han färdig att omedelbart återvända. Thornton och han komma sålunda öfverens att detta nu skulle ske, och att såsom skäl skulle anföras konungens vägran i fråga om landstigningen.[3] Beslutet meddelades på sådant sätt, att Moore den 22 juni i skrifvelse till Thornton underrättade denne om sin afsikt, en skrifvelse, som af Thornton samma dag öfversändes till Ehrenheim i en not, som ytterligare utvecklade saken. Hufvudargumentet i Moores skrifvelse togs i Tibells yttrande föregående kväll, att svenska trupper för ett anfall på Norge icke kunde vara färdiga förrän i början af augusti; så länge kunde de engelska ej förblifva om bord, och sin instruktion likmätigt kunde Moore då, ehuru med beklagande (!), ej annat än återvända.[4] Thornton rekapitu-

[1] Ofvan sid. 235.

[2] Ofvan sid. 251.

[3] »After consulting with mr Thornton it was agreed that as H. S. M. continued to refuse admittance to the troops in Sweden, I should return with them to England. With this view I adressed to him a letter, a copy of which is enclosed, which he transmitted to baron d'Ehrenheim with a letter from himself to be laid before H. S. M.» Bref från Moore till Castlereagh på f. m. d. 23 juni.

[4] Både Moores bref och Thorntons not äro, i icke fullt korrekt öfversättning, tryckta i Hist. Tafla, II, Bil., sid. 60 ff. I det förra heter det exempelvis, att Moore förklarade sina nya instruktioner föreskrifva, att han skulle återvända med trupperna till England, »om man icke utan minsta förbehåll befordrade deras landsättande». Skrifvelsen har, »if the most unreserved facilities were not given to them to land», hvilket ej är fullt det-

lerade åtskilligt af de föregående förhandlingarna och intog i öfrigt i stort sedt samma ståndpunkt som Moore. Emellertid ifrågasattes jämväl en afskedsuppvaktning af denne.

Det var vid denna audiens, som det långa samtal föreföll, hvilket hittills varit det bäst kända partiet af förhandlingarna mellan konungen och Moore, tack vare det protokoll däröfver, som offentliggjordes redan i Historisk Tafla.[1] Konungen hade nämligen denna gång låtit tillkalla Tibell, Rayalin och hofkanslern Gustaf af Wetterstedt att närvara, den siste såsom protokollsförare, och jämväl Murray anmodades vara tillstädes. Skälet härtill framträdde öppet under konferensen; Gustaf IV Adolf ansåg önskligt, att konungen af England skulle kunna få en trogen framställning af hvad som passerat, så att icke felaktiga referat skulle bidraga att rubba förtroendet länderna emellan.

Samtalet blef i många fall i hufvudsak ett upprepande af tidigare argumenteringar. Till en början diskuterades vissa uttryck i Moores bref till Thornton af den 22, hvilka konungen ansåg vilseledande. Hans hufvudsakliga anmärkningar i fråga om Moores och Thorntons uppträdande kunna sammanfattas däri, *att* Moore mistolkat honom, då han påstått honom tidigare hafva afvisat hvarje tanke på Norge,[2] *att* de svenska trupperna för ett dylikt anfall

---

samma. (Instruktionens egen ordalydelse, återgifven ofvan sid. 236 not 1, har för öfrigt icke »to land», utan »in this respect», hvilket icke behöfver syfta på ett föregående »to land,» utan kan syfta på önskvärdheten af anordningar i allmänhet för truppernas »health and comfort.») I Moores bref är äfven »my regret» oriktigt återgifvet med »min oro»

[1] Hist. Tafla, II, Bil., sid. 68—84. Aftrycket där är en i stort sedt korrekt öfversättning från det franska originalet, som förvaras bland hemliga protokoll i RA. I Moores redan förut omnämnda dagboksanteckning af d. 25 juni (Diary, II, sid. 219) beröres saken äfven i korthet. Men dessutom finnas i Public Record Office dels ett bref från Moore till Castlereagh af d. 23 juni, uppsatt omedelbart efter audiensen, dels en utförlig redogörelse för densamma, uppgjord af Murray. En jämförelse mellan den sistnämnda och det svenska protokollet visar, jämte öfverensstämmelse på en mängd punkter, dock äfven olikheter i afseende på dels den inbördes ordningen mellan vissa delar af meningsutbytet dels själfva gången af detsamma i särskilda punkter. Vissa argument betonas också olika starkt i de båda relationerna, och Murray har äfven flerstädes inskjutit egna reflexioner öfver hvad som yttrades. Med hänsyn till samtliga de engelska relationernas fullständighet kan anmärkas, att både det svenska protokollet och Murrays relation öfver detta möte häntyda på yttranden under tidigare konferenser, hvilka icke finnas berörda i referaten öfver dessa.

[2] Både protokollet och Murrays relation häntyda på att, enligt Murray, konungen redan vid dennes besök i Stockholm i maj skulle af *militära*

kunde vara i ordning icke först i augusti, utan redan i midten af juli, och att engelsmännen borde börja något tidigare för att då vara i besittning af någon passande landstigningspunkt på kusten, *att* hans tidigare förbud mot hjälpkårens landstigning motiverats af, att man då ännu ej velat gifva honom befälet öfver den, och hans nuvarande ståndpunkt i frågan af hans önskan att omedelbart använda den till offensiva operationer,[1] *att* Thorntons not af den 13 maj angående kårens användning stod i bestämd strid både med dennes senare uppgifter rörande samma sak och med Moores tillbakavisande af alla konungens förslag, *att* detta icke heller läte förena sig med de allmänna löften om understöd han från England erhållit, samt *att* han äfven på grund af Moores vägran att visa sina instruktioner kände sig oviss, om denne rätt uppfattat dem. Han lät också framskymta misstanken, att Moore — och Thornton — uppställde hinder, som i själfva verket vore främmande för den engelska regeringen.[2]

Moores svar voro i regel korta, ofta undvikande, stundom mot konungens anmärkningar upprepande de argument, som vi redan känna från de föregående konferenserna. I fråga om tidsutdräkten för svenska förberedelser till ett anfall på Norge kunde han, anmärkte Murray i sin relation, ju lätt hafva hänvisat till den närvarande Tibells utsago, men ansåg lämpligast att undvika detta.[3] På anmärkningen, att han vägrat visa sina instruktioner och måhända misstolkat dem, genmälde han, att konungen borde känna dem genom Thorntons meddelanden, och att Moore för sitt handlingsätt i fråga om dem blott vore sin egen konung an-

grunder yttrat sig emot ett angrepp på Norge. Murrays egna relationer från den tiden innehålla — se bilaga 1 — intet därom, blott att konungen föredrog anfallet på Seland.

[1] Han framhöll jämväl, att engelsmännen allt sedan hösten 1807 bort veta, att han ej önskade främmande trupper i Sverige.

[2] Dessutom diskuterades, efter hvad det vill synas med en viss ifver, om huruvida Moore vid konferensen om det finska förslaget själf ifrågasatt en engelsk diversion i Vasatrakten eller ej, samt i hvad mån han föreslagit konungen att inskränka sin krigföring till blott defensiva försvarsåtgärder.

[3] Moore »seemed to judge it best to avoid a discussion which might have had an unpleasant tendency at the moment and might have proved injurious to the officer whose statements, when discussing the plan without the constraint of His Majestys presence, were different from what His Majesty seemed at present to desire». Murrays relation.

svarig;[1] och konungens antydan, att Moore och Thornton icke handlade i enlighet med engelska regeringens afsikter, besvarades af Moore med en rätt kraftig protest, att han tjänat sin konung sedan sitt fjortonde år och icke vore den, som vore i stånd att framställa en sak annorlunda än den vore.

I sitt eget bref om konferensen till Castlereagh, uppsatt omedelbart efter densamma,[2] kallar Moore den för en af de pinsammaste han upplefvat och framhåller, att det misstroende, som konungen visade genom såväl de tillkallade vittnena som direkta uttalanden, förargade och retade honom, så att han förlorade sin självtillit.

Denna omständighet tillskrifver han ock den afslutning, som konferensen *genom hans eget initiativ* fick. På konungens spörsmål, om han nu ämnade återvända till England, svarade han nämligen med en förklaring, att om konungen så önskade, han i Göteborg ville afbida nya order; en uttrycklig fråga, om han därtill ansåge sig auktoriserad, bejakade han, »om Eders Majestät befaller det», och när konungen då förklarade sin vilja vara, att han stannade, lofvade han att göra det.[3] Konungen slöt då samtalet med ett anbud att för truppernas bekvämlighet göra, hvad han kunde, undantagandes »ett formligt landsättande».

Det inses lätt, att Moore's sista löfte i självfva verket höll på att undergräfva hela den aktionsplan, han beslutat sig att följa för att snarast möjligt kunna lämna Sverige. Denna skulle ju framför allt hvila på den påstådda oförenligheten mellan Moores instruktioner och konungens vägran att låta trupperna landsättas; nu hade Moore emellertid, trots det denna vägran upprätthölls, i ett obevakadt ögonblick förklarat sig berättigad att tills vidare stanna kvar. Instruktionerna voro sålunda ej så absoluta därutinnan. Och då kvarblifvandet ej gärna kunde ske fullständigt ändamålslöst, måste i löftet också ligga ett medgifvande att, trots allt, en kooperation med de svenska trupperna nog

---

[1] Murrays relation har, något utförligare, att konungen genom Thornton fått kännedom om allt, som vore af vikt för honom att känna af instruktionerna, men att Moore ej hade befogenhet att in extenso meddela dem.

[2] »I have the honour to inform your Lordship that I am this moment returned from my audience», börjar brefvet.

[3] Redan tidigare under samtalet hade Moore vid ett tillfälle förklarat sig villig att »med all skyldig vördnad emottaga de order Eders Maj:t behagar gifva».

vore tänkbar. Afvisandet af alla sådana hade således ej heller varit så nödvändigt.[1]

Kort efter konferensens slut greps Moore också af ånger öfver sitt löfte. Detta framlyser redan i hans nyss omnämnda bref till Castlereagh; han säger sig nämligen redan där befara, att man skulle anse honom hafva handlat orätt genom att ej »bokstafligen åtlyda sina instruktioners bokstaf»[2] att återvända till England, då konungen vägrade landsättningen Han hade efter återkomsten läst instruktionerna och fann dem icke lämna honom något val. Alldeles fri från tvekan var han dock icke; och det, som alltjämt gjorde saken tvifvelaktig, var, säger han, att Thornton, trots utfästelsen från England, ännu icke fått någon instruktion att göra konungen af Sverige nödiga föreställningar.[3] Emellertid ämnade han i allt fall ej afbida svar på detta nu sända bref, utan skulle afsegla med trupperna till England, blott Thornton under tiden finge berörda instruktion, eller han själf från Castlereagh finge någon depesch, som »det var möjligt(!) att tyda såsom en önskan» att kåren skulle återvända.[4]

Trots den tvekan om hemfärdens nödvändighet, som yttrade sig i hans begär efter nya meddelanden hemifrån, var Moore sålunda redan nu besluten att åtminstone så till vida rygga sitt löfte till konungen, som han icke ämnade, såsom han själf tolkade löftet, afvakta de nya order, som meddelanden om dagens konferens kunde framkalla. Hans tanke synes hafva varit att utan vidare redan

[1] Konungen hade under samtalet framställt sin plan om en kombinerad svensk-engelsk aktion mot Norge, den svenska början vid midten af juli, den engelska något tidigare, såsom ett nytt förslag.

[2] »I fear it may be thought, that I have acted wrong in not obeying litterally the letter of my instructions.»

[3] »Upon reading over your Lordships instructions, I find on this head they are pointed and leave me no option: the only thing which renders this part doubtful is, that mr Thornton, altho it is stated he will be, yet never has been instructed to make the representation to the King of Sweden.» Jfr ofvan sid. 236, not 2.

[4] »I shall not, however, wait the return of an answer to this letter, but shall sail with troops to England, should mr Thornton in the meantime receive the instructions to which I have alluded. This I should consider as a fresh order: or should I receive from your Lordship any despatch which can possibly be construed into a wish that the troops should be withdrawn: but I trust, if it has not been done before, that at all events, upon the receipt of this letter, your Lordship will send me positive orders for my conduct.»

påföljande morgon afresa till Göteborg.[1] Emellertid fick han på kvällen ett besök af Tibell; som det rörde hans blifvande Göteborgsvistelse, meddelade Moore honom sin förändrade hållning samt synes hafva sökt förmå honom att framföra underrättelsen härom till konungen. Tibell vägrade emellertid.[2] Afresan blef icke heller af, och efter en öfverläggning med Thornton den 24 preciserade Moore nu sin nya position på ett sätt, som förde honom ännu ett stycke fran det gifna löftet. Ståndpunkten blef nu, att han genom löftet öfverskridit sin instruktion, att han därför i Göteborg icke kunde hålla trupperna kvar, tills dess svaret på gårdagens depescher hunnit anlända, utan skulle vidtaga åtgärder för deras afresa, att denna dock icke skulle påskyndas, och att därför förberedelserna »torde gifva tid till nya kommunikationer från England» angående hans regerings tankar, efter hvilka han då skulle rätta sig allt efter det sätt, hvarpå de begränsade eller stadfäste de order han redan erhållit.[3] Gårdagens tanke att afsegla först efter det nya bekräftande meddelanden från England hunnit komma, är således nu modifierad till ett beslut att låta affärden bero af sådana, endast för så vidt de hunne anlända under förberedelserna till resan. Löftet till konungen — att i Göteborg invänta de nya order, som kunde sändas på

[1] Att detta var hans afsikt, påstår han sig i sitt följande bref till Castlereagh af d. 26 juni hafva uttalat redan i brefvet af d. 23. Ehuru det sistnämnda intet därom innehåller, behöfver man dock ej betvifla afsiktens förefintlighet.

[2] Tibells besök på kvällen d. 23 omnämnes så väl i Moores bref till Thornton af d. 24 (hvarom nedan) som i Tibells ämbetsberättelse öfver kriget (Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar år 1818—1821, sid 125 ff). Tibell uppger där, att han efter förmiddagskonferensen d. 23 sökte öfvertala konungen att medgifva truppernas landstigning, till dess de nya orderna hunnit anlända, och att konungen då, ehuru han på anförda skäl afböjde detta, befallde Tibell att begifva sig till Moore för att dels understryka konungens anbud att eljes söka bereda trupperna önskvärda bekvämligheter dels med Moore öfverenskomma om dessa. Det var, när Tibell då på kvällen anlände till Moore med detta budskap, som denne meddelade honom, att han ej kunde vidblifva sitt löfte och bad honom meddela konungen detta, hvilket Tibell dock säger sig hafva vägrat, under framhållande att Moore borde meddela det själf eller genom Thornton, hvarjämte Tibell ock säger sig hafva sökt i möjligaste mån afråda Moore från hans föresats. Måhända har just Tibells besök föranledt Moore att ej morgonen därpå utan vidare lämna Stockholm. — Om sin egendomliga öfverläggning med Moore d. 21 juni nämner Tibell naturligtvis intet i sin ämbetsberättelse.

[3] Referatet af hans ståndpunkt efter nedannämnda bref till Thornton.

grund af konferensen den 23 — skulle sålunda under alla förhållanden ryggas.

Enligt öfverläggningen med Thornton skulle denna Moores nya position delgifvas de svenska myndigheterna på så sätt, att Moore skulle framlägga den i en skrifvelse till Thornton, som denne därpå samma eftermiddag skulle föra vidare till Ehrenheim.[1] Så skedde äfven, och Ehrenheim meddelade i sin tur konungen samma afton självfva sakförhållandet.[2]

Det är ej svårt att förstå, att Gustaf IV Adolf nu blef upprörd. Redan förut måste Moores uppträdande förefalla honom besynnerligt och stötande; alla förespeglingar från England under hela våren om den goda hjälpen, alla direkta löften genom Adlerberg och Thornton om dess offensiva användning, alla förslag därutinnan hade ideligen paralyserats genom Moores hänvisningar till instruktioner, som han dock ständigt vägrade förete. På uttrycklig förfrågan hade han emellertid den 23 omsider förklarat sig bemyndigad att stanna för att afbida ytterligare order; nu svek han omedelbart detta löfte. Det var emellertid ej blott löftesbrottet, som förtörnade konungen; han såg i saken äfven ett brott mot militär lydnadsplikt. Under samtalet den 23 hade Moore erbjudit sig att med skyldig vördnad emottaga konungens order, och själfva löftet att stanna hade han afgifvit i form af åtlydnad för en konungens befallning. Konungen synes däri hafva sett ett uppfyllande af en af de få punkter i instruktionerna, hvarom han fått kännedom — bestämmelsen att Moore skulle anse sig stå under konungens befäl, så länge trupperna tjänade i Sverige —; i hvarje

[1] Moores skrifvelse till Thornton, som är hållen i skarpa ordalag, är i en, dock ej fullt felfri öfversättning tryckt i Hist. Tafla, II, Bil., sid 85. Att den tillkom efter öfverenskommelse med Thornton under förmiddagen d. 24, uppger Moore själf i sitt bref till Castlereagh af d. 26. Han påstår däri ock, att skälet, hvarför han inställde sin tillämnade afresa morgonen d. 24, var, att det regnade och han själf var förkyld. Alltså icke någon principiell obenägenhet mot att resa utan att hafva avverterat konungen om löftets återkallande.

[2] Äfven Thorntons och Ehrenheims skrifvelser äro tryckta i Hist. Tafla, II, Bil. sid. 88 ff. Ehrenheims meddelande innehöll, att Moore i sitt bref sagt, att »vid närmare öfvervägande af sina instruktioner och det misshag, hvarmed dess hof förnummit truppernas uppehåll om bord, kunde han ej våga stanna med dem, tills nya order ankomma, utan ämnade vid sin återkomst till Göteborg småningom bereda sig till att afsegla och genast kommunicera de order han under tiden kunde få. Detta torde förändra till någon del det projecterade brefvet till konungen af England, hvarom jag torde få taga nådig befallning i morgon».

fall betraktade han såsom alldeles otillständigt, att den, som nyss på eget initiativ uttryckligen ställt sig under hans order, nu omedelbart vägrade att fullgöra sitt första åtagande. Han var öfvertygad, att åtminstone till något sådant Moores instruktioner ej gåfvo honom något berättigande, och ett uppklarande med konungen af England af hela sakläget syntes honom ännu nödvändigare än den 23. Det är därför han låter besvara Moores anmälan med en tillsägelse till denne att ej lämna Stockholm, förr än han därtill fått »mitt tillstånd eller dess konungs och herres befallning att till England återvända».[1]

Det är nog denna åtgärd, som ansetts såsom Gustaf IV Adolfs största missgrepp i affären Moore. Man behöfver icke gilla den, äfven om man efter vunnen kännedom om allt, som föranledt den, kan betrakta den såsom ganska förklarlig. Konungen hade ej blott rätt att känna sig bedragen af både Thornton och Moore. I grunden hade han också rätt i, att den sistnämndes instruktioner alls icke nödvändiggjorde det uppträdande han tillät sig; innerst trifiade ju Moore själf därpå. Tanken att Moore enligt sitt första egna erbjudande borde stanna, tills saken uppklarats, var då rimlig nog; tillsägelsens slutord, enligt hvilka han hejdades, blott tills hans egen konung befallde honom resa, visar både åtgärdens interimistiska karaktär och Gustaf IV Adolfs önskan att snarast möjligt få saken bedömd af sin kunglige bundsförvandt i England.[2]

[1] Konungens beslut, som han tecknade omedelbart på Ehrenheims anmälan, är tryckt i Hist. Tafla, II, Bd. sid 89, och hade följande lydelse:

»I å detta är ett förnyadt och oväntadt stötande steg af general Moore, hvartill han ej äger någon rättighet eller instruktion att åberopa, då han inför protokoll begärt och erhållit min befallning att med de under hans befäl stående trupper vid svenska kusten förblifva, intill dess han erhållit nya instruktioner ifrån England, så kommer general Moore att för detta dess ovärdiga förhållande blifva mig personligen ansvarig, och erhåller i detta afseende min tillsägelse att sig ej från Stockholm begifva, förr än han därtill erhållit mitt tillstånd eller dess konungs och herres befallning att till England återvända.»

Beslutet delgafs därpå Moore genom öfverste Engelbrechten mellan klockan elfva och tolf på natten. Moore uppger (i brefvet till Castlereagh d. 26), att det innehöll att han ej skulle lämna Stockholm »utan konungens tillstånd». Sista meningen i anteckningen på Ehrenheims anmälan saknas alltså i detta referat. — Enligt Ehrenheims bref till Adlerberg af den 5 juli *lofvade Moore Engelbrechten att ej lämna Stockholm utan konungens samtycke.*

[2] Ehrenheims anmälan innehåller ock, att Moores åtgärd »torde förändra till någon del det projecterade brefvet till konungen af England»; man var alltså i färd med att skrifva.

Huru man emellertid än må bedöma det tagna steget ur lämplighetssynpunkt, tydligt är, att det ingalunda var detta steg, som kom Moore att afresa och den engelska hjälpkåren att blifva inaktiv; beslutet därom var långt före detta taget af Moore och numera i full verkställighet. Däremot har åtgärden nog bidragit att bortskymma de goda grunder konungen på många andra punkter af förhandlingarna hade för sitt handlingssätt och den skefva ställning den engelske generalen däremot intagit.

Hvad denne angår, blef åtgärdens närmaste resultat en ny öfverläggning mellan honom och Thornton morgonen den 25. De beslöto att för ögonblicket afvakta, om det skedda vore att betrakta såsom en »arrestering» — hvilket de för öfrigt sade sig ej betvifla — eller af konungen kunde uttolkas såsom blott en önskan att ge Moore en afskedsaudiens. För säkerhets skull sändes emellertid en order till Moores ställföreträdare vid Göteborg, general Hope, att om förbindelserna mellan honom och Moore afbrötes, genast segla till England.[1] Närmare besked väntade Moore och Thornton af en konferens med konungen, till hvilken öfverste Murray nu blef kallad.

Den rörde naturligtvis framför allt Moores handlingssätt och blef ganska vidlyftig. Konungen anförde sina redan kända anmärkningar emot det: Moore syntes honom hafva lagt an på att på alla punkter korsa hans afsikter. Hindrade hans instruktioner honom verkligen att dröja, hade han ej haft rätt att lofva motsatsen; men när han lofvat det och ställt sig under konungens befäl, hade han ock bort hålla sitt löfte. »Det är icke tillåtligt att på sådant sätt svika en konung.» Murray sökte urskulda Moore: det vore blott en fras, öflig gent emot furstar, då Moore lofvat lyda konungens befallningar, och det vore just af ifver att göra konungen till viljes, som han låtit locka sig till löftet. Ett nytt moment af ett visst intresse infördes i diskussionen genom ett yttrande af konungen, att om man hellre ville använda trupperna annorstädes — han omnämnde särskildt upprepade gånger Spanien — borde man uttala detta öppet och ej söka vinna det indirekt och på bakvägar. Murray förnekade emellertid all kännedom om dylika afsikter; de

[1] Moores bref till Castlereagh d. 26 juni. Jfr ock Diary, II, sid. 226.

trupper, som kunde afses för Spanien, voro redan bestämda, befälhafvaren med, och äfven om Moore nu återvände, kunde det ej blifva fråga om att sända honom dit. Moores karaktär vore, sade han ock, främmande för ett dylikt uppförande.[1] Af intresse är också konungens antydan, att det rådde meningsskiljaktigheter inom den engelska ministären, något, som Murray sökte bestrida.[2]

Man kom också in på innebörden af tillsägelsen till Moore att ej resa. Konungen förklarade, att han borde stanna, till dess konungen af England hörts i saken, och önskade, att Murray, som själf närvarit vid konferensen den 23, omedelbart skulle begifva sig till England för att lämna besked om densamma,[3] hvilket Murray dock afböjde såsom numera endast officer i Moores stab och underkastad dennes order. Hade Moore felat, skulle konungen af England utan tvifvel efter hemkomsten låta honom umgälla det. Emellertid syntes konungen, enligt Murray, villig att göra åtskillnad mellan en uttalad önskan, att Moore skulle stanna i Stockholm, och en formlig arrest för honom.[4] Det talades också åtskilligt om önskvärdheten, att saken skulle lösas utan något men för den naturliga och betydelsefulla vänskapen mellan båda de förbundna rikena och deras monarker, och utan att någon offentlig akt här ingrepe söndrande. Konungen instämde, men under erinran, att därest en slit-

---

[1] I Moores Diary, II, sid. 212 ff, äro offentliggjorda tre enskilda bref till Moore, som Murray förde med sig till honom, då han d. 3 juni återvände från London till Sverige. I alla är det tal om tillståndet i Spanien och ifrågasatta engelska förstärkningar dit, under, som det i ett af brefven meddelas, sir Arthur Wellesley (sedermera hertigen af Wellington). I ett annat säger brefskrifvaren, generalkvartermästaren R. Brownrigg, att han önskade, att Moore ej farit till ett så aflägset hörn, »men nu erbjuder sig en mera uppmuntrande skådeplats i Spanien, där armén och folket visat lust att strida för sitt oberoende». Huruvida Moore själf önskat utbyta Sverige mot Spanien, synes dock ingenstädes påvisadt. Att han likvisst ville göra allt för att komma ifrån Sverige, har redan ofvan ådagalagts. Som bekant sändes han emellertid omedelbart efter återkomsten från Göteborg till Spanien.

— Under samtalet beskref Murray Moore såsom uteslutande militär, blott intresserad för sitt yrke. Konungen replikerade, att någon ifver för att komma i tjänstgöring hade han då ej visat.

[2] Den tvist mellan Canning och Castlereagh, som året därpå ledde till duellen mellan båda, var redan nu under uppsegling. En viss motsägelse mellan instruktionerna för Moore och orderna till Thornton märkes onekligen.

[3] Det uppsatta protokollet skulle samtidigt öfversändas.

[4] »(H. Majesty) seemed willing to draw some line of distinction between Sir J. Moore being desired not to leave Stockholm without this pleasure and his being absolutely in a state of arrest.»

ning uppstode, kunde en svensk hamnspärrning helt visst blifva skadlig för England. Han förklarade sig också ingalunda ämna kvarhålla de engelska trupperna, om Moore ville beordra deras afresa, ej heller förhindra förbindelserna mellan dem och Moore; blott denne borde stanna. Ville han åter hellre resa själf för att förklara saken i England, men under tiden låta trupperna stanna, ginge också det för sig. Murray lofvade underrätta Moore om samtalet, men antydde, att denne säkerligen skulle meddela sig med Thornton i frågan, en antydan, som konungen syntes honom upptaga med en viss missbelåtenhet, enär, såsom han framhöll, han hade flere skäl att vara ganska missnöjd äfven med Thornton. Till sist öfverenskoms på Murrays initiativ, att denne på kvällen skulle återvända till konungen, därest något i saken då kräfde meddelande.[1]

Det förefaller tämligen tydligt, att med god vilja å Moores sida affären nu kunnat utjämnas; utvägar därtill voro ej otänkbara, och förhandlingarna pågingo.[2] Hos Moore, som framför allt ville bort, fanns emellertid ingen håg därför; han skyndade till Thornton och meddelade, att det icke längre rådde något tvifvel, att han vore »arresterad», och att det nu tillkomme Thornton att handla.[3] Denne aflät också genast (den 25 juni) en den skarpaste not till Ehrenheim, hvari han begärde den kungliga tillsägelsens omedelbara återkallande under betonande, att »minsta framhärdande däruti icke kan underlåta att anses som en skymf af så förolämpande egenskap» mot konungen af England och brittiska nationen, att det »omedelbarligen måste frambringa de mest skadliga följder» för förbundet och vänskapen mellan Sverige och England.[4]

---

[1] Referatet öfver samtalet efter Murrays mycket utförliga »Heads of a conversation 25th June 1808». Public Record Office W. O. 1/189.

[2] Kanslipresidenten skref också samma dag — den 25 juni — till Adlerberg, att man på grund af Murrays förslag hoppades »ett fullkomligt biläggande af saken».

[3] Moores dagboksanteckning d. 27 juni, Diary, II, sid. 227.

[4] Noten, som Ehrenheim anmodades »utan tidspillan» meddela konungen, är i tämligen korrekt öfversättning tryckt i Hist. Tafla, II, Bil. sid. 91. — Moore tolkar i sin dagbok (a. a.) dess innebörd så, att om »arresten» ej ögonblickligen återkallades, »the consequence must inevitably be war between the two nations». I sitt förut omnämnda bref till Castlereagh af d. 26 är han också ytterst indignerad; noten hade nämligen ej besvarats. Tilldragelsen karakteriserades såsom okänd i den franska anarkiens annaler och »there will not, I believe, be found elsewhere amongst civilized nations an example of such an act of violence». Man skulle, sade han, svårligen kunna tro, att han själf vore fri från skuld; tryggt underkastade han sig emellertid sin konungs bedömande.

I stället för svar till Thornton kom påföljande morgon, den 26 juni, till Murray en skrifvelse från konungens vakthafvande kammarherre, grefve Piper, med förmälan, att man antoge hans uteblifvande föregående kväll hafva berott på något misstag, och med inbjudan till middag hos konungen på Haga samma dag. Murray rådförde sig med Thornton, och denne svarade genom en ny not, att Murray, som lydde under Moores befäl, icke, så länge förhållandena voro oförändrade, kunde infinna sig på Haga, utan genast, på grund af order från Moore, skulle begifva sig till Göteborg.[1] Sedan på förmiddagen en ny inbjudning anländt till Murray från Piper, beslöts emellertid, efter samråd med Moore och Thornton, att han skulle efterkomma den, och sålunda tillkom på eftermiddagen den 26 en ny konferens mellan konungen och Murray.[2]

Samtalet förlöpte denna gång under vida mindre motsättningar än kanske någon föregående, ehuru flere af de gamla meningsskiljaktigheterna alltjämt framträdde. Åtskilliga nya spörsmål bragtes äfven under debatt. Konungen uttalade sålunda sina tvifvelsmål, om England alltjämt vore lika ifrigt som tidigare att understödja Sverige; Murray sökte visserligen afvisa tviflen, men vi skola finna, att konungen ej saknade fog för sin misstanke.[3] Frågan om differenserna i det engelska kabinettet bragtes äfven denna dag på tal; konungen uttalade sitt särskilda förtroende för Canning, men också att han i denna affär icke »kunde återfinna Canning». Engelsmännens eventuella planer på Mar-

---

[1] Thorntons not är, ehuru ej fullt korrekt, tryckt i Hist. Tafla, II, Bil. sid. 93. Den vållade mycket missnöje. »Ännu har väl aldrig någon utländsk minister lagt hinder i vägen för antagandet af en middag och ännu mindre i sådana ordasätt som de närvarande», skref Ehrenheim den 27 juni till Adlerberg. — Jämte noten sände Thornton äfven ett enskildt bref till Ehrenheim (tryckt därsammastädes), som han besvor att använda sitt inflytande för att få åtgärden mot Moore återkallad.

[2] I sitt mycket utförliga »Memorandum of an Interview with His Swedish Majesty at Haga Sunday 26th June 1808» (Public Rec Office) meddelar Murray, att Ehrenheim såsom svar på det i föregående not omnämnda enskilda brefvet sagt sig redan hafva arbetat i önskad riktning och ämna fortsätta, men påpekat, att Murrays vägran att begifva sig till Haga blott skulle göra saken värre. Den andra inbjudningen, säger Murray, var »desiring in a peremptory manner», att han skulle komma. Moores Diary (II, sid. 227), uppger att den var försedd »with a threat if he failed». Enligt Murray hade konungen emellertid, antagligen underrättad om Thorntons not, knappast väntat, att Murray skulle få tillstånd efterkomma inbjudningen och för den skull arrangerat om ett återbud, som dock mötte Murray på vägen och med tillfredsställelse fann honom fortsätta den.

[3] Se nedan sid 277.

strand voro ock å bane; det framgår, att konungen med rätt mycket missnöje hört olika rykten därom, och det förefaller. som om Murrays gensagor icke öfvertygade honom om ryktenas grundlöshet. Murray gjorde sig jämväl mycken möda att söka inpränta hos konungen, att den engelska hjälpkåren visst icke sändts blott för offensiva företag, och förklarade öppet, att många i England afsett den icke minst för konungens personliga säkerhet, en uppgift, som mycket syntes öfverraska konungen, och som från hans sida föranledde ett uttalande om hans fasta tro på sitt folks tillgifvenhet. På en direkt fråga till Moore, om icke denne själf haft tillfälle att se, huru ogrundad den motsatta meningen vore, svarade denne, att han i sina meddelanden till England konstaterat faktum, hvad anginge massan af folket, men att han icke tilltrodde sig tillräcklig kännedom om förhållandena inom de högre klasserna. Han framhöll jämväl, att erinringar om tidigare omstörtningar i Sverige och nu senast Sveaborgs uppgifvande kunde hafva framkallat och stärkt farhågorna i England. Enskilda förrädare, sade konungen, fanns det nog i alla land, men han tycktes ej frukta något ytterligare af samma slag som Sveaborgsdramat. Han bragte emellertid själf Anjala på tal, men tillskref den tilldragelsen särskilda omständigheter, som nu ej längre verkade.

Åtskilligt talades ock om de engelska truppernas garnisonering i Göteborg, och intressant är att finna Murrays uttalande, att platsen utan största olägenhet blott kunde mottaga 2,500 à 3,000 man. Långt meningsutbyte utspann sig äfven som vanligt om de förhållanden, under hvilka hjälpkårens affärd från England ägt rum m. m.

I fråga om Moores ställning kom samtalet efter en diskussion i de gamla hjulspåren att glida in i ett nytt: Murray kom att i en replik förklara, att om Moore finge resa, skulle han i Göteborg i fråga om truppernas afresa, enligt hvad han framhållit i sin skrifvelse den 24 till Thornton, låta sig ledas af de underrättelser han finge från England. »Men det är ju allt hvad jag önskat», sade konungen. Så fördes man då in på frågan, hvad Moores löfte den 23 egentligen inneburit; enligt Murray hade Moore själf tolkat det såsom en förpliktelse att stanna, till dess svar på depescher af den 23 hunnit anlända, och det vore blott det ta

han velat undgå.[1] Konungen åter förklarade sig aldrig hafva lagt in annan tolkning i förbindelsen, än att vidare order skulle afvaktas, men brefvet till Thornton hade han ju aldrig sett, blott en af Ehrenheim inlämnad resumé. Murray föreslog då frågans lösning genom att såsom ogjorda betrakta dels Thorntons åtgöranden i saken — alltså fran och med hans öfverlämnande till Ehrenheim af Moores bref — dels hvad därefter passerat, samt låta Moore resa. Konungen sporde då, om icke äfven truppernas återvändande skulle synas bevisa misshällighet mellan de båda regeringarna, men Murray framlade en rad af plausibla skäl, som, utan att framkalla en sådan effekt, skulle kunna anföras för åtgärden — förminskad allmän fara för Sverige, ryssarnes reträtt i Finland, inställandet af de franska anfallsplanerna söderifrån, inställande af svenska offensivplaner, konungens kända oegennytta, som gärna medgåfve hjälpkårens användande, där den bäst behöfdes o. s. v. — och konungen syntes, säger han, fullt ense med honom samt anförde själf det planerade handelsfördraget med England såsom ett ytterligare bevis på fortsatt godt förhållande mellan länderna. Till sist öfverenskoms, att Murray påföljande morgon skulle inställa sig vid slottet för att såsom ett tecken till godt samförstånd vid konungens sida öfvervara den sedvanliga måndagsparaden. Till dess skulle konungen hafva förskaffat sig Moores bref till Thornton. Slutligen inbjöds Murray att dricka te med konungen och lämnade därpå Haga i de bästa förhoppningar. Att en uppgörelse i godo nu kunnat ske, ligger i öppen dag.

Lika tillfreds med denna konferens har däremot synbarligen Moore icke varit; därom förvissas man af hans egen dagboksanteckning, nedskrifven morgonen därpå före Murrays nya besök hos konungen.[2] Han refererar däri i största korthet på sitt sätt konferensen af den 26 och slutar referatet med, att konungen af fruktan att förlora de engelska subsidierna till sist blifvit benägen att taga reson och

[1] En annan än Moore, sade Murray, skulle vare sig aldrig averterat sin ändrade mening förrän från Göteborg eller eljes lagat, att meddelandet därom kommit fram först efter afresan. Jfr dock om Moores resplaner ofvan sid. 260, not. 1.

[2] Diary, II, sid. 227 ff. Anteckningens slutord visa, att den tillkommit före Murrays nya besök hos Konungen.

då »grep till den eländiga undanflykten af en lögn genom att förneka att han hade sett mitt bref».[1] »Murray önskar», fortsätter han, »att allt skall nedtystas och att, med tillbakakallande af åtgärderna från ömse håll, sakerna skola återställas i det läge, de hade den dag, då jag tog afsked af konungen. Detta vore kanske angenämt för ministrarne i England, hvilka ej torde önska tvist med Sverige, men enligt min tanke ha sakerna gått för långt. Min arrestering är nu offentlig och bör försonas, och hvad angår tvist med Sverige, är det mera dess intresse än Englands att upprätthålla goda förbindelser. Konungen skall tvingas att erkänna sitt fel, och jag tycker det är skäligen klart, att den oförskämdhet, som tillfogat skymfen, skall vara lumpen nog att böja sig, om den vederbörligen tillhålles det. Konungen är åtminstone känslig för nödvändigheten att synas icke stå på dålig fot med England; han var vänlig och bjöd Murray dricka te»[2] o. s. v. Äfven konungens vänlighet mot denne tolkades alltså som fruktan, och när Moore beslöt sig att stanna ännu något, i stället för att, såsom han först tänkt, resa omedelbart, är det sålunda tydligen i afsikt, icke att genom ömsesidigt tillmötesgående främja en uppgörelse, utan att få stuka till konungen af Sverige.

Men äfven konungens eftergifvenhet ökades, förklarligt nog, icke genom bekantskapen med Moores bref till Thornton af den 24 juni. Där stodo exempelvis åtskilliga otrefliga ord om t. ex. »de beskyllningar», som konungen under konferensen »ganska skarpt» riktat mot Moores karaktär och

[1] Uttrycket är betecknande för Moores sinnesstämning mot konungen. Huru oberättigadt det var, framgår till evidens af det i Hist. Tafla (II Bil. sid. 97) tryckta bref från konungen till Ehrenheim, dat. den 26 juni och affattadt efter samtalet med Murray, i hvilket på grund af detta samtal Ehrenheim ålägges att meddela konungen så väl Thorntons biljett (af d. 24) som Moores ifrågavarande bref. Se ofvan sid. 260, not 2.

[2] »Murray wishes that all should be hushed and, each party retracting, that things should return to the situation, in which they were on the day when I took leave of His Swedish Majesty. This would perhaps be agreeable to Ministers in England, who may not wish to quarrel with Sweden, but in my opinion matters have been carried too far. My arrest is now public and should be atoned for, and as to quarrelling with Sweden, it is more her interest than that of England to keep on amicable terms. The King should be made to acknowledge his error, and I think it is pretty plain that the insolence which insulted will have the meanness if properly addressed to submit. The King is at last sensible of the necessity of appearing not to be on bad terms with England; he was mild and begged Murray would take a dish of tea in the adjoining room» o. s. v.

uppförande, om den engelska regeringens missnöje med landstigningsförbudet, om att Moore endast genom »uppenbar olydnad» skulle kunna kvarhålla trupperna i Göteborg tillräckligt länge; och det bestämda löfte att stanna, till dess nya order från England komme, på hvilket Murray lagt så stor vikt, fanns, såsom vi veta, där icke.[1]

Vid den nya konferensen den 27 efter paraden — vid hvilken Murrays närvaro skall hafva väckt allmän belåtenhet — fann Murray konungen därför hafva återgått till samma ofördelaktiga intryck om Moores uppförande, som han förut hyst.[2] Så granskades brefvet, och konungen framförde åtskilliga anmärkningar rörande dess form.[3] Därjämte uttalade han sitt missnöje med, att Moore öfverhufvud hänskjutit saken till Thornton, och då Murray genmälde, att Moore däri endast följt en åtminstone i England gällande regel, blef repliken, att förhandlingarna med Moore dittills förts direkt mellan honom och konungen och detta i följd af Thorntons eget initiativ vid Moores första audiens.[4] Såsom väg till en uppgörelse framkastade Murray emellertid — i anslutning till sin tanke från föregående dag, ehuru såsom han betonade utan bemyndigande från andra — att, vid ett återkallande af allt, som passerat efter konferensen den 23, äfven Moores bref till Thornton skulle ersättas med ett nytt direkt till konungen. Efter åtskillig diskussion

[1] Jfr ofvan sid. 259.

[2] Äfven öfver denna konferens finnes af Murray ett utförligt »Memorandum of an interview with His Swedish Majesty at Stockholm 27th June 1808». I fråga om detta möte erbjuder emellertid den redogörelse, som samma dag meddelades Adlerberg genom kanslipresidenten, vissa afvikelser.

[3] Vid den punkt däri, som omnämnde Moores försök den 23 på kvällen att genom Tibell få till konungen framförd sin ändrade ståndpunkt, anmärkte konungen, att Tibell ej hade förstått, att detta varit Moores önskan. Detta har säkerligen varit Tibells uppgift nu. Att han däremot har en annan framställning i sin ämbetsberättelse, se ofvan sid. 259, not 2. »Det slog mig», säger Murray, »att detta» — omnämnandet af Tibell — »kanske delvis varit orsaken, att brefvet ej genast meddelades konungen.»

— Enligt Murray skall konungen hafva låtit förstå, att han misstänkte Moore för att under konferensen d. 23 med afsikt hafva framkallat konungens önskan, att trupperna skulle stanna, för att genom sin påföljande vägran än ytterligare förolämpa konungen. I svenska källor har jag icke funnit något spår till en dylik tanke hos konungen. Att Moore däremot afsiktligt dref det till en brytning, är förut ådagalagdt.

[4] Murray sökte invända, att detta blott gällt militära frågor, men att spörsmålet om truppernas återkallande mera tillhörde ministern, hvilken också »had been instructed from home upon it», en uppgift, som dock icke var alldeles korrekt (jfr ofvan sid. 236, not 2 och nedan sid. 273 ff.).

gick också konungen in på tanken, under förutsättning, att Moore i detta bref, hvari han nu skulle återkalla sitt löfte af den 23, jämväl skulle förklara, att det icke varit hans mening att därmed stöta konungen. Murray invände då, enligt sin egen uppgift, att detta ändrade hela sakläget, men konungen menade sig icke fordra för mycket eller mer än hans värdighet kräfde. Vägrade Moore, måste detta innebära, att han afsett antingen att stöta konungen eller att med liknöjdhet anse hvad denne tänkte om saken.[1] Murray lofvade ock att inberätta för Moore, hvad som passerat, men skall hafva förklarat sig befara, att efter detta saken skulle taga en offentlig vändning, samt bad att själf slippa vidare befattning därmed.[2] Däremot skall han hafva frågat, om ej ursäkten finge frambäras af Thornton, hvilket konungen biföll under förmälan, att om ej Moore under förmiddagen påföljande dag — den 28 — insände sitt bref, han därefter skulle genom Ehrenheim vända sig till Thornton i frågan.[3] Från konungens sida slöts därpå konferensen med uttalanden om hans synnerliga vänskap för konungen af England och uttryck af hans personliga välvilja gent emot Murray.[4]

Konungens begäran om en ursäkt från Moores sida för det sätt, hvarpå denne återtagit sitt löfte under konferensen den 23, förefaller helt naturlig, och Moores egna uttalanden omedelbart efter densamma, att han begått ett fel, hade, synes det, äfven för honom själf bort hafva åskådliggjort detta. I hvarje fall hade konungen alltjämt handen utsträckt till förhandlingar om en lycklig uppgörelse. Att däremot Moore med den sinnesstämning, som behärskat honom allt ifrån ankomsten till Sverige, icke önskade någon sådan, behöfver icke sägas, och det är nu, som han beslutar att i tysthet, såsom han sade, »fly» till Göteborg. Beslutet sattes i verkställighet redan på middagen samma dag, den 27.

[1] Detta enligt brefvet till Adlerberg.

[2] Enligt brefvet till Adlerberg under förebärande af brådska för sin afresa.

[3] Så enligt brefvet till Adlerberg. Murray själf tiger alldeles med sitt förslag att låta Thornton frambära ursäkten.

[4] »As I took leave His Majesty was pleased to repeat some of the obliging expressions towards myself, with which I had been honoured when I left Stockholm before.» Konungen hade för öfrigt upprepat sin önskan, att Murray snarast möjligt skulle afresa till England, tydligen för att där gifva besked om det passerade.

Såsom motiv har han angifvit dels sin farhåga att få mottaga förslag om ursäkter, som han var bestämd att icke afgifva, och att därigenom ytterligare förbittring skulle uppstå, ja, han själf kanske utsättas för personlig förolämpning, dels att genom en sådan »flykt» regeringen i England skulle få större frihet att handla oberoende af hänsyn för hans personliga säkerhet, dels slutligen sin plikt att snarast möjligt återvända till sina trupper.[1] Den s. k. »flykten» från den alldeles obevakade bostaden[2] verkställdes ett stycke i sällskap med den engelske legationssekreteraren i Stockholm, därefter, sedan denne återvändt till hufvudstaden, i följe med en engelsk kurir, som afgick samma middag. Några timmar senare följde Murray, och efter två dagar Moores militärsekreterare, major Colbourne; Moore uppger, att hans egen afresa då ännu var obekant i Stockholm. För säkerhets skull läto Colbourne och Thornton ombord på ett engelskt fartyg i Stockholm föra både Moores och Thorntons papper, »för den händelse konungen i sin vrede skulle lägga beslag på dem». Något dylikt hördes naturligtvis icke af. I Göteborg hade general Hope redan låtit hämta ombord det högre befälets hästar och gifvit order till allmän inskeppning. Moore afvaktade icke några som helst underrättelser från England, utan afseglade den 3 juli vid gynnande vind med sina trupper.[3]

* * *

Affären Moores efterspel utvecklades som bekant under en rätt segsliten notväxling på olika håll, i Stockholm mellan Ehrenheim och Thornton, i London mellan Adlerberg och det engelska kabinettet. För en redogörelse äfven

[1] Dagboksanteckning af d. 3 juli, Diary, II. sid. 229 — I densamma säger Moore på ett ställe rörande sitt förhållande till konungen, att »I had given no promise(!) and could break none by withdrawing from my arrest». Om det sista mötet mellan konungen och Murray heter det i samma stil, att konungen därvid »went over all his former nonsense of my breaking my promise». Att Moore verkligen återkallat sitt löfte, synes han sålunda redan hafva förgätit.

[2] Öfverhufvud förefaller hela begreppet »arrestering» något öfverdrifvet. Konungen hade natten till d. 25 juni låtit tillsäga Moore att stanna, men var redan d. 27 beredd att mot en ursäktande skrifvelse eventuellt af Thornton låta honom resa. Någon bevakning förekom ej. Jfr ock ofvan sid. 261, not. 1.

[3] Dagboksanteckning d. 3 juli, Diary, II, sid. 230.

därför är här icke plats.[1] När Moore reste, skref han i sin dagbok, att det var omöjligt för honom att gissa på hvad sätt det, som passerat i Sverige, skulle upptagas i England. Redan från sin första ankomst till Göteborg hade han emellertid, säger han, öppet uttalat sin mening, att intet stode att uträtta i Sverige, och därför tillrådt truppernas återkallande. Ministrarne i England hade dock ej sedan den 2 juni besvarat hans bref och genom motsägelserna i sina instruktioner och sin tystnad förskaffat sig frihet att allt efter omständigheterna tadla eller godkänna.[2] Enligt hans egen uppgift har Castlereagh efter återkomsten förklarat för honom, att hans uppförande vunnit kabinettets fulla gillande, dock med en viss tvekan hos åtskilliga dess medlemmar, om det varit riktigt af honom att själf fly ur arresten, sedan han lagt saken i Thorntons händer.[3] Det engelska kabinettet hade emellertid endast Moores och Murrays egna, visst icke alltid objektiva rapporter att bygga på, och det hade också ända sedan slutet af maj måst röna inflytande af särskildt den förres ständiga svartmålningar af tillståndet i Sverige, hans misströstan om expeditionens nytta och hans motvilja att låta den uträtta något.

Icke dess mindre kan det starkt betviflas, att den engelska regeringen, om den under de spännande junidagarna haft sin minister och sin general i Stockholm inom räckhåll, skulle tillrådt eller godkändt alla deras åtgöranden. Man får ett bestämdt intryck om motsatsen genom att taga kännedom om de skrifvelser, som den 30 juni upp-

---

[1] Utförligaste hittills existerande framställning, se Key Åberg De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien 1807—1809, sid. 68 ff. Några af de växlade noterna äro tryckta i Hist Tidsk., II, Bil.

[2] Diary, II, sid. 231.

[3] Dagboksanteckning d. 23 juli 1808, Diary, II, sid. 240. Några i kabinettet hade ansett det bättre, om han stannat och lämnat frågans behandling åt sin regering, andra att han, om han varit bestämd att gifva sig i väg, åt den officer, som bragte honom konungens tillsägelse, hade sagt, att han ej stode under konungens befäl och kunde mottaga några order af honom, samt därpå rest. D. v. s. enligt de senare borde han hafva undvikit den uppseendeväckande noten genom Thornton, som så betydligt försvårade läget, enligt de förra åter borde han hafva gjort — just hvad Gustaf IV Adolf önskade! Det vill ock förefalla ganska antagligt, att den schism, som faktiskt nu uppstod mellan kabinettet och Moore, och den brist på fullt förtroende, som visades honom i fråga om den spanska expeditionen, kan hafva haft någon grund i en tvekan, om hans uppträdande i Sverige alltid varit så vist.

sattes i kabinettet i London till Moore och Thornton.[1] Då hade dit ingått desses redogörelser för konferenserna till och med den 18 juni.[2] Det var under dessa, som Thornton ingifvit sin not af den 16 juni med krafvet på omedelbar landstigning, och som Moore afböjt alla företag mot vare sig Seland eller Finland, och det var efter den sista, som denne i bref hem förklarat sig icke under några omständigheter vilja landstiga i Sverige, men i allt fall begärt nya instruktioner.[3] Hvad Moores hållning angick, framhölls nu i den ena af skrifvelserna till honom, att man gillade de skäl, som ledt till hans afböjande att medverka till det finska företaget. Och då vidare hans meddelanden syntes gifva vid handen, att konungen af Sverige öfvergifvit sina afsikter mot Norge, för hvilkas främjande hjälpen särskildt varit begärd genom såväl Thornton som Adlerberg, så syntes. hette det, intet sätt återstå, på hvilket trupperna kunde offensivt vara till någon nytta.[4] När då därtill deras landstigning bestämt vägrats, syntes intet annat återstå, än att Moore återvände med dem till England,[5] hvilket emellertid borde ske under undvikande af allt, som kunde störa den vänskap och harmoni, som rådde mellan de båda hofven.

Till Thornton åter betonades, att man äfven gillade det sätt, hvarpå han bistått Moore och ingifvit sin not af den 16. Det vore emellertid med flit man icke instruerat honom för själfständigt uppträdande,[6] enär den svenske konungen önskat förhandla direkt med Moore själf, och man från underhandlingarna om kårens afsändande haft tillräcklig erfarenhet om olägenheten af dubbla förhandlingar; och likaledes ville man icke heller, att han vidare skulle officiellt ingripa. Efter det sätt, hvarpå konungen af Sverige ogillat

[1] Två till hvardera. Public Record Office.

[2] Den ena skrifvelsen till Moore inledes med ett erkännande af mottagande af redogörelserna för den 16 och 18 juni.

[3] Jfr ofvan sid. 242 ff. och 247 ff.

[4] »Of use in acting offensive.»

[5] »His Majesty sees no other course, that can under existing circumstances be persued than you should return with the troops to England» — I skrifvelsens afslutning uttalades för öfrigt, att den engelske konungen beklagade, att trupperna icke kunnat gagneligt användas till offensiva företag, hvaremot han gladde sig, att deras tjänster ansågos obehöfliga för Sveriges försvar; och skrifvelsens hela affattning var hallen i mot Sverige mycket välvilliga ordalag.

[6] Jfr ofvan sid. 236, not 2.

Adlerbergs uppträdande (i fråga om förbindelsen om truppernas mottagande), syntes det knappast antagligt, att han ville behålla denne såsom minister, utan att han skulle återkallas, men i sådant fall kunde också Adlerbergs förbindelse betraktas såsom gifven utan bemyndigande och konungens konsekventa vägran att infria den då på intet sätt böra tillräknas denne och därför icke heller anses innebära någon tendens att störa det goda förhållandet mellan hofven.[1] Denna uppfattning borde delgifvas Ehrenheim, men äfven om mot förmodan konungen af Sverige skulle erkänna Adlerbergs förbindelse men vägra landsättningen, eller ogilla den förra, men behålla Adlerberg, så skulle Thornton visserligen uttrycka den engelska regeringens förvåning och bekymmer, men ändock utan vidare order icke taga något officiellt steg i saken.[2] I Europas närvarande tillstånd låge nämligen största vikt på att icke någon brytning eller ens någon kallsinnighet inträdde mellan de båda förenade hofven. Om också Moore efter allt att döma skulle bli nödsakad att återvända med sina trupper, skulle därför Thornton lägga sig vinn om, att detta skulle beledsagas med så litet missnöje som möjligt och i möjligaste mån icke få sken af någon meningsskiljaktighet eller intressetvist mellan England och dess allierade.[3]

---

[1] »The total though tacit disavowal of mr Adlerbergs proceedings by the King of Sweden creates a doubt whether you should even now be instructed to take any more formal step in H. M:s name, than you have already taken. It seem hardly probable that after such a disavowal H. S. M. should intend to continue mr Adlerberg in his functions at this court In the event of his being recalled, the best course, that can be pursued, will be to consider the engagement for the reception of H My:s troops at Gothenburgh as having been entered into without authorithy, and the consequent violation of that engagement as in no degree attributable for His Swedish Majesty and as having no tendency therefore to disturb the harmony and good understanding subsisting between the two courts.»

[2] »But even in that case, you are to avoid giving in any official note or bringing the discussion to any decisive point, until you shall hear from me again.»

[3] Enough must be said to save H. My:s dignity; but, in the present state of Europe it is highly desirable that a rupture or even a coolness between two powers connected by so many lies of commun interest should be avoided by all creditable and practicable means. . . General Moore will according to all apparent probability be under the necessity of withdrawing the troops: it will be your business to take care, that their removal should be attended with as little irritation as may be: and should have as little as possible the appearance of a discussion of councils or separation of interests between H. M. and his ally.»

Vid flyktigt påseende skulle dessa skrifvelser måhända kunna synas innebära det allmänna godkännande af Thorntons och Moores åtgärder, som de inledningsvis uttala rörande deras handlingssätt i ett par särskilda punkter. Analyseras de närmare, befinnes dock innebörden vara en annan. Thornton hade i sin not till Ehrenheim i ganska ampra ordalag åberopat Adlerbergs löften såsom förbindelser *af konungen* och uttalat sin öfvertygelse, att han ofördröjligen skulle få formlig föreskrift att klaga öfver truppernas behandling och att eventuellt genast återkalla dem Svaret blef: »Ni får nu visst icke några nya instruktioner att ingripa, och utan nya order får Ni icke göra det; vill konungen af Sverige blott återkalla Adlerberg, skola dennes löften betraktas såsom oberättigade och konungen utan all skuld; mot honom måste visas största hänsynsfullhet.» Detta är helt enkelt Thorntons hållning alldeles kasserad.

Ett starkare godkännande kunde måhända synas hafva kommit Moore till del, men äfven där fanns en hake: slutsatsen att någon offensiv användning för de engelska trupperna icke återstod — hvilket man sade sig beklaga — och alla öfriga reflektioner rörande dem, byggdes uteslutande på förutsättningen. att, såsom Moore uppgifvit, konungen af Sverige öfvergifvit alla sina planer mot Norge, för hvilka trupperna egentligen begärts. Såsom vi veta, hade emellertid dessa planer redan den 20 juni återupptagits af konungen, och den förutsättning, under hvilken Moores hemfärdstankar godkänts, hade alltså fallit. Men äfven en annan sak är att observera: de engelska skrifvelserna af den 30 juni utgå tydligen från förutsättningen att träffa Moore och Thornton alltjämt förhandlande i Stockholm — Moore hade ju för öfrigt själf begärt nytt besked — och måste alltså jämväl hafva förutsatt, att trupperna, åtminstone till dess skrifvelserna hunnit anlända, kunde utan risk kvarligga utanför Göteborg. Moores den 20 juni plötsligt påkomna brådska att afsända dem skulle således icke alls den dagen vunnit hans regerings gillande.

I själfva verket hade man också i England just nu i tankarna ett spörsmål, för hvars främjande kårens kvardröjande i dessa nejder kunde vara af betydelse. Det gällde Frankrikes spanska trupper i Danmark. Alltsedan den

24 maj det spanska frihetskriget brutit ut, hade man i England haft sin uppmärksamhet fäst på möjligheten att draga dessa spanjorer öfver på sin sida, hemliga förbindelser hade knutits med dem, deras rymning förbereddes.[1] och nu sände man Moore närmare underrättelser om saken samt instruerade honom att biträda vid företaget. Man hoppades bland annat, att han skulle kunna få möjlighet att med bistånd af den engelska flottan och sina egna transportfartyg föra de spanska trupperna från Danmark till Göteborg. Man önskade också samverka med konungen af Sverige för ändamålet — eventuellt spanjorernas provisoriska mottagande i Skåne — och man hoppades, att hvart än diskussionen med honom om den engelska kåren skulle leda, dock ingen meningsskiljaktighet därom skulle förhindra en sådan samverkan.[2] Äfven af dessa skäl är det tydligt, att det engelska kabinettet icke skulle gillat de bryska förhandlingsmetoder, som Moore använde redan under dagarna före sin s. k. arrestering.

Det är tämligen lönlöst att spekulera öfver, huru situationen skulle utvecklat sig, om det engelska kabinettets skrifvelser af den 30 juni kommit Moore tillhanda i Sverige. Att så icke skedde, är emellertid tydligen Moores egen skuld. Sin regerings tanke — att han skulle få dem i Stockholm — hade han under alla förhållanden korsat genom sitt beslut redan den 20 att snarast lämna Sverige. Däremot skulle de ju nått honom i Göteborg före hans affärd därifrån, om han jämlikt sitt löfte under konferensen den 23 och konungens bestämda önskan därefter verkligen i Göteborg afvaktat närmast ankommande besked från London. Men icke ens till detta ville han, såsom vi sett, binda sig,

[1] Se Meddelelser fra Krigsarkivene, III, passim, där emellertid kännedom saknas om planen att använda Moore i företaget.

[2] Detta är innehållet i de två skrifvelser, som jämte hufvudskrifvelserna den 30 juni sändes till Thornton och Moore. I den till Moore hette det bland annat: »It is not judged adviseable to delay indefinitely your corps at Gothenburgh for the chance of any aid it might be enabled to afford to such an object» (spanjorerna), men skulle han på grund af erhållna underrättelser finna sig kunna gynna företaget genom rörelser mot Fyen eller andra punkter af den danska kusten, borde han söka göra detta. Att hans egna trupper åtminstone någon tid skulle stanna i Sverige, förutsattes alltså. Först den 9 augusti bröt sedan det spanska företaget löst på Fyen.

Redan den 2 juni hade man för öfrigt från London skrifvit till Moore om möjligheten att förvärfva de spanska trupperna i Danmark, och om att biträde af honom därvid skulle kunna förekomma.

och hans ifver att omedelbart komma ifrån Sverige hade förmodligen, äfven oberoende af »arresten», lika snabbt drifvit honom därifrån som efter densamma.[1] För öfrigt kan det ifrågasättas, om ens skrifvelsernas mottagande i Göteborg skulle hejdat hans affärd. Häntydningen på ett företag mot Norge hade förmodligen intet verkat, sedan han — med Tibells hjälp — kort förut i Stockholm så grundligt underkänt konungens förslag i den vägen. Antagligen hade han stannat vid att bita sig fast i bemyndigandet att återvända; han hade ju den 19 föresatt sig att därhän tolka hvarje depesch, »which can possibly be construed into a wish that the troops should be withdrawn».[2]

I fråga om affären Moore må slutligen påpekas, att man icke med fog kan tillskrifva densamma hela den misstämning, som efter densamma för någon tid uppstod mellan det svenska och det engelska kabinettet. Redan innan tvisterna i Stockholm uppstått och blifvit bekanta för den engelska regeringen, hade denna vidtagit en åtgärd, som i Sverige, i den mån den där uppfattades, med rätta måste tolkas såsom minskadt intresse för Sveriges sak. Redan den 10 juni sändes sålunda en skrifvelse till Thornton, som under erinran om Napoleons framfart i Spanien — Ferdinand VII:s afsättning m. m. — och den oro, som denna ansågs böra komma att väcka både hos tsar Alexander och konungen af Danmark, ifrågasatte möjligheten af en fred mellan Sverige och dem och uttalade Englands synnerliga intresse för en sådan sak. Så långt kunde ju tanken låta höra sig. Men så fortsattes: »Ersättningen för Finland är otvifvelaktigt den svåra punkten i hvarje förlikning mellan Sverige och dess grannar, men om det är hopplöst att öfvertala Ryssland att samtycka till dess utrymmande genom några offer, som vi lämpligen kunna göra för att nå detta mål, så vore det önskvärdt att få veta, huru långt det vore möjligt att förmå Sverige att mottaga koloniförvärf såsom

[1] »Arrestens» betydelse ur denna synpunkt var väl endast den, att han nu lämnade Stockholm först den 27 på middagen, men eljes skulle gjort det redan den 24 på morgonen.

[2] Det är af ett visst intresse att finna, att äfven, när redogörelsen från konferensen den 23 kommit till London, man d. 4 juli besvarade den med en förklaring, att man icke ansåg sig hafva anledning förändra någon del af instruktionerna den 30. Public Record Office.

godtgörelse för Finland och Pommern».[1] Äfven ett stillestånd med Östersjöns frivilliga neutralisering vore eftersträfvansvärdt. Ehuru saken icke vore mogen för någon instruktion eller för positiva förslag, så riktades Thorntons uppmärksamhet därpå, och han bemyndigades att vid tillfälle söka utforska konungens af Sverige känslor däri och att stämma honom välvilligt därför. Af den notväxling, som efter Moores afresa ägde rum mellan Ehrenheim och Thornton, framgår, att Thornton just under de mest kritiska förhandlingsdagarna slagit åtskilligt på dessa strängar,[2] och att detta väsentligen bidragit till att hos Gustaf IV Adolf öka både bekymren öfver den engelska hjälpkårens underliga uppträdande och begäret att få klarhet öfver »dessa tecken till förändrade intressen, hvilkas orsaker, driffjädrar och afsikter voro dolda för honom».[3] En sådan tanke från *engelsk* sida som den om Finlands afträdelse kunde naturligtvis icke annat än djupt såra konungen.

Under en af de dagar, då Moore var mest förtörnad på konungen, skref han i sina daganteckningar, att då han redan efter sin första ankomst till Göteborg tillstyrkt de engelska truppernas återvändande, han därtill haft två motiv, dels konungens karaktär, dels bristen på tillräckliga medel och styrka i Sverige att mäta sig med dess fiender.[4] Man kan mycket väl medgifva, att den förstnämnda åtskilligt spelat in i händelsernas utveckling, och man behöfver, synes det mig, ingalunda försvara konungens alla åtgöranden i affären, äfven om man anser honom hafva haft ganska goda skäl för de flesta. Det hvilar onekligen i vissa lägen åtskillig otymplighet och osmidighet öfver hans uppträdande; och hans förbud mot Moores afresa har, om det också icke föranledde och troligen ej heller nämnvärdt påskyndade truppernas hemfärd, dock tydligen på engelsk sida sedan

[1] »The equivalent for Finland is undoubtedly the difficult point in any pacification between Sweden and its neighbours. But, if it is hopeless to persuade Russia to consent to its evacuation by any sacrifices which we could properly make to obtain that object, it would be desirable to learn how far it might be possible to induce Sweden to accept colonial requisitions as an indemnification for it and for Pomerania.» Foreign Office till Thornton d. 10 juni 1808.

[2] »I måndags åtta dagar sedan», säger Thornton själf den 1 juli, d. v. s. måndagen den 20 juni. Hist. Tafla, II, Bil. sid. 109.

[3] Uttryck i Ehrenheims not till Thornton d. 1 juli (a. a., sid 106).

[4] Anteckning den 3 juli 1808. Diary, II, sid. 231.

fått göra tjänst såsom en lämplig förevändning, då det gällde åtgärder, framkallade af minskad ifver för Sveriges intressen i striden. Att med Moores sinnesstämning någon reell nytta öfverhufvud stått att vinna för Sverige genom hans trupper, synes dock å andra sidan mycket osannolikt; deras egen general ville ju ej ens medgifva deras landsättande. Den verkliga hufvudanledningen till affären Moores utgång har också tydligen ej legat hos konungen, utan på det andra af Moore antydda området, bristen på medel och kraft i Sverige att föra kriget. Men ej, såsom Moore tolkade läget, i verklig afsaknad af reella medel — sådana funnos utan tvifvel i långt högre grad, än saken allt ifrån hans ankomst framställdes för honom — utan i den bristande viljan att under förhanden varande förhallanden verkligen spänna krafterna till att försvara lifvet. Däri låg äfven på denna punkt, såsom öfver allt i krisen, det ödesdigra.[1]

Bilaga 1.

Sedan föregående del af uppsatsen tryckts, har jag från Public Record Office erhållit fullständiga kopior jämväl af Murrays fyra rapporter af d. 13—18 maj. Några kompletteringar af hvad därom anförts sid. 40 ff., må därför ske.

I den första, af d. 13 maj, gifves den allmänna öfversikt af stridsläget, som sedan går igen i Moores uppfattning, där blott kanske ännu mer pessimistisk. Den effektiva styrkan af de svenska trupperna i Finland öfverstege ej 10,000 man, f. n. i trakten af Uleåborg. De hade haft några framgångar den sista tiden, men de bäst underrättade och mest omdömesgille personerna — »those persons who appear to me best informed and most capable of judging» — litade ej på, att de skulle vara i stånd att hejda ryssarnes ytterligare framträngande, allra helst som Sveaborgs förlust syntes afskära möjligheten af diversioner till Klingspors fördel. Hade ryssarne ej ännu begagnat sig af isen vare sig å Bottniska viken eller

[1] En fråga, som kunde vara förtjänt af särskild undersökning är den, om det råder något samband mellan å ena sidan svartmålningarna inför och af Moore och å andra sidan de stämplingar att störta konungen, som ungefär samtidigt skymta fram exempelvis i Armfelts underhandlingar i slutet af juni genom Manderfeldt med prins Kristian August eller i de dunkla, men faktiskt underlag säkerligen icke saknande planer om engelskt biträde vid en omhvälfning i Sverige, om hvilka just från sommarmånaderna åtskilligt förmälts i samband med engelsmannen Browns resa i Sverige. Om Moores förbindelser med Armfelt är ganska litet bekant. Jfr Bergman—Schinkel, Minnen ur Sveriges Nyare Historia, IV, sid. 372 ff.

i det inre Finland för att kringgå Klingspor, så skulle dock nog med den framskridande våren svenskarnes ställning däruppe med hvarje dag blifva mer säker, och äfven om de tvingades retirera, skulle provianteringssvårigheterna mellan Torneå och Umeå ytterligt försvåra fiendens framträngande där. Vid Torneå skulle denne visserligen kunna träda i skriftlig förbindelse med norrmännen, men först vid Umeå med trupper. På alla dessa skäl måste med hvilken fälttågsplan som helst åt finska sidan ett rent defensivt försvar anses tillräckligt.

Detta emellertid med bortseende från operationer till sjöss. Öfverlägsenheten till sjöss på ryssarnes sida i Bottniska viken skulle, om ock blott tillfällig, med ens förändra läget.

Någon tillförlitlig uppgift om deras stridskrafter till lands syntes ej finnas. Närheten till Petersburg torde emellertid medge dem att skaffa hvilka förstärkningar de ville. Hvad åter båda sidornas maritima krafter anginge, så ville Murray blott anmärka, att Sveaborgs kapitulation satt fienden i besittning af 70 à 80 fartyg af den svenska skärgårdsflottan, ett antal, större än hvad för närvarande vore samladt på någon punkt för att motstå dem.

Gottland vore enligt senaste underrättelser besatt af 3,000 ryssar. [1] Några svenska örlogsfartyg och 2,000 man landttrupper hade beordrats mot dem, men det vore att beklaga, att denna styrka ej vore sådan, att den erbjöde utsikt till säker och snabb framgång. [2]

I södra Sverige stode under Tolls befäl, sedan de nyssnämnda 2,000 dragits därifrån, omkring 5,000 man. [3]

Armfelts styrka uppgafs till 12,000 man, men det vore tvifvelaktigt om för ögonblicket mer än 8,000 verkligen kunde ställas i fält. [4] Dessutom 2,000 under Bergenstråhle i Dalarne, men af fruktan för en rysk öfvergång öfver Qvarken hade högkvarteret förlagts till kusten.

Reguliära trupper till Stockholms försvar vore tre gardesbataljoner, hvilka dock till största delen nu befunne sig på Åland, och som, äfven om de återvände därifrån, ej torde kunna dragas från hufvudstaden till operationer annorstädes.

Depottrupperna torde kanske utgöra inemot 9,000, men torde, om de droges från sina nuvarande kvarter, såsom bestående af nyligen utskrifvet folk, svårligen i första ögonblicket kunna användas i särskildt lifliga eller svåra situationer (»in very active or exposed situations»). [5] Landtvärnet beräknades till 30,000 man, men på de flesta håll hade endast officerare o. d. samlats för att anordna öfningar och ekipering, och styrkan kunde därför svårligen tagas i beräkning förrän mot slutet af juli. [6]

[1] Styrkan var faktiskt omkring 1,800.

[2] Ryssarne kapitulerade som bekant d. 16 maj.

[3] Södra armén var faktiskt, oberoende trupperna till Gottland, minst 8,000 man.

[4] Häraf har Moore gjort sin underliga totalsumma »8,000 mot Norge».

[5] Detta af Moore förenkladt till, att de ej voro kompletta och bestodo af rekryter och pojkar.

[6] Moore har blott, att endast officerarne voro samlade.

Före Murrays ankomst hade ingen operationsplan för fälttåget ordnats. Nu vore två på tal, under antagande att engelsmännen ville gå offensivt till väga. Den ena ett anfall på Seland, den andra ett på Norge. Då emellertid det förra enligt Murrays tro ej ingått i hans regerings tankar, eftersom fiendens styrka där vore fullt ut jämngod med hvad man kunde uppställa emot honom, och då frågan om möjligheten att bemäktiga sig Seland utan långt mer trupper, än man antagligen kunde afstå därför, förlidet år, enligt hvad han visste, besvarats nekande, syntes det tydligt, att det förslaget ej kunde biträdas.

Alltså återstode anfallet på Norge såsom enda möjliga offensiva åtgärd. Svenskarne påstode sig därtill kunna uppbringa 18,000 man. Hvad fiendens styrka anginge, så torde omkring 30,000 man öfvade soldater kunna föras i aktion, däraf 17,000 reguliära trupper.[1] Enligt bestämmelserna för de engelska trupperna skulle nu dessa icke bilda gemensam kår med de svenska. Äfven de lokala förhallandena gjorde detta lämpligt. Engelsmännens medverkan skulle alltså ske genom en landstigning på norska kusten. Denna kunde tydligen ej ske alltför nära den norska hufvudstyrkan eller kusten i närheten af Kristiania. Vände man sig alltså längre västerut, syntes Kristiansandstrakten vara lämpligast. Men äfven där kunde engelsmännen få att möta den norska hufvudstyrkan, om den hastigt skyndade dit i förlitan på, att gränsen mot Sverige vore tillräckligt skyddad af de svåra naturförhållandena. Det tillhörde ej Murray att uttala någon mening, huru långt detta betraktelsesätt kunde inverka på den brittiska regeringen för att förmå den att förstärka Moores trupper, så att de blefve i stånd att möta ifrågavarande situation med mindre risk för en olycklig utgång, än som kunde anses möjlig såsom resultatet af en mycket bestämd öfverlägsenhet å fiendens sida. Murray framhöll till sist, att då han gjort sina anmärkningar, det skett under intrycket, att den brittiska regeringen önskade undvika hvarje steg, som eventuellt kunde bidraga till att blottställa den kår, man lämnat för att stödja de gemensamma intressena i det norra Europa i närvarande läge.

Det är i denna rapport bl. a. fyra saker, som förtjäna att särskildt beaktas. För det första det redan hos Murray genomgående underskattandet af Sveriges både stridskrafter och utsikter och öfverskattandet af fiendens, en uppfattning, som efter allt att döma måste ingifvits honom af svenskar i Stockholm. För det andra det faktum, att Moore i sina egna förut refererade anteckningar öfver rapporten[2] ej sällan ytterligare förmörkar. För det tredje Murrays tydliga öfvertygelse, att de engelska trupperna ej borde användas, där någon egentlig risk mötte dem, och för det fjärde hans härpå grundade, redan nu uttalade förvissning, att ett fälttåg mot Seland ej borde få ifrågakomma.

---

[1] Moore förenklar detta till 30,000 man.
[2] Diary, II, s. 205, refererade ofvan sid. 45.

I nästa rapport af d. 16 maj följa bl. a. de yttranden om Klingspor samt om stämningen i Sverige och Finland, som redan förut relaterats. Armfelt och Vegesack berömmas för nit och tapperhet, men sades vara svagare i att planlägga en operation än att utföra den; och västarmén sades lida allehanda brister i afseende på proviantering samt fullständigt sakna pontoner och tyngre artilleri. Enda svenska pontonförråd hade funnits i Sveaborg, och tyngre artilleri kunde ej fås närmare än i Stockholm.

Förslaget om en depot i Sverige för de engelska truppernas förråd betonades vara ömtåligt att framställa, på grund af nyligen timade förhållanden i all synnerhet i fråga om Marstrand, och sakens pådrifvande syntes böra bero af fälttågsplanen. Så resonerades åtskilligt om utsikterna och gagnet af ett i England dryftadt förslag att bemäktiga sig Bornholm och Ärtholmarna, hvilka borde rekognosceras. En öfverste Mosheim däremot, som sändts med Murray till Sverige för att undersöka tillståndet vid Armfelts armé, hade Murray låtit stanna i Göteborg, både emedan en dylik undersökning utan svenska regeringens samtycke ej skulle gillas, och enär svenskarne själfva ej syntes vilja dölja något.

I den tredje rapporten, af d. 17 maj, återgick Murray till fälttågsplanerna, som sades föranleda omfattande diskussioner. Enda begränsning därvid hade varit, att sakläget i Finland för närvarande uteslöte användandet där af någon del af de i Sverige varande trupperna. I öfrigt hade somliga förordat anfall på den ryska flottan, andra på Norge, andra på Seland, och äfven ett angrepp på Fyen för att draga fördel af spanjorernas missnöje med fransmännen hade varit å bane, likasom ock åtgärder mot Bornholm och Gottland. Konungens tankar gällde dock förnämligast Norge och Seland, eller snarare uteslutande det sistnämnda. Thornton hade också ansett detta vara af stor vikt för England, men betraktade företagets slutliga syfte på ett sätt, som kanske ej vore antagligt för svenskarne — han synes ej ha velat, att engelsmännen skulle komma dit såsom hjälptrupper åt svenskarne, utan tvärtom — och försäkrade nu, att han icke ansåg Moores styrka böra riktas dit, utan hellre åt Norge. Planerna på Seland grundade sig på uppfattningen, att hvilka framgångar man än annorstädes kunde hafva, det dock skulle bli omöjligt att skydda Sverige nästa vinter, om ej Stora Bält gjorts till dess gräns. Murray hade dock alltjämt sökt undanskjuta dessa tankar på Seland och i stället betona anfallet på Norge, och hade därvid särskildt framhållit, att enligt hans tanke ingen inom den brittiska regeringen haft någon tanke på Seland, men hans bemödanden hade varit fruktlösa. Utan framgång hade han ock sökt framhålla, att angreppet på Norge vore i hvarje hänseende förenligt med de villkor, på hvilka trupperna sändts. Det hade förklarats, att engelska trupper i Sverige måste stå under landets konungs befäl och alltså kunna användas för de ändamål, som syntes honom bäst, och man hade därhän också tolkat Thorntons not af d. 13 maj, en tolkning, som Murray dock ej ville godkänna. Diskussionerna hade

från konungens sida under dagliga audienser förts med den största öppenhet och nedlåtenhet. Någon operationsplan kunde dock säkerligen ej fastställas i Stockholm, så framt ej Thornton och Murray godkände planen mot Seland, och detta vore ej förhållandet; Murray betraktade den disponibla styrkan för liten, helst svenskarnes därför användbara trupper af den, som mest intresserade sig för saken, ej skattades högre än till 16,000 man. Än mindre vågade han förbinda Moore att medverka därtill. Han erkände emellertid, att då i London ej rådt någon förkärlek för någon som helst plan, han egentligen handlat på eget ansvar, då han sökt företrädesvis rikta svenskarnes blickar mot Norge.

Såsom sakerna låge, hade han antydt sig hafva tillstånd att återvända till Moore för att meddela honom de uppkomna svårigheterna, dock utan att på något sätt binda denne.

När Murray och Thornton under d. 13—17 maj förde dessa förhandlingar, hade de bakom sig endast sina egna instruktioner af d. 20 april samt hufvudinstruktionen för Moore af samma dag (jfr ofvan sid. 34 ff.). Just d. 17 maj anlände emellertid till Stockholm en engelsk kurir med bl. a. äfven den senare instruktionen för Moore af d. 1 maj — Murray skrifver d. 30 april —, hvilken, såsom vi minnas, uttryckligen tog ett anfall på Seland i sikte. Murray ansåg sig med tillfredsställelse däri hafva fått både ett stöd för den hållning han dittills intagit och ett bemyndigande att mottaga den svenska konungens förslag i saken för vidare behandling, och då både han och Thornton samma eftermiddag skulle träffa den förre konungen, den senare Ehrenheim, så beslöto de, att Thornton inför Ehrenheim ej skulle yppa något om separatinstruktionen angående Seland, men att Murray hos konungen skulle antyda, att då, efter hvad det ville synas, möjligheten af ett angrepp på Seland efter Murrays afresa diskuterats i Londen, denne nu ville meddela Moore konungens uppfattning i saken. Då emellertid Murray vid ankomsten till Haga fann, att konungen redan beslutat skrifva till Moore i frågan, beslöt Murray att äfven själf alldeles tiga i fråga om innehållet i den senaste depeschen. Konungen uppläste därefter för honom sitt bref till Moore, och då Murray anmärkte, att konungen däri blott berört frågan om befälsrätten, men ej frågan om Seland, svarade Gustaf Adolf, att man först måste afgöra befälsfrågan, ty ställdes trupperna fullständigt under konungens befäl, såsom enligt hans tanken Thorntons not innebar, följde däraf, att de utan vidare kunde användas mot Seland. Murray lät visserligen förstå, att han ej godkände denna tolkning, men undvek en förnyad diskussion i saken. Redan förut hade han vid olika tillfällen betonat, att blott man först öfverenskommit om en allmän operationsplan, skulle konungen kunna fullt räkna på de engelska truppernas fullständiga medverkan. Den rapport af d. 18 maj, i hvilken han meddelar det nu nämnda, slöt han med att starkt berömma det personliga mottagande han rönt och framhålla konungens oryggliga trohet mot den gemensamma saken. »To give an opinion how far this may avail, however, in

calling forth the energies of Sweden and applying them with effect in the present crisis, does not properly came within my province.» Det kunde ej begäras, att han efter blott några få dagars vistelse i Stockholm skulle våga yttra sig om ett ämne »so much involved with the Political State of the Country and the views and characters of Individuals».

När Murray återkom till London, hade han, såsom förut nämnts,[1] ett samtal med Adlerberg och redogjorde då äfven för denne för sina förhandlingar med konungen. Såsom redan förut antydts, förklarade han därvid, att han rådt konungen att *börja* med operationer mot Norge och spara företaget mot Seland till längre fram. Det är anmärkningsvärdt, att han i sina egna rapporter från samtalen med konungen ej på minsta sätt antyder sig ha hyllat eller framburit ett sådant betraktelsesätt, utan hela tiden framträder såsom Selandsförslagets motståndare under alla förhållanden. Har man alltså ånyo gent emot konungen eller Adlerberg eller båda användt förespeglingar, som man ej ämnade infria?

Bilaga 2.

1. Instruktion för general Moore. Den 20 april 1808.

Downing Street 20th April 1808.

Sir,

His Majesty having directed a corps of his troops consisting of the number stated in the margin to be embarked and to proceed immediately to Sweden, and having been graciously pleased to place this corps under your orders, I am to convey to you, by H. M:ys command, the necessary instructions for the direction of your conduct.

It would certainly have been desirable before this force proceded on service, that H. M:tys Government had been more fully apprized of the military views as well as means of Sweden, and that a more precise and definite object could have been determined on to which the services of this corps should on its arrival be applied. But the anxious desire H. M:y feels to afford to His Ally, the King of Sweden, the most prompt support, and the experience He has had of the great delays which attend communications between this country and Sweden, have prevailed over all other considerations in determining H. M:y in compliance with the pressing sollicitations of the Swedish Minister at this court, to send the troops as soon as they can be embarked to Gottenburg; Mr Adlerberg having pledged himself in the name of his Government, that they shall experience on their arrival at that place the most friendly and cordial reception.

H. M:y has felt the more disposed to send a force to the Baltic without loss of time, in the hope that an effective corps of light troops equipped for active service and capable of being carried with rapidity to any point

[1] Sid. 41, 42, not 1, 237.

of the coast, at the shortest notice, may acting in conjunction with his fleet, afford to H. S. M:y the most effectual support more especially during that interval, which must elapse before the new levies, now organizing in Sweden, can be prepared for service.

The importance of keeping this corps at all times in connection with the fleet renders it indispensible, that the auxiliary force should remain under the exclusive command of its own officers: that it should act as much as possible as a separate corps; and with a view to those services upon the coast, for which from the nature of its equipment and the facility of movement, which supported by our navy it will possess, it is particularly calculated.

The necessary effect of such an application of this force must be to liberate a considerable proportion of His Swedish Majestys troops; which can then be applied to other services; and, as it is the Kings desire that His naval and military forces should prove as little burthensome as possible to the dominions of His ally with respect to supplies, it is desirable that their operations should be confined as for as circumstances will permit, to the coast.

It is the more necessary that the British forces should not be drawn into the interior or incorporated with the general mass of the Swedish army, as H. M:y feels it indispensible to reserve to himself to the recall of His troops, as was provided by the articles of the late convention with Sweden.

His Majesty has, under the many urgent demands upon this disposeable force, felt himself compelled to annex to their employment in Sweden the conditions above described. H. M:y trusts, however, that they are not of a description which will render their aid under all circumstancies less valuable to His ally; and I am to convey to you H. M:ys pleasure that you do at all times pay the utmost deference and attention consistent with the principles above started to the suggestions and wishes of His Swedish Majesty.

You will communicate in the most cordial and confidential manner with the officers in the chief command of the Swedish army, and should circumstances require that the troops of the two nations should act together with a view to any particular service, you will concert the necessary arrangements in that spirit of conciliation and confidence, which so happily prevails between the Courts of London & Stockholm.

In order that you may, on your arrival at Gottenburg, be furnished with the fullest information as to the military views and means of the Swedish government, H. M. has been pleased to direct that L. Col:l Murray, who has been selected to act as Quarter Master General to your army, should proceed immediately to Stockholm or wherever the King of Sweden may be, to announce to H. S. M. the approaching arrival of your corps; to concert the necessary measures for its reception and accommodation: and to collect such information for your consideration as may better enable you on your arrival at Gottenburg to judge, how H. M:ys intentions in employing His troops in support of His ally at the present conjuncture can be best fulfilled.

Subject to the qualifications I have had already occasion to describe, His M:y is graciously pleased to confide altogether to your discretion to determinate in what manner, consistent with military prudence, the force under

your orders can be most effectually employed to the annoyance of the ennemy and the support and protection of His ally. You will consider the immediate security of Sweden as your first object, and it will be for you to determine whether this end is likely to be best answered by taking a defensive position within the Swedish territory such as Gottenburg, or by offensive operations against the coast of Norway.

It will be material, as early as possible, to ascertain the precise views of the Swedish Government on this latter point. A wish has been expressed in general terms that H. M:y, by making a diversion in that quarter, either towards Bergen or Christiansand, should favor the invasion of Norway on the landside by a corps of Swedish troops now assembled under Lieut:t General Armfeldt at Eidda. Not being possessed of informations sufficiently precise to justify a decision being taken here, either as to the practicability or advantage of such an operation, I can only refer it to your consideration to be examined on the spot in concert with the Swedish Government.

In any view they may entertain of the conquering Norway, it is to be hoped they will seriously consider, before they embark in such an enterprize, not only the difficulties of reducing that country, but of holding it after possession has been acquired. As they cannot reckon upon the permanent aid of a British auxiliary corps, they ought in prudence to consider, how much the immediate defence of Sweden may be weakened against invasion from the opposite coasts of the Baltic, or an attack from Russia, either by the North or across the Gulph of Bothnia, should any large proportion of Swedish troops be locked up in garnisoning Norway.

It is right on the other hand to advert to the danger that Sweden may be exposed to from Norway itself, should the force in that country be rendered moveable and directed in conjunction with French troops or by French officers to the invasion of Sweden. In this view, it possible may be adviseable to antecipate such an attack rather than wait for it, and thereby suffer Sweden to be made the theatre of the war. But, it may well deserve the consideration of the Swedish Government if the Norwegians should be so far intimidated by the danger, which menaces them, and by the famine to which they are exposed, as to find a justification in the eyes of their own Government for adopting a line of neutrality (pledging themselves neither to receive French troops nor to molest Sweden during the war, on condition that their commerce shall remain indisturbed and the necessary supplies of provisions be secured to them), whether if such a disposition should be found to exist in Norway it ought not to be encouraged by His Swedish Majesty. Upon the practicability or policy of such an arrangement the court of Sweden must exclusively decide. H. M:y has no desire to dictate to His ally what course his interests may require; on the contrary it is His earnest will to lend Himself with the utmost zeal and cordiality to the decision which H. S. M:y shall take in this subject as most consonant to his own interests.

In directing your corps to proceed in the first instance to Gottenburg, it is conceived that the most effectual step is taken to protect Sweden as well on the side of the Sea as from Norway. The troops can no doubt be well accommodated in that position until their ulterior destination can be

fully considered, whilst it affords under present circumstances the most convenient point of intercourse with Sweden. In the event however of the troops being removed from thence on service, it will be essential to the security of the stores and supplies, which must be sent from hence for the army, that some secure depôt shall be furnished by H. S. M:y, where the British magazins may be placed in safety, without the necessity of weakening inconveniently for their protection the effective strength of your corps in the field.

I have understood that Marstrand is capable of completely affording the requisite accommodation; and I should hope, if my information on this point is correct, that you will find the King of Sweden is disposed to contribute in this and every other instance, to facilitate whatever arrangements you may consider conclusive for the progress of the public service.

I have to enclose for your information copies of instructions which the Lord Commissioner of the Admiralty have been commanded by H. M:y to issue to Sir James Saumarez for the direction of his conduct. You will consider it an essential part of your duty to cultivate the most perfect understanding with that officer, and to cooperate in carrying those orders so far as they relate to conjoint operations into execution.

Mr Thornton has been directed to keep you informated in all matters which it may be useful to you to know; and he is also instructed to promote such arrangements with the court of Sweden as you may deem conducive to the effectual execution of the services with which you are entrusted. You will avail yourself on every occasion of communicating to me, for H. M:ys information, the course of your proceedings, and I shall take care to keep your army well supplied with all articles from hence which can contribute to the health and comfort of your troops.

I have the honor to be *etc.*

Castlereagh.

Adress: ›L:t General Sir John Moore›.
[Kopia i Public Record Office, London. War Office 1/189.]

2. Instruktion för general Moore. Den 1 maj 1808.

(Utdrag.)

Downing Street 1st May 1808.

Sir.

— —

[Sedan det framhållits, att det vore tvifvelaktigt, om Sverige för närvarande kunde afvara nog styrka för att betvinga Seland, men att enligt senaste underrättelser konungen af Sverige syntes föredraga detta företag framför offensiv mot Norge, och vidare betonats, att man i London icke kunde bilda sig något bestämdt omdöme i saken, fortsättes:]

›In this and all other measures, which in the deliberate judgment of His Swedish Majesty may be deemed conducive to the safety of his dominions, it is H. M:s earnest desire to cooperate as far as considerations of military prudence will permit: and undoubtedly such an enterprize would not be indifferent to H. M:s own interests, if it should lead to the occupa-

tion even for a time of the city and port of Copenhagen, with a view to the destroying completely and effectually all means of hostile annoyance from that port during the remainder of the war. But H. M:y is desirous, before it is decided, on

1st. That the practicability and probable consequences of the entreprize may be well weighed not only with reference to its own military difficulties, but to the influence which it may have, either in the case of success or failure, upon the general security of Sweden.

2dly. That H. S. M:y should consider, how far his own separate means would enable him to hold the Island, if possession was once acquired by the troops of the two powers.

3dly. That before the operation be actually undertaken, the plans and means by which it is proposed to be carried into execution, should be referred home for consideration, unless you should be of opinion that by the delay of such a reference a favourable opportunity might be lost for effectuating the service; a case which I cannot contemplate as likely to occur, as from the present distribution of the Swedish army and the state of their equipments, much previous preparation must necessarily proceed an attempt of this nature.

Should H. S. M:y persevere in his views of prosecuting offensive operations on the side of Sealand, the importance of making some arrangement, which may secure the neutrality of Norway, appears indispensible to enable H. S. M:y to carry an adequate proportion of his army across the Sound without exposing himself to an attack on his rear from Norway.

Mr Thornton will be instructed to omit no endeavour to prevail upon the Swedish Government to take measures for effecting so salutary a purpose; But if it should appear more practicable to secure the neutrality of Norway by an understanding between the British naval and military commands and the Norwegians (as an equivalent for facilities to be afforded by them to the subsistence and commerce of Norway), rather than between the Norwegians and the Swedish Government; and if His Swedish Majesty should give his full consent to its being so negociated and arranged, you are at liberty in concert with Mr Thornton to take such measures as shall be deemed expedient for accomplishing this object.

I am *etc.*

Castlereagh.

Adress: »L:t General Sir John Moore».
[Kopia i Public Record Office. War Office 1/189.]

3. Redogörelse för tillståndet i Sverige, insänd af general Moore den 27 maj 1808.

1.

Secret and confidential.

Sweden from its locality and natural position never required a grand Military Establishment — and the scanty resources of its government rendered

the keeping of a numerous and well appointed army — calculated for offensive war-fare — a matter of impossibility.

Foreign aid and subsidies were ever required when a few thousands of Swedes were to be put into any *Extraordinary* movement.

Since the peace of 1763 the Military Establishment has not been improving — it laboured under a visible decline: — and the States of the Country ever in opposition to Royal Power and jealous of its gaining too great an ascendancy, thwarted every exertion on the part of their Kings for consolidating and strengthening the Military Force and for improving the many defects of that weak and ill administered Establishment.

The Revolution of 1772 it was hoped and expected would be productive of a very salutary Alteration. — Yet the great genius of Gustavus III could not overcome *impossibilia* — he could not create Resources indispensibly required, it was intended to augment and to better what was so deficient both in quality and quantity.

The war which revolutionized France commenced and Sweden was not capable of arming 25,000 men. To take an active part in the Contest — from its very beginning by no means popular with that Frenchified Nation — she required *Subsidies* — but these subsidies were never applied as they ought to have been.

The stipulated Quota of Troops to be kept was never complete — the Public Stores and Arsenals were never provided with their most urgent wants — and the money thus received was generally applied to very different purposes. — It is still in fresh recollection what Force was kept in Pomerania — in what state of defence Stralsund was kept — notwithstanding our liberal grants of money.

It was not expected Europe should experience a total overthrow. Sweden thought itself perfectly secure — and generally cherishing the idea of France being able to humble Great Britain and evidently inclining to the Gallican side of the Question — the Swedes were perfectly taken unawares — when after the Treaty of Tilsit and the evacuation of Zealand — they saw the enemy at their very doors.

To fight for their honour and independence in an honourable and vigorous manner — or to submit quietly to a haughty and revengeful Conqueror — this was now the alternative — and it is well know that it is the King alone who stood up for the sake of Honour and Independence; that he alone interposed His Royal *sic voto, sic jubeo,* whilst his subjects — (I allude to such of the Mass as are calculated to lead and to influence the Rest) were all ready for a shameful submission. They were forced to assume an Air of Greatness and national respectability — which in reality does not exist, and if traced will be met with in the King's person alone.

Sweden it must be said

1st was at no period in any state of warlike order and preparation. — Her Military force was particularly insignificant during the present war. Though liberally paid by Great Britain towards defending her German positions — never was there a sufficient garrison in Stralsund — never was that important place in a proper and desirable state of defence —: and when it was expected that 14,000 effective men would be forthcoming in Pomerania

— not 8,000 could be mustered — and with exception of the Stockholme Garrison and a few dispersed Regiments (eingetheilte Regementer) in Sweden Proper — not quite 10,000 men composed the Force in Finland.

At the Conclusion of the German War and of the Campaigne in Poland — the actual force of Sweden did not amount to 25,000 men — and it could not be called with Propriety a *disposeable* one For the soldiers were mostly at home upon their *Bostellen*, ill armed, badly clothed, ill provided, so much so that had Denmark taken advantage of the first movement of stupefaction and alarm, the Country might have been over-run before even the shadow of a regular Force could have been opposed.

Finland surprised by a Russian Army hard not 10,000 men to oppose — they were by no means collected — and nothing was in any state of warlike Preparation.

The Loyal Inhabitants it is true were ready to fight but neither arms nor ammunition were at hand to be distributed amongst them, and the strong Fortress of *Sweaborg* was entirely destitute of the proper means to resist a vigorous attack. — A proportion of the arms and ammunition lately received from England — I am positive — is now only preparing to be sent *overland* to that Part of Finland which is still in the hands of Count Klingsporre, and it is a fact that a supply of Powder which had been urgently required by the Commanders in Finland — ere the Russians entered that Province — was laying at *Grisselhamn* in the beginning of March. —

One is led to suppose that the King himself must have been ignorant and not acquainted with the real state of his Kingdom; — His Majesty must have been entirely unacquainted with very notorious facts: that nothing was prepared, nothing ready, neither Physical nor Moral resources; that the war and his connexions with Britain were highly unpopular. For he actually enters upon a contest for everything dear to him as Prince and as Man, without soldiers, without sailors; without stores Naval or Military, destitute of arms, ammunition and Provisions —, without any resources of his Own and

2ndly being in Fact the only Individual in the Kingdom who considers the war an unavoidable and necessary Evil. Either from a Cowardly Infatuation, which considers the French as Invincible, or from an innate attachment to French Principles and System, or from principles of Disloyalty and Treason — His subjects are decidedly for a speedy termination of the Struggle, and are by no means hearty in the cause. —

It is therefore very natural to apprehend that the good Cause will not meet wish a Cordial support in Sweden and that the first moment of a serious and doubtful Crisis will prove the moment of the downfall of this ill-fated Monarchy. The noble King will be deserted by his subjects — who are only in a state of ponding irresolution — whilest there is no emminent danger, and whilest

3rdly the assistance afforded by Great Britain compels them to assume an air of Loyalty and Patriotism whereof they are entirely destitute.

The King's noble Conduct, the manly and dignified tone of his Manifestoes and Declarations, have had some beneficial Influence for a moment. The lower classes in particular were roused and evinced there was an ex-

cellent matter laying dormant, which required nothing but good example, and it would burst forth into the most salutary flame.

The Conscription of all young men from 18 to 25 years of age is most cheerfully submitted to by the people — they are all desirous of being armed — but the Fire at the first impulse has expired — and the new Levies are collecting but very slowly now, and since no encouragement is held out to the deserving truly loyal subject — since no proper arrangement is made for the better regulating of the pay and clothing of the Troops in general [1] — no great exertion is to be expected. Our subsidies are received, they are deposited in the Stockholm Bank, but it does not appear that they have as yet given Life and Vigour to the several Branches of the Administration. Though we are in a new and most unusual cris's — calling forth unusual vigour and exertion — all proceeds in its old slow way — a shameful oeconomy and Spirit of Interest pervades all ranks, and instead of thinking to put together at once a strong reserve of 50 or 60,000 men well armed, well paid, sufficiently provided, instead of thinking to re-inforce General Armfelt[2] with 15 or 20,000 men, to render his forces fit for active service and capable to act offensively, instead of strengthening the weak but brave body under Count Klingsporre in Finland, nothing is done and it is to be feared that no other exertion will be made than one calculated to confound the noble minded King, and to make him *diffident* and *shy* with *his only true and well meaning friends* — the *British* —. The King orders, makes arrangements and plans — all perhaps well calculated to circumstances, but he is not possessed of the necessary discrimination and judgment. He does not know how to give Life and Vigour to his orders, and is surrounded by Persons either incapable or not trustworthy, who are more alive to their individual interest and Party Machinations than to the Public Good and Welfare.

From a mistaken notion of being capable to do all alone and by himself, of not following the opinion and advice of any of his servants, who

[1] A Swedish Troop or Company — as it has been in Russia is like a Farm granted to the Captain, whereof the most is to be made. — They contrive to have as many Non-effectives (Permitteste) as possible, in order to increase their revenue, and from that reason alone, War, which obliges them to keep their companies complete, is never popular with the Army. It ought therefore to be put on a quite different footing. This accounts principally for the constant deficiency in numbers. — There is one yearly Muster at which all are to be present. But this muster once over, half or more of the men obtain furloughs from their Captains who are pocketing their pay and are not vere delicate in making up their returns. A Swedish Battalion consists of 600 men, pr Establishment. There are always on the face of returns — which returns have no column accounting for the numbers wanting to complete — the King not aware of the possibility of being imposed on by false returns — frequently conceives himself stronger in the Field than he actually is.

[2] The Army under General Armfelt in Norway is not 10,000 strong, badly armed, ill-provided, they have no Carts, no Pontoons, no Workmen, are destitute of everything. — Obliged to cover an extent of about 30 Swedish miles, they are very fortunate in having Armfelt for their Commander and the Danes for their Enemies. It appears from all information that General Armfelts situation is a most critical one. — Il est tout à fait aventuré dans le pais de l'ennemi — sans moyen.

might appear to the Public as a Confidential Favourite, — the King generally goes by his own *sic volo, sic jubeo,* the result many times of an erroneous and wrong proposition, he is sometimes imperceptibly to himself led by some clever Persons who contrive to substitute their own interested views for the original Royal ones, and it may be said very justly, that want of proper discernment, and a persuasion that his Servants and Subjects must be of the same sterling worth as himself — incapable of Treachery and Corruption — incapable of cherishing the distant idea of ever submitting to the machinations of France and her allies, constitute the ground and Basis of all the Royal Acts. — His Majesty is not aware that he stands almost alone and perfectly isolated, and that his subjects do not join hearty with him in the present struggle.

The man at the head of the department de l'Expédition Militaire — Monsieur *de Tibell* Quarter Master General — a clever officer — bears the character of a decided Frenchman. He has long served under Buonaparte in Italy. He is General Armfelt's enemy. The King is much under this man's imperceptible influence.

Another person of Influence is General Felt Tygmästare *Ofwerste Helwig*, he directs and superintends the Ordnance department, is a German who has risen from the ranks, very well informed, but of course not liked as a foreigner in particular.

The Swedes say he is a Charlatan who amuses the King constantly with new-invented gun-carriages — flints-firelocks etc.

General Armfelt, by far the superior man and first character, is opposed by the foregoing two individuals — and has a powerful party opposing him in Stockholm. — The Duke of Sudermania may be called leader of it.

Fieldmarshal Toll who commands in Scania contrives to observe and to steer a secure middle Course.

He like all others is equally jealous to preserve his own, and to undermine the Influence and Power of these Persons. He is an able skillful negociator & diplomatic but no great officer — the King confides much in him.

I conceived it my duty to put to paper my opinion of the state of affairs in the Country — and to submit the same in a *secret* and confidential manner to your perusal and consideration. — I believe not to have transgressed bounds — at all events I beg to assure you that I state things as they occur to me — after an experience of near 18 months in the Country.

I am firmly persuaded that

1st. Sweden has neither the means, nor the will and Inclination to preserve her independence. She considers the present war as quite foreign to her Interests, and looks upon herself being sacrificed by an *obstinate* King (the very words) to the views of Great Britain. —

2ndly. Was it in Britain's Power to save and preserve, what will not save and preserve itself, — Sweden would be happy to unite her Interests for ever with ours. — But since that preservation remains as yet very problematique, — since it will naturally require great exertion and many severe sacrifices, Sweden has neither the courage nor inclination to avail herself of Britain's powerful means, but merely enjoys a temporary respite — firmly

determined to bid farewell to her noble and generous Friend whenever the moment of danger and exertion shall approach.

This I fear will be next Winter.

3rdly. It occurs therefore very forcibly that we are playing an ungrateful loseing game, and that it would be more our Interest not to be encumbered with an alliance merely expensive, troublesome and I apprehend very *soon vexatious* without deriving the smallest benefit from it.

På baksidan: »In Sir Jn Moore's, 27 May 1808».

[Original i Public Record Office, London. War Office 1/189.

4. Instruktion för general Moore. Den 2 juni 1808.

(Utdrag.)

Downing Street 2 June 1808.

Sir,

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

[Moores bref af d. 21 och 24 maj ankomna. I särskild depesch skulle de punkter af hans förra instruktioner beröras, rörande hvilka konungen af Sverige begärt förklaring: i denna däremot den operationsplan, som varit under behandling i Stockholm.]

»It appears from colonel Murrays report that His Swedish Majesty is disposed to give a decided preference to an attack upon Zealand, and has hitherto shewn very little disposition to consider any other operation. It further appears that the means which H. S. M:y can appropriate to this service do not exceed sixteen thousand men and that the consequence of their being so applied must be to lay open entirely His Swedish frontier on the side of Norway. Could this corps be spared for service in Zealand with less eminent hazard to the fate of Sweden itself, H. M:ys Government are of opinion that considering the force the Danes now have in Zealand, the possibility of succours being thrown in from the adjacent coasts and islands, the difficulty of the operation itself, including the reduction of Copenhagen, and the means which would be required afterwards to defend the island, if taken: that an attack upon Zealand cannot be entered upon by a corps of twenty six thousand Swedes and British without great hazard of failure in the first instances, and without ultimately compromising even in the event of success the security of Sweden.

They conceive the danger of withdrawing so large a force from Sweden is become additionally hazardous from the forward position, which the Russians now occupy in Finland, and where they will have the means of making such preparations for acting across the Gulph of Bothnia, as renders an attack from that quarter one of the most serious that Sweden has now to guard against.

Whilst Finland remained to Sweden and the military energies of Norway were in a dormant state, the advantage of obtaining the Great Belt as a frontier against the principal attack seemed to point out the conquest of Zealand as an object of the first importance. But now that Sweden is menaced by the Russians on both her Northern and Eastern frontier, and by

the Norwegians on the Western, the conquest of Zealand appears an effort beyond her means to effect, unless the policy of H. S. M. should be to abandon altogether the defence of Sweden in favor of the occupation of Zealand. Were this decision taken, it should still remain doubtful, whether if Scania was occupied by the ennemy. Zealand might not be as much endangered from that position during the winter as Scania is now supposed to be from the opposite shores of the Sound, with the additional embarassment of the King of Sweden having to maintain himself in an ennemy's country instead of his own.

The considerations above suggested together with many others, which might be brought forward, will, I trust, when represented to H. S. M:y fully satisfy his mind, that H. M:y in declining to give His consent to the proposed operation against Zealand, is influenced by considerations immediately connected with the general interests and safety of H. S. M:ys dominions.

With respect to operations against Norway, they must be considered under two distinct heads: first as undertaken with a view to the conquest and occupation of the country; secondly with the more limited object of compelling the Norwegians to enter into some arrangement of neutrality, or with a view of suddenly stilling such a blow against their military resources and power as might disqualify them from afterwards undertaking offensive operations against Sweden.

In my former instructions, you are directed to represent for the serious consideration of the Swedish Government the degree, to which Sweden might be weakened, if not exposed, were a considerable portion of her army locked up in garrison in Norway during the winter. The encreased danger of attack on the side of Finland renders such a substraction from Her defensive force additionally dangerous.

In this view it appears to H. M:ys Government that any purpose of operating against Norway with a view to conquest and occupation, is become the more hazardous and that it will be for H. S. M:y to decide whether, rather than aim at permanently stationing a large proportion of his force, either in Zealand or in Norway, which would be the necessary consequence of conquering either of these countries, his security might not be better consulted by keeping his military force as much concentrated as possible within his own dominions, with the view of being enabled effectually to crush any one attack, that may be made, before it can receive effectual support from the other hostile corps, by which it is menaced.

Should the conquest of Norway be abandoned, it will remain to be considered how far offensive operations in this quarter with a view to the more limited objects above stated may be expedient.

During the summer the naval defences of Sweden must render her reasonably secure against attack either across the Gulph of Bothnia or the Baltic. During that interval her disponible force might with more safety be applied to an offensive operation; which, if successful, might on the return of her troops within her own frontier leave her, during the winter, more at ease on the side of Norway. But H. M:ys Government are of opinion that this enterprize in prudence should be directed solely to the object of disarming Norway as far as possible of her means of attack; and that it

should be persecuted, if undertaken at all, with the utmost force that can be brought forward for its execution. In stating, however, this opinion, it is not their intention to overrule in any degree what H. S. M:y may deem conducive to His Own security and interests, and should His Swedish Majesty finally determine upon prosecuting operations against Norway, it is H. M:ys pleasance, that you do cooperate with H. S. M:ys forces, either by operating a diversion on the side of Christiansand or in such other manner as may be proposed to you by H. S. M:y and as you may not deem inconsistent with the safety of your corps.

With respect to the operations of a minor nature, that have come under consideration during L:t colonel Murray's stay at Stockholm, H. M:y is pleased to leave the expediency of engaging in them to your judgment on the spot, upon communication with the Swedish Government.

It does not occur to me as necessary to add to what has already been stated with respect to your future proceedings, except to acquaint you that H. M:y has learnt with much surprize and dissatisfaction, after the unqualified assurance received from the Swedish Minister at this court (upon which assurance alone the troops under your command were suffered to proceed from hence) that any hesitation should have existed on the part of H. S. M:y with respect to their being permitted to land. It does not appear from your letters, whether you felt such an arrangement necessary for the health and comfort of the troops, or whether you pressed it upon the attention of the Swedish Government.

Mr Thornton has however been instructed to represent the King of Sweden H. M:ys feelings upon this object and to intimate that unless the most unreserved facilities are afforded in this respect, the troops are immediately ordered to return to England.

I have *etc.*

Castlereagh.

Adress: »L:t General Sir John Moore. By L:t Col. Murray».
[Kopia i Public Record Office, London. War Office 1/169.]

Strödda meddelanden och aktstycken.

Romanus Nicephori och Gustaf Adolf.

»Gustaf Adolf bortrycktes i sitt trettiåttonde år. Aldrig har ett dödsfall i en hel världsdel gjort djupare intryck. Så långt hans namn hade gått, var det en hoppets stråle för de förtryckta. Äfven Greken drömde därvid om frihet; och vid den heliga grafven uppsändes böner för Gustaf Adolfs vapen.»

Det är väl egentligen dessa Geijers[1] ord, som under senare tid ledt uppmärksamheten till den grekiske andlige Romanus Nicephori och hans planer på Greklands befrielse genom Gustaf Adolf. Äfven Archenholtz[2] har omnämnt Romanus Nicephori förslag, och både han och Geijer grunda sina uppgifter på bref, som i afskrift finnas i Palmskiöldska samlingen.

J. Boyens, professeur à l'Athénée Royal de Tournai, har nyligen meddelat en del upplysningar om Romanus Nicephori i samband med en af honom utgifven upplaga af en grammatik,[3] som den grekiske prästen på äldre dagar författat. Boyens' viktigaste källa är ett bref, som Romanus Nicephori skrifvit till Gustaf Adolf, hvarom han fått kännedom genom Archenholtz' notis. Brefvet är (anf. arb. sid. VII ff.) in extenso återgifvet efter en afskrift, som Boyens erhallit från Uppsala Universitetsbibliotek.

Jämte Romanus' bref, som i Palmskiöldska samlingen (vol. 58, sid. 527—30) finnes i öfversättning från grekiska till latin,[4] innehåller emellertid nämnda samling äfven andra aktstycken rörande samma sak, som här nedan äro aftryckta.

Å sid. 525 meddelas ett kort utdrag ur ett f. ö. förloradt bref från Salvius till Grubbe af 12/22 jan. 1632.

På sid. 531—36 i nämnda volym återgifves ett längre bref från en ej namngifven person, som närmare utvecklar Romanus' plan

[1] Svenska folkets historia, III (Sthlm 1853), sid. 269.

[2] Memoires concernant Christine, I (Amsterdam o. Leipzig 1751), sid. 486.

[3] Grammatica linguæ græcæ vulgaris communis omnibus Græcis ex qua alia artificialis deducitur peculiaris eruditis et studiosis tantum. Per patrem Romanum Nicephori Thessalonicensem, Macedonem, editée d'après le ms 2604 (Fonds grec) de la B. N. de Paris par J. Boyens. Liège 1908. Bibl. de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège; fascicule XVIII.

[4] Afskriften är enligt uppgift af öfverbibliotekarien L. Bygdén gjord af Palmskiöld själf. Huruvida han öfversatt brefvet eller återgifvit en äldre öfversättning, kan ej afgöras.

ock delgifver den likaledes ej namngifne adressaten upplysningar om förslagställaren. Brefvet är dateradt den 12 dec. 1632 ɔ: 1631.[1]

Man torde med ganska stor visshet kunna säga, att författaren till detta senare bref är en viss doktor Zinzerlingius.[2] Romanus skrifver nämligen i sitt bref: »Perfectiora vero et puriora mearum rerum Doctor Zinzerlingius, intercessor mearum literarum, quam optime secrete narrabit». Romanus meddelar vidare, att han tagit in hos borgmästaren i Rostock B. Clingius,[3] och författaren till det andra brefvet skrifver: »Diverti hic cum familia, uti et cum viro Græco Romano Nicephori ejusque conjuge apud novellum consulem, adfinem, intimumque amicum Dm Bernh. Clingium». Zinzerlingius har tydligen här fått Romanus' bref till konungen, ty han skrifver: »Mitto en suppliciter Romani Nicephori literas ad Reg. Maj. scriptas».

På grund af sammanställningen hos Palmskiöld och brefvens datering synes mig uppenbart, att Zinzerlingius skrifvit sitt bref till Salvius.[4] Att det var det ifrågavarande brefvet från Romanus till konungen, som Zinzerlingius åsyftar i ofvan anförda passus af sitt bref och således bifogade, är väl säkert.

Zinzerlingius skulle alltså den 12 dec. (g. st.) 1631 hafva öfversändt de båda brefven till Salvius, och denne i sin tur bifogat dem till sitt bref till Grubbe af den 12 januari (g. st.) 1632.[5]

Aktstyckena hafva troligen sedan kommit till riksarkivet, där Palmskiöld sett och afskrifvit Romanus' och Zinzerlingius' bref samt de rader ur Salvius', som berörde saken. Originalen kunna nu ej återfinnas och hafva väl sannolikt förstörts vid slottsbranden 1697.

Genom de tre aktstyckena sammanställda med grammatiken kan man bilda sig en rätt god föreställning om den grekiske prästens och språkmästarens lif. Han föddes före 1580 och var enligt uppgiften i grammatikhandskriften bördig från Thessalonice i Macedo-

[1] Årtalet 1632 måste vara en felskrifning af Palmskiöld, bl. a. emedan Gustaf Adolfs död före ifrågavarande dag var känd i Rostock.

[2] Af tvenne bref från Zinzerlingius till Salvius, daterade Rostock 6 januari 1628 och 20 februari s. å. (Salvii samling, RA.), framgår, att Zinzerlingius, som var en mecklenburgisk embetsman, vid denna tid föreslagits att blifva svensk korrespondent och själf önskat det. Han var sedan att döma af ett bref från Bussius till Steinberg den 15 november 1630 (skrifvelser till kanslitjänstemän, RA.) städernas ombud »bei der assessur des Mecklb. Hofgericht» under Wallensteins regering. På grund häraf blef han misstänkt att hafva trädt i Wallensteins tjänst, tillfångatagen vid en resa mellan Rostock och Lübeck, dit han vid svenskarnes framryckande flyttade, och hållen under sträng bevakning. Under den föregående tiden hade han varit behjälplig vid öfverbringandet af ett bref från korrespondenten »Verde» till Salvius, dateradt 27 september 1630 (Salvii samling, RA.). De här aftryckta brefven visa, att han befriats från fångenskapen; f. ö. har jag ej lyckats finna några upplysningar om doktor Zinzerlingius.

[3] Bernhard Clingius (Klinge) omnämnes i Allg. Deutsche Biographie såsom rådsherre i Rostock 1616—31 och borgmästare 1631—48.

[4] Denna slutsats har Arckenholtz (anf. arb. o. sid.) dragit och daterar i öfverensstämmelse därmed Zinzerlingius' bref dec. 1631. En blyertsanteckning i hdskr. sid. 531 framställer ock samma förmodan.

[5] Brefvet är afsändt från Lübeck, där Salvius vistades från den 7 till någon dag efter den 12 jan. 1632 (g. st.).

nien.[1] Han ingick i det andliga ståndet[2] och hade sin verksamhet i Korinth, då han 1619 eller i början af år 1620 af patriarken i Konstantinopel, Timotheus, sändes till hertigen af Nevers, Karl af Gonzaga, och andra, »qui uno atque altero anno ante tractaverant cum Græcis de liberando eos a iugo Turcico».[3]

Med dessa Zinzerlingius' ord åsyftas uppenbarligen en korstågsorden med turkarnas fördrifvande till syfte, som i september 1617 stiftats af hertigen af Nevers. Till denne äfventyrlige furste, som genom sin farmor härstammade från det paleologiska kejsarhuset och ofta lade dess namn till sitt fädernеärfda,[4] hade alltsedan 1609 de betryckta grekerna vändt sig. Det var framför allt Moreas ännu okufvade folk (till hvilket f. ö. Zinzerlingius äfven hänvisar), som hotade af det turkiska väldet gjorde sig till frihetens förkämpar inom de byzantinska länderna. Från åren 1618 och 1619 finnas bevarade bref med bön om hjälp, som från skilda håll i Grekland sändts till den fromme och ädle hertigen af Nevers, Karl

---

[1] Grammatikens ofvan anförda titel är skrifven af Du Cange (enl. Boyens' uppgift) Krumbacher har i en kort anmälan af Boyens' upplaga i Byzantinische Zeitschrift [XIX (1910) sid. 209 ff.] på grund af grammatikens beskaffenhet rent af dragit Romanus' grekiska börd i tvifvelsmål: »Vermutlich war der Autor ein notdürftig gräzisierter Franke.»

Romanus' uppgifter liksom Zinzerlingius' kunna naturligtvis i ett och annat vara förvanskade (särskildt när det gäller betydelsen af Romanus' beskickning till västerlandet), men som visst torde det väl alltid kvarstå, att han var en af de mer eller mindre officiella sändebuden från Grekland till hertigen af Nevers och på denna grund kommit till Europa. Krumbachers omdöme grundar sig troligen på en ytterst hastig genomläsning, och man torde — äfven med stöd af de här anförda aktstyckena — hafva allt skäl antaga, att Boyens, som anser Romanus för en »græcus natione» (se sid. 301), kommit till ett riktigt resultat — säkerligen grundadt på ett omsorgsfullt studium af grammatiken.

[2] Du Cange [Index auctorum till Glossarium mediæ Græcitatis] lämnar en upplysning om Romanus: »vixit hoc sæculo in Gallia, ex ordine capucinorum» som till sin senare del måste vara oriktig. Zinzerlingius omtalar nämligen (se sid. 302), att Romanus medförde sin hustru i Rostock. Hans hänvändelse till Gustaf Adolf och ställning i Europa ss. sändebud fr. grekisk-katolska kyrkan strida ju f. ö. häremot.

[3] Zinzerlingius' bref.

[4] Karl af Gonzaga, hertig af Nevers († 1637), hade ärft hertigdömet Nevers efter sin mor. Hans far Ludvig var yngre helbror till Vilhelm af Montferrat († 1587). Denne sistnämnde furste ärfde efter sin fader Fredrik af Gonzaga Mantua, efter sin moder Margareta (då hennes ätt år 1530 med hennes bror utslocknat på svärdssidan) markgrefvedömet Montferrat och de Paleologiska arfsanspråken. Margareta af Montferrat och hennes broder härstammade nämligen i rätt nedstigande led från kejsar Andronikus II Paleologus af Byzans († 1332), som i sitt andra gifte äktat Jolanta af Montferrat. Sonen i detta äktenskap Theodorus Paleologus blef efter sin morbroders Johan Justus' död 1305 markgrefve af Montferrat, medan en hans äldre halfbroder blef stamfader för den Byzantinska grenen af Paleologiska huset, som på svärdssidan utslocknade med Konstantin XI:s († 1453) brorssöner.

När Vilhelms af Montferrat sonson Vincentius II afled 1627, utslocknade den äldre grenen af huset Gonzaga-Montferrat på svärdssidan, och Vilhelms af Montferrat brorson, den ofvan nämnde hertig Karl af Nevers, blef närmast arfsberättigad till Montferrat, Mantua och kejsartronen i Byzans.

Paleologus.[1] Romanus' Nicephori uppdrag var af liknande art. Såsom en kyrkans särskilde sändeman skulle han enligt Zinzerlingius meddela hertigen, huru turken lättast och med minsta blodspillan kunde fördrifvas. Enligt egen uppgift utförde Romanus sitt uppdrag »digne et ut decebat». I själfva verket kom han för sent.[2]

Patriarken Timotheus afled redan år 1620,[3] och de efterföljande patriarkernas intresse för frihetssaken slappades, när hertigen af Nevers, besviken på penninghjälp från sin konung och påfven, alltmer kastade sig in i den västeuropeiska politiken. Sedan hans kusins son Vincent II aflidit 1627 och lämnat honom som närmaste arfvinge till Mantua, synes hertigen af Nevers helt hafva uppgifvit korstågsplanerna för att med fransk hjälp mot Habsburgarne häfda sin arfsrätt till Mantua genom det — mantuanska — kriget 1627—31, ehuru han genom sin frändes död äfven blifvit hufvudman för paleologättlingarna.[4]

Romanus, hvars korstågsplaner sålunda strandat, slog sig ned i Paris och meddelade språkundervisning. Underrättelserna om Gustaf Adolfs framgångar förmådde honom emellertid att på hösten 1631 begifva sig till Tyskland för att afvakta ett tillfälle att meddela den svenske konungen sina planer och vinna honom för grekernas sak genom ett förbund mellan protestanter och grekiska katoliker mot förtryckarna. Denna beskickning synes Romanus tagit sig an på eget bevåg.[5]

I Clingius' hus i Rostock råkade han som sagdt Zinzerlingius och fick genom denne framföra sina planer till Salvius. Zinzerlingius och Clingius åtogo sig äfven att underhålla Romanus, medan underhandlingarna pågingo.

Romanus synes åter hafva begifvit sig till Paris efter denna självtagna beskickning och torde efter 1638 där hafva författat sin grammatik.[6] Han har tydligen i detta arbete velat framlägga en förenklad grammatisk metod, som han utspekulerat under sin verksamhet som språkmästare. Det torde vara uppenbart, att Romanus

---

[1] Acta et Diplomata res græcas italasque illustrantia e tabulariis Anconitano Florentino Melitensi Neapolitano Veneto Vindobonensi ediderunt Fr. Miklosich et Ios. Müller [Acta et diplomata græca medii ævi sacra et profana III], (Vindobonæ 1865), sid. 270—4.

[2] »Vir a Patriarcha Timotheo, Archepiscopis, Episcopis ex plurimis, ceu idoneus, huic rei selectus». Zinzerlingius' bref. Rörande Romanus' Nicephori beskickning finnas emellertid ej några meddelanden i samlingarna till det under förberedelse varande verket Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit (enligt upplysning från d:r P. Marc).

[3] Boyens, anf. arb., sid. VI.

[4] Jmf. Fagniez, le Père Joseph et Richelieu, I (Paris 1894), sid. 120 ff.

[5] »Suasu amicorum et bene Græcis cupientium». Zinzerlingius' bref.

[6] Boyens (anf arb., sid. V) framhåller som stöd för denna uppfattning, att Romanus på ett ställe i sin grammatik (anf. arb., sid 58) tydligen kritiserar Simon Portius' 1638 af trycket utgifna »Grammatica linguæ græcæ vulgaris». — Att grammatiken författats i Paris, har Boyens (anf. arb., sid. I, IX, 116) ådagalagt.

var en person utan språklig utbildning men med vidsträckt språkkännedom.[1] Han har ibland funnit lyckliga förenklingar, hans rikhaltiga exempelsamling har säkerligen under hans lärareverksamhet underlättat lärjungarnas möda, men i mångt och mycket har han meddelat ett vårdslösadt språk på ett underligt sätt. Vid bedömandet af grammatiken måste det emellertid fasthållas, att vi endast hafva ett utkast för oss. Romanus har själf varit medveten om arbetets brister och förbjudit dess tryckning.[2] När Boyens emot författarens uttalade önskan företagit sig att publicera grammatiken, har han i dess sträfvan efter naturligt språk, dess i följd däraf rika samling af lefvande språkgods och dess originalitet — i jämförelse med äldre nygrekiska grammatiker — sett egenskaper ägnade att trots de stora bristerna göra den till ett bidrag till kännedomen om nygrekiskan och uppfattningen däraf, som ej har bort undanhållas en större allmänhet.

Romanus Nicephori har åtskilliga efterföljare och föregångare både som grammatiker och diplomat. Den romerske doktorn Simon Portius' ofvan anförda grammatik var t. ex. tillägnad Richelieu, och dess företal är en vädjan till kardinalen att bringa grekerna hjälp.

Hvad Romanus' beskickning beträffar, är det — alldeles frånsedt denna hänvändelses tillfälliga karaktär — uppenbart, att Gustaf Adolf ej kunde lyssna till grekiska förslag att såsom ledare för en »ordo novus»[3] efterträda paleologättlingen från Nevers, äfven om han i likhet med Richelieu, Wallenstein m. fl. någon gång fällt uttryck, som visa, att han ej var oberörd af korstågslusten, som ännu under 1600-talet behärskade kristenheten. Det fanns ju snarare en intressegemenskap mellan honom och turken, försåvidt båda voro habsburgarnas fiender.

Visst är emellertid, att det ej endast var grekiska patrioter eller någon lärd philhellen som Zinzerlingius, hvilka i Gustaf Adolf eller någon annan segerrik protestantisk furste trodde sig kunna finna ett »organum conficiendi Antechristum Orientalem aeque ac occidentalem».[4] Gustaf Adolfs egna soldater sjöngo i Mainz hösten 1631:

»Erhalt uns, Herr, bei Deinem Wort
und steur' des Papsts und Türken Mord.»

1.

Romanus' Nicephori bref till Gustaf Adolf.

(Palmsk. saml. vol. 58, sid. 527—530.)

Translatio de verbo ad verbum epistolæ græcæ.

Serenissime, Potentissimeque et Clementissime Rex.

---

[1] Jmf. Zinzerlingius' bref.

[2] Boyens, anf. arb., sid. 121 o. 123.

[3] »Deficiente in primis Nivernensi duce aliisque qui tamen novo ordini, hujus expeditionis gratia, nomina dedisse dicti sunt.» Zinzerlingius' bref.

[4] Zinzerlingius' bref.

Quæ olim majores nostri cotidie parturiebant, et patres nostri quam maxime audire atque videre desiderabant: Ea nunc omnibus Græcis atque Germanis desiderantissime simul et divine audiuntur et videntur, atque sæpissime (qua Græcos sc.) desiderantur. Illa enim quæ iam diu floruit nati⟨o⟩ et Græca, tam in literis et scientiis, tum etiam in imperio et diuturna potestate, modo instar mancipiorum vim patitur ex Agerenis[1], blasphematur autem ex arrogantibus, premitur ex continentibus malis violentis — et quid plura? Leporis, quod ajunt, vitam vivere arbitratur indies; quapropter nunc Dei providentia, audiens,[2] quam laudabilia divinitus facinora fiant a tua Serenissima Majestate, o Rex a Deo coronate, non solum supplices manus ad Deum iugiter tollit, et præcatur felicem ac victoriosum eventum tuæ Maj:tis revera maximarum atque desideratissimarum rerum gestarum, sed adhuc et supplicat et rogat, ut peractis, quæ a Deo gubernantur, tuae M:tis aggressionibus, benevolos oculos attolat ad nostram adhuc miseriam et dignam multis suspiriis Græciam. Liberata enim a tot malis per magnificentiam tuæ Maj:tis in aeternum et subiicietur, felicissime quidem ac contentissime, ut par est, victura in posterum. Et haec quidem ego, tanquam ex parte totius Græciae supplex ad implendum existo, o Rex invictissime atque Præfecte Dei donorum dignissime. Missus enim ante XII annos ad aliquem principem a Timotheo patriarcha ad agendum illa, quæ spectant ad nostram libertatem, ego quidem digne et ut decebat, perficiebam. Deo vero meliora prævidente ille qui me misit iam obiit, alter vero gravia multa passus, indigne abstractus est a suis bonis, consilioque et proposito omnino privatus, sicut ipse finis demonstravit. A multo vero iam tempore, replèto toto terrarum orbe tuæ decoratæ Maj:tis laudatissimis rebus gestis atque beneficiis, cupiebam accedere, ut quæ omnibus sunt abscondita et non intelligibilia soli tuæ Maj:ti humiliter, manifesta et intelligibilia possem exponere decenter: sed multa impedimenta mihi fuerunt, multaque horribilia, sicut est illa periculosissima et non tuta longitudo itineris. Ideo nunc expectans et hospitatus benevole apud Dn^m Consulem qui vocatur Bernhardus Clingius, virum laudabilem et amatorem Græcorum peramantem,[3] in celeberrima urbe Rostochiense, ausus sum calamo atque summis labiis attingere tuæ Maj:tis divini apicis summitatem. Forsitan enim Deus propitius nobis, gratia nostrarum rerum, per tuam laudatissimam Maj:tem fuerit aliquando. Perfectiora vero et puriora mearum rerum Doctor Zinzerlingius, intercessor[4] mearum literarum, quam optime secrete narrabit.

Sacræ Maj:tis Tuæ

Humilimus et in omnibus obediens.

Romanus Nicephori.

Græcus natione.

[1] Agerenes hdskr. Agerenis: Boyens, anf. arb. sid. VII.
[2] Audient hdskr.
[3] Peramenter hdskr., rättadt i hdskr. m. blyerts.
[4] Intercessos hdskr., rättadt i hdskr. m. blyerts.

2.

Zinzerlingius' bref till Salvius.

(Palmsk. saml. vol. 58, sid. 531—536.)

Rostochium ante XII appuli quidem: sed in hanc usque diem valetudine usus sum minus commoda. Catharrus vehementisimsus et inde secuta raucedo insolita, usum vocis ultra octiduum mihi ademere. Ea causa est, quod iter propositum nondum ingredior, sed solide reparatam valetudinem expecto. Diverti hic cum familia, uti et cum viro Græco Romano[1] Nicephori ejusque coniuge apud novellum Consulem, adfinem, intimumque amicum Dm. Bernh. Clingium. Facere id coactus sum. Ita enim ædes nostræ ab inquilinis militaribus utriusque successive partis pessundatæ sunt, ut ante reparationem habitari nequeant. Mitto en suppliciter Romani Nicephori literas ad Reg. Maj. scriptas. Eas expendas rogo et ad Regem cures. Missus is fuit ante XII annos a Timotheo Patriarcha Constantinopolitano, ad Ducem Nivernensem aliosque, qui uno atque altero anno ante tractaverant cum Græcis, de liberando eos a iugo Turcico; ut indicaret, qua ratione quam optime, facilimeque et citra multi sanguinis effusionem excuti iugum illud possit. Dux Nivernensis et a Pontifice et a Rege suo, in quibus spem collocaverat, nummario auxilio destitutus, postea etiam bello Gallico et tandem Mantuano implicatus,[2] abjecit ex animo hanc juvandi eos curam. Romanus vero noster Parisiis substitit, et in hanc usque æstatem Græcam linguam docuit. Suasu vero amicorum et bene Græcis cupientium, auditis victoriis regiis in Germaniam abiit, aucupaturus occasionem, qua Regiæ Majestati vota consiliaque Græcorum retegeret: si forte confectis in Germania, et, ut sperant Boni, ulterius alibi feliciter rebus, ipsorum misereri velit, Paratus est, si Rex iubeat, in Græciam ire, et cum aliis huic rei idoneis viris, rebus illic bene dispositis, redire: Aut si Rex aliös mittere velit, illos instruere, reditumque eorum, ubi[3] iubeatur præstolari. Ait in Laconia, quæ hactenus et a Turcis et Venetis libera permanserit, ultra X armatorum millia adventaturos opitulatores præstolaturos: Facilime et celeri negotio Janizeros omnes qui plerique ex Græcis sint, abs Soldano abstractum ire. Tres esse in Macedonia Montanos transitus, quibus celeriter occupatis et pauca militum manu custoditis tota Græcia et Macedonia a Thracia separari, omnique ab irruptione defendi possint. Si rerum vicissitudines fortassis aperiam et alterum accessum per Bulgariam aut Transylvaniam de illo quoque instruet. In summa: Rem longe factu faciliorem futuram ait, quam fuere illæ, quæ hactenus in Germania, Deo annuente gestæ. Vir alioqui est probissime in Theologia, Augustanaque Confessione, Philosophia, Historia Ecclesiastica et prophana eru-

[1] Græco-Romano hdskr.
[2] Implicatur hdskr.
[3] Dubbelskrifvet i hdskr.

ditus: pastor fuit Corinthi: quinquaginta annos iam excessit. Receptus est a Dno Consule Clingio hospitio, cujus filios uti et meum parvulum Græce, alios Gallice et Italice (quas linguas ut vernaculam callet) erudit. Turcicæ præterea linguæ, Hispanicæ et Arabicæ non ignarus est: uti nec nescius Hebreicæ, Chaldaicæ et Syriacæ. Vir a Patriarcha Thimoteo, Archepiscopis, Episcopis ex plurimis, ceu idoneus, huic rei selectus. Mortuo Thimotheo, eius successores Simeon, Antimus et Cyrillus, segnius hanc rem ad animum admiserant deficiente inprimis Nivernensi Duce, aliisque qui tamen novo ordini, hujus expeditionis gratia, nomina dedisse dicti sunt. Ego cum nullus hactenus etiam ante magnas hasce Victorias dubitarim, Regem nostrum electum a Deo esse, ut organum sit, conficiendi Antechristum Orientalem æque ac Occidentalem, videamque cis non multas adeo tempestates, effici posse, ut multo brevior trajectus ipsius Majestati in Græciam, quam olim in Borussiam pateat, deesse internuncius humilimus nolui. Ac dabo cum Dno Cons. Clingio operam, ut interea temporis honeste hic sustentetur, donec resciamus, quid regiæ Maj:ti animi sit hac in re: et fortassis (ni ingrata hæc sint) ad ejus cum coniuge sustentationem, aut in profectionem ad Maj:m ipsius faciendum aliquid ordinet. Videbit Rex virum doctum, solertem, modestum, et quod caput rei est, pium et probum. Rogo quam ociissime rescribas, etiam antequam inscribas, si ego absim, ut Clingius reseret. Meas res patere quæso penes Reg. Maj. tibi esse curæ. Cum stupore admirantur omnes qui fiat, ut innocuum hoc caput tam diutina afficiatur poena; At spero Jehovam, qui Deus est opportunitatis et Regum Corda gubernat, suo tandem tempore Regium animum moturum, ut et mea ex asse recipiam et damnorum exinde in me meosque derivatorum, singulari gratia Regia compensatio fiat clementissima. B. V. dabam Rostochii XII Decembr 1631.[1]

3.

Utdrag ur Salvius' bref.

(Palmsk. saml. vol. 58, sid. 525.)

Transumpt af H. Salvii bref till secret. Grubben, de dato Lübeck den 12/22 janu. 1632.

Gudh wari lof, som Kongl. Mt gör så lyckelig, ut etiam Græcia incipiat S. R. M:tem adorare.

[1] 1632 hdskr., jmf. ofvan sid.

Axel Boëthius.

Underrättelser.

— Ur *Fataburens* tredje häfte är att anteckna en ny afdelning af E. Reuterskiölds och K. B. Wiklunds utredning om *Linnés lappska trolltrumma*, som ju nyligen återförvärfvats till Sverige. De båda forskarne ge en sammanfattning af hvad som kunnat utrönas om den berömda trummans öden. Tillika aftrycka de tvenne hittills okända förklaringar af densamma och foga härtill en kritisk kommentar. Af det nämnda häftets innehåll i öfrigt må påpekas en uppsats af A. Lindhagen till frågan om *Huru länge har tjugondag jul burit namnet Knut?* samt en därtill ansluten undersökning af N. Beckman om *Knutsdagen och julfriden.* I dessa undersökningar påvisas, att namnet Knut ursprungligen tillhört den 7 januari, men under 1600-talets båda sista och 1700-talets första årtionde i almanackan förflyttats till den 13 januari. Förklaringen till denna förflyttning skulle enligt de båda författarnes mening vara att söka i följande förhållanden. Julfriden sträckte sig ursprungligen endast till den 7 januari, och Knut blef då julens afslutningsdag eller som det heter »Knut kör julen ut». Senare framsköts julens afslutning till den 13, och Knutsdagen fick då följa med för att det danska helgonet »fortfarande skulle få sköta sin gamla syssla att köra julen ut». Från hvilken tid denna utsträckning af julfriden (julhelgen) härrör, kan ej närmare angifvas: Beckman påvisar den i vissa handskrifter (hvaribland en från omkr. 1300) af den yngre Västgötalagen. I landets olika delar har dock förändringen säkerligen först långsamt trängt igenom. Lindhagen framhåller, att på Verelius' och Rudbecks tid det redan i för dem kända trakter af Sverige synes varit stadgadt bruk att räkna den 13 januari såsom julens sista dag, liksom att det citerade talesättet afsett denna dag. Ja, förf. vill t. o. m. göra gällande, att det till stor del varit just Verelius' och Rudbecks auktoritet, som förmått almanackornas utgifvare att för den 13 januari med förkastande af dagens gamla namn Hilarius förena sig om Knut.

— I ett ryskt historiskt provinssamfunds publikationer har utgifvits en samling aktstycken, som här förtjänar ett omnämnande, ehuru den svenska forskningen i detta fall närmast förekommit den ryska. Under den i våra öron litet kuriöst klingande titeln *Släkten Arsenjevs svenska papper* (*Arsenjevskija sjvedskija bumagi*, Sbornik Novgorodskago obstjestva ljubitelej drevnosti. vypusk 5, Novgorod 1911) ha i rysk öfversättning publicerats en del bref och handlingar från åren 1611—1615 till belysning af de svensk-ryska förbindelserna under denna händelserika tid. Utgifvaren har haft tillgång till en samling afskrifter från början af 1800-talet (?), som en viss S. V. Arsenjev skaffat sig i Stockholm; omständig-

heterna därvid äro icke närmare angifna. Det icke så alldeles lätta öfversättningsarbetet har utförts af A. V. Poltoratskij, och den främste kännaren af periodens ryska historia, professor S. F. Platonov i Petersburg, har i en inledning gjort ett försök att värdesätta det publicerade materialet såsom historisk källa. De nämnda afskrifterna lära nog icke vara alldeles otadliga, men utg. har i fråga om de viktigare haft att tillgå H. Almquists moderna edition (Nouveaux documents sur l'histoire de la Russie 1612—1613, i Le Monde Oriental 1907), som dessutom gifvit honom tillgång till ett par intressanta aktstycken ur den De la Gardieska samlingen i Dorpats universitetsbibliotek. Att denna senare edition, som lojalt omnämnes i företalet och vid citat, i dessa delar ligger till grund för Arsenjevs, framgår bäst däraf, att dess orienterande inledningar i hvarje särskildt fall fått åtfölja de öfversatta aktstyckena. — Intressantast från svensk synpunkt äro prof. Platonovs inledande anmärkningar, som särskildt röra de nämnda, 1612—13 års händelser belysande källorna. Den utmärkte forskaren röjer ännu en viss obenägenhet att erkänna den svenska tronkandidaturens stora roll i händelsernas sammanhang; en tvär brytning med den ryska traditionen i detta stycke var knappast heller att vänta, så mycket mer som Platonov städse visat sig böjd att underskatta de främmande inflytelserna på Rysslands utveckling under ifrågavarande skede. Men han erkänner oförbehållsamt det nya materialets stora betydelse för uppfattningen af den inre partistridens skiften, för revideringen af den officiella tradition, som låtit tsarvalet 1613 framstå som resultatet af en entusiastisk »nationell samling». Den skildring af tsarvalets förutsättningar och förlopp, som H. Almquist i anslutning till offentliggörandet af detta material redan gifvit i sin uppsats i festskriften till Hjärne (Uppsala 1908), har undgått Platonovs uppmärksamhet. — För öfrigt innehåller samlingen i rysk öfversättning åtskilliga bref och relationer från åren 1614—15 af Evert Horn, Jakob De la Gardie och andra. Publikationen företer i dessa delar brister, som nogsamt visa, att utg. här icke kunnat söka anslutning till en svensk edition; mot öfversättningen kunde för öfrigt på flera håll befogade anmärkningar göras.

(*H. A.*)

— Af den af Riksarkivet genom Severin Bergh utgifna editionen af *Svenska riksrådets protokoll* har nyligen trettonde bandet utkommit, innehållande protokollen för år 1649 (Stockholm, Norstedt; IX + 549 sid.; pr. 8,25 kr.). Utom själfva hufvudserien af protokoll, från årets början till 13 april förda af Behm (adlad Behmer), för den 23 och 24 april af Stiernhöök samt fr. o. m. 2 maj af Olof Wallius (adlad Wallenstedt), meddelas såsom bilagor dels de bekanta protokollen angående hertig Karl Gustafs succession till riket från den 23, 26, 27 och 28 febr. 1649 dels en serie revisionsprotokoll från augusti, oktober och november s. a. Dessutom ha till dessa rådsprotokoll i egentlig mening fogats Pommerska landsstän-

dernas och staden Stralsunds deputerades berättelser om sin beskickning till Stockholm 1649 äfvensom protokollen vid de äfvenledes detta år afhållna konferenserna med de moskovitiska sändebuden. De pommerska ombuden hade sändts till Stockholm för att med hänsyn till de pommerska landsdelarnas afträdande till Sverige förhandla rörande bekräftelse af privilegier, förvaltningens och rättskipningens ordnande, försvar, skatter, handel och tullar m. m. Underhandlingarna fördes å svensk sida af rikskansleren själf, riksråden Gustaf Horn, Magnus De la Gardie och Bengt Skytte samt sekreterarne Gyldenklou och Schwalch. De nämnda relationerna äro aftryckta efter original i resp. statsarkivet i Stettin och stadsarkivet i Stralsund. De ryska underhandlingarna åter rörde sig om öfvergrepp och missgärningar, som blifvit begångna i gränstrakterna, om handel, tullar och mynt, justering af gränsläggningen, om öfverlöpare, enskildes skuldfordringar m. m. De svenska underhandlarne voro rikskansleren, riksråden Mathias Soop och Bengt Skytte, (under en del sammanträden såsom ersättare för Soop och Skytte Erik Ryning, och för Skytte Erik Gyllenstierna) samt sekreterarne Silfverstierna och Cantersten. Den segslitnaste frågan gällde öfverlöparne. Förhandlingsprotokollen äro i sammandrag aftryckta efter original i Riksarkivet. Redigeringen är verkställd med utgifvarens vanliga omsorg, och han har till texten fogat en del anmärkningar äfvensom ett omfattande register. Rörande ett rådsprotokoll, som inbundits med och räknats till protokollen från 1649 men som tillhör 1651, har utgifvaren i denna tidskrifts förra häfte meddelat en utredning, hvartill han i sitt förord hänvisar.

— *Karl X Gustav, Bält och Roskilde* (P. A. Norstedt och söners förlag 1912; 118 s.) är titeln på ett illustreradt sammandrag af doktor Levin Carlboms 1910 utgifna större arbete öfver samma ämne (anmäldt i denna tidskrift 1911). Den nu utgifna skildringen af Karl Gustafs första danska krig är fri från de brister i reda och klarhet, som gjorde författarens tidigare verk svårtillgängliga och svåra att kontrollera; den kan med nöje läsas som en snabb öfversikt af krigshändelserna jämte åtskilliga därmed sammanhängande utrikespolitiska förhållanden. Inledningsvis beröras rätt utförligt och belysas äfven med kartor Karl X:s förslag till delningar af det polska dubbelriket. Författaren tycks betrakta dem hvart för sig som allvarligt menade vid de tidpunkter då de framkommo, och möjligt är ju, att så var; men erinras bör dock, att deras närmare sammanhang och innebörd ännu ingenstädes är tillbörligen utredd. Vid skildringen af tåget från Weichsel till Holstein framhåller doktor Carlbom, att Karl Gustafs här ingalunda helt och hållet bestod af härdade veteraner; där fanns också mindre öfvadt och till och med nyvärfvadt folk. Han häfdar vidare, att marschen icke har gått synnerligen raskt. Hans siffror visa, att hastigheten växlade; om truppförflyttningen i det hela tog mer tid, än nödigt varit, må lämnas till sakkunnigare pröfning. Karls snabba framgångar mot Danmark hafva enligt författaren måhända förebyggt ett

allmänt europeiskt krig; han anser klart, att Cromwell och Mazarin skulle sändt konungen verksam hjälp, om Österrike, Polen och Brandenburg fått tillfälle att kasta sig öfver denne. En blick på händelserna under andra danska kriget hade här varit på sin plats. Dess uppblossande skildras i afslutningen, som rör orsakerna till att Karl Gustaf bröt freden i Roskilde. (*G. Wk.*)

— Bland de många storvulna gestalterna i vår 1600-talshistoria framstår Erik Dahlberg såsom en af de kanske mest tilldragande och vördnadsbjudande både genom begåfningens rikedom och mångsidighet och genom karaktärens sällsynta gedigenhet och renhet. Hans krigarnamn står för alltid inristadt på några af de ärofullaste bladen af vår krigshistoria och det stora bildverk, som utgör frukten af hans konstnärliga intresse och förmåga, utgår ännu den dag som är i nya upplagor. Af hans litterära kvarlåtenskap är hans dagbok sedan gammalt af forskningen känd och begagnad: dess koncisa men på samma gång åskådliga skildring af tåget öfver Bält har tryckt sin prägel på hvad vi alla som barn hört förtäljas om denna den kanske underbaraste episoden i vår underbara krigshistoria.

Den Dahlbergska dagboken utgafs som bekant redan 1823 af S. Lundblad. Denna upplaga är emellertid sedan lång tid tillbaka utgången ur bokhandeln; den är dessutom ofullständig och ingalunda felfri och motsvarar därför icke vår tids fordringar på en historisk publikation. Det är därför man har all anledning att med glädje hälsa den nya edition af *Erik Dahlbergs dagbok* (*1625—1699*), som under året ombesörjts af domprosten Herman Lundströms flitiga hand (Uppsala & Stockholm, Almqvist & Wiksell; XXIV + 286 + XXXVIII sid.; pr. 20 kr.). Till grund för den nya editionen ha lagts tvenne originalmanuskript, det ena en å Uppsala universitets bibliotek förvarad egenhändig dagbok för åren 1625—$^{24}/_{12}$ 1697, det andra några i riksarkivet förvarade folioark innehållande egenhändiga annotationer af Dahlberg för åren 1698 och 1699. Samtliga dessa anteckningar ha fullständigt återgifvits med en lätt normalisering, för hvars principer utg. noggrant redogör i sitt företal. Texten synes behandlad med den minutiösa omsorg och noggrannhet, som brukar utmärka utgifvarens arbeten. Den föregås af en jämväl från utgifvarens hand härrörande kortfattad, men varmt skrifven biografisk inledning. Det hela afslutas med anmärkningar — däribland en summarisk redogörelse för befintligt arkivmaterial rörande Dahlberg — samt register. I typografiskt afseende kan arbetet med skäl sägas vara förstklassigt utstyrdt, papper och tryck äro utmärkt vackra och boken prydes af ett icke obetydligt antal fint utförda illustrationer: ej mindre än fyra porträtt af Dahlberg däribland en särdeles vacker reproduktion af Blesendorffs bekanta kopparstick, facsimile af en sida ur dagboken, reproduktioner af tvenne Dahlbergska krigskartor o. s. v. Allt som allt kan sägas, att nya upplagan gör både utgifvaren och den officin, hvarifran den utgått, all heder.

Dagbokens olika delar förete en ganska olika karaktär. Vissa partier — och särskildt gäller detta tiden efter 1660 — innehålla till hufvudsaklig del noggranna och detaljerade redogörelser för den otroliga mängd resor inom det dåvarande svenska väldets olika delar, som Dahlberg å dragande kall och ämbetets vägnar ideligen företog. De vittna, dessa korthuggna anteckningar, där geniofficerens topografiska intresse framträder i den häpnadsväckande mängd af väglängdssiffror som meddelas, framför allt om den oerhörda arbetsbörda, som hvilat på hans axlar. Här och där möta vi ock notiser om hans mellanhafvanden med Karl XI eller anteckningar om familjetilldragelser, där dödsfallen bland unga människor här som i andra anteckningar från 1600-talet spela en sorgligt stor roll.

Den tidigare delen af dagboken åter, den ojämförligt intressantaste, innehåller utförligare och saftigare skildringar både från Dahlbergs ungdoms- och beredelseår och särskildt från hans deltagande i Karl X Gustafs krig åren 1656—1660. Bland det som meddelas från ungdomsåren är särskildt att framhålla hans resa till Italien med de unga herrarna Cronstjerna, af Snoilsky fritt behandlad i en välbekant dikt, samt — betecknande för mannens läggning — hans tre gånger företagna men lika många gånger uppgifna försök att komma till Jerusalem. Bland anteckningarna från det polska kriget bör framhållas — utom t. ex. skildringen af Brest Litowskis eröfring — den sällsamma berättelsen om antecknarens svåra insjuknande i pesten i oktober 1656, en skildring som skulle försvara sin plats i hvilken äfventyrsbok som helst. Det mest fängslande partiet af dagboken är naturligtvis — och det på grund både af ämnet och framställningssättet — den klassiska skildringen af tåget öfver Bält med där meddelade smådrag, som belysa hufvudpersonernas sinnesförfattning och uppträdande under dessa ansvarstyngda dagar — smådrag alltför väl kända för att här behöfva återgifvas. Verka resejournalerna i dagbokens senare partier en smula enformiga, så gripes läsaren dess mer af den korthuggna och flärdlösa och dock pregnanta och ibland patetiska framställningen i de tidigare partierna. Och det är väl just denna flärdlöshet, denna motvilja för att obehörigt skjuta den egna personen i förgrunden, denna blygsamhet dock så skild från själfunderskattning, som framför allt ger antecknaren bland tidens män hans säregna prägel.

Af det sagda framgår, att man har alla skäl att vara utgifvaren tacksam för den gåfva han genom denna vackra edition af Dahlbergs dagbok skänkt vår historiska litteratur. I den utstyrsel, hvari densamma föreligger, är den en sannskyldig prydnad för ett bibliotek, men det höga priset måste naturligtvis begränsa dess spridning till de egentliga bokvännernas krets. Man må därför hoppas, att utgifvaren må finna tillfälle att ombesörja äfven en billig upplaga, som gör boken tillgänglig för en hvar, som hyser intresse för vår historia. Det äro både antecknaren och anteckningarna värda.

— Den af professor A. Quennerstedt utgifna samlingen af *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter* har tillökats med en ny, sjunde del (Lund 1912; XXXIV + 344 sid.; pr. 8 kr.). Större delen af utymmet i den nya volymen upptages af Jon Stalhammars bref till sin hustru Sofia Drake 1700—1708, en brefsamling som visserligen ej förut varit för forskningen okänd — den har användts af Ellen Fries för en af hennes »Teckningar ur Svenska Adelns familjelif» — men som här för första gången utgifvits i sin helhet. Efter dessa bref följa dagboksanteckningar af kaptenen vid Björneborgs regemente Henrik Spåre samt självbiografiska anteckningar af bataljonspastorn Andreas Westerman. Det hela afslutas med några kortare aktstycken till historien om svenskarnas fångenskap i Ryssland. Utgifvaren har äfven till denna volym skrifvit ett af sina medryckande och upplysande företal.

— Professor A. Fournier, en af de ledande historiska krafterna vid universitetet i Wien, sände för någon tid sedan till riksarkivet i korrektur några utdrag ur den svenske chargé d'affaires Hegardts och envoyén grefve Carl Löwenhielms depescher från Wien 1814 och 1815 med förfrågan huruvida originalen funnes i Stockholm och i så fall med begäran om kollationering. Originalen återfunnos i utrikesdepartementet och kollationeringen visade, att trycken i vissa fall ordagrant öfverensstämde med desamma, i andra åter företedde flerfaldiga afvikelser, som stundom voro egendomliga nog, och det befanns att i dessa senare fall i utrikesdepartementet förelåg upplöst chiffer. Slutsatsen måste blifva, att depescherna, innan de gingo vidare, blifvit uppfångade och afskrifna samt att man äfven försökt och delvis ganska bra lyckats tyda chiffern. Slutsatsen bekräftas af de upplysningar professor Fournier meddelar i några rätt underhållande artiklar i Deutsche Rundschau om *Die Geheimpolizei auf dem Wiener Kongress*. Han redogör där till en början för organisationen af »die Staatspolizei» i Österrike, som går tillbaka till Josef II:s tid och som vidare utvecklades under Leopold II och Frans II (I), tills under den senare ett formligt »Ministerium der Polizei-Hofstelle» inrättades med uppgift bl. a. att utforska alla för staten misstänkta eller farliga personer och beskickningarnas inbördes förbindelser. I det hemliga chifferkabinettet i Wien och de s. k. »postlogerna» vid de förnämsta postanstalterna i landsorten förvärfvade man snart en synnerlig färdighet i att uppfånga (intercipera) bref, öppna och läsa dem, helt eller delvis afskrifva dem och därefter ånyo tillsluta och fortskaffa dem. Dylika kopior kallades »interzepte». Om förfaringssättet meddelas ett par intressanta notiser. Brefven öppnades i det hemliga chifferkabinettet. Sigillet uppmjukades vid en särskild låga utan rök, sedan man dessförinnan tagit ett skarpt aftryck af detsamma medels en i en ring ingjuten halfmjuk men snart hårdnande metallpasta. Efter gjord afskrift tycktes denna improviserade stämpel på det ånyo uppmjukade sigillvaxet och intet spår visade sig af proceduren med brefvet. 1806

utfärdades en utförlig kejserlig resolution, som ordnade den hemliga polisens förfaringssätt. I hvarje hus, som beboddes af någon mera framstående främmande gesant, måste anställas en eller ett par i den hemliga polisens sold stående personer, som rapporterade om vanliga tilldragelser. Beträffande viktigare saker måste man anlita »förtroendemän ur de bildade stånden». Med ledning af på detta sätt vunna upplysningar skulle man sedan skrida till behandlingen i det »hemliga kabinettet» af korrespondensen, urskilja de bref, som det vore af vikt att taga kännedom om, äfven sådana som gingo under privat adress, o. s. v. Hela detta väl anordnade maskineri ställdes på ett kraftprof under kongressen i Wien, då »hela Europa» drog in i Donaustaden, en lång rad med suveräner och tyska småfurstar med sina kanslin, en ännu längre rad gesanter från alla håll, en mängd enskilda personer, bokhandlare, uppfinnare, konstnärer, nyfikna, rucklare och lyckoriddare, icke minst lättfärdiga damer »alltifrån den stora världens högborna intrigöser ned till vanliga glädjeflickor». Nu gällde det att använda i stor utsträckning vaktmästare, lakejer, kuskar, eldare, husjungfrur, som anställdes hos de främmande ministrarne, men därjämte en hel rad »förtrogna af högre stånd», bland andra några uppenbarligen ganska förnäma, som arbetade icke alltid blott för penningar utan stundom äfven för »den goda sakens» skull. Hvarje mera framstående främling öfvervakades af någon detektiv, som aflade daglig rapport, och till polisministeriet inströmmade sådana i mängd. Man vittjade icke utan framgång främlingarnas papperskorgar och kaminer efter bortkastade, sönderrifna eller halfförbrända papper, och när prins Eugène en gång fick ett bref från sin syster drottning Hortense, gömdt i en borste, hade kammartjänaren och genom honom polisen tagit del af innehållet, innan prinsen själf upptäckte brefvet. Det är å andra sidan tydligt, att främlingarna snart kommo under fund med spionerierna och vidtogo sina försiktighetsmått. Det öde, som öfvergick de svenska depescherna, är sålunda icke förvånande; i början af 1815 var grefve Löwenhielm en bland de öfver trettio personer, som stodo under särskild poliskontroll.

Första intrycket af dessa polisrapporter, säger professor Fournier, är, att i dem det historiskt värdelösa öfverväger det värdefulla och att obetydligt skvaller intager ett oproportionerligt utrymme. En närmare granskning ger dock vid handen, att ett och annat bidrag kan vinnas icke blott till de handlande personernas karakteristik, utan understundom till och med för förhandlingarnas gång, och så lämnar han en teckning af de förnämsta personligheterna, sådana de i polisrapporterna framträda, som har åtskilliga både intressanta och pikanta drag, så t. ex. af Alexander I, af åtskilliga tyska furstar, af Talleyrand, Metternich m. fl. Något af intresse för Sverige märker man emellertid knappast, om icke den notisen, att en preussisk diplomat en gång yttrat sig om önskvärdheten af att Själland blefve engelskt och att England utbytte Hannover mot Danmark. Den svenske kronprinsen hade vid sidan om den officiella beskickningen

sina hemliga agenter i Wien; en bland dem skulle varit en baron C. von Bodenhausen. Några »interzepte» efter honom synas icke föreligga, omtalas i hvarje fall icke af Fournier.

(*Ehd.*)

— Af de *Minnen* af Fritz von Dardel, hvilkas första band tidigare omnämnts (se sidd. 65—67) ha under året ytterligare tvenne band utkommit (Stockholm, Norstedt; 162 + 235 sid.; pr. resp. 4 och 5 kr.). De båda nya banden innehålla dagboksanteckningar för åren 1863—1870 samt därjämte under fristående rubriker dels en summarisk redogörelse för prinsens och prinsessans af Wales besök vid svenska hofvet i september och oktober 1864 dels en helt kortfattad skildring af ett besök i Nationalmuseum 1866. En dryg del af dagböckernas innehåll upptages — liksom i första bandet — af teckningar ur societetslifvet i Stockholm under de nyss angifna åren — fästligheter, skvaller och sällskapsintriger af olika slag. Dessa partier af de Dardelska memoarerna ha naturligtvis sitt största intresse för de från den tiden kvarlefvande och för dem, som räkna de förbiskymtande personerna bland sina anhöriga. En mera fjärrstående läsare säga de som oftast ej mer än, att man den tiden roade sig tappert och ofta med medel, som synas oss tämligen menlösa eller rent barnsliga: men just detta torde få anses tidstypiskt och får därigenom ett något vidsträcktare intresse än det rent anekdotartade eller personhistoriska. Ett icke obetydligt utrymme intaga de anteckningar, som behandla eller stå i samband med Dardels verksamhet såsom öfverintendent och preses i Konstakademien, hvartill han utnämndes 1864 och hvarmed under några år var förenadt chefskapet för Nationalmuseum. I nära förbindelse med denna sida af antecknarens verksamhet står äfven hans medverkan vid anordnandet af 1866 års utställning i Stockholm samt den svenska konstafdelningen vid utställningen i Paris följande år. Härom finnes åtskilligt att läsa i Minnena.

För den rent politiska historien finnes just ej mycket af större värde att hämta: det politiska intresset står hos antecknaren tillbaka för de konstnärliga och mondäna. Under senare hälften af 1863 och förra hälften af 1864 framträder naturligen rätt ofta den dansk-tyska konflikten. Ehuru som militär måhända predisponerad för ett krigiskt ingripande från svensk sida, om inte för annat så för att öfva armén, förråder antecknaren dock ingen vidare entusiasm för Karl XV:s skandinaviska politik. Skarpt framhålles f. ö. på ett ställe (II, sid. 51) krigsmaktens ringa förtroende till de resurser, som vid ett krigsutbrott skulle stå till förfogande. Äfven andra af hithörande anteckningar sakna ej intresse. Under den 15 dec. 1863 berättas sålunda, att konungen »strålande» omtalat för Dardel, att han »i samråd med sina två främsta ministrar» bestämt sig för att understödja Danmark, så snart tyskarne inträngt i Schleswig. För ändamålet skulle 20,000 man hållas i beredskap och på våren sammandragas i Skåne. Någon skriftlig traktat skulle ej uppgöras

men trupperna vid anfordran ställas till Danmarks förfogande på nämnda lands egen bekostnad. Den kungliga sagesmannens uppgift, att nyss angifna politik vunnit hans främste rådgifvares anslutning, bekräftas ej af andra tillgängliga källor och synes nog så apokryfisk. För uppgiftens opålitlighet bär i så fall säkerligen sagesmannen, ej antecknaren ansvaret. Den 29 juni 1864 förekommer följande yttrande af franska ministern Fournier: »Ni äro ena riktiga gascognare, som skrika högt och skramla med sablarna för att få Europa tro Er vara lejon, men när det blir fråga om att slåss, då äro Ni spaka som lamm.» Fransmannens kritik synes lika befogad som antecknarens egen tilläggsvis uttalade förmodan: »Saken är den, att Fournier, som i början satte tro till konungens krigiska tal och Aftonbladspartiets försäkringar, hade ingifvit sin regering vissa föreställningar, hvilka emellertid sedan befunnos stå i föga öfverensstämmelse med den allmänna meningen inom landet.» Under år 1865 är det naturligen representationsreformen, som träder i förgrunden inom politiken. Anteckningarna från 1868 innehålla bl. a. en rätt intressant redogörelse för den bekanta episoden vid aftäckningen af Karl XII:s staty. Under senare delen af 1870 äro anteckningarna fyllda af det pågående fransk-tyska kriget; dess verkningar hade antecknaren tillfälle att iakttaga på närmare håll under en utländsk resa. Följande anteckning (den 29 sept. 1870, III, s. 216) synes — frågan om dess sanningshalt helt lämnad åsido — så karaktäristisk för samtliga vidkommande personer, att den förtjänar anföras. Enligt hvad Bildt berättat antecknaren, hade Fournier för honom uppläst »en sammanfattning af det samtal han haft med kejsaren några dagar efter det krigsförklaringen afgifvits. 'Svenska konungen har utlofvat', säger Napoleon häri, 'att ställa 30,000 man till mitt förfogande, så snart han fått subsidier. Kung Carl har rätt att förklara krig. Riksdagen kan neka att lämna nödiga medel, men när Frankrike åtager sig detta, försvinna alla svårigheter'. Fournier svarade: 'Kungen, som älskar E. Maj:t, kan nog sända 30,000 man, ehuru han svårligen skall finna en minister villig att kontrasignera ordern därom. Skulle nederlag följa, riskerar kungen emellertid afsättning. Föredrager nu Frankrike att löpa denna fara framför att låta Sverige behålla sin neutralitet och sin kung, var vän?' — 'Vid ett sådant alternativ', svarade Napoleon, 'är neutraliteten att föredraga'.»

En sak af intresse är naturligen frågan, hur antecknaren, konungens intima vän och af honom städse behandlad med den största gunst, betraktar sin konungslige gynnare. Och det kan väl sägas, att det är med ganska kritiska ögon. Ja, egentligen träda väl skuggsidorna mera fram än de ljusa, och omdömena klinga ibland oväntadt skarpa, att ej säga hårda (se t. ex. III, s. 4, 139). Den som vore hänvisad till att forma sig en bild af Carl XV på grundval af Dardels anteckningar, skulle väl svårligen vara i stånd att för sig och andra förklara det skimmer af idealitet eller romantik, som för så många af den ännu lefvande äldre generationen omger hans minne.

Det kan inte nekas, att i de här föreliggande delarna framträder en rätt afsevärd skillnad på uddighet hos antecknarens penna och hans ritstift. Stilen utmärker sig — åtminstone i sin svenska dräkt — icke för någon högre grad af esprit; blott en och annan gång stannar man inför en lustig vändning, såsom då förf. på tal om sin vän Louis Wrede anmärker, att det är lika sällsynt att finna en diplomat, som är nöjd med sin ställning, som att finna en kamel utan puckel.

De bilder, som pryda arbetet och hvilkas återgifvande måste betecknas såsom synnerligen förstklassigt, äro genomgående roliga, somliga verkligt dråpliga. Sådana äro t. ex. bilderna af L. Manderström och J. Liljencrantz med devisen »det allmänna bästa bägges vart mål» (II, sid. 74), det karakteristiska porträttet af C. Fr. Waern, där den äfven af andra samtida observerade likheten med Disraeli starkt framträder, vidare de lustiga porträtten af M. Hallenborg och Fabian Wrede, af F. F. Carlson och August Blanche, framställningen af en presentation för Napoleon III 1867 (III, sid. 39), den elaka gruppkarikatyren af diplomatiska kåren i Stockholm 1870 (III, sid. 174), studierna från den kinesiska beskickningens besök 1869 o. s. v. Arbetets typografiska utstyrsel är äfven i öfrigt synnerligen vårdad.

— En »Quellenkunde» för den ekonomiska historien är ännu ett ouppfylldt önskemål; men en i år utgifven skrift utgör ett ganska värdefullt litet förarbete härtill. Dess titel är *Kritische Studien zur Literatur und Quellenkunde der Wirtschaftsgeschichte* af d:r Karl Bräuer, utg. dels såsom bidrag till en festskrift för den bekante nationalekonomen och historikern prof. Wilhelm Stieda i Leipzig, dels också separat (Leipzig, Veit & C:o, VI + 88 sid.). I första kapitlet, »allmänna källor», märkas särskildt afdelningar om stadsplaner som källor för stadshistorien samt om stadsböcker och deras underafdelningar, stadsrättskällor och räkenskapsböcker. Det andra kapitlet, »särskilda källor», behandlar i tur och ordning källorna för agrarhistorien och jordbesittningen, för den historiska befolkningsstatistiken och för mynthistorien. Det framgår redan häraf, att endast vissa delar af det stora området uttagits, och detsamma är vidare förhållandet i afseende på både rum och tid. Endast undantagsvis och rätt nyckfullt går förf. utanför den tyska historien; för befolkningsstatistiken omtalas t. ex. ej Sverige med ett ord och ej heller antiken, ehuru den senare beröres åtskilligt under mynthistorien. I tiden kommer framställningen sällan långt öfver Medeltidens slut, och t. ex. af Acta Borussica nämnes blott en af serierna i förbigående. Inom de uppdragna gränserna ådagalägger emellertid förf. stor beläsenhet och självständigt omdöme; källornas beskaffenhet och framför allt editionsprinciperna diskuteras och värdesättas ganska ingående; och ej sällan fästes uppmärksamheten på mindre beaktade arbeten. Bland hans desiderata må antecknas krafvet på sakregister i ur-

kundssamlingarna; den ekonomiska historien, hvars källor ofta till största delen handla om saker, som ej angå den, kan endast på detta sätt undgå mycket onödigt arbete. — Sedan Inama-Sterneggs nu resp. 26 och 35 år gamla öfversikter har ej veterligen någon sådan ledtråd för större delar af den ekonomiskt-historiska litteraturen sett dagen; och den lilla skriften synes därför förtjäna en viss uppmärksamhet. Förf. ställer en fortsättning i utsikt.

(*E. Hkr.*)

— En ledigt skrifven, allmänfattlig skildring af Roms störste mans bana vid öfvergången från republiken till kejsardömet föreligger i öfverstelöjtnant Otto Almquists skrift *C. Julius Cæsar. En demokratisk folkledare för 2,000 år sedan* (126 s.; P. A. Norstedt och söners förlag 1912). I hufvudsak är dess uppfattning bestämd af den klassiska bild, som Mommsen gifvit i sin »Römische Geschichte»; dock har författaren öst ur flera källor och mildrat dennes Cæsardyrkan. Teckningen af Cæsar som fältherre hvilar på generalstabsofficeren G. Veiths »Geschichte der Feldzüge C. Julius Cæsars» (Wien 1906) och tillerkänner honom en hög rang äfven på detta område. Med sammanhängande fälttågsskildringar har emellertid öfverstelöjtnant Almquist ej velat tynga sin bok. Hans arbete väcker framför allt uppmärksamhet som en vacker yttring af lekmannaintresse för historiska frågor och förtjänar erkännande som ett talangfullt försök att i bredare kretsar öka kunskapen om ett af antikens viktigaste brytningsskeden, om också författaren utan skada för sitt ändamål kunnat gå djupare i ett och annat, än han gjort. (*G. Wk.*)

— Det af Kr. Erslev i förening med W. Christensen och Anna Hude utgifna regestverket *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen* föreligger nu afslutadt med fjärde bandets andra häfte (Köpenhamn, Gad 1912; sid. 169—454; pr. 2 kr.). Det nyutgifna häftet innehåller ort- och personregister till hela verket samt en efterskrift af utgifvaren, utgörande en redogörelse för arbetets gång sedan dess begynnelse för mera än 25 år sedan. — Med berättigad tillfredsställelse och stolthet kunna utgifvaren och hans medhjälpare betrakta det arbete, som nu föreligger färdigt. Dess planläggning och metod stå i full jämnhöjd med den moderna diplomvetenskapens fordringar, och utförandet bär vittne om den största noggrannhet och omsikt. Arbetet utgör icke blott ett regestverk af samma slag som t. ex. Jaffé's eller Potthasts bekanta verk; af otryckta urkunder meddelas från innehållssynpunkt uttömmande *ordagranna* utdrag — en vida lyckligare metod än den, som lagts till grund för det svenska regestverket från medeltiden »Riksarkivets pergamentsbref». Sådant det nu föreligger kan därför det Erslevska Repertoriet sägas i icke ringa grad ersätta ett danskt diplomatarium motsvarande det svenska. För hvarje forskare på den nordiska medeltidshistoriens

område är därför den Erslevska medeltidsbrefförteckningen ett oumbärligt hjälpmedel.

— Af de bilder från revolutionen *Gamla byggnader, gamla papper* af G. Lenôtre (pseudonym för Th. Gosselin), som af A. Börtzell införlifvats med vår historiska öfversättningslitteratur, har nu en fjärde del utkommit (Stockholm, Norstedt; 298 sid.; pr. kr. 3,50). Den nya samlingen innehåller elfva uppsatser, af hvilka de fyra sista, hvilka behandla episoder och personer från Vendée-resningen, torde vara de mest intressanta. Den första uppsatsen behandlar Napoleons mameluck Rustam — ett minne från general Bonapartes egyptiska expedition. De båda följande (»M. Berthélemys möbler» och »Paret Tison») anknyta sig till konungaparets fångenskap i Templetornet. I Hermans person, den af Robespierre insatta ordföranden i revolutionsdomstolen i Paris, har förf. med stillsam ironi skildrat en af dessa rätliniga och renhjärtade men kanske just i medvetandet om sin dygd så mycket mera skrupelfria revolutionsdoktrinärer, som i den store »sedefiskalen» Robespierre ha sin prototyp. Efter teckningen af Herman, denne »spartan och korpral», följa skisser af tvenne kvinnliga äfventyrerskor från revolutionen och därpå en kort och osympatisk teckning af Rousseaus lifsledsagerska Thérèse Levasseur. Bland de Vendéeminnen, som bilda den sista afdelningen i boken, intressera mest de båda hvarandra kompletterande skildringarna af »Madame Gasnier, amerikanskan», den längsta af alla uppsatserna, samt Vendéechefen »Monsieur de Charette». Vi ha redan förut framhållit, att den, som vill söka förstå franska revolutionen såsom ett stycke verklig historia och ej som ett slags ödesdrama, där alla personager i öfvernaturlig storlek deklamera från scenen, har mycket att hämta ur dessa med minutiös forskning i gamla byggnader och gamla papper sammanfogade framställningar af revolutionshistoriens »intressanta partikulariteter». Här får man se en omfattande samling af revolutionens många doktrinärer, frashjältar, äfventyrare och missdådare sådana de i verkligheten gingo omkring bland sina medmänniskor, i åtskilliga fall mindre fränstötande och genomgående mindre imponerande än de bruka framstå i en del andra skildringar. Man har därför allt skäl att vara öfversättaren tacksam, att han för vidare kretsar hos oss gjort tillgängligt ett arbete, som behandlar de intima detaljerna i revolutionstidens lif nyktert och samvetsgrannt och sålunda utan hvarje likhet med en del rent anekdotartade skildringar från revolutionen, som fått göra sig alltför breda i vår historiska öfversättningslitteratur.

— På den år 1908 i Berlin afhållna internationella historiska kongressen (se Hist. tidskrift 1908, s. 168) beståmdes, att nästa kongress skulle afhållas i London 1913 samt anordnas af brittiska akademien under samverkan med brittiska universitet, lärda sällskap och andra dylika institutioner. Inbjudningar ha nu också utgått till kongressen, hvilken kommer att äga rum i London under

tiden den 3 till den 9 nästkommande april. Kongressen står under den engelske konungens beskydd; dess president blir den berömde diplomaten, historikern och juristen James Bryce, bland vicepresidenterna märkas lord Rosebery, lord Morley, sir G. O. Trevelyan, A. J. Balfour, A. W. Ward, archdeacon Cunningham — således en mängd af den engelska kulturens främste; såsom kongressens sekreterare fungerar professor I. Gollancz, tillika brittiska akademiens sekreterare. Af ombud för de olika engelska universiteten samt ett antal andra vetenskapliga korporationer har bildats en organisationskommitté under ordförandeskap af d:r Ward, hvilken tillika fungerar såsom ledare för en ur den stora kommittén delegerad exekutivkommitté.

Kongressen kommer att arbeta på nio sektioner under särskilda ledare nämligen: 1) för orientalisk historia inkl. egyptologi (president: lord Reay); 2) för grekisk, romersk och bysantinsk historia (president: professor Bury); 3) för medeltidshistoria (president: dr Th. Hodgkin); 4) för modern historia, kolonial- och krigshistoria (president: professor Firth); 5) för religions- och kyrkohistoria (president: dean J. Armitage Robinson); 6) för rätts- och ekonomisk historia (presidenter: lord Alverstone och professor Ashley); 7) för den medeltida och moderna odlingens historia (president: dr G. W. Prothero); 8) för arkeologi (president: sir Arthur Evans) samt 9) för historiska hjälp- och gränsvetenskaper (president: sir F. G. Kenyon). Anmälningar om deltagande i kongressen böra ställas till professor Gollancz, Burlington House, Piccadilly, London W. Afgiften utgör ett pund (resp. 20 mark och 25 frcs).

Öfversikter och granskningar.

Skandinavien under unionstiden med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521. Ett bidrag till den historiska geografien. Af C. G. STYFFE. 3:e uppl. utg. af L. M. BÅÅTH. XVI + 536 sid. Stockholm P. A. Norstedt & Söner, 1911.

År 1867 riktades vår historiska litteratur med ett af de märkligaste och nyttigaste arbeten, som under 1800-talet skådade dagen. Då utkom nämligen Carl Gustaf Styffes Skandinavien under unionstiden. Arbetet fyllde en stor lucka i den historiskt-geografiska litteraturen och blef snart utsåldt. Det blef därför nödvändigt att utge en ny upplaga, hvilken utkom 1880. Författarens af ämbetsgöromål strängt upptagna tid medgaf emellertid ej då någon omarbetning af boken. Han måste inskränka sig att göra en del tillägg för den senare medeltidens vidkommande. I det stora hela blef den andra upplagan således blott ett nytryck af den första.

Styffe hade emellertid märkt, att hans arbete »Skandinavien under unionstiden» väl behöfde en omarbetning, och han ägnade en god del af de sista tio åren af sitt långa arbetsfyllda lif åt denna uppgift. Huru nära denna låg honom om hjärtat, framgår af en bestämmelse i hans testamente af år 1906. Han anvisar nämligen där medel af sin kvarlåtenskap till bestridande af kostnaderna för utgifvandet af en tredje upplaga, enär den andra vore »något förhastad». År 1908 den 20 mars afled författaren, innan han ännu hunnit afsluta sitt arbete, hvars utgifvande således måste anförtros åt annan person.

Denne — arkivarien L. M. Bååth — fick en mycket grannlaga uppgift. Å ena sidan var det ju knappast att vänta, att den vördnadsvärde åldringen under de sista tio åren af sitt nära 91-åriga lif skulle kunnat föra ett 40 år gammalt vetenskapligt arbete upp till fullt modern nivå. Å andra sidan ansåg kanske utg., att pieteten mot den aflidne fordrade en viss hänsyn till hans sista tillägg och utkast, som ju kunde betraktas som hans testamente till eftervärlden. Utgifvaren har tagit sitt parti, men efter min mening kunde dock hans val ha utfallit lyckligare.

Då anledningen till att Styffe så mycket intresserade sig för en tredje upplagas utgifvande var den, att han ansåg den andra vara

förhastad, borde väl utg. först och främst sett till, att ej samma dom skulle kunna drabba den tredje.

Den vetenskapsman är ej ännu född, som vid 90 års ålder behärskar sin vetenskap, och därför fordrade väl pieteten mot den hädangångne forskaren i främsta rummet ett varsamt aflägsnande af de allra värsta inadvertenserna i hans efterlämnade manuskript. Hvarför till exempel slösa trycksvärta på en del ortnamnsförklaringar, som sakna allt vetenskapligt värde och som blott äro grundade på lösa funderingar. Om utgifvaren ej ansåg sig själf kompetent att bedöma språkliga frågor kunde han väl åtminstone ha rådfört sig med ortnamnskommittén, om hvars tillvaro han säkert ej sväfvade i okunnighet.

Jag vill ge ett par exempel för att visa arten af dessa ortnamnsetymologier.

På sid. 60, not. 1 läses: »*Sumaros* omtalas redan i Sigurd Jorsalafarares saga såsom besökt näst före Tumatorp år 1123 och visar den rätta härledningen af ordet sommar,[1] emedan läget ej gaf skydd för vinterstormarna. Med Cimbrerna har namnet således icke något att göra. Staden Simbris nämnes 1358 i ett pantebref af Peter Jönsson, kallad Pers, och Zymmershagen 1378.»

Att namnet Simrishamn ej har något med cimbrerna att göra är sant, men det är lika litet släkt med ordet *sommar*. Namnet skrifves nämligen 1133 *Simbrose*[2] och 1145 *Symbrose*[3] och betyder som en språkman lätt ser »(ån) *Simbrs* mynning». Samma ånamn *Simmer* bäres äfven af en å i Rhenprovinsen.[4]

Om namnet *Hafgård* (säteri i Gustafs sn., Vämmenhögs hd., Skåne), hvars förra sammansättningsled, som redan Falkman påpekat,[5] är det skånska dialektordet *have* (hage), skrifver Styffe sid. 76, not 2: »Namnet borde naturligtvis skrifvas Hofgård.»

Om Gärds härads namn läses sid. 84, not 2: »Häradets namn härledes troligen af det gamla ordet *Jäder*, som förekommer i många nordiska ortnamn, stundom sammandraget till Jär...» Då Gärds härads namn ända sedan 1000-talet stafvats med och således äldst äfven uttalats med *g*, men ordet *jäder* har ett ursprungligt *j* (isl. *jaðarr*), inser ju äfven lekmannen genast ohållbarheten af denna — jag skulle snarast vilja säga — barnsliga etymologi.

Jag vill ej nu slösa mera ord på dessa förfelade ortnamnsförklaringar, särskildt som jag vet, att doc. Sven Lampa i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift har för afsikt att från såväl språklig som historisk synpunkt granska partierna Västergötland och Värmland i Styffes bok.

---

[1] Huru detta faktum skall kunna bidra till utredandet af frågan om ordet *sommars* etymologi, kan rec. ej inse.

[2] Dipl. Suec., I, s. 45. (afskr.)

[3] A. a., I, s 50 (afskr.)

[4] Se Noreen i »Sveriges ortnamn, en öfversikt.» Gleerupska biblioteket. Geografien I, s. 9.

[5] Ortnamnen i Skåne (Lund 1877), s. 44.

Man kunde vidare ha fordrat af utgifvaren, att han kontrollerat de moderna geografiska uppgifterna. Det hade varit lätt att undvika sådana felaktiga påståenden, som att Näsbyholm i Skåne (sid. 76 f.) ligger »numera på en halfö i en liten insjö». Så var förhållandet 1867, men redan 1872 uttappades hela sjön, hvars botten nu är bördig ängsmark.[1]

Dylika inadvertenser möta ofta i föreliggande arbete. Sid. 75 talas om »*Vimmerlöf* (1381), nu *Västra Vimmerlöf*». Ifrågavarande socken heter emellertid V. Vemmerlöf. Namnet har så vidt jag vet ej sedan medeltiden skrifvits med *i*.[2]

Sid. 88 läses: »*Yvetofte* (1362), Ifvetofta (1415) eller Ifueö, nu Ifvetofta». Utg. tyckes ej känna till att det i Villands härad äfven finnes en socken *Ivö* (*Ifö*), hvilken socken just med citatet *Ifveö* åsyftas.[3]

Sid. 359 skrifver Styffe under Ulleråkers härad, Uppland: »*Væstræ Ladhuby* (1321), sedan blott Ladhaby (1409) eller Ladhuboo socken (1422), nu Läby». — Läby socken har aldrig hetat Västra Ladhuby; detta namn bars af en by belägen i socknen. Det anförda brefvet[4] omtalar ett köp af ett markland jord i byn »wæstræ ladhuby» (nuvarande *Västerby*) men nämner ej socknens namn. Detta återfinnes emellertid i ett par bref från 1316 under väntad form »*in parochia ladhuby* (laudhuby)».[5]

Utg. kunde vidare undgått några tråkiga blottor, om han rådfrågat en arkeolog eller ock själf i någon mån satt sig in i den arkeologiska litteraturen.

Säkert hade ej i sådant fall de fantastiska uppgifter om järnringar i berg, lämnade af »trovärdige» personer (se t. ex. ss. 115, 235, n. 2, 330), hvarmed Styffe vill bevisa ett medeltida högre vattenstånd, fått stå kvar. Det torde vara de flesta moderna bygdeforskare bekant, att dessa järnringar i klippor långt upp på land så godt som uteslutande existera i meddelarnas fantasi. Faktiskt är, att hittills ej någon sådan järnring kunnat påvisas. Naturligtvis vill jag ej härmed förneka, att man i skärgården verkligen anträffat järnringar fästa i branta klippor högt öfver vattenytan. Sådana lära nämligen användas vid resandet af master och spiror, och platser, där sådana ringar finnas, kallas i Södermanland enligt uppgift »mastres».

Om fabulösa »Järnringar i berget» skrifver antikvarien Arne:[6]

»Mångfaldiga gånger har jag i Sverige och särskildt i Mälarlandskapen hört personer bland allmogen omtala förekomsten af »järnringar i berget», vid hvilka fordom, då vattenståndet varit högre än nutilldags, farkoster skulle blifvit fastgjorda. Frågar man, om sages-

---

[1] Se Asp, Vemmenhögs härad, s. 101.

[2] Jfr Falkman, a. a., s. 187.

[3] Se min uppsats »Några svenska ortnamn», Sv. Landsmål 1912, sid. 66.

[4] Dipl. Suec., III, s. 505, (or.).

[5] A. a., III, ss. 249, 251, 263 (or.). Jfr min uppsats »Forntida vägar», Uppl. Fornm.-för. tidskr. XXVI, s. 101 f.

[6] Fataburen, 1908, s. 247.

mannen själf sett ringen, får man i regeln det svaret, att han sett den i sin barndom eller att han hört det berättas af den eller den, som sett ringen. Upprepade gånger har jag i sällskap med mina sagesmän förgäfves letat efter de hemlighetsfulla ringarna. Vid ett tillfälle — det tilldrog sig i Skederids socken i Uppland — fick jag efter fruktlöst letande höra, att man måste vara född med segerhufva eller åtminstone vara söndagsbarn för att få syn på ringen.

Samma erfarenheter ha under årtionden gjorts af flera mina bekanta, och H. Indebetou kommer i sin skildring af Södermanlands fornminnen till samma negativa resultat.

Det synes också föga troligt, att en järnring skulle kunna motstå de atmosfäriska inflytelserna — omväxlande regn och torka — så många hundra år, som å olika platser måste beräknas ha förflutit, sedan en vik af hafvet kunnat gå dit upp, i många fall säkerligen för så länge sedan, att järnet öfver hufvud taget då var okändt i vårt land.»

Sid. 265 söker Styffe visa, att särskildt Öland under den hedniska tiden och den äldre medeltiden varit utsatt för fientliga anfall af sjöröfvare. Som bevis härför anför han tillvaron af försvarskyrkor och s. k. fornborgar.

Nu är det emellertid så att hvarken försvarskyrkor[1] eller fornborgar äro något särskildt utmärkande för Öland. Fornborgarna förekomma ju långt upp i landet och ha säkerligen intet med sjöröfvare att göra. I Närke finnes så t. ex. åtminstone ett tiotal fornborgar.

Men det är ej blott den historiska geografiens hjälpvetenskaper, som Styffe en smula negligerat. Äfven de mera centrala delarna af arbetet fordra en noggrann revision.

Så upptages t. ex. sid. 192 S. Råda socken såsom under unionstiden tillhörande Visnums härad i Värmland, oaktadt Styffes enda citat är från Skara stifts kyrkliga jordebok 1540, där socknen föres till Vadsbo härad. I not. 1 å samma sida läses: »Råda södra kyrka är annex till Amnehärad och i Skara stifts jordebok 1540 upptagen under Vadsbo, men det är knappt möjligt att förena, hvarken med k. Erik XI:s af år 1248[2] eller k. Magni bref d. 22 juli 1346, båda till Amnehärads och Visnums socknar, angående Varnhems klosters rätt till fisket i Ampnehärad eller med hvad här nyss anfördes om Värmlands lagsagas utsträckning mellan Amn och Edhaskog.»

Det råder emellertid ej något som helst tvifvel om hur sig med saken förhåller.

År 1249 tilldömer[3] konung Erik Eriksson Varnhemsmunkarna »coloniam in ampn[4] cum siluis agris pratis piscacionibus et omnibus suis pertinenciis quibuscumque prope uel remote iacentibus. et spe-

---

[1] Jfr Frölén, Nordens befästa rundkyrkor; Ekhoff i Fornvännen 1907.

[2] I k. Magni bref uppges k. Eriks bref vara af 1248, men i afskriften (Dipl. Suec., I, s. 338) läses »Datum Ampnherad Anno domini MCCXLIX».

[3] Dipl. Suec., I, s. 338 (afskr. fr. 1500-talet).

[4] *Ampn* är det äldsta namnet på Gullspångsälfven.

cialiter piscacionem in ampn», hvilket allt munkarna haft i okränkt besittning i hans faders tid och förut och hvarpå de hade vissa bref. Som gränsmärken för dessa besittningar nämnas i brefvet bl. a. *venised*, *Byornswnd*, *Toffuasund*, *Luwsten* och *lakasten* i nämnd ordning. Dessa råmärken för »colonia in ampn» beteckna just S. Råda sockens nuvarande norra gräns.[1]

Att hela »colonia in ampn» räknades till Västergötland visa tvenne diplom från år 1346. Det första,[2] som är utan datum, men som citeras i det senare,[3] uppräknar följande »Termini siue Raamerkie inter piscarias in amn et vermaland primo a væniscd in biørnswnd jnde jn Towasund inde jn Luffwsten jnde in Lakasten». I det senare förbjuder konung Magnus Eriksson invånarna i Amnehärads och Visnums socknar att göra intrång på fisket i *ampn* och i kringliggande vik af Vänern, hvilket fiske uteslutande tillhörde Varnhems kloster och trenne riddare.

Sid. 124, n. 2, anför Styffe det faktum att Gullspångsälfven ej nämnes i förteckningen öfver allmänningsåarna i Västgötalagen såsom bevis för att den ej var belägen innanför Västergötlands råmärken. Då den emellertid, som jag ofvan nämnt, tillhörde Varnhems kloster och trenne riddare, var den ju de facto ingen allmänning och hade således intet i nämnda förteckning att göra.

I Ture Jönssons bref af d. 6 nov. 1505 om gränserna för Vadsbo härad, som innehåller den äldsta bevarade beskrifningen på Västergötlands gräns mot Värmland och Närke, räknas S. Råda socken fortfarande till Vadsbo härad. Vi återfinna nämligen här bland häradets råmärken de nyss uppräknade *Lakestenen*, *Lunnestenen*, *Towasund* och *Wäner Eet på Kolestrand*, samt dessutom *Karlabiugg nordan Råda sochn.* Ifrågavarande bref var ej Styffe obekant. Han citerar det (sid. 124, n. 2) efter ett i Bergmans Oeconom. beskr. ö. Wadsbo härad (Ups. 1759) gjordt aftryck.[4] Styffe vill dock ej tillägga brefvet något som hälst vitsord i detta afseende, trots det att ännu Skara stifts jordebok 1540 räknar S. Råda (Rudha) socken till Vadsbo härad.

Sid. 178 tycks Styffe betrakta samma citat »Rudha (1540)» som gällande socknen Beateberg, hvilken förr benämndes *Rya kapell.* Denna identifiering, som ju strider mot hans ofvan återgifna mening, torde sakna allt fog.

Att i detalj granska hela det föreliggande arbetet ligger naturligtvis ej i en anmälares uppgift. En sådan granskning skulle för öfrigt komma att fylla en hel volym. För att dock ge denna tidskrifts läsare en liten föreställning om, huru väl arbetet äfven i sin sista upplaga tarfvar en grundlig omarbetning, skall jag litet

[1] Se min uppsats »Några svenska ortnamn», Sv. Landsmål 1912, under »Venised», s. 61 f.

[2] Dipl. Suec., V, s. 587 (reg. eccl. Scarens.).

[3] A. a., V, s. 587 f. (or.).

[4] I Hadorps resedagbok 1673 (mskr. i K. Bibl.) finnes en tämligen god afskrift af Ture Jönssons bref. Det är denna jag ofvan följer.

mera utförligt gå igenom det parti, som är ägnadt åt min hembygd, landskapet Närke. Detta behandlar Styffe på 10 sidor med början sid. 300.

Styffe nämner (sid. 300), att Tiveden under unionstiden sträckte sig upp emot Viby socken, som därför sades ligga »under Tiveden», men han nämner intet om att Tivedens gräns mot Närkeslätten är precis densamma nu som då. Tvenne förkastningslinier i jordskorpan ha för alla tider bestämt gränsen mellan öppen slätt och skog. Den ena förkastningslinjen går i nordost och sydväst och markeras af Kilsbergen, den andra går — groft taget — i väster och öster och betecknas af Tivedens östra del. De två linjerna skära hvarandra i Viby socken, hvars egentliga bygd fortfarande kan sägas ligga *under* Tivedens vid Vretstorp tvärbrant uppstigande bergvägg. Ännu i Grimstens härads dombok för 1656 talas om Vretstorp som »beläget wijdh Stoore Landzwägen under Tijwägen».

Samma sida nämnes, att nybygget Mykrisbodher motsvarande nuvarande Karlskoga bergslag i början räknades till Närke. I not. 3 tillägges: »Längre fram synes dock gränsen hafva ansetts ligga mer österut, ty i ett salubref af d. 25 juni 1418[1] nämnes »Hulsöscogh i Knista sockn widher Wærmalande», hvarmed icke kan åsyftas annat än trakten omkring Holmsjön, öster om Möckeln.»

Nu förhåller det sig emellertid så, att hela nuvarande Karlskoga bergslag ännu i 1581 års jordebok föres till Knista socken i Närke. Därstädes uppräknas *Bryttagården*[2] (nuv. Brickegården), *Backan* (nuv. Backa), *Tårp* (nuv. Stolpetorp), *Lönetorp* (nuv. Östra Lonntorp), *Alchauetteren* (nuv. Alkvättern), *Gelleråssen* (nuv. Gelleråsen), *Emmen* (nuv. Immen), *Stensuij* (nuv. Stensviken), *Hærssetårp* (nuv. Herrsjötorp). Af dessa gårdar och torp ligga nu Alkvättern, Stensviken och Herrsjötorp i Bjurtjärns och de öfriga i Karlskoga socken.

Först år 1583 blef Möckelsbodar »lagde till Östre sysslen i Vermland».[3] Häraf framgår med all önskvärd tydlighet, att *Hulsöscogh* ingalunda kan beteckna »trakten omkring Holmsjön, öster om Möckeln» i nuvarande Hidinge socken, Edsbergs härad, Närke. Johansson i Noraskog har för öfrigt redan 1895 (a. a.) uppvisat, att Hulsöscogh är trakten kring sjön *Hållsjön* (ek. kartan ö. Karlskoga bergslag), som är belägen i Karlskoga sockens nordligaste del. Sista återstoden af den gamla *Hulsöscogh* utgöres nu af *Hollsjöhytteskog*. 1/30 mtl.

Å sid. 301 läses: »Den egentliga bygden var den i sydväst och väster om sjön »Jælmar», eller Hjälmaren, belägna bördiga slätten, *hvars yta består af kalk och alunskiffer*,[4] till en del af kärr...»

---

[1] Återfinnes ej i Svenskt Dipl. och Styffe har på förfrågan af Johansson i Noraskog förklarat sig ha glömt, hvar brefvet förvaras.

[2] Namncitaten efter ortnamnskommitténs jordeboksexcerpter.

[3] Se Johansson, Bidr. t. Karlskoga krönika (Ur »Noraskogs arkiv»), s. 38 f.

[4] Kursiveradt af rec.

Namnformen *Jælmar* har Styffe möjligen konstruerat på fri hand. Sjön hette nämligen under unionstiden *Jælman* (*Jælmen*). Detta namn blef först under slutet af 1400-talet på grund af folketymologisk anslutning till substantiv på *-aren* förändradt till *Jälmaren*.[1] Formen *Jælmar* utan bestämd artikel är sedan konstruerad ur formen *Jælmaren*, som felaktigt uppfattats som bestämd form. Första gången namnformen *Jælmar* uppdyker är mig veterligen år 1500 i Vadstena klosters jordebok s. 228.

Den, som efter Styffes anvisning på Närkeslättens »yta» letar *kalk* och *alunskiffer*, blir mycket besviken. Närkeslättens *berggrund* utgöres så godt som uteslutande af sandsten. Kalksten och alunskiffer ha blott anträffats i nordväst och i söder på gränsen till Kilsbergens och Tivedens gnejsformationer. Ytlagret består vanligen af krosstensgrus, lera eller torf. Krosstensgruset är någon gång kalkhaltigt.

Sid. 305, not. 2 förklaras Halsbergs socken ha fått sitt namn af de »kalkstenshällar, som där med lätthet upphuggas af berget». Förklaringen, hvilken äfven från språklig synpunkt är omöjlig, stöter på den lilla praktiska svårigheten att i hela Halsbergs socken ej finnes ett enda kalkstensbrott. Uppgiften om kalkstenshällarna är helt och hållet gripen ur luften.

»*Sæby*, nu Säbylund *vid Mosåssjön*»[2] (s. 305). Sjön hette *Mosjön*, men har som Styffe (s. 301) påpekat genom torrläggning försvunnit.

Öfverst på sidan 306 nämnes socknen *Nærbyas* (1379). Detta är en felform konstruerad af Styffe efter det nuvarande namnet *Norrbyås*. Enligt Djurklou[3] står i ifrågavarande bref (af d. 5 aug. 1379) *Nærboahs*. Namnet betyder »Närboarnas ås».[4]

I följande mening har rec. litet svårt att upptäcka tankegången: »*Mædallösa hæradh* (1411, 1450) eller Medhlösa (1385), *nu Mellösa h.*,[5] mellan Tälgeån och Hjälmaren, nu en del af Askers härad, synes blott hafva bestått af enda socken: *Mædallösa* (1384), nu Mellösa.» Hvad betyder »nu Mellösa h.»? Dessa ord ha tillkommit i tredje upplagan.

Följande är mera dunkelt sagdt än det är tänkt: »*Göksholm*, på en halfö, som skiljer *den s. k. Väster*[6] från den större sjön Hjälmaren. . . .» Jag känner ej någon lokalitet vid Göksholm, som heter *Väster*. Förestående otympliga uttryck har också tillkommit i tredje upplagan. Den åsyftade fjärden kallas vanligen, så äfven af Styffe s. 309, *Västra* (*H*)*jälmaren*.

Grimstens härad säges ha legat utmed landsvägen öfver Tiveden. Detta är något oegentligt uttryckt, då Tiveden då var obe-

[1] Jfr Hellquist, Sv. sjönamn, Sv. Landsmål XX:1, s. 279 f.
[2] Kursiveradt af rec.
[3] Sv. Landsmål I, s. 560.
[4] Se min uppsats »Landskapsnamnet Närke» i Sv. Landsmål 1911, s. 285 ff.
[5] Kursiveradt af rec.

bygd och Grimstens härads socknar under unionstiden lågo nedanför Tiveden, jfr ofvan sid. 6.

Öfverst på sidan 307 nämnes socknen *Skagerhult.* Den heter *Skagershult.* »*Bodarne*» heter nu *Ramundeboda.* Strax efterat läses »*Hakua* (1382), nu Hackvad». Ifrågavarande socken hette ända in till 1500-talets midt *Hakuas* d. v. s. »åsen med utsprånget (hakan)». I senare tid har *s* i *Hakuas-socken* uppfattats som uteslutande hörande till *socken* och man har så under 1500-talets senare hälft fått formen *Hakva.* I det af Styffe citerade brefvet står, som ortnamnskommittén låtit öfvertyga sig om, *Hakwas* *s*[ocken].

»*Körtinghe*, nu Kjörtinge säteri i Viby, socken. . . .» Säteriet heter i jordeboken *Kjörtingsberg eller Kjörtinge* men kallas *Körtingsberg.*

»*Vallby*, nu Kungs-Vallby, . . .» — Byn heter i jordeboken sedan 1554 endast *Vallby* och kallas nu aldrig i orten *Kungs-Vallby.*

Å sidan 308 läses: »*Knista hæradh* (1418, 1420), nu socken i Edsbergs h., . . .» Skall vara *socknar.*

Under *Örabro hæradh* nämnes socknen »Græw» (nuvarande *Gräfve*). Skall vara *Grævu.*[1] I företalet s. X läses nämligen: »Endast i afseende på bokstafven *w* har förf. i denna upplaga tilllåtit sig den afvikelsen att bortlägga det dubbla *w* och i stället skrifva *u*, då det är vokal, och enkelt *v*, då det är konsonant.» Förf. tycks ej känna till att *w* i medeltida handskrifter äfven kan vara tecken för *v* + *u*.

Strax därefter kommer följande passus: »*Lengabro* (1447), nu Längbro och förenad med Örebro, *Moses* (1431, 1440), nu Mosjö eller Mosås, *Onusta* (1435), nu Ånsta, förenad med Örebro, . . .» Ånsta och Längbro hörde förr till Örebro gäll men utgöra nu sedan flera år tillbaka eget pastorat. Någon *socken*, som heter Mosås finnes officiellt icke.

»Tysslingesjön» heter *Tysslingen.*

En massa dylika större eller mindre felaktigheter skulle kunna påpekas.[2] De ofvan uppräknade torde vara nog för att visa, att tredje uppl. af Styffes »Skandinavien under unionstiden» ej gärna kan sägas fylla de anspråk man vanligen ställer på ett *modernt* vetenskapligt arbete. Rec. har fått den uppfattningen, att tredje uppl. är betydligt mera »förhastad» än den andra.

Emellertid måste man vara utg. tacksam för utarbetandet af det omfattande personnamnsregistret samt för en del anvisningar på och redogörelser för otryckta medeltida jordeböcker.

Jöran Sahlgren.

---

[1] Jfr *de Grauu* (omkr. 1314, Dipl. Suec., III, s. 152),? *Curiam meam Græva* (1326, a. a., III, s. 741, or., jfr Hofberg. Nerikes gamla minnen, s. 113) *parochia graffwu* (1329, a. a., IV, s. 90, or.).

[2] Bland annat finnes naturligtvis ett större antal ej anmärkta rena tryckfel.

Deutsche Geschichte. Von DIETRICH SCHÄFER. Erster Band: Mittelalter. IX + 469 s. Zweiter Band: Neuzeit. X + 505 s. Jena, Gustav Fischer 1910.

Förf. inleder sitt arbete med en skissering af sin allmänt historiska ståndpunkt. Ett citat torde klarast belysa hans intentioner: »Deutsche Geschichte kann nur geschrieben werden, indem der Blick fest gerichtet bleibt auf den Werdegang des deutschen Staatswesens.»[1] Efter denna princip bör stoffurvalet ske. Historien ter sig således för Schäfer som egentligen och väsentligen »politisk». Allt annat är strängt taget bisaker — »nur ergänzend» — hvilkas utforskande tillhör de särskilda specialdisciplinerna. Enhetligheten måste bevaras, framställningen koncentrera sig på de stora politiska och nationella frågorna. Till den »nya», specifikt lamprechtska metoden ställer sig förf. helt afvisande; några »nya grundvalar» för den historiska vetenskapen vill han ej veta af. Öfver hufvud vill Schäfer ej lägga sig mycket vinn om allmänna kulturbetraktelser i den kända stilen, men dem, som söka klarhet i afseende på »det bestående tyska rikets existensbetingelser och lifsuppgifter», dem önskar han i sitt nya verk erbjuda de härför nödvändiga historiska synpunkterna, öfvertygad som han är, att tyskt stats- och kulturlif i sig innesluter några bland samtidens högsta kulturvärden.[2] På möjligheten att förena en dylik uppfattning med historikerns objektivitetsplikter tviflar han ej. Det är i så måtto ganska betecknande, att Schäfer tillägnat sitt verk åt minnet af Waitz och Treitschke: förf. vill på visst sätt representera den högre enhet, som i sig »uppbevarar» — för att begagna det hegelska språkbruket — det bästa i de bägge stormännens sträfvanden.

I anslutning till gammal häfd fördelar förf. sitt ämne på två hufvudepoker, medeltiden och nyare tiden, hvar och en fyllande sitt band. Den vidare underindelningen utföres i sex böcker, tre för hvartdera, med inalles 24 kapitel. Till inledningen anknyta sig delvis författarens slutreflexioner i en »Återblick och afslutning», hvari lämnas en kort resumé öfver den genomlupna utvecklingen jämte en blick framåt.

Första boken, som går till år 911, ägnas åt uppkomsten af ett tyskt statslif. Begynnelsekapitlet kan lämpligen karaktäriseras såsom en presentation af dessa germaner, som med tiden skulle komma så stora ting åstad. Schäfer utdömer i detta sammanhang — något summariskt, vill det synas — den s. k. nationalekonomiska skolans teorier beträffande den germanska »urtidens» förhållanden samt intar på det hela en reserverad hållning gent emot de »moderna» förslagsmeningarna. De tvenne följande kapitlen öfverspänna en tidrymd af omkring fyra århundraden: från hunnernas instormande

---

[1] Deutsche Geschichte, I, s. 8.
[2] A. a., I, s. 12.

till Karl den stores tronbestigning. Härvidlag hade förf. möjligen — med den uppgift han förelagt sig — kunnat något afkorta de partier, som teckna folkvandringens olika skiften. Hans behandling af länsväsendets problem synes ådagalägga en viss underskattning af de socialekonomiska faktorernas betydelse. I slutkapitlet lämnas så en teckning af den, om man så vill, sista fasen i det tyska statsväsendets tillkomsthistoria, hvarvid förf. finner det nödigt varna »den modernt tänkande» för att vid det stora karolingiska rikets hastiga upplösning lägga nationalitetssynpunkten till grund för bedömandet.[1]

Har det Schäferska arbetets första bok mera karaktären af inledning till hvad komma skall, så försätter oss däremot den andra *in medias res.* Dess uppgift blir att i fem kapitel ge en skildring af den tyska kejsartiden (911—1254). I sina betraktelser öfver den tyska historiens öfvergång till »kejsarhistoria» (I, 162) reagerar Schäfer emot de Sybelska förkastelsedomarna och ansluter sig i stället uti väsentliga punkter till det af Ficker företrädda uppfattningssättet. Nästa kapitel — det andra — bär den signifikativa rubriken »Tyskland Europas hufvudmakt», medan det tredje ger en relativt utförlig teckning af investiturstriden (1075—1125). Här framhålles, hurusom Gregorius i egenskap af praktisk statsman vid Canossa lidit ett svårt nederlag, men att det skedda tillika, från annan synpunkt sedt, afger ett det eklatantaste vittnesbörd om hur den kristna världsuppfattningen i sin specifikt medeltidskaraktäristiska utprägling nu verkligen blifvit en maktfaktor af första rang.[2]

På de lifsmöjligheter för ett mäktigt tyskt rike, som — trots allt — ännu voro förhanden, låter förf. 1138 års kungaval göra ett brådt slut. Medan för Sybel själfva vändningen till imperium ristar dödsmärket på rikets panna, inskärper Schäfer i stället de ödesdigra följderna af den lotharska politikens uppgifvande. I domen öfver hvad man kallat det sicilianska kejsardömet ansluter han sig på visst sätt till den Fickerska ståndpunkten. Han manar till kylig kritik vid bedömandet af den »staufiska katastrofen», som för honom innebär »eine Gesundung der Verhältnisse».[3] I öfrigt aktar sig förf. noga att lägga fatalistiska synpunkter på den utveckling till den enhetliga riksmaktens undergång, med hvars hohenstaufiska fas han sålunda i tvenne kapitel, med 1197 som skiljeår, gjort oss förtrogna. Skildringen af Tysklands inre lif har emellertid under allt detta fått stå nog mycket tillbaka.

Den tredje bokens första kapitel ger en kort analys af medeltidens tyska kolonisation, stadsutveckling och territorialväsen. Förf. gör i detta sammanhang gällande, att städernas politik, jämförd med den furstliga, ingalunda — såsom man velat påstå — kan sägas representera någon högre moralisk typ: »när allt kommer omkring,

[1] A. a., I, s. 125.
[2] A. a., I. s. 227.
[3] A. a, I, s. 325.

äro korporationer konsekventare i sin egoism än enskilda personer.»[1] Städernas hufvudsakliga betydelse ligger däri, att ekonomiska frågor medvetnare än förr framstå som ett värdigt föremål för politikens omsorger.

Nästa kapitel sysslar med konungadömet i familjemaktens tjänst. Slutorden framhålla som 1400-talets centrala problem reform af rikets ej mindre än kyrkans författning. Innan förf. kastar sig in på dessa i tredje bokens slutkapitel dryftade spörsmål, ger han oss emellertid först uti ett särskildt kapitel en skildring af de tyska territorialmakterna och utlandet, en skildring som han på samma gång finner lämna det bästa beviset för riksreformens nödvändighet. 1400-talet betecknar en i ögonen fallande afmattning i den tyska kulturens expansiva kraft. Till allt detta kommer *inom* riket ståndsmotsatsernas oerhörda skärpande.

Det fjärde kapitlet skisserar i sin förra del en teckning af tysk kultur vid medeltidens slut. Den Schäferska kulturanalysen[2] ger som resultat, att den medeltida odlingen står nästan oberoende af antikens, i all synnerhet på statslifvets område. *En* djupt betydelsefull insats har dock den romerska anden gjort: utformandet af den allmänneliga kyrkans begrepp. Samma tolfte sekel, som — och detta visserligen med all rätt — räknas för den rent medeltida kulturens blomstringsperiod, ser emellertid en ny »världsbild» så småningom utdana sig: »den nationella lekmannabildningens». Emot det betraktelsesätt, som vill förlägga »genombrottet» till 1200-talet, kanske tidigare, synes Schäfer egentligen ej ha några starkare reella invändningar att göra, men han håller i alla fall på den gamla indelningen, eftersom alla indelningar ur annan synpunkt än den rent pedagogiska äro värdelösa och Luthers framträdande för den tyska historiens vidkommande erbjuder den oumbärliga fasta punkten, utgör just en af dessa »Einzelereignisse», som pedagogen för sin periodafgränsning oundgängligen behöfver.[3] I ett resonnemang som detta ligger naturligtvis åtskillig öfverdrift. Men, framhålles det också, en verklig förnyelse kunde ske allenast med utgångspunkt från det centrala i medeltidens lif: religionen.

»Martin Luther reformationens upphofsman» blir följaktligen öfverskriften på första kapitlet af den större afdelning, som låter oss följa händelsernas utveckling från de 95 teserna till westfaliska freden. Året 1522 får tjänstgöra som kapitelgräns, hvilket emellertid ingalunda betyder, att Schäfer därmed skulle vilja acceptera teorien om den unge »liberale» Luther och Luther reaktionären, själfaffällingen.[4] I nästa kapitel utgöres skildringens föremål af reformationens öden till den augsburgska religionsfreden. Efter ett framhållande af dennas karaktär utaf provisorisk kompromiss ger det därpå följande en teckning af motreformationens dagar. Förf. söker här till

[1] A. a., I, s. 353.
[2] A. a., I, s. 409 och ff.
[3] A. a., I, s. 445.
[4] A. a., II, s. 33.

en början att, så vidt möjligt är, i ett sammanhang klarlägga den roll reformationen spelat i Tysklands utveckling. Han ägnar saken en tämligen uttömmande behandling, innan hans sammanfattande totalomdöme blir, att reformationen alls icke förorsakat någon tillbakagång i Tysklands vare sig statliga eller ekonomiska, än mindre andliga lif.[1] I öfrigt ställer sig förf. kritisk gent emot den traditionella öfvertron på »de stora upptäckternas» omedelbart världsomstörtande betydelse. Öfver hufvud har man enligt Schäfer hyst alltför stor veneration för »det geografiska läget» som snart sagdt allenabestämmande faktor.

Vid 1500-talets midt tror sig förf. kunna i bägge troslägren konstatera en relativt tolerant stämning; det är jesuiterna världen har att tacka för, att man vid dess slut »tänkte strängare i konfessionella frågor».[2] Under det lutheranerna lägga i dagen en utpräglad oförmåga att behjärta tidslägets kraf, få de reformerte erkännande för sina vidare vyer, på samma gång den schäferska framställningen dock inskärper, »att just den pfalziska politiken tagit det steg, som gjorde det stora tyska kriget så godt som oundvikligt».[3]

Det är detta trettioåriga krig, hvars bild Schäfer målar i fjärde bokens slutkapital. Hvad som mest intresserar en svensk läsare är gifvetvis att erfara, hur förf. ställer sig till Sveriges ingripande. Gustaf Adolf får sig en plats tilldelad bland alla tiders störste. Hvilka synpunkter, politiska eller religiösa, som i första planet bestämt hans handlingssätt, tilltror förf. hvarken sig själf eller andra förmågan att afgöra. »Sällan täckte de politiska och de religiösa intressena hvarandra så fullständigt som hos den svenske konungen.»[4] Gustaf Adolfs planer för framtiden? Äfven här omöjliggör källmaterialets beskaffenhet ett slutgiltigt svar. Hur som helst, i Gustaf Adolf som tysk kejsare ser Schäfer intet orimligt.[5] Och faran för den tyska nationalitetens bestånd var ingen: »*Suezifiert* werden konnte Deutschland nicht».[6] I öfrigt har han underlåtit att ta ställning till Strucks och Kretzschmars undersökningar i förevarande fråga.[7] Distinkta problemställningar tycks förf. — i allmänhet, vore man frestad påstå — ej älska. Det andra af tidens stora »problem», Wallensteingestalten, har Schäfer ej mycket befattat sig med. Han gör sig åtminstone ej skyldig till något öfverskattande af den stundom så hejdlöst öfvervärderade böhmaren, för hvars öde han lämnar åt skalderna att hysa deltagande.[8]

---

[1] A. a., II, s. 106.
[2] A. a., II, s. 123.
[3] A. a., II, s. 128.
[4] A. a., II, s. 153.
[5] I sin Weltgeschichte (I, 255) säger han: Gust. Ad. »starb *vielleicht rechtzeitig für seinen Ruhm*, vielleicht zu früh für Deutschlands Glück und Grösse». Något liknande återfinnes icke i Deutsche Geschichte.
[6] A. a., II, s. 158.
[7] Se dels Hallendorffs granskning af K:s arbete (Hist. Tidskr. 1904), dels B. Boëthius' uppsats i Hist. Tidskr. för 1908.
[8] Deutsche Geschichte, II, s. 159.

Efter den svenske konungens död fanns, såsom Schäfer anmärker, ingen som kunde hindra Frankrikes framträngande. Den västra grannens utvidgningspolitik mot öster blir ock kännemärket för nästa kapitel i tysk historia, tiden till Ludvig XIV:s död.

Med det stora krigets upphörande träda vi således in i ett nytt skede, som förf. låter sluta först med kongressen i Wien. Hans uppgift blir nu att i en femte bok med trenne underafdelningar, där — utom förut angifna fasta punkter — Fredrik den stores död får bilda kapitelgräns, söka komma till rätta med den sålunda afskilda tidrymdens utveckling.

Från senare hälften af 1600-talet daterar sig enligt Schäfer den oförsonliga fiendskapen mellan tysk och fransk nationalitet.[1] Öfver Ludvig XIV:s arronderingspolitik uttalas den strängaste förkastelsedom. Den franske konungen är i första rummet ansvarig för det franskhat, som från denna tid börjar bli commune bonum för hela det tyska folket.[2] Frankrikes framtid låg på och bortom hafven.[3] Englands maritima och koloniala hegemoni finner sin förklaring däri, att Ludvig förbisett detta,[4] och häri ligger kardinalfelet uti hans utrikespolitik. Våra dagars nervösa antiengelska stämning har på dylika omvägar tagit sig ett uttryck, liksom när förf. i inledningen ber sina landsmän komma ihåg, att »nur die Meerfahrt eines Tages uns von England trennt».[5]

I andra kapitlet kastas en blick på Maria Teresias och Fredrik den stores, Österrikes och Preussens Tyskland, hvarvid förf. till en början redogör för den maktpolitiska situationen efter de stora krigens slut. Polens första delning rättfärdigas, hvad Preussen beträffar, framför allt med ett åberopande af dess »moraliska anspråk» på de annekterade landstyckena, hvilka tyskarne ju en gång i tiden koloniserat. Till sist lämnas en öfversiktlig framställning af Tysklands inre utveckling under det 18:e århundradet, däri Schäfer påvisar den mångfald af de kinkigaste problem, som ropade på sin rationella lösning, med hvilken emellertid det genom sin splittring lamslagna tyska statsväsendet ej mäktade gripa sig an af egen kraft.[6]

Hufvudprincipen för den franska republikens aktion är enligt Schäfer: eröfring i propagandans tjänst och propaganda i eröfringens. Parallellsituationen finner han i Karl den stores sachsiska politik.[7] Tydligen accepterar han icke den kända tolkning Sorel gifvit af republikens och sedan Napoleons utrikespolitik såsom en fortsättning af den traditionella motsatsen mellan Bourbon och Habsburg.

---

[1] A. a., II, s. 171.
[2] A. a., II, s. 172.
[3] A. a., II, s. 185.
[4] A. a., II, s. 203.
[5] A. a., I, s. 8.
[6] A. a., II, s. 241.
[7] A. a., II, s. 260.

Napoleons största fel är ungefär detsamma som Ludvig XIV:s.[1] Med ifver opponerar förf. emot talet om Napoleon som »Frankrikes räddare». För *Tysklands* räddning har han blifvit af större värde — men: det är ingen förtjänst att vara blott och bart verktyg.[2] Han har emellertid — låt vara mot sin vilja — i högsta potens bidragit till ett politiskt — ej blott kulturellt — nationalmedvetandes framväxt. Den följande tidens ifriga arbete utefter olika linjer på enhetstankens förverkligande, till dess preussisk realpolitik ändtligen församlar den brokiga tyska statsvärlden i det nya riket, är den röda tråd, som slingrar sig igenom det Schäferska arbetets sjette och sista bok.

Dennas första kapitel ger en teckning af tiden 1814—1840, hvilken af förf. karaktäriseras som ett skede af begynnande nationella och konstitutionella sträfvanden. Det därpå följande har han uppkallat efter Fredrik Vilhelm IV (1840—1858). Epokåret är ju egentligen 1848, hvars andliga förhistoria på ett intresseväckande sätt särlägges. Nästa kapitel skildrar under rubriken »Rikets nygrundande (1858—1871)» det tyska enhetsverkets sista fas. I den hart när klassisk vordna tvistefrågan om hvem som egentligen bär ansvaret för det fransk-tyska krigets utbrott synes förf. i väsentliga punkter ansluta sig till den af H. Delbrück häfdade teorien. Naturligt nog genomandas den Schäferska skildringen i sin helhet af en varm patriotism, den där ock gör sig förnimbar i teckningen af det nya riket (»Im neuen Reich»), åt hvars historia Schäfer ägnat ett sista 50-tal sidor.

Förra hälften af detta arbetets slutkapitel lämnar en öfversiktlig framställning af de sista 40 årens diplomatiska spel. Den Capriviska utrikesledningen fördömes som ett enda stort misstag, i synnerhet visande sig däri, att Tyskland underlåter odla sin ur koloniala, antiengelska samintressen framsprungna förbindelse med Frankrike. England, med hvilket samförstånd snart befanns omöjligt, vinner slutligen för sig själfva Ryssland, som nu efter sin vänskapliga öfverenskommelse med Japan om Mandschuriet börjar planera en maktkonsolidering i väster.[3] Kanske skulle en orientering i raskampens tecken kunna bringa en dräglig lösning ur alla svårigheter, men för närvarande te sig utsikterna just ej lofvande. En blick på den inrepolitiska utvecklingen är ej heller synnerligen ägnad att aflocka fosterlandsvännen fröjderop. Förf. skisserar i detta sammanhang ett eget nationellt samlingsprogram.[4] Kapitlet slutar med en hyllning åt kejsar Vilhelm, utan att Schäfer är blind för de svagheter, som vidlåda dennes härskargärning.[5]

---

[1] Han »hat die See- und Handels-, ja Weltherrschaft der angelsächsischen Rasse, so weit weisses Menschentum in Frage kommt, zu einer endgültigen gemacht» (II, s. 295).

[2] A. a., II, s. 270.

[3] A. a., II, s. 436.

[4] A. a., II, s. 458.

[5] A. a., II, s. 463 (»Die Trennung von Bismarck schlug Millionen der besten Deutschen Herzenswunden»).

Kvar står nu endast att afslutningsvis kasta en sista blick på de öfverståndna mödorna och skärskåda de faror, som i den närvarande tidsåldern hota Tysklands stats- och folkväsen. De lura i bekännelsesplittringen, i det geografiska läget men först och sist uti det åsidosättande af moralens elementäraste bud, hvarom det moderna Tyskland aflagt så sorgliga vittnesbörd, ity att intet folk kan bestå, när dess sedliga kärna är sönderfrätt. »Dass wir hier — in staatlichem Handeln, in sittlichem Wollen — nicht zu leicht befunden werden, darauf beruht unsere Hoffnung, darauf alle Freude am Reiche.» [1]

Att i tvenne volymer sammantränga en teckning af tysk historia från början allt intill denna dag är tydligen en uppgift ej utan sina vanskligheter. Hur har nu Schäfer skilt sig från sin uppgift? Den grundläggande frågan blir naturligtvis: hur har han fattat den? Härom ger hans inledning klart besked, och för anmälaren återstår endast att erkänna, det förf:s teori och praxis ganska väl täcka hvarandra, ehuru det nog kan se ut, som om den senare ibland tenderade att bli nästan ensidigare än den förra; intresset för »Haupt- und Staatsaktionen», den »diplomatiska» historieskrifningens characteristicum, gör sig stundom kanske väl mycket gällande. På det hela taget har Schäfer emellertid sålunda energiskt förverkligat sitt inledningsvis framlagda historiografiska ideal — i och för sig naturligtvis en stor förtjänst.

Särskildt i den sista boken med ty åtföljande slutförmaningar uppenbarar sig ett varmt patriotiskt sinnelag. Ej heller härom är ju i och för sig något annat än godt att säga. Det kan emellertid icke hjälpas, att man stundom ställer sig en smula tveksam inför det sätt, hvarpå förf:s patriotism tar sig uttryck. Det händer honom nog, att han låter den något för mycket komma till synes vid bedömandet af en förfluten tids händelser. En kanske rätt tillfällig tidsföreteelse, exempelvis de moderna folkjättarnes nuvarande uppställning i kampen om det s. k. världsväldet, får någon gång alltför autokratiskt diktera förf:s värdeomdömen — Schäfers »anglofobi», när fråga är om det förflutna, torde till god del böra så förklaras.[2] Hvad man vidare icke minst synes ha rätt att hos Schäfer klandra, är hans i »Deutsche Geschichte» ej så sällan framträdande obenägenhet att ge klart besked. Stundom slår han uti en oklar sats ihop tämligen motsatta meningar, på ett sätt som knappast kan försvaras med att han velat göra »rättvisa åt alla». Att ett öfversikts-

---

[1] A. a. II, s. 478.

[2] Förf:s antipati mot Ludvig XIV och Napoleon står härmed i nära sammanhang. Ehuru bägge voro Englands fiender, bekämpade ingendera, enligt Schäfer, nog energiskt det stolta öriket. Frånsedt allt annat, som ligger i vägen för ett dylikt resonnemang: skulle Tysklands framtid tett sig ljusare, ifall t. ex. Napoleon alldeles krossat den motståndare, som i främsta rummet — trots Schäfers framställning — har förtjänsten af »korsikanens» störtande? — I förbigående kan påpekas, att förf. i likhet med de flesta tyska historici ej heller synes vilja rättvist uppskatta Karl Johans andel i kampen mot Napoleon.

arbete som detta ej kan ge sig in på någon egentlig problemdiskussion är ju självklart men förringar gifvetvis icke den gjorda anmärkningens berättigande.

Verkets karaktär, så som förf. från början bestämt den, har predestinerat en vida utförligare skildring af det nittonde århundradet än den, som kommit andra skeden i tysk historia till del; tiden efter Fredrik den stores död upptar sålunda ej långt ifrån en fjärdedel af hela arbetet. Det torde därför i detta fall knappt vara berättigadt att tala om någon egentlig disproportion. Snarare förefaller det, som om första bokens omfång kunnat något inskränkas, då ju förf. alldeles afstått från att teckna de förhistoriska åldrarna — fullt riktigt naturligtvis, när det som här gäller att ge en skildring af »der Werdegang des deutschen Staatswesens».

Vid en jämförelse med t. ex. Lindners »Geschichte des deutschen Volkes», hvars syfte, såsom redan själfva namnet antyder, visserligen ej alldeles sammanfaller med det Schäferska arbetets, skall man finna, hurusom detta sistnämnda ej bär en särskildt sakrik prägel. Dess författare har öfver hufvud ej haft för afsikt att till de redan existerande handböckerna lägga ännu en. Liksom förut i »Weltgeschichte der Neuzeit» vänder han sig i främsta rummet till Tysklands bildade, dess nutidspolitiskt och historiskt intresserade publik, hvarför ock ett fullt tillgodogörande af innehållet naturligt nog tarfvar ett visst mått af förkunskaper. Själffallet måste denna arbetets grundkaraktär förläna studiet af den frejdade historikerns verk ett alldeles särskildt intresse — ett intresse, som dess stilistiska förtjänster endast bidraga att än ytterligare stegra.

P. S.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för matematik, astronomi och fysik 1912. Utgifvet af K. Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm. **Bd 7: N:o 23.** A. Lindhagen, Om calendaria perpetua efter gamla stilen med rättade gyllental.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia 1910. H. 32. Bd 8: H. 3. W. Berg, Hornborg. Med 3 kartor och 41 illustr. o. fig. i texten.

Dagny. Tidning för svenska kvinnorörelsen. **1911, N:o 19.** C. G. Laurin, Våld och väld, anm. af L. Wahlström. — **34.** S. Ch. v. Sell, Gustaf Vasas yngsta dotter. 1. — **37.** S. Ch. v. Sell, Gustaf Vasas yngsta dotter. 2. — **51.** S. Leijonhufvud, Erik Sparre och Stina Lillie, anm. af L. Wahlström.

Fornvännen. 1911, 3/4. O. v. Friesen, Historiska runinskrifter. 3. Lingbergsstenarna i Vallentuna socken, Uppland. 4. Bjälbostenen i Östergötland. — Hj. Lindroth, Göinge härads gårdnamn. Ett bebyggelsehistoriskt utkast. — T. J. Arne, Ett arkeologiskt bidrag till bestämmandet af Sigtuna stads ålder.

Historiska Handlingar till trycket befordrade af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. **D. 21, N:o 2.** Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept till utgående skrifvelser under deras fångenskap i Ryssland 1709—1715. Utg. genom P. Sörensson.

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift. 1911, 4. G. Björlin, Johan Baner. D. 2. 3, anm. af C. O. Nordensvan. — **5.** A. Munthe, Klas Fleming. Karl Gustaf Wrangel och Martin Thijsen Anckarhielm, anm. af C. O. Nordensvan. — **6.** E. S. Tigerstedt. Haapaniemi krigsskola, anm. af C. O. Nordensvan. — **13/14.** Z[ech] E., Krigsfångar i Sverige åren 1808 och 1809. — **19/20.** A. Pihlström, Kungl. Dalregementets historia, anm. af C. O. Nordensvan.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **1911. Årg. 12.** E. Linderholm, Om norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen. — E. Haller, Bidrag till den kyrkliga lagstiftningens historia i Sverige under 1700-talet. 1. Lagstiftning rörande sabbatshelgd. 2. Indragning och förändring af helgdagar. — N. Beckman, Ett par ord om Skara biskopskrönika. — J. E. Berggren, Några ord med anledning af svenska ministern i Rom baron Bildts meddelande [om drottning Kristinas trosbekännelse] till Kyrkohistorisk Årsskrift för 1910, p. 229—30. — K. B. Westman, Sveriges kyrka och Englands. Ett

engelskt kommittébetänkande. — I. Collijn, Bibliografiska miscellanea. 10. Manuale Upsalense 1487. Ett förberedande meddelande. — 11. Canonbilden i Missale Upsalense 1513. 12. Brasks »Keyserlige mandata». Tillägg till Miscellanea, 6. 13. Den i Stockholm år 1628 tryckta ryska katekesen. — Norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen. 1. Ärkebiskop Andreas Laurentii Björnrams Visitationsartiklar af år 1585. 2. Kyrkio-lagh, samtyckt och stadgatt aff presterskapet i Väster-Norrlanden. (Från förra hälften af 1600-talet.) 3. Nora församlings stadgar om sabbatsbrott m. m. 1647. 4. Kyrkostadgar fran Petrus Steuchius' tid (1647—1683). Medd. af E. Linderholm. — Handlingar angående Kristina Drakenhielms öfvergång till katolicismen under 1600-talet och hennes återinträdande i svenska kyrkan 1. Z. Klingenstiernas till Strängnäs domkapitel ingifna berättelse om sitt förhör med Kristina Drakenhielm. 2. Bref från kammarrådet W. Drakenhielm till kyrkoherde Julinus. 3. Ur Strängnäs Domkapitels protokoll 1670. Medd. af H. Lundström. — K. B. Westman, Birgittastudier. 1, anm. af J. Lindblom. — **Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 4.** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. Ser. 2. Strängnäs stift. H. 3.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet 1911. Ny följd. 1: 25—27. Riksarkivariens årsberättelse för 1910. — Handlingar rörande arkivväsendet. — Smärre utredningar. J. Sandström, Studier rörande Dalarnes administrativa indelning 1539—1650.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1911, 6.** H. Olrik. Svensk og dansk folkelynne. — A. M. Roos. Några bref från Karl XIII. — **7.** Th. M. Fries. Naturalhistorien i Upsala under senare hälften af 1600-talet. 1. — V. Lundström, Från Livornos »svenska period». — **8.** F. Jersin, Skandinavismen og Carl Plougs nordiske digte. — Th. M. Fries, Naturalhistorien i Upsala under senare hälften af 1600-talet. 2. — H. F. Frölén, Nordens befästa rundkyrkor, anm af M. Olsson. — M. Lamm, Johan Gabriel Oxenstierna, anm. af O. Sylwan.

Samlaren 1911. O. Wieselgren, Teaterhistoriska studier. — Fr. Böök. Till Per Elgströms biografi. — J. Rudbeck, Campus Elysii. — S. Ek. Ett par tillägg om Kellgrens sista diktning. — E. Wrangel, Atterbom och Tegnér. Ett skaldemöte i Lund 1825. — M. Lamm, Creutz' »Rustan och Mirza». — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi.

Kirkehistoriske Samlinger 1911. Femte Række. Bd 5: H. 4. E. Jörgensen, Fra svenske Bibliotheker. — Carl Gustavs Skærmebrev for Herlufsholm 10/2 1658. Medd. af H. F. Rördam. — **Bd 6: H. 1.** En mærkelig Ansögning fra Præsten P. Claudianus i Kværndrup. Medd af C. E. A. Schöller. (Handlar om svenskarnas belägring af Throndhjem 1658).

Militært Tidsskrift. Udgivet af det Krigsvidenskabelige Selskab. **1911, 11—14.** A. Liljefalk, Torstenssons Indfald paa den jyske Halvö 1643—45. Hovedsagelig efter hans egne Breve og Indberetninger. — **15.** De nordiske Allieredes Kamp med Magnus Stenbock 1712—1713. Udarbejdet ved Generalstaben af A. P. Tuxen og C. L. With-Seidelin. anm. af H. W. Harbou.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1911. 4:e Række. Bd 1: H. 1. Chr. Christensen, Nogle Efterretninger om Slaget ved Nörresundby og Helm. Wrangels Indfald i Nordjylland 1644.

Beiträge zur Kunde Est-, Liv- u. Kurlands. Herausgegeben von der Estländischen Literarischen Gesellschaft. **Bd 7: H. 1/2.** W. Stieda. Aus der Revaler Handelsgeschichte.

Sitzungsberichte der Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910 (tr. 1911). L. Berkholz, Der Handelsvertrag von 1615 zwischen Kurland und Riga. — H. Lange, Das Gut Bresemoise. Ein Beitrag zur Geschichte ehemaliger livländischer Landgüter. — Privilegium Kg. Karls XI. von Schweden für die Schwanenapotheke in Riga. Stockholm, 1675. Juni 3. Das Original in schwedischer Sprache in der Schwanenapoteke, Riga. Mitg. v. W. Kieseritzky.

Abhandlungen aus dem Staats- und Verwaltungsrecht. Herausg. v. S. Brie u. M. Fleischmann. **H. 26.** A. Aall & N. Gjelsvik, Die norwegisch-schwedische Union ihr Bestehen und ihre Lösung. Ein Beitrag zur allgemeinen Staatslehre auf geschichtlicher Grundlage.

Allgaer Geschichtsfreund (Kempten). **Jahrg. 1910, N:o 2.** M. Graf, Die Untrasrieder Chronik über den Schwedenkrieg 1632—1633.

Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Krakau. Historisch-Philosophische Klasse. **1911, N:o 3 (März).** I. Collijn, Bericht uber polnische Büchersammlungen in schwedischen Bibliotehen.

Jahrbücher u. Jahresberichte des Vereins f. mecklenburgische Geschichte u. Altertumskunde 1911. Jahrg. 76. W. Jesse, Mecklenburg und der Prager Friede 1635.

Literarisches Zentralblatt. 1911, 51 52. Fr. Bothe, Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland.

Militär-Wochenblatt. 1911, N:o 102, 108, 109, 110, 112. K. Simon, Armada und Nördlingen. Ein Beitrag zur Geschichte der spanischen Weltmacht.

Monatshefte der Comeniusgesellschaft für Kultur und Geistesleben. N. F. Bd 3. Fr. Arnheim, Die Universaluniversität des Grossen Kurfürsten und ihre geistigen Urheber. [Handlar om Bengt Skytte och »Stora Kurfursten».]

Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 1910. Bd 32. J. Finken, Der Reichsstadt Aachen auf dem westfälischen Friedenskongress. 1—3.

Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 1910 11, H. 2. J. Zukal, Schwedische Requisitionen in Oberschlesien 1642—43.

Collections of the Kansas state historical society 1909—1910. Vol. 11. A. Bergin, Swedish settlements in Central Kansas. Med 1 karta o. 12 portr. o. illustr.

Old Penn. Weekly review of the university of Pennsylvania 1911. Vol. 9, N:o 30. A. Johnson, The early Swedish settlements on the Delaware. Their relation to the university of Pennsylvania. Med 8 illustr.

The Pennsylvania Magazine. 1911, April. A. Johnson, The Swedish settlements on the Delaware, 1638—1664, anm. af G. B. Keen.

Revue d'histoire moderne et contemporaine. 1911, Septembre—Octobre. P. Muret, La politique française dans l'affaire des Duchés et les premiers essais d'intervention européenne jusqu'à l'invasion du Slesvig. — **Novembre—Décembre.** P. Muret, La politique française dans l'affaire des Duchés et les premiers essais d'intervention européenne jusqu'à l'invasion du Slesvig. — Fr. Arnheim, Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen, ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Vol. 1—2, anm. af R. Girard

Revue Historique publiée par l'Institut d'Histoire Ottomane. 1911, N:o 11. J. I. Hodji Effendi, Relation de l'ambassade de Saïd Pacha à Stockholm. [På turkiska språket.] [Ambassaden var någon gång på 1730-talet.]

Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte 1911. H. 51. H. Buser, Die Belagerung von Konstanz durch die Schweden anno 1633 und ihre Bedeutung für die schweizerische Eidgenossenschaft.

Öfversikter och granskningar.

Sverges Ortnamn. Ortnamnen i Älfsborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. Ortnamnskommittén. Stockholm, Aktiebolaget Ljus 1906—1911.

Den svenska ortnamnskommitténs arbete har redan förut i denna tidskrift blifvit föremål för omnämnande.[1] Af dess hand förelågo då (1907) tre volymer, behandlande ortnamnen i Väne, Flundre och Bjärke härader i Älfsborgs län. Kommitténs verksamhet har sedermera pågått med oförminskad intensitet, och vid föregående års utgång förelågo tolf ståtliga delar, nämligen, utom de ofvannämnda, bearbetningar af ortnamn i respektive Ale, Bollebygds, Gäsene, Redvägs, Nordals, Sundals, Vedens, Vättle och Ås härader.

Det är ett material af nästan oöfverskadligt värde, som på detta sätt genom Ortnamnskommitténs försorg hopsamlas och bearbetas. Ett närmare påpekande af dess betydelse för flera vetenskapliga discipliner liksom för den praktiska kameralistiken kan här lämnas å sido under hänvisning till den uttömmande framställning, som vid arbetets föregående omnämnande i tidskriftens spalter gafs från sakkunnigt håll. Endast en anmärkning bör i detta sammanhang göras. Det är ej att vänta, att ens tillnärmelsevis en öfversikt öfver arbetets vetenskapliga resultat skall kunna vinnas, förrän ortnamnsmaterialet från ett större sammanhängande område af landet föreligger samladt och kritiskt behandladt. Först i detta senare fall kunna nämligen tillräckliga hållpunkter ernås för en jämförande undersökning och själfva de ledande trådarna i utvecklingens gang med någon större säkerhet urskiljas.

Det sist sagda för oss öfver till några allmänna reflexioner rörande Ortnamnskommitténs verksamhet. Inom en ej alltför aflägsen framtid torde materialet för hela Älfsborgs län kunna bearbetas och utkomma i tryck. Motsvarande arbete med Örebro län har påbörjats, och en stor del af undersökningarna i orten äro redan verkställda. Medel till detta senare arbete ha beviljats af riksdagen, liksom af vederbörande landsting och hushållningssällskap samt enskilda personer. Genom Selma Lagerlöfs och andra enskildas fri-

---

[1] Historisk Tidskrift, 1907, Öfversikter och granskningar, s. 75 ff.

kostighet har arbetet kunnat utvidgas till Värmlands län; äfven här ha myndigheterna beviljat anslag af offentliga medel. Nämnas bör också i detta sammanhang, att från olika håll i landet alltifrån Blekinge till yttersta Norrland röster ha gjort sig hörda, hvilka påyrkat ortnamnsundersökningens utsträckande till respektive landsdelar.

Ortnamnskommittén står sålunda för närvarande inför oerhördt stora arbetsuppgifter. Och dock torde ingen känna sig böjd för att inskränka dess verksamhet, snarare tvärtom. Det är ganska beklagligt, att man ej, som naturligast hade varit, från Älfsborgs län omedelbart fortsatt undersökningarna äfven med Skaraborgs län; det hade otvifvelaktigt varit till stor såväl vetenskaplig som praktisk fördel. Man måste lifligt hoppas, att de ekonomiska hinder, som här ställt sig i vägen, måtte med det snaraste kunna undanröjas. Likaså är att hoppas, att Uppland, den gamla svenska kulturbygden par préférence, ej måtte alltför länge lämnas å sido. Den germanska odlingen är inom detta landskap så gammal och källorna äfven förhållandevis så rikliga, att den vetenskapliga forskningen utan tvifvel skall kunna uppnå synnerligen intressanta resultat.

I viss mån gäller härvid äfven den gamla regeln: »periculum in mora». En del af ortnamnsmaterialet, nämligen traditionen i orterna, hotas af samma fara som folkmålen och den gamla folkliga kulturen öfver hufvud taget. Den moderna utvecklingens nivellerande tendenser gå allt mer i riktning mot undanröjande af alla relikter af bygdernas särskilda lif, och snart skall allt detta vara ett minne blott. Det är därför en tvingande nödvändighet att påskynda samlandet och upptecknandet af hithörande, för forskningen så viktiga material och ej tillåta något som helst onödigt dröjsmål.

Vill man på detta sätt åt Ortnamnskommittén utmäta ett lindrigast sagdt rikligt arbetsprogram, bör man också inse, att den ekonomiska grundvalen för kommitténs arbete måste göras så bred som möjligt. Man torde kunna hysa förhoppning om att genom myndigheters och enskildas intresserade välvilja så äfven skall blifva fallet. Särskildt bör härvid betonas nödvändigheten af att åt kommitténs ekonomiska tillgångar ges en fastare och så att säga mer ordinarie karaktär, hvilket kan möjliggöra betydligt större enhetlighet och planmässighet i arbetet.

För Ortnamnskommitténs verksamhet är till sist dock framför allt af vikt, att den fortfarande kommer i åtnjutande af de mäns intresse och krafter, hvilka från början burit företaget framåt. Det är att hoppas, att ortnamnsforskningen i vårt land allt framgent skall för ledningen af sitt mest betydelsefulla arbete kunna påräkna kommitterades, professor Adolf Noreens och notarien Gustaf Hedins samt sekreteraren docent Sven Lampas eminenta sakkunskap.

S. T—g.

Om Gustaf Vasas hof. Akademisk afhandling (Uppsala). Af GUSTAF UPMARK. VII + 92 sidor. Stockholm 1912.

Den som i intendenten Upmarks afhandling »Om Gustaf Vasas hof» möjligen söker färgrika taflor af dåtida hoflif, kommer att finna sitt hopp sviket. Felet är dock ej författarens, ty källorna lämna ej material till en dylik skildring — för Gustafs söners tid skulle saken säkerligen ställa sig annorlunda. Däremot hade det både varit möjligt och för författaren som konsthistoriker kunnat ligga nära att i detta sammanhang afhandla slottsbyggena och hela den konstnärliga verksamhet, som knöt sig till slotten och hofvet; doktor Upmark har emellertid föredragit att spara sin kunskap på detta område till framtida arbeten. Hvad han nu ger, är alltså blott en teckning af hofstaten, en redogörelse för hofvets personal, med i allmänhet knappa uppgifter om dess verksamhet och dess uppträdande vid ett och annat högtidligt tillfälle, som orsakat uppsättandet af bevarade ceremoniell.

Afgränsad som den är, är författarens framställning i och för sig välkommen. Ledigt skrifven, gifver den också en i allt väsentligt fullt riktig bild af ämnet och ökar vår kunskap därom med många intressanta enskildheter. Hufvuddragen stodo ju redan förut klara genom Edéns arbete »Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden 1523—1594» (1899), som bör förutsättas som bekant för tidskriftens läsare, ehuru det på grund af omständigheternas nyck aldrig blifvit där anmäldt. Hofförvaltning och riksregering voro ju vid denna tid icke skilda, och med skäl framhåller författaren i sitt förord, att han i allt som rör kansliet och kammaren endast har kunnat bekräfta och utfylla Edéns framställning. Under sådana omständigheter skulle man till den historiska vetenskapens båtnad onekligen önskat, att han vinnlagt sig om att göra sin efterskörd så rik som möjligt och således uttömt ett material, som icke är öfverväldigande till omfånget och knappast lär en tredje gång underkastas en dylik granskning. Annat arbete och yttre hinder hafva tydligen vållat, att så ej skett: ur de källor, som doktor Upmark själf anför, äfven ur själfva riksregistraturet, kunde ytterligare många biografiska notiser och belysande smådrag hafva hämtats, och med någon förvåning saknar man i hans källförteckning liksom i text och noter hänvisning till Riksarkivets otryckta bref till Gustaf Vasa och handlingar rörande hans kansli liksom Slottsarkivets räkenskaper. Må vara att dessa sistnämnda liksom räkenskaper af samma slag i Riksarkivet och där förvarade handlingar rörande Vasakonungarnes silfverkammare för denna tid erbjödo ett hårdarbetadt och något torftigt malmstreck; de hade dock icke bort alldeles förbigås.

Några exempel må framläggas på uppgifter, som författaren sålunda har försmått eller förbisett, och som dock i sitt rätta sammanhang hade ägt sitt värde.

Om Gustaf Vasas läkare och apotekare (s. 35, 50, 76) skänka Riksarkivets nyssnämnda bref till konungen och handlingar angående tyskar i hans tjänst ökad upplysning, sedan dit förts en del papper från samlingen »Medicinalväsendet», där de förmodligen dolde sig under författarens arkivstudier. Att Fredrik stallmästare (s. 37) är samme man som tysken Friedrich Kyssell (Kuessel) framgår med full visshet af räntekammarböckerna, där han 1537 och 1538 upptages med fulla namnet och bifogad titel i spetsen för hingstridarne. Kansli- och kammarskrifvarnes antal 1540 (s. 41) hade kunnat fastställas med hjälp af Slottsarkivets klädkammarräkenskaper, som i en redovisning för uppbörd och utgift af kläde sagda år uppräknar 197 personer, som erhållit rödt tyg till hofklädning, och bland dem 8 kansliskrifvare och 12 kammarskrifvare — siffror som väl stämma med Edéns för 1542. 50 marks aflöning för hvar häst (s. 47) betecknas direkt som regel för de utländska beställningsmännen i reversalbref af 1539 och 1540 (af Hans von Karlewitz och Michel Horn, bland handlingar angående tyskar). Brix Podewils (icke Podewitz!) och Cordt Lurow (s. 52) anföras mycket riktigt som stallmästare 1540, men icke vid hingstridarne, utan under särskild rubrik (jfr s. 76 f.!). Att Georg Norman för sig själf afsett posten som de unga prinsarnes »tuktomästare» 1539 (s. 55) styrkes af ett egenhändigt bref till honom från hofmästaren Gilg von Taubenheim 1540 (bland handlingar rörande Gustaf I:s kansli), som i utanskriften titulerar honom så (för hertig Erik). Brefvet lämnar för öfrigt upplysningar om den tvist, som medförde barnens flyttning från Örebro (flyktigt berörd af författaren samma sida).

I fråga om det tyska elementet bland konungens *drabanter* (s. 36, 51, 76) äro på grund af räntekammarböckernas vittnesbörd att anteckna växlingar, som undgått författaren. 1527—36 öfvervägde utländingarne, ja 1532 och 1534 tycks kåren hafva varit ren tysk eller ej långt därifrån (en och annan dansk inräknad); men 1538 var den däremot — fortfarande af namnen att döma — nästan rent svensk. 1540 äro visserligen icke »de allra flesta» (s. 51), men dock troligen öfver en tredjedel tyskar; 1542 och följande år är det svenska elementet i tillväxt och det tyska i aftagande. Särskildt uppförda äro 1542 7 tyska drabanter, som taga afsked för att återvända till sitt hemland, och under dem 9 nyantagne, troligen alla svenskar. Omkring 1550 träffas blott enstaka något utländskt namn. Förklaringen till dessa skiften är väl att söka i den ökade tillströmningen och användningen af tyskar dels under krigstid, dels vid det allmänna tyska inflytandets höjdpunkt omkring 1540.

Listan på dylika småsaker af intresse kunde förlängas. Jag vill blott tillägga, att sekreteraren Klemet Hanssons förtroendeställning (s. 61) hade kunnat slående belysas med de till honom riktade brefven från rikets förnämste adelsmän liksom från präster och fogdar i kansliets brefväxling, och att Lazarus von Feuchtwangen (s. 60) efterlämnat ett egenhändigt bref till Gustaf Vasa från 1550-talet, hvari han på anförda skäl anhåller om nådigt afsked.

— Anmärkas bör ock, att afhandlingens inledning på vissa punkter lider af någon ytlighet; det öfverraskar, att författaren talar om rådets uppkomst utan att taga hänsyn till K. G. Westmans arbete af 1904 (Svenska rådets historia till 1306), och i stället för den oriktiga uppgiften om ärftliga eller så godt som ärftliga län skulle man s. 3 hafva väntat en hänvisning till Forssells utredning om rikets delning mellan konungens fatabur och förläningsherrarne vid nyare tidens ingang. Man saknar äfven i afhandlingen en om ock kortfattad redogörelse för innehållet i Gustaf Vasas hofordning (gårdsrätt: se sid. 65!).

Om härmed äro företedda nödiga bevis för nyttan af en mera uttömmande forskning, bör dock tillika ånyo erkännas, att det färdiga arbetets karaktär i det stora hela icke skulle hafva ändrats därigenom. Det utgör i alla händelser en god utgångspunkt för framtida undersökningar rörande hofvets senare utveckling. Särskildt må framhållas den skildring, som s. 43 ff. meddelas af det kungliga hofvet i egentlig mening under den tyska perioden 1538—43, en framställning, som i främsta rummet stöder sig på kamreraren Melchior Schwabs utgiftsregister 1540. — Som bilaga är aftryckt ett förslag till ceremoniel vid Gustaf Vasas bröllop med Katarina Stenbock i Vadstena 1552.

G. Wk.

Handlingar rörande mötet i Reval, Konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599. Utgifna genom HELGE ALMQUIST. Historiska handlingar, D. 23. XXI + 329 s. Stockholm 1910.

Det är handlingar af största intresse för den svenska historien, som genom docenten Almquists försorg i ofvanstående publikation gjorts tillgängliga för den vetenskapliga forskningen. Enligt hvad utgifvaren i inledningen framhåller, afser aktsamlingen »att med en del hufvudsakligen från utländska arkiv hämtadt material belysa en epok i Sveriges historia, som icke till fullo kan förstås med användande af enbart svenska källor». Den epok, som här är i fråga, är den, som efter centralfiguren lämpligen skulle kunna benämnas den Sigismundska, omfattande 1500-talets sista årtionden. Utgifvaren tillägger, att »för vinnande af önskvärd enhet har urvalet begränsats till de märkliga knutpunkter i konung Sigismunds historia, som hans trenne besök på svenskt område (1589, 1593—94 och 1598) utgöra, hvartill händelserna år 1599 sluta sig som epilog». Det är kring mötet i Reval 1589, Sigismunds båda resor till Sverige 1593—94 och 1598 samt den polska legationen 1599, som de meddelade akterna låta gruppera sig.

De arkiv, ur hvilka utgifvaren hämtat sitt material, äro: *Staden Danzigs arkiv* (såsom deposition förenadt med Königl. Staatsarchiv i Danzig), *Königl. Geheimes Staatsarchiv i Berlin*, *Riksarkivet i Stockholm* och *Grossherzogl. Geheimes und Hauptarchiv i Schwerin.* Utgifvaren lämnar i inledningen (s. VII ff.) en sam-

manfattande redogörelse för de olika källgruppernas karaktär och hufvudsakliga innehåll. Redogörelsen vidgar sig ofta till en källkritisk studie, som för tidens historia i allmänhet blir af stort värde och intresse. Jag skall i det följande göra några korta anmärkningar till de olika hufvudafdelningarna af de publicerade akterna.

Staden *Danzig* ägde vid det polska konungahofvet en stående beskickning, som regelbundet till sin hemort inberättade viktigare händelser och hvad som eljest kunde vara af intresse och betydelse för den mäktiga handelsstaden. Äfven till utlandet afsände Danzig gång efter annan särskilda diplomatiska agenter, hvilka hade att till stadens styrelse meddela hvad de i sitt värf åtgjorde eller erforo. Dessa sändebuds rapporter, hvilka i det stora hela äro väl bevarade i en särskild serie, *Acta internuntiorum*, utgöra naturligtvis ett för forskningen synnerligen viktigt material, där upplysningar kunna finnas af värde för kännedomen ej blott om staden Danzigs förhållanden utan äfven om hela norra och östra Europas politiska och merkantila historia öfver hufvud taget. Utgifvaren har ur denna källa kunnat hämta åtskilliga bidrag till Sveriges historia. Jag påpekar här särskildt sekreteraren W. Mittendorffs relationer från Reval 1589,[1] G. Bergmans, W. Mittendorffs m. fl. från Warschau 1593,[2] — före Sigismunds första afresa till Sverige — W. Mittendorffs m. fl. från Sverige 1594[3] samt G. Bergmans m. fl. från Warschau[4] och H. Keckerbarts m. fl. från Marienburg[5] år 1598, tiden närmast före Sigismunds andra resa till Sverige. På flera punkter kasta dessa aktstycken ett delvis nytt ljus öfver den svensk-polska politikens många invecklade faser framför allt under de upprörda åren 1594 och 1598.

För komplettering af de uppgifter, som lämnas i sändebudens bref, meddelar utgifvaren här och där äfven skrifvelser från borgmästare och råd i Danzig — ur afdelningen *Missive* och *Missivkoncepte* i stadens arkiv — samt hänvisar någon gång till protokollen öfver statsstyrelsens öfverläggningar — *Ordnungsrecesse.* För orientering i det från Danzig hämtade materialet ger utgifvaren dessutom i inledningen en kortfattad redogörelse för Danzigs statsrättsliga förhållande till konungariket Polen och grunddragen af stadsförfattningens inre organisation.

Från *Geheim. Staatsarchiv* i Berlin och *Geheimes und Hauptarchiv i Schwerin* har utgifvaren hämtat en del akter rörande den tyska beskickningen till Sverige år 1598. Kurfurst Joachim Friedrich af Brandenburg, markgrefve Georg Friedrich af Ansbach och hertig Ulrik af Mecklenburg affärdade på sommaren 1598 sändebud till Sverige med uppdrag att söka medla mellan konung Sigismund och hertig Karl. Sigismund själf stod ej främmande för detta före-

[1] S. 1–10, 12–14.
[2] S. 15–56.
[3] S. 56–100.
[4] S. 101–142.
[5] S. 144–171.

tag, om han också möjligen hyst förhoppning om kraftigare och mera effektivt understöd i sin svenska politik. De till legationen hörande akterna finnas nästan fullständigt och i flera redaktioner bevarade. Utgifvaren har aftryckt det som närmast har intresse från svensk synpunkt;[1] framför allt märkes den utförliga slutrelationen jämte dess bilagor bestående af sändebudens brefväxling med de tvistande parterna, konung Sigismund och hertig Karl. I samband härmed meddelar utgifvaren en anonym relation om träffningen vid Stegeborg den 8 sept. 1598, härrörande från någon af det kungliga partiet.[2]

Svenska riksarkivet har i föreliggande publikation bidragit med — utom några smärre aktstycken — relationen öfver den polska beskickningen till Sverige år 1599.[3] Utgifvaren påpekar, att denna beskickning utgör en hittills förbisedd episod i vår svenska historia. Ändamålet med densamma synes officiellt hafva varit att erbjuda den polsk-litaviska senatens medverkan till en försoning mellan konungen och hertigen. I själfva verket torde dock dess hufvuduppgift hafva gått ut på att utforska hertigens afsikter och situationen i Sverige. Den utsände legaten — hans namn var Johan von Schortz — lyckades också i detta senare afseende rätt väl, och hans berättelse lämnar därför flera upplysningar af rätt stort intresse. För öfrigt ger sändebudsrelationen goda bidrag till kännedomen om hertig Karls person och särskildt hans uppträdande vid förhandlingar af detta slag: man frapperas här liksom vid Laskis andra beskickning 1598[4] öfver hertigens hänsynslöst bryska beteende och hans ogenerade försök att med alla upptänkliga medel vålla den främmande gesandten förtret och svårigheter.

Det är här ej platsen att i detalj söka utröna de meddelade urkundernas betydelse för den svenska historiska forskningen. Man torde kunna hoppas, att de inom ej alltför aflägsen framtid — och detta ej minst genom utgifvaren själf — skola af vetenskapen tillgodogöras. Här kan endast med eftertryck betygas vår stora tacksamhetsskuld till utgifvaren för hans intressanta publikation. En särskild eloge förtjänar hans klara och rediga disposition af urkundsmaterialet, hvilken möjliggör en snabb öfverblick öfver de meddelade akterna.

Arbetet afslutas med ett utförligt register. Såväl i detta som i de talrika noterna till texten lämnas rikhaltiga och värdefulla sak- och personhistoriska upplysningar. Det behöfver ej påpekas, att genom dessa upplysningar, för hvilka utgifvaren utan tvifvel måst underkasta sig ett både långvarigt och mödosamt arbete, publikationens begagnande i högst väsentlig mån underlättats.

[1] S. 174—277.
[2] S. 277—281.
[3] S. 282—319.
[4] Laskis berättelse öfver denna beskickning, hvilken föreligger i original i Riksarkivet, är i förevarande afseende af synnerligen stort intresse

S. T—g.

Sverige och Frankrike från Gustaf II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet (1632—1634). Akademisk afhandling. Af ERIK FALK. XV + 183 sidor. Uppsala 1911.

Det ämne, som tagits upp i föreliggande arbete, har hittills icke varit monografiskt behandladt, och med hänsyn till dess stora betydelse för det 30-åriga krigets historia ser man med tillfredsställelse, att uppgiften föreligger löst i den akademiska dissertationens ram. Visserligen har förf. ej varit i tillfälle att bedrifva de arkivstudier i Paris, som skulle erfordras för en verkligt allsidig och uttömmande behandling af ämnet, men han har åtminstone i någon mån funnit en ersättning i den bekanta Wahrenbergska afskriftsamlingen i Riksarkivet; redan genom användande af tryckta källpublikationer och bearbetningar och ett samvetsgrant tillgodogörande af de svenska arkivalierna har han för öfrigt nästan alltid funnit det historiska sammanhangets tråd. Af den franske diplomaten Feuquières, som vid sidan af De la Grange mest framträder i hithörande förhandlingar, äger man sedan gammalt en tryckt samling depescher, som emellertid är långt ifrån fullständig, och om den franska regeringens syften vinner man upplysning ur Avénels visserligen rätt strängt begränsade edition af Richelieus bref liksom ur det egendomliga sammelverk, som bär titeln »Mémoires de Richelieu».[1] Af franska bearbetningar har Fagniez' bekanta arbete »Le père Joseph et Richelieu» åtminstone på vissa punkter varit förf. till stort gagn, och om den vidlyftiga tyska litteraturen rörande det 30-åriga kriget från Barthold och Rommel till Struck och Ritter, har han skaffat sig en synnerligen ingående kännedom, dokumenterad redan i tidigare recensioner af hans hand.[2] Det hithörande svenska arkivmaterialet är naturligtvis hufvudsakligen att söka i den Oxenstiernska samlingen, som genom Sondéns inventariseringsarbeten numera är så lätt öfverskådad och tillgänglig; hvad som hittills föreligger tryckt i »Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling» har icke varit synnerligen gifvande för förf:s ämne, och kanslerns tryckta bref till rådsregeringen erbjuda snarare en allmän orientering i Sveriges tyska politik än några detaljerade upplysningar om dess mellanhafvanden med Frankrike. För öfrigt har förf. naturligtvis utsträckt sina forskningar äfven till de öfriga samlingar i Riksarkivet, som kunna komma i fråga, han har icke ens försummat avisorna

---

[1] Det kan vara skäl att här påpeka de källkritiska undersökningar, som dessa på senaste tiden framkallat i Frankrike: »Rapports et notices sur l'édition des mémoires du Cardinal de Richelieu . . . sous la direction de MM. Jules Lair et le Baron de Courcel.» I, 1—3. Paris 1905—07.

[2] Man kunde möjligen väntat att bland förf:s källor finna också F. von Hurters bekanta »Geschichte Kaiser Ferdinands II», som lämnar en rätt utförlig framställning af Frankrikes tyska politik och är intressant genom sina utprägladt katolskt-kejserliga synpunkter.

i Extraneasamlingen. Några tillägg får jag i det följande tillfälle att göra.[1]

Förf. har varit medveten om svårigheterna att rätt begränsa sitt ämne, och han formulerar själf satsen, »att en verkligt grundlig teckning af Sveriges och Frankrikes förhållande till hvarandra nära nog skulle blifva det samma som en framställning af hela den samtida europeiska diplomatin». Han har ansett sig böra utesluta de komplikationer, som Wallensteins uppträdande åstadkom i det skildrade händelseförloppet, och han har endast i förbigående berört frågan om Frankrikes inblandning i de svensk-polska förbindelserna. En dylik begränsning har måhända varit lämplig för uppgiftens lösning inom den gifna ramen, och förf:s undersökning är i själfva verket genomförd med stor *grundlighet*, äfven om den icke är *uttömmande* i ofvan angifna bemärkelse.

I sin inledning ger förf. en återblick på Sveriges och Frankrikes inbördes förbindelser, sedda i ljuset af den fransk-habsburgska rivaliteten, under den sista delen af Gustaf Adolfs regering; han berör i sammanhang därmed Frankrikes ingripande i den mantuanska arfföljdstvisten och dess försök att utestänga Spanien från de strategiskt viktiga alppassen i Schweiz (Valtellina). Hufvuddelen af framställningen faller dock helt naturligt på utredningen af Frankrikes politik i det tyska rikets förvecklingar, dess endast halft framgångsrika försök att bland dettas ständer, särskildt de ligistiska, skapa ett mot kejsarmakten oppositionellt, af den franske monarken mer eller mindre beroende parti. Förf. afböjer visserligen antagandet, att Frankrike redan på denna tid skulle planmässigt hafva sträfvat efter Rhengränsen; om det småningom drefs till en maskerad eröfringspolitik, så berodde detta mindre på allmänna expansionstendenser än på nödvändigheten att hindra den habsburgska maktens konsolidering i trakter, som utgjorde den naturliga förbindelseleden mellan dess olika landkomplex. Af särskild betydelse för den följande utvecklingen blef den intima förbindelse, som Frankrike knöt med kurfursten af Trier, innehafvare äfven af stiftet Speier; inom dennes besittningar lågo två strategiskt så viktiga platser som fästningarna Ehrenbreitstein och Philippsburg.

I förhållandet mellan Sverige och Frankrike framträder det tydligt nog, att det förras hastiga maktutveckling i Tyskland trängde det senares inflytande i bakgrunden; ledningen af det antikejserliga partiet gled ur Richelieus händer öfver i Gustaf Adolfs. De båda makternas olika intressen i förhållandet till ligans furstar utgjorde dessutom från början en stötesten i deras inbördes förbindelser; Richelieu sökte utverka neutralitet åt ligisterna, men Gustaf Adolf hade formulerat sitt hårda villkor, att dessa då skulle fullständigt afväpna och ställa sina stridskafter till Frankrikes dispo-

[1] Ur den Oxenstiernska samlingens rika skatter torde öfverhufvud ett och annat vara att hämta till komplettering af förf:s framställning. Detta gäller sålunda Marinus' bref från Schweiz och Johan Oxenstiernas från Paris. Dock är det därvid endast fråga om kompletterande detaljer.

sition i och för öppen brytning med Spanien. Gent emot den svenske konungens kraftiga aktionspolitik förmådde Richelieu icke genomdrifva sitt neutralitetskraf; endast kurfursten af Trier fick (apr. 1632) sin neutralitet garanterad af de båda förbundna makterna, och den franske konungen fick rätt att hålla Ehrenbreitstein och Philippsburg besatta intill den blifvande riksfreden, sedan dessa fästningar inom viss tid blifvit honom inrymda af kurfursten. Förf. framhåller med rätta, att detta fördrag innebar en framgång af ganska stor räckvidd för den franska politiken; han hade kanske med hänsyn till sakens vikt bort något närmare ingå på dess bestämmelser och särskildt omtala, att Frankrikes besittningsrätt både i själfva traktaten och i de föregående underhandlingarna betecknas såsom *en af Sverige önskad garanti* mot neutralitetsbrott från kurfurstens sida och att Richelieus triumf sålunda i hvarje fall icke var vunnen på Gustaf Adolfs bekostnad.[1] — För öfrigt blef traktaten i den måtto en död bokstaf, att endast Ehrenbreitstein (i maj 1632) kom i fransmännens våld, medan åter Philippsburg ännu länge försvarades af de kejserlige.

Med Gustaf Adolfs död, som i Frankrike snarast framkallade en känsla af lättnad, var förbundet mellan de båda kronorna upplöst, och det gällde att inleda nya alliansförhandlingar, om det skulle komma till en trots rivaliteten fortsatt ordnad samverkan. Richelieu var emellertid mest benägen att med undanskjutande af Sverige stödja ett af Sachsen ledt protestantiskt förbund, som skulle åtnjuta franska subsidier och vid fredsunderhandlingar lita till fransk medling; Oxenstierna skulle dock inträda såsom den sachsiske konungens främste rådgifvare. I sådan riktning gingo de instruktioner, som Feuquières medförde på sin beskickning till de tyska hofven i början af 1633, och den franska politikens syften äro dessutom kodifierade i ett samtidigt uppsatt fördragsutkast, hvaraf förf. skaffat sig en afskrift ur det franska utrikesministeriets arkiv. Man återfinner där krafvet på neutralitet för ligans furstar jämte en i förhållande till Bärwaldefördraget ytterligare skärpt fordran, att den katolska kyrkans tjänare och stiftelser ej skulle utsättas för öfvergrepp från Sveriges och dess förbundnes sida. Detta spörsmål kom i det följande att gifva anledning till åtskilliga tvister, och den franske kardinalen fick städse nytt tillfälle att häfda sin princip, att det pågående kriget aldrig borde urarta till en uppenbar religionsfejd. I själfva hufvudfrågan, huruvida Sverige vid det nya förbundets afslutande skulle låta sig undanskjutas och lämna ledningen åt Frankrike såsom den sachsiske kurfurstens principal, fick den franska diplomatin snart nog erfara, att Oxenstierna hårdt höll på Sveriges rätt och ej ärnade uppgifva dess maktställning; ingenting vanns med smickrande löften, att man från franskt håll gärna skulle medverka till ett giftermål mellan den svenska drottningen och en af kanslerns söner. Det otidsenliga i Frankrikes förbundsprojekt

[1] Se särskildt konungens bref till kanslern af 14 mars 1632, tr. i den senares »Skrifter och brefvexling» II: 1 (Stockholm 1888), s. 761 f.

afslöjades ännu tydligare, då den sachsiske kurfursten, sedan en tid misstänkt för separata fredsunderhandlingar med kejsaren, började att begärligt lyssna till den danske konungens anbud att med Sveriges undanträngande mäkla en uppgörelse med kejsaren. Från den vinglande sachsaren vände sig den franska diplomatin ånyo till den svenske kanslern, under accepterande af krafvet, att Bärwalde-traktaten skulle blifva bas för alliansförhandlingarna och Sverige sålunda blifva den i första hand fördragsslutande parten med fri dispositionsrätt öfver subsidierna. Skäligen afvisande ställde sig kanslern mot krafvet på obetingad neutralitet för ligans furstar, men i fråga om den katolska religionens ställning gjorde han vissa, om ock rätt strängt begränsade medgifvanden. På eget ansvar afslöt Feuquières (9 apr. 1633) den ur dessa förhandlingar framgångna traktaten, som i motsats till Bärwaldefördraget skulle gälla ända till freden; det sålunda vunna resultatet står för förf. i det hela som en framgång för den svenska politiken, och han afböjer Strucks mening, att den franska diplomatin genom giltighetstidens utsträckning skulle hafva lagt ett band på Sveriges handlingsfrihet.

På de samtidigt i Heilbronn bedrifna förhandlingarna mellan Sverige och dess allierade saknar förf. skäl att närmare ingå, och han anser det icke lämpligt att på grundval af det ofullständiga materialet göra lösliga förmodanden om den franska diplomatins större eller mindre inflytande på förhandlingarnas gång och dess påstådda intriger mot Oxenstiernas politik; endast dess opposition mot dennes planer på kurfurstendömet Mainz är i det fallet säkert konstaterad. Kanslern ställde sig å andra sidan i vägen för den franska planen på ett direkt förbund med de i Heilbronn representerade ständerna, och förslaget om dess accession till den fransk-svenska alliansen, hvilket han lamt understödde, kom att blifva ställdt på framtiden. Då Feuquières lämnade Heilbronn i apr. 1633, hade det svenska inflytandet i Syd-Tyskland tills vidare stadgat sig på Frankrikes bekostnad, och det allmänna evangeliska förbundet under Sachsens nominella ledning hade visat sig vara en chimär. Denna utgång kan för öfrigt åtminstone i någon mån förklaras däraf, att Feuquières i saknad af tidsenliga instruktioner aldrig kände sig i besittning af full handlingskraft, medan däremot Oxenstierna kunde uppträda med oinskränkt diplomatisk myndighet.

I det följande går förf. närmare in på en redan förut framskymtande fråga, de båda kronornas småningom allt skarpare betonade rivalitet i Rhenländerna, där Frankrikes maskerade expansionssträfvanden i viss mån korsades af Sveriges militäriska maktutveckling; Gustaf Horns framgångar i Elsass mot habsburgarne kunde i Paris väcka uppriktigt jubel endast under den förutsättningen, att Frankrike finge anmäla sig som dessas arftagare. Särskildt hade Richelieu tanken fästad på Philippsburg, hvars eröfring kom att falla på Sveriges lott; man ville emellertid från svensk sida ingalunda erkänna någon förpliktelse att — sedan den tidigare fördragsbestämmelsens förutsättning bortfallit — utan vidare låta Sveriges vapen

göra eröfringar för Frankrikes räkning. I anslutning till en ofvan framhållen, af förf. obeaktad synpunkt kan saken formuleras också på ett annat sätt: Den garanti, som Gustaf Adolf kräft för neutralitetens hållande från den trierske kurfurstens sida, skulle naturligtvis vara ännu säkrare vunnen, om Philippsburg blefve en svensk besittning än om det gjordes till en fransk. Lika oförstående ställde sig kanslern mot Frankrikes kraf, att det utan vidare skulle få tillträda Sveriges eröfringar i Elsass; förf. framhåller, att man från svensk sida betraktade dessa såsom »garanti för Sveriges satisfaktion vid ett fredsslut», med andra ord såsom ett kompensationsobjekt vid den stora slutuppgörelsen. Däremot kunde man utan egentliga svårigheter ena sig om ett gemensamt ingripande mot hertigen af Lothringen, som motarbetade både Sverige och Frankrike och i själfva verket sökte utbygga sitt välde öfver Elsass, allt under sken af en neutralitetspolitik, som sökte försona hans båda kifvande herrar, kejsaren och den franske konungen. I sista hand litade han till understöd af spanjorerna, och det var närmast för att hindra honom från hvarje känning med den under hertigens af Feria befäl ställda spanska expeditionen till Rhenlanden, som konung Ludvig med svenskarnas goda minne bröt lös mot Lothringen i aug. 1633. Den svenska segern vid Pfaffenhofen försvagade i hög grad hertigens ställning och gaf sålunda fransmännen en trumf på hand. men det återstod dock för dessa att taga det fasta Nancy, innan den spanska hären anryckte. Att vinna Sveriges fortsatta hjälp, köpt för billigt pris och hårdt utnyttjad i Frankrikes intresse, blef för Richelieu ett viktigt önskemål, och han använde därvid både direkta framställningar till Oxenstierna och propositioner till det Heilbronnska förbundet. Som mellanhand användes i det förra fallet Sveriges diplomatiske agent i Paris, Heppe, hvilkens bref till Oxenstierna för öfrigt höra till de viktigare af förf:s källor; denne företog bland annat ett par resor till Tyskland för att inför kanslern utveckla Richelieus önskemål, som dock ingalunda mötte obetingadt bifall. Kanslern inbjöd fransmännen i första hand till militärisk samverkan mot den förut omtalade spanska hären; sedan denna oskadliggjorts, skulle hertigen af Lothringen lätt kunna tvingas till eftergift. Ännu mindre anklang väckte de franska förslagen hos de i Frankfurt församlade tyska ständerna, och Frankrike måste sålunda på egen hand fortsätta sin aktion mot Lothringen; denna kröntes för öfrigt snart med framgång, i det att hertigen i sept. 1633 uppgaf Nancy och tillsvidare kapitulerade inför de franska anspråken.

Den växlande situationen i Lothringen hade i sin mån återverkat på de öfriga sväfvande frågorna i förhållandet mellan Sverige och Frankrike och mellan Frankrike och Sveriges allierade. På konventet i Frankfurt (juli—sept. 1633) genomfördes å ena sidan de tyska ständernas accession till det svensk-franska förbundet, hvarigenom de ställde sina eventuella fredsförhandlingar också under Frankrikes kontroll, å andra sidan tillbakavisades Richelieus förnyade klagomål öfver katolikernas behandling i Syd-Tyskland.

Segslitnare blefvo förhandlingarna rörande Triers neutralitet och den philippburgska frågan; bakom den rättsliga diskussionen skönjer man tydligt den afgörande politiska synpunkten: hvarken Oxenstierna eller de tyska ständerna ville numera gifva Frankrike fast fot vid denna viktiga Rhenöfvergång, och inför den oafgjorda situationen i Lothringen och det spanska hotet ville Richelieu icke för tillfället urgera sitt kraf. Förf. kunde i detta sammanhang hafva omnämnt det betecknande faktum, att Richelieu *omedelbart* efter sin triumf i den lothringska frågan, ännu under sitt uppehåll i Nancy, återupptog krafvet på Philippsburg och sökte förmå Heppe att åtaga sig en kommission i detta ärende; denne afböjde dock under hänvisning till den redan aftalade beskickning, som de tyska ständerna skulle från Frankfurt affärda till Paris.[1]

Denna beskickning, som anförtroddes åt de båda tyskarna J. Löffler och Ph. Streuff,[2] skulle närmast afhämta den franske konungens ratifikation på accessionsfördraget, men det förutsågs, att de i Frankfurt dryftade tvistefrågorna skulle gifva anledning till ytterligare diskussioner. Kanslern och de förbundna ständerna häfdade alltjämt sin självständiga pröfningsrätt gent emot Frankrikes anspråk, och hvarken i fråga om Philippsburg eller rörande den katolska kyrkans ställning i Syd-Tyskland hade sändebuden fullmakt till några eftergifter. Richelieus energiska påtryckningar förmådde dem dock att påtaga sig ansvaret af ett visst tillmötesgående i kyrkofrågan; den dithörande artikelns nya formulering innebar i självfva verket accessionsfördragets upprifvande i denna punkt, och i öfriga sväfvande frågor voro ståndpunkterna alltjämt oförmedlade. Under förhandlingarnas gång framträdde för öfrigt en tydlig sträfvan från fransk sida att väcka eller underblåsa de tyska ständernas misstro mot Oxenstierna, förbereda deras emancipation från Sveriges ledning och locka dem in under Frankrikes protektion; de antydda tvistefrågorna lågo dock i vägen för ett verkligt närmande.

Den philippsburgska frågan kom i ett nytt läge, sedan fästningen fallit i de belägrande svenskarnas händer (jan. 1634), och hela den politiska situationen i Rhenlanden förändrades, då Gustaf Horn i det följande lyckades utmanövrera fienden ur Elsass. Fransmännen begagnade tillfället att utvidga sina besittningar på det sönderfallande habsburgska väldets bekostnad, och den rivalitet mellan Sverige och Frankrike, som därvid tog sig nytt uttryck, gaf sedan början af år 1634 öfver hufvud sin prägel åt Richelieus intrigerande politik. Oxenstiernas auktoritet skulle undergräfvas icke blott bland Tysklands protestanter, utan helst också bland hans egna diplomatiska agenter; Frankrikes sträfvan att skapa sig ett klientel bland

---

[1] Heppe t. Oxenstierna, Nancy 20/30 sept. 1633. Or.

[2] Den är skildrad redan af Fagniez pågrundval af sändebudens otryckta, till ständerna ställda slutrelation, men förf. har vid sidan däraf användt Heppes bref. — Löffler var enligt Hurter, Gesch. Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern, 11 (Schaffhausen 1864) s. 8 väl bekant »als Haupttriebrad antikaiserlicher Bestrebungen».

Tysklands ständer skulle fullföljas utan hänsyn till Sveriges intressen. På sin beskickning till Nord-Tysklands furstar och till det i utsikt ställda nya konventet i Frankrike fick Feuquières ditåt syftande direktiv; i första hand vände han sig till det hessiska hofvet. Förf. behandlar denna episod helt knapphändigt på grundval af Fagniez' och Rommels uppgifter; han hade kunnat afvinna dess större intresse och precisera sin framställning genom att begagna den svenska residenten i Hessen H. Wolfs bref till Axel Oxenstierna. Af dessa framgår till fyllest, att man från svensk sida icke overksamt åsåg Frankrikes intriger i Kassel; kanslerns ombud, som öfver hufvud gällde för franskfientlig, motarbetade ifrigt Feuquières inviter och varnade för hvarje söndring från det under Sveriges ledning stående förbundet.[1] Han kunde i hvarje fall icke förhindra, att landtgrefven utnämndes till generallöjtnant vid en blifvande fransk här i Tyskland och därvid i förskott mottog ett års sold; dock gjordes därvid det förbehåll, att detta nya engagement icke skulle göra intrång på hans förpliktelser till Sverige och dess allierade.[2]

På det nya konventet i Frankfurt (mars—3 sept. 1634) stod frågan om Philippsburg i förgrunden; den fortsatta diskussionen om rättsståndspunkterna betydde därvid föga vid sidan af hänsynen till det förändrade militäriskt-politiska läget. Det var icke blott den reorganiserade wallensteinska hären, som hotade Sveriges maktställning i Syd-Tyskland; äfven en spansk armé stod färdig att genom alppassen tåga upp till Rhendalen, och Frankrike och Sverige liksom de förbundna tyska staterna hade därför all anledning att förlika sina anspråk eller åtminstone uppskjuta sina tvister. Ständernas accession till den svensk-franska alliansen blef i själfva verket nu (juni 1634) definitiv; Oxenstierna ställde sig under situationens tryck mindre afvisande i den philippsburgska frågan, och äfven ständerna gåfvo till sist sitt bifall till en uppgörelse, som dock betecknade en kompromiss mellan de båda parternas tidigare stånd-

---

[1] H. Wolf t. Ax. Oxenstierna, Fulda 23 jan. 1634 Or. Oxenst. saml. »Was sie mir nun sein, Feuquières, wegen eröffnet, das finden Ew. Exc. in beigefügtem begriff n:o 2. Der Vice Cantzler und Antrechtus, weil der Vice Statthalter noch zu bette ligt, waren wie Nicodemus als es finster war selbst bei mir. Ich communicirte ihnen darauf mein ganzes I. F. G. über viel puncten zugesteltes einfeltige bedenken, bate sie, die konigliche alliance, die geheimbte instruction mit denen zu Frankfurt uf einen halben bogen verglichenen und subscribirten puncten sodan den Fürstl. Landgrafischen revers uffzusuchen, solchen neben der Haylbrunnischen alliance in allem vor augen zu haben und dahin zu sehen, das weder von nahem noch von fernem, weder directo noch per indirectum darwieder gehandelt, sondern alles in acht genommen und den Franzosen, welcher nurt in das haus zu horchen und uns auszufischen abgefertigt were, wohl wahren wolten. In specie zeigte ich ihnen, dass von nahem ansehen diese werbung alle gut schiene; es were aber nurt das A, wie sie sich wahren solten, das I. F. G. sich zu gefahr das B und die übrige buchstaben nicht dan auch sagen und ihrer eigenen donation præjudicirn müsten.»

[2] Dens. t. dens., Kassel 27 och 29 jan. 1634. Or. *ib.*

punkter. Genom fördraget af 16 aug. 1634 inrymdes den omstridda fästningen åt franska trupper, som dock skulle utgöra endast garnisonens ena hälft; tyska förbundstrupper skulle bilda den andra, och en af den franske konungen utsedd tysk furste skulle vara guvernör. Förutsättningen hade för öfrigt hela tiden varit, att Frankrikes besittningsrätt skulle gälla intill den blifvande freden, men i traktaten fastställdes dock ett (af förf. ej omnämndt) inskränkande villkor: besittningsrätten skulle i hvarje fall upphöra vid konung Ludvigs dödliga frånfälle. — Det något vaga i förf:s terminologi på denna punkt skulle för öfrigt hafva bortfallit, om han i enlighet med ett sedan stadgadt språkbruk betecknat den fastställda ordningen såsom en *sekvester*,[1] fullkomligt jämförlig med den från Sveriges historia väl kända Stettinska sekvestern af år 1713. Man synes mig öfver hufvud vinna en gifvande synpunkt på Frankrikes tyska politik under dessa år, om man jämför dem med Preussens politik i det stora nordiska krigets senare skede. Det är i båda fallen ett sönderfallande välde (Sveriges kring Östersjön, Habsburgarnes vid Rhen), som väcker en grannes expansionslusta, och i bägge fallen är denne angelägen att vinna sitt mål utan att åtaga sig krigsrisk. Sekvesterpolitiken innebär en dylik utväg, och man inbillar sig i början, att man endast genom några penndrag skall komma i besittning af de åtrådda områdena. Då emellertid dessas faktiska herrar (Meijerfeld i Stettin, Bamberger i Philippsburg) icke utan vidare rymma fältet, skyr man visserligen alljämt krigsrisk för egen del, men öfvertalar en annan intresserad part (i det ena fallet de nordiska allierade, i det andra Sverige) att eröfra landet för den oegennyttige sekvestratorns räkning. Denna mellankommande part kan med skäl göra anspråk på vederlag, och detta leder till besvärliga förhandlingar; frågan löses till sist genom en kompromiss: sekvestern anförtros icke åt Preussen eller Frankrike ensamt, utan andra neutrala trupper (Holstein-Gottorps, det evangeliska förbundets) kallas att deltaga i densamma.

Det visade sig alltjämt omöjligt att förmå Frankrike till öppet ingripande i kriget, och dock måste ett sådant från svensk synpunkt framstå som en allt mer trängande nödvändighet, i samma mån som det blef klart, att de tyska bundsförvanterna endast med ordrika omsvep svarade på de svenska hjälpkrafven. I en sådan situation framställde kanslern till den franska diplomatin sitt förslag, att Sverige skulle till Frankrike öfverlåta alla sina besittningar i Tyskland sydost om Elbe — men därmed också ansvaret för deras försvar; själf skulle det därigenom kunna konsolidera sin maktställning i nordöstra Tyskland och bland annat utöfva ett verksamt hot mot den opålitlige kurfursten af Sachsen. Förf. anser detta projekt fullt allvarligt menadt och låter det bära vittne om »kanslerns blick för

[1] De använda franska termerna »dépôt» eller »garde» (lat. custodia) motsvara detta språkbruk. På tyska möter vanligen det mer neutrala »Einräumung». Att icke termen »sekvester» användes, beror måhända därpå att tyskt land enligt teorin borde sekvesteras endast på tyska händer.

politikens realiteter»; han hade kanske bort anföra Rommels afvikande åsikt;[1] att det visserligen var ett symptom af Oxenstiernas misstroende mot hertig Bernhard och af en begynnande ny politisk orientering, men dock snarare en sondering än ett allvarligt menadt erbjudande. I hvarje fall afböjde Richelieu alltjämt hvarje krigsrisk och sökte i stället förmå svenskarna att fortfarande göra eröfringar i Rhentrakten för Frankrikes räkning; vid detta fullföljande af sin sekvesterpolitik hade han blicken närmast fäst på Breisach.[2] Men i aug. 1634 inföll redan katastrofen vid Nördlingen, hvilken enligt förf. i sista hand kan ledas tillbaka till »det Heilbronnska förbundets inre upplösning och de nordtyska staternas likgiltighet för samverkan med Sverige». Därmed upphörde tillsvidare både Frankrikes och de sydtyska staternas försök att utnyttja Sveriges militäriska maktställning till sin fördel, och de stodo i en farlig situation hänvisade till sina egna, dittills så snålt använda resurser.

Förf:s ingående beskrifning af dessa händelser förtjänar kanske på en punkt att kompletteras; han har nämligen ansett den lothringska frågan vara utan intresse för sitt ämne, sedan han följt den till Frankrikes afgörande triumf i början af 1634. Man kan på det hela instämma i hans uttalande, att denna fråga sedan dess icke spelade någon roll i de svensk-franska förbindelserna, men det kunde dock förtjäna omnämnas, att den franska konungen först i juli 1634 fick den lothringska fästningen La Mothe i sitt våld och att hans militäriska aktion på detta håll sålunda var afslutad först kort före slaget vid Nördlingen. Denna episod är för öfrigt bekant bland annat därigenom att fransmännen samtidigt fingo den lothringske hertigens arkiv i sina händer — ett fynd som de icke försummade att göra sig till nytta; från svensk synpunkt får den ett visst intresse därigenom, att fästningens eröfring var en af den ur vår egen krigshistoria väl kände Hebrons bedrifter och att den bevittnades af en resande svensk, Bengt Skytte, som i ett bref meddelar både åtskilligt om denna händelse och hvad han hört om Frankrikes allmänna politik.[3]

I sitt sista kapitel lämnar förf. en framställning af Oxenstiernas och de tyska ständernas nya beskickning till Paris på hösten 1634 (äfven denna gång anförtrodd åt Löffler och Streuff); den afsåg naturligtvis att påkalla Frankrikes hjälp mot de triumferande habsburgarne, och den innebar stora, af nöden dikterade eftergifter åt

[1] Geschichte von Hessen, VIII (Kassel 1843), s. 329.

[2] Jfr citatet i nästa not.

[3] Bengt Skytte t. Peter Smaltz, La Mothe 20 juli 1634 (or., Smaltz' saml.) »... Hebron sadhe migh, att Hertigen af Veymar stoge i tractat att gijfva sigh under Fransösk protection, så och monga andre. Der Cantzlären nekar dem att belägra Brysack, så göra the thet inthe, ändoch the alle mest thet åstunda. Man moste inthe så låta skräma sigh som Lothringen, Savoyen och andra, them Fransöserna medh theras nampn och godha ordh upätidt hafve.» — Om La Mothes intagande se H. Derichsweiler, Geschichte Lothringens, II (Wiesbaden 1901) s. 145.

Richelieus maskerade expansionspolitik. Breisach och alla svenska besittningar i Elsass erbjödos numera som vederlag, om ock alltjämt under formen af en med fredsslutet upphörande sekvester. Men innan ännu det diplomatiska köpslåendet hunnit inledas i Paris, hade under situationens tryck de svenska myndigheterna i Elsass på eget ansvar afslutit en sekvestertraktat med fransmännen, och denna hade genast gått i verkställighet; endast Sveriges dyrbaraste pant, Benfeld, förblef i dess händer. Under sådana förhållanden hade Richelieu i de följande förhandlingarna alla trumf på hand, och Sveriges intressen maldes sönder mellan de båda öfriga parternas; Löffler och Streuff gingo vida utöfver sina fullmakter och emanciperade sig fullständigt från kanslerns ledning. Det till sist (nov. 1634) afslutna fördraget bar till fyllest vittnesbörd om Sveriges tillfälliga vanmakt, dess tyska bundsförvanters betryck och Frankrikes diplomatiska maktställning. Icke Sverige ensamt, utan Sverige och de förbundna framträdde här såsom ena fördragsslutande part, och redan däri låg för Sveriges del en af Richelieu sedan gammalt önskad degradering. Den franske konungen skulle blifva representerad i de förbundnas rådsförsamling och försäkrade sig om ledningen af de militäriska operationerna, för det fall att han vid de förbundnes sida komme att deltaga i kriget. Men detta förblef en oviss utsikt, ty konungen ställde som villkor, att bland annat Sachsen skulle gå in på gemensamma fredsunderhandlingar, och intet var vissare än att en separat uppgörelse mellan kurfursten och kejsaren stod för dörren. Konungen blef sålunda ovillkorligen förpliktad endast till finansiellt understöd, och hans militäriska hjälp skulle i hvarje fall köpas med Elsass' (inkl. Benfelds) fullständiga sekvestrering. För öfrigt genomdrefvos de franska krafven i fråga om de katolska furstarnas neutralitet och de katolska andligas ställning under protestantisk öfverhet. — Ett dylikt fördrag kunde väl i dåvarande situation vinna ratifikation af flertalet bland de ånyo (nov.—dec. 1634) i Worms församlade tyska ständerna, men Oxenstierna vägrade sitt bifall och lät Löffler känna tyngden af sin onåd. Det tidigare svensk-franska förbundet betraktades emellertid numera som upplöst, och Sverige hade därmed i hvarje fall fått möjlighet att utan hänsyn till Frankrike öfverväga frågan, om det icke för egen del borde söka en hederlig fred. Därhän skulle Richelieu dock icke låta det komma, och det är bekant, att förbundet mellan de båda kronorna i det följande återknöts — definitivt dock först år 1638.

I en bilaga till sin afhandling upptager förf. till diskussion det redan af L. Weibull[1] omnämnda fragmentariska fördragsutkast »Capita secretioris foederis», som denne tror sig kunna hänföra till ett tidigt stadium af förhandlingarna 1629—31. Förf. uppvisar det godtyckliga i detta antagande och gör det genom sin bevisföring troligt,

[1] De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631. Lund 1899.

att detta aktstycke i stället bör inpassas i de svensk-franska förhandlingarna från början af år 1632.

I den kritiska detaljforskningen har förf. öfver hufvud vunnit många nya resultat, men han har också genomgående sträfvat att nå fram till händelsernas på djupet liggande sammanhang. Han har på ett i det hela lyckligt sätt förstått att skildra det diplomatiska spelet i dess växelverkan med krigets skiften. Hans arbete gör intryck af samvetsgrannhet och pålitlighet;[1] stilen är klar och nykter. Att framställningen icke alltid är lätt öfverskådlig, beror i hvarje fall delvis på de många jämnlöpande förhandlingar, hvilkas trassliga härfva det gällt att utreda; men månne icke systemet med marginalrubriker här hade varit på sin plats?

[1] *En* liten reservation måste här göras: vid citerandet af otryckta, i tyskt språk föreliggande källor har noggrannheten här och där svikit; sid. 91, 126—27 äro sålunda en del korrektioner att göra. Förf. har f. ö. ingen fast princip vid de tyska språkformernas återgifvande.

H. Almquist.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Bonniers Månadshäften. 1912, April. Th. Fevrell, Några ord om vårt sjöförsvar och dess inflytande på vår historia. Med 14 illustr.

Karolinska förbundets årsbok 1911 (tr. 1912). C. Bennedich, Karl XII:s krigföring 1707—1709 och krigsskådeplatsens natur och kultur. 1. Med 4 kartor. — Tvenne bref från Olof Hermelin och Casten Feif, skrifna under fälttåget 1707—1708. Med. af H. E. Uddgren. — Ur Carl Gustaf Creutz' papper. Från Karl XII:s fältläger. Med. af N. Herlitz. Med 1 illustr. — N. Iorga, En grekisk krönika om Karl XII:s vistelse i Bender (Afenduli). Öfversättning. — H. Almquist, Görtz' resa till Orienten år 1714. — Några bref från Casten Feif till Christopher Polhem, meddelade af S. E. Bring. Med 1 portr. — St. Bonnesen, Om Hallands folkmängd under Karl XII:s regering. — M. Schürer v. Waldheim, Ett obeaktadt porträtt af Karl XII. Med 1 portr. o. 1 pl. — G. Carlqnist, »The history of the wars of Charles XII». Ett bidrag till den äldre Karl XII:s historiografien. — F. Rydeberg, Meddelanden rörande svensk krigshistoria ur kejserliga ryska krigshistoriska sällskapets tidskrift. Med 1 portr. — S. E. Bring, Karl XII:s bibliografi för åren 1901—1910.

Lunds stifts julbok 1911. L. Tynell, St. Peters nunnekloster i Lund och dess kyrka. Med 4 illustr. — A. Lysander, Claus Mortensen, Malmö reformator. Med 7 illustr.

Militär Nyheter 1911, N:o 1—4, 18, 19, 21, 22. 1912, 1. När svenskarna sista gången voro med. Med flera illustr. — **10.** L. G. Tidander, Striderna vid Vittsjö och Kölleryds hed 1612. — **15.** L. G. T[idander], Döbeln såsom chef för Norra Skånska infanteriregementet. — **16.** L. G. T[idander], Döbeln såsom chef för Norra Skånska infanteriregementet. — **20.** L. G. T[idander], När beväringsinrättningen infördes i Sverige. Ett betydelsefullt 100-årsminne.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af K. Wåhlin. **1912, H. 4.** I. Hult, Johan Baner. Med 14 illustr.

Personhistorisk Tidskrift 1911 (tr. 1912). **Årg. 13: H. 4.** N. Sjöberg, Några porträtt ur västgötasamlingar. — H. Almquist, Från Erik XIV:s sista regeringsår. — C. Sjöström, Om svensk-danska släkten Scharling. — O. B[ergström], Personregister till V. Millqvist, Svenska riksdagens borgarstånd. — **14: H. 1.** N. Beckman, Tre konungaätter

och deras jordegendomar i Sverige. — H. Almquist, Karl IX och Petrus Petrosa. En gammal tradition i ny belysning. — H. Fröding, Göteborgssläkter från 1600-talet. 1. von Ackern. — A. Lewenhaupt, Våra yngsta stadsvapen. Med 4 pl. — Personhistorisk litteratur.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-sällskapet. H. 141. Hj. Lindroth, J. Th. Bureus, den svenska grammatikens fader. H. 2. (Slut.) — **142.** K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H. 24. — **Svenska Fornskrift-sällskapets allmänna årsmöte 1912. Bilaga.** Ett fragment af Upplandslagens ärfdabalk från förra hälften af 1300-talet. Efter fyra pergamentsblad funna i Kammararkivet. Utg. af R. Geete. Med faksimil i ljustryck.

Svensk Intendentur-Tidskrift. 1911, N:o 11 o. 12. C. W. Schoug, Studie öfver underhållets ordnande å svensk sida under kriget å västra gränsen 1808 med särskild hänsyn till dess inverkan på operationerna. Med 1 karta.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1912. J. Åkerlund, Våra gamla allmogehem. Med 25 illustr. — S. Lampa, Om svensk bygdeforskning. — A. Kuylenstierna, Kimstad socken i Östergötland. Med 11 illustr. — V. Samuelsson, I hjärtat af Järnbäraland. Med 16 illustr. — M. Rieck-Müller, Sundsvall. En kultur- och tidsskildring. Med 19 illustr. — G. Nordensvan, Åre kyrka. Ett par anteckningar. Med 4 illustr.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia **Bd 3: H. 4.** E. Jörgensen, Meddelelse om et Psalterium som fordum var i norsk Eje. — E. Jörgensen, Om nogle middelalderlige Forfattere, der nævnes som hjemmehörende i »Dacia». — F. Jónsson, Jomsvikingerne. — A. Linvald, [En redogörelse för de viktigaste svenska arbeten, som under de senaste åren utkommit rörande Karl XII:s historia.]

Vejle Amts Aarböger 1911. Halvb. 1. J. J. Ravn, Tre Mænd i Holmans Herred under Svenskekrigen.

Baltische Monatsschrift. 1912, April. Die Schlacht bei Stuhm und die Familie Scott-Pistolekors. Von H—rn.

Finska Kyrkohistoriska Samfundets protokoll och meddelanden. 9. 1908—09 (tr. 1910). H. Lundström, En epokgörande kyrklig och akademisk fejd under 1600-talet. Föredrag vid Finska Kyrkohistoriska Samfundets årsmöte den 19 januari 1909. — E. G. Palmén, Pappissäädyn valtiollinen toiminta vapaudenaikana. Esitelma Suomen Kukkohistoriallisen Seuran vuosikokauksessa 19 p. tammik. 1909, pitänyt. [Prästerskapets växande politiska inflytande under frihetstiden. Föredrag vid Finska Kyrkohistoriska Samfundets årsmöte den 19 januari 1909.]

Altpreussische Monatsschrift. 1912, H. 2. G. Sommerfeldt, Aus der Korrespondenz der drei Städte Königsberg während des Schwedenjahres 1656. T. 2.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1912, H. 1.** G. Caro, Zur lokalen Verfassungsgeschichte. — O. Herrmann, Der Feldzugsplan Friedrichs des Grossen für das Jahr 1758. — R. Fester, Neue Beiträge zur Geschichte der Hohenzollernschen Thronkandidatur in Spanien. 1. — Kleine Mitteilung. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 1.** Nachrichten

und Notizen. — Preisaufgaben. — Kommissionen. — Personalien. — Todesfälle. — **H. 2.** A. Brackmann, Heinrich IV und der Fürstentag zu Tribur. — K. Schaube, Noch einmal zur Bedeutung von hansa. — R. Fester, Neue Beiträge zur Geschichte der Hohenzollernschen Thronkandidatur in Spanien. 2. — Kleine Mitteilung. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — Erwiderungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3 Folge. Bd 12: H. 1.** R. v. Scala, Die Anfänge geschichtlichen Lebens in Italien. — J. Haller, Die Karolinger und das Papsttum. — M. Lenz, Freiheit und Macht im Lichte der Entwicklung der Universität Berlin. — Miszelle. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. J. Krebs, Aus dem Leben des Kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior v. Hatzfeldt, anm. af K. Jacob). — **H. 2.** Fr. Kern, Die mittelalterliche Deutsche in französischer Ansicht. — A. O. Meyer, Der Toleranzgedanke im England der Stuarts. — U. Kantorowicz, Volksgeist und historische Rechtsschule. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **H. 3.** H. Niese, Zur Geschichte des geistigen Lebens am Hofe Kaiser Friedrichs II. — O. Hötzsch, Adel und Lehnswesen in Russland und Polen und ihr Verhältnis zur deutschen Entwicklung. — A. Rapp, Uhland in der Politik. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Preussische Jahrbücher. Herausg v. H. Delbrück. **1912, Juni.** P. Fahlbeck, Russland und Skandinavien.

Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte, Supplementheft 18. A. Naegele, Abt Benedikt Rauh von Wiblingen. Feldpropst der kaiserliche bayrischen Armee im dreissigjährigen Kriege. Urkundliche Beiträge zur Geschichte der deutschen Militärkuratie und des Benediktinerordens in Schwaben. Mit vier Abbildungen.

Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung 1911. H. 40. Roder, Tagebuch über die Belagerung der Reichstadt Überlingen durch die Schweden vom 24. April bis zum 16. Mai 1634.

Tübinger Studien für Schwäbische und Deutsche Rechtsgeschichte. Herausgegeben von F. Thudichum. **Bd 3: H. 1.** Fr. Holtze, Geschichte der Mark Brandenburg. (Handlar bl. a. äfven om svenskarnas härjningar och plundringar i Brandenburg.)

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. 1912, 1/2. Hoffmann, Aus den Schreckensjahren des Lemberger Amts nach der Nördlinger Schlacht.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. 1912, H. 2. A. Krieger, Feiern bei der Nachricht vom Tode Gustav Adolfs.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1912, January.** W. H. Stevenson, Yorkshire Surveys and other eleventh-century documents in the York Gospels. — F. H. M. Parker, The forest laws and the death of William Rufus. — L. B. Dibben, Chancellor and keeper of the seal under Henry III. — J. F. Chance, The treaty of Charlottenburg. — C. K. Webster, Castlereagh and the Spanish colonies, 1815—1818. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — **April.** G. J. Turner, William the Con-

queror's march to London in 1066. — C. G. Crump and C. Johnson, The powers of justices of the peace. — W. Foster, An English settlement in Madagascar in 1645—46. — E. J. Carlyle, Clarendon and the privy council, 1660—67. — W. F. Reddaway, Struensee and the fall of Bernstorff. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

The Scottish Historical Review. 1911, October. G. A. Sinclair, Scotsmen serving the Swede. Med 3 portr.

Revue d'histoire diplomatique. 1912, 1. Bureau de la Société. — Conseil d'administration. — Liste des membres. — Recueils périodiques avec lesquels la revue échange des publications. — G. Constant, Le mariage de Marie Tudor avec Philippe II. — P. Rain, Alexandre Ier et la Pologne (1815—1875). — Comte de Forbin, Première mission de Toussaint de Forbin (1674—1677). — Documents originaux. — Le marquis du Barral et le comte P. Durrieux, Deux témoignages contemporains sur le retour de l'ile d'Elbe. — Comptes rendus. — **2.** Comte de Forbin, Première mission de Toussaint de Forbin en Pologne (1674—1677). (Suite.) — G. Gallavresi, Deux amis des »Lumières françaises» au dix-huitième siècle. — A. de Pitteurs, L'Europe et son influence mondiale au début du vingtième siècle. — G. Constant, Le mariage de Marie Tudor et de Philippe II. (Fin.) — Vicomte de Guichen, Vienne en 1811. — L. de Contenson, Une lettre du Père gardien de Jérusalem en 1542. — L. de Laigue, La mission à Bruxelles du Mari de »conscience» de la duchesse de Chevreuse. — Compte rendus.

Revue Historique. 1912, Janvier—Février. I. Lubimenko, Les marchands anglais en Russie au 16e siècle. — L. Romier, La crise gallicane de 1551; suite et fin. — P. Devinat, Le mouvement constitutionnel en Prusse de 1840 à 1847; Frédéric Guillaume IV et les diètes provinciales; 3e partie. — H. Hauser, Les Acta tumultuum gallicanorum; suite et fin. — P. Raphael, Trois lettres inédites de Jules Ferry. — Bulletin historique: Histoire de France. Époque contemporaine, par E. Driault. — Histoire de la Grande-Bretagne, par Ch. Bemont. — Histoire de Russie. Publications de l'année 1910, par G. Gautier. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Mars—Avril.** P. Devinat, Le mouvement constitutionnel en Prusse de 1840 à 1847: Frédéric-Guillaume IV et les diètes provinciales. (Suite et fin.) — F. Ch. Roux, La Russie, la France et la question d'Orient après la guerre de Crimée. — P. Fredericq, Les récents historiens catholiques de l'inquisition en France. — L. Bataillon, Les luttes notariales dans les pays de coutumes du 13e au 15e siècle — Bulletin historique: Histoire de France. Époque moderne, par H. Hauser. — Histoire d'Italie. Moyen âge, par R. Poupardin. — Histoire de l'art, par L. Hourticq. — Comptes-rendus critiques (bl. a. H. Klaeber, Marschall Bernadotte, anm. af P. Bondois). — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Mai—Juin.** Ch. Bemont et Ch. Pfister, Gabriel Monod. — R. Reuss, La constitution civile du clergé et le directoire du département du Bas-Rhin (juillet 1791—juillet 1792), d'après des documents en partie inédits: 1re partie. — E. Dejean, La duchesse de Berry et le comité carliste de La Haye (juin-novembre 1832): 1re partie. — Ch. Bemont, Les révolutions d'Angleterre en 1553 et 1554, racontées par un fourrier de l'empereur Charles-Quint. — Bulletin historique: Histoire de France. Fin du moyen âge (1328—1498), par Ch. Petit-Dutaillis. — Histoire de l'Église. Moyen âge, par E. Jordan. — Histoire d'Allemagne. De 1648 à nos jours, par P. Darmstaedter. — Histoire de Hongrie, par I. Kont. — Comptes-rendus critiques. — Notes

bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

La Revue de Paris. 1912, 1er Juin. O. G. v. Heidenstam, Fersen et Marie-Antoinette.

Archivio della R. Società Romana di Storia Patria 1910. Vol. 33. Fasc., 1—2. P. Negri, Una lettera inedita del padre Malines sulla conversione di Cristina di Svezia.

Öfversikter och granskningar.

Studier i Frihetstidens nationalekonomiska litteratur. Idéer och strömningar 1718—1740. Akad. afh. Af GEORG SCHAUMAN. Helsingfors (äfven utg. såsom: Bidrag till kännedomen af Finlands natur och folk, H. 73, N:o 1). Finska Litteratursällskapets Tryckeri 1910. VIII + 173 ss.

De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige sådana de framträda i litteraturen. I. 1718—1765. Akad. afh. Af KARL PETANDER. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1912. XIV + 285 ss.

Det är rätt öfverraskande att finna vår magra litteratur i ekonomisk historia under loppet af halftannat år tillökad med två afhandlingar öfver till stor del samma ämne. Och förhållandet är desto mera anmärkningsvärdt, som just detta ämne redan förut hör till de fåtaliga gröna fläckarna inom det stora området. Alltsedan J. W. Arnbergs bekanta »Anteckningar om Frihetstidens politiska ekonomi»[1] har Frihetstidens ekonomiska litteratur i stort sedt varit känd, medan hvarken den föregående eller den efterföljande tidens litteratur varit föremål för någon sammanhängande framställning; och för vår ekonomiska utveckling i trängre mening saknas som bekant tills dato t. o. m. förarbetena till största delen. Emellertid är det ju ej något ovanligt fenomen, att monografierna komma först sedan en mera syntetisk framställning brutit vägen och skapat en ram; och det är icke omöjligt, att detta måste bli ordningen äfven inom vår ekonomiska historia. Det skall också genast sägas, att den nya skörden i det nu föreliggande fallet visat sig betydligt rikare än man kunde haft skäl att vänta.

De två afhandlingarna äro också sins emellan hvarandra mycket olika. Hvad först bibliotekarien Schaumans bok beträffar, är den synnerligen elegant och ledigt skrifven — ibland dock något för nära gränsen af det journalistiska — och förtjänar allt erkännande för sin bibliografiska teknik och kännedom om den moderna både teoretiska och ekonomiskt historiska litteraturen. Såsom den utmärkte detaljforskare d:r S. visat sig vara, framför allt genom

[1] Uppsala 1868.

sitt magnum opus, »Biografiska undersökningar om Anders Chydenius», lyckas han rätta åtskilliga fel i den hittillsvarande litteraturen och har själf, såvidt jag kunnat finna, i allmänhet undgått misstag i sakuppgifter. Närmast som undantag för att bekräfta denna regel må nämnas, att han förbisett en hos Cederschjöld[1] tryckt, intressant skrift af Polhem, »Förslag huru mynttecknen skulle kunna brukas, utan landets skada»; att han (sid. 63) tror namnet »bullionister» på de äldre engelska merkantilisterna (såsom fiender till export af myntmetall) vara modernt, ehuru det är en samtida benämning; och att den hos oss under Frihetstiden ganska flitigt citerade skriften »Les Intérêts de l'Angleterre mal entendus» enligt hans egen källa (sid. 107) ej såsom han uppger är en öfversättning från engelska utan tvärtom ett franskt original.

D:r Schauman säger själf i förordet, att han åsyftat att sätta den ekonomiska litteraturen i ett allmänt litteraturhistoriskt sammanhang; och hans förutsättningar i detta hänseende ha äfven gjort det möjligt för honom att väl utreda den utländska litteraturens inflytande på den svenska. Särskildt erkännande förtjänar hans framhållande (sid. 45) af att den engelska litteraturens obestridliga inflytande under första hälften af Frihetstiden till stor del var indirekt, d. v. s. gick öfver Frankrike, hvilket man visserligen kunde ha tagit för gifvet — därför att ju hela den litterära bildningen var fransk — men som förbises t. ex. af d:r Petander i hans afhandling. Man finner det af den utsträckning, hvari engelska arbeten citeras på franska (se t. ex. hos Petander själf s. 131), och d:r S. visar goda skäl för att Carl Carleson i sin tidskrift »Sedolärande Mercurius» användt själfva »Spectator» och »Tatler» på franska.

Med erkännande åt dessa goda resultat kan man dock ej säga, att metoden som helhet varit lycklig. Framställningen förlorar nämligen genom den sin ledande tråd, som väl måste vara de ekonomiska idéernas utveckling, och kapitlen följa efter hvarandra utan organiskt sammanhang.

Det som framför allt minskat värdet af d:r Schaumans afhandling är dock ämnets och ej behandlingens fel. Kort uttryckt — Frihetstidens ekonomiska litteratur före 1740 räcker ej till för en afhandling på 170 sidor. Hvad Arnberg en gång behandlat är för denna period ganska mattligt, och hvad efterskörden gifvit för *dessa* två artionden kunde till större delen saklöst ha lämnats åt glömskan. Hur torftigt materialet varit, framgår redan däraf, att två af de sju kapitlen i föreliggande afhandling helt och hållet ägnats at öfversättningar; och därvid refereras utförligt så allbekanta arbeten som Bacons Essays och Lockes Treatise of Government — det senare är ju ej ens nationalekonomiskt — ehuru förf. själf säger, att han ej funnit några spår af Bacons inflytande på de ekonomiska idéerna hos oss.

[1] Riksdagen i Stockholm år 1719, I (Sthlm 1825), sid. 7 ff.

Slutligen kan man icke återhålla vissa invändningar mot d:r Schaumans historiska metod. Han fastslår t. ex. uttryckligen som princip, att de olika författarnas åsikter blott återspegla deras privatintresse; »på det ekonomiska området är det . . . . . i regeln intet annat (sic) än enskilda intressen af större eller mindre omfattning, som drifva sitt spel också i fråga om teorierna» (sid. 157). Detta säges med anledning af Carl Carlesons verksamhet, som utan synligt bevis förklaras åsyfta »att finna teorier som öfverensstämde med . . . rent logiskt med hvarandra stridiga kapitalistiska intressen» (sid. 156). Det talas därför om »Carlesons 'patriotiska' affärsmoral» (sid 151), och vid hans försvar för Ostindiska kompaniets monopol utropar förf. (sid 149): »Hvilken präktig sofistik!» — ehuru resonemanget ej innehåller annat än tidens vanliga argument för dylika privilegier i alla länder. Ännu hårdare få öfriga, förf. osympatiska skribenter (Salander, Hamrén, Duhre) schavottera. Denna ej just nya teori om de ekonomiska privatintressenas allt behärskande betydelse kan man utan svårighet ge rätt så till vida, att franvaro af privatekonomiska motiv för de teoretiska standpunkterna ej får presumeras. Men lika litet får deras tillvaro presumeras, och genom att göra detta har förf. begagnat en föga tillfredsställande historisk metod. Emellertid blir man på visst sätt ännu mera betänksam vid den inkonsekvens, hvarmed principen tillämpas, i det att förf. finner dåliga motiv hos misshagliga föremål men ädla motiv hos dem, hvilkas åsikter han gillar. Polhem behärskas t. ex. enligt honom af »ett äkta och vackert fosterländskt patos», och Salvius höljer sig med »ovansklig ära», detta ehuru båda voro starkt personligen engagerade i järnhandteringen, hvars intressen de förfäkta emot manufakturintresset. Men omdömet utfaller, som man ser, nästan väl olika, då åsikterna ha förf:s sympatier.

Ej heller bokens själfva kärna, framställningen af de ekonomiska åskådningarna, kan anses fullt hålla måttet från den historiska kritikens synpunkt. Förf. måste nämligen sägas ha alltför lätt att sätta vår tids och framför allt sin egen tankegång i stället för de behandlade författarnas — en stark men också proportionsvis farlig frestelse.

Särskildt gäller denna anmärkning behandlingen af Bacons Essays, ehuru äfven framställningen af t. ex. Swedenborg och Polhem lägger in för mycket i deras ganska enkla ord. Det är dock allvarligare med Bacon. Hans berömda essay »Of the true Greatnesse of Kingdomes and Estates» utgör, jämte i något mindre grad hans öfriga skrifter, den mest grandiosa — åtminstone mig bekanta — framställningen af den merkantilistiska statsåskadningen, d. v. s. af krafvet på hela samhällslifvets inriktande mot det enda målet: *rikets styrka.* Bacon har själf gifvit ett monumentalt uttryck för denna tankegång i ett ryktbart yttrande i »History of Henry VII», där det heter om denne furste: »bowing the ancient policy of this (E)state from the consideration of Plenty to the consideration of Power». I Bacons essay är tankegangen den, att hufvudsaken för att nå målet

är det *kvalitativa*, ej det kvantitativa, och att framför allt värnkraften ej behöfver *mycket* folk utan *starkt* folk. Däraf hans jämförelse mellan ett rike och det bibliska senapskornet, däraf yttrandet, att vargen ej frågar efter hur många fåren äro, däraf motståndet mot skiftet af allmänningsjorden (enclosures), som ersatte den jordbrukande bondebefolkningen med ett fåtal herdar, och öfver hufvud mot latifundiebildningen, som skulle trycka ned det utmärkta engelska soldatmaterialet till de franska böndernas nivå.

Hvad detta blir i d:r Schaumans framställning, framgår af följande citat: »Bacons sociala tendenser äro demokratiska». »Bacon går t. o. m. så långt, att han — häri en förelöpare till Malthus — betraktar det som synnerligen viktigt, att folkmängden i ett land ej öfverstiger tillgångarna, med hvilka den skall underhållas.» »Bacon anger för öfrigt inga linjer för en demokratisk socialpolitik» (sid. 50—51). Förf. underlägger m. a. o. Bacon tankegångar, som äro honom fullständigt främmande. Framställningen möjliggöres endast genom att dels se bort från allt som står före och efter det refererade, dels också göra direkta uteslutningar, såsom t. ex. af följande motivering till protesten mot bondeklassens försvinnande: »And you will bring it to that, that not the hundred[th] poll will be fit for an helmet: especially as to the Infantery, which is the nerve of an Army.»

D:r Petanders arbete — den första nationalekonomiska afhandlingen vid Stockholms högskola — saknar till stor del hvad d:r Schaumans äger, men äger å andra sidan mycket af hvad denna saknar. Den lämnar sålunda åtskilligt öfrigt att önska i afseende på rent yttre teknik — sidhänvisningar äfven vid åberopande af rent faktiska påståenden saknas t. ex. ej sällan, litteraturförteckningen är ej bibliografiskt tillfredsställande o. s. v. — och visar äfven betydliga luckor i kännedomen om den moderna vetenskapliga litteraturen. Men den erbjuder ett material, som ingen historiker eller nationalekonom kan studera utan behållning, och den utgör en värdefull utgångspunkt för diskussion af viktiga problem.

Afhandlingens största styrka är det faktiska materialets fyllighet och materialsamlingens objektivitet. I den mån jag varit i tillfälle att kontrollera urvalet, är mycket litet af intresse förbigånget, och de refererade författarnas uppfattning är som regel skickligt återgifven samt alltid framlagd utan någon förutfattad mening eller någon sträfvan att låta en tankegång framstå som annat än hvad den är. Känner man sig tveksam om riktigheten af förf:s ståndpunkt, erbjuder han nästan alltid själf material för kontrollen. Detta har uppnåtts genom ett öfverflöd på långa citat (i såväl text som noter), hvilka onekligen på sina ställen komma afhandlingen att likna en materialsamling mera än en färdig produkt; men hvar och en som försökt återgifvandets konst vet hur svår den är; och med d:r Petanders afhandling i hand är man verkligen i många fall befriad från att ta sin tillflykt till Kungl. Bibliotekets långa serie af

kapslar »Politisk ekonomi». Redan detta är en förtjänst, som kräfver sitt fulla erkännande.

Men vidare har man det intrycket, att förf. *velat* något med sin afhandling. Hvad detta är, låter sig dock egendomligt nog ej så lätt säga. Enligt titeln skulle det vara att skrifva den svenska nationalekonomiens historia. Man stöter sig emellertid då genast på att — af bandets nummer att döma — den svenska nationalekonomien i så fall skulle anses börja med 1718, hvilket som bekant alls ej är förhållandet. Utom Risinghs delvis storslagna arbeten, som ännu vänta både på sin historiker (trots d:r Ellen Fries' skiss i denna tidskrift 1896) och t. o. m. i hufvudsak på sin utgifvare, finns en hittills alldeles obearbetad litteratur i handskrift för 1600-talet. D:r Petanders bok saknar emellertid hvarje antydan beträffande tiden före 1718, han börjar efter Arnbergs mönster med de första näringsförfattningarna efter Karl XII:s död, hvilka ha bra litet med hans ämne att göra. Och liksom perspektiv bakåt saknas, så saknas också allt perspektiv framåt. Boken afslutas abrupt med Chydenius år 1765, utan undersökning af om Frihetstidens tropiska växtlighet på den ekonomiska litteraturens område varit ett *ἅπαξ λεγόμενον*, såsom än så länge förefaller sannolikast,[1] eller om den haft betydelse för den följande utvecklingen. Allt detta är emellertid uppgifter, som den svenska nationalekonomiens historiker omöjligt kan undandraga sig.

Det förefaller därför, som om man bedömde afhandlingen bäst och droge mest nytta af den genom att betrakta den som en framställning af *de liberala idéernas genombrott* inom den svenska ekonomiska litteraturen. Detta är ett afgränsadt ämne, som arbetet i stort sedt uttömmer. Bokens första hufvudafdelning, »Merkantilismen», med dess underafdelningar om Anders Berch, Frihetstidsmerkantilismens systematiker, och om det utländska inflytandet, blefve då närmast att betrakta som en — visserligen onödigt fyllig — bakgrund till den andra och större hufvudafdelningen, »Uppkomsten af en liberal åskådning», med dess tre underafdelningar: Reformmerkantilism och radikal frihetssträfvan; Utländskt inflytande på reformmerkantilismen och den tidigare liberala strömningen i Sverige; Anders Chydenius.

Någon klart genomförd disposition eller ens urvalsprincip utmärker visserligen ej arbetet — det skall också medges, att detta är svårt med ett ämne af föreliggande slag — och ett referat af boken kan därför knappast ges. Dess största värde ligger, som redan antydts, i den förvånande rika materialsamlingen, där det vimlar af öfverraskande, fängslande och äfven klart utformade tankar, särskildt nationalekonomiskt betydelsefulla sådana. Äfven författarens text innehåller emellertid många synpunkter af intresse.

Till dessa höra i första afdelningen den skickliga inledande karakteristiken af merkantilsystemet såsom grundadt på uppfatt-

---

[1] Jfr Statsvetenskaplig Tidskrift 1910, sid. 249.

ningen om »statsmaktens relativa förnuft och individens oförnuft» (sid. 11); vidare det starka framhållandet af felaktigheten i den märkvärdigt svårutrotliga uppfattningen, att merkantilisterna skulle identifierat rikedom med penningar (sid. 17 ff.); samt kanske framför allt den verkligt fina anmärkningen, att merkantilisterna med nationellt välstånd icke närmast åsyftade *individens* välstånd utan ortens eller näringsgrenens uppsving, ökad omsättning, ökad tillgång på medel för den ekonomiska verksamheten (sid. 48 f.) — en högst betecknande motsättning, som dock ej bekvämligen kan analyseras här. Äfven i framställningen af reaktionen mot merkantilismen förekomma värdefulla synpunkter. Förf. framhåller — dock mindre grundligt än önskvärdt skulle varit — att de första angreppen på det härskande systemet (»striden om näringarnas företräden») icke inneburo någon principiell brytning med den äldre åskådningen, och uppkastar den intressanta frågan, hvarför ej den svenska merkantilismen så att säga på fredlig väg kunde utvecklas till att omfatta hvad som från början fattats däri; han finner, antagligen med rätta, orsaken i merkantilismens bristande tro på det ekonomiska lifvets naturliga harmoni, närmast i dess uppfattning att den rätta arbetsfördelningen ej kunde uppnås utan statsmaktens ingripande (sid. 119). Vid behandlingen af den svenska ekonomiska individualismens inkarnation, Anders Chydenius, visar slutligen förf. prof på betydligt större måttfullhet än flertalet af hans föregångare; och särskildt träffande är yttrandet (sid. 250), att med Chydenius »den moderna individualismen med sin självhärlighet brutit igenom».[1]

Bland arbetets så att säga positiva svagheter — till de negativa hör t. ex. utom det redan berörda den mycket ojämna och rätt planlösa behandlingen af den ekonomiska politiken — är antagligen den största ett mindre lyckligt grepp på merkantilismen, hvilket ytterligare har återverkat ofördelaktigt äfven på behandlingen af liberalismen.

Det står ju som bekant hvar och en fritt att kalla en ko för en häst, om han blott talar om det; men här har förf. utan någon så beskaffad varning identifierat hela den under Frihetstiden bestående ordningen med merkantilsystemet. Det största felet i denna uppfattning synes vara förbiseendet af att den bestaende ordningen i sig innefattade stora delar af den *medeltida* ekonomiska organisationen, mot hvilken merkantilsystemet utgjorde en medveten ehuru ofta resultatlös reaktion. Det är t. ex. svårförklarligt, att d:r Petander ej i fientligheten mot skråväsendet hos så utpräglade merkantilister som den unge Bachmanson, Salander och den alldeles

[1] Fullständigt utan stöd är däremot, såvidt jag kan se, förf:s påstående (s. 278), att Chydenius »icke kan sägas vara frihandlare i vår mening», emedan han — »icke förkastar gränstullarne». Gränstullar i statsfinansiellt syfte har såvidt bekant ännu ingen frihandlare afvisat: och Chydenius' tankegång är så tydligt som möjligt den rent frihandelsmässiga, att staten ej bör ingripa för att ändra näringslifvets riktning.

osjälfständige författaren till »Fürstliche Machtkunst» bragts att tänka på, att här förelåg ett för-merkantilistiskt moment; och alldeles detsamma gäller exempelvis den af förf. (s. 41) utförligt framhållna tendensen att binda medborgarna vid vissa, dem obligatoriskt åliggande funktioner — hvarje historiker bör häri igenkänna det medeltida draget och veta, att merkantilsystemet här skapat friare, ej bundnare former. Förf. saknar därför också egentligen alla kriterier på hvad som menas med merkantilismens motsats liberalismen, och man är alldeles ur stånd att se, hvarför vissa inlägg behandlas som liberala och andra icke. »Helt liberalt klinga», säger t. ex. förf. (s. 108), Polhems ord om behofvet af handelns »fria och oomskränkta gång» — och ändock hade just dessa ord varit merkantilisternas valspråk i minst hundra år samt t. ex. hos Colbert (»la liberté est l'âme du commerce») varit omkvädet i oräkneliga bref och instruktioner. Särskildt otillfredsställande är behandlingen af inläggen från järnhandteringens män; undertecknad har förut sökt visa,[1] hur såväl bergslagsintresset som de mindre stapelstädernas intresse allt från början satt sig till motvärn emot vissa moment i det svenska merkantilsystemet, utan att man häri kan spåra någon utveckling fram emot en annan principståndpunkt.

En genomgående svaghet i afhandlingen är den otillräckliga kännedomen om den moderna vetenskapliga litteraturen. Redan en genomläsning af exempelvis Gunnar Hazelius' afhandling om handtverksämbetena under Medeltiden och Schmollers essay öfver merkantilsystemet skulle ha gifvit något af det perspektiv på den ekonomiska historiens utvecklingslinjer, som nu saknas. Frånvaron af studier i kameralistikens liksom i statsteoriernas historia har minskat värdet af det eljest intressanta kapitlet om Anders Berch och gör t. ex. tanken på honom »såsom en af denna vetenskaps (nationalekonomiens) första grundare i Europa» (sid. 53) — en ej oviktig fråga, som man ser — till ett obevisadt hugskott. Obekantskap med Fyhrvalls eljest välbekanta afhandling om det bottniska handelstvånget (i denna tidskrift 1882) har gjort den i och för sig obehöfliga framställningen af striden om stapeltvånget (sid. 144—49) mycket litet tillfredsställande. O. s. v. Allvarligare än detta och annat är dock kanske förf:s ofullständiga bekantskap med de klassiska nationalekonomerna. I sin — efter min mening om betydlig öfverskattning vittnande — behandling af Edvard Runeberg finner han nämligen i dennes förvirrade djupsinnigheter likartade grundvalar i afseende på värdeläran som hos den nationalekonomiska vetenskapens djupaste tänkare, den godt femtio år senare Ricardo, »om än formuleringarna äro något olika»; och detta skulle särskildt framgå af att Runeberg betraktar en varas värde såsom lika med summan af alla därpå nedlagda arbetslöner (sid. 153). Nu förhåller det sig så, att Ricardo inleder sin teoretiska ekonomi (Principles of

[1] Produktplakatet och dess förutsättningar (Hist. studier tillägnade Harald Hjärne. 1908), sid. 733 ff., jfr s. 709.

Political Economy and Taxation) med att utförligt och kraftigt *vederlägga* just denna, ofta framställda tankegång: »The value of a commodity .... depends on the *relative quantity* of labour, which is necessary for its production, and *not on the greater or less compensation*, which is paid for that labour» (kursiv. här).

Man skulle för öfrigt ha önskat något flera hänvisningar till sådana föregångare, som förf. faktiskt studerat, exempelvis till Schauman och Renvall i fråga om den intressante liberalen Leuhusen, Salanders beroende af Davenant och Chydenius' förhållande till fysiokraterna. Förf:s värdefulla anmärkning om Chydenius' halft merkantilistiska uppfattning af handelsbalansen såsom uttryck för »den nationala vinsten» (sid. 256, 277) återfinnes hos den ej där citerade Arnberg (sid. 213) o. s. v.

En recension har emellertid svårt att göra d:r Petanders afhandling full rättvisa, emedan dess styrka, såsom redan nämnts, ligger i enskildheterna hos det rika och högst intressanta material, som han framdragit utan att själf uttömmande bearbeta det. Sannolikt kommer hans arbete att höra till de icke alltför många akademiska afhandlingar, på hvilka forskningen skall bygga ganska lång tid framåt.

Eli F. Heckscher.

Sveriges utrikespolitik 1848. Ett bidrag till belysning af danska frågans första skede. Akademisk afhandling af HJALMAR HARALDS. XVI + 293 s. Uppsala 1912.

Föreliggande arbete betecknar för så vidt ett nytt uppslag i Sveriges historiska forskning, som man hittills nästan synes hafva skytt ämnen från vår yttre politiska historia efter 1814 eller i hvarje fall icke upptagit något sådant med vidare syftning till verkligt ingående vetenskaplig behandling. Medan från utländskt håll källpublikationer och bearbetningar hopats, hafva den svenska diplomatiens akter fått ligga tämligen orörda, och följden har blifvit, att Sveriges historia under denna tid i det hela tett sig som en isolerad småstats öden, utan verklig förbindelse med det kontinentala Europas våldsamma uppgörelser eller fredliga rådslag. Till viss grad förklaras detta naturligtvis däraf, att vi därunder hvarken genomleft en nationell expansionsperiod eller, i likhet med danskarna, måst kämpa för vår stats bestånd och sedan i självpröfning skrifva våra nederlags historia; men det kan tyckas, att äfven utan dylika eggelser *något* mera hade kunnat göras. Våra statsmän torde väl för sin del aldrig medvetet hafva svikit bekännelsen af den politiska maxim, som den svenska diplomatien åberopade år 1848: att Sverige ville hafva sitt ord med i afgörandet af frågor, som hade inflytande

på jämvikten i norden;[1] säkerligen kunna de emellertid frikännas från hvarje beskyllning att i senare tider hafva gifvit samma sats en alltför vid och oförsynt tolkning.

Förf:s skildring af Sveriges ingripande i den danska frågan år 1848 har naturligtvis i hufvudsakliga delar måst stödas på det otryckta svenska arkivmaterialet, som nyligen flyttats från Utrikesdepartementet till Riksarkivet, men vid sidan däraf har han också haft tillfälle att begagna den danska envoyén Billes delvis mycket intressanta depescher från Sverige. Att för öfrigt icke alla hemligheter kunna afslöjas ur den ordinarie diplomatiska brefväxlingen besannar sig äfven i fråga om föreliggande ämne; frånsedt de kungliga familjearkivens otillgängliga akter och (de för Sveriges del nästan obefintliga) memoarernas indiskretioner hade förf. i den redan nu tillgängliga delen af Manderströms papper (förvarade i Kungl. Biblioteket) liksom i general Lefréns privata dagboksanteckningar (i Riksarkivet) kunnat finna ett och annat till händelseförloppets intimare belysning. — Den stora mängden af danska och tyska aktpublikationer, memoarer och bearbetningar behärskar förf. med vidsynt öfverblick, ehuru han icke sträfvat efter en vidlyftig litteraturförteckning;[2] endast på ett fåtal punkter kräfver hans framställning en komplettering ur tryckta källor. Ett oanvändt arbete, till hvilket hänvisningar genomgående bort göras, är den af danska utrikesministeriet utgifna samlingen af Danmarks traktater,[3] och förf. hade icke heller bort i sin framställning alldeles ignorera den danska generalstabens krigshistoriska arbete,[4] som ägnar uppmärksamhet också åt de diplomatiska förvecklingarna; frånvaron af alla källhänvisningar minskar visserligen i hög grad dess vetenskapliga användbarhet.

En självald begränsning har förf. gifvit sitt arbete genom att alldeles bortse från den allmänna opinionens hållning inför händelserna i Danmark och Tyskland, sådan den framträder i den periodiska pressen och i broschyrlitteraturen; han har därför icke ställts inför problemet, i hvad mån denna opinion påverkat de ansvariga och beslutande instanserna. Att den danska diplomatien med uppmärksamhet följde den svenska pressdiskussionen, framgår emellertid af Billes uttalanden, och detta förhållande skulle kunna inbjuda till ett närmare studium af frågan. Antydningar i detta ämne saknas icke alldeles i den senare litteraturen; det har bland annat påpekats,[5] hur Hjertas Aftonblad, åtminstone i krisens senare stadium, skilde sig från den liberala opinionen i öfrigt genom sin svala hållning gent emot Danmark och hur den tyska diplomatien tidigt sökt känning med den svenska pressen i hans person. —

[1] Se förf:s arbete. s. 104. Jfr nedan.

[2] Den upptager f. ö. icke ens alla af förf. *citerade* arbeten.

[3] Danske Tractater efter 1800. Förste Samling. I (1800—1863). Köpenhamn 1877.

[4] Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848—50 . . . udg. af Generalstaben. I (Köpenh. 1867), II (Nyborg 1873.)

[5] H. Wieselgren, Lars Johan Hjerta (Stockholm 1880), s. 285 f.

Någon uppmärksamhet hade förf. (åtminstone i form af en hänvisning) kunnat ägna åt de upplysningar, som H. Koht i inledningen till sin framställning af 1863—64 års händelser[1] meddelar om den norska regeringens och stortingets ställning till den danska frågan år 1848; Norge var visserligen satt i efterhand, men dess politiska målsmän hade dock sitt ord med i rådslagen, och det är icke utan sitt intresse att se stortingets uttalade motvilja för hvarje kraftigt ingripande i krisen.

Sedan förf. i ett förord gifvit en orienterande öfversikt af sina källor och därvid bland annat sökt värdesätta de olika svenska diplomaternas rapporter, tager han sin utgångspunkt i »1812 års politik» och framhåller, hur Karl Johan med denna som grundval städse afvisade alla skandinavistiska tendenser, hvilka voro Ryssland djupt förhatliga, och hur denna ståndpunkt särskilt utvecklades i utrikesstatsministerns cirkulär af den 14 apr. 1837.[2] Att de svenska diplomaterna voro fostrade i sådana principer, framskymtar på mångfaldigt sätt under 1848 års händelser, och särskilt finner man, hur D'Ohsson i Berlin och Lagerheim i Köpenhamn hade svårt att tillägna sig den känsla af nordisk solidaritet, som låg bakom konung Oscars ingripande i den dansk-tyska konflikten. Därefter utreder förf. den »danska frågans» innebörd och motsättningarna mellan dansk helstatspolitik, eiderdanism och schleswig-holsteinianism, och han antyder de »allmänt europeiska förutsättningarna» för krisens utbrott och afveckling år 1848; man saknar i detta sammanhang endast en karakteristik af den tyska nationalismens, den kring sig gripande enhetsrörelsens mål och medel. När förf. i ett följande kapitel kommer in på frågan om »ställningen i Danmark före februarirevolutionen» och med användande af Lagerheims rapporter tecknar situationen vid utfärdandet af författningsreskriptet af 28 jan. 1848, är man mycket tacksam för denna öfversikt, men man önskade också blifva upplyst om Danmarks *utrikespolitiska* läge vid denna tid och särskildt om dess ställning till de tyska makterna och till Ryssland. Det hade därvid förtjänat omnämnas, att författningsreskriptets utfärdande icke betraktades såsom en rent inre dansk angelägenhet, utan att de danska statsmännen tvärtom begagnade detta tillfälle att inför makterna formulera den konstitutionella helstatspolitikens principer. Det är icke utan sitt intresse att finna, hur reskriptet framkallade betänkligheter och möttes af kallsinnighet både i Berlin, Wien och Petersburg, men hur å andra sidan konung Oscar betecknade dess utfärdande såsom ett klokt steg af den nye danske monarken, hvilken salunda på eget initiativ erkänt tidens konstitutionella kraf.[3] Hvad för öfrigt Danmarks förhallande till Ryssland

[1] Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt . . . (Kristiania 1908), s. 1 ff.

[2] Det må här tilläggas, att detta cirkulär (tryckt — bristfälligt — af förf. som bil. I) tillkom *efter direkta reklamationer från rysk sida.*

[3] Se den utförliga framställningen hos A. Thorsøe, Kong Frederik den syvendes Regering. I (Köpenh. 1884), s. 81 ff.

angår, är det anmärkningsvärdt, att den ryska politiken, som ju i den följande krisen kom att skänka Danmark ett visserligen försiktigt afvägdt stöd, dock från början ingaf de danska statsmännen allvarsamma farhågor eller åtminstone en känsla af ytterlig osäkerhet. Sveriges minister i Köpenhamn kunde i mars 1848 berätta, hur man fruktade en rysk kupp mot hufvudstaden och att arbetet på dennas befästande därför var mycket populärt.[1] Man kan förmoda, att Rysslands intressen såsom Östersjömakt och kejsar Nikolaus' motvilja för konstitutionalismens utveckling i Danmark kunde i viss man rättfärdiga sådana farhågor; i därmed sammanhängande frågor lämnas man emellertid af förf:s framställning utan ledning. — Äfven Danmarks förhållande till Preussen närmast före krisens utbrott hade förtjänat att i detta sammanhang beröras; särskildt Leopold von Gerlachs beskickning till Köpenhamn (febr. 1848) är ägnad att gifva relief åt Preussens senare intervention i krisen. Det är af Treitschkes framställning[2] bekant, hur ohågade de preussiska statsmännen då ännu syntes för hvarje steg, som kunde provocera en brytning med Danmark, och hur undvikande Gerlach yttrade sig, da han från schleswig-holsteinsk sida sonderades om utsikten till preussisk hjälp mot möjliga danska »öfvergrepp». — Å andra sidan har det också sitt intresse att ur Bardenfleths memoarer[3] erfara, hur meningarna bröto sig inom den danska regeringen vid Preussens inbjudan till konferenserna i Dresden, hvilka som bekant afsågo att för Tysklands del taga ställning till den från Frankrike enventuellt hotande faran och till krafven på riksförfattningens reformerande i liberal anda; trots Bardenfleths betänkligheter hade den danske (holstein-lauenburgske) representanten inlåtit sig på preliminär diskussion härom och erkänt önskvärdheten af dylika reformer — men händelsernas snabba utveckling afklippte denna angelägenhets ytterligare dryftande, som annars lätt kunnat draga Danmarks författningsfråga inför tyskt forum.

Efter att i ett följande kapitel hafva redogjort för krisen i hertigdömena och marsministärens tillkomst kommer förf. in på en skildring af »Preussens intervention» och Danmarks första åtgärder för att hejda densamma (bland annat Orla Lehmanns beskickning till Berlin och London); framställningen är här grundad på kända danska och tyska källpublikationer. Den svenska diplomatiens akter användas i större utsträckning för att belysa Danmarks sedan skildrade »vädjan till makterna», främst England, Ryssland och Sverige: det revolutionära Frankrike, som dock senare lämnade Danmark sitt stöd, ansåg man tills vidare klokast att förbigå, eftersom man för öfrigt vädjade till legitimiteten gent emot omstörtningssträfvandena.

[1] Lagerheims depesch af 30 mars 1848. Jfr »Af Orla Lehmanns Papirer . . . udg. af J. Clausen» (Köpenh. 1903), s. 107 f., där det af ett samtal (14 mars) mellan konungen och den *nationalliberale* Lehmann framgår, att särskildt *den senare* hyste dylika farhågor.

[2] Deutsche Geschichte V[3], (Leipzig 1895), s. 588.

[3] Livserindringer efterladte af Geheimeconferentsraad C. E. Bardenfleth (Köpenh. 1890). s. 127 ff.

Man kunde åberopa de nämnda makternas garanti för Schleswigs besittning och ville om möjligt pressa dem till löften om väpnad hjälp; det engelska kabinettets hållning blef därmed den afgörande faktorn, ty Ryssland, hvars ingripande kunde väntas ytterligare upphetsa den rysshatande tyska liberalismen, gjorde sin hållning beroende af Englands. Men Palmerston visade sig föga hågad att lofva mer än sin medling till tvistens biläggande, och det hjälpte föga Danmarks sak, att den parlamentariska oppositionen med en Disraelis retorik ställde sig på de danska krafvens sida — därvid bland annat tolkande sina farhågor, att man från tysk sida planlade en flottbas på schleswig-holsteinskt område. Inför en hastigt förvärrad situation lät Palmerston emellertid uppmana den preussiska regeringen att lämna Schleswigs territorium okränkt, och något senare följde också Rysslands hänvändelse till samma håll i liknande anda.

Hoppet på Sveriges intervention, åt hvilken ett följande kapitel ägnas, trädde för de danska statsmännen i förgrunden, i samma mån som hänvändelsen till stormakterna afslöjade dessas olust att skänka Danmark väpnadt understöd mot invasionen. Det hade icke hjälpt, att man såsom en sista påtryckning gent emot Petersburgkabinettet hotat att kasta sig i skandinavismens armar; man måste på fullt allvar söka stöd af Sveriges vapen. I första hand möttes man af försiktighetens kyla, af diplomatiskt reserverade sympatier, som funno sin formel i löftet, att den danske konungen kunde räkna på Sveriges *moraliska* understöd i krisen. Den svenska regeringen syntes böjd att alltjämt bekänna sig till 1837 års antiskandinavistiska grundsatser, på samma gång som den beklagade den halft revolutionära tyska nationalismens öfvergrepp — en ståndpunkt som var ägnad att bland annat väcka kejsar Nikolaus' uppriktiga gillande. Traditionerna från Karl Johans tid voro emellertid redan undergräfda af de skandinavistiska sympatier, som uppvuxit både hos konung Oscar själf och öfver hufvud i den bildade klassen (med särskild styrka vid universiteten och i Skåne), men den danska diplomatien hyste i början farhågor, att dessa stämningar lätt kunde förflyktigas, när välviljan skulle myntas i handling och tiden komme för regeringen att hänvända sig till ständerna med de anslagskraf, som en hjälpexpedition måste framkalla. Det mesta berodde på konungen, som i eminent mening hade utrikespolitikens ledning i sina händer; regeringsskiftet af den 10 april 1848 betingades af inrikespolitiska faktorer (främst representationsfrågan), och den nya regeringens män synas icke mer än den afgångnas hafva varit några skandinavistiska ifrare.

Hur framkallades under sådana förhållanden afgörandet i Sveriges utrikespolitik? Förf. hade måhända klarare och skarpare än som skett kunnat formulera denna fråga och den därmed sammanhängande, i hvad mån svensk realpolitik eller skandinavistiska stämningar företrädesvis bestämde afgörandet eller om man till äfventyrs smickrade sig med att drifva skandinavistisk realpolitik. Han har på denna punkt hämtat intressanta upplysningar ur den danske

ministerns depescher, men man har anledning hoppas, att enskilda korrespondenser eller anteckningar i en framtid skola lämna nytt material till dessa spörsmåls belysning; tills vidare skulle måhända en undersökning af den allmänna opinionens hållning icke vara alldeles utan intresse. Af förf:s framställning blir det i hvarje fall klart, att tyskarnas genom slaget vid Schleswig nyvunna militäriska maktställning ingaf den svenska politikens ledande män farhågor, som trifdes väl tillsammans med deras större eller mindre sympatier för Danmarks sak: hertigdömet Schleswig var i tyskarnas händer, Jutland låg öppet för deras härar, Danmark var allvarligt hotadt trots sin sjömakt, öfverallt i Sverige började den skandinaviska samkänslans nerv att vibrera på ett helt annat sätt än förut. Därtill kom, att den danske ministern i Stockholm i hög grad hade vunnit konungens öra och därför kunde tillåta sig påtryckningar, som till sist kommo väl nära gränsen för den senares värdighet; så lät han bland annat förstå (29 april), att om Sverige-Norge läte Danmark krossas, skulle konungen hafva att bära en sådan olyckas ansvar inför nordens folk — till äfventyrs ända därhän, att han egen tron komme att vackla!

Emellertid synes konung Oscar tämligen oberoende af sådana påtryckningar hafva funnit den svenska politikens formel: i fråga om den danske konungens antastade rätt till Schleswig måste de förenade rikena afvakta stormaktsgaranternas åtgärder och efter dessa lämpa sina egna, men om äfven Jutland och öarna hotades, ville de redan i eget intresse och på eget ansvar ingripa; ty ett nytt, enadt, till sjömakt utveckladt Tyskland kunde vid ohämmad växt blifva farligt äfven för öfriga nordiska stater. I sådan anda affattade konungen sin framställning till riksdagens hemliga utskott, och sedan detta utan vidare anförtrott sig åt hans ledning, var tiden kommen för den afsedda påtryckningen och varningen till Preussens regering. I den bekanta deklarationen af 4 maj formulerades de förenade rikenas ståndpunkt på antydt sätt, och konungen förklarade sig beredd att skydda Jutland och öarna med en armékår och en eskader; som folkrättslig hemul för ett sådant ingripande åberopades de förenade rikenas rätt att deltaga i afgöranden, som kunde få betydelse för jämvikten i norden. Då den danska regeringen samtidigt underrättades om det tagna steget, ansåg man lämpligt att framhålla, hurusom Sveriges inskridande, karakteriseradt som ett uttryck af den skandinaviska stammens samkänsla, kunde sägas betyda mindre genom sin rent materiella innebörd än genom det inflytande det kunde väntas öfva särskildt på Englands hållning i stridsfrågan. — Förf. betonar för öfrigt i detta sammanhang, att något tryck från Ryssland ingalunda, såsom bland andra Sybel antagit, inverkat på vändningen i Sveriges politik.

På denna punkt i förf:s framställning kunde man vänta att finna några uppgifter om den i Stockholm förda underhandling, som ledde till den bekanta svensk-danska konventionen af 11 maj 1848 med de däri nedlagda bestämmelserna om svenskt understöd åt

Danmark till lands och sjös. Man kunde också vänta att finna konventionens hufvudpunkter anförda och några antydningar, hur den svenska hjälpsändningen i verkligheten kom att gestalta sig. Men förf. menar sig kunna förutsätta allt detta som bekant och nöjer sig med att i en bilaga aftrycka konventionens *verba formalia.*[1] Om förf. ägnat denna fråga en större uppmärksamhet, skulle han säkerligen icke, då i förbigående den väpnade svenska interventionen beröres, tala om vissa tillfälliga »bluffartade flottdemonstrationer» från svensk sida i maj 1848. Förf. menar, att Sveriges minister i Köpenhamn, för att göra danskarna en tjänst, på eget ansvar förmådde en norsk fregattchef att kryssa utmed den jutländska kusten och att regeringen sedan, förtjust öfver detta initiativ, för sin del sände ut några svenska fartyg i liknande ärende. I förf:s framställning hänger hela denna aktion liksom i luften, men händelsernas sammanhang ger ostridigt vid handen, att dessa åtgärder vidtogos för att uppfylla en af Sveriges i konventionen åtagna förpliktelser.[2] — För öfrigt kan det i detta sammanhang såsom icke ointressant förtjäna påpekas, att man å dansk sida icke alldeles frigjort sig från misstankar mot de till hjälp kallade svenska fränderna: den till undsättningstrupperna kommenderade danske kommissarien fick särskild order att gifva noga akt på hvarje tecken, som kunde afslöja ett *annat* till expeditionen knutet syfte än det regeringarna emellan aftalade.[3]

Om de svenska statsmännen närmast synts böjda att underskatta betydelsen af Sveriges hjälpaktion såsom materiell maktfaktor, tycks å andra sidan deklarationens moraliska intryck på England hafva blifvit mindre än väntat. I skarpare belysning ställer förf. frågan, hur samma deklaration uppfattades i Petersburg och i hvad mån den förmådde Ryssland, som ju från början satt sig i efterhand i förhållande till England, att intaga en mer energisk hållning. Uppenbarligen har man i Stockholm varit ganska bekymrad för det intryck, som Sveriges skandinavistiska demonstration kunde göra på kejsar Nikolaus, och man sökte därför med stor skicklighet blanda bort korten och afleda dennes uppmärksamhet från skandinavismens skymtande spöke till den revolutionära tyska natiolismens påtagligare förvillelser. Den ryska diplomatien synes emellertid, oroad af tyskarnas senaste framgångar, måhända också förutseende Sveriges aktionslust, redan hafva bestämt sig för ett kärfvare uppträdande gent emot Preussen; i hvarje fall aflät man till denna makt en förklaring, att man måste betrakta infallet i Jutland såsom hotande för alla Östersjömakters intressen och för jämvikten i Norden, hvadan man eftertryckligt, med hot om omedelbar brytning, fordrade krigets begränsande och en snar vapenvila. — Den diplo-

[1] Det kunde förtjäna nämnas att den från dansk sida föreligger tryckt dels i »Den dansk-tydske krig . . . udg. af Generalstaben», I bil. 28, dels i »Danske Traktater», I:1, s. 172 ff.

[2] Se bland förf:s bilagor s. 287.

[3] »Den dansk-tydske Krig . . . udg. af Generalstaben», I. s. 1002.

matiska situationen hade sålunda hastigt utvecklats till Danmarks fördel, och om den danske utrikesministern varit endast halft nöjd med Sveriges deklaration, hvilken han betecknat som affattad »med mera försiktighet än klarhet», kunde han af Rysslands framträdande hämta odelad tillfredsställelse, så mycket hellre som han synes hafva hyst tvifvel, om Sveriges inlägg i striden skulle pådrifva Petersburgskabinettet eller halla det tillbaka.[1]

Påtryckningarna från svensk och rysk sida förmådde den preussiska regeringen att draga de tyska trupperna tillbaka från Jutland och gåfvo Danmark ett fast ryggstöd vid de stilleståndsförhandlingar, som nu stodo omedelbart för dörren. Den redan tidigt erbjudna engelska medlingen blef definitivt antagen; däremot afböjde Preussen Rysslands deltagande i förhandlingarna, hvilket bland annat alltför starkt skulle hafva utmanat den ryssfientliga liberala opinionen i Tyskland. Förf. ger en utförlig framställning af de underhandlingar, som fördes i London (maj—juni) under lord Palmerstons medverkan; den engelske medlarens opartiskhet synes därunder ofta hafva glidit öfver i en accentuerad medgörlighet gent emot den tyska standpunkten, och Danmark ansåg rätt snart sitt intresse fordra förhandlingarnas afbrytande.

I alla händelser hade frågans dryftande i London medfört vissa uppslag, som kunde användas vid de fortsatta försöken att afveckla tvistigheterna. Genom sitt ingripande i krisen hade Sverige fått en af England och de tvistande parterna icke motsagd rätt att försöka sig som medlare, innan det toge ytterligare krigsrisk, och vid ett möte mellan de skandinaviska rikenas konungar i Malmö (7—10 juni) öfverlades preliminärt om de villkor, som Danmark skulle kunna medgifva i de fortsatta förhandlingarna. Den lindriga påtryckning i fredens intresse, som den svenska diplomatien därvid ansag sig böra öfva på Danmark, förmådde detta att söka förstärkt ryggstöd hos Ryssland, dit ett särskildt ombud affärdades med de danska villkoren för en uppgörelse. Men Petersburgskabinettet synes hafva fått det intrycket, att numera Danmark, och icke Preussen, i ett visst öfvermod hotade med krigets fortsättande, och förf. håller ocksa före, att kejsar Nikolaus, sedan den preussiska politiken börjat på nytt glida in i konservatismens fåra, måste känna sig ganska obenägen att utan förbehåll stöda »det halfrevolutionära nationalliberala regementet i Danmark». Sveriges välvilliga hållning blef under sådana förhållanden af utomordentlig betydelse för Danmarks sak, men dess ärliga afsikter som medlare synas icke heller hafva misskänts från preussisk sida; i hvarje fall framstod ett snart slut på kriget alltmer också som ett preussiskt intresse, med särskild hänsyn till de nordtyska städerna, hvilka allt häftigare beklagade sig öfver det odrägliga tillstånd, som prisgaf deras handel åt Danmarks kaperier. Sedan fråga väckts om underhandlingarnas flyttande från London till Malmö och Sveriges inträdande som med-

[1] Se »Af Orla Lehmanns Papirer», s. 110.

lare vid Englands sida, hade den preussiska regeringen väl visat sig angelägen att undvika hvarje för lord Palmerston sårande motivering för ett sådant steg, men den hade för öfrigt tröstat sitt samvete med den reflexionen, att det ju i första hand icke gällde fredsunderhandlingar, utan endast en vapenhvila.

Vändningen i den preussiska utrikespolitiken hade åtföljts af ett ombyte i dess ledning; Arnim hade efterträdts af Schleinitz. Förf. ger några antydningar om detta personskiftes orsak och innebörd, och han framhåller bland annat, att Arnims försök »att rädda det preussiska konungadömets i det inre hotade prestige genom en företagsam utrikespolitik, hvilken genom snabba framgångar skulle skaffa hans konung kejsarkronan, hade misslyckats». Arnim skulle enligt denna formulering närmast hafva fallit på ett öfverspändt försök till storpolitik; detta må i viss mån vara riktigt, men å andra sidan förtjänar det framhållas, att han särskildt anklagats för besinningslös eftergifvenhet i krisens senaste skede: han hade icke tvekat att draga de tyska trupperna tillbaka från Jutland, innan vapenhvila slutits och utan att kontributionskrafvet upprätthållits som kompensation för danskarnas kaperier af tyskt gods.[1]

Om förf. användt de i Kungl. Biblioteket förvarade Manderströmska papperen, skulle han hafva funnit, att den svenska diplomatien vid detta ministerskifte sökte en intimare kontakt med den nya preussiska utrikesledningen, än den officiella notväxlingen kunde medföra. Det var därvid af en viss betydelse, att Manderström, den svenske kabinettssekreteraren, var personligen bekant med Schleinitz; han ansåg sig nämligen i sådan egenskap kunna till denna rikta en enskild hänvändelse, som i sak innebar en viss påtryckning på den preussiska regeringen. Det heter bland annat i detta bref:[2]

» . . . Plus le Danemarc se trouve faible comparé à la confédération, moins il lui est permis d'abdiquer tout sentiment de dignité nationale. Son gouvernement ne peut le vouloir et il le voudrait qu'il ne le pourrait point. En donnant les mains à un arrangement que toute la population envisage comme avilissant, il ouvrirait un abime dans lequel la monarchie s'engloutirait. Quel que soit notre désir en faveur de la paix, nous ne pouvons point de bonne foi et en bonne conscience donner au Danemarc un conseil qui entraînerait sa ruine et dont les effets d'ailleurs pourraient avoir chez nous-mêmes un retentissement bien cruel . . . Dans ce moment nous sommes rassurés sur vos intentions mais, il y a quelques semaines, pouvions-nous l'être? Nous primes alors des engagemens qui subsistent encore et auxquels nous devrons faire honneur le cas échéant. Ne voyez point là une menace qui serait fort malplacée: c'est bien une triste vérité . . . »

Då den preussiska regeringen genom grefve Pourtalès' beskickning till Malmö (slutet af juni) meddelade sina villkor för en upp-

[1] D'Ohssons depesch af 7 juni.
[2] Dat. Malmö 29 juni 1848. Då det här är fråga om ett koncept, är det naturligtvis icke absolut säkert, att brefvet verkligen afsändts.

görelse, befunnos dessa emellertid naturligt nog ganska skiljaktiga från de från danskt håll komna. En af de hufvudsakliga svårigheterna låg i frågan, hur hertigdömenas styrelse under stilleståndstiden skulle inrättas; från dansk sida fordrade man i eiderpolitikens anda att få ordna Schleswigs förvaltning på egen hand, medan man åter från tyskt håll förfäktade krafvet på en för hertigdömena gemensam regering, vid hvars tillsättande förbundsdag eller landsständer borde få medverka. Genom mild påtryckning från konung Oscars sida förmåddes danskarna att acceptera ett medlingsförslag, som innebar, att den nya regeringen i hertigdömena skulle utses till hälften från dansk, till hälften från preussisk sida. Då Pourtalès saknade fullmakt att afsluta en uppgörelse, sände man Manderström till Berlin för att utverka den preussiska regeringens bifall, och denne lyckades i själfva verket vinna Schleinitz för förslaget, om också under löfte om vissa smärre modifikationer i preussiskt intresse. — Förf. har icke kunnat skildra denna del af förhandlingarna på grundval af någon rapport från Manderström, utan har sett sig hänvisad till mer indirekta källor; i de förut omnämnda Manderströmska papperen hade han åtminstone kunnat finna *ett* aktstycke, som tydligen står i sammanhang med underhandlingen. Det är ett »memorandum confidentiel» (dat. 7 juli), genom hvilket den svenska regeringens ombud kommunicerar den preussiska ett par önskemål, som vid sidan af förhandlingarnas hufvudsak framkommit från dansk sida: det ena rör hertigdömenas representation i förbundsdagen, som konung Fredrik gör anspråk på att utöfva (under kraf på att schleswig-holsteinarnas illegala representation måtte upphöra), det andra innebär, att konungen anser sig kunna begära de båda upproriska Augustenburgska prinsarnas förvisande från hertigdömena under stilleståndstiden. Hur denna invit upptogs, är icke bekant.

De båda tvistande regeringarna tycktes genom Sveriges ingripande hafva kommit till enighet — men man hade gjort upp räkningen utan värden: den provisoriska regeringen i hertigdömena var missnöjd med kompromissen och fann medel att påverka de tyska truppernas öfverbefälhafvare, general Wrangel, i samma riktning. Denne var icke endast preussisk general, utan också förbundsfältherre, och som sådan ansåg han sig kunna göra vissa erinringar vid den slutna konventionen och tills vidare undanskjuta dess verkställande, och den preussiska regeringen, som icke tycks kunna frikännas för dubbelspel, gjorde hastigt de af Wrangel stödda schleswig-holsteinska krafven till sina. Förbittringen på den danska sidan var stor; aftalet var tydligen upprifvet, om det icke lyckades för medlarna att återställa enigheten, men ett försök i denna riktning af Sveriges minister i Köpenhamn och hans engelske kollega ledde ej till något resultat, och krigstillståndet förklarades ånyo inträdt den 24 juli. Det betraktades dock från alla håll som självklart, att förhandlingarna omedelbart skulle återupptagas, hvilket icke minst Preussen med hänsyn till den nordtyska handelns in-

tressen måste innerst önska. I den nya situationen gällde det för den preussiska regeringen att aflägsna den formella svarighet, som kommit det schleswig-holsteinska partiet så väl till pass: den måste skaffa sig den nyvalde tyske riksföreståndarens, ärkehertig Johans, fullmakt att afveckla krisen, något som i självfva verket lyckades utan större besvär.

De nya förhandlingar under svensk medling, som skulle följa, inleddes genom von Manteuffels beskickning med ett personligt budskap från den preussiske konungen till den svensk-norske, och såsom preussisk (och rikstysk) underhandlare inställde sig kort därpå general von Below i Malmö. På dansk sida hade man med viss rätt blifvit misstänksam och anade ett försök att draga ut på tiden eller att aftvinga eiderdanismen nya medgifvanden, och man hade för öfrigt fått anledning att hoppas på Frankrikes diplomatiska stöd för Danmarks sak; men man kunde dock icke afvisa en fredlig invit och lät därför den danske ministern i Stockholm inställa sig som underhandlare i Malmö, där de nya förhandlingarna på allvar började den 17 augusti.

Sin ingående, kanske något konturlösa skildring af dessa nya förhandlingar och deras förhistoria hade förf. på vissa punkter kunnat fullständiga och gifva en intimare belysning, ifall han tagit kännedom om general Lefréns[1] dagboksanteckningar från denna tid. Man finner af dessa bland annat, att konung Oscar öfvade en rätt stark påtryckning på den danska utrikesledningen i det moment, då denna ännu tvekade inför den nya inviten till fredlig uppgörelse, och att han bland annat *hotade att draga den svensk-norska undsättningskåren tillbaka med augusti månads utgång:*

13 aug. H. M. sade mig i går 3:ne punkter rörande Danskarne: 1:o att icke företaga något, som på minsta sätt kan oroa Tyska Trupperna och återigen brouillera negociationerna såsom anfallet d. 28 May; 2:o att gifva i tid tillkänna, hvad Danska Regeringen tänker i fråga om Slesvigarnes kommande förhållanden till Danmark samt att deras självständighet såsom Hertigdöme må dem försäkras, dock så att Hertigdömet städse medföljer Danska Kronans innehafvare; 3:o att H. M. icke har penningar till Svenska och Norska Trupperna [längre] än till den sista Augusti. — H. M. sade desse 3:ne punkter till Danska Kam[marherren] Reedz, som i går var hos H. M. samt återreste middagstiden, samt anmodade honom att delgifva dem till Konungen af Danmark, äfvensom att Konungen drager sig undan, ifall Danskarna icke ingå på de modificationer, som kunna framställas och befinnas antagliga. Detta förord kommer nu väl till pass, sedan underrättelsen nu ankommit, att stilleståndsunderhandlingarna skola återknytas.

Den svenska utrikesledningen dolde icke för sig de svårigheter, som en medlare hade att öfvervinna; en stötesten utgjorde framför allt den gamla frågan om hertigdömenas administration under stilleståndstiden och den därmed sammanhängande tvisten, om under

[1] Denne, hvilkens höga ställning i konungens förtroende är kändt, kommenderade de i Skåne förlagda trupperna.

revolutionstiden tillkomna lagar eller förordningar skulle tillerkännas rättskraft, hvilket från tysk sida yrkades. Man finner af Lefréns vittnesbörd, att denna sak bragtes på tal redan vid Belows första audiens hos konung Oscar:

15 aug. . . . Wyn[1] har sagt, att Engelske ministern i Berlin Lord Westmorland vid ett samtal om denna punkt med Preussiske utrikesministern v. Bülow sagt, att Danskarne icke kunna godkänna densamma, samt att Bülow då låtit undfalla sig det yttrande, att punkten blott utgjorde en af baserna för negociationen och att man väl kunde »trouver une rédaction». I anledning af detta yttrande, som Konungen redan i går kände, vände H. M. sitt tal under samtalet med Below i går åt den sidan och yttrade sig alldeles som Engelske ministern i Berlin (dock utan att låta märka, att Konungen kände, att samtal härom mellan honom och Bülow ägt rum) samt fick till svar ungefärligen detsamma: »qu' on trouvera une rédaction» hvilket bevisar, att Bülow och Below redan härom samtalat. Manderström skall taga Major Wildenbruch om händer och begagna hans fåfänga att vilja vara en märkelig person i negociationerna. Manderström skall äfven i förtroende låta honom få se Adelsvärds bref af d. 8 dennes rörande Cavagnacs och Lord Normanbys åsigter. Konungen fann under sitt samtal med Majoren i går aftons, att han var en klok och slug man, men derjemte någorlunda fåfäng.

Man fick sålunda på den svenska sidan genast det intrycket, att Preussen icke skulle visa sig omedgörligt på denna punkt, och det framgår af förf:s skildring, att den svenska diplomatien i denna angelägenhet skänkte den danska sitt stöd. Men äfven frågan om Lauenburgs ställning vållade åtskilliga svårigheter, och den danska regeringen, som vid denna tid ånyo börjat hoppas på Palmerstons understöd, ställde sig afböjande mot eftergifter. Den stämning, som danskarnas stramhet alstrade i konung Oscars omgifning, speglas tydligt i följande uttalande af Lefrén:

22 aug. Below vill i afseende på Lauenburg ingå på 2:ne alternativa förslag: 1) att alldeles intet härom stipulera nu, utan blott säga, att frågan om Lauenburg skall förekomma vid fredsunderhandlingarna; 2) att den behandlas likasom Hertigdömena sålunda att den får en Regering af 3 personer, valde efter samma grunder. — Mig synes, att det sednare alternativet borde af Danskarne väljas, ty deras förnämsta önskan bör vara, att de Provisoriska Regeringarna aflägsnas. Man är från Danska sidan kränglig, emedan Danska ministèren har sitt Casino-program att vårda. De tokarna synas derföre vara benägnare för ett *purt militäriskt stillestand*, som lemnar fienderne qvar i landet och Provisoriska Regeringarne vid styret, och att fredsunderhandlingarne genast skola upptaga alla politiska frågorna. Baron Manderström reste i dag kl. ½1 till Köpenhamn och medhade de alternativa förslagen.[2] Below är deremot medgörlig och tyckes vara serdeles angelägen om att få saken på ett eller annat sätt afgjord. Danskarne se icke sitt eget bästa.

[1] Den engelske ministern i Köpenhamn.
[2] Det faktum, att denna resa verkligen blef af, kompletterar förf:s framställning s. 231.

Det skulle föga tjäna till att följa förf. i hans utredning af de invecklade förhandlingarnas olika stadier; de ledde i hvarje fall till den bekanta uppgörelsen af den 26 aug., som innebar en rad sinnrikt funna politiska och stilistiska kompromisser. I sitt sista kapitel skildrar förf. så »konventionens utförande» och de svårigheter,[1] som den tyska nationalismen och »dess skyddsling slesvig-holsteinianismen» visste att ännu i sista stund bereda kompromissens målsmän. Någon hänsyn hade här kunnat tagas till den utförliga framställningen i den danska generalstabens arbete, och man skulle kunna önska att finna några utförligare upplysningar om den svenska regeringens hållning inför den nya situationens vanskligheter. Den oro, med hvilken man från svensk sida följde händelsernas utveckling och den schleswig-holsteinska oppositionens protester, speglas i följande rader från Manderström till Stierneld:[2]

». . . Jag afhåller mig från reflexioner öfver dessa odiösa tilldragelser och öfver de nya förvecklingar, hvaraf vi äro hotade; de erbjuda sig sjelfmant, och jag får väl tillfälle att om denna sak ännu hafva många samtal med Eders Excellence och inhämta många befallningar. Att här intet kunnat göras, synes mig påtagligt: Konungen bör ej ensam i så vigtiga ting besluta, och ställningen synes alltför litet definierad, för att ännu några mått och steg kunna vidtagas. Här har väl lösligen varit fråga att gifva trupperne kontraorder, men denna idée har icke fullföljts, och jag har noga vaktat mig för att åter väcka den.»

Uppgifter från annat håll[3] gifva vid handen, att konung Oscar i denna fråga satte sin vilja igenom: de svenska trupperna fingo den 15 sept. order att tills vidare kvarstanna på Fyen, men det åter förbättrade politiska läget lättade snart den svenska utrikesledningens bekymmer.

Förf. har låtit sin framställning (som naturligtvis endast i några hufvuddrag här kunnat kritiskt refereras) åtföljas af en hel rad bilagor, innehållande dels förut otryckta diplomatiska aktstycken, dels också omtryck af sådana ur tyska och danska mer eller mindre svårtillgängliga källpublikationer. Dessutom har han, med stundom alldeles öfverflödande frikostighet, i noter vid själfva framställningen indragit en mängd diplomatiska aktstycken, mången gång återgifna in extenso. För åtskilligt af det sålunda meddelade har man anledning att vara tacksam, äfven om förf:s anordningar i denna del kunna föranleda en eller annan betänklighet från strängt metodisk synpunkt. Men tyvärr synes förf. hafva saknat nödig tid att ägna åt aftrycket och korrekturläsningen af dessa noter och bilagor; följden har blifvit, att de i vissa delar måste betecknas som mindre tillförlitliga.

---

[1] Förf:s uppgift (s. 237) om konventionens ratificerande bör rättas enligt det i »Danske Traktater», s. 189 tryckta aktstycket.

[2] Dat. Karlskrona 11 sept. Or. i en bunt med titel »Till H. E. Utrikesministern från Malmö 1848».

[3] »Den dansk-tydske Krig . . . udg. af Generalstaben», II, s. 22 f.

Oafsedt antydda brister äger förf:s arbete stora förtjänster: det präglas för öfrigt af pålitlighet i dokumenteringen, och det vittnar om vidsträckt beläsenhet, om en uppöfvad blick för de under formler och fraser dolda realiteterna, om ett moget och slagfärdigt historiskt omdöme. Stilen kan väl stundom vara något ovig, men den saknar vid tillfälle icke en fyndig pregnans, och i det stora hela har det lyckats förf. att göra ett benigt ämne, om icke i vanlig mening lättläst, så i hvarje fall för den historiskt skolade mycket intressant. Man kan endast önska, att hans föredöme skall inbjuda till fortsatta studier i Sveriges nyaste historia — som har ett så nedslående stort antal oskrifna blad.

H. Almquist.

Revolutionen och Napoleon. Några drag och synpunkter. Af Harald Hjärne. VII + 250 sid. Stockholm. Hugo Geber 1911.

Det ligger i häfdaforskningens liksom i all forsknings eget väsen att aldrig slå sig till ro med vunna resultat eller ens med de problemställningar, hvarur dessa resultat framgått. Hvarje ny generation af forskare gör sig i sådant afseende gärna urarfva, och från denna synpunkt kan hvarje forskaregärning i viss mening synas såsom ett led i ett Sisyfosarbete. I en del fall kan visserligen detta återupptagande af ett förut behandladt och till synes kanske uttömdt ämne ha sin grund i nya och oanade utvidgningar af det till forskningens förfogande stående materialet, utvidgningar som med ens ställa frågorna i en alldeles ny belysning. Men det sagda äger lika väl sin tillämpning på områden, där åtminstone i det väsentliga materialet varit sedan årtionden tillgängligt och ytterligare tillökningar icke gärna kunna emotses. Hvarje tid skapar nya problemställningar efter sitt kynne och sina behof och tillika efter den allt högre tekniska fulländning den vetenskapliga metoden nått och söker sedan inordna det befintliga materialet under de sålunda gifna kategorierna. Den högsta lefnadslängden äga därför bland historiska arbeten som regel sådana, som — med ofta afsiktligt bortseende från den djupare tydningen af utvecklingens innebörd och drifkrafterna och orsakssammanhanget i densamma — nöja sig med att möjligast korrekt fastställa själfva händelseförloppet, icke med Ranke fråga efter *huru* det egentligen *varit*, utan blott efter *hvad* som verkligen *händt*. Här är problemställningen sålunda konstant och förändringarna i stort sedt endast beroende på metodens utbildning eller materialets tillväxt eller bådadera. Men dylika arbeten, hvilken förtjänst de må äga i vetenskapligt afseende och huru nyttiga de må vara för häfdaforskaren, ha ett jämförelsevis ringare inflytande på den allmänna bildningen och det allmänna

tänkesättet och ofta föga betydelse utom de facklärdes trängre krets. De arbeten åter, som icke nöjt sig med att konstatera fakta utan velat nå fram till utvecklingens dolda sammanhang och inre drifkrafter, som alltså sökt motsvara sin samtids djupare behof af kunskap om det förflutna, och som kanske just därigenom själfva blifvit faktorer i utvecklingen på det ena eller andra området, de äga ofta en förhållandevis ringare lifslängd eller studeras af eftervärlden för att vinna kunskap mindre om den tid de skildra än om skildrarens egen tid. Det skulle ej vara svårt att ur den svenska häfdaforskningens historia anföra frejdade — och med skäl frejdade — forskare, som afsiktligt och frivilligt begränsat sig till arbeten af den förra kategorien. Man kan endast fråga sig om de icke gjort en större insats både i sin vetenskaps och sin nations utveckling, om de med risk af kortare lifslängd för sina arbeten valt den senare vägen. Endast häfdaforskningens störste, en Ranke, en Geijer, har det varit förunnadt att åt det inre sammanhanget i de tidsskeden de skildrat gifva tydningar, som ännu stå som oförvittrade minnesvårdar öfver sina upphofsmäns snille.

En af våra nu lefvande häfdaforskare, som aldrig kunnat slå sig till ro med en om än aldrig så noggrann teckning af ett tidsskedes händelseförlopp, utan som i likhet med sin store föregångare på professorsstolen i Uppsala städse dragits till en mera filosofisk konstruktion af det historiska sammanhanget, är professor Harald Hjärne. Och sällan har han riktat sitt intresse på ett ämne, hvars behandling genom tiderna klarare belyser historieuppfattningars och forskningsresultats föränderlighet och förgänglighet än det som utgör föremålet för det arbete, hvars titel läses här ofvan. Det behandlar ett tidsskede, som gifvit upphof till tvenne »legender», revolutionslegenden och Napoleonslegenden, som varit och delvis ännu äro historiebildande faktorer af största betydelse. Det tillgängliga materialet växer med hvarje år oerhördt i omfång; för närvarande har särskildt det material, som belyser den ekonomiska och sociala historien, gjorts till föremål för utgifning och bearbetning.[1] Inom forskningen på området se vi motsatta uppfattningar ideligen bekämpa och aflösa hvarandra. Den tydning, Taine i sitt berömdaste arbete gifvit revolutionens historia, har bittert bekämpats af Parisuniversitetets nuvarande professor i ämnet Aulard, som — hans betydande vetenskapliga förtjänster oförnekade — tecknat revolutionsbilden mera sådan tredje republiken efter sina tankevanor och behof utformat densamma, och denna uppfattning har i sin ordning t. ex. af Wahl gjorts till föremål för en oförnekligen ensidig men i åtskilligt uppslagsrik granskning. Lanfreys af tidsomständigheterna starkt färgade teckning af Napoleon har aflösts af Vandals och Sorels, där en ibland nästan fatalistisk uppfattning af korsikanens bana gör sig gällande, och å andra sidan söker en ny skola ge Napoleonsbilden mindre gigantiska och naturbestämda, mera mänskliga drag och proportioner.

[1] Hist. Tidskr., 1910, s. 218, 219.

I företalet till sitt arbete har professor Hjärne helt anspråkslöst själf karakteriserat detsamma såsom »antydningar om det förändrade historiska åskådningssätt, som synes framgå ur de senaste årtiondenas forskningsarbete rörande franska revolutionen och det napoleonska tidehvarfvet». Han har icke åsyftat någon »jämnt och utan luckor fortlöpande skildring af händelsernas gång», utan han har i stället sökt framhålla sådana sidor af ämnet, som hos oss hittills enligt hans uppfattning icke varit tillräckligt uppmärksammade och kända. Till dessa räknar han i främsta rummet »revolutionens samband med den franska statsmaktens utbildning, vidare kyrkopolitikens djupt ingripande verkningar under hela den ifrågavarande tiden äfvensom Napoleons förhållande till sina medhjälpare före och under kejsardömet». Vid själfva stoffurvalet har förf. afsiktligt uteslutit en mängd faktiska uppgifter, »som dels kunnat förutsättas vara bekanta för bildade läsare, dels icke utan svårighet kunnat infogas inom den trånga ramen, såframt ej proportionerna emellan mer eller mindre betydelsefulla drag skulle brytas». Mot principen i och för sig finnes för visso intet att invända, frågan är blott, om ej förf. ibland dragit allt för stora växlar på genomsnittsläsarens historiska insikter.

Den föreliggande samlingen innehåller sammanlagdt tio studier. De sex första behandla själfva revolutionstiden i inskränkt och egentlig mening, d. v. s. fram till statskuppen i Brumaire, de återstående den napoleonska monarkien ifrån dess förberedelse genom konsularförfattningens tillkomst till dess undergång efter Waterloo. De båda första essayerna »Franska revolutionen i statsabsolutismens tjänst» och »Konungadömets fall» innehålla dels en inledning, där förf. kritiskt belyser vissa äldre uppfattningar af revolutionen, dels en karakteristik af revolutionens förhållande till den gamla franska absolutismen intill dess fall. Den tredje uppsatsen »Ur revolutionens kyrkostrider» tecknar i korta drag revolutionens vanmäktiga försök att skapa en bestående ordning af förhållandet mellan stat och kyrka, sedan den gamla genom den s. k. civilkonstitutionen ohjälpligen och oåterkalleligen brutits sönder. De båda följande essayerna »Skräckväldets innebörd» och »Thermidorkrisen» skildra hvad förf. med en väl funnen formel kallar den »afmattade absolutismens föryngringsprocess» under det oerhörda trycket inifrån och utifrån, äfvensom de ledande revolutionsmännens förhållande till denna maktsamling. Den sjätte uppsatsen »Konsulatets upprättande» behandlar hvad förf. kallar »den gallrade revolutionsoligarkiens ansträngningar att hålla sig uppe mot såväl den monarkiska reaktionen som skräckväldets gengångare», intill dess tiden mognat för maktens öfvergång uti en enda stark hand, som vågade gripa och förmådde fasthålla den. I den följande uppsatsen tecknas sedan »Den nya monarkiens tillkomst» fram till kejsardömets instiftande 1804. Framställningen af »Napoleons kyrkopolitik» sysslar egentligen med 1802 års konkordat och dess förhistoria. I samlingens båda sista uppsatser »Bakom kejsardömets kulisser» och »Kejsardömets självförstöring»

skildras i sin sammanflätning med utrikespolitiken alltifrån Austerlitz och framåt det förstuckna motstånd mot det napoleonska kejsardömet, som restes af en rad af dess högst uppsatta förtroendemän, en Fouché, en Bernadotte, en Talleyrand.

Den här lämnade innehållsöfversikten ger åtminstone en svag föreställning om hvilka delar af det väldiga ämnet som af förf. upptagits till behandling. Det kan icke vara fråga om att här söka ens i den mest sammanträngda form redogöra för arbetets ledande grundtankar. Redan bokens mångsidiga innehåll, där idéerna bokstafligen trängas med hvarandra, och dess koncist utpräglade form, där hvarje ord är noga pröfvadt till sin valör, döma ett försök därtill att misslyckas. Och f. ö. skulle läsaren ha föga anledning till tacksamhet för att få författarens tankar framställda i annan gestalt än den han själf förlänat dem. Anmälaren vill därför inskränka sig till att framhålla några synpunkter och partier i boken, som synas honom vara af ett alldeles särskildt intresse.

Redan de inledande sidorna markera på ett ypperligt sätt den sträfvan, som genomgår hela boken att afkläda revolutionen de öfvernaturliga proportioner och mystiska konturer, legendbildningen på olika håll i så frikostigt mått förlänat densamma, och att genom en nykter och kritisk behandling af materialet flytta årtiondena 1789—1815 ur den särställning de alltför länge fått intaga och insätta dem på den plats i utvecklingen, som verkligen tillkommer desamma. Gentemot både hvad förf. med bitande ironi kallar »den revolutionära nyfödelsekänslan» och Taines teori om inverkan från »l'esprit classique» påvisar förf. revolutionsdoktrinernas liksom en del tidigare i den europeiska kulturvärlden framträdande samhällsteoriers ofrånkomliga samhörighet med den alltifrån de moderna folkens inträde i den antika kulturkretsen pågående teoretiska polemik, som utgör en serie af växlande försök att komma till rätta med den främmande politiska kulturens elementer, sådana vi finna dem renast utpräglade i den romerska rättsvetenskapens formler, i den grekiska filosofiens tankebyggnader.

I den fullkomligaste samklang med den historiska grundåskådning, som präglat tidigare alster af författarens penna, står hvad som väl kan betecknas såsom den dominerande grundtanken i framställningen, det allra centralaste i författarens uppfattning af revolutionen, dess tillblifvelse och innebörd och som väl i korthet och i det hela med författarens egna ord kan resumeras så. Den franska absolutismen, sådan den utbildats från Ludvig XI:s tid, var sjuk i toppen: monarkien förmådde icke längre leda det nationella enhetsarbetet i det inre eller upprätthalla Frankrikes gamla ställning i det europeiska statssystemet. Detta är revolutionens egentligaste förutsättning. Men absolutismen såsom sådan ägde ännu tillräcklig lifskraft kvar i sin organisation och kunde ej anses utdömd af det dåvarande franska samhällets verkliga kraf, liksom också det af oppositionen omfattade reformprogrammet — ehuruväl dess upphofsmän ej voro klarsynta nog att inse detta — förutsatte för sitt

genomförande en stark centralmakt. Det för den följande utvecklingen afgörande var nu, att å ömse sidor, hos regeringen och hos nationalförsamlingen, hos anhängarne af det bestående likaväl som hos frihetsmännen, redan från början det konkreta auktoritetsbegreppet visade sig ha gått i det allra närmaste förloradt. Den tvångsmakt, som hvarken konung eller nationalförsamling vågade taga i anspråk, hemföll till ett med växlande framgång omstridt byte för lössläppta och förvirrade krafter i det upprörda samhället. Ur denna fortskridande anarki på den rojalistiska sidan likaväl som på den populära kunde efter uppstående kraftmätningar en ny statsmakt framgå endast med den bättre organiserade och använda styrkans rätt. Under outsägliga vedermödor försiggick så denna »den afmattade absolutismens föryngringsprocess», som i så väsentlig grad på ett mera framskridet stadium utgör revolutionens egentliga innebörd. De sidor, där författaren utvecklar dessa synpunkter, tillhöra enligt anmälarens uppfattning både genom tankedjup och framställningskonst arbetets mest gifvande partier och öfverhufvud det yppersta som flutit ur författarens penna.

Hvad beträffar själfva grymheterna och blodsutgjutelsen under skräckväldet, vill förf. finna deras orsaker ej i »djupa hemlighetsfulla anläggningar och sammansvärjningar» utan i »den beklämmande ängslan», som alltmer grep omkring sig »i samma mån som motsatserna mellan de förhoppningsrika programmen och de verkliga lifsbehofven afslöjas och tillspetsas». »Ingen känner sig längre säker på någonting, och de tilltagsnaste drifvas vidare af sin egen skrämsel. 'Skräcken har stora ögon', säger ett ryskt ordspråk. Hemska faror och fiender varsnas, där man bäfvar för det okända, och under detta nödvärn föröfvas de mest förtviflade gärningar nästan på måfå.» Den af förf. gifna förklaringen synes anmälaren äga allt möjligt af psykologisk rimlighet och sannolikhet.

I arbetets senare partier gör sig dess kritiska karaktär gällande framför allt däri, att förf. utan att misskänna Napoleons snille söker till någorlunda mänskliga och rimliga matt återföra de gigantiska proportioner, som legendbildningen förlänat hans härskaregestalt. Dit hör, att han afkläder den unge uppåtsträfvande general Bonaparte ej så litet af den imperatoriska pondus, som en mindre kritisk häfdateckning på honom projicierat tillbaka från kejsardömets glansdagar. Dit hör äfven, att han vederbörligen understryker den roll Napoleons medhjälpare på olika områden spelade vid uppbyggandet och bevarandet af hans riksorganisation. Och det kan väl sägas, att den store korsikanen på denna behandling vinner i mänsklighet utan att förlora i intresse.

Men Hjärnes bok ger icke blott dessa vida öfverblickar öfver det inre sammanhanget, dessa djuptänkta analyser af utvecklingens innebörd, den bjuder också på teckningar och karakteristiker af de handlande personerna. Så innehåller kapitlet om revolutionens kyrkopolitik en intressant teckning af Grégoire. Af Robespierre, hvilken enligt författarens uppfattning mindre gör intrycket af en

politisk ränkmakare än af en hetsad och hetsande sedefiskal,[1] och Barère, hvilken tecknas såsom »en af de räddaste af denna tids många förskrämda kämpar», ges på några sidor karakteristiker, som genom framställningens träffsäkra ironi torde tillhöra vår historiska litteraturs malitiösaste »Ehrenrettungen». Den bild förf. gifvit af Talleyrand är utförd con amore och med fint sinne för de djupa märken den franska kulturens stränga känsla för traditionen sätter på dess förgrundsfigurer.

Anmälaren tvekar icke att beteckna professor Hjärnes bok om revolutionen och Napoleon såsom ett af de till innehåll och form mest betydande historiska arbeten, som på senare år utkommit i vårt land. Det bär vittnesbörd icke blott om sin författares massiva vetande — för att låna ett träffande omdöme från en annan granskare[2] — utan hvad mera är om hans af intim förtrogenhet med modern historisk metod understödda men ändock rent intuitiva förmåga att bakom de diplomatiska aktstyckenas och de politiska programmens fraser, parlamentstalarnas ordströmmar och storpolitikens Haupt- und Staatsaktionen finna vägen fram till det väsentliga i utvecklingen. I detta spekulativa betraktelsesätt är förf., såsom anmälaren en gång förut framhållit,[3] en arftagare till Geijer. Författarens storvulna framställningsform ställer, det kan inte förnekas, i sin skiftningsrika sammanträngdhet och beslöjade ironi ganska stora anspråk på läsaren. Men den, som underkastar sig den tankemöda arbetets tillägnande kräfver, skall finna sig rikt lönad genom hvad det skänker af djupa inblickar i och vidsträckta perspektiv öfver ett område af historien, som för en verkligt kritisk forskning ännu i betydande utsträckning kan sägas vara jungfrulig jord.

Mot det föreliggande arbetet har från vissa håll och icke utan skärpa den anmärkningen riktats, att författarens syn på den franska revolutionen skulle på ett ensidigt sätt behärskas af hans politiska åskådning.[4] Det är naturligtvis sant, att hvarje historikers uppfattning af den historiska utvecklingen icke kan undga att i viss mån återspegla hans allmänna syn på det samhälleliga lifvets olika sidor: en öfvertygad protestant skrifver icke revolutionens kyrkohistoria på samma sätt som en radikal fritänkare såsom Aulard eller som en devot katolik som De la Gorce. Men att författaren, när han med den moderna historiska kritikens hjälpmedel och på grundval af den moderna forskningens resultat behandlat dessa centrala problem inom revolutionstidens och Napoleonstidens historia, ledts af någon annan sträfvan än den att för att tala med Ranke utreda »wie es eigentlich gewesen», och att för öfrigt låta hvarje

---

[1] Sid. 101, 111, 118, 119.

[2] H. Almquist i Svensk Tidskrift, 1912, s. 264.

[3] Hist. Tidskr. 1908, s. 48.

[4] Såsom något alldeles särskildt »oresonligt» har en granskare betecknat karakteristiken af Ludvig XVIII (s. 69). Hade kritikern erinrat sig den radikale danske historikern Fridericias uttalanden (Revolutionen og Napoleon, s. 226), hade han förmodligen yttrat sig mindre kategoriskt.

personlighet och hvarje riktning, politisk eller religiös, gälla hvad den kan, det måste bestämdt bestridas. Det är därför anmälaren ett nöje att på här ifrågavarande punkt instämma i den nyss anförda granskarens omdöme, att »Hjärnes revolutionsskildring bär prägeln af en *juste milieu* i bästa mening.»[1] Att vissa sidor af revolutionshistorien, som man vanligen finner utförligt behandlade, anmälaren tänker nu närmast på de ekonomiska och sociala orsakerna till och följderna af omhvälfningen, helt eller delvis få träda i skuggan, beror, som författaren i sitt företal också vederbörligen framhållit, därpå, att han icke velat skrifva franska revolutionens historia i dess helhet utan framför allt afsett att särskildt behandla vissa problemkomplexer, som i de vanliga skildringarna ej vederbörligen pläga beaktas. Vid sidan af framställningar, som utgå från synpunkten att franska revolutionen med naturnödvändighet gifvit gestalt åt vissa politiska idéer, som med lika naturnödvändighet hålla på att förverkligas i våra dagar, och bredvid anekdotartade skildringar från de blodiga katastrofdagarna i Paris, där vissa hufvudpersoner framträda så att säga i bengalisk belysning, står i vår litteratur författarens bok såsom det man kan väl säga första försöket att framställa vissa hufvudproblem från det revolutionära tidsskedet 1789—1815 sådana de te sig i den moderna historiska kritikens ljus. Att det kommer att taga tid, innan ett dylikt kritiskt betraktelsesätt trängt igenom äfven inom revolutionshistoriens område, därom torde förf. ej hysa några tvifvel, lika litet som anmälaren för sin del gör det. Dylika åsiktsförskjutningar gå i allmänhet långsamt, men — *magna est veritas et prevalebit.*

Torvald Höjer.

Öfversikt af under år 1911 i Finland utkommen historisk litteratur.

Året 1911 har — trots långvarig typografstrejk — i Finland frambragt en synnerligen rikhaltig litterär alstring på det historiska området. Förutom den sedvanliga periodiska litteraturen har ett betydande antal större arbeten och publikationer sett dagen. Vi vända oss först till de *nordiska ländernas historia.*

Inom medeltiden ha vi dock jämförelsevis litet nytt att anteckna.[2] Det gamla, mycket omdiskuterade spörsmålet om kvänernas ursprung och nationalitet har åter upptagits af J. Laurosela

[1] Svensk Tidskrift 1912, s. 266.

[2] I detta sammanhang må äfven en arkeologisk afhandling omnämnas: A. M. Tallgren, Die Kupfer- und Bronzezeit in Nord- und Ostrussland. I. Die Kupfer- und Bronzezeit in Nordwestrussland. Die ältere Metallzeit in Ostrussland. XI + 229 s., illustr., 1 karta. Helsingfors 1911.

i en uppsats benämnd »Frågan om kvänerna-kainulaiset» (Hist. Arkisto XXII: 2, n:r 4, 60 s., på finska). Förf. granskar vidlyftigt de tidigare hypoteserna i ämnet och alla tillgängliga källor samt sammanställer dem med den nyaste finska språkforskningens resultat. Enligt denna är den finska, som talas i Norr- och Österbotten (särskildt i sina äldre stadier), ursprungligen en sydvästfinsk dialekt. På denna grund, och äfven på historiska grunder, kommer förf. till den slutsatsen, att de forna kvänerna varit intet annat än finska nybyggare, som från trakterna kring älfmynningarna i sydvästra Finland tidigt trängt mot norden.

Dr. J. W. Ruuth, hvilken ägnat uppmärksamhet åt det danska korstågstidehvarfvet och dess inverkan på Finlands förhållanden, har under det gångna året i tvenne kortare studier framlagt sina nyaste iakttagelser på detta område. I den publikation, som på prof. M. G. Schybergsons sextioårsdag öfverlämnades till honom som en gärd af aktning af kolleger och lärjungar (Svenska Litteratursällskapets Skrifter, C, 1911), ingår af dr. Ruuths hand en uppsats under titel: »Några ord om de äldsta danska medeltidsannaler, som innehålla uppgifter om tågen till Finland 1191 och 1202. Källhistorisk studie» (s. 227—238). Artikelns uppgift är blott att granska tillförlitligheten och värdet af de danska annaler, som omnämna sådana tåg, och synnerligast det af 1191. Dr. Ruuth sträfvar att påvisa, att de äldre krönikorna uppkommit oberoende af hvarandra, och att sålunda uppgiften om ett tåg till Finland, företaget af Knut VI år 1191, förefinnes i åtminstone tvenne olika förstahandskällor. Att målet för härfärden varit Finland finner han, i motsats mot äldre forskare, intet skäl att betvifla (1197 gällde det Estland). I de s. k. Ry-annalernas danska text omtalas ytterligare ett tåg till Finland 1202. Icke heller detta finner förf. omöjligt, ehuru uppgiftens värde betviflats på den grund att den står alldeles ensam. Krönikören synes ha stått Sunessönerna särskildt nära, och det måste antagas, att detta senare härtåg utgått från dem. — I den andra uppsatsen belyses frågan ytterligare, synnerligast mot bakgrunden af de politiska förhallandena i Sverige och Danmark: »Påfven Innocentius III:s bulla 'Ex tuarum' af den 30 oktober 1209. Erhöll ärkebiskopen i Lund Andreas Sunesson detta bref som de nordiska ländernas primas och påflig legat eller endast som ärkebiskop?» (Hist. Ark. XXII: 1, n:r 6, 15 s., på finska). Förf. konstaterar först, att alla kända påfvebref till Lundaärkebiskopen härröra från tiderna närmast årssluten, hvilket åter, som närmare påvisas, innebär, att ärendena en gång årligen, på våren, expedierades från Lund till kurian. Från åren 1206 och 1210 finnas inga bref, men de åren var ärkebiskop Andreas just ute på härnadståg, hvarför orsaken till korrespondensens uteblifvande är klar. För år 1202 saknas likaså påfvebref, och möjligen kunde detta innebära, att Andreas Sunesson då befann sig på tåg till Finland. Några andra än han och hans bröder kunna icke gärna ha företagit dessa tåg. I den ofvannämnda påfvebullan (Dipl. Suec., I, n:r 136) heter det, att ärkebisko-

pen redan i en »serie bref» omtalat eröfringen, eller m. a. o. under några års tid i sina skrifvelser påpekat den. Härtill kommer, att Sverige vid denna tid var svagt och upptaget af inre fejder, hvarför det icke är tänkbart, att »några ädlingar» därifrån vid denna tid begifvit sig på härfärd till Finland. (I den på tyska affattade resumé, som åtföljer volymen, heter det något naivt, att »dr. Ruuth bevisar, att Sverige vid denna tid var svagt»!). År 1199 (1200) hade den krigiske prelaten af påfven fått mottaga en uppmaning till korståg mot alla Lifland omgifvande hedningafolk. Sveriges ärkebiskop Valerius var Andreas' gäst och landsflyktig och kunde föga göra några invändningar mot honom. På denna grund bör det ej väcka förvåning, att Andreas och ej den svenske ärkebiskopen erhöll uppdraget att inviga ny biskop för »Fialanda», där kyrkan genom det nya eröfringståget blifvit återupprättad. Förf. finner det icke otänkbart, att Finland äfven år 1210 besökts af någon dansk flotta, i och för den nye biskopens installerande. I alla fall synes detta ha fördröjts jämförelsevis länge genom det mostånd, som af allt att döma från svensk sida gjorts mot planen vid kurian. I hvarje händelse är det tydligt, slutar förf., att Finland vid denna tidpunkt (under en kortare period) räknades till Danmarks maktsfär och den danska kyrkans missionsområde — åtminstone af den romerska kurian, må vi tillägga.

I denna tidskrifts tredje häfte för år 1911 (s. 214—215) har redan min undersökning »Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden» (Hist. Ark. XXII: 2, n:r 3, 110 s.) blifvit föremål för ett välvilligt omnämnande. Utöfver det här sagda ville jag ytterligare begagna tillfället att påpeka, att arbetet äfven lämnar spridda bidrag till kännedomen om Uppsala ärkebiskops ställning till påfvedömet (ex. s. 103 not 1, där pallieafgiftens öfvergång i servispenningar för ärkebiskopens vidkommande belyses enligt Göllers epokgörande undersökningar). Som en komplettering ansluter sig till denna studie »De finska medeltidsbiskoparnes besök vid den påfliga kurian» (29 s.), för hvilken K. H. Karlssons afskrifter från Rom, förvarade på Finlands statsarkiv, utgöra hufvudkällan.[1] Syftemålet är här att framhålla, att alltsedan 1366, då den förste Åbobiskopen utnämndes af påfven, de finska biskoparne punktligt (möjligen på ett undantag när) fullgjort sin skyldighet att personligen uppvakta påfven för sin utnämning till ämbetet, ända tills under den katolska medeltidens sista årtionden de oroliga tidsförhållandena lade hinder i vägen för de personliga resorna till Rom. Äfven har jag sökt närmare utreda den s. k. visitationsplikten samt i hvilken mån de finska biskoparne fullgjort den.

---

[1] Skrifter utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland, C: Historiska uppsatser tillägnade M. G. Schybergson, s. 198—226. — Genom öfverenskommelse, träffad mellan dr. Karlsson och Finlands Statsarkiv, öfverlämnade denne till det finska arkivet afskrifter af alla de handlingar, som hänförde sig till Åbo stift.

Dr. V. Voionmaa rycker i uppsatsen »De medeltida kronogodsen i Finland» (Hist. Ark. XXII: 2, n:r 1, 27 s. på finska) frågan om en af medeltidens dunklare samhällsinrättningar in på lifvet. Han påpekar först, att man tidigare kan spåra en skarp åtskillnad mellan kronans och konungens gods. Efter en vidlyftig uppräkning och utredning af alla de gods af dessa båda slag, som under medeltiden finnas omnämnda i urkunderna — bortåt ett fyrtiotal uppräknas — öfvergår han till att pa några sidor draga sina slutsatser härur. Dessa kronans jordegendomar i Finland synas honom ha varit af ungefär samma betydelse som Uppsala ödsgodsen i Sverige. De spelade tidigare en viktig roll, lämnade synbarligen kronan viktiga inkomster och voro centra för de mindre styrelsedistrikt, hvilka senare ersattes af de stora slottslänen, där kronans borgar uppfördes. Deras egentliga glansperiod infaller under 1300-talet, då de voro säte för den då praktiserade lokala eller gårdsförvaltningen af landet. Senare sköttes de blott af fogdar, bortskänktes eller användes till aflönande af ämbetsmän. Anmärkningsvärdt är, att med dessa gårdar genomgående var förenad patronatsrätten till de socknar, i hvilka de lågo. Ekonomien hvilade på landbönderna, som bildade en stor klass i landet och hvilkas ställning förf. betecknar som svår och förmodar hafva närmat sig lifegenskapen. Egendomligt är, att kronogodsen voro särskildt talrika i sydöstra Finland, där sedermera under den ryska tiden de s. k. donationsgodsen uppkommo, dragande mycket elände öfver befolkningen.

Inom reformationstidehvarfvets historia har det gångna årets produktion varit riklig. I tidsföljd kommer först en uppsats »Öfverblick öfver den 'årliga kronoskatten' i Egentliga Finland vid nya tidens början» af V. Oksanen (Hist. Ark. n:r XXII: 1, n:r 1, 17 s. på finska). Grundvalen för denna öfverblick är den af Gustaf Vasas fogde Lasse Broke år 1540 förrättade nya skattläggningen i Egentliga Finland. Samma år upprättades ock en ny jordebok, som går under namn af »Lasse Brokes jordebok». En ny jordrefning företogs enligt stångfall. Redan tidigare hade dock stångfallet införts från Sverige — och tidigast till de af svensk befolkning bebodda trakterna — och därvid synes man ha sträfvat till att få hvarje by att innehålla samma antal stänger jord. En följd häraf var, att stången var af olika storlek i olika trakter och varierade mycket mellan skilda socknar och fjärdingar. Ett mantal hade ursprungligen motsvarat en gård, däremot voro utbyamän aldrig satta i mantal, utan skattade blott efter spann, o. s. v. Efter detta försök till belysning af den invecklade frågan om landsbygdens kamerala indelning öfvergår förf. till att lämna en öfversikt af skatteuppbörden för år 1541 enligt de bevarade räkenskapsböckerna. Den sammanlagda kronoskatten för detta år (länsmansskatten, öfver hvilken lämnas en särskild tablå, inberäknad) uppgår till ett belopp af 8,407 mk. Den nämnda jordeboken förblef oförändrad till början af 1600-talet. Förutom tryckta källor ha för uppsatsen begagnats de originala handlingarna i Finlands statsarkiv.

»Den finska historiska expeditionen i Rom» har utsändt en ståtlig volym, omfattande uppsatser af dess medlemmar. Utgifvare är »Finska Vetenskapsakademin» (Suomalainen Tiedeakatemia) i Helsingfors.[1] Bokens typografiska yttre är fördelaktigt, tvenne utmärkta reproduktioner enligt fotografi illustrera texten, och som inledning till det hela är satt en förteckning öfver alla de arbeten och undersökningar, som publicerats af expeditionens medlemmar och af tvenne andra yngre finska historiker, hvilka äfvenledes grundat sina arbeten på forskningar i Rom. Af de till ett antal af nio uppgående afhandlingarna — samtliga skrifna på franska — volymen omfattar utgöres den första (n:r 2, n:r 1 har redan tidigare utkommit som en särskild volym, ehuru detta ej i innehållsförteckningen observerats) af en öfverblick af påfven Gregorius XIII:s politik, »Grégoire XIII comme politicien et souverain», af frk. dr. L. Karttunen. Själfva afhandlingen föregås af en kort inledning, i hvilken förf. betonar, att påfven Gregorius XIII enligt hennes mening hittills af den moderna historiska forskningen icke blifvit tillbörligen uppskattad och ofta nog t. o. m. strängt bedömd. Hennes syftemål är att framhålla hans egenskaper, sådana de te sig vid ett närmare studium af hans pontifikat, i deras rätta dager. Hon beklagar, att lika litet öfver honom som öfver hans närmaste efterföljare några specialarbeten existera: Urban VII, Gregorius XIV, Innocentius IX, Leo XI och Clemens VIII. Historikernas uraktlåtenhet för dessas vidkommande kan måhända dock ursäktas, då man betänker, att den förste af dessa påfvar regerade i 13 dagar, den andre något mer än tio månader, den tredje i 2 månader och den fjärde i 27 dagar! Hvad Clemens VIII beträffar kan man ju gärna instämma med författarinnan i hennes önskan, att en påfve af hans betydelse för gestaltningen af katolicismens och protestantismens inbördes förhållande i Europa måtte blifva föremål för en särskild forskning. — I tvenne kapitel behandlas därpå Gregorius XIII:s yttre och inre politik på sammanlagdt 103 sidor. Först lämnas en i hufvudsak riktig öfversikt af den yttre politikens gång under denne påfves regeringstid och den väl populära framställningen belyses genom talrika längre och kortare citat ur otryckta nuntiaturberättelser i Vatikanarkivet. Tyvärr vanställas dock dessa citat (såvidt jag kunnat kollationera dem) af ett synnerligen stort antal störande tryckfel och oriktiga läsarter. Rikare på intressanta synpunkter är den senare delen, som behandlar Gregorii öfver hufvud välbetänkta och kloka åtgärder för sitt hofs, sin kyrkas och sina staters styrelse. Man kan dock svårligen gripas af förf:s beundran för den gamle påfven, trots alla de många goda egenskaper hon antecknar på hans kreditsida. Den envishet, med hvilken han fasthöll t. ex. vid en förlegad idé som den om den stora kristna ligan mot turkarne, vittnar ju föga om politisk öfverlägsenhet — hvilket äfven af förf.

[1] Annales Academiae Scientiarum Fenniae, ser. B. tom. II, 2—10. Helsingfors 1911.

medgifves —, och det sätt hvarpå han arbetade för denna idé är heller icke ägnadt att inge någon hög tanke om hans politiska skarpblick. Praktisk politisk blick var nog hvad han saknade, hvilket måhända tydligast framträder i förhållandet till Spanien, som här föga beröres. Däremot beröras förbindelserna med Sverige ingående, och deras betydelse i det politiska systemet klargöres. Något långsökta och fantastiska förefalla icke sällan Gregorius XIII:s kombinationer, ehuru förf. just häri ser ett intressant drag hos honom. Men det är väl öfver hufvud så, att de betydande landvinningar, den katolska motreformationen mot slutet af det sextonde århundradet gjorde, mera få skrifvas på själfva rörelsens konto, än på de samtida påfvarnes. Det var rörelsen och de talrika begåfvade män. hvilka ställde sig i dess tjänst, som vunno framgångarna, och de mest framstående bland dessa män voro säkert icke de, som upphöjdes på påfvestolen. Men de flesta bland påfvarne, så ock Gregorius XIII, ägde i hög grad förmågan att välja sina medhjälpare — och däri ligger en stor del af hemligheten i hans framgångar.

Mera direkt till Norden hänföra sig de följande uppsatserna i samlingen. Dr. Henry Biaudet utvecklar i uppsatsen »Sixte-Quint et la candidature de Sigismond de Suède au trône de Pologne en 1587» (22 s.) Sixtus V:s ställning till detta konungaval och påvisar, af hvilka orsaker hans hållning slutligen blef afgjordt fientlig mot Sigismund. Som källor hafva tjänat den påflige nuntien Annibale di Capuas brefväxling med kurian i Vatikanarkivet, m. m. Denne nuntie3 instruktion i chifferskrift har af dr. Biaudet på ett skickligt sätt dechiffrerats och aftryckes in extenso. Chiffern ger förf. anledning till att i en följande uppsats närmare ingå på den dåtida chiffreringskonstens teknik och på det sätt, hvarpå det lyckades honom att utläsa ifrågavarande chiffer: »Un chiffre diplomatique du XVIe siècle» (16 s., tvenne planscher efter fotografi).

Samma chifferskrift har ytterligare gifvit anledning till den följande uppsatsen, signerad L. Karttunen: »Chiffres diplomatiques des nonces de Pologne vers la fin du XVIe siècle» (31 s.). Förf. återgifver här nyckeln till andra liknande chiffrar, hvaraf den tidigare berörda endast varit en förenkling, begagnad i den korrespondens, som gick till norra Europa, där dechiffreringskonsten var så godt som okänd och därför faran för tolkning genom obehöriga ringa. Dessa chiffernycklar upptäcktes förutom en vidlyftig officiell korrespondens mellan kurian och dess ombud i Polen rörande detta rikes och Sveriges angelägenheter i Chigi-arkivet i Rom af dr. Biaudet. — J. A. Pärnänen skrifver om »L'ambassade de Bartolomeo Powsinski à Danzig en 1593» (38 s.). Uppsatsen lämnar ett betydande tillägg till prof. Hjärnes studie »Sigismunds svenska resor» och ger en klar inblick i den påfliga kurians ståndpunkt i det ögonblick, då den polsk-svenske monarken stod i begrepp att inskeppa sig för att taga sitt arfrike i besittning. Af särskildt intresse är den instruktion, som meddelades denne Powsinski, hvilken på sommaren 1593 sändes till konungen i Danzig. I den instruktion åter han medförde

till nuntien i Polen Malaspina finnas redan grundlinjerna uppdragna till det förhållningssätt Sigismund iakttog vid sin kröning samt i sitt beteende gentemot svenskarne. Dessa bägge instruktioner jämte en berättelse af P. om sin resa aftryckas in extenso.

I tvenne uppsatser behandlar K. I. Karttunen »La légation de Domenico Alamanni en Suède l'an 1582» och »Legatio Domini Alemani» (omotiveradt nog åtskilda från hvarandra genom skilda rubriker och skild paginering, 36 o. 62 s.). Den förra innehåller framställning af ämnet, den senare urkunder till Alamannis beskickning till Sverige. Det hela utgör ett omfattande tillägg till Helge Almquists i denna tidskrifts årg. f. 1909 publicerade studie öfver samma ämne. Det värdefulla med föreliggande studie ligger i att förf. bearbetar Alamannis reseberättelse i en äldre variant, till största delen skrifven på polska och nu befinnande sig i statsarkivet i Nürnberg, där den återfunnits af dr. Biaudet, samt tydligen utgörande det ursprungliga originalet. Ytterligare meddelas upplysningar hämtade ur Vatikanarkivet. Förf. polemiserar mot några tidigare författare. Under den senare rubriken publiceras reseberättelsen i sin helhet, jämte en rapport från nuntien i Polen om resan. — Samme förf. meddelar ytterligare en beskrifvande förteckning öfver »Les Suecana de la *Biblioteca Casanatense* à Rome» (26 s.). Efter några anmärkningar om Birgitta-manuskripten följer en uppräkning af de öfriga handskrifterna, de flesta hänförande sig till drottning Kristina och till en del publicerade af Arckenholtz, åtföljda af korta citat och upplysningar om innehållet. Samtidig förekomst i andra arkiv angifves äfven.

Slutligen följer en afhandling af dr. H. Biaudet: »Les origines de la candidature de Sigismond Vasa au trône de Pologne en 1587» (82 s.). Själfva framställningen föregås af en inledning på åtta sidor, däri förf. främst meddelar upptäckten i Chigi-arkivet i Rom af nuntien i Polen Annibale di Capuas hittills saknade korrespondens. Han utvecklar därpå i sin intressanta studie de intriger och förhandlingar som föregingo valet och ingår äfven på den svenska adelns hållning, hvilken han bedömer mycket strängt. Det hela sammanfattar han slutligen i ett antal punkter gående ut på, att initiativet till Sigismunds kandidatur togs uteslutande af änkedrottningen Anna af Polen, hvilken öfvertalade och med falska förespeglingar lockade Johan III och Sigismund samt förde bakom ljuset deras motståndare. Den svenska adeln omfattade möjligheten af den senares val med intresse, seende konungamaktens försvagande som en blifvande följd däraf. Valstridens lyckliga utgång för Sigismund berodde uteslutande på drottning Anna, som förde den med en hänsynslöshet och bedräglighet utan like. Som »Appendices» följer ett antal af icke mindre än 22 originalrapporter och bref rörande valstriden, de flesta från Chigi-arkivet (en del äfven från Brancaccio-arkivet i Neapel och Statsark. i Florens; ett (n:r 6) utan angifven proveniens).

Det ligger i sakens natur, att i denna volym, som hel och hållen tryckts i Helsingfors, tryckfelens antal skall vara ganska stort

— men förvisso gör man bäst i att trösta sig öfver att det ej är större än det är.

Som akademisk afhandling har ventilerats ett arbete af K. I. Karttunen: »Jean III et Stefan Batory. Etude sur les relations politiques entre la Suède et la Pologne de 1576 à 1583» (XVI + 186 s.), Genève 1911. Då arbetet senare i denna tidskrift kommer att blifva föremål för en fristående anmälan, förbigår jag det i detta sammanhang.

Docenten dr. K. R. Melander meddelar i tidskriften »Historiallinen Aikakauskirja» (på finska) »Några upplysningar om Klubbekriget i Tavastland» (s. 97—112). Förf. påpekar, att detta bekanta bondeuppror i Finland är af samma typ som bondeupproren i olika länder i Europa vid medeltidens slut och nya tidens början. Han sammanställer i sin uppsats en del upplysningar om tiden närmast före och efter upproret. Därjämte gör han oss bekanta med en uppviglare af synnerligen tvifvelaktig typ, en förrymd soldat och tjuf, hvilken synes ha spelat en icke obetydlig roll, särskildt i Tavastland. I fråga om upprorets förutsättningar är en af förf. återfunnen skrifvelse af år 1593 från riksrådet och hertig Karl af intresse, enligt hvilken krigsfolkets personliga underhåll i lifsmedel fastställes dubbelt högre för Finlands inbyggare än den kort förut fastställts för rikets i öfrigt. Krigets utbrott föregicks af någon tids oro i sinnena och starkt missnöje öfver den stora skattebördan. Efter böndernas kufvande sträfvade de styrande att iakttaga försiktighet och efterlåtenhet vid skatteuppbörden. Men upproret efterföljdes icke desto mindre af en årslång förvirring, hvarunder våldsbragder och rof voro vanliga företeelser. Härdsrätternas sammanträden måste flerstädes uppskjutas på lång tid. Bönderna föranleddes af ren fattigdom och utblottning till tjufverier. Störst var oron i norra Satakunta och därtill gränsande delar af Tavastland. Förf:s framställning hvilar på forskningar i den nyligen tillgänglig blifna s. k. Lagus'ska samlingen och domböcker i Finlands statsarkiv.

Frågan om klubbekrigets namn återupptages till skärskådande af prof. K. Grotenfelt, som häfdar, att benämningen måste härleda sig från böndernas beväpning under fejden (»Om 'Klubbekrigets' namn», Hist. Aikak., s. 270—272).

Inom storhetstidens historia äro inga större arbeten att anteckna. Doc. dr. G. Rein skrifver om »Populära föreställningar om Gustaf II Adolf i trettioåriga krigets flygskriftslitteratur» i den till prof. Schybergsons sextioårsdag af Sv. Litteratursällskapet utgifna publikationen (Skrifter, C, s. 161—177). I den rikhaltiga litteratur af flygskrifter, som efter Gustaf Adolfs ankomst till Tyskland såg dagen, särskildt på protestantiskt håll, påvisar förf. åtskilliga intressanta drag. Man framställde i dessa af protestantiskt patos genomandade skrifter en mängd äldre förutsägelser om en, den där skulle komma och störta Antikrists välde. Antikrist var allt sedan Luthers tid påfven. Ofta hette det ju i de bibliska profetiorna, att hämnaren skulle komma från Norden. Och ifrån den hemlighetsfulla Nor-

den kom just den svenske hjältekonungen. En del samtida flygskrifter refereras af förf. utförligt. I dessa kommer en allmän förväntan till uttryck, att Gustaf Adolf skulle draga till Rom och tukta pafven.

I Hist. Ark. (XXII: 1, n:r 2) skildrar fil. kand. Y. O. Ruuth »Kammarfiskalen Anders Jakobsson Äimäs lif och verksamhet» (på finska, 96 s.). Denne man, son till en bonde i Kumo, var en af dessa märkliga kammarfiskaler, af hvilka regeringen vid midten af 1600-talet betjänade sig för att stäfja adelns och ämbetsmännens godtycke i det aflägsna Finland och för att bevaka kronans ofta förglömda fiskaliska rättigheter i landet. Äimäs ämbetsområde var västra och norra Finland. Af hans instruktioner framgår, att han i främsta rummet hade att hålla ett öga på frälset och därutöfver indrifva kronans fordringar i alla närmare angifna fall. En kammarfiskal var ej beroende af landshöfdingen, utan direkt af kammarkollegium och af generalguvernören, då en sådan fanns. Såsom hans viktigaste uppgift betecknar förf. eljes öfvervakandet af fogdar, uppbördsmän och mantalsskrifvare. Äimä var försiktig och hofsam i sitt uppförande, hvilket väl kunde bero på, att förhållandena i västra Finland voro bättte än i östra, där de blifvit ryktbarare genom Äimäs kollega Samuel Cröells våldsamma uppträdande. Framför allt beifrade han de lägre ämbetsmännens förseelser. För tiden högst betydande penningsummor synas genom hans nitiska händer ha influtit till riksskattkammaren. Hedrad och rikt belönad af styrelsen afled han år 1660. Efter hans död delades hans vidsträckta ämbetsområde. Uppsatsen åtföljes af fem bilagor, däraf tvenne ämbetsinstruktioner för Äimä. Bilagornas text är svensk (originalspråkets).

K. O. Lindeqvist meddelar i Hist. Aikakauskirja (s. 126—127, på finska) några upprörande drag från hungeråret 1697: »Hungeråret 1697 i Karelen». Barnamord för anskaffande af föda förekommo o. s. v.

V. Piipponen lämnar en del upplysningar »Om bondeoroligheterna i Karelen 1696—1697» (Hist. Aikakausk., s. 127—135, på finska). På grund af missväxten väntade allmogen, att styrelsen skulle efterskänka skatterna för några år och sända undersökningskommissarier till trakten. En samvetslös uppviglare bragte yttermera oro i sinnena genom lögnaktiga uppgifter härom, och payrkade därjämte en direkt hänvändning till konungen, hvilket redan en gång förut försökts. Medan detta stod på och då inga regeringskommissarier hördes af, brast emellertid befolkningens tålamod. Bönderna sammangaddade sig och plundrade herrgårdarna, men skingrade sig snart igen. Frampå vintern anlände militär till trakten och begynte bestraffningen men synes härvid ha farit tämligen hårdhändt fram. En del af bondeledarne arkebuserades omedelbart, andra dömdes at domstol till döden.

Beträffande frihetstiden och det gustavianska tidehvarfvet har produktionen varit riklig. Den ekonomiska historien under tidsskedet

behandlas i en akademisk afhandling på finska af A. R. Cederberg: »Handelsförhållandena i norra Karelen åren 1721—1775».[1] I en inledning behandlar förf. handelsförhållandena i Kexholms län 1617—1721, hvarefter han lämnar en framställning af handelns förutsättningar i Nord-Karelen. Främst påpekas bristen på vägar, som af de samtida skildras på ett talande sätt, de långa afstånden till städerna och vintervägarnas eländighet. Så länge gränsallmogen ännu hade Villmanstrand och Fredrikshamn att tillgå, förspordes inga klagomål, men sedan Lovisa stad blifvit grundlagd emot landshöfdingens och landsdelens inbyggares önskan samt gjord till stapelstad för Karelen, blefvo förhållandena för allmogen, som här skulle salubjuda sina produkter och hit inleverera sina skattepersedlar, olidliga. Inga vattenvägar ledde till staden, hvilken ifrån Karelen endast kunde nås på långa omvägar utmed gränsen. Förslag begynte därför genast framkomma om förhållandenas förbättrande, merendels framställda af enskilda, då regeringen ägde ringa kännedom om dessa aflägsna trakter. Man yrkade på öppnande af vattenvägar till västra Finland, på tillåtelse för allmogen att få föra sina varor till de österbottniska städerna och till städerna på andra sidan gränsen, samt slutligen på anläggande af en köping eller stad i Karelen. Under tiden bedrefs en rätt betydande smuggling öfver gränsen, hvartill borgarnes i de finska städerna oföretagsamhet äfven var en medverkande orsak. Antalet tillåtna varor, som fingo exporteras till Ryssland och därifrån införas var ringa, hvarför smuggleriet gifvetvis äfven därför måste florera. Fallenhet för handel ligger karelarne i blodet — en vidsträckt landthandel bedrefs därför, och denna lät sig icke hindras af rikets gränser. Bättre förhållanden inträdde med den friare handelslagstiftningen mot frihetstidens slut, och då slutligen tack vare Gustaf III:s ingripande Kuopio stad år 1775 grundlades i landsdelen, grydde ändtligen för varubytet och handeln i dessa trakter en ljusare dag. Afhandlingen bygger på omfattande arkivstudier i Riksarkivet och i finska arkiv och lämnar detaljerade (äfven statistiska) uppgifter om handeln i orterna vid rikets östra gräns. Den intressanta studien, som hufvudsakligen grupperar sig kring de olika arterna af handel, hade vunnit på en tydligare kronologisk uppställning af ämnet, än hvad nu blifvit fallet.

Handeln i landet behandlas äfven af dr. J. Qvist i en uppsats benämnd: »Handelsförhållandena i Finland under Gustavianska tiden» (Sv. Litteratursällskapets skrifter, C, s. 49—74). Förf. redogör för de åtgärder som på grund af Handelsförordningen af 1765 i början af Gustaf III:s regering vidtogos för den egentliga landthandelns ordnande. Landshöfdingarne vände sig till städernas borgerskap med anhållan om utlåtanden, och med stöd af dessa insände de därefter berättelser om marknaderna. En mängd städer, som funno sig förfördelade genom de nya förordningarna, dröjde dock länge med in-

[1] »Pohjois-Karjalan kauppaolot vuosina 1721—1725.» Helsingfors 1911, VII + 213 sid.

sändandet af utlåtanden, hvarför förnyade förfrågningar utsändes. Regeringens sträfvanden synas ha gått ut gå marknadshandelns uppmuntrande och upphäfvande af städernas enskilda handelsrättigheter.

Y. O. Ruuth meddelar »Upplysningar om trävarurörelsen i Viborgs län under det ryska väldets tid» (Hist. Ark. XXII: 2, n:r 2, 28 s., på finska). Han påpekar, att sågverksrörelsen i denna landsdel från 1740-talet tog ett utomordentligt kraftigt uppsving, som varade intill seklets slut och medförde en export, hvilken enligt tillgängliga siffror stundom nådde upp i jämnhöjd med exporten från hela Sveriges rike. Uppgifternas riktighet finner förf. ej skäl att betvifla, men framhåller särskilda på saken verkande omständigheter. Då skogarna af sågverksägarna svårt sköflades, sökte regeringen inskrida, ehuru dock till en början endast lamt.

A. Mickwitz behandlar »Språkfrågan i Finska deputationen vid riksdagen år 1746—1747» (prof. Schybergsons jubileumspublikation s. 127—139) på ett intresseväckande sätt. Vid riksdagen uppkom frågan om tjänstemännens finska språkkunskap första gången 1739 och afgjordes då genom en tillmötesgående resolution å allmogens allmänna besvär. År 1742 tillsattes två särskilda utskott för frågan, däraf det ena framställde kraf på ökad användning af finska språket i förvaltningen och anställande af finnar i statstjänst inom Finland. Vid riksdagen 1746—1747 afgaf den finska deputationen den 29 jan. 1747 ett skarpt affattadt betänkande, författadt af Serenius (tidigare publiceradt). Man kräfde flere i finska språket kunniga ämbetsmän, och detta kraf rönte af riksdagen ingen motsägelse. En af Fryxell omtalad nämnd, som regeringen i slutet af år 1746 skulle tillsatt för frågans bedömande och hvilken ock skulle uttalat sig om deputationens betänkande, har, såsom förf. uppvisar, aldrig existerat. Ur Fryxells uppgifter har sedermera den finske forskaren Yrjö Koskinen dragit vidtgående slutsatser angående det i Finland rådande missnöjet, hvilket skulle ingifvit regeringen farhågor! Emellertid tillmötesgingos flere af deputationens yrkanden utan spår af partistrider. Vid senare riksdagar uppkommer frågan åter och behandlas då utan all skärpa. Tydligt är därför, att Serenius begagnat sig af den som vapen mot det fientliga hattpartiet. Missnöjet synes i Finland hafva varit af samma art som det hvilket rådde i en del andra af rikets provinser, ehuru det i Finland var starkare. Anmärkningsvärdt är, att vid 1746—1747 års riksdag äfven yrkades på utbredande af större svensk språkkunskap i Finland, utan att detta mötte invändningar. Riksdagens beslut ha icke framgått ur någon kompromiss mellan partierna, såsom Yrjö Koskinen antagit. Ej heller har mösspartiet, såsom man förmodat, omfattat språkfrågan med något alldeles särskildt intresse. Den finska språkfrågan blef icke vid frihetstidens riksdagar — och kunde aldrig blifva — någon nationalitets- eller språkfråga i modern mening.

Dr. P. Nordmann har i den nyssnämnda publikationen (Sv. Litt. sällsk. skrifter, C) lämnat ett bidrag till belysande af de häftiga striderna vid biskopsvalet i Finland efter C. F. Mennander 1776:

»Pehr Kalm och biskopsvalet i Åbo 1776» (s. 103—110). Kalms egen ställning till sin kandidatur (om hvilken man gjort gällande, att den omfattats af ett parti präster i Finland, hvilka ifrat för finskhetsintressen och framför allt ville genomdrifva valet af en i Finland född man) framgår af ett bref från honom till Anders Chydenius, hvilket i sin helhet aftryckes.

Arkiatern O. E. A. Hjelt har utgifvit en biografisk studie öfver en annan af Åbo-universitetets lärare: »Johan Haartmans verksamhet vid universitetet i Åbo under åren 1754—1787. Skildrad enligt hans bref».[1] Haartman var Finlands förste provincialläkare, Linnés elev, sedermera medicine professor. Framställningen grundar sig på bref, enligt hvad det förefaller aftryckta in extenso, och härstammande från universitetets arkiv och »Sveriges bibliotek», utan närmare angifvande af hvilka bland dessa. Brefven äro belysande för universitetsförhållandena.

Prof. K. Grotenfelt har i universitetsbiblioteket i Helsingfors återfunnit ett intressant manuskript, i hvilket den kände Åbo-professorn Porthan nedlagt sina tankar om kriget åren 1788—90. Memorialet aftryckes i Hist. Ark. XXII: 1 (n:r 3, 8 sid.) in extenso: »Strödda data och reflexioner mot och med». Till aktstycket har prof. G. fogat en kortare kritisk kommentar på finska. Porthans åsikter äro af intresse särskildt för finnar, men därjämte innehålla memorialets aderton punkter äfven upplysningar af värde. Sprengtportens själfständighetsplaner säger sig Porthan känna till ur dennes egen mun, men han ogillar dem bestämdt, såsom man ju redan förut haft sig bekant. Anmärkningsvärdt är, att han redan vid truppernas ankomst från Sverige sparat missnöje bland officerarne och hört öfverste Montgomery yttra: »Om de nu hade courage, borde de uppenbarligen sätta sig emot det olagliga kriget.» Regeringen och arméns öfverbefäl klandras bittert för dåliga anordningar, hvilka belysas med slående exempel. Brist rådde på förråder af alla slag, på dragare, på föda åt manskapet, på pengar och på kunniga läkare och fältskärer. Allting var enligt Porthans uppfattning i hög grad illa ledt och illa förberedt (därtill bl. a. ackordssystemet hade stor skuld). Framgångarna i kriget berodde på ryssarnes passivitet. Hade någon verklig fara hotat, hade dessa nog bedrifvit krigföringen på ett annat och för svenskarne långt ödesdigrare sätt. Krigets utgång berodde på segern vid Svensksund, och denna vanns åter tack vare Nassaus öfvermod o. s. v.

I en uppsats i Historiallinen Aikakauskirja (s. 30—36) behandlar prof. G. ytterligare samma ämne (»H. G. Porthans åsikter om Gustaf III och ryska kriget 1788—90»).

I en synnerligen intressant uppsats skildrar docenten Alma Söderhjelm »Stämningen i Sverige inför 1788 års krig, bedömd af en fransman», enligt franska sändebudet Gaussen's rapporter i franska utrikesministeriets arkiv (Skr. utg. af Sv. Litt. sällsk., C, s. 183—

[1] Bidrag till känned. om Finlands natur o. folk, H. 70, n:r 2.

197). Den oro och spänning som föregick kriget kommer, säger förf., i Gaussens depescher utmärkt till synes, likaså det nya ryska sändebudets uppträdande och intriger m. m. G. klagar öfver att han som Frankrikes ombud finner sig lämnad åsido, ehuru han dock af Gustaf III fortfarande personligen bemötes väl. Han förvånar sig öfver den rikliga tillgången på penningar i landet, utan att kunna förstå hvaraf den härleder sig. Krigsutbrottet mellan Turkiet och Ryssland gjorde här ett starkt intryck. Hela folket greps af krigsifver. Gustaf III förblef dock ännu hemlighetsfull, men han syntes besatt af längtan att låta tala om sig och få spela en roll i Europa. Han pinas af att man icke gör tillräckligt affär af honom och hans makt. Razumovskis förehafvanden ha särskildt kränkt honom och svenskarne. Gaussen skänker konungen sin beundran och afråder sin regering från att göra honom föreställningar. Han uttalar slutligen, att Gustaf svårligen mera kan hejda sig »ein si beau chemin» och att han tycks ha elektriserat hela sin nation och bibragt den sin entusiasm. Talrika utdrag ur Gaussens bref skänka uppsatsen ett ökadt intresse.

Om Porthans vän C. F. Fredenheim, hans gärningar på Forum Romanum och hans afskrifter från det vatikanska arkivet har jag publicerat en uppsats i Finsk Tidskrift för år 1911: »Carl Fredric Fredenheims romerska resa» (t. 70, s. 405—422). Uppsatsen är delvis byggd på otryckta bref från Fredenheim till Porthan, förvarade i universitetsbiblioteket i Helsingfors.

Universitetsförhållandena i Åbo vid tiden närmast före och efter Finlands skiljande från Sverige belysas i tvenne uppsatser i Finsk Tidskrift: »Gustaf Mauritz Armfelt som Åbo akademis kansler» (förberedande studie till ett snart utkommande större arbete) af prof. C. v. Bonsdorff (t. 70, s. 12—37), samt »Landtbruksundervisningen vid Åbo akademi» af prof. G. Grotenfelt (t. 71, s. 345—358).

Prof. M. G. Schybergsons monumentala biografi öfver H. G. Porthan, hvaraf den digra andra delen under året utkommit, skall framdeles i denna tidskrift blifva föremål för en fristående anmälan och förbigås därför på detta ställe.

Dr. P. Nordmann lämnar ett bidrag till 1808 års krigs historia: »Från 1808. Utdrag ur en journal förd af kaptenen J. Hollstén under Finska kriget» (F. Tidskr. t. 70, s. 271—278). Förf. har fått del af journalen af kommendörkaptenen vid sv. marinen B. Hollstén, och de meddelade utdragen gifva en intressant bild af Bergenstråles illa ledda anfall mot Vasa äfvensom af den behandling de tillfångatagna svenska officerarne fingo röna från ryssarnes sida. — Ryssarne försökte som bekant redan under kriget åvägabringa en förvaltning i de eröfrade delarna af landet. R. Tähtila ägnar frågan en kortare studie i Hist. Ark. XXII: 2 (n:r 5. 13 s.): »Några aktstycken rörande förvaltningen från år 1808» (på finska). Aktstyckena, hämtade ur Borgå och Lovisa städers samt Nylands länsstyrelses arkiver, belysa den ryska regeringsmaktens sträfvanden att med tillhjälp af inhemska män organisera förvaltningsmyndigheter i landet. Af intresse är (titulär-)landshöfdingen C. A. Möllersvärds

skrifvelse till landshöfdingen i Nylands och Tavastehus län vid valet af ombud till den s. k. finska deputationen, som var kallad att i Petersburg förhandla med kejsar Alexander. Möllersvärd betonar, att de deputerade icke kunde uppträda som befolkningens i landet lagliga ombud, då de icke voro valda på lagligt sätt, utan endast uttrycka sin tacksamhet för den behandling Finlands invånare rönt från det ryska krigsbefälets sida. — Endast ett liknande yttrande har tidigare varit kändt. (Aktstyckena meddelas på svenska.)

Finska deputationens historia belyses ytterligare af prof. J. R. Danielson-Kalmari i en uppsats (på finska) i Hist. Aikakausk. (s. 1—29): »I Petersburg under vintern 1808—1809». Uppsatsen bygger på otryckta bref från universitetsrektorn, medicine professorn G. E. Haartman, hvilken som universitetsrepresentant var medlem af deputationen till Petersburg. Anmärkningsvärd är i de första brefven skildringen af det dåliga tillstånd Haartman öfverallt fann rådande i Viborgs län, »ryska Finland», då han genomreste det, jämfördt med tillståndet i det svenska Finland. Kändt är, att äfven kejsar Alexander anställde en liknande jämförelse och att detta framför allt var anledningen till att han beslöt Viborgs läns återförening med det öfriga Finland. I Petersburg sammanträffade Haartman med den gamle ränksmidaren och finske själfständighetsmannen G. M. Sprengtporten, hvars åsikter han dock vid flere tillfällen bestämdt motsade. Sprengtporten drömde fortfarande om ett själfständigt Finland och utvecklade sina tankar i ett memorial till kejsaren. I detta påstod han, att Finlands invånare varit missnöjda med den svenska styrelsen, att de med glädje hälsat den ryska eröfringen och att de insågo sin fördel af föreningen med Ryssland. Dessa påståenden vederlades af Haartman i ett tal till kejsaren vid deputationens första audiens, där talaren med skicklighet framhöll, att han själf ännu ej var kejsarens undersåte samt betonade finnarnes otvetydiga tillgifvenhet för Sverige. Uppsatsen utgör den första i en serie.

Behandlande Finlands historia efter föreningen med Ryssland anknyta sig ett flertal uppsatser och arbeten omedelbart till den närmast föregående perioden.

Prof. C. v. Bonsdorff påvisar den tillgifvenhet Finlands gynnare och förste ministerstatssekreterare, den ryske statsmannen och nydanaren Mikael Speransky tillvunnit sig i landet och synnerligast i universitetskretsar före sitt fall. Vid sitt störtande i mars 1812 var han universitetets kansler och hade som sådan med intresse egnat sig åt akademiens angelägenheter, hvarför hans afgång äfven efterlämnade saknad. Till en början hade man dock äfven i Finland satt tro till de påståenden, som utspridts om förräderi från hans sida. Uppsatsen bygger på bref från samtida ledande personligheter. (»Finska uttalanden om Mikael Speranskys fall». Skr. utg. af Sv. Litt. sällsk., C, s. 1—26).

T. Hartman skildrar »En konflikt mellan generalguvernör Steinheil och de ryska regeringsmyndigheterna» (nyssn. publ. s. 27—35). Uppsatsen synes gifva vid handen, att efter fredsslutet i Fre-

drikshamn en smuggling af genom kontinentalsystemet förbjudna varor etablerats från Göteborg öfver Finland till Ryssland.

Prof.. J. R Danielson-Kalmari har utarbetat en ny upplaga af sitt arbete om Viborgs läns återförening med det öfriga Finland.[1] Arbetet, som torde komma att tillökas med en andra del, föreligger tillsvidare dock endast på finska. Förutom af aktualitetsintresset betingas den nya upplagans utkommande äfven af upptäckten af en mängd nya saken belysande aktstycken. I synnerhet framträder här de ledande såväl finska som ryska statsmännens hållning i frågan. Alexander I:s bestämda afsikt, grundad på en nedslående erfarenhet af förhållandena i Viborgs län, framstår äfven med all önskvärd tydlighet.

De intressanta bildnings- och kulturförhållandena i det gångna seklets begynnelse behandlas af G. Nikander i en uppsats benämnd: Den kateketiska undervisningen i Åbo stift vid 19:de seklets ingång» (Skr. utg. af Sv. Litt. sällsk., C, s. 36—48). En riklig belysning meddelas ämnet af prof. G. Heinricius i tvenne undersökningar. Den förra, en uppsats benämnd »Uttalanden af finländare om personer och förhållanden i Sverige 1817—1821» (Sv. Litt. sällsk. förhandl. o. upps. 24, 1910 (Skrifter 96), s. 17—47) lämnar upplysningar framför allt om förhållandena i universitetskretsar i Uppsala. Längre utdrag ur bref, skrifna af i Uppsala studerande finnar, meddelas af förf.

Det senare arbetet är en fristående historisk studie af större omfattning: »Skildringar från Åbo Akademi 1808—1828».[2] Förf:s sträfvan är här att gifva en skildring af lifvet i universitetskretsarna, af studenternas och lärarnes förhållanden inbördes och af universitetsmyndigheternas förhållande till höga vederbörande. Skildringarna börja med att akademistaten aflägger trohetseden till kejsar Alexander I, redan den 21 maj 1808 — med en resignation som på en del håll såsom kändt närmade sig beredvillighet. Åren 1819—1822 voro fyllda af oro vid akademien. Denna oro synes egentligen ha haft sitt upphof i studenternas förkärlek för dryckeslag och gatustoj, och icke i några utifrån kommande intellektuella impulser. Universitetets nytillträdande vicekansler, den gamle gustavianen J. F. Aminoff såg dock i dessa slagsmål mellan studenter och gesäller och isynnerhet i en del ledsamma ehuru obetydliga sammanstötningar med den ryska militären samt slutligen i den sinnesrubbade studenten Gadolins attentat mot prof. Hwasser farliga yttringar af »tidens anda» och föranleddes af dem bl. a. till sina bekanta stränghetsåtgärder mot A. I. Arwidsson och den svenskfödde prof. Afzelius. Man om sin makt har Aminoff dock synbarligen handlat i full öfvertygelse om att genom sina åtgärder på bästa sätt gagna

[1] »Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen». Helsingfors 1911, 161 s., ill.

[2] G. Heinricius, Skildringar från Åbo Akademi 1808—1828. Skrifter utgifna af Sv. Litteratursällskapet i Finland 101, XII + 213 s., 46 illustr. Helsingfors 1911.

universitetet. Ett och annat nytt om Afzelius' ställning framkommer i arbetet. Den välvilja Alexander tidigare hyst för akademien förbyttes i misstro, och då Åbo brand i sept. 1827 lade staden i aska utfärdade efterträdaren omedelbart befallning om det aldriga lärosätets förflyttning till Helsingfors. — Arbetet tilldrager sig ett särskildt intresse genom den mängd utdrag ur samtida bref som influtit i texten. En lång förteckning öfver otryckta källor upptager brefsamlingar såväl i Finland som i Sverige, dagboksanteckningar, memoarer, m. m. Ett stort antal delvis vällyckade och intressanta, delvis tämligen anspråkslösa illustrationer, främst porträtt, pryda texten.

Den nyssnämnde professorn A. E. Afzelius, som af Finlands ministerstatssekreterare R. H. Rehbinder kallats till Åbo, behandlas i en synnerligen upplysande artikel af statsarkivarien dr R. Hausen i Sv. Litteratursällskapets Förhandlingar och Uppsatser n:r 24:[1] »Nya bidrag till A. E. Afzelii biografi» (s. 94—113). Dr. Hausen aftrycker ett par bref samt längre klagoskrifter insända till vederbörande från förvisningsorterna i Ryssland och författade af Afzelius. Tydligt tyckes framgå, att orsakerna till den upprörande behandling han vederfors lågo i den frispråkighet och skärpa han tillåtit sig i yttranden om de makttägande i landet äfvensom i intriglystnad och opålitlighet hos honom själf. Egendomligt är att iakttaga, huru man i de ledande ämbetsmannakretsarna fruktade hans goda hufvud, medan han ännu befann sig i det misstänkta Åbo.

Den ödeläggande brand, som den 4—6 sept. 1827 öfvergick Finlands gamla hufvudstad, och de förhärjningar den åstadkom skildras lifligt i ett bref af ett ögonvittne, som omedelbart efter branden satte sina intryck till papperet; brefvet har publicerats i Hist. Ark. XXII: 1 (n:r 5) af A. R. Saarenseppä (Cederberg): »Åbo brand år 1827. Tvenne bref från Imm. Ilmoni till A. I. Arwidsson» (inledning på finska, brefven dock på svenska). Senare intryck och nyheter om brandens följder meddelas i ett postskriptum och ett andra bref skrifvet half- annan månad senare. Den måhända svåraste förlusten den finska kulturen led vid olyckan var den totala förstöringen af universitetsbiblioteket.[2]

Prof. J. R. Danielson-Kalmari har i Hist. Aikak. publicerat en uppsats benämnd »J. V. Snellman och L. G. v. Haartman. Deras första sammanträffande» (s. 113—118 på finska). Dessa båda statsmän, hvilka verkade som finanschefer i Finland, den ena vid midten af föregående sekel, den andra efter, sammanträffade första gången i Kuopio år 1845, där den frejdade publicisten genom sin vidsträckta kännedom om landets förhållanden tilldrog sig den byrakratiske senatorns uppmärksamhet. Då Snellman kort därpå i sin tidskrift angrep den rådande stränga regimen, försökte Haartman till en

[1] Skrifter 96, 1910, Helsingfors 1911.

[2] För fullständighetens skull må äfven följande arbete här upptagas: P. Korpisaari, Suomen ulkomaankaupasta vuosina 1812—1825 (»Om Finlands utrikeshandel åren 1812—1825»). VI + 249 s., tabeller, Kotka 1911.

början skydda honom mot regeringens misstänksamhet. Men när Snellman framkom med satsen, att den svenska bildade klassen i landet borde blifva finsk, började äfven H. hysa farhågor för dylika sträfvandens följder, seende i dem »frön till stridigheter och störingar» liknande dem som uppfyllde hela »världsdelen». Haartman medverkade kort därpå till att programmet till en planlagd finsk tidning inskränktes och uppträdde i allmänhet som en bekämpare af de vaknande finskhetssträfvandena.

I senaste års litteraturöfversikt omnämndes ej ett arbete af prof. E. G. Palmén: De finska landtdagarnes historia».[1] Den populärt skrifna lilla boken utgör förstudium till ett större arbete öfver ämnet.

Ett biografiskt bidrag till det gångna seklets bildningshistoria lämnar teol. d:r V. T. Rosenqvist i sitt arbete »Gabriel Mauritz Waenerberg» (124 s.), Helsingfors 1911. Waenerberg medverkade kraftigt till folkskoleinstitutionens införande på 1860-talet.

Tvenne minnestal öfver bortgångna vetenskapsmän, hvilka äfven varit verksamma som historiska forskare, ingå i Finska Vetenskaps Societetens Acta XXXVIII, 1911: Prof. statsr. J. J. W. G. Lagus (f. 1821) af I. A. Heikel (11 s.) och senatorn K. E. F. Ignatius (f. 1837) af Th. Rein (20 s.).

Stadshistorierna ha under året 1911 ökats med tvänne nya band.

Af Fredrikshamns stads historia, författad af d:r S. Nordenstreng, har tredje delen utkommit, omfattande åren 1812—1910, »den finska sammansmältningens tid».[2] Sedan staden 1812 jämte hela Viborgs län blifvit återförenad med det öfriga Finland, genomgår den, påpekar förf., kulturellt och nationellt tvenne olika utvecklingsskeden intill vår tid. Först är staden tysk till sin prägel, förtyskad under den ryska regimen, därpå uttränges tyskheten och den blir svensk för flere årtionden, så börjar finskheten tränga fram, och sedan några år tillbaka är stadens prägel öfvervägande finsk. Finska kadettkåren var inrymd i staden alltsedan Haapaniemi krigsskolas brand år 1818 och intill kårens upplösning år 1902, och skildringen af kadettkårens förhållanden intar ett betydande rum i denna tredje del af arbetet.

Docenten dr. Alma Söderhjelm, som tidigare författat Jakobstads historia i trenne digra delar, har nu fullbordat äfven Brahestads historia: »Brahestad 1649—1899» (VII + 313 s.: Helsingfors 1911), ett antal kartor och tabeller. Författarinnan skildrar den lilla österbottniska sjöstadens öden alltifrån dess grundläggning genom befallning af drottning Kristina år 1649. Kort efteråt kom den att höra till Per Brahes förläningar, utvecklade sig långsamt till en viss blomstring, men led svårt af krigen — främst det stora nordiska, men ock 1808 och slutligen äfven 1854, i likhet med de öfriga österbottniska hamnstäderna. Dess glansperiod infaller omkr.

[1] »Suomen valtiopäiväin historia», 112 s. Borgå 1910.

[2] S. Nordenstreng, Fredrikshamns stads historia. 3 delen, 1812—1910. Utgifven af Fredrikshamns stad. Fredrikshamn 1911, XIX + 400 + XV s., illustr., register till hela arb., kartor.

1850—1870. Brahestads borgerskap var länge till nationaliteten starkt finskt, men mot 1700-talets slut ökades det svenska elementet, och från 1800-talets midt ända till dess slut var detta element förhärskande. Förf. behandlar vidlyftigt det svenska väldets tid (s. 1—164); skildringen är ledig och lättlöpande.

Som tillägg till senaste års litteraturöfversikt må här omnämnas tredje delen af Tammerfors stads historia, författad af doc. dr. V. Voionmaa på finska, utgifven 1910.[1] Af sitt vidlyftiga arbete meddelar förf. ett sammandrag i korthet i Hist. Aikakauskirja för år 1911: »Tammerfors stads historia. Resultat och rön» (s. 343—353). Med stadens grundläggning (1779) vid forsen med samma namn afsågs att göra den till en medelpunkt för handel, industri och handtverk i sin landsdel, fri från alla gällande förordningar. Stadens utveckling tog dock ej fart, men en viss företagsamhet och själfständighetskänsla göra sig tidigt gällande, påpekar förf., och redan kort efter grundläggningen uppkomma smärre industriella inrättningar. Först med år 1821 begynner dock uppsvinget, ty detta år beviljas fristadsprivilegierna, med hvilka man främst afsåg att skapa en järnindustri efter mönster af Eskilstuna. Nu begynner stadens snabba utveckling till den betydande industriort den ännu i dag är.

En landskapshistoria af betydenhet bör icke i detta sammanhang förbigås. Dr. J. Qvist har i det af nyländska studentafdelningen utgifna sammelverket Nyland, del VIII (s. 151—338) publicerat en för en vidsträcktare allmänhet afsedd framställning af västra Nylands historia intill år 1809.[2] Den rikt illustrerade, orienterande skildringen lämnar värdefulla upplysningar bl. a. om det adliga förläningsväsendets historia, exempelvis beträffande grefskapet Raseborg, som innehades af ätten Lejonhufvud-Lewenhaupt åren 1569—1681. Bibliografin är omfattande och upptager äfven handskrifna källor i Riksarkivet och Finlands statsarkiv. Emellanåt gör förf. slutsatser, hvilka förefalla något djärfva, synnerligast på tal om äldre tider.

Hvad kyrkohistorien beträffar, har finska Kyrkohistoriska Samfundet utgifvit nionde delen af sina »Handlingar», utgörande katalog öfver Åbo domkapitelsarkiv.[3]

Mot slutet af år 1910 förelåg färdig första delen af bisk. O. I. Colliandérs arbete »Finska kyrkans herdaminne från början af det 19:de århundradet till nutiden». Denna del behandlar »stiften och deras domkapitel» samt »församlingarna, kyrkobyggnaderna och prästerskapet» och är rikt illustrerad.[4]

---

[1] V. Voionmaa, Tampereen kaupungin historia. III (1856—1905). X + 911 s., illustr., bilagor. Tammerfors 1910.

[2] Nyland. samlingar utgifna af Nyländska afdelningen. VIII. Västra Nyland I. Naturbeskrifning och historia (kap. II: Kulturutveckling och historia). Helsingfors 1911.

[3] K. Österbladh, Turun Tuomiokapitulinarkiston Luettelo. 128 s. Åbo 1911 (F. Kyrkohist. Samf. Handl. IX).

[4] O. I. Colliander, Suomen Kirkon Paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta. I. 1131 + XI s., register. Helsingfors 1911. (F. Kyrkh. Samf.

Såsom ett bidrag till kännedomen om storfurstendömet Finlands historia ingår i tom 100 af Sv. Litteratursällskapets skrifter en uppsats af jur. dr. G. Granfelt om »Finlands storfurstliga krona» s. 178—182. Förf. påvisar, att någon allmänt erkänd typ för en storfurstekrona icke finnes. Under Sveriges storhetstid sökte man med tydlig pretention att teckna den finska storfurstekronan närmast lik de tyska kurfurstekronorna, medan den åter tidigare gestaltats efter den svenska konungakronans typ.

I en öfversikt som denna bör slutligen icke ett verk som den nya upplagan af »Atlas öfver Finland», utgifven senaste år af Sällskapet för Finlands geografi, lämnas helt och hållet utom räkningen. På 55 kartblad åskådliggöras i detta stort anlagda verk landets nutida och historiska förhållanden. Till den monumentala kartboken ansluter sig text i tvenne delar, den ena om 701, den andra om 685 sidor. Förra delen inledes med en uppsats af L. Mechelin benämnd »Politisk och administrativ organisation» (s. 1—26). Ur den senare delen, som behandlar »Befolkning och kultur», må följande uppsatser framhållas: »Allmän öfversikt öfver folkmängden och dess fördelning 1749—1908» af A. G. Fontell; »Folktätheten år 1749 och folkökningen under åren 1749—1908» af E. Gylling; »Historiska kartor» och »Politiska gränser» af J. W. Ruuth; »Gamla kartor öfver Finland» af E. G. Palmén; »Finlands städer: uppkomst och historia» af K. Grotenfelt o. s. v. —

På den allmänna historiens fält har produktionen varit ringa, såvida man icke vill räkna dit dr. Biaudets och den finska historiska expeditionens arbeten, hvilka redan omnämnts.

Docenten J. Sundwall bringar ett uttalande i etruskerfrågan: »Om den nyaste standpunkten i etruskerfrågan» (Sv. Litt. Sällsk. skrifter, C, s. 239—242).

Prof. I. A. Heikel skrifver om »Konstantin den store belyst af sina bref och proklamationer» (Hist. Aikakausk., s. 329—342), särskildt berörande hans ställning till den kristna kyrkoläran.

I en akademisk afhandling behandlar dr. O. Castrén »De sociala strömningarna i Frankrike på Ludvig XIV:s tid» (IV + 383 s., Helsingfors 1911). Förf. sträfvar att påvisa de sociala idéer, som han finner genomgå tiden och »som till sin natur äro så beskaffade att de ligga mellan de ekonomiska och de politiska idéerna». Arbetet sysselsätter sig främst med Colbert och hans sträfvanden samt med tidens politiska och filosofiska författare i Frankrike.

Prof. U. L. Lehtonen publicerar i Hist. Aikak. (s. 241—269) en artikel benämnd »Hertigdömet Varschaus bildande i Tilsit 1807». Förf. framhåller, att hvarken Napoleon eller Alexander I kan anses som det polska hertigdömets egentliga skapare. Kejsar Alexander hade redan tidigare visat intresse för ett ordnande af de polska an-

---

Publikationer VII). — Som tillägg till senaste års öfversikt må nämnas ett arbete om den finske filologen och Borgå-biskopen Daniel Juslenius' lif och verksamhet: A. J. Pietilä. Daniel Juslenius. Hänen elämänsä ja vaikutuksensa II (I utg. 1907), IX + 307 s. Borgå 1910.

gelägenheterna på ett sätt egnadt att tillfredsställa polackerna själfva, men vågade icke nu tänka på att ställa sig i spetsen för någon statsbildning som skulle kommit att omfatta någon större eller mindre del af det frihetsträngtande folket. Napoleon åter afsåg framför allt att tillintetgöra Preussen, föreslog först Weichsel som gräns mellan Frankrikes och Rysslands områden och eftersträfvade sedan bildandet af en mellanstat, som skulle gifvas hans broder Jérôme. Då Alexander bestämdt motsatte sig det med honom förbundna Preussens förintande och till hvarje pris ville förhindra, att Frankrikes medelbara eller omedelbara besittningar utsträcktes ända till hans rikes gräns, blef det i själfva verket han, som kom att bestämma villkoren för den nya statsbildningens tillkomst. Denna hade alltså sitt upphof i en kompromiss och var beroende på det höga pris Napoleon satte på Rysslands vänskap — något varmare intresse för det polska folkets öde visade han, anser förf., lika litet i Tilsit som senare. Alexander fann den oroande polska frågan nödtorftigt löst i Tilsit, och Napoleon gaf sig sken af att ha velat infria sina förbindelser till polackerna. Förf. påpekar, att Delbrück framställt åsikter, som nära öfverensstämma med hans egna. Förutom tryckta källor ha äfven begagnats otryckta diplomatrapporter ur utrikesministerierna i Köpenhamn och Wien (hvarur citat meddelas).

Per Olof von Törne.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 28, H. 3. O. Skulerud, Om pronomenet *kvar* i norske maalföre, færöisk og islandsk, og i forbindelse dermed om lydovergangen æ > a i vestnordisk. En sproghistorisk og sproggeografisk undersökelse. — O. Skulerud, Um *sen* D. N. I nr 152, 24 (131 f.). — V. Gödel, Handskriftsstudier. — V. Gödel, Arne Magnusson till Johan Peringskiöld. Ett bref från 1699. — H. Ussing, Anders Pedersen (nekrolog). — M. Olsen, Anmälan av »Beiträge zur Eddaforschung. Mit Exkursen zur Heldensage. Von Gustav Neckel.» — Hj. Lindroth, Anmälan af »En swensk Ordeskötsel af Samuel Columbus. Med anmärkningar och ordlista utg. af B. Hesselman.» — E. A. Kock, Anmälan av »Norrön syntax af M. Nygaard.» — A. Kock, En notis. — **4.** E. Olson, Omtvistade frågor i fornnordisk ljudlära. 1—2. — F. Jónsson, Dyrenavne. — M. Hægstad, Nekrolog över Marius Nygaard. — E. A. Kock, Anmälan av »Die Syntax des Superlativs im Gotischen, Altniederdeutschen, Althochdeutschen, Frühmittelhochdeutschen, im Beowulf und in der älteren Edda. Von R. Wagner.» — F. Jónsson, H(r)eyrum-h(r)örum. — B. Erichsen, Bibliografi for 1910. — **Bd 29, H. 1.** O. Jespersen, Det danske stöd og urnordisk synkope. — E. Olson, Omtvistade frågor i fornnordisk ljudlära. 3—4. — J. Jónsson, Gyða = Gyríðr. — Th. Hjelmqvist, Punkterad *f*-runa i svenska runminnesmärken. — V. Dahlerup, Anmälan av »Lis Jacobsen f. Rubin: Studier til det danske Rigssprogs Historie fra Eriks Lov til Chr. III Bibel. 1. Lydhistorie.» — O. F. Hultman, Nekrolog över Axel Olof Freudenthal.

Det Nya Sverige. Utg. af A. Molin. **1912, 4, 6.** R. Kjellén, Världspolitisk öfversigt.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1911. Årg. 7. A. L. Romdahl, Vår domkyrka. [Linköping.] Med 6 illustr.

Fataburen. 1911, 4. A. L. Romdahl, Några observanda rörande Vasatidens byggnadskonst. — **1912, 1.** N. Keyland, Primitiva eldgörningsmetoder i Sverige. Gnideld, vrideld, slageld. Med 16 fig. — S. Samuelsson, Värmländsk folktro. — N. E. Hammarstedt, Fästmöpåsen eller brudsäcken. Med 2 fig. — Litteratur: Johan Ekeblads bref, utgifna af N. Sjöberg. **1.** Från Kristinas och Cromwells hof, anm. af —a—i. — **2.** G. Upmark, Årsbokstäfver och andra stämplar på Göteborgssilfver. — O. P. Pettersson, Fornlapparnas sätt att begrafva sina döda. — B. Schnittger, En trolldosa från vikingatiden. Med 5 fig. — Litteratur: F. J. E. Eneström, Finvedsbornas seder och lif, anm. af —a—i.

Militär Nyheter. 1912, N:o 25, 26. L. G. Tidander, Huru Sverige och Norge under 1864 års danska krig undgingo en sammanstötning med Ryssland. — **30.** L. G. Tidander, Jakob Petrovitsch Kulnev. Ett 100-års minne. — **43, 44.** L. G. T[idander], P. Würtz. Ett 300-års minne.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1912, 1.** C. v. Koch, San Marco-klostret och dess minnen. Några reseintryck från Firenze. Med 9 fig. — O. Wieselgren, Det medeltida Konstantinopel och dess kulturella betydelse. — P. O. Schjött, Stat og samfund i fortiden. (U. v. Wilamovitz-Mollendorff und B. Niese, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer.) — G. Göthe, Två svenska memoarverk. (A. Hamilton-Geete, I solnedgången. Saml. 2. — M. Montgomery-Silfverstolpe, Memoarer, utg. af M. Grandinson. D. 3, 4). — **3.** E. Nachmanson, De okända gudarnes altare. (Till Apostlagärningarna 17: 23). Med 2 fig. — L. Wahlström, Nyare Birgitta-litteratur. (R. Steffen, Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning. — K. B. Westman, Birgittastudier). — **4.** H. Nyblom, Danskar och svenskar. — A. Bellessort, La Suède, anm. af E. Staaff. — 5. C. N. Starcke, Hovedlinjer i Englands indre udvikling. — Th. Fries, Naturalhistorien i Upsala under de fyra första decennierna af 1700-talet. 1. — E. Ekhoff, S:t Clemenskyrkan i Visby, anm. af N. Lithberg.

Ord och Bild. Utgifven af K. Wåhlin. **1912, 7.** B. Liljekrantz, Benjamin Höijer. Ett hundraårsminne. Med 2 illustr. — G. Bolinder, Kyrkmåleri på Västkusten under sjuttonhundratalet. Med 5 illustr. — **8.** J. Wickman, M. och M:me De Staël. Med 4 illustr. — R. Nordenstreng, Sophus Bugge och hans insats i den nordiska kulturen. Med 4 illustr.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utg. af P. Fahlbeck. **1911, 2.** S. J. Boëthius, Ytterligare till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform. — H. Lundelius, Interpellationsinstitutet. En studie i Sveriges politiska rätt. — **3.** P. O. Gränström, Om voteringspropositionen vid gemensam votering.

Svensk Militär Tidskrift. 1912, 2. Årets regementsjubileer. Bohusläns regementes 250-års jubileum af H. E. U. Skånska infanteriregementenas 100-års jubileum af T. L. W. Gottlands infanteriregementes och Gottlands artillerikårs 100-års jubileum. Med 6 bilder. — **7.** H. Falk, Värmlands regementes minnesfest. Med 2 bilder.

Svensk Tidskrift. 1912, 2. V. Söderberg. Sveriges mellanhafvande med Tripolis. Strödda anteckningar. Med 6 illustr. — **3.** J. A. Eklund, Den Wallinska tidens psalm. — **4.** H. Almquist, Prof. Hjärnes bok om revolutionen och Napoleon.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 1912. Bd 6: H. 3. C. R. af Ugglas, Bidrag till kännedomen om den franska bildhuggarkolonien vid Uppsala domkyrka. Med 4 pl. o. 7 textfigurer. — M. Olsson, En forntida brunn vid Gamla Uppsala. Med 8 fig.

Verdandi. Tidskrift för ungdomens målsmän och vänner. **1912, H. 1 2.** W. Carlgren, Läroböcker i historia vid äldre svenska skolor (—1820).

Vår Flotta 1912, September. O. Lybeck, Sveriges sjökrig i deras samband med den politiska historien. En öfversikt.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **1912, Lev. 1.** Aug. Chr. Mantheys Dagbøger for Aarene 1856—1874. Bd 2: H. 3. — **Lev. 2. Historisk Tidsskrift. Femte Række. Bd 1: H. 3.** Det norske historikermöte i Bergen juli 1910. — A. W. Brögger, Angelsaksiske mynter fra 8 og 9 aarhundrede i Norden. — B. E. Bendixen, Bartholomeus Voet og erobringen af Bergen i 1428 og 29. — Fr. Scheel,

Orknöerne og Hjaltland i pantsættelsetiden 1468—1667. — H. Koht, Fra 1814. — H. Koht, Politikken i 1864.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 3: H. 5 6.** E. Möller, England og Danmark-Norge 1807. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1910, vedrörende Danmarks Historie.

Finsk Tidskrift. Utg. af R. F. v. Willebrand. **1912, Juli—Augusti.** J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden. H. 2, anm. af G. Granfelt. — Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken, anm. af F. Gustafsson. — **September.** T. E. Karsten, Spår af fornnordisk tro och kult i östsvensk folktradition.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1912, August. Fr. Bothe, Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftpolitische Absichten auf Deutschland, anm. af G. Fr. Preuss.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1912. R. Häpke, Der Untergang der hansischen Vormachtstellung in der Ostsee (1531—1544). — Fr. Bothe, Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftliche Absichten auf Deutschland, anm. af J. Kretzschmar.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1912, Nachrichten und Notizen II. H. 2.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — Erklärungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3.** A. Kiesselbach, Die Entstehung der deutschen Städtehanse. — Fr. Frahm, Biarritz. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. Danmarks Riges Historie. Udg. af Joh. Steenstrup, K. Erslev m. fl., anm. af E. Daenell.) — Nachrichten und Notizen 1—2 (bl. a. F. Parnemann, Der Briefwechsel Generale Gallas, Aldringen und Piccolomini, anm. af J. Krebs.) — Kommissionen. — Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3 Folge. Bd 13: H. 1.** A. Dove, An Moriz Ritter zum 16. Januar 1910. — W. Levison, Die Iren und die Fränkische Kirche. — G. v. Below, Die Motive der Zunftbildung im deutschen Mittelalter. — K. Hampe, Heinrichs des Löwen Sturz in politisch-historischer Beleuchtung. — R. Koser, Die Anfänge des brandenburgischen Geheimen Rates von 1604. — W. Goetz, Pater Hyacinth. — A. Wahl, Montesquieu als Vorläufer von Aktion und Reaktion. — Fr. Meinecke, Der Abschluss des preussischen Verfassungswerkes im Jahre 1850. — W. Busch, Württemberg und Bayern in den Einheitsverhandlungen 1870. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **H. 2.** M. Ritter, Studien über die Entwicklung der Geschichtswissenschaft. Dritter Artikel, Das Zeitalter des Humanismus, der Reformation und Gegenreformation. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. W. Jesse, Mecklenburg und der Prager Frieden 1635, anm. af R. H.; Fr. Israël, Adam Adami und seine Arcana pacis Westphalicæ, anm. af K. Jacob.) — Berichtigung.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1912, 1. E. Dürbeck, Kursachsen und die Durchfürung des Prager Friedens, anm. af F. Hirsch.

Zeitschrift für Osteuropäischen Geschichte. 1912, Bd 2: H. 4. S. Kedrow, Die Gesandtschaft des Fürsten B. J. Kurakin in Holland im Jahre 1711, anm. af R. S.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1912, July.** Ch. H. Haskins, Normandy under Geoffrey Plantagenet. — H.

Pirie-Gordon, The reigning princes of Galilee. — C. L. Kingsford. The first version of Hardyng's Chronicle. — J. F. Chance, Northern affairs in 1724. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Le Correspondant. 1912, 10 Octobre. L. Delavaud, Les restes de Descartes.

Revue critique d'histoire et de littérature 1912. N. S. T. 73. J. Wickman, M:me de Staël och Sverige, anm. af V. Pinot.

Revue des Deux-Mondes. 1912. 15 juillet. E. Daudet. Un drame d'amour à la cour de Suède 1784—1795. [Magdalena Rudenschöld och Gustaf Mauritz Armfelt.]

Revue des études napoléoniennes. 1912, Mai. R. Peyre, Les sympathies scandinaves pour la Révolution française et pour Bonaparte.

Revue d'histoire diplomatique. 1912, 3. Assemblée générale de la Société. — Rapport de M. le trésorier. — Rapport de MM. les secrétaires. — P. Durrieu, La déliverance de la Grèce projetée en France à la fin du 15e siècle. — M. Vesnitch, Le cardinal Alberoni pacifiste. — Allocution de M. le président. — E. Rodocanachi, Les courriers pontificaux du 14e au 17e siècle. — C. Stryienski, Le ministère du duc de Bourbon. — J. Martin, Les Stuarts et le Saint-Siège.

Revue Historique. 1912, Juillet—Août. J. Calmette, La politique espagnole dans l'affaire des barons napolitains (1485—1492). — R. Reuss, La constitution civile du clergé et le directoire du département du Bas-Rhin (juillet 1791—juillet 1792), d'après des documents en partie inédits: suite et fin. — E. Dejean, La duchesse de Berry et le comité carliste de La Haye (juin-novembre 1832): suite et fin. — H. Patry, Les débuts de la réforme protestante à Bordeaux et dans le ressort du parlement de Guienne. — Bulletin historique: Histoire de France. Époques franques et des Capétiens directs, par L. Halphen. — Antiquités chrétiennes, par Ch. Guignebert. — Sciences auxiliaires de l'histoire. Moyen âge et temps modernes, par Ph. Lauer. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Septembre—Octobre.** R. Guyot, Du Directoire au Consulat. Les transitions. — P. Matter, Les origines de Cavour: 1re partie. — J. Alazard, Les causes de l'insurrection lyonnaise de novembre 1831. — Bulletin historique: Histoire de France. Époque moderne, par H. Hauser. — Histoire d'Allemagne. Moyen âge (1re partie), par P. Vigener. — Histoire des Pays-Bas, par Ch. Bussemaker. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Öfversikter och granskningar.

Johan Ekeblads bref. Utgifna af NILS SJÖBERG. I. Från Kristinas och Cromwells hof. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag 1911.

Den svenska sextonhundratalshistorien är ingalunda vanlottad med afseende på källor af memoarkaraktär, om den också i detta fall ej kan jämföras med exempelvis den samtida franska eller den gustavianska tidens historia hos oss. Särskildt gäller detta omdöme drottning Kristinas tid. De utländska sändebuden Chanut och Piques, Whitelocke och Juel ha i sina sedan lång tid tillbaka tryckta depescher och relationer från Stockholm lämnat icke blott officiella meddelanden rörande de politiska förhandlingar och diskussioner, som närmast sysselsatte dem, utan äfven ofta nog skildringar af mera intim art, hvilka, delvis från olika synpunkter och med olika färger, belysa personer och händelser vid detta brokigt skiftande hof. Af sistnämnda slag är äfven en sådan klassisk skrift som Per Brahes Tänkebok, och slutligen men ej minst böra i detta sammanhang ihågkommas de rika, ehuru ännu till stor del obegagnade skatter, som våra enskilda brefsamlingar från denna tid innehålla.

En rangplats inom sistnämnda grupp af källor har af den historiska forskningen sedan gammalt tillerkänts hofjunkaren Johan Ekeblads bref från det svenska hofvet under 1650-talet, hvilka numera äro förvarade i De la Gardieska samlingen i Lunds Universitetsbibliotek, dit de kommit efter splittringen af herrgårdsarkivet å Stola, den Ekebladska släktens gamla stamgods. Allt sedan Geijers[1] och Fryxells[2] dagar har man gång på gång sett dessa bref citerade i den historiska litteraturen, i synnerhet där det varit fråga om i person- eller kulturhistoriskt hänseende intressanta fakta. Så har t. ex. M. Weibull på några punkter begagnat dem som kontroll vid sina bekanta källkritiska undersökningar rörande de s. k. Mémoires

---

[1] Se t. ex. Svenska folkets historia, III, ss. 327, n. 2, 334, n. 2.

[2] Se t. ex. Berättelser ur svenska historien, IX, ss. 60, 63, 78, 98 f., 102, 161, 181, 227; X, ss. 12, 23, 28, 32, 34, 64, 98 f., 131, 132, 162, 169, 173, 178. — Ej sällan äro citaten felaktiga, både hvad innehåll och datering vidkommer.

de Chanut,[1] Ellen Fries,[2] E. Tegnér,[3] H Schück[4] och G. Wittrock[5] m. fl. ha tillfälligtvis åberopat Ekeblads uppgifter, och slutligen har på senare tid O. Mannerfelt väsentligen med de Ekebladska brefven som material komponerat sin intressanta personhistoriska studie »Johan Ekeblad, hofjunkare hos drottning Kristina».[6]

Till ledning för flera af de nämnda forskarne ha tjänat de utdrag ur de Ekebladska brefven, som publicerats dels af J. Carlmark i Handlingar rörande Skandinaviens historia,[7] dels af P. Wieselgren i De la Gardiska Archivet.[8] Bägge dessa äldre editioner äro emellertid af mindre värde: den förra inskränker sig till utdrag ur ett fåtal bref från tiden 1649—1652, och den senares användbarhet som källa reduceras högst väsentligt af den bristande noggrannheten både vid textens återgifvande och vid dateringen äfvensom af godtyckligheten vid urvalet. Så mycket mera välkommen är under sådana förhållanden den nya, sammanhängande edition af Johan Ekeblads bref, som i slutet af förra året på Norstedtska förlaget och under redaktion af amanuensen Nils Sjöberg börjat utgifvas. Den då utkomna första delen innehåller bref »från Kristinas och Cromwells hof», närmare bestämdt bref dels från Ekeblad som hofjunkare hos drottning Kristina 1649—1654, dels från honom såsom deltagare i Christer Bondes ambassad till London 1655, dels också från mellantiden (juni 1654—juni 1655), hvarunder Ekeblad vistades i Stockholm i väntan på ny sysselsättning. De bref som medtagits äro — förutom ett enda bref till modern, fru Britta Ekeblad, född Uggla — ställda dels till brefskrifvarens fader, öfverste Christoffer Johansson Ekeblad, som vid denna tid ägde och bebodde stamgodset Stola i Västergötland, dels till brodern Clas Ekeblad. Medan brefven till den sistnämnde förekomma mera sporadiskt, afgå brefven till fadern med den största regelbundenhet »postdagligen», med luckor endast för de tider, då Johan själf vistades i hemmet eller af sjukdom var hindrad att skrifva eller då fadern bevistade kröningsriksdagen 1650; ett längre uppehåll inträdde också hösten 1654, då Johan deltog i Erik Oxenstiernas ambassad till Gottorp för afhämtande af Karl Gustafs blifvande gemål.

Alldeles fullständig — oafsedt den ofvannämnda begränsningen med hänsyn till adressaterna — är emellertid ej heller denna edition. Det har fallit utanför arbetets plan att medtaga några bref från tiden före Ekeblads anställning vid hofvet, sommaren 1649, tydligen emedan den något tunga formulering, som ännu vidlåder dessa äldre bref, skulle göra dem mindre njutbara för den vid-

[1] Hist. Tidskr. 1887, s. 188, n. 1; 1888, ss. 5, 25, n. 1 o. 2, 27. 157 f.
[2] Erik Oxenstierna, s. 348.
[3] Svenska bilder från sextonhundratalet, s. 37.
[4] Schück o. Warburg, Ill. Sv. Litteraturhistoria, 2 uppl., I, s. 319 f.
[5] Carl X Gustafs testamente, ss. 79, n. 3, 241, n. 2, m. fl. st. (det är emellertid här fråga om en senare tid).
[6] Tryckt i Borås 1903.
[7] XX, s. 309—324.
[8] VIII, s. 196—243, IX, s. 1—29.

sträcktare läsekrets, för hvilken arbetet afsetts, kanske ock emedan händelserna under dessa brefskrifvarens ungdoms- och läroår ej förutsatts kunna väcka samma intresse som de från senare tid. Dock kan det sättas i fråga, om ej ett och annat äldre bref kunnat försvara sin plats i en samling som denna, exempelvis brefvet till fadern den 15 september 1646 — skrifvet från Fontainebleau, där Ekeblad för tillfället vistades såsom deltagare i M. G. De la Gardies ryktbara franska ambassad — med dess lustiga skildring af det lilla äfventyr vid öfverfarten, då två af skeppen nattetid stötte på grund vid »Doversand» och hvarvid grefve Magnus själf »kom upp med en tofla och en sko uti båten med det förnämsta han hade, och hvar lopp till sin penningapossa och retirerade sig till Swanen».[1] Likaså kunde med fördel ha medtagits något eller några bref från den följande tvååriga vistelsen i Frankrike, särskildt vid kavaljersskolan i Saumur, dit Ekeblad efter ambassadens slut jämte några kamrater afrest för att »lära excercitier» och där han bl. a. råkade ut för det, visserligen kortvariga, missödet att bli arresterad för gäld. — Äfven för tiden 1649—1655, som editionen omfattar, äro en del bref uteslutna, enligt utgifvarens förklaring dock endast sådana, »som ej innehålla något utöfver hvad andra meddela». Denna regel har dock ej alltid följts; sålunda synes mig uteslutandet af t. ex. brefven till brodern 6 febr. 1650, 5 febr. 1651, 12 okt. 1653, 1 febr. 1654, 1 mars 1654 ej af dylika skäl särskildt motiveradt. Öfverhufvud förefaller det, som om dylika uteslutningar ur sammanhängande brefserier nödvändigtvis blifva mer eller mindre godtyckliga och därför — åtminstone utan angifvande däraf i hvarje särskildt fall — i en god textedition ej tillrådliga.

Jag har här berört en principfråga rörande utgifningssättet, och beklagligtvis torde den ej vara den enda punkt, hvari ifrågavarande arbete kan ge anledning till anmärkning. Visserligen göra sig på detta område mycket olika principer och metoder gällande, och i detta fall tillkommer särskildt arbetets populära syfte, hvilket tydligen gjort, att utgifvaren velat i största möjliga grad aflägsna den tyngande ballast, som gammaldags stafning, ord- och sakförklaringar, textkritiska anmärkningar o. d. gifvetvis utgöra. Detta fritager i hvarje fall icke utgifvaren från ansvaret för bristfälligheter och rena felaktigheter, hvilka i ett standard work, som detta borde vara, tyvärr äro alltför talrika.

En anmälare i dagspressen, d:r V. Söderberg, har strax efter arbetets utkommande fäst uppmärksamheten härpå och lämnat ett litet florilegium på felaktigheter i texten af ofta nog uppseendeväckande art.[2] Det är ej min afsikt att här i nämnvärd grad fullständiga denna samling, så mycket mindre som jag endast haft tillfälle att helt flyktigt och på valda punkter studera och göra jämförelser med själfva originalen, och som jag dessutom har mig bekant, att en mera systematisk granskning af utgifvarens textkolla-

[1] Jfr Mannerfelt, a. a., s. 17.
[2] Jfr Stockholms Dagblad, hufvudstadsupplagan, den 18 december 1911.

tionering ur språkliga synpunkter förberedes från annat håll. Till de af d:r Söderberg annoterade felen — bland hvilka »Davids systers barsöl» (sid. 31) i st. f. »David Styffuerts barsöl» är lika beryktadt som besynnerligt, det senare så mycket mer som namnet i fråga finnes rätt läst å sid. 192 — må här endast läggas några, på måfå tagna ur högen: s. 43 »expedieradt» i st. f. depecherat, sid. 49 »intet att utsäga» i st. f. intet utsäija, sid. 53 »bojort» i st. f. boijert, sid. 67 »fixera med» i st. f. fixera, sid. 70 »man» i st. f. mer, sid. 84 »hvilket» i st. f. hvilkens, sid. 84 »grefvinnan» i st. f. grefven, sid. 363 »försmidare» i st. f. försnidare,[1] sid. 371 »lita» i st. f. lite. Af feldateringar har jag antecknat: sid. 5 14 augusti i st. f. 15 augusti, sid. 31 3 februari i st. f. 13 februari, sid. 50 15 juni i st. f. 12 juni. På sid. 32 är brefvet efter originalet dateradt 21 september 1654, ehuru i anmärkningarna (sid. 450) anges, att det tydligen skall vara 21 november 1654. Dateringens anbringande i början af brefvet är naturligtvis lämpligt, men det hade kanske ej varit ur vägen att vid hvarje bref äfven utsätta mottagarens namn; ty om detta också vanligen framgår redan vid en flyktig blick på brefvet, skulle ett sådant arrangement otvifvelaktigt ytterligare ha underlättat arbetets användning.

Mera omtvistlig är utgifvarens metod att återge sin text med hänsyn till stafning. Att han härvidlag låtit förmå sig till en långt drifven normalisering, beror uppenbarligen på arbetets populära syfte och må häraf till en viss grad försvaras. Men å andra sidan kan det också synas hårdt, att ett så enastående språkligt monument, som dessa bref med sin otvungna hvardagsstil och sina till talspråket hörande vändningar utgöra, ej presenteras i ett skick, som medger deras tillförlitliga begagnande för språkliga observationer. Detta må emellertid närmast vara språkmännens sak att bedöma. Men hvad som ur metodisk synpunkt alltid måste förefalla betänkligt, det är den fullständiga frånvaron af hvarje skönjbar princip för normaliseringen. Den synes gjord fullständigt på måfå. På sid. 85 står »mellan», medan originalet har »millom», medan på sid. 102 »emillom» står kvar i originalets form. Hvarför är »heller» (sid. 85) ändradt till »eller», medan t. ex. »badstuff» står omoderniseradt kvar? Förenklingen af »lorbeerskrantz» till »lorberskrans» (sid. 102) synes också skäligen meningslös. I detta sammanhang kan man också fråga, hvarför utgifvaren (i anmärkningarna sid. 439 ff.) trots sin förkärlek för modernisering alltjämt kallar den danske ministern i Stockholm »Juul», ehuru namnet i de flesta samtida och i hvarje fall i moderna framställningar, t. ex. hos Fridericia, skrifves» Juel». — Inkonsekvenser och godtyckligheter af antydda slag, som återkomma på snart sagdt hvarje sida, vittna på nytt om huru svårt det i självva verket är att upprätthålla någon slags editionsprincip, så snart principen om textens så vidt möjligt ordagranna återgifvande en gång frångåtts. Ett bevis på användbarheten af sistnämnda

[1] Jfr Mannerfelt, a. a., s. 41.

norm äfven i verk, som ej enbart äro afsedda för den vetenskapligt tränade publiken, utgör för öfrigt den i år utkomna nya editionen af Peder Swarts krönika.

Arbetet afslutas med 12 sidor anmärkningar, som dels angifva, om och hvar brefvet förut är tryckt, och vid behof kritisera tidigare editioner, dels innehålla en del supplerande uppgifter och notiser, hämtade från annat håll; härvid har utgifvaren begagnat dels kapten Otto Mannerfelts afskrifter och excerpter till Ekebladska släktens historia, hvilka ställts till hans förfogande, dels åtskillig äldre och yngre litteratur, såsom Peder Juels bref till danske residenten i Haag Charisius (tryckta i Dansk Historisk Tidsskrift I, V), Whitelockes dagbok, Anreps Svenska adelns ättartaflor m. fl. Användningen af dylika litterära hjälpmedel kunde nog i betydlig grad ha utsträckts; så skulle utan tvifvel de bekanta s. k. Mémoires de Chanut vida mer än de Juelska brefven ha kunnat ge stoff till belysande förklaringar och tillägg. Emellertid gäller kritiken här mindre hvad som finns än hvad som icke finns. En mängd ordförklaringar hade varit välbehöfliga, ej minst med hänsyn till arbetets populära syfte; ord sådana som »bojort» (sid. 53), »färken» (sid. 57), »spelte lebäte» och »uti miuk» (sid. 53), »andrake» och »kwitter» (sid. 85), — för att endast välja några exempel — torde icke utan vidare rätt förstås af hvem som helst. Uppgiften i brefvet till Clas Ekeblad den 28 april 1653 (sid. 249), att det nu var »vid pass 3 år sedan» han skref honom till, beror väl på skriffel och är i hvarje fall oriktig, hvilket bort anmärkas; likaså att namnet på den bebådade franske ambassadören, »Danontcourt», är en — visserligen äfven annorstädes förekommande — förvrängning af D'Avaugour. — Man skulle önska, att ett supplement, upptagande rättelser och åtminstone de nödvändigaste ordförklaringarna, åtföljde den andra delen af arbetet.

Som en förtjänst hos arbetet må slutligen påpekas, att det innehåller ett antal illustrationer, af hvilka de med hänsyn till brefvens innehåll intressantaste äro porträtten af Johan och Christoffer Ekeblad, båda efter oljemålningar å Hedensberg; dessutom förekomma porträtt af drottning Kristina, af Karl Gustaf som tronföljare, af Hieronymus Radzieiowski och Oliver Cromwell, äfvensom afbildningar af pfalzgrefven Johan Kasimirs begrafning, Kristinas tronafsägelse samt Karl Gustafs och Hedvig Eleonoras förmälning.

* * *

De Ekebladska brefvens stora värde som källa har i det föregående framhållits. Främst synes mig detta ligga i deras egenskap af psykologiska dokument, presenterande utan alla former och omsvep en säregen personlighet med dess tanke- och känslolif från ett mer än vanligt intressant skede af vår historia. Det subjektiva draget hos brefskrifvaren framträder redan i den lätt flytande stilen,

i frånvaron af hela denna tunga apparat af hälsningsformler och komplimenter, som eljest möta i tidens korrespondens. Ekeblad talar själf om sin »ringa discretion i skrifvande»[1] och erkänner sig ha »det felet, att så snart jag sätter mig till att skrifva någon till, så är det mig omöjeliget att länge kunna sitta och tänka efter, hvad jag skrifva skall, utan det, som mig då först faller in i tanken, sätter jag det genast på papperet».[2] Det är en käck, ungdomlig och okonstlad gestalt, som uppenbarar sig i dessa bref, en typ af det lefnadsfriska renässanslynnet i dess allra bästa sidor. Särskildt i brefven till brodern släpper han sitt glada humör löst. Gärna afhandla bröderna jakten och dess nöjen, från hvilka dock Johan mestadels är afstängd. Så mycket större är hans förtjusning, då han någon gång lyckas få vara med om något dylikt äfventyr, såsom i det bekanta brefvet från Sundby den 12 april 1654 med dess originella ingress »pelup pelup» och andra fågelhärmande ljudförbindelser.[3] Men när han i sitt »fängelse» i Stockholm »tänker på den lusten jakten förorsakar, så gör det mig ondt, att jag här måste fåfäng ligga, oansedt de hvita med de grå hararna pläga god ro för mig hafva, fast om jag plägar göra mig omak efter dom».[4] Det ligger häri ej så litet af för-rousseauanskt svärmeri för landtlifvet, »där man en liten smak har utaf det tillstundande paradislefvernet», och där »uppriktigheten regerar», i motsats till hoflifvet, där »den slemma odygden, hennes vederpart» härskar, och där »så många svaga och underskedliga sinnen och förstånd finnnas, woselbst die freundschafften nur alleine auff den vortheil schauen oder auff andere fanteseyen» etc.[5] Liksom han i detta sammanhang tillägger ett citat ur Opitz' Lob des Feldtlebens, så gå äfven eljest litterära reminiscenser och citat ej sällan igen i dessa bref — helt naturligt för öfrigt hos Christoffer Ekeblads son. Med Stiernhielms poesi är han särskildt väl förtrogen, och äfven den antika litteraturen är honom ej främmande, om också hans försök att efter några privatlektioner hos en »studiosus» själf begagna det latinska tungomålet i skrift icke slagit särdeles väl ut.[6] — Ett annat ämne, som ofta beröres bröderna emellan, är Johans små kärleksäfventyr, hvilka den unge hofjunkarn i betraktande af sina blygsamma villkor dock icke lät utveckla sig till någon allvarligare förbindelse; »det skulle intet stå så galet — heter det en gång, då han biktar en mer än vanligt öm låga — att man finge höra, att Johan Ekeblad har en vacker hustru, om icke det följde därhos: men han sitter inhyse».[7] Den gyllene ungkarlsfriheten prisar han genom anförande af följande citat ur en samtida populär visa, hvars moral han finner »stämma väl öfverens med sin humeur»:

[1] S. 142.
[2] S. 326.
[3] S. 322.
[4] S. 29.
[5] Ss. 132, 385.
[6] S. 298.
[7] S 213.

»Hvad är det annort än sin frihet sälja,
När man bland alla en allen vill välja,
Den må man med rätta kärleks träl kalla,
Som sin frihet afstår, tar en för alla.»[1]

— Samma ungdomligt lätta sinne ger sig även tillkänna i ekonomiska ting. Från vistelsen i Frankrike, hvarunder Ekeblad dock — att döma af den svenske ambassadören Schering Rosenhanes vitsord[2] — synes ha fört ett relativt hyggligt lif, hängde en del skulder efter, vid Kristinas hof gingo pengar at men flöto ej lika säkert in, och det ena med det andra bragte unge Johan i svårigheter, som han visserligen tillfälligtvis sökte afhjälpa genom »handviggar» hos brodern, men som dock gång på gång tvungo honom att, naturligtvis i vördsammaste ordalag, utbedja sig och sedermera lika öfversvallande tacka för faderns välvilliga mellankomst. — Johan Ekeblad älskar äfven att berätta små pikanta, ej sällan lätt skabrösa anekdoter, hvarvid det ej alltid är så noga med sanningen. Så t. ex. är — såsom utgifvaren anmärker — den »ärliga historien» om mannen, som gjorde sig själf till hanrej, i verkligheten ett af brefskrifvaren på Stockholmsförhållanden applriceradt motiv, som flitigt kommit till användning i den italienska och franska renässansnovellistiken.[3] Dylika historier meddelas ofta med en rättfram och därför så mycket mer dråplig humor, såsom då det till berättelsen om den »illaskapte» spanske grefven, som blef kär i en fiskareflicka från Nyköping och verkligen också gifte sig med henne, tillägges den reflexionen, att »det högsta, som än till att förundra är, är huru eller uti hvad språk, eller bättre med hvad för miner efter spansk art han sin käraste sin kärlek uppenbart hafver. Men som synes, efter där ingen är, som honom för tolk hafver tjäna kunnat, att han det medelet brukat hafver, där till intet många complimenter eller ord behöfvas.»[4] Denna friska humor är genomgående och förnekar sig icke ens i vidriga lägen. Under en sjukdom säger sig Ekeblad ha varit nog oförståndig att anlita en »klok gumma» men sedan öfvergifvit henne, hvarvid han tillägger, att »allt det goda den kärringen gjorde mig var, att i den staden jag tillförene kunde gå rätt upp, oansedt jag halta, så måste jag nu gå krokot lika som gamla Haltelin i Råtneby.»[5]

Men mellan skämtet blickar äfven allvaret fram. Den ömma familjekärlek, som ofta på ett nästan rörande sätt talar ur hvarje bref, verkar så mycket mer äkta, som den försmår alla fraser. Att den gamle öfversten efter sin makas död (juli 1651) hänger sig åt en nästan förtviflad sorg, inger sonen allvarliga bekymmer,

[1] S. 284.

[2] Rosenhane säger (i bref till Axel Oxenstierna 22 dec. 1648) honom »lära sina exercitier, lefva modest och gifva god hoppning om sig». Stille, Schering Rosenhane som diplomat och ämbetsman, s. 51, n. 1.

[3] Ss. 133 f., 443.

[4] S. 36 f.

[5] S. 217.

och han anlägger vid sina försök att trösta den gamle visserligen en förmanande ton, som nära nog kommer i kollision med den sonliga pieteten, men på samma gång en vältalighet, som ej illa skulle passa i en antik stoikers consolatio: »Hvartill hjälper det att säga: hvarför dog den eller den så snart, han hade ännu väl kunnat lefva längre? Vi födas ju för den orsaken hit till världen, att vi hädan måste, och det längsta lifvet är intet alltid det bästa, utan den som väl lefvat, han dör aldrig för snart. Därför är den människan beröm värd och kan räknas ibland de lyckliga, som den tiden, honom här i världen gifven är, väl anlägger. Bör fördenskull den samma orsaken, som oss härtill anledning gifvit hafver till sorg och veklagan, numera trösta och någorlunda fröjda, att vi en sådan person ha till att beklaga, som sitt lefverne så lycksaligen och berömligen tillbragt hafver, hvilket hela landet nogsamt kunnigt är, och jag mig försäkrar intet så snart utur dess minne kommandes varder. Låt oss fördenskull ihogkomma det oboteliga affallet intet till att begråtat, utan till dess beröm, som det så väl förtjänt har, emedan ändå all annor tjänst onödig är.»[1] Såsom familjens homme d'affaires i hufvudstaden står har den till tjänst med hvarjehanda uppköp och andra kommissioner, hvarom brefven ofta handla, och med glädje griper han de sparsamma tillfällen, som hoftjänsten medger, att återförena sig med de kära anhöriga. »Om jag hade till att utsöka mig en stadig varelse och det vore mig möjeligt, så komme jag aldrig utur Synnersbärgs gäll, med mindre min käre farkär reste någorstädes» — heter det i ett bref under Londonresan 1655, kanske med en öfverdrift, som längtan efter »hemkomstens dag» måhända kan förklara.[2]

Det är emellertid icke endast såsom material till Johan Ekeblads karaktäristik och den Ekebladska familjekrönikan, som dessa bref ha sitt värde. Mannerfelt har i ett kapitel af sitt anförda arbete gifvit en intressant framställning af hvad de ha att förmäla om lifvet vid det svenska hof, till hvilket brefskrifvaren hörde.[3] Huru skildrar han först och främst drottningen själf? I maj 1652 berättar han den äfven från annat håll[4] kända episoden, då Kristina vid embarkeringen på ett örlogsskepp å Skeppsholmen jämte Herman Fleming råkade falla i vattnet och endast med knapp nöd räddades; huru litet ett sådant allvarligt tillbud dock förmådde rubba drottningens jämvikt och käcka lynne, framgår af fortsättningen, där det berättas, att »när hon hade bytt om kläder och kom hem igen, var hon så lustig och sade, att det var henne till en stor fördel, att hon var van att dricka vatten (förty hon dricker aldrig annart som vatten), oansedt det var något salt och beckot. Men Flemingen, sade hon, som var allena van att dricka öl och vin, han var där

[1] S. 316.
[2] S. 414.
[3] Mannerfelt, a. a., s 33 ff.
[4] Mémoires de Piques, II, s. 471 f.

värre an».[1] Några månader senare (sept. 1652) berättas om den stora eldsvådan på Norrmalm i Stockholm och drottningens energiska och resoluta uppträdande mot det oföretagsamma borgerskapet: »är ock så ifrig blefvin» — heter det — »att hon icke allena dem hårdt tilltalade, som icke hulpo till att arbeta, ehvem det var, utan hafver några med stafven förfulgt, tvingandes dem till att intet stå fåfänge».[2]. Öfverhufvud är det en bild af imponerande kraft, som den unge hofmannen ger af sin härskarinna, om också medaljens frånsida: kvinnlig svaghet, sjuklighet, nervositet, oro och ombytlighet, ej heller fördöljes.[3] Det är också ej utan vemodsfull rörelse han skildrar afsägelseceremonien i Uppsala: »det var en klagelig akt att se på, att hon med rätt kan liknas vid en moder, som skiljs bort från sina barn»;[4] osökt föres tanken till Per Brahes klassiska skildring af samma händelse. Smärtsamt öfverraskad blir därför Ekeblad af underrättelsen om drottningens trosförändring, helst som han »af hennes mun så ofta hört hade, att en människas ära är så hårdt ihop knuten med den religionen, en människa är född uti, att det är omöjligt, hon kan byta om den ena, att hon ju mistar den andra».[5] Den mera världserfarne Christoffer Ekeblad hade emellertid redan långt dessförinnan under samtal med sonen förespått händelsen i fråga. — Att vistelsen vid hofvet trots beundran för drottningen ej varit odeladt angenäm, finner man dock ganska tydligt och bör ej väcka förvåning i betraktande af de upplösta förhållanden, som där voro rådande under Kristinas sista regeringsår: än har en hofintrig bragt Ekeblad, visserligen endast för kort tid, i onåd hos drottningen,[6] än finner han upprepade gånger sina bref uppbrutna, något som han »under denna oroliga tiden» är benägen att tillskrifva hemliga spionerier,[7] än har han att beklaga sig öfver uteblifven aflöning med ty åtföljande ekonomiska vedervärdigheter.[8] Upplösningen af Kristinas hof lämnade Ekeblad liksom många andra utan sysselsättning och utan säkerhet för framtiden; för Ekeblads del häfdes dock bekymret häröfver snart nog, då han fick anställning vid den holsteinska, sedermera vid den engelska ambassaden. Med den nye konungen trädde Ekeblad efter hemkomsten från Holstein i närmare beröring och finner honom »helt lustig och glad öfver denna unga furstinnas ankomst och helt väl tillfreds med henne».[9] Och underrättelsen om Karl Gustafs svindlande framgångar i Polen ger honom anledning till följande utbrott, hvari hänförelsen och stoltheten öfver den nye hjältekonungen otvetydigt ge sig tillkänna: »vi kunna aldrig till fyllest

[1] S. 138 f.
[2] S. 167 f.
[3] Jfr t. ex. ss. 95, 254.
[4] S. 343.
[5] S. 430.
[6] S. 320.
[7] S. 310.
[8] Ss. 305, 308, 337, 339 m. fl. st.
[9] S. 374.

tacka Gud för en sådan kung, som icke allenast jagar en förskräckelse in hos nästomkringliggande land, utan ock hos dem, som aldra längst bort ligga. Ty man ser alla människor armera sig allenast för den skull, att de inte veta, hvartut hans majestät vidare sina vapen bära vill».[1]

Bland öfriga personer, som jämte dessa centralfigurer skymta i dessa bref, må nämnas den redan åldrade fältmarskalken Lennart Torstensson, hvilken såsom syssling till öfverste Ekeblad var ett stöd, ej minst ekonomiskt, för den unge Johan, eller pfalzgrefven Adolf Johan, om hvilkens bryska och ombytliga lynne redan nu vittnar den episoden, då han försakade riksmarskalksämbetet och drog sig ifrån hofvet — enligt hvad Ekeblad i förtroende säger — »mycket malcontent» och troligen af »jalousie och argwohn» öfver Klas Totts gunstlingskap hos drottningen.[2] Och vid sidan af dessa hvilken brokig samling möter icke af hofmän och ämbetsmän i högre och lägre rang och med tidt och ofta ombytta charger. Miljön är vanligen dessa festligheter af olika slag: banketter, ringränningar, baletter, som under detta hofs glansdagar aflöste hvarandra. På ett ställe finna vi sålunda skildradt uppförandet af Stiernhielms Parnassus triumphans, »mycket skön och lustig, hvar det icke så kallt varit hade»;[3] till ett annat bref är fogad en personförteckning till samme författares Then fångne Cupido, här liksom i orginalet kommen i ett oriktigt sammanhang, såsom utgifvaren själf anmärker. Men vi träffa också dessa personer ej sällan i mindre hofmannamässiga situationer: våldsamma »quereller» och slagsmål synas ha hört till ordningen för dagen inom denna generation, hos hvilken hoffernissan endast svagt förmådde dölja det nedärfda kämpalynnet. Till och med en hofman af Klas Totts rang omtalas ej mindre än två gånger såsom invecklad i dylika affärer;[4] den ena gången berättas det ha inträffat i Paris, hvarvid Tott blef så illa tilltygad af en fransman, att han knappast troddes slippa undan med lifvet, medan däremot residenten i Paris Gustaf Sparre, som varit Totts sekundant vid duellen, stött ned sin motpart och sedan smitit undan — en som det vill synas skäligen apokryfisk, ehuru af Fryxell naturligtvis accepterad röfvarhistoria.[5] — Slutligen möta vi i dessa bref hela denna rad af utlänningar, som i väsentlig mån gaf drottning Kristinas hof dess prägel. »Hofvet blifver nu mycket starkt af allehanda nationer och conditioner, judar och greker», heter det en smula spetsigt i ett bref från våren 1652, just den tid, då främlingsinvasionen nådde sin kulmen.[6] Till denna sak återkommer jag längre fram.

Mindre gifvande än för hof- ock personhistorien äro Ekeblads bref gifvetvis för den politiska historien. Förklaringen är enkel

[1] S. 436.
[2] S. 229 f.
[3] S. 73.
[4] Ss. 114, 206 f.
[5] Fryxell, a. a., X s. 28.
[6] S. 136.

nog: den föga mer än tjuguårige brefskrifvaren har uppenbarligen hvarken det intresse eller den insikt, ej heller på grund af sin ställning den möjlighet att djupare intränga i hithörande företeelser, som skulle kunna ge hans ord härvidlag någon större pondus. Det synes väsentligen ha varit för att tillfredsställa sin »käre farkärs» nyfikenhet, som han då och då »aviserar» honom en eller annan politisk nyhet. Från den i många afseenden så betydelsefulla riksdagen 1650 finnas inga meddelanden alls, af det enkla skälet, att Christoffer Ekeblad under densamma själf var närvarande i Stockholm, och någon skriftlig korrespondens mellan far och son sålunda ej förekom. Några år senare skickar Ekeblad emellertid till sin fader ett aktstycke, som han betitlar »samtal af de 4 ständerna», och hvilket utgifvaren, sannolikt med rätta, anser identiskt med det till ståndsstriderna på kröningsriksdagen hörande, sedermera tryckta »Samtaal mellan juncker Päär, mäster Hans etc.». Från riksdagen 1652, då Johan själf tycks ha representerat sin ätt på riddarhuset, har han ett och annat att berätta, väsentligen om utskrifnings- och skattefrågorna, medan han däremot tydligen var främmande för de utrikespolitiska spörsmål, som voro under debatt och som just föranledde den af Ekeblad med en viss förvåning anmärkta sekretessen vid riksdagen.[1] Någon vän af riksdagslifvet var Ekeblad tydligen icke. »Ändtligen äro vi sluppna den ledsamma riddarhusgången», utbrister han vid afslutningen af riksdagen 1654, som dock varit så rik på spännande och för en ung man som Ekeblad gifvetvis högeligen intressanta moment.[2] Angående reduktionsbeslutet 1655 gör han den reflexionen, att detsamma är »tämmeligen skarpt, att de måga väl säga, som så stora beneficier njutit hafva i dronningens tid: 'nu plågas vi, och I hugnas', som farkär utaf beslutet märka kan».[3] — Undantagsvis lämnas också någon uppgift rörande förvaltningen, t. ex. om den räfst, som rikskammarrådet Conrad Falkenberg anställde efter sitt inträde i kammaren: det hade inträffat, att landshöfdingar — landshöfding Ribbing i Jönköping nämnes särskildt — kommit på balans på ända till 12,000 d. s., hvilket Falkenberg »uppsnokat och uppfunnit hafuer, så att de uti kammaren hafva tagit sig ett ordspråk, att Gud måtte bevara dom från 3 ting, som begynnas på F, nämligen för Falkenbärg, fanen och fiskalen».[4]

Mindre sparsam är Ekeblad i fråga om utrikespolitiska nyheter. Tidens spännande tilldragelser ute i Europa: den franska Fronden, Cromwells progress, den engelsk-holländska krisens utveckling, afspeglas äfven i denna familjära korrespondens, låt vara i ofta tämligen fördunklad gestalt; ur skäligen grumlig källa torde sålunda hafva hämtats de i samma andedrag berättade historierna om Cromwells självmord och om Mazarins under landsflykten drifna stämplingar för att bringa England i krig med Frankrike och hans åt

[1] Ss. 169 f., 176 f., 183 f.
[2] S. 319.
[3] S. 407.
[4] S. 222. Jfr Mannerfelt a. a. s. 67.

den förra makten gjorda anbud om pekuniärt understöd härtill.[1] Den för den svenska politiken synnerligen betydelsefulla kongressen i Lübeck, på hvilken mellanhafvandena mellan Sverige och Polen skulle definitivt uppgöras och hvars förberedelser åtföljts af allehanda krigsrykten,[2] omtalas tidt och ofta, mest dock i form af gissningar rörande hvilka personer som skola blifva Sveriges ombud. Från intet annat håll bestyrkt är den i detta sammanhang meddelade uppgiften, att den svenske underhandlaren Hans Wachtmeister skulle ha tilldelat en af de polska ambassadörerna en örfil, »hvarutöfver ett stort tumult uppvuxit är emellan bägge parterna».[3] — Af ett visst intresse är Ekeblads uppgift, att han skulle varit ifrågasatt till den beskickning, som till den franska änkedrottningen skulle öfverlämna det henne af Kristina förärade skeppet »Anna» — ett uppdrag som emellertid i verkligheten utfördes af Sten Bielke.[4]

Det lifliga diplomatiska spel, som under dessa år försiggick vid det svenska hofvet, aftecknar sig i de Ekebladska brefven så till vida, att de däri agerande främmande sändebuden emellanåt omtalas. Bland annat talas i april 1651 om en »envoyé ifrån dronningen af Böhmen, hvars anbringande mig obekant är»;[5] då denna furstinna synes ha tjänat som ett slags bulvan vid de underhandlingar, som året förut bedrefvos mellan Kristina och det franska frondepartiet,[6] är det möjligt, att Ekeblads nyssnämnda uppgift tyder på en ännu alltjämt fortgående förbindelse dem emellan, ehuru en sådan ej är på annat sätt intygad. — Emellertid är det i allmänhet företrädesvis de yttre, mer eller mindre pikanta eller kuriösa dragen, som i dylika fall fängsla Ekeblads uppmärksamhet; så t. ex. när det gäller de tatariska gesandter, som i slutet af år 1650 anlände till Stockholm, uppehåller han sig i främsta rummet vid deras brist på västerländsk hyfsning,[7] liksom han i fråga om den danska ambassaden under Mogens Høgh några år senare ej underlåter att med särskildt intresse berätta om deras mottagande och alltför kraftiga trakterande o. s. v.[8] Någon blick bakom kulisserna skall man förgäfves söka vinna med Ekeblad som ciceron. Endast undantagsvis — såsom just på tal om nyssnämnda danska ambassad — ges några helt allmänna antydningar om de uppdrag och underhandlingar af politisk art, som voro knutna till dessa beskickningar. I själfva verket är det också mera en passant, som många eljest välkända gestalter skymta förbi i dessa bref. Den anspråkslösa roll, som i desamma

[1] S. 87.

[2] S. 77.

[3] S. 105.

[4] Ss. 52, 54, 87. Jfr Jacobson, Sverige och Frankrike 1648—1652, s. 107.

[5] S. 81.

[6] Den franske ambassadören Chanut säger om den hemlige budbärare, som på våren 1650 besökte Stockholm (se Jacobson, a. a., s. 105), att han medförde bref under drottningens af Böhmen sigill. Chanut till Mazarin 4 juni 1650, RA., Wahr. saml.

[7] S. 62 f.

[8] Ss. 227, 235.

tillkommer en person af Axel Oxenstiernas valör, kännetecknar godt deras begränsning i ifrågavarande afseende. Chanut, den på sin tid tongifvande diplomaten i Stockholm, omnämnes endast i samband med den rikliga föräring, som kom honom till del vid hans afresa på sommaren 1651,[1] äfvensom på några rader vid sitt förnyade besök 1653,[2] och om hans efterträdare, den visserligen vida mindre betydande Piques, förekommer endast den oriktiga notisen, att han afrest före Kristinas afsägelse, som det supponeras, af fruktan för alltför stora kostnader vid den blifvande kröningen.[3] Bourdelot, den bekante läkaren, finnes — såsom Weibull påpekat — omnämnd endast på två ställen, nämligen i samband med sin afresa sommaren 1653, och det i om lika liten bekantskap som välvilja vittnande ordalag.[4] Lika obetydligt figurera de två andra föregifna politiska konspiratörerna Ulfeld och Radzieiowski: om den förre berättas endast den falska angifvelsen mot honom för förgiftningsförsök mot Fredrik III,[5] och rörande den senare gifves en delvis oriktig framställning af hans tidigare öden och orsaken till hans landsflykt;[6] båda omnämnas dessutom på några ställen såsom deltagare i hofvets festligheter.[7] Något oftare uppträder spanjoren Pimentel, men hvad som säges om hans politiska verksamhet i Sverige, inskränker sig till »att hans anbringande är intet stort, utan allenast till att lägga en compliment och en hälsning af hos hennes majestät på sin kungs vägnar tillika med bref så väl från kungen som ärzhärtzogen Leopold, och det för densamma äran hennes majestät bemälte kungen i Spanien igenom kammarherren Palbitzski hafuer göra låtit»[8] — sålunda ungefär samma magra upplysningar, som i allmänhet stå att få ur svenska källor rörande denna sak. Hvad slutligen de båda antagonisterna Beuningen och Whitelocke beträffar, så talas endast flyktigt om deras ankomst; hvad den senare speciellt angår, anmärkes på ett ställe hans otålighet öfver dröjsmålet med hans ärendens bedrifvande.[9]

Större intresse ur ifrågavarande synpunkt erbjuda de bref Ekeblad skref från London under deltagandet i Christer Bondes ambassad till Cromwell 1655.[10] Visserligen är det äfven här hvarjehanda roande smådrag, som upptaga det mesta utrymmet, såsom skildringar af utresan med dess äfventyr, beskickningens storartade mottagande, loford öfver de engelska damernas skönhet, hvarifrån dock

[1] S. 93. Jfr Jacobson, a. a., s. 132, n 3.
[2] Ss. 258, 261.
[3] S. 333.
[4] Ss. 247, 267; jfr Weibull, a. a., Hist. Tidskr. 1888, s. 157.
[5] S. 86 f.
[6] S. 128 f.
[7] T. ex. s. 164.
[8] S. 162.
[9] S. 318.
[10] Denna beskickning är på grundvalen af de officiella akterna skildrad af P. Kalling, Riksrådet Frih. Christer Bondes ambassad till England 1655 (Diss. Upsala 1851), äfvensom berörd af J. L. Carlbom, Sverige och England 1655–aug. 1657 (Diss. Lund 1900).

protektorns egna döttrar tydligen äro undantagna, o. s. v. Men därjämte visar han sig äfven ganska väl orienterad i den politiska miljön. Cromwells utsökt artiga och förtroliga hållning gent emot den svenske ambassadören framhålles gång på gång. Samtidigt konstateras emellertid, hvilken »ombrage» de svenska segrarna i Polen väckt såväl i England som i synnerhet i Frankrike, hvarom »de uti sina aviser sätta, att de frukta, att denne svenske kungen lärer fullborda kung Göstas intention, nämligen till att sätta påfven af sin stol och sätta Luter i stället».[1] Då nämnda segrar af den svenska beskickningen firades med »fröjdeeldar och banketter», väckte det till en början ovilja bland Londons befolkning, som fruktade en eldsolycka, men då man fann denna farhåga ogrundad, deltogo engelsmännen med glädje i firandet af de svenska framgångarna.[2] — Sina intryck sammanfattar Ekeblad i en »kort relation om hvad mig om Engelland synes», hvilken visserligen i många afseenden är ytlig och ingalunda kan mäta sig exempelvis med den, som en vida äldre och mera erfaren diplomat, Harald Appelboom, några år förut från samma plats hemsände,[3] men som dock innehåller åtskilliga iakttagelser af intresse, därtill meddelade med sedvanlig verve och esprit; sålunda talas om landets skönhet men invånarnas i jämförelse därmed mindre behaglighet, särskildt på grund af deras »mindre civilitet och höflighet emot främmande än andra», vidare om deras stränga helighållande af sabbaten, deras laglydnad och militära disciplin, osäkerhetstillståndet under den cromwellska diktaturen m. m. Dylika drag af iakttagelseförmåga och skarpsynthet förebåda den blifvande diplomaten.

Gustaf Jacobson.

Erik Sparre och Stina Lillie. Af SIGRID LEIJONHUFVUD. 478 sid. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag 1911.

Trots det ganska stora antal arbeten om den karolinska tiden, som under de senare åren sett dagen, saknas dock ännu så godt som helt och hållet biografier öfver de ledande männen, såväl militärer som diplomater. Detta är också ganska naturligt — innan man åtminstone i hufvuddrag fått klarhet i den svenska politiken och krigföringen och i de ledande synpunkterna, är det ej gärna möjligt att skildra de olika deltagarnas insatser och roller i det stora dramat. Biografier öfver Piper, Goertz, Vellingk, Rehnschiöld, Lewenhaupt m. fl. torde på forskningens nuvarande ståndpunkt knap-

[1] S. 432.
[2] S. 416 f.
[3] Jfr Heimer, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633--1654, s. 89 ff.

past vara möjliga, helst som det ofta är svårt att urskilja, hvad som med rätta bör tillskrifvas dem, och hvad som är konungens eget verk. Magnus Stenbock har visserligen funnit sin tecknare, men hans främsta storverk, Skånes befrielse, hör ju till de bäst kända delarna af den tidens historia, och angående hans fälttåg i Tyskland och dess betydelse torde hans biograf ej ha sagt historiens sista ord. Den man, hvilkens lefnadsöden Sigrid Leijonhufvud i sitt nyligen utkomna arbete »Erik Sparre och Stina Lillie» behandlar, kan visserligen ej i betydelse mäta sig med de förut nämnda, ej heller hör han till de egentliga karolinerna, men han har dock spelat en ganska stor roll i Sveriges historia under senare delen af det stora nordiska kriget. De diplomatiska förhandlingar, i hvilka han tog en verksam del, äro också till större delen tämligen väl kända, åtminstone så att man någorlunda kan bedöma värdet af hans insats i vår historia. Med stor glädje måste man därför hälsa föreliggande biografi, till största delen grundad på en mycket intim källa, Erik Sparres bref till sin andra gemål, Stina Lillie, och således ägnad att gifva en synnerligen god bild af hans person och privata förhållanden, hvilket allt naturligtvis haft stort inflytande på hans offentliga verksamhet.

Erik Sparres lif före hans sammanträffande med Stina Lillie, hvilket äfven ur allmänt historisk synpunkt är af mindre intresse, skildras af förf. endast i korta drag. Han föddes 1665 på Sundby, var son till riksrådet friherre Axel Sparre och hans andra gemål, grefvinnan Beata Stenbock, gick 1683 i fransk tjänst, gjorde där en rask karriär, så att han redan vid 29 års ålder var öfverste, och stod i hög gunst hos Ludvig XIV. Vid det stora nordiska krigets utbrott, då annars de flesta svenskar återvände hem för att kämpa under fosterlandets fanor, kvarstannade Sparre i Frankrike och infann sig först 1703 i Polen hos Carl XII, hvilken mottog honom nådigt och gjorde honom till öfverste för ett infanteriregemente, i spetsen för hvilket han med utmärkelse deltog i Thorns belägring. Detta blef dock hans enda fälttåg i svensk tjänst, han tycks ej ha varit hågad att helt uppoffra sin ställning i den franska armén, där han gjorde 1704 års fälttåg och befordrades till »maréchal de camp». Detta hans handlingssätt ådrog honom dock förlusten af hans svenska regemente, då Carl helt naturligt ej ansåg sig vara betjänt med en öfverste, som ej tjänstgjorde, och då Sparre klagade häröfver för Piper, fick han till svar, att konungen lämnade honom valet fritt mellan att återkomma och att fullfölja sin lycka på annat håll. Att Sparre föredrog att stanna i Frankrike, där han 1707 blef generallöjtnant, kunde naturligtvis ej göra Carl gynnsamt stämd mot honom, Sverige behöfde allt för väl alla sina söner, för att konungen ej ogärna skulle se en så dugande man af hänsyn till egna fördelar stanna i utländsk krigstjänst.

Trots att Sparre sålunda ej ägnade sina krafter åt fosterlandets tjänst, infann han sig dock hösten 1706 i Sverige, där han på våren 1707 gifte sig med den förmögne och inflytelserike senatorn Fabian

Wredes dotter Sofia, hvilken dock dog redan i december 1708 efter att ha skänkt sin make en son. Sparres sorg var i början mycket häftig, men den lade sig snart, och redan på sommaren 1709 var han färdig att på nytt försöka sin lycka, denna gång hos grefvinnan Stina Lillie, enda arfvinge till den rike, 1705 aflidne riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock och sålunda ett minst lika godt parti som Sofia Wrede. Stina Lillie hade visserligen blifvit änka i februari — hennes förste man, öfverstelöjtnant Karl Filip Sack, dog i Ukraina den 7 februari 1709, ej 1708, som förf. uppger — och underrättelsen om hans död hade först i maj kommit till Sverige, men hon var lika litet som Sparre otröstlig. Mellan de två var snart allt klart, ehuru man till att börja med måste hålla saken hemlig, då sorgeåret ännu ej var utlupet, och mellan dem började genast en synnerligen liflig brefväxling, som fortsatte under den följande tiden. Stina Lillies bref äro alla förstörda, Erik Sparres däremot nästan fullständigt bevarade, och de utgöra, som nämndt, en af de hufvudsakligaste källorna för förf. framställning.

Läget på hösten 1709 var för Sverige i hög grad kritiskt. Hufvudhären försmäktade i rysk fångenskap, konungen var i Turkiet, och hvarje ögonblick väntade man underrättelse, att danskarna landstigit i Skåne, som var nästan alldeles blottadt på trupper. Öfverallt arbetades med största ifver på de nödiga försvarsanstalterna, och å de flesta håll lades en storartad offervillighet i dagen. Gamla afdankade officerare skyndade att erbjuda såväl sina egna som sina knappt manbara söners tjänster åt det nödställda fäderneslandet. Ett så mycket obehagligare intryck gör i jämförelse härmed Erik Sparres uppförande. Han visste, att man led mycket stor brist på högre erfaret befäl, men trots detta icke endast underlät han att själf erbjuda fäderneslandet sina tjänster, han afslog äfven upprepade gånger de hedrande anbud, som gjordes honom. Det första innebar, att han som generallöjtnant skulle blifva Gyllenstiernas närmaste man i befälet öfver den tyska armén, det andra en liknande ställning vid den skånska under Magnus Stenbock. Af stor återhållande betydelse har tydligen Stina Lillies inflytande varit, fast det ju är möjligt, att hans eget afgörande utfallit i samma riktning, åtminstone om man bör taga på fullt allvar de ord, hvarmed han meddelar Stina Lillie Gyllenstiernas anbud, och hvilka i Sveriges dåvarande läge ljuda nära nog cyniskt: »Jag förklarar på förhand, att det behöfs antingen rasande stora förmåner eller en uttrycklig order af dig för att förmå mig att återtaga ett så bullersamt yrke.» Han tycks dock i viss mån ha blygts öfver afslaget till Stenbock, åtminstone hindrade han, att förslaget fick officiell form. Så stannade Sparre i overksamhet kvar i Stockholm och afvaktade slutet på sorgeåret i Wredes hus, där han för öfrigt trifdes mycket illa och var i afgjord onåd hos sin svärmor. Det enda uppdrag i fäderneslandets tjänst, han åtog sig, var att till franska öfversätta det svenska svaret på Danmarks krigsmanifest. För öfrigt ägnade han sig åt sällskapslifvet — bland hans umgängesvänner märkes

särskildt den franske residenten Campredon — och åt Stina Lilllie. Deras formliga förlofning ägde rum i febr. 1710, och i slutet af april stod brölloppet. Återstoden af året och äfven 1711 stannade Erik Sparre i lugn och ro i Sverige utan att taga någon aktiv del i de allmänna angelägenheterna. Hans regemente i Frankrike sköttes af hans öfverste, Lenck, äfven han svensk, men bar fortfarande hans namn, oaktadt han ej hade i sinnet att återvända till fransk krigstjänst. Däremot försökte han bli använd i svenska armén, i det han erbjöd sig att af egna — eller rättare Stina Lillies — medel återupprätta lifgardet, om han med bibehållande af sin rang som generallöjtnant blefve chef för detta regemente. Carl antog anbudet, dock ej för gardet utan för ett tremänningsregemente, som Sparre 1712 fick sig anvisadt. Han förklarade sig belåten härmed och började sitt arbete, nöjd att ej längre vara i onåd. Det blef dock på det diplomatiska området som Erik Sparres verksamhet i fosterlandets tjänst hufvudsakligen kom att röra sig.

Vid denna tid hade en förändring börjat inträda i Sveriges förhållande till de öfriga europeiska makterna, i det att de gemensamma intressena i Turkiet medfört ett närmande till Frankrike. Samtidigt hade också läget för detta land blifvit bättre, då England, dess farligaste motståndare, efter whigministärens fall visade sig benäget för fred på betydligt bättre villkor, än man kort förut vågat hoppas. Så vaknade då i Sverige den förhoppningen, att man möjligen från Frankrike skulle kunna erhålla någon hjälp, åtminstone i penningar, hvilket synnerligen väl behöfdes för Stenbocks tyska expedition. På grund af den gunst Erik Sparre stod i hos Ludvig XIV, anhöll rådet hos honom, att han ville åtaga sig detta uppdrag, ehuru han aldrig förut användts i diplomatiska värf. Denna gång vägrade han ej utan reste genast, och understödd af nyheten om Stenbocks landstigning i Tyskland lyckades han af Frankrike utverka ett lån på 200,000 écus, hvilket åtminstone för tillfället lättade Stenbocks penningebekymmer. Segern vid Gadebusch gjorde Frankrike ännu mer benäget att lyssna till Sparres framställningar, och äfven sedan lyckan vändt sig och den svenska hären instängts i Tönning, beviljade Ludvig XIV en stor undsättning i spannmål. Den kom dock aldrig fram: innan den hann afsändas från Frankrike, kom underrättelse, att Stenbock kapitulerat, och gjorde det hela gagnlöst. För Sparre själf medförde beskickningen den stora fördelen, att kung Carl lät sitt missnöje mot honom fullständigt fara och d. 4 dec. 1712 utfärdade den efterlängtade fullmakten för honom som svensk generallöjtnant.

Erik Sparres debut som diplomat hade således varit mycket lofvande, och han skickades snart ånyo af rådet till Paris för att försöka förmå Ludvig XIV att bevilja Sverige nya penningeförsträckningar. De sista dagarna af år 1713 lämnade han Holland och sin gemål — Stina Lillie hade redan ett år förut efter ett kort besök hos sin make i Paris begifvit sig till Holland för att själf föra till lyckligt slut en process med några holländska judar om riksmar-

skalken Stenbocks där deponerade penningar —, och ankom i jan. 1714 åter till Paris. Här voro alla sinnen upptagna af fredsunderhandlingarna i Rastatt, hvilkas utgång ännu var oviss, och utsikterna att få ett nytt lån voro ej stora. Sparre försökte i stället uppehålla fredsslutet, till dess Carl komme hem från Turkiet, i hopp att Sveriges tyska angelägenheter då skulle kunna ordnas på samma gång. men äfven detta misslyckades. På ett annat sätt sökte dock Frankrike vara Sverige nyttigt, genom att åstadkomma en närmare förbindelse med Preussen, hvilken varit på tal redan föregående år. Detta uppdrag ville Ludvig XIV, att Sparre skulle åtaga sig, sedan han dock först genom sitt afsked ur fransk tjänst, hvilket beviljades under stora ynnestbetygelser, blifvit mera fri i sin ställning. Sparre gjorde till en början invändningar, efter hvad det tyckes förnämligast emedan han visste, att Stina Lillie ej skulle se saken med blida ögon, men gaf snart med sig och åtog sig att först resa till Berlin och, om han lyckades, därifrån till Demotika för att söka utverka äfven Carl XII:s samtycke. Hvad som förmått Sparre härtill torde vara svårt att afgöra; att det i främsta rummet varit fosterlandskärlek, som förf. påstår, har man efter hans beteende 1709 litet svårt för att tro, sannolikare är väl, att ärelystnaden spelat största rollen. I Frankrike hade han som protestant och utlänning knappt kunnat komma längre nu under freden, i Sverige hade han grundad anledning att räkna på viktiga uppdrag och slutligen en plats i rådet.

Något egentligt nytt angående Sparres underhandlingar i Berlin får man ej veta, men det framgår med all önskvärd tydlighet, att Sparre redan från början kände sig mycket osympatiskt stämd mot preussarna, »detta kardinaljepack», som han en gång kallar dem. Däremot kom han mycket bra öfverens med Goertz, som han här träffade. I Berlin fick Sparre konungens fullmakt att vara Sveriges förste fullmäktige vid fredskongressen i Baden. Utan att ha lyckats uträtta något i Berlin reste han så i början af juli först till Wien, där han enligt aftal med Vellingk först skulle försöka få kejsarens samtycke till, att i freden mellan Tyska riket och Frankrike inrycktes en punkt om restitution af Sveriges tyska provinser. Förhandlingarna fördes hufvudsakligen med prins Eugen men ledde ej till något resultat, och så fortsatte Sparre till Baden. Intressant är den lilla episoden på resan dit, då de reformerta invånarna i Schaffhausen vid underrättelsen, att en ambassadör från Carl XII kommit till staden, till honom ville öfverlämna en välkomstgåfva. Den visar, hur man här betraktade Sveriges ställning till protestantismen. Underhandlingarna i Baden misslyckades äfven de fullständigt, freden slöts utan något förbehåll till Sveriges förmån, och nedstämd reste Sparre till Aachen för att där sköta sin hälsa.

Lång blef dock ej den hvila, han fick. Åtminstone för tillfället tycks han ha varit ganska trött på sin diplomatiska verksamhet — den hade ju under det gångna året endast medfört missräkningar. För att undslippa nya uppdrag beslöt han därför enligt Stina

Lillies råd att resa hem i sällskap med arfprins Fredrik af Hessen-Cassel, hvilken just skulle afresa till Sverige för att äkta Ulrika Eleonora. Då kom helt oväntadt underrättelsen om Carl XII:s återkomst till sina egna länder, och det kom att för Sparre betyda nya uppdrag, som oåterkalleligen drogo honom in på den diplomatiska banan. Tillsammans med arfprinsen reste Sparre till Stralsund, där han mottogs mycket nådigt af konungen. Sparre å sin sida erfor tydligen äfven han den trollmakt, som Carl utöfvade på nästan alla, med hvilka han kom i beröring. Den vanvördiga benämningen »busen», som annars ofta förekommer i Sparres bref, ger vika för den vördnadsfulla »Hans Majestät». Han mottog också, efter hvad det tyckes med glädje, det nya diplomatiska uppdrag, som konungen gaf honom: att som ambassadör begifva sig till Paris för att där verka för Sveriges intressen.

Så befann sig då Sparre i början af år 1715 åter i Paris, där han nu skulle komma att vistas i öfver två år. Några större nyheter utöfver föregående skildringar af hans politiska verksamhet där bjuder förf. framställning ej på. Den är däremot rik på intressanta smådrag ur Sparres privatlif, som äro i hög grad belysande så väl för hans egen och Stina Lillies karaktärer som för hans förhållande till en del af de mera framstående personerna vid franska hofvet, särskildt marskalk Villeroy och hertiginnan de Ventadour, och för tidens seder och bruk i allmänhet. Särskildt typiskt för hela Erik Sparres åskådningssätt, åtminstone som det format sig under Stina Lillies inflytande, är hans uppförande mot sin bror, Axel Sparre. Det bref, han skref till Stina Lillie om deras sammanträffande, måste betecknas såsom i ovanlig grad egoistiskt och materialistiskt, och om Erik Sparre åtminstone är säkerligen det omdöme rättvist, som förf., troligen dock med mindre skäl, fäller om hela samtiden, »att den ej ägde rätt blick för det stora hos karolinerna, för deras i motgång och nederlag obrutna mod». Det enda hos sin bror, som han har ett ord af beröm för, är — att han ej kommit alldeles tomhändt tillbaka från Turkiet! Och på tal om att hans bror, den svenske generalen, karolinen från Bender, Carl XII:s vän, skulle komma till Paris, utbrister han: »Gud bevare mig ifrån den olyckan, jag svär på att jag salverade mig hädan utan order, om han komme hit.» Om hans beteende mot brodern sålunda blottar en mindre vacker sida af Erik Sparres karaktär, är motsatsen förhållandet med de känslor, han ger uttryck åt vid Ludvig XIV:s död. Det är en sorg och saknad, som säkerligen äro uppriktigt menade, och hvilka han också hade all anledning att hysa. Hans i bref till Stina Lillie uttalade åsikt, att Sverige i Ludvig XIV förlorat sin siste vän, visade sig också snart vara riktigare, än den förhoppning, han kort förut i ett bref till Müllern gifvit uttryck åt, att regeringsskiftet möjligen skulle kunna medföra ett kraftigare uppträdande af Frankrike till Sveriges förmån.

Ganska snart efter Ludvig XIV:s död kom Stina Lillie till Paris, och därmed upphör också förf. rikaste källa. Framställningen

af de följande förhandlingarna såväl med Frankrike som med jakobiterna ända till Goertz' ankomst till Holland ansluter sig därför också fullständigt till föregående skildringar, såväl med afseende på fakta som uppfattning. Med Goertz' ankomst börjar emellertid, som förf. mycket riktigt påpekar, ett nytt skede i Sparres diplomatiska verksamhet. De båda diplomaterna råkade mycket snart i delo med hvarandra, och fast förf. framställning af fakta är korrekt, torde dock anmärkningar kunna göras mot uppfattningen i en del punkter. Förf. tar, naturligt nog, tämligen tydligt parti för Erik Sparre. Det måste också erkännas, att det var ganska hårdt för den förnäme svenske ädlingen och ambassadören att liksom ställa sig under den holsteinske äfventyrarens kommando, men han borde ha betänkt, att denne dock framför alla andra åtnjöt hans konungs förtroende, han borde ha insett Goertz' öfverlägsenhet som diplomat och förstått, att om han korsade Goertz' planer, som omfattade hela Sveriges utrikespolitik och grundade sig på noggrann kännedom om konungens tankar, detta kunde medföra obotlig skada för Sverige. I subsidiesaken tyckas Goertz' beskyllningar åtminstone så till vida vara grundade, att Sparre öfvergifvit planen att få hela beloppet på en gång i »billets d'état» och i stället yrkat på att få ett kvartal kontant, hvilket gjorde hela Goertz' plan med skeppsutrustningen om intet. Grubbes beskickning gaf franska regeringen en god förevändning att uppskjuta utbetalningen af subsidierna till hans återkomst och bekämpades från denna synpunkt af Goertz, säkerligen med rätta. Förf. förebråelse mot Goertz, att han ej haft en riktig uppfattning af Frankrikes politik utan här i politisk skarpblick öfverträffats af Sparre, torde ej vara berättigad. Goertz hyste tvärtom ett ganska starkt misstroende till Frankrike och hade rätt bra reda på förhandlingarna om trippelalliansen, men han ansåg det ej vara lämpligt att visa detta för att ej i onödan reta Frankrike. För öfrigt har han säkerligen också hoppats att möjligen kunna omstämma den franska regeringen. Det framgår otvetydigt af tidens diplomatiska handlingar och har äfven af Bourgeois i hans arbete »La diplomatie secrète au XVIII siècle» uppvisats, att i Frankrike fanns ett mycket starkt parti, som arbetade emot alliansen med England och för ett närmande till Spanien, Sverige, Ryssland och Preussen. Ingen kunde på förhand veta, hvilket af partierna som skulle segra, det engelskvänliga var flera gånger nära att duka under, och Frankrikes politik kan därför absolut ej betraktas såsom definitivt bestämd förrän vid kvadruppelalliansens afslutande 1718. Oaktadt Goertz således torde ha haft rätt i princip, hindrar detta ej, att hans insinuationer mot Sparre åtminstone delvis voro ogrundade och ovärdiga, ty Goertz var onekligen tämligen fri från skrupler i fråga om de medel, han använde. Hvad förhållandet till jakobiterna angår, tycks förf. vara af den meningen, att Goertz inlåtit sig på förhandlingarna med dem endast som en sista förtviflad utväg att skaffa pengar och ej haft några mera vidtgående planer. Säkert är visserligen, att penningfrågan varit af synnerligen stor betydelse, men

vid ett noggrant studium af hela gången af förhandlingarna förefaller det dock sannolikare, att Goertz verkligen haft ett större mål i sikte. Om det lyckades att uppsätta pretendenten på Englands tron med Sveriges hjälp, skulle detta i ett slag ha gjort Sveriges ställning från mycket farlig till mycket förmånlig, ty då hade Sverige kunnat vara ganska säkert på Englands och troligen äfven Frankrikes verksamma hjälp. Planen var visserligen djärf, men vinsten hade kunnat bli mycket stor, och det hela var af en natur, som måste vara mycket tilltalande för en man af Goertz' karaktär. Hans senare förnekande af saken i en officiell skrifvelse torde ej ha det ringaste att betyda.

Förf. skildring af Erik Sparres sista tid i Paris efter Goertz' arrestering och sedan han själf erhållit sitt rappelbref innehåller åtskilliga nya intressanta upplysningar om hans förbindelser med jakobiterna och genom dem med tsaren. Ett närmare ingående på dessa frågor är dock för närvarande ej möjligt. Af »Stuart Papers», den viktiga materialsamling, hvarur förf. hämtat det mesta af dessa underrättelser, gå de tryckta delar, som varit förf. tillgängliga, blott fram till slutet af aug. 1717, och äfven forskningar i ryska arkiv torde vara af nöden för att sprida ljus öfver dessa punkter. Erik Sparres betydelse härvid torde dock ej ha varit så stor. Efter mycket bråk för erhållande af pass lämnade Sparre så på sommaren 1717 utan saknad sin ambassadörspost och hemkom i slutet af året.

Mot förmodan mottogs han mycket vänligt af Carl, så att någon onåd kunde det ej vara tal om. Hans ambassadberättelse, hvilken han typiskt nog skref på franska och öfversatte till svenska, vann äfven konungens välbehag, och Sparre hade ofta långa audienser hos honom, hvarvid enligt förf. mycket sannolika förmodan nog äfven frågan om jakobiterna varit före. Någon verksammare del tog dock Sparre ej vare sig i denna eller andra politiska frågor under Carl XII:s lifstid, oaktadt ett par jakobitiska utskickade ungefär samtidigt med honom ankommo till Sverige och satte sig i förbindelse med honom. Snart anlände dock äfven Goertz, och då öfvergick ledningen af dessa affärer till honom. Sparre och han möttes, som om ingenting händt, och det var t. o. m. förnämligast genom Goertz' medverkan, som Sparre lyckades utverka Carls samtycke till, att hans resterande ambassadörstraktamente skulle få afdragas från de i Sundby innestående kronofordringarna, hvarigenom fädernegården blef Sparres odelade egendom. Något personligt groll mot honom har Goertz således ej hyst, han ansåg honom blott stå i vägen för sina politiska planer.

Från Lund begaf sig Sparre i början af år 1718 till Sundby, dit Stina Lillie rest direkt vid hemkomsten. Något längre uppehåll på sin älskade fädernegård hoppades han dock ej på, han hade vid nyåret af kung Carl erhållit en generalsfullmakt och befälet öfver armén i Värmland, och hans ursprungliga afsikt var att genast resa vidare dit. Så skulle det dock ej gå, han drabbades vid fram-

komsten af en lindrigare slagattack, så att han ej kunde tillträda sitt befäl. Efter ett kortare besök i Stockholm för att söka läkare återvände han till Sundby, där han hufvudsakligen sysselsatte sig med sina barn, Axel Wrede-Sparre, hans son i första giftet, Ulrika Eleonora, hans dotter med Stina Lillie, och Hedvig, dennas dotter i första äktenskapet. I början af oktober, då fälttåget på allvar skulle börja, beslöt han likväl att afresa till sin arméкår, oaktadt han visst ej var fullkomligt återställd, men då han vid ankomsten till Karlstad fann, att större delen af trupperna dragits till hufvudarmén, så att endast tre regementen voro kvar, öfverlämnade han förargad befälet öfver dessa åt generallöjtnant d'Albedyhll, ursäktade sig i bref till konungen med sin dåliga hälsa och återvände till Sundby. Här fick han genom bref från arfprins Fredrik underrättelse om Carl XII:s död.

Denna händelse blef äfven för Erik Sparre personligen af stor betydelse. Någon djupare sorg torde han ej ha känt, snarare en lättnad, åtminstone att döma af hans handlingssätt. Förut hade han uttryckt sin afsikt att helt och hållet draga sig undan från offentlig verksamhet, nu reste han genast till Stockholm och kom att taga en verksam del i den följande tidens händelser. Hans plats inom det aristokratiska partiet, som närmast tog ledningen, var gifven, och på grund af hans föregående bana och den gunst, hvari han sedan gammalt stod hos såväl drottningen som arfprinsen, var hans utnämning till riks- och kansliråd också tämligen själffallen. Förf. skildring af rättegången mot Goertz och den nya regeringens första diplomatiska förhandlingar fängslar genom sin liffullhet och åskådlighet, äfven om fakta redan förut äro bekanta. Intressant är särskildt det skarpa framhållandet af det psykologiska momentet vid Sparres afskedstagande från kansliradsämbetet; huruvida man skall beundra hans ridderlighet mot Horn eller klandra hans beslut att genom sin afgång under denna farliga kris lämna utrikesangelägenheterna så godt som vind för våg, blir en annan fråga. I den följande skildringen af ryssarnas härjningar och de under trycket häraf afslutade frederna med England och Preussen och Erik Sparres roll därvid äro förf. uppgifter något otydliga. Sid. 339 säges det, att »blott den fasthet, som Erik Sparre och tre af hans kolleger inom rådet, understödda af arfprinsen, i dessa dagar visade gentemot det moskovitiskt sinnade partiet, räddade Sverige från vanäran af en sådan fred» (ett fredsslut med Ryssland på hvad villkor som helst). Man ser ej riktigt, vid hvilket tillfälle detta skulle ha varit. Enligt sammanhanget skulle man tro, att därmed menades konferenserna den 15, 17 och 18 aug. 1719, som ledde till afslutandet af freden med Preussen, men enligt **Malmström** var vid detta tillfälle rådet med undantag af Meijerfelt enigt, och enligt den författare, som senast utförligt behandlat detta ämne — **Chance** i »George I and the Northern War» —, gjorde Sparre tvärtom ett par för Sverige fördelaktiga ändringar i Carterets förslag, hvilka denne endast högst motvilligt samtyckte till. Bättre skulle skildringen

passa på förhandlingarna med Osterman i slutet af juli, men då var Sparre ej närvarande, och för öfrigt tillstyrkte då enligt Malmström endast Tessin och Cronhielm, att man skulle ta freden med tsaren, sådan man kunde få den. Enligt Chance, som dock här torde vara mindre tillförlitlig, motsatte sig däremot till att börja med blott tre riksråd, Dücker, Taube och De la Gardie, tsarens ultimatum, hvarpå arfprinsen skall ha gjort slag i saken och slutligen fått majoriteten öfver på sin sida. »Räddningen från vanäran» var i alla fall bra kort; sedan Sverige lockats att samtycka till alla Englands och Preussens fordringar, fick det ju två år efteråt dock sluta sin fred med tsaren på t. o. m. något sämre villkor än de då erbjudna.

Att något längre uppehålla sig vid den rundresa, som Erik Sparre i slutet af år 1719 anträdde till Europas mäktigaste hof för att få dem att åtaga sig Sveriges sak mot Ryssland, torde ej behöfvas. I sina hufvuddrag är den redan känd, och de lifliga detaljskildringarna, särskildt från Paris i Mississippi-kompaniets dagar, kunna ej refereras utan böra läsas. Resan blef som bekant politiskt alldeles resultatlös, hvartill framför allt torde bidragit Preussens bestämda vägran att deltaga i den planlagda stora konserten mot Ryssland, och för Erik Sparre personligen bidrog den i hög grad till att lossa de band, som ännu höllo honom fast vid Frankrike. Han trifdes där ej mera, allt var förändradt och hans gamla vänner utom marskalk Villeroy borta. Efter hemkomsten till Sverige deltog Sparre i de tunga öfverläggningar, som förde till freden i Nystad, men drog sig sedan till följd af sin tilltagande sjuklighet allt mer från det politiska lifvet och tillbringade långa tider på Sundby, oaktadt han bibehöll sin plats i rådet. För ett godt förhållande mellan Frankrike och Sverige var han dock alltjämt lifligt intresserad, och det förunnades honom att ännu en gång i sin mån bidraga till afslutandet af ett förbund mellan de båda länderna, den hannoverska alliansen 1726. Först ledde han de förberedande konferenserna härom, och sedan lät han dödssjuk föra sig till Stockholm, där han inlämnade ett skriftligt votum till förmån för alliansen, hvilket gjorde, att Sveriges tillträde till den beslöts med nio röster mot åtta. Till dess tryggande önskade dock Horn ett riksdagssammanträde, och instämmandet i detta förslag var Erik Sparres sista offentliga handling. Före riksdagens sammanträde var han redan död, den 4 augusti 1726.

Såsom förf. själf betonat i förordet, innehåller »Erik Sparre och Stina Lillie» föga nytt af större betydelse för tidens politiska historia. Framställningen af de politiska förhållandena är emellertid omsorgsfullt gjord och i hufvudsak riktig, och förf. har känt till och användt större delen af den nyare litteraturen på området. Dock saknas två viktiga arbeten — för öfrigt redan citerade — nämligen Bourgeois' stora verk, hvarigenom Frankrikes egendomliga och vacklande politik under regentens första tid får en mycket god belysning, och Chances arbete, som är af stor vikt för hela Sveriges förhållande till Hanno-

ver-England. För den diplomatiska historien hade det äfven varit önskvärdt, att förf. angifvit, hvilken stil som användts vid dateringen. Förhållandet tycks visserligen vara det, att data för tilldragelser i Sverige i allmänhet angifvas efter svensk (gammal) stil, hvaremot annars ny stil användes, men i en del fall kan man vara tveksam, och saken hade åtminstone bort påpekas. Några faktiska misstag och förbiseenden förekomma äfven, men de äro hvarken många eller stora och torde därför ej behöfva särskildt anmärkas. En ganska stark anakronism torde det dock vara att redan 1678 tala om »reduktionens bistra tider», som skulle göra det svårt att upprätthålla »Spar arnas stamhus».

Arbetet bör framför allt bedömas som tids- och sedeskildring, och som sådan har det ett stort värde. Det ger i en synnerligen liflig och medryckande stil en mycket intressant teckning af en framstående svensk ädling från 1700-talets början och af den miljö, i hvilken han verkade. Någon typisk karolin var Erik Sparre dock ingalunda, han betraktades, enligt hvad han själf säger, af många snarare som fransman än som svensk, och man måste väl säga med rätta. Den starka kärlek till konung och fosterland, som var utmärkande för karolinerna, finner man hos honom endast i ringa grad. Förf. skildring af hans uppträdande särskildt på hösten 1709 men äfven vid flera andra tillfällen gör ovillkorligen det intrycket på läsaren, äfven om förf. med lätt förklarlig sympati för sin hjälte starkt framhåller hans fosterlandskärlek. Helhetsintrycket blir i alla fall i detta afseende ej tilltalande, låt vara att kanske ofta den hufvudsakliga skulden hvilar på Stina Lillie, hvilkens världskloka, starkt ekonomiska men äfven ärelystna karaktär, för hvilken privatintressen alltid voro de bestämmande, starkt framträder. Det inflytande hon utöfvat på sin make har säkerligen ej varit till fördel för hans minne, om än för hans kassa. För öfrigt tycks Erik Sparre ha varit lämpligare till krigare än till diplomat. Han ägde visserligen ett angenämt umgängessätt och stor världsvana men icke den självbehärskning, det tålamod, den smidighet och ej heller den förmåga af förställning, som åtminstone den tiden voro nödvändiga för en god diplomat. De enda framgångar, han hade att glädja sig åt på diplomatiens område, voro också de, han i början af sin bana vann hos Ludvig XIV, hos hvilken han i ovanligt hög grad var persona grata. Sedan misslyckades han ständigt, hvartill dock naturligtvis äfven bidrog, att omständigheterna voro mycket ogynnsamma. Förklaringsgrunden till, att han användes så mycket, torde därför mera vara den nästan fullständiga bristen på svenska diplomater än hans egen duglighet. I ett, på den tiden ingalunda oviktigt afseende, var han dock mycket lämplig, han kunde utmärkt representera och gjorde det också med stor glädje. Som krigare lär man mindre känna honom, men han gör som sådan intryck af en rask och duglig karl, hvarom också hans snabba karriär vittnar. Som enskild person hade han många sympatiska egenskaper. Han var mycket vänfast, hade i sitt väsen en viss ridderlighet och älskade hemlifvet och sin familj. Hans

längtan till hemmet på Sundby är ibland nästan rörande. Till sitt yttre var han en vacker och ståtlig man, men hans hälsa bröts tidigt, och vid föga öfver 50 års ålder äro hans kroppskrafter nästan slut.

»Erik Sparre och Stina Lillie» är ett arbete, som man kan rekommendera åt hvar och en, som intresserar sig för gångna tiders historia. I ett bihang har förf. meddelat de viktigaste brefven från Erik Sparre in extenso, och ett personregister gör det lätt att finna sig till rätta bland de många förekommande personerna. Boken prydes för öfrigt af flera porträtt, af Erik Sparre själf, af Stina Lillie, af Carl XII m. fl. Det är att hoppas, att förf. exempel må vinna efterföljd och flera liknande skildringar må se dagen med tillhjälp af det material, som säkerligen finnes på många af våra gamla herresäten.

P. Sörensson.

Les relations commerciales et maritimes entre la France et les côtes de l'Océan Pacifique (commencement du XVIIIe siécle) par E. W. Dahlgren. Tome premier. Le commerce de la Mer du Sud jusqu'à la paix d'Utrecht. Paris, Librairie ancienne Honoré Champion, 1909. XVI + 740 sid.

Om den franska handeln i Stilla Oceanen under åren närmast efter freden i Utrecht af E. W. Dahlgren. (K. Svenska Vetenskapsakademiens årsbok för år 1912. Särtryck.) Uppsala 1912. 47 sid.

»Ha vi ej vant oss att identifiera fosterländsk häfdaforskning med forskning endast om rent svenska saker och personer? Var naturforskning har alltsedan Linnæus i snillets enfald, som icke anade sitt eget öfverdåd, slog upp sitt eröfrarläger inom alla naturens riken och sände sina friskaror ut efter byte öfver hela jordklotet, aktat för sin självklara rätt att syssla med föremål och problem från alla klimat utan ängslig hänsyn till det omedelbara gagnet för gamla Sveriges flora eller fauna. ... De forskningsgrenar som befatta sig med människan och hennes verk, de 'humanistiska' vetenskaperna (såsom de kallas i våra inhemska universitetsstatuter) och ibland dem erkannerligen de historiska, äro hos oss icke så lyckligt lottade, och de äro därför också behäftade med större blyghet i sina planer och företag. Egentligen blott för såvidt som de tro sig kunna framställa några anspråk på närmare frändskap med naturforskningen och dess metoder, få de ock i någon mån njuta godt af dennas privilegium att lämna de fosterländska gränsmärkena och fresta på vidare upptäcktsfärder.»

Riksbibliotekarien Dahlgrens historiska produktion är ett ovanligt slående exempel på riktigheten af dessa Hjärnes ord. En svensk

forskare, som ägnat mer än halftannat årtionde åt att studera de franska sjöfärderna på Stilla hafvet i början af 1700-talet — han måste ha utgått från ett mer eller mindre naturvetenskapligt forskningsområde. Och så är äfven fallet. Dr Dahlgrens första sammanfattande arbete på området, *De franska sjöfärderna till Söderhafvet i början af adertonde seklet. En studie i historisk geografi* (anmäldt i denna tidskrift 1900, Granskn. sid. 87 ff.), var föranledt af att på Kungl. Biblioteket påträffats en skeppsdagbok från fartyget S:t Antoines resa 1708—1711, hvilken syntes ägnad till uppslag för studier i geografiens historia såsom fortsättning på de arbeten inom detta område dr Dahlgren förut bedrifvit tillsammans med A. E. Nordenskiöld. Därför blef denna första framställning öfvervägande, om än långt ifrån uteslutande geografisk. Men för hvarje nytt bidrag har förf:s intresse synbarligen steg för steg flyttats öfver från det geografiska till det rent historiska området — det diplomatiskt, inre och ekonomiskt historiska — och sålunda ha i detta ovanliga fall äfven rent humanistiska forskningsgrenar fått gagn af den universalitet, som hos oss ännu i så hög grad är förbehållen naturvetenskaperna. Accipimus omen.

Efter framläggandet af sin sammanfattande svenska bok har dr Dahlgren tid efter annan publicerat resultat af sina ständigt fördjupade forskningar inom samma område. Till en svensk publik har han sålunda vändt sig 1904 genom ett i sällskapet Idun hållet, efteråt tryckt och rikt dokumenteradt föredrag, *Abbé Noël Jouin*, behandlande en karakteristisk äfventyrartyp af rätt stor betydelse för hithörande händelser. Andra bidrag ha framlagts i franska publikationer. Sålunda förekommer i »Revue Historique» för 1905 (tome 88) en för l'ancien régimes förvaltningsförhållanden mycket lärorik uppsats om marinministerns förhållande till Söderhafsfärdernas redare, *Le Comte Jérôme de Pontchartrain et les armateurs de Saint-Malo (1712—1715)*; och i »Nouvelles Archives des Missions Scientifiques» för 1907 (tome 14) är intagen en vidlyftig, med värdefull inledning försedd förteckning öfver *Voyages français à destination de la Mer du Sud avant Bougainville (1695—1749)*. Hela förf:s föregående produktion leder emellertid upp till det standardverk, hvars första del utkom 1909 och hvars titel läses här ofvan; de tidigare bidragen äro delvis införlifvade i denna framställning. Det likaledes här ofvan angifna presidietalet i Vetenskapsakademien 1912 torde kunna betraktas som förskottsleverans af verkets andra del, hvilken är afsedd att behandla den franska Söderhafshandeln efter Utrechtfreden och därjämte bl. a. fartyget S:t Antoines resa till Stilla hafvets *båda* kuster, hvilken gifvit första anledningen till hela forskningsarbetet men som ej kunnat behandlas i första delen. Det är emellertid denna första del, som nu närmast sysselsätter oss — att den ej förut blifvit anmäld i Historisk tidskrift, beror uteslutande på undertecknads försumlighet.

Till grund för framställningen ligger i allt väsentligt arkivaliskt material, i en alldeles öfverväldigande mångfald, hämtadt till största delen från franska arkiv, främst marinministeriets (i Archives nationales) men äfven i stor utsträckning utrikesministeriets arkiv och Service hydrographique de la marine samt t. o. m. vissa franska provinsarkiv. Äfven tryckt källmaterial äfvensom bearbetningar äro begagnade i en utsträckning, som alldeles synes gäcka en normal recensents eventuella bemödanden att upptäcka något som undgått förf:s uppmärksamhet. Skall man i detta hänseende uttrycka någon blygsam anmärkning, måste den få formen af en förhoppning, att arbetets andra del blir försedd med en systematisk öfversikt af hela det använda materialet.

Hvad därnäst verkets planläggning beträffar, utgör första boken en inledande öfversikt af förutsättningarna för den franska Söderhafshandeln, andra boken sysselsätter sig med de handelskompanier som voro af betydelse för denna, tredje boken gäller underhandlingarna mellan Frankrike och Spanien rörande samma handel t. o. m. 1708 och fjärde boken Söderhafshandelns roll i de underhandlingar härom med Holland och England f. o. m. 1707, hvilka 1713 ledde till freden i Utrecht. De olika expeditionerna till Söderhafvet behandlas i sammanhang med dessa olika ämnen, och vissa upprepningar ha därför ej kunnat undgås, ehuru de äro färre än man kanske skulle ha väntat.

Dr Dahlgren klagar själf i förordet öfver »cet amas écrasant de détails», som försvårar en uppfattning af den ledande tråden i Söderhafshandelns historia. Så till vida kan man ge honom rätt i detta för öfrigt otillbörligt självnedsättande omdöme, att det framför allt är genom sin ofantliga rikedom på lefvande och ofta ytterst intressanta detaljer, som boken blir en grufva för kännedomen om det tidigaste 1700-talets administrativa och ekonomiska historia. Själfva det allmänna händelseförloppet är, om man frånser de särskilda expeditionernas egen historia, relativt snart berättadt.

De franska handelsfärderna på Söderhafvet — med detta namn (Mar del Sur) betecknades hela Stilla hafvet, till skillnad från »Mar del Norte», Atlantiska oceanen — togo efter ett förberedande försök 1695 sin egentliga början i slutet af 1698 genom en kapten de Beauchesnes expedition, men först med spanska tronföljdskriget och särskildt från och med 1705 fingo de någon större omfattning. Af 168 fartyg, hvilkas afresa till Söderhafvet under de trettiotvå åren 1695—1726 är känd, komma salunda minst 114 eller godt två tredjedelar, antagligen mera, på de tio åren 1705—1714.[1] Också förklarade de spanska kolonialämbetsmännen 1707, att det knappast förgick en dag utan att något franskt fartyg dök upp på Söderhafvets kust (»Les relations etc.», sid. 496) — där intet enda af dem hade rätt att visa sig, enligt den obevekligt prohibitiva spanska koloniallagstiftningen. Det med Spanien förbundna Frankrike väck-

[1] Tabell i »Voyages français etc.», sid. 24.

lade ständigt mellan å ena sidan att förbjuda och å andra sidan att under olika förevändningar från fall till fall tillåta denna ytterst inbringande handel; som regel var marinministern, den yngre Pontchartrain, böjd för det förra, finansministrarna Chamillart, senare Desmaretz åter för det senare; men skillnaden gjorde ganska litet till saken. Ty högre protektion medgaf i allmänhet hvad lagen förbjöd, och om man ej ens på det sättet kunde få tillåtelse att segla till Söderhafvet, så var det icke vidare än att man seglade därförutan. Visserligen medförde upphäfvandet af det absoluta förbudet 1705 ett mycket stort uppsving i handeln, såsom nyss visats; men förbudets formliga återinförande 1712 ledde ej till den minsta påföljd. Upphörandet af den franska Söderhafshandeln faller därför också till tiden utanför ramen för det nu behandlade stora arbetet. I presidietalet i Vetenskapsakademien skildras emellertid utförligt den expedition af en spansk eskader, som — egendomligt nog till tre fjärdedelar bestående af franska fartyg och under befäl af tre fransmän — sent omsider 1717 ingrep emot de franska handelsfartygen på Sydamerikas Stillahafskust, konfiskerade dem och därmed i hufvudsak gjorde slut på den franska Söderhafshandeln.

Det är emellertid ej i skildringen af de olika expeditionerna som det franska arbetet har så mycket nytt att bjuda — det viktigaste på detta område finns redan i den ursprungliga svenska framställningen, ehuru visserligen många nya belysande drag tillkommit.[1] Af särskildt intresse äro de nu meddelade utförliga upplysningarna om värdet af de silfverlaster fartygen hemförde, ty man får därigenom vissa hållpunkter för bedömande af hvad denna handel kunde betyda för Frankrike; men intresset minskas afsevärdt därigenom, att det efter all sannolikhet endast var den mindre delen af silfret som redovisades. I »Voyages français etc.» (sid. 8 ff.) kalkylerar förf. det sammanlagda redovisade beloppet till 125 mill. livres, men anser sig böra minst fördubbla denna siffra för att komma till den verkliga. Betydelsen af denna senare summa (250 mill. l.) framgår bäst genom en jämförelse med ett annat samtida belopp, Frankrikes såsom enorm betraktade statsskuld vid Ludvig XIV:s död. Denna utgjorde 2,382 mill. l., och silfverinförseln var alltså i hvarje fall öfver en tiondedel häraf.[2]

---

[1] Äfven några modifikationer af föregående redogörelser må påpekas. Af en jämförelse mellan å ena sidan »Franska sjöfärderna», sid. 52 och å den andra »Les relations etc.», sid. 293 ff. och 308 f. framgår, att i den förra två expeditioner sammanblandats. Man antecknar vidare med tillfredsställelse, att hypotesen i »Abbé Jouin» om denne äfventyrlige herres identitet med skeppsprästen de la Morlière (sid. 12 f.) ej återupptagits; den vederlägges också tillräckligt af, att den förre ej ens under sitt djärfvaste självförhärligande kallar sig annat än »bachelier», medan de la Morlière på en till hans biskop dedicerad karta kallar sig »docteur».

[2] Framställningen i »Les relations etc.» lider något af den synnerliga knapphet, hvarmed det franska myntsystemets egendomligheter beröras. Såväl de växlande beräkningsgrunderna för piasterns omräkning i franska liv-

I motsats till det nu berörda är det ett i förhållande till den äldre svenska framställningen fullständigt nytt område som upptagits i »Les relations etc.», då förf. kommer in på de vidlyftiga diplomatiska underhandlingar, hvartill Söderhafshandeln gaf anledning. Dessa pågingo till en början i Madrid, där det gällde att förmå den spanska regeringen — som ej ägde ett enda krigsdugligt fartyg att konvojera silfverflottan (»la flota y los galeones») till Europa och som därför alldeles var beroende af Frankrike snart sagdt för sina dagliga behof — till sådana afsteg från den gamla prohibitivpolitiken, som kunde ge fransmännen laglig rätt till den handel de nu olagligen ägnade sig åt. Såsom var att vänta, gjorde emellertid den spanska konservatismen motstånd till det yttersta, och i själfva verket uppnaddes till sist alls intet. Visserligen utverkade de franska diplomaterna 1708 Filip V:s stadfästelse på en i mångt och mycket märklig modernisering af det spanska kolonialsystemet — bl. a. skulle förbudet mot export af ädel metall, Spaniens betecknande och absolut ineffektiva, i verkligheten för-merkantilistiska kommersiella grundlag, försvinna — men på grund af flera omständigheter kom denna nya ordning aldrig att träda i verket. Ludvig XIV fann sig vid denna tid nödsakad att komma till en uppgörelse med England och Holland ifråga om handeln på de spanska kolonierna, emedan deras uppfattning, att Frankrike däri ville skaffa sig en undantagsställning, var ett hufvudhinder för den fred landet ej mycket längre kunde undvara. Separatunderhandlingarna med Holland misslyckades emellertid, som bekant; men efter toryministärens tillträde i England 1710 hade man där större framgång, och en fransk-engelsk öfverenskommelse ingicks i oktober 1711. Slutet blef, att England ansåg sig vinna tillräckligt genom full likställighet mellan alla nationer i den »indiska» handeln, med det viktiga undantaget, att England själf erhöll »Assiento-fördraget» med Spanien, d. v. s. handeln med negerslafvar på dess kolonier, hvarmed oundgängligen följde tämligen obegränsade möjligheter till smyghandel med kolonierna. Vid den definitiva uppgörelsen afstod England t. o. m. en förut medgifven tullfrihet i Spanien mot rättigheten att få sända ett varulastadt assiento-skepp tillsammans med slafskeppen. Det spanska kolonialsystemet förblef alltså på papperet orubbadt; men i verkligheten lade England nu, under skydd af den slafhandel det inom mindre än ett århundrade skulle afsvärja, grunden till det kommersiella inflytande i spanska Sydamerika, som det aldrig sedermera uppgifvit.

Äfven redogörelsen för handelskompanierna utgör en nyhet i den franska framställningen jämförd men den svenska. Den är rik på karakteristiska exempel både rörande tidens ogenerade affärsmo-

---

res som redogörelsen för 1709 års ommyntning (sid. 432) blifva sålunda rätt obegripliga, emedan det icke omtalas, att livren var ett räknemynt (som sålunda ej utmyntades) med växlande värde i förhållande till silfvermyntet, écu, utan att metallhalten i detta senare därför behöfde ändras: först 1709 ändrades såväl silfverhalten i écun som dess värde uttryckt i livres.

ral och beträffande l'ancien régimes ändlösa processer och alltid — ibland i en riktning, ibland i en annan — partiska rättskipning. Något referat kan emellertid svårligen lämnas, ty förhållandena voro till ytterlighet förvirrade och invecklade — endast med hjälp af en mycket nyttig stamtafla öfver de olika associationerna (sid. 122) kan man nödtorftigt orientera sig bland dem. Kompanierna som sådana gingo i allmänhet med förlust, och af de många expeditionerna till Söderhafvet var det blott en som direkt utfördes af dem. Förf. tillskrifver detta misslyckande den monopolistiska kompaniformen (sid. 232 f.); men man frågar sig då, hvarför denna form skulle vara så oekonomisk i Frankrike, när den samtidigt i England och Holland åstadkom oerhörda vinster. En antagligare förklaring till de franska kompaniernas misslyckande förefaller vara, att de lågo i händerna på kommersiellt mer eller mindre odugliga parisare, hvarom åtskilliga upplysningar finnas i förf:s bok (t. ex. sid. 160 och 203), medan den fria Söderhafshandeln utöfvades af den lilla sjöstaden Saint-Malos ytterst företagsamma köpmän, »plus expérimentés au fait du commerce» — och i åtskilligt därtill. Förf:s framställning af handelskompanierna har kanske ej på alla punkter lyckats fullt klargöra deras mycket invecklade finansierings- och organisationsförhallanden — återgifvande af handlingarna eller utdrag därur är icke alltid i sådana fall en tillräcklig hjälp. Men denna brist är ganska förklarlig, ty först efter sedan dr Dahlgrens bok utkommit har den ekonomiske historikern erhållit tillgång till ett arbete, som kan tjäna till mönster för behandling af sådana uppgifter, nämligen dr W. R. Scotts enastående verk, »The Constitution and Finance of English, Scottish and Irish Joint-Stock Companies to 1720» (3 delar, Cambridge Univ. Press, 1910—1912), där 1600-talsföretagens affärsställning analyseras med alla historikerns, nationalekonomens och bokföringsexpertens förenade resurser. I dr Dahlgrens framställning skulle man särskildt ha önskat ett framhållande af att kompanierna under denna tid ofta saknade fixt bolagskapital och att »utdelningarna» i sådana fall realiter voro fördelningar af kapitalet, ej utdelningar af vinsten; möjligen kan detta förklara t. ex. att Kina-kompaniet vid sin första expedition 1701 saknade tillgångar, trots en omedelbart föregående utdelning af 50 % i det bolag kompaniet öfvertagit (sid. 151).[1]

Genom hela den del af dr Dahlgrens framställning som nu behandlats — tredje, fjärde och andra böckerna — går som en röd tråd framhållandet af den vikt, som af alla tidens män tillmättes Söderhafshandeln, dess dominerande roll såväl för handelskom-

[1] Förf:s egen förklaring till detta förhållande är, att utdelningen »n'était en réalité que le prix d'achat des droits de l'ancienne Société par la nouvelle compagnie». Men för det första är det svårt att inse, hur utdelningen, som ju tillfallit det *gamla* bolagets delägare, kunde utgöra det *nya* kompaniets köpeskilling för detta bolag; och för det andra utgör denna sats, äfven om den är riktig, ingen förklaring af hvad det här gäller, nämligen af att ett bolag som utdelade 50 % kunde sakna tillgångar.

panierna som för hela spanska tronföljdskriget och fredsunderhandlingarna. Att denna handel rent ekonomiskt betydde mycket för Frankrike, är också tydligt af de siffror som här återgifvits. I afseende på Söderhafshandelns inflytande på den allmänna politiken är det ej fullt lika lätt att bilda sig en föreställning. Hvarje framställning af en särskild fråga ställer på grund af sakens natur just denna fråga i medelpunkten; och den, som i likhet med undertecknad är främmande för större delen af litteraturen om tidens rent politiska historia, blir därför faktiskt ej i stånd att på grund af en sådan framställning bedöma de verkliga proportionerna af den särskilda frågan. Det finns dock ett belysande moment, som här torde kunna framdragas.

De många samtidiga uttalanden förf. anför som bevis för Söderhafshandelns politiska betydelse (sid. 561, 563, 578, 627, 715 m. fl. o. s. v.) tala undantagslöst om »le commerce des Indes» — ej om »le commerce de la Mer du Sud». Men handeln på Spaniens kolonier — ty det var betydelsen af »le commerce des Indes» — omfattade naturligtvis äfven handeln på koloniernas Atlantiska kust; och denna handel sammanhängde till stor del med — slafhandeln. Det har också ofvan omtalats, hur engelsmännen till sist alldeles afstodo från ändringar i Söderhafshandeln, när de blott fingo motnopol på assientohandeln. Detta tyder knappast på att den förra för dem spelade hufvudrollen. Därtill kommer, att man ej riktigt kan inse, hvad som skulle ha hindrat engelsmän och holländare från att utan allt politiskt bistånd drifva handel på Söderhafvet, om de ansett den särskildt lönande — ty någon *rätt* därtill hade ju fransmännen lika litet som de. I verkligheten gjorde de det emellertid nästan icke alls, utan vände sig i stället till Atlantiska oceanen;[1] och det är betecknande, att det sent omsider (1711) bildade, sedermera så beryktade engelska Söderhafskompaniet både före och efter Utrechtfreden ägnade en »nästan försvinnande» del af sitt stora kapital åt handeln.[2]

Det nu sagda åsyftar endast att vara så att säga ett komplement till dr Dahlgrens framställning, icke — på förut angifna skäl — att göra gällande en motsatt ståndpunkt. Hela situationen är emellertid i mycket svårförklarlig. Fransmännen skördade stora vinster på Söderhafshandeln under tronföljdskriget; men hvarken under eller efter kriget lockade detta de två sjöfartsnationerna att kasta sig på samma handel. Assientohandeln, som tillhört fransmännen under samma tid, tillskyndade däremot icke dem några vinster; men för engelsmännen blef i stället denna handel en källa till verklig kommersiell expansion. Det vore af stort intresse att få det problem löst, som ligger i denna dubbla motsats.

---

[1] »Ils (fransmännen) ont fait un commerce dans la mer du Sud semblable à celui que les Anglais et les Hollandais ont fait dans la mer du Nord» (ur en promemoria af franska regeringens expert i dessa frågor, M. Mesnager, år 1711, a. a. sid. 633).

[2] Scott, a. a., III, sid. 298.

Afsiktligt har första boken i dr Dahlgrens framställning sparats till sist. För de flesta läsare är denna afdelning antagligen liksom för undertecknad den intressantaste i hela arbetet. I de två första kapitlen däraf lämnas nämligen, dels på grundval af samtida tryckta spanska källor, dels efter otryckta franska diplomatrapporter, en helt enkelt glänsande framställning af det spanska kolonialsystemet, hvilken såvidt bekant saknar motstycke inom den nyare litteraturen. Det är visserligen rätt tydligt, såsom förf. också påpekar (s. 50), att de franska diplomaterna icke fördärfvade en god historia, då de inberättade om lagstiftningens ineffektivitet, anarkien, planlösheten och framför allt de gigantiska bedrägerierna (»la fraude») inom den spanska kolonialhandeln; men i det stora hela är deras framställning ganska säkert riktig. Hvad som här särskildt har intresse är den utveckling, som ofta återfinnes i äldre tiders — och ibland äfven vår tids — ekonomiska politik, nämligen att missbruken utveckla sig till ett verkligt *system*, där hvarje led betingas af de öfriga och en ändring genom någon enstaka rättsinnig ämbetsmans åtgörande till sist nästan blir otänkbar. Statens ständiga finansnöd gjorde ämbetsförsäljningarna — liksom f. ö. samtidigt t. o. m. i Frankrike — till en viktig statsinkomst, och särskildt måste silfverflottans generaler betala stora belopp för att erhålla befälet. Därigenom blefvo dessa skuldsatta öfver öronen, och samtidigt var kronan själf ständigt i behof af lån, för hvilka säkerhet blott fanns i nästa silfverflotta. Detta gaf de spanska köpmännen eller snarare den mindre grupp bland dem, som behärskade den »indiska» handeln och hvars till ytterlighet korrumperade sammanslutning var det s. k. konsulatet i Sevilla, snart sagdt obegränsade möjligheter att tillskansa sig fördelarna af handelsmonopolet och därigenom ytterligare öka statens finansnöd. Men det var ej nog härmed. De spanska köpmännen voro nämligen i sin tur alldeles beroende af utländska köpmän och beredde därför dessa möjlighet att i nästan obegränsad utsträckning inskeppa varor till kolonierna och därifrån mottaga silfver — ehuru de måste begagna de spanska köpmännen som bulvaner. Alla myndigheter i hemlandet och kolonierna, upp till »indiska rådet» och de två vicekonungarna, hade också sin del i handeln och bedrägerierna eller skaffade sig eljest inkomster genom att mot vederbörlig ersättning se genom fingrarna med hvad andra gjorde. I Cadix, där varorna urlastades, var det ett fullt utbildadt yrke att mot bestämd provision (1 % på värdet) smuggla varor i land; och utöfvarna af detta yrke (metedores) voro yngre söner af landets bästa familjer, hvilkas lofvärda sysselsättning utöfvades med ortsmyndigheternas goda minne.

Resultatet blef också kanske den starkaste upplösning af en stor stats organisation som Europa skådat sedan romerska rikets fall; det är t. ex. betecknande, att Callao, hamnstaden till hela Sydamerikas hufvudstad Lima, hade omkr. 100 halfnakna soldater, som ej fått sin sold på fjorton år och måste sälja sina vapen åt infödingarna för att kunna lefva (sid. 245). Svårare än att se verk-

ningarna är det att spåra orsaken till förfallet. Förf:s förklaring (sid. 5) är, att denna stora organisation icke stod i rimligt förhållande till folkets ekonomiska krafter och statens politiska styrka — en tankegång som vi känna igen från oss närmare liggande områden. Men man frågar sig ovillkorligen, hvarför ej sådana krafter *skapades* genom kolonialväldet, på samma sätt som i Holland och England, hvilka ju från början voro pygméer jämförda med Spanien, åtminstone i politisk makt, och som f. ö. också visade, att högst djupgående missbruk och korruption ej nödvändigt behöfde hindra en stark ekonomisk och politisk utveckling. Man kan nog knappast alldeles undgå att falla tillbaka på en visserligen alltid betänklig folkpsykologisk förklaring — spanjorernas indolens, brist på ekonomiskt sinne och oemottaglighet för nyare idéer — men otvifvelaktigt spelade den ekonomiska politikens karaktär äfvenledes sin stora roll.

I stort sedt kan man nog säga, att Spaniens ekonomiska och koloniala förvaltning representerar en *för-merkantilistisk* organisation, d. v. s. att sträfvandena i merkantilistisk riktning, representerade af Ferdinand och Isabella, afstannade tidigare än i de flesta länder. Som exempel härpå kan åberopas det af förf. skildrade tullsystemet, som synes ha varit opåverkadt af hvarje den minsta ansats att göra väldet till en ekonomisk enhet och äfven ha saknat hvarje handelspolitisk karaktär. Det är knappast heller fullt riktigt, då dr Dahlgren (sid. 5) säger, att det spanska kolonialsystemet på sin tid företrädesvis betraktades med beundran. Koloniernas afstängande från förbindelse med andra länder var visserligen en gemensam princip för alla tidens välden; men särskildt det engelska »old colonial system» behärskades af en medveten sträfvan att så mycket som möjligt *utveckla* koloniernas näringslif, visserligen efter *sådana* linjer, som gjorde det till ett komplement till moderlandets och alltså af hela riket gjorde en självtillräcklig ekonomisk enhet — merkantilsystemets ledande tanke öfverallt och alltid. Exklusiviteten i det spanska kolonialväldet kunde därför ofta åberopas som mönster i tidens litteratur; men den senare merkantilismens program var vida skildt från det spanska, och i dess litteratur var Spanien det varnande exemplet på omöjligheten af att behålla de ädla metallerna äfven genom de strängaste förbud, så länge man saknade en ekonomisk politik, som utvecklade landets egna hjälpkällor.[1] Och på denna punkt kan man knappast neka, att utvecklingen, åtminstone för våra ögon, gifvit merkantilismen rätt.

För den som föreställer sig, att de nyss skisserade spanska förhållandena afveko ungefär lika mycket från andra samtida staters som t. ex. från nutidens, erbjuder emellertid dr Dahlgrens framställning af den franska regeringens förhållande till Saint Malos redare

[1] Se t. ex. — bland många andra — Mun's bekanta England's Treasure by Forraign Trade (1664) kap. 6 och såsom en typisk exponent för »the old colonial system» Gee's The Trade and Navigation of Great Britain considered (1729).

en synnerligen lärorik läsning. Man finner däraf, hvilket kaos af order och kontraorder, hvilken planlöshet och hjälplöshet som utmärkte Europas mäktigaste regering gentemot en handfull köpmän på armslängd från dess hufvudstad. Marinministerns ombud i hamnstaden låg i uppenbar maskopi med lagbrytarna och bekände öppet, att han leddes af sitt privatintresse i sin ämbetsförvaltning — och härför blef han icke blott icke straffad, utan fick uttrycklig tillåtelse att deltaga i expeditioner, som hans chef omedelbart förut förbjudit. Straff på straff föreskrefvos för öfverträdelser, redarna fingo afge förbindelser på stora belopp (vanligen 50,000 livres), hvilka skulle förfalla, om de gjorde hvad alla visste att de tänkte göra — och hvarken straff eller ersättningar utkräfdes, ty finansministern fick alltid marinministerns beslut upphäfda, t. o. m. om de tagit form af en af Ludvig XIV själf undertecknad resolution. Man får här det starkaste intryck af *oordningen* under »le régime de l'ordre»; framställningen visar, i huru ringa grad statsförvaltningen under merkantilsystemets tid var vuxen de väldiga uppgifter den tagit för sig. I ljuset af denna merkantilismens oförmåga att realisera sina syften får det stora genombrottet i slutet af 1700-talet — revolutionen, Napoleon och liberalismen — sin betydelse mindre genom att vara bärare af nya idéer än genom att *kunna* hvad den föregående tiden *velat*. Liberalismen blef merkantilsystemets *testamentsexekutor*. Vandal har i själfva verket karaktäriserat hela utvecklingen genom sina ord om Napoleon: »On a dit de lui souvent qu'il organisa la Révolution; en matière d'administration, c'est le contraire qu'il faudrait dire; *il organisa l'ancien régime.*»[1]

[1] L'avénement de Bonaparte, tome II, kap. 8.

Eli F. Heckscher.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Fataburen. 1912, 3. E. Reuterskiöld o. K. B. Wiklund, Linnés lappska trolltrumma. — A. Lindhagen, Huru länge har tjugondag jul burit namnet Knut? — N. Beckman, Knutsdagen och julfriden.

Fornvännen. 1912, H. 2, 3, 4. T. J. Arne, Rysk-byzantinska målningar i en Gotlandskyrka. Med 7 fig. — M. Åmark, Om Sveriges äldsta kyrkklockor.

Historiska handlingar till trycket befordrade af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. D. 24. L. Kagg, Dagbok 1698—1722. Utg. af A. Lewenhaupt.

Hvar 8 dag. 1912, 1 december. M. Schürer von Waldheim, Karl XII. Till den 30 november 1912. Med 14 illustr.

Idun. 1912, N:o 52 (29/12). C. Laurin, Karl XII. För Idun. Med 1 portr.

Julbok för Västerås stift. På uppdrag af stiftets missionskonferens utgifven af en kommitté. 1912. Årg. 7. S. Gabrielsson, Jesper Svedberg. Med 1 portr. — M. Åmark, När gamla Barkaröklockan smälte. Med 1 illustr.

Karlstads stifts julbok 1912. A. N. B[eckman], Utdrag ur prosten J. Ferlins anteckningar. Med 2 illustr. i texten. — L. E. Lögdberg, Jesper Svedberg. Med 1 portr.

Kungl. Bibliotekets Handlingar. 32. Årsberättelse för år 1909. — J. A. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur. D. 3: H. 1. — **33.** Årsberättelse för år 1910. — Instruktion för Kungl. Biblioteket. — Reglemente för Kungl. Bibliotekets begagnande. — J. A. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur. D. 3: H. 2.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet 1912. N. F. I: 28—30. Riksarkivariens årsberättelse för 1911. — Handlingar rörande arkivväsendet. — Smärre utredningar: S. Bergh, Rådsprotokoll och därmed jämförliga i riksarkivet förvarade protokoll. Bihang: S. Clason, Stenografiska rådsprotokoll från 1500-talet. — **II: 4.** J. A. Almquist, Kommerskollegium och rikets ständers manufakturkontor samt konsulsstaten 1651—1910. Administrativa och biografiska anteckningar. II. 1: Organisation 1651—1809.

Meddelanden från Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening 1911. [H.] 9. C. V. Bromander, Erik Jonæus. En artist från 1700-talets Karlstad. Med 5 illustr. — J. Börjeson, Ägarne till Gunnarskär på Hammarön under 1700-talet. Med 2 bilagor o. 5 illustr.

Militär Nyheter. 1912, 45—48. L. G. T[idander], Sommarfälttåget i södra Sverige 1612. Ett märkligt 300-års minne. — **49.** L. G. T[idander], Sommarfälttåget i södra Sverige 1612. — L. G. T[idander], Slaget vid Gadebusch den 9 december 1712. Ett 200-års minne. — **50.** L. G. T[idander], Slaget vid Gadebusch den 9 december 1712. Ett 200-års minne. — **51.** L. G. T[idander], Axel Lillie. Ett 250-års minne. — **1913, 2.** L. G. T[idander], Till svenska militärmusikens historia.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1912, 6.** Th. M. Fries, Naturalhistorien i Upsala under de fyra första decennierna af 1700-talet. 2. — **7.** J. Hulting, Daniel Tilas. Ett 200-års minne. Med porträtt. — **8.** O. Sirén, Tessinska kyrkobyggnader. Med 14 fig.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af K. Wåhlin. **1912, 12.** G. Upmark, Gustaf Vasas hof, anm. af S. Erixon.

Pedagogisk Tidskrift. 1912, 5. W. Carlgren, Historien som läroämne i äldre svenska skolor. 2. — **9.** Peder Swart, Konung Gustaf I:s krönika. Utg. af N. Edén, anm. af G. V. Vessberg.

Personhistorisk Tidskrift 1912, H. 2—3. Erik XIV:s almanacks-anteckningar. Hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval utgifna af C. M. Stenbock. Med 29 pl.

Samfundet Sankt Eriks Årsbok 1912. G. Bolin, Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen. 1. 1576—1583. Med 2 fig. — K. Linge, Folkundervisningen i Stockholm före 1842. Med 14 fig. — J. Flodmark, Ströftåg på Ladugårdslandet. Konturer från midten af förra århundradet. Med 10 fig. — J. Flodmark, Drottning Ulrika Eleonoras lusthus. Med 2 fig. — O. Lindberg, Ornerade slutstenar från gamla kungliga stallet på Helgeandsholmen. Med 7 fig. — Fr. De Brun, En vandring genom det medeltida Stockholm. Med 13 fig. — G. Hellström, Huset N:o 4 Södermalmstorg. — F. U. Wrangel, Tessinska palatset, anm. af N. Östman.

Språkvetenskapliga Sällskapets förhandlingar 1910—1912. S. Tunberg, En romersk källa om Norden vid 1100-talets början.

Svensk Militär Tidskrift. 1912, H. 9. O. Kuylenstierna, Slaget vid Gadebusch, ett 200-års minne. (Med 2 kartor i texten och en bild).

Årsbok 1912. Utgifven af riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet genom dess arbetsutskott. E. Lundström, En liten bok om Gammal-Svenskby. — E. W. Olson, Svenska Historiska Sällskapet i Chicago.

Årsbok utgifven af »Sveriges flotta», förening för sjövärn och sjöfart. G. v. Horn, Fredrikshamn. Ett blad ur den svenska skärgårdsflottans historia.

Ungdomens Årsbok 1912. Utgifven af Stockholms kyrkliga ungdomsdomsförbund. V. Södergren, Från Fredrikssten. Ett sommarminne från en historisk gränsbygd. Med 5 illustr. i texten.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **Femte Række. Bd 1: H. 4.** Edv. Bull, Norske helgeners dyrkelse i Skotland og England. — Litteratur. — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift, femte Række, første Bind.

Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 4: H. 1.** E. Jörgensen, Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger. — H. D. Lind, Sammenstöd mellem Land- og Söetaten i Christian den Femtes Tid. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1912, Oktober.** S. Nordenstreng, Finska kadettkårens insats i fosterlandets historia 1812—1912. Ett hundraårsminne. 1. — C. M. Schybergson, En svensk diplomat på Karl XII:s tid. (S. Leijonhufvud. Erik Sparre o. Stina Lillie). — **November.** S. Nordenstreng, Finska kadettkårens insats i fosterlandets historia 1812—1912. Ett hundraårsminne. 2. — L. Lindström, Skeppsbyggeriet i Åbo under frihetstiden. — **December.** Johan Ekeblad, Bref. D. 1. Utg. af N. Sjöberg, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto 1912. 23, 1. K. R. Melander, Hämeen nuijasodasta ja maamme sekasorron tilasta nuijasodan aikana. — A. R. Cederberg, Pohjois-Karjalan kauppa-olet 1721—1775. — Akter och undersökningar rörande Finlands historia intill år 1401. Utg. af Ad. Neovius.

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 105. Förhandlingar och uppsatser. 25. 1911 (tr. 1912). [A. A. Asp], En beskrivning över Helsingfors vid slutet av 1700-talet. Medd. af A. Hultin. — Ur ett familjearkiv. 1. Från stora ofredens dagar. 2. I rysk fångenskap 1808. 3. Från Nikolai I:s tid. Medd. af H. Schulman. — R. Hausen, Augustin Ehrensvärds jordafärd och hans grafmonument på Sveaborg. Med 2 pl. — K. Antell, Arvid Tönnesson Wildeman. — J. Bilmark, Minne öfver Michael Olai Wexionius-Gyldenstolpe. Medd. af A. A. A. Laitinen.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte. 1912, 1. J. v. Pflugk-Harttung, Zur Beurteilung Bernadottes. 1813. — R. Friedrich, Die Befreiungskriege 1813—1815. Th. 2. Der Herbstfeldzug 1813, anm. af T. Goldschmidt. — M. Wehrmann, Geschichte der Stadt Stettin, anm. af R. Petsch.

Hansische Geschichtsblätter. 1912. H. 2. H. Witte, Wismar als schwedisches Pfand 1803—1903. Vertrag gehalten in der 41. Jahresversammlung des Hansischen Geschichtsvereins zu Wismar am 28. Mai 1912.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3 Folge. Bd 13: H. 3.** H. Delbrück, Die Schlacht bei Cannä. — E. Marx, Einige Randglosen zum 12. und 13. Juli 1870. — Literaturbericht (bl. H. Klaeber, Marschall Bernadotte af Fr. Thimme). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1912, H. 4.** A. Hofmeister, Genealogie und Familienforschung als Hilfswissenschaft der Geschichte. — E. Brandenburg, Die Verhandlungen uber die Gründung des Deutschen Reiches 1870. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. H. Klaeber, Marschall Bernadotte, anm. af R. Schmitt). — Nachrichten und Notizen 1—2. — Hohenzollernjahrbuch. — Kommissionen. — Personalien. — Todesfälle. — Titel und Register zu Jahrgang 15. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

32.

Bibliografi 1911.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

2973. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer*. Årg. 31. 1911. 306 + 114 + (2) s. + Bilagor. Pr. för medlemmar 5 kr.
Carlsson, A. B., Riksdrots- och Riksskattmästarevalet 1634.
Forssell, A., Ståndsstriden inom centralförvaltningen och statsrådets organisation enligt 1809 års regeringsform.
Sondén, P., Bröderna Momma-Reenstierna. Ett bidrag till den svenska handelns och industriens historia på 1600-talet.
Tunberg, S., Alsnö stadga. Några kritiska synpunkter.
Carlsson, G., Drottning Dorotheas svenska morgongåfva.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

2974. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Femte Række. Bd 1: H. 1—2. 316 s. Kristiania.

2975. Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd 3: H. 1—4. 308 + L. 56 s. Khvn.

2976. **Bååth, L. M.,** Sverige och Tripolis. För Dagens Nyheter.
Dagens Nyheter 1911, N:o 14941 ([15]/12).

2977. **Hildebrand, E.,** o. **Grimberg, C.,** Ur källorna till Sveriges historia under nyare tiden. 1. 1520—1721. V + (1) + 320 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

2978. **Riis, J. A.,** Hero tales of the far North. XIV + 328 s. + 24 illustr. o. portr. New-York, The Macmillan Company 1910.
Innehåller bl. a.: Gustav Vasa, the father of Sweden, Gustav Adolf, the snowking, Carl Linné, king of the flowers.

2979. **Sjögren, O.,** Sveriges historia från äldsta tider till våra dagar. För svenska folket. Med 470 illustrationer. VI + 168 + 264 + 344 + 330 + 164 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. inb. 17 kr.

2980. **Johansson, K. F.,** Hvar låg vår folkstams urhem?
Nord. Tidskr. 1911, s. 157—177.

2981. **Svensén, E.,** Bilder ur Sveriges forntid. 4. Ryska rikets grundläggning från Sverige.
Läsning för svenska folket 1911, s. 138—159.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1907, 1908, 1909 och 1910 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

2982. **Svensén, E.,** Kulturhistoriska bilder. Vikingafärdernas uppkomst.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 153 (6/7).

2983. **Bugge, A.,** Nordmændernes vikingefærder i det 9:de århundrede og grundlæggelsen av hertugdömmet Normandie.
Nord. Tidskr. 1911, s. 329—342.

2984. **Bugge, A.,** Gange-Rolv og erobringen av Normandie.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1911. Femte Række. Bd 1, s. 160—196.

2985. **Hertzberg, E.,** Traditionen om Gange-Rolf. Bearbeidelse af et foredrag i Historisk Forening. 1—4.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1911. Femte Række. Bd 1, s. 197—247.

2986. **Svensén, E.,** Kulturhistoriska bilder. Hvem var Gånge Rolf?
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 82 (8/4).

2987. **Weibull, L.,** Rollo och Gånge-Rolf. En sägenhistorisk undersökning.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1911. Bd 4, s. 205—221.

2988. **Jónsson, F.,** Hvor faldt Olav Tryggvason? (Se N:o 2990.)
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1911. Ottende Række. Bd 3, s. 184—194.

2989. **Friesen, O. v.,** Historiska runinskrifter. 3. Lingsbergsstenarna i Vallentuna socken, Uppland. 4. Bjälbostenen i Östergötland.
Fornvännen 1911, s. 105—125. Med 7 fig.

2990. **Weibull, L.,** Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000. VIII + 195 + (1) s. + 1 pl. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 3454.

2991. **Jónsson, F.,** Jomsvikingerne. (Se N:o 2990.)
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1911. Ottende Række. Bd 3, s. 263—274.

2992. **Ruuth, J. W.,** Några ord om de äldsta danska medeltidsannaler. som innehålla uppgifter om tågen till Finland 1191 och 1202. Källhistorisk studie.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 227—238.

2993. **Lenk, H. v.,** Birger jarl Sveriges regent 1250—1266. Historisk framställning föredragen i Svenska föreningen i Wien 23 april 1910.
Årsbok 1911. Utgifven af riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet genom dess arbetsutskott, s. 84—96.

2994. **Tunberg, S.,** Alsnö stadga. Några kritiska synpunkter.
Hist. Tidskr. 1911, s. 229—237.

2995. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde. Bd 23. 1396—1399. Herausgeg. v. *Fr. Stuhr.* (2) + 682 + 197 + (1) s. 4:o. Schwerin.

2996. **Witte, H.,** Mecklenburgische Geschichte in Anknüpfung an *Ernst Boll* neu bearbeitet. Bd 1: Von der Urzeit bis zum ausgehenden Mittelalter. VI + 300 + (1) s. Wismar, Hinstorff'sche Verlagsbuchhandlung 1909.
Berör bl. a. Sveriges förhållande till Mecklenburg under slutet af medeltiden.

2997. **Carlsson, G.,** Drottning Dorotheas svenska morgongåfva.
Hist. Tidskr. 1911, s. 238—268.

2998. **Johnsson, P.,** Gustaf I:s första privilegier åt frälsemännen sedan han blifvit konung. Några anteckningar.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 96 B (27/4).

2999. Konung Gustaf den förstes registratur. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *J. A. Almquist*. D. 26. 1556. IV + 959 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 13 kr.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

3000. **Sell, S. Ch. v.,** Gustaf Vasas yngsta dotter. [Elisabeth.] Från tyskan efter förf:s manuskript. 1—2.
Dagny 1911. Årg. 4, s. 390—392, 427—430. Med 1 illustr.

3001. **Rappoport, A. S.,** Mad majesties or raving rulers and submissive subjects. 319 s. + 17 portr. London, Greening and company limited 1910.
Kap. 12, 13 handla om Erik XIV.

3002. **Johnsson, P.,** Erik den fjortondes infall i Göinge under 1560-talet.
Johnsson, P., Från gamla dagars Göinge, s. 1—7.

3003. **Baguenault de Puchesse, G.,** Un ambassadeur de France en Danemark au seizième siècle. [Charles de Danzay.] (Se N:o 2481.)
Revue d'histoire diplomatique 1911, s. 185—194.

3004. **Karttunen, K. I.,** Jean III et Stefan Batory. Études sur les relations politiques entre la Suède et la Pologne de 1576 à 1583. XVI + 186 + (6) s. Genève.
Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ. Ser. B. Tom 5, N:o 1.

3005. **Nowodworski, W.,** Stosunki Rzeczypospolitej ze Szwecyą i Danią za Batorego. [Polens förhållande till Sverige och Danmark under Stephan Bathory.]
Przegląd Historyczny 1911. T. 12, s. 11—30, 165—184, 308—324.

3006. **Tidner, A.,** Under Karl IX:s regemente. Berättelser ur svenska historien. Med 54 illustrationer. IV + (1) + 208 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.

3007. **Almquist, H.,** Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige. (Se N:o 923.)
Hist. Tidskr. 1911, s. 181—198.

3008. **Almquist, H.,** En fransk kondottier i Sverige på Karl IX:s tid. [La Borde de Luxe.]
Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 1—16.

3009. **Sehested, Th.,** Rigsmarsk Steen Maltesen Sehested. 119 s. + 3 pl. Khvn, Gad.
Behandlar bl. a. Kalmarkriget 1611—1613.

3010. Arseňevskija švedskija bumagi. [Arsenevska papper rörande Sverige.] 1. 1611—1615 gg. XI + 120 + II s. [Novgorod.]
Sbornik Novgorodskago obščestva ljubitelej drevnosti. Bypusk 5 (1911).

3011. **Hollander, Bernh. A.,** Gustav Adolf, König von Schweden. Ein Schulvortrag. Zweiter Jahresbericht der Albertschule des Deutschen Vereins in Livland zu Riga. S. 11—18. Riga 1908. Ein erweiterter Abdruck. 16 s. Riga, Jonck u. Poliewsky 1908.

3012. **Rein, G.,** Populära föreställningar om Gustaf II Adolf i trettioåriga krigets flygskriftslitteratur.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 161—177.

3013. **Johnsson, P.,** Räddningsbragden vid Wittsjö 1612.
Johnsson, P., Från gamla dagars Göinge, s. 8—16.

3014. **Stille, A.,** Gustaf II Adolfs lifsfara vid Vittsjö den 11 februari 1612.
Skrifter tillägnade Pehr Eklund, s. 703—717. Med 1 kartskiss.

3015. **Wimarson, N.,** Trettioåriga kriget. (Se N:o 3452.)
Världshistorien i skildringar och livsbilder. Bd 3, s. 234—279.

3016. **Rammelt, J.,** Wer hat Magdeburg zerstört (1631)? Progr. Melanchthon-Gymnasium zu Wittenberg. 13 s. 4:o. Wittenberg 1910.

3017. **Boëthius, B.,** ›Norma futurarum actionum›.
Hist. Tidskr. 1911, s. 199—204.

3018. **Graf, M.,** Die Untrasrieder Chronik über den Schwedenkrieg 1632—1633.
Allgäuer Geschichtsfreund (Kempten) 1910, s. 78—93.

3019. **Hall, B. R.,** Vid Gustaf II Adolfs bår. Ur samtida minnestal. Utdrag. 2. 38 s. Uppsala, Norblads bokh. Pr. 40 öre.
Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie. 17.

3020. **Falk, E.,** Sverige och Frankrike från Gustaf II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet 1632—1634. Akad. afh. XV + 183 + (1) s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 2 kr. 50 öre.

3021. **Buser, H.,** Die Belagerung von Konstanz durch die Schweden anno 1633 und ihre Bedeutung für die schweizerische Eidgenossenschaft.
Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte 1911. H. 51, s. 1—33.

3022. **Parnemann, Fr.,** Der Briefwechsel der Generale Gallas, Aldringen und Piccolomini im Januar und Februar 1634. Ein Beitrag zum Untergange Wallensteins. XIII + (1) + 111 s. Berlin, E. Ebering.
Historische Studien veröffentlicht *von E. Ebering*. H. 92.

3023. **Carlsson, A. B.,** Riksdrots- och Riksskattmästarevalet 1634. Med 3 bilagor.
Hist. Tidskr. 1911, s. 1—36.

3024. **Keller, F.,** Die Schlacht bei Nördlingen.
Blätter der schwäb. Albvereins 1910. [H.] 22, s. 107—110.

3025. **Simon, K.,** Armada und Nördlingen. Ein Beitrag zur Geschichte der spanischen Weltmacht.
Militär-Wochenblatt 1911, N:o 102, 108, 109, 110, 112.

3026. **Jesse, W.,** Mecklenburg und der Prager Friede 1635.
Jahrbücher u. Jahresberichte des Vereins f. mecklenburgische Geschichte u. Altertumskunde 1911. Jahrg. 76, s. 161—282.
Äfven som Inaug. Diss. Berlin.

3027. **Naegele, A.,** Abt Benedikt Rauh von Wiblingen. Feldpropst der kaiserlich-bayrischen Armee im dreissigjährigen Kriege. Urkundliche Beiträge zur Geschichte der deutschen Militärkuratie und des Benediktinerordens in Schwaben. Mit vier Abbildungen. XXX + 231 s. Freiburg im Breisgau, Herdersche Verlagsbuchhandlung.
Römische Quartalschrift f. christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte. Supplementheft 18.

3028. **Johnson, A.,** The Swedish settlements on the Delaware. Their history and relation to the Indians, Dutch and English 1638—1664. With an account of the South, the New Sweden and the American companies, and the efforts of Sweden to regain the colony. Vol. 1. XX + 466 + 118 pl. + 4 kartor. 2. XII s. + S. 467—879 + 49 pl. + 2 kartor. New-York, Appleton & Company.
En mycket utförlig bibliografi s. 765—812.
Se nedan ›Recensioner› 3457.

3029. **Johnson, A.,** The early Swedish settlements on the Delaware. Their relation to the university of Pennsylvania.
Old Penn. Weekly review of the university of Pennsylvania 1911. Vol. 9. s. 933—936. Med 8 illustr.

3030. **Almquist, H.,** Karl Karlsson Gyllenhielm mot Oxenstiernorna 1639—40. Med 7 bilagor.
Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 17—34.

3031. **Fleger, M.,** Die kriegerischen Ereignisse in der Oberpfalz vom Einfalle Baners 1641 bis zum Westfälischen Frieden. T. 1. Bis zur Belagerung Freibergs. Inaug. Diss. [Erlangen.] 56 s. Dillingen 1910.

3032. **Zukal, Jos.,** Schwedische Requisitionen in Oberschlesien 1642—43.
Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 1910/11. Jahrg. 6, s. 73—77.

3033. **Eliassen, P.,** Kolding fra Middelalder til Nutid. En historisk Beskrivelse. (4) + 592 s. Med många illustr., pl. o. kartor. Kolding 1910.
Behandlar bl. a. krigen 1643—45, 1657—60.

3034. **Jensen, S.,** Randers i Ufredstider.
Fra Randers Amt 1908, s. 88—94.
Berör bl. a. äfven krigen 1643—45, 1657—60.

3035. **Liljefalk, A.,** Torstenssons Indfald paa den jydske Halvö 1643—45. Hovedsagelig efter hans egne Breve og Indberetninger.
[Dan.] Militært Tidsskr. 1911. Aarg. 40, sp. 229—234, 245—252, 261—264, 277—282.

3036. **Liljefalk, A.,** Krigstildragelser i Randers Amt.
Fra Randers Amt 1910, s. 5—41.
Berör bl. a. äfven krigen 1643—45, 1657—60.

3037. **Zahrtmann, M. K.,** Bornholms Tilskikkelser i Christian IV:s sidste Svenskekrig (1643—45).
Bornholmske Samlinger 1909. Bd 4, s. 101—174.

3038. **Christensen, Chr.,** Nogle Efterretninger om Slaget ved Nörresundby og Helm. Wrangels Indfald i Nordjylland 1644.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1911. 4:e Række. Bd 1, s. 43—72.

3039. **Finken, J.,** Der Reichsstadt Aachen auf dem westfälischen Friedenskongress. 1—3.
Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 1910. Bd 32, s. 1—77.

3040. **Jacobson, G.,** Sverige och Frankrike 1648—1652. Alliansens upplösning efter westfaliska freden. Akad. afh. XVII + (1) + 180 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 3460.

3041. **Jacobson, G.,** Sverige och Frankrike 1652—1654. IV + 101 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 3 kr.
Uppsala Universitets Årsskr. 1912 (tr. 1911).

3042. Johan Ekeblads bref utgifna af *N. Sjöberg*. 1. Från Kristinas och Cromwells hof. V + 451 s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 3461.

3043. **Roujon, H.,** Dames d'autrefois. (1) + 304 + (2) s. Paris, Hachette & Cie.
S. 62—65: Christine de Suède.

3044. **Franklin, A.,** Christine de Suède et l'assassinat de Monaldeschi au chateau de Fontainebleau d'après trois relations contemporaines. (1) + 226 s. Paris, Émile-Paul 1912 [1911].

3045. [**Wrangel, F. U.**], Grafven i Avon och Monaldescos död. Af *W. Legran*.
Vi och Vårt 1910, s. 470—471, 493—495.

3046. **Cametti, A.**, Christina di Svezia l'arte musicale e gli spettacoli teatrali in Roma.
Nuova Antologia 1911. Vol. 155. Ser. 5, s. 641—656.

3047. **Vota, J.**, Der Untergang des Ordenstaates Preussen und die Entstehung der preussischen Königswürde. Aus den Quellen dargestellt. XXIV + 608 s. Mainz, Kirchheim & C:o.
Innehåller bl. a. en framställning af Karl X Gustafs förhållande till Brandenburg.

3048. **Gloy, A.**, Aus dem Polackenkriege von 1658—59. Nach dem Tagebüche eines polnischen Edelmannes. [Jan Passek.]
Die Heimat 1909. 19, s. 104—111.

3049. **Matthiesen, H.**, Fredericia 1650—1760. Studier og Omrids. 308 s. + 1 karta. Khvn, Gyldendalske Bogh. Pr. 4 kr.

3050. **Ravn, J. J.**, Tre Mænd i Holmans Herred under Svenskekrigen.
Vejle Amts Aarböger 1911, s. 141—147.

3051. **Söegaard, Th. J.**, Tilstande i Jylland under og efter Krigen 1657—59 belyste ved jydske Tingböger.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1911. Ottende Række. Bd 3, s. 91—183.

3052. **Metzler, Joh. B.**, Den förste Oprindelse til den katholske Menighed i Köbenhavn. Med Afbenyttelse af utrykte Arkivalier. (Handlar bl. a. om Grev Bernardino de Rebolledo, spansk minister i Köbenhavn 1657.)
Varden 1911. Aarg. 9, s. 250—264.

3053. Carl Gustavs Skærmebrev for Herlufsholm. 10/2 1658. Medd. af *H. F. R[ördam]*.
Kirkehistoriske Samlinger 1911. Femte Række. Bd 5, s. 823—824.

3054. **Ros, G.**, Tåget öfver Bält och slaget vid Hälsingborg. 25 + (1) s. Linköping 1910.
Kungl. Andra Lifgrenadjärregementet. För manskapsbiblioteket. 1.

3055. En mærkelig Ansögning fra Præsten P. Claudianus i Kværndrup. Medd. af *C. E. A. Schöller*.
Kirkehistoriske Samlinger 1911. Femte Række. Bd 6, s. 202—206.
Handlar bl. a. om svenskarnas belägring af Throndhjem 1658.

3056. **Christensen, V.**, Belejringen 1658—60 og Köbenhavns Privilegier.
Hist. Meddel. om Köbenhavn. 2 (1909), s. 1—46.

3057. **Fjelstrup, Aug.**, Köbenhavns Belejring 1658—60.
Fædrelandet 1909. 3, s. 519—23.

3058. **Fog-Petersen, J.**, Köbenhavns Forsvar 1658—60 og Borgerstandens Frihedsbrev.
Höjskolebladet 1909. D. 34, s. 201—212.

3059. **Fridericia, J. A.**, 11. Febr. 1659 og Köbenhavns Borgerskab.
Politiken 1909 (11/2).

3060. **Liisberg, B.**, Stormen paa Köbenhavn og dens Forspil. Med et Udvalg af Sange. 39 + (1) s. Khvn 1909. Pr. 25 öre.

3061. **Liisberg, B.**, Stormen paa Köbenhavn 11. Febr. 1659.
Illustreret Tidende 1909, Bd 50, N:o 20.

3062. **Schaffalitzky de Muckadell, [L. B. M.]**, Kjöbenhavns Belejring 1659.
Tidsskr. for Sövæsen 1909. Bd 80, s. 71—92.

3063. **Rockstroh, K. C.,** Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659.
Svendborg Amt 1909, s. 3—66.

3064. **Kristensen, H. P.,** Sallings Tilstand efter Svenskekrigen 1657—60.
Aarb. f. Hist. Samf. f. Skive 1909. 1. s. 98—106.

3065. **Arnheim, Fr.,** Die Universaluniversität des Grossen Kurfürsten und ihre geistigen Urheber.
Monatshefte der Comeniusgesellschaft für Kultur und Geistesleben 1911. N. F. Bd 3, s. 19—35.
Handlar om Bengt Skytte och »Stora Kurfursten».

3066. **Delavaud, L.,** Le marquis de Pomponne, ambassadeur et secrétaire d'état 1618—1699. Documents publiés pour la Société d'histoire diplomatique. Avec trois gravures hors texte. (1) + XX + 363 s. Paris, Plon.
Innehåller flera bref från den tid då Pomponne var fransk minister i Stockholm 1665—68.

3067. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Auf Veranlassung seiner Hochseligen Majestät des Kaisers Friedrich als Kronprinz von Preussen. Bd 20: T. 1—2. Auswärtige Acten. 4. (Frankreich) 1667—1688. Herausg. v. *F. Fehling.* XIV + 1304 s. Berlin, G. Reimer.

3068. **Lane, M.,** The relations between England and the Northern powers, 1689—1697. P. 1. Denmark.
Transactions of the royal historical society 1911. 3. Ser. Vol. 5, s. 157—208.

3069. Karolinska förbundets årsbok 1910. IV + 345 s + 1 portr. + 3 kartor. Med flera illustr. i texten. Lund.
Se nedan »Recensioner» 3465.

3070. **Kuylenstierna, O.,** Karl XII:s personlighet och den nyare forskningen.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 302—313.

3071. **Stille, A.,** Äldre och nyare synpunkter i frågan om Karl XII:s forskningen. Referat av ett föredrag hållet vid Södra Sveriges Flick- och samskoleförenings årsmöte den 30 april 1909.
Verdandi 1909. Årg. 27, s. 259—264.

3072. **Stille, A.,** Karl XII och tsar Peter. (Se N:o 3452.)
Världshistorien i skildringar och livsbilder. Bd 3, s. 433—446.

3073. **Jensen, A.,** Peter den store. (Se N:o 3452.)
Världshistorien i skildringar och livsbilder. Bd 3, s. 402—432.

3074. **Sörensson, P.,** En fransk ambassadörs [grefve Croissy] omdöme om Karl XII. Ett bidrag till konungens karaktäristik.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 314—318.

3075. **Bring, S. E.,** Några anteckningar om och af generalmajoren och kaptenlöjtnanten vid drabanterna Karl Wrangel.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 112—153. Med 3 illustr.

3076. **Dahlberg, A. M.,** En karolins lefnadslopp, som i lifstiden af honom själf blifvit i pennan författadt. [Utg. af *Fr. R. Antoni.*] 124 s. Sthlm, Geber. Pr. 2 kr. En bibliofil uppl. 50 numrerade exemplar. Pr. 18 kr.
Första gången utg. af *J. J. Malmros* i Lunds Veckoblad 1775—76. Några få öfvertryck togos samtidigt, hvaraf finnas 2 exemplar i Kungl. Biblioteket.
Se nedan »Recensioner» 3466.

3077. **Uddgren, H. E.,** Något om Karl XII:s ställning till kriget med Ryssland och försvaret af Östersjöprovinserna under åren 1702—1706.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 88—111.

3078. **Bring, S. E.,** En officiell kommuniké om Sveriges tvister med kejsaren 1707.
Skrifter tillägnade Pehr Eklund, s. 73—102.

3079. **Keussler, F.,** Die Katastrophe Dorpats vor 200 Jahren.
St. Petersburger Zeitung 1908, N:o 120.

3080. **Stille, A.,** Operacionnye plany Karla XII v 1707—1709 gg. Perevel so švedskago na russkij jazyk poručik švedskoj služby Rideberg, s predisloviem A. K. Baiova i s kartoju Karla Bennedicha (Prodolženie). [Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. Öfversatt till ryska af A. K. Baiov. Med karta utarbetad af C. Bennedich]. S. 13—40.
Žurnal Imperatorskago russkago Voenno-istoričeskago obščestva 1910. Knižka 5.

3081. **Andrianov, P. M.,** Petr i Poltava [Peter och Pultava.] 62 + 2 s. + 2 portr. Med flera illustr. i texten. S.-Peterb. 1909. Prisbelönt af krigshistoriska sällskapet.

3082. **Petrelli, T. J.,** Några blad från en rysk dagbok från 1709 meddelade vid Karolinska Förbundets möte den 30 nov. 1910.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 33—87. Med 6 illustr. o. kartor.

3083. **Pavlovskij, I. Fr.,** Švedskaja mogila. [Grafven vid Pultava.] 39 s. Med flera illustr. i texten. Pultava 1910.

3084. **Iorga, N.,** Carol al XII-lea, Petru cel mare și țerile noastre 1709—1714. [Karl XII, Peter den store och vårt land 1709—1714.] 57 s. 4:o. Bucaresci 1910.
Analele Academia Română. Ser. 2. D. 33.

3085. Carl Pipers och Carl Gustaf Rehnschiölds koncept till utgående skrifvelser under deras fångenskap i Ryssland 1709—1715. Utgifna a. Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *P. Sörensson.* VIII + 275 s. Sthlm. Pr. 8 kr.
Historiska Handlingar. D. 21, N:o 2.

3086. **Lyth, Hj.,** Karl XII:s krigare i ryska fångenskapen 1707—1721.
Lyth, Hj., Från flydda tider, s. 5—22. Med 1 portr.

3087. **Johnsson, P.,** Magnus Stenbocks tåg genom Göinge 1710.
Johnsson, P., Från gamla dagars Göinge, s. 17—26.

3088. **Banér, E.,** Hårda tider. Kulturbild från Östergötland 1710.
Arte et Marte 1910, s. 31—36. Med 2 illustr.

3089. **Hjelmqvist, Fr.,** Det finska folkuppbådet sommaren 1710.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 205—224.

3090. **Mettig, C.,** Erinnerungen an Peter d. Gr. in Riga u. an d. Zeit d. Belagerungen z. Jubil. d. 200 Vereinigg. Rigas m. Russland. 54 s. + 2 Taf. Riga 1910.

3091. **Schartau, S.,** Om försvarsväsendet på Gottland 1710—1721.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 225—269.
Äfven införd i Gotlands Allehanda 1911, juni månad.

3092. **Quennerstedt, Aug.,** Vid Prut.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 166—204.

3093. **Voges, H.,** Braunschweig-Wolfenbüttels Stellung zu Karl XII von Schweden bei seiner Rückkehr aus der Türkei.
Braunschweigisches Magazin 1911. H. 4 5, s. 54—66.

3094. Calendar of the Stuart papers belonging to His Majesty the King preserved at Windsor Castle. Vol. 3. XLVII + 656 s. 4. XLI + 631 s. London 1907, 10.
Berör förhållandet mellan Sverige och England 1715—1717.

3095. **Q[uennerstedt, A.],** Carl XII i Lund.
Stockholms Dagblad 1909 [21] 11.

3096. **Zahrtmann, M. K.,** Czar Peter den Store paa Bornholm [1716].
Bornholmske Samlinger 1909. D. 4, s. 175—180.

3097. **Chance, J. F.,** George I and Peter the Great after the peace of Nystad.
The English Historical Review 1911. Vol. 26, s. 278—309.

3098. **Naumann, E.,** Om sekreta utskottet under den tidigare frihetstiden 1719—1734. Bidrag till utskottsväsendets historia. Akad. afh. [Göteborg.] II + (1) + 151 + IV + (1) s. Sthlm, Förf.

3099. **Hodji Effendi, J. I.,** Relation de l'ambassade de Saïd Pacha à Stockholm. [På turkiska språket.]
Revue Historique publ. par l'Institut d'histoire Ottomane. 1911, N:o 11.
Ambassaden var på 1730-talet.

3100. Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. D. 18: 1751—1752. H. 2. [Enligt uppdrag af riddarhus-direktionen och på ridderskapets och adelns bekostnad utgifven af *G. O. Berg.*] S. 243—529 + V s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre.

3101. När Villandsbönderna valde riksdagsman. En valrörelse med dödsdomar och spöstraff. [1751.]
Dagens Nyheter 1911, N:o 14668 ([9] 3); i hufvudsak samma uppsats införd under titeln: »Lag och rätt i äldre dagar. Ett riksdagsmannaval och dess följder» i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 59 ([11] 3) af *J. G[öransso]n.*

3102. Die Kriege Friedrichs des Grossen 1740—1763. Bd 2. Der Siebenjährige Krieg. Auf Grund der beiderseitigen Generalstabswerke mit Benutzung der Akten der Kgl. Staatsarchive und des k. u. k. Kriegsarchivs bearbeitet von *Ritter v. Hoen* u. *v. Bremen.* Mit 7 Porträts der Fürsten und bedeutendsten Heerführer sowie 17 Kartentafeln. XV + 495 s. Berlin, Verlag d. Vossischen Buchhandlung [1911] 1912.
Preussen-Deutschlands Kriege von der Zeit Friedrichs des Grossen bis auf die Gegenwart. Militär-politische Geschichte in Einzeldarstellungen. Herausg. v. *v. der Boeck.* 2.
Innehåller en del uppgifter om Sveriges deltagande i sjuåriga kriget.

3103. **Munthe, A.,** Henrik af Trolle, Fredrik af Chapman, Otto Henrik Nordenskjöld, Gustaf III, politiken och flottan 1772—1784. Teckningarna af *J. Hägg.* VIII + 278 s. + 8 portr. o. illustr. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr.
Svenska sjöhjältar. 6.
Se nedan »Recensioner» 3471.

3104. **Heidenstam, O. G. v.,** La fin d'une dynastie d'après les mémoires et la correspondance d'une reine de Suède *Hedvig-Elisabeth-Charlotta* (1774—1818). Avec une gravure. IV + 514 s. Paris, Plon.

3105. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. Öfversatt och utgifven af *C. C. Bonde.* D. 2. 1783—1788. Uppl. 2. XVIII + 501 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.

3106. **Krauel, R.,** Die Haltung Preussens in Fragen des Seekriegsrechts von 1783—1799.
Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1911. Bd 24, s. 183—226.
Berör bl. a. den väpnade neutraliteten 1780.

3107. **Wadström, C. B.,** Gustaf III och klassutjämningen.
Det nya Sverige 1911. Årg. 5, s. 259—273.

3108. **Pick, R.,** Die letzte ausserordentliche Zeigung der grossen Heiligtümer in der reichsstädtischen Zeit. [Gustaf III i Aachen 1780.]
Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 1909. Bd 31, s. 175—179.

3109. **Forsstrand, C.,** Sophie Hagman och hennes samtida. Några anteckningar från det gustavianska Stockholm. (3) + 210 s. + 10 portr. 2 upplagor. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 4 kr.

3110. **Grotenfelt, O.,** Henrik Gabriel Porthanin mielipide 1788—90 vuosien sodasta. [H. G. Porthans framställning af kriget 1788—90.] 8 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 1, 3.

3111. **Söderhjelm, A.,** Stämningen i Sverige inför 1788 års krig bedömd av en fransman.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 183—197.

3112. **Belfrage, S.,** Gustav IV Adolf inför examensbordet.
Unga krafter 1911, s. 21—36. Med 1 portr. Äfven separat.

3113. Correspondance inédite de Marie-Caroline, reine de Naples et de Sicile avec le marquis de Gallo. Publiée et annotée par *H. Weil* et *C. di Somma Circello.* Préface de *H. Welschinger.* Avec deux portraits en héliogravure. T. 1. (1785—1798). CXXII + 546 s. Paris, Émile-Paul.
Berör bl. a. högmålsprocessen mot Gustaf Mauritz Armfelt 1794.

3114. **Rumjancef, P. P.,** Iz prošlago russkoj pravoslavnoj cerkvi v Stokgolmě. [Ur den ryska ortodoxa kyrkans i Stockholm häfder] (1) + 350 s. Berlin (tr. i Weimar) 1910.
I denna bok bland addenda s. 238—340. Bekännelsefrågan och dess betydelse i konung Gustaf IV Adolfs och storfurstinnan Alexandra Pavlovnas ifrågasatta giftermål.

3115. En österrikisk diplomat [*F. A. Swietezky*] om Sveriges inre förhållanden år 1797. Medd. af *R. Nordin.*
Hist. Tidskr. 1911, s. 37—51.

3116. **Holm, E.,** Har Admiral Cronstedt været Forræder i 1801 og hindret, at Sverige dengang kom Danmark-Norge til Hjælp?
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1910. 8:e Række. Bd 3, s. 50—57.

3117. **Larsson, H.,** Var amiral Cronstedt förrädare redan 1801? För Dagens Nyheter. (Se N:o 3116.)
Dagens Nyheter 1911, N:o 14914 (16/11).

3118. **Schauman, G.,** I Anledning af Spörgsmaalet om C. O. Cronstedts formentlige Forræderi 1801.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1911. Ottende Række. Bd 3, s. 195—197.

3119. **Roos, A. M.,** Några bref från Karl XIII. [1801—1802.]
Nord. Tidskr. 1911, s. 395—402.

3120. **Hornborg, E.,** Det sista ordet om 1808—1809 års krig. (Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af Generalstabens Krigshistoriska afdelning. D. 5: 1—3.) (Se N:o 2616.)
Finsk Tidskr. 1911. T. 71, s. 319—331.

3121. **Nordmann, P.,** Från 1808. Utdrag ur en »Journal förd af kaptenen J. Hollstén under finska kriget».
Finsk Tidskr. 1911. T. 70, s. 271—278.

3122. **Schoug, C. W.,** Studier öfver underhållets ordnande å svensk sida under kriget å västra gränsen 1808 med särskild hänsyn till dess inverkan på operationerna.
Svensk Intendentur-Tidskr. 1911. Årg. 2, s. 281—303. Med 1 karta.

3123. **Z[eeh], E.,** Krigsfångar i Sverige åren 1808 och 1809.
K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1911, s. 361—390.

3124. Den kunglige fången på Gripsholm. Journal öfver Gustaf IV Adolfs fängelsetid och bref ur hans enskilda brefvexling. Utgifna af *S. Clason*. (2) + VII + 180 s. Sthlm. Geber. Pr. 3 kr. 50 öre.
»För hundra år sedan». Saml. 3.
Se nedan »Recensioner» 3474.

3125. **Edén, N.,** 1809 års revolution. 1. Revolutionens förhistoria. 2. Gustav IV Adolfs avsättning. 40 + 40 s. Med 11 portr. o. illustr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 50 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. 180, 181.
Se nedan »Recensioner» 3475.

3126. **[Holst, N. O.],** Fröken De la Brache bedragerska eller konungadotter? En undersökning med anledning af Emil Hildebrands »Den senaste s. k. Vasasagan». Af *H. Hilding*. 132 + (1) s. Sthlm, A. Rietz. Pr. 1 kr.

3127. **Boëthius, S. J.,** Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform. N. Höjer, Hans Järta och Sveriges grundlagar. (Se N:o 2636.)
Statsvetenskaplig Tidskr. 1911. Årg. 14, s. 73—117.

3128. **Brusewitz, A.,** Den Gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—1810 års riksdag.
Hist. Tidskr. 1911, s. 269—292.

3129. **B[rusewit]z, A.,** Det Leopoldska konstitutionsprojektet 1809. Några anmärkningar.
Hist. Tidskr. 1911, s. 51—54.

3130. **Höjer, N.,** Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform. 52 s. Lund, Förf.
Särtryck ur Statsvetenskaplig Tidskrift.

3131. Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper. Förslaget till regeringsform jämte därmed samhörande uppsatser och utkast. Utgifna af *L. Stavenow*. VII + 27 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 50 öre.

3132. **Hansson, O.,** L'assassinat de Fersen (20 juin 1810).
Revue d'histoire diplomatique 1911, s. 195—207.

3133. **Zurlinden,** Napoléon et ses maréchaux. Ouvrage illustré de 28 portraits tirés hors texte. T. 2. Les maréchaux. XXXIX + 244 s. Paris, Hachette.
S. 61—68: Bernadotte prince de Ponte-Corvo. Roi de Suède.

3134. **Werlhof, v.,** Bernadotte und die Sachsen bei Wagram 5. und 6. Juli 1809.
Beiheft zum Militär-Wochenblatt. 1911. II. 1, s. 14—30. Mit einer Skizze im Text.

3135. Aus den Papieren Baron Peter v. Meyendorffs. Mitgeteilt v. *A. Meyendorff*. 1. Bernadottes Königswahl, erzählt von L. G. P.
Baltische Monatsschrift 1911. Bd. 71, s. 552—555.

3136. **G[öransso]n, J.,** Upproret i Skåne 1811. Ett blodigt hundraårsminne För Handelstidningen.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 138 ($^{17}/_{6}$), 143 ($^{23}/_{6}$), 149 ($^{1}/_{7}$).

3137. **[Wrangel, F. U.],** Gustaf IV Adolfs bikt 1813. Af *W. Legran*.
Vi och Vårt 1910. Julnummer, s. 4—6.

3138. Aktstykker vedkommende krigsbegivenhederne 1814. (Ved *C. Aubert*.)
Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, indeholdende bidrag til Norges historie af utrykte kilder. Bd 3, s. 1—128.

3139. **Koht, H.,** Unionssprengna 1814 i verdshistorisk samanheng. Fyrstefyrelesning i professor-embætte 7:de september 1910. 15 s. Kristiania 1910.
Serprent fraa »Syn og segn».

3140. Niels Aalls Erindringer fra 1814. Egenhændige optegnelser fra hans virksomhed som statsraad. [Med biografisk indledning av *Chr. Brinchmann.*] XXXI + 198 s. + 1 portr. Kristiania, J. W. Cappelen. Pr 4 kr. 50 öre.

3141. **Stern, A.,** Geschichte Europas von 1830 bis 1848. Bd 3. XVIII + 638 + (1) s. Stuttgart u. Berlin, J. C. Cotta'sche Buchhandlung.
Geschichte Europas seit dem Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter-Frieden von 1871. Bd 6 (Abt. 2: Bd 3).
Kap. 5. Die skandinavischen Reiche. S. 192—235.

3142. **Lindbæk, S. A.,** Landflygtige. Af Aubertske papirer. IV + 188 s. + 2 slägttaflor. Kristiania, Aschehoug & C:o 1910. Pr. 4 kr. 75 öre.
Otto Aubert var på 1830-talet lärare för prinsarna Carl, Gustaf o. Oscar. Se nedan »Recensioner» 3478.

3143. **Dardel, Fr. v.,** Minnen. D. 1. 1833—1861. III + 222 + (1) s. + 1 portr. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

3144. **Reinhold, Kl.,** Kungl. Maj:ts förslag till ny riksdagsordning behandlat vid riksdagarna 1847—48 och 1850—51. Läroverksprogr. [Högre realläroverket i Göteborg.] 40 s. 4:o. Göteborg.

3145. **Bapst, G.,** Le maréchal Canrobert. Souveuirs d'un siècle. T. 3· Paris et la cour pendant le congrès, la naissance du prince impérial' la guerre d'Italie. (2) + 547 s. Paris, Plon 1909.
Kap. 1: Ambassade en Suède et en Danemark.

3146. **Ploug, H.,** En Oplysning om Allianceforhandlingerne i 1856—57.
Ord och Bild 1911. Årg. 20, s. 669—670.

3147. **Thorsöe, A.,** Fra de skandinaviske Allianceforhandlingers og Londonerkonferencers Tid.
Gads Danske Magasin. Dansk Tidsskrift 1911, s. 509—514.

3148. Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—1871. Recueil de documents publié par le ministère des affaires étrangères. T. 4. 1er août 1864—5 novembre 1864. 403 s. Paris, Ficker.

3149. **Driault, E.,** La diplomatie française pendant la guerre de Danemark, d'après »Les origines de la guerre de 1870—1871». (Se N:o 2658.)
Revue Historique 1911. T. 107, s. 79—94.

3150. **Muret, P.,** La politique française dans l'affaire des Duchés et les premiers essais d'intervention européenne jusqu'à l'invasion du Slesvig. (25 décembre 1863—16 janvier 1864.) 1—8. (Se N:o 2658.)
Revue d'histoire moderne et contemporaine 1911. T. 16, s. 137—169, 300—333.

3151. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Bd 2: H. 2. S. 81—160. Kristiania.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1911. Lev. 2.

3152. **Svensén, E.,** Landtmannapartiet (1867—1885). 1—2.
Det Nya Sverige 1911. Årg. 5, s. 31—39, 129—133.

3153. **Haralds, Hj.,** Oscar II. Den sista unionskonungen.
Ord och Bild 1911, s. 1—7. Med 1 portr.

3154. **Mueller, H.,** [Die schwedisch-norwegische Seegrenzstreit.]
Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht 1910. Bd 4, s. 297—298.

Biografi och genealogi.

3155. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. 25. Carl Wilhelm Modée.
Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 35—40 + 1 portr.

3156. **Enghoff, K.,** Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. 132 s. Sthlm 1910 (men ej utl. förr än 1911). Pr. 2 kr.
Skrifter utgifna af Personhistoriska samfundet. 4.
Se nedan »Recensioner» 3479.

3157. **Matrikel,** Uppsala universitets. På uppdrag af universitetets rektor utgifven af *A. B. Carlsson* och *J. Sandström*. H. 5. 1680—1700. (2) s. + s. 269—405 + (1) s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.
Uppsala universitets Årsskr. 1911. Progr. 7.

3158. **Millqvist, V.,** Svenska riksdagens borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar. 199 s. Sthlm.
Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13: H. 2—3. S. 87—285.
Skrifter utgifna af Personhistoriska Samfundet. 5. Äfven separat.

3159. **Nyberg, E.,** Gotländsk släktbok. Genealogiska och biografiska anteckningar. H. 1—12. 576 s. Visby, Förf. (tr. i Norrköping) 1910—1911. Pr. 1 kr. häftet.

3160. **Sjöström, C.,** Södermanlands nation i Lund. Biografiska och genealogiska anteckningar. 16 s. Lund, Förf. Tr. i 99 numrerade exemplar.

3161. **Sjöström, C.,** Vestgöta nation i Lund 1683—1910. Biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik. VI + 294 s. Lund, Förf.

3162. **Släktkalendern,** Svenska, 1912. Utgifven af *G. Elgenstierna*. Årg. 1. Med 12 portr. (2) + 780 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. inb. 9 kr.

3163. **Tidander, L. G.,** Våra generaltulldirektörer. Biografiska anteckningar. 1. Per Erik Skjöldebrand. 2—3. Gustaf Fredrik Akerhielm. 4. Arvid Mauritz Arvidsson Posse. 5. Karl Henrik Gyllenhaal. 6. Johan Fredrik Fåhræus. 7. Nils Axel Gustafsson Bennich. 8. Gustaf Walter Leopold Lönegren. 9. Staffan Fredrik Robert Pehr Cederschiöld.
Notiser från tullverket 1911, s. 34—35, 45—47, 60—62, 71—73, 79—81, 97—99, 123—125, 209—210. Med 1 portr.

3164. **Upmark, G.,** Kyrksilfver såsom personhistoriskt material.
Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 44—50. Med 3 fig.

3165. **Nyström, J. F.,** *Jonas Alströmer.*
Ord och Bild 1911, s. 289—303. Med 7 bilder.

3166. **Logeman van der Willigen, D.,** De Heilige *Birgitta* van Zweden. 31 s. Gand.
Overdruk uit Dietsche Warande en Belfort. Jaarg. 1911.

3167. **Steele, Fr. M.,** St. Bridget of Sweden. With preface by *G. Browne*. XXVIII + 140 s. London 1909.

3168. **Westman, K. B.,** Birgitta-studier. 1. Akad. afh. XV + 304 + (1) s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 5 kr. 50 öre.
Uppsala Univ. Årsskr. 1911. Teol. 1.
Se nedan »Recensioner» 3481.

3169. **Bodisco, A. v.,** Feldmarschall *Otto Wilhelm von Fersen.*
Baltische Monatsschrift 1911. Bd 71, s. 499—517.

3170. **Elgenstierna, G.,** Ätten *Gallé* i Sverige.
Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 51—64.

3171. **Hamilton-Geete, A.,** I solnedgången. Minnen och bilder från *Erik Gustaf Geijers* senaste lefnadsår. Samlade och meddelade. Saml. 2. 1845—1846. 401 + (2) s. + 9 portr. o. pl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 3483.

3172. **Hallman, M.,** *Gustaf Kierman,* en politiker och affärsman från frihetstiden.
Svenska Julboken. Utg. af *H. Samzelius* 1910, s. 149—158. Med 1 portr.

3173. **Hasenjæger, R.,** Zur Geschichte des Grafen *Otto Wilhelm von Königsmark.* Neue Beiträge aus der Greifswalder Sammlung Vitæ Pomeranorum und dem Schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm. 32 s. Stade.

3174. **Linné, C. v.,** Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utg. af Upsala Universitet. Afd. 1: D. 5. Bref till och från svenska enskilda personer Bäck (1756—76) C och D. Utg. och med upplysande noter försedda af *Th. M. Fries.* (1) + 366 s. Sthlm, Ljus. Pr. 6 kr.

3175. **Sondén, P.,** Bröderna *Momma-Reenstierna.* Ett bidrag till den svenska handelns och industriens historia på 1600-talet.
Hist. Tidskr. 1911, s. 143—180.
Se nedan »Recensioner» 3484.

3176. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utg. af *M. Grandinson.* D. 4. 1825 (Sept.)—1861. Med fullständigt namnregister till samtliga fyra delar. (1) + 248 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 3485.

3177. **Lamm, M.,** *Johan Gabriel Oxenstierna.* En gustaviansk naturswärmares lif och dikt. VIII + 398 s. Sthlm, Geber. Pr. 6 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 3486.

3178. **Forsstrand, C.,** Ett köpmanshus under frihetstiden. Några anteckningar om *Anders* och *Thomas Plomgren.*
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911, s. 65—87. Med 9 fig.

3179. **Bring, S. E.,** Bidrag till *Christopher Polhems* lefnadsteckning. 119 s. Med 30 fig. Sthlm, Förf.
Särtryck ur: Christopher Polhem. Minnesteckning utg. af Svenska Teknologföreningen.
Se nedan »Recensioner» 3487.

3180. **Bring, S. E.,** Christopher Polhem. Några anteckningar med anledning af 250-års minnet af hans födelse.
Ord och Bild 1911. Årg. 20, s. 561—576. Med 11 bilder.

3181. **Bring, S. E.,** Kristoffer Polhem. Ett 250-årsminne. Sthlm, Förf. Tr. i 20 numrerade exemplar.
Särtr. ur Folkskolans Barntidning.

3182. **Rosman, H.,** Christopher Polhem. 104 + (2) s. + 4 portr. + 3 pl. + 1 facs. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2 kr.
Svenskar. 11.
Se nedan »Recensioner» 3487.

3183. **Rosman, H.,** Polhems släkt och dess minnen på Gotland. Några anteckningar. 76 + (2) s. Sthlm, Fritze. Pr. 4 kr.

3184. **Hall, B. R.,** *Johannes Rudbeckius (Ner.)*. En historisk-pedagogisk studie. 1. Akad. afh. [Uppsala.] XXXII + 333 s. + Bilagor 123 s. + 1 portr. + 2 pl. + 1 facs. Sthlm, Norstedt (tr. i Uppsala). Pr. 8 kr.

3185. **Kihlén, C.,** *Henrik Schartau*. En lefnadsteckning.
Svenska Kyrkoförbundets Tidskr. 1911. Årg. 1, s. 152—162.

3186. Två karolinska meritförteckningar [*Gustaf Soldan* o. *Johan Williamson*], meddelade af *P. Sondén*.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 270—282.

3187. **Leijonhufvud, S.,** *Erik Sparre* och *Stina Lillie*. Skildring efter bref från karolinska tiden. (1) + 478 + (1) s. + 15 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 3488.

3188. **Leijonhufvud, S.,** För tvåhundra år sen. (Episod ur ett större arbete.) [Erik Sparre o. Stina Lillie.]
Ord och Bild 1910. Årg. 19, s. 257—263. Med 3 bilder.

3189. **Wickman, J.,** *M:me de Staël* och Sverige. Bidrag till madame de Staëls biografi. Hufvudsakligen efter hittills otryckta originalhandskrifter. Akad. afh. V + 154 + (1) s. Lund, Gleerupska univ.-bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 3489.

3190. **Wrangel, E.,** Madame de Staël i Sverige. Ur Martina von Schwerins m. fl:s brefväxling.
Nord. Tidskr. 1911, s. 178—199.

3191. **Sturzen-Becker, R.,** *Oskar Patrick Sturzen-Becker* (Orvar Odd). Hans liv och gärningar framställda på grundval av bl. a. dagboksanteckningar och korrespondens till och från hans samtida. D. 1. 1811—1857. (4) + 287 s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 75 öre.

3192. **Sturzen-Becker, R.,** Oskar Patrick Sturzen-Becker. Hans lif och gärning.
Ord och Bild 1911, s. 497—510. Med 6 bilder.

3193. Norrländska släktprofiler. Episoder och minnen ur *Fredrika* och *Per Erik Svedboms* bref och familjepapper. Utgifna af *L. Dahlgren*. D. 1. X + (1) + 379 s. + 1 portr. + 1 pl. 2. VII + (1) + 280 s. + 1 pl. Många illustr. i texten i båda delarna. Sthlm, Wahlström & Widstrand. För båda delarna 10 kr. 50 öre.

3194. Öfverste *Axel Patrik Thomsons* tjänsteförteckning. Meddelad af *Th. Westrin*.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 283—288.

3195. **Blomqvist, J.,** *Lennart Torstensson*.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift 1910, s. 35—45. Med 3 illustr.

Heraldik och numismatik.

3196. **Berg, W.,** En medeltida sigillstamp.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia 1909. Bd 8, s. 250—261. Med 1 fig.

3197. **Romdahl, A. L.,** En grupp svenska och norska 1300-talssigill.
Fornvännen 1911, s. 101—104.

Krigshistoria.

3198. **Anderson, R. C.,** Naval wars in the Baltic during the sailing-ship epoch 1522—1850. VI + (2) + 423 s. Med 17 illustr. i texten. London, C. Gilbert-Wood 1910.

3199. **Bělavenec, T. I.,** Nuženli nam flot u značenie ego v istorii Rossii. [Behöfva vi en flotta och dess betydelse i Rysslands historia.] 280 s. S.-Peterb. 1910.

3200. **Hellgren, E.,** Kongl. Gotlands artillerikårs härstamning och organisationshistoria. Kort öfversikt.
Gotländningen 1911 (30/9).

3201. **Lagerfelt, G. A. E.,** Minnesskrift med anledning af artilleristabens 100-årsdag den 4 maj 1907. Enligt uppdrag af generalfälttygmästaren och inspektören för artilleriet på grund af Kungl. bref den 26 april 1907. 152 + (1) s. Sthlm. Tr. i 300 exemplar.

3202. **Munthe, L. W:son,** Kongl. fortifikationens historia. D. 3: 4—6. S. 81—750 + VIII + (1) s. + 38 pl. o. kartor. Sthlm.
Tidskr. i fortifikation 1909—11. Bihang.

3203. **Nordensvan, C. O.,** Värmlands regementes (Närkes och Värmlands regementes) historia. Under medverkan af officerare vid regementet utarbetad. D. 2. Personalhistoria tillika med en öfversikt af Värmlands regemente 1903—1910. 2:a omarbetade uppl. (3) + 329 s. + 1 portr. Sthlm.

3204. **Nordensvan, C. O.,** Krigsväsendet och den militära uppfattningen i Sverige under de femtio åren 1860—1910. V + 344 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

3205. **Noreen, A.,** Anteckningar om Kungl. Hallands regemente (f. d. Västgötadals) åren 1625—1910. Jämte biografier öfver regementets officerskår samt civilmilitära personal af officers rang under motsvarande tid. H. 1—3. (1) + 608 s. + 5 pl. Med många illustr. i texten. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 15 kr.

3206. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. På uppdrag af regementets officerskår utgifven af *C. Westerlund.* Afd. 5. Kungl. Dalregementet under gustavianska tiden och revolutionskrigen 1772—1815. (4) + 309 s. Med 2 illustr. + 7 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 3490.

3207. **Platen, C. G.,** Kungl. Skånska dragonregementets historia. D. 2. Organisation och krigshistoria 1676—1721. X + 287 + (1) s. + 27 pl. + 12 kartor. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 12 kr.

3208. **Sparre, S.,** Västmanlands regementes kalk.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 292—301. Med 1 pl. o. 1 facs.

3209. **Stenzel, A.,** Seekriegsgeschichte in ihren wichtigsten Abschnitten mit Berücksichtigung der Seetaktik. Unter Mitwirkung des Admiralstabes der Marine bearbeitet durch *H. Kirchhoff.* T. 3. Von 1600 bis 1720. Mit 32 Tafeln (Karten- und Schlachten-Skizzen). XIII + (1) + 514 s. 4. Von 1720—1850. Mit 27 Tafeln (Karten- und Schlachten-Skizzen). XVI + (1) + 475 s. Hannover u. Leipzig, Hahnsche Buchhandlung 1910, 11.

3210. **Strokirch, E. v.,** Svenska arméns munderingar 1680—1905. H. 1. Svea lifgarde. Hvarje bild är granskad af *F. A. Spak.* 32 pl. Fol. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr. 50 öre.

3211. **Uddgren, H. E.,** Kungl. Bohusläns regemente 1661—1911. Minnesskrift med anledning af regementets 250-års jubileum. 101 s. Med flera illustr. o. portr. i texten. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

3212. **Ur** vår flottas dopböcker. Af *—ng—.*
Årsbok utg. af Sveriges flotta 1910—11, s. 73—85.

Litteratur- och konsthistoria.

3213. **Bæckström, A.,** De medeltida kalkmålningarna i Strängnäs domkyrka. Med 10 bilder.
Ord och Bild 1911. Årg. 20, s. 591—602. Med 10 bilder.

3214. **Branting, A.,** Das goldene Gewand der Königin Margareta in der Domkirche zu Uppsala. 27 s. + 6 pl. 4:o. Med åtskilliga illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 20 kr.

3215. **Böök, Fr.,** Stridsmän och sångare. Svenska essayer. (1) + 308 + (2) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 4 kr. 50 öre.
Innehåller bl. a. Dalin och Stockholmsjournalister på sjuttonhundratalet.

3216. **Frölén, H. F.,** Nordens befästa rundkyrkor. En konst- och kulturhistorisk undersökning med 270 bilder. D. 1. Mit einem Resumé in deutscher Sprache. Systematisk del. XXXIV + 138 s. 2. Beskrifvande del. 162 + (1) s. Sthlm, L. Frölén 1911, 10. Pr. för båda del. 20 kr.
Se nedan »Recensioner» 3491.

3217. **Hahr, Aug.,** Emden och Vasarenässansen. Ett bidrag till Vasatidens konsthistoria.
Ord och Bild 1911. Årg. 20, s. 625—635. Med 10 bilder.

3218. **Hahr, Aug.,** Det berömda renässanstaket i slottet i Jever och dess svenska motstycke. En studie i den nordiska renässansens historia.
Svenska Slöjdföreningens Tidskr. 1911. Årg. 7, s. 75—82. Med 12 fig.

3219. **Jersin, F.,** Skandinavismen og Carl Plougs nordiske digte.
Nord. Tidskr. 1911, s. 529—540.

3220. **Levertin, O.,** Gustaf III som dramatisk författare. Litteraturhistorisk studie. 2:a uppl. 314 + (3) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2 kr. 50 öre.
Levertin, O., Samlade skrifter. D. 18.

3221. **Lindblom, A.,** Björsäters stafkyrka och dess målningars ställning inom vår medeltidskonst.
Fornvännen 1911, s. 67—101. Med 16 fig.

3222. **Lithberg, N.,** Glimmingehus.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1911. Bd 4, s. 236—253. Med 17 fig.

3223. **Roosval, J.,** Die Kirchen Gotlands. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Kunstgeschichte Schwedens. (4) + 231 s. Med många illustr. Sthlm, Norstedt. Pr. 17 kr.

3224. **Schück, H., & Warburg, K.,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 2:a omarbetade och utvidgade uppl. D. 1. Schück, H., Sveriges litteratur till frihetstidens början. XI + 549 s. + 32 bilagor (portr., illust. och facs.tr.). 2. Warburg, K., Sveriges litteratur under upplysningstidehvarfvet, frihetstiden och gustavianska tiden (1718—1809). H. 1—2. (2) + 96 s. + 11 bilagor (portr. o. illustr.). Sthlm, Geber. Pr. för 1:a delen 14 kr. För andra delens häften 1 kr. 20 öre stycket.

3225. **Sirén, O.,** Storhetstidens Stockholmsarkitektur. 2.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911, s. 1—35. Med 24 fig.

3226. **Upmark, G.,** Gustaf Vasa-porträttet i Uppsala.
Ord och Bild 1911, s. 537—540. Med 2 bilder.

Statsrätt, juridik, nationalekonomi och statistik.

3227. **Beckman, N.,** Studier till Västgötalagarnas historia.
Arkiv för nordisk filologi 1911. N. F. Bd 24, s. 54—98, 140—167.

3228. **Domböcker,** Södertelje stads äldsta kända, för 1638 och 1639. Utgifna af *G. O. Berg*. IV + 43 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 75 öre.

3229. **Ekeberg, B.,** Om frälseränta. En rättshistorisk utredning. På offentligt uppdrag utarbetad. [Med 23 bilagor.] X + 221 s. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 3 kr.

3230. **Fahlbeck, P. E.,** Die Regierungsform Schwedens. XXIX + 319 s. Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht.

3231. **Forssell, A.,** Ståndsstriden inom centralförvaltningen och statsrådets organisation enligt 1809 års regeringsform.
Hist. Tidskr. 1911, s. 69—104.

3232. **Kjellberg, C. M.,** Till frågan om vattenregalet. V + 53 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

3233. **Kleen, R.,** Kodificerad framställning i mellanfolklig rätt, offentlig och enskild, enligt den civiliserade världens lagar och seder. D. 1. Historia — litteratur — grunder. XV + 683 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 11 kr.

3234. **Lindman, C.,** Sundhets- och befolkningsförhållanden i Sveriges städer 1851—1909. [D.] 1: Text. XXXI + (2) + 421 + (1) s. + 1 pl. 2: Tabeller och diagram. 33 + 27 s. 4:o. Sthlm, Nord. bokh. (tr. i Helsingborg). Pr. för båda delarna 16 kr. 50 öre.

3235. **Schauman, G.,** Studier i frihetstidens nationalekonomiska litteratur. Idéer och strömningar 1718—1740. Akad. afh. VIII + 173 s. Helsingfors 1910.

3236. **Thulin, G.,** Redogörelse för de ecklesiastika boställena. [D.] 3. Jämtlands län. Efter nådigt uppdrag utarbetad. LII + 443 s. 4:o. Sthlm 1909.

3237. **Thulin, G.,** Historisk utveckling af den svenska skifteslagstiftningen med särskildt afseende å frågan om delningsgrund vid skifte. Efter offentligt uppdrag utarbetad. XI + 327 s. 4:o. Sthlm.
Bilaga till kommittébetänkande angående ny skifteslagstiftning.

3238. **Törnebladh, I.,** Om 1734 års lag i kulturhistoriskt afseende.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1911. Årg. 14, s. 273—278.

3239. **Östgötalagens** 1300-talsfragment. Utgifna jämte inledning af *E. Olson.* CLII + 111 s. Sthlm (tr. i Lund).
Samlingar utg. af Sv. Fornskr.-Sällskapet. H. 139.

3240. **Östman, H.,** Norrlands ekonomiska utveckling sedan mitten av 1800-talet. En nationalekonomisk studie. XI + (1) + 188 s. Sthlm. Norstedt (tr. i Göteborg). Pr. 3 kr.

Bibliografi.

3241. **Aberstén, S.,** Göteborg i utlandets litteratur. (1) + 104 + (1) s. 12:o. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pris 2 kr. (Se N:o 2740.

3242. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2. Arkiv och biblioteksväsen. H. 4. (1) s. + s. 363—493. Sthlm.
Kungl. Bibliotekets handlingar.

3243. **Bring, S. E.,** Bidrag till en Polhemsbibliografi. S. 253—293 + (1) s. Sthlm. Förf.
Särtryck ur Christopher Polhem. Minnesteckning utg. af Svenska Teknologföreningen.

3244. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 16 = (Bd. 2: 7). Sp. 577—672. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 14.

3245. **Clason, S.,** Återfunna delar af ett svenskt konungaarkiv.
Hist. Tidskr. 1911, s. 205—213.

3246. **Collijn, I.,** Bericht über polnische Büchersammlungen in schwedischen Bibliotheken.
Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Krakau. Hist. Philosophische Klasse 1911, s. 39—63.

3247. **Collijn, I.,** Bibliografiska miscellanea. 10. Manuale Upsalense 1487. Ett förberedande meddelande. 11. Canonbilden i Missale Upsalense 1513. 12. Brasks »Keyserlige mandata». Tillägg till Miscellanea. 6. 13. Den i Stockholm år 1628 tryckta ryska katekesen.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911, s. 111—131. Med 6 fig.

3248. **Girgensohn, J.,** Livländische Geschichtsliteratur 1890—1910.
Deutsche Geschichtsblätter 1911. Bd 12. s. 283—291.

3249. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben v. *G. Schuster*, Jahrg. 32. 1909. Hälfte 2. VIII + 461 + 253 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *T. Höjer* och utgör s. 248—262 af tredje afdelningen.

3250. **Johnson, A.,** The lessons of the Swedish archives.
Annual report of the American historical association for the year 1909 (Washington 1911). s. 365—368.

3251. **Karttunen, K. I.,** Sananen Ruotsia koskevista asiakirjoista Italian arkistoissa ja kirjastoissa. [Litet om handskrifter rör. Sverige i italienska arkiv och bibliotek.]
Historiallinen Aikakauskirja 1910: N:o 5—6, s. 184—190.

3252. **Kolmodin, J.,** De turkiska arkiven. En orientering.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 154—165.

3253. **Linwald, A.,** [En redogörelse för de vigtigaste svenska arbeten, som under de senaste åren utkommit rörande Karl XIIs historia.]
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1911. 8:e Række. Bd 3, s. 299—305.

3254. **Osten-Sacken, P. v.,** Livländische Geschichtsliteratur 1908. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands in Riga. (4) + 74 + (1) s. Riga, N. Kymmel.

3255. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1910. 44 s. Sthlm.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1911. 50 separatexemplar

3256. **Stille, A.,** De Schirrenska samlingarna till det stora nordiska krigets historia.
Karolinska förbundets årsbok 1910 (tr. 1911), s. 327—341. Med 1 pl.

3257. **Törne, P. O. v.,** Öfversikt af under 1910 i Finland utkommen historisk litteratur. Jämte ett tillägg af *G. S*[*chauma*]*n*.
Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 37—46.

3258. **Weibull, C. G.,** Bidrag till Lunds domkapitels och dess arkivs historia efter reformationen.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1911. Bd 4, s. 119—264.

3259. **Wimmercranz, F.,** Förteckning öfver Offerdals kyrkoarkiv. Med utdrag ur handlingarne. VIII + 152 s. Östersund, Förf. 1910. Pr. 4 kr 50 öre.

Topografi.

3260. **Anderson, W.,** Öland. 58 s. Med 13 illustr. i texten. Kalmar, Tidningen Kalmars aktiebolags förlag. Pr. 1 kr.

3261. **Anderson, W.,** Öland och Danmark.
Varden 1911. Aarg. 9, s. 307—312.

3262. **Anläggning,** Karlskronas. Af *G. U.*
Årsbok utg. af Sveriges flotta 1910—11, s. 33—45. Med 3 portr. o. 2 kartor o. 1 illustr. i texten.

3263. **Arne, T. J.,** Ett arkeologiskt bidrag till bestämmandet af Sigtuna stads ålder.
Fornvännen 1911, s. 203—204. Med 1 fig.

3264. **Begrepp,** Kort, af Gefle stads historia. (Fortsättning från år 1908.)
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1909—1910, s. 6—14.

3265. **Berg, W.,** Bohusläns bygdeborgar.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia 1909. Bd 8, s. 213—249. Med 13 fig. o. pl. i texten.

3266. **Berg, W.,** Hornborg.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia 1910. Bd 8, s. 297—370 + 3 kartor. Med 41 illustr. o. fig. i texten.

3267. **Bergqvist, O.,** Nomadlapparna och de nordiska folken.
Det Nya Sverige 1911. Årg. 5, s. 311—329.

3268. **Bergverk** uti Torsåker.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1909—1910, s. 15—21.

3269. **Bring, S. E.,** Trollhätte kanals historia till 1844. Akad. afh. [Lund.] (1) s. + s. 25—355. 4:o. Sthlm, Kungl. Vattenfallsstyrelsen. Pr. 8 kr.
Se nedan »Recensioner» 3496.

3270. **Bromé, J.,** Nasa. En ödebygds historia och saga.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1911, s. 227—238. Med 5 illustr.

3271. **Byordningar** från Uppland. Med inledning utg. af *S. Lampa.* 38 s. Uppsala 1910.
Ur: Upplands fornminnesförenings tidskr. 26, 1910.

3272. **Dahlberg, E.,** Suecia antiqua et hodierna. Sverige i forntid och nutid. Nationalupplaga med kort beskrifvande text af *A. Rydfors.* H. 19—40. S. 137—303 + (7) s. 4:o. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 35 öre häftet.

3273. **De Brun, Fr.,** Det medeltida Stockholm. 63 s. Sthlm, A. Rietz (tr. i Uppsala). Pr. 1 kr. 75 öre.

3274. **Ekström, S.,** Några kulturella drag ur Kvistbro församlings historia.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1911. Årg. 8, s. 104—115. Med 3 bilder.

3275. **Fehr, I.,** Strängnäs.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1911, s. 137—160. Med 15 illustr.

3276. **Flentzberg, Ant.,** Från Sveriges frihetskamp. Tre sörmländska bilder. (1434, 1436.) [1.] Gripsholm i de svenskes händer. [2.] Biskop Tomas — vår första fosterländska skald. [3.] Ett »Te Deum» i biskop Tomas kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1910. Årg. 7, s. 64—79. Med 4 illustr.

3277. **Hamrar,** Ofvansjö bergsmans- och bonde-.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1909—1910, s. 21—25.

3278. **Isberg, A. U.,** Malmö stads krönikebok. 1. 2:a betydligt utvidgade uppl. Med 3 illustr. Till förmån för författaren utgifven af *Bror Tufvasson.* (Första uppl. slutsåld på några dagar.) 196 s. Malmö, Utgifvarens förlag. Pr. 50 öre.

3279. **Janson, J. E.,** Helgona kyrka i Nyköping.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1911. Årg. 8, s. 70—77. Med 7 illustr.

3280. **Johnsson, P.,** Immeln, sagornas sjö. Sägner och berättelser från nordöstra Skåne. 132 s. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Sölvesborg). Pr. 1 kr. 25 öre.

3281. **Johnsson, P.,** Ur Blekinge kyrkoböcker. Anteckningar. 48 s. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Karlshamn). Pris 1 kr. 25 öre.

3282. **Jordebok,** Helgeandshusets i Uppsala, af år 1528. Utgifven af *S. Tunberg.*
Upplands fornminnesf. tidskr. 1911. Bd 6, s. 189—217.

3283. **Kallstenius, G.,** Filipstad 1611—1911. VI + 163 s. Filipstad, Bronellska bokh. Pr. 3 kr. 75 öre.

3284. **Kempe, A.,** Västmanlands län. Geografisk-topografisk-statistisk beskrifning. 139 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. 50 öre.
Särtr. ur Sverige.

3285. **Lilliercoth, C.,** Några lifsbilder från Kvarsebo förr och nu.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1911. Årg. 8, s. 115—125. Med 3 bilder.

3314. **Unman, J.,** Gamla brandförsäkringsmärken i Stockholm.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911, s. 36—48. Med 11 fig.

3315. **Unman, J.,** Några stockholmska kvarlefvor in natura från Birger Jarls tid.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911, s. 88—101. Med 16 fig.

3316. **Utredningar** rörande statens mark och tomter i Stockholm verkställda genom Riksarkivet. H. 2: *S. Bergh* o. *L. M. Bååth*, Staden mellan broarna. (1) + 176 s. + 3 kartor. 4:o. Sthlm.

3317. **Vogel, S. v.,** »Stockholms stadz härkomst och beskrifvelse». Författad 1648 af Sigismund von Vogel. Aftryck af enda kända exemplaret af 1650 års Stockholmstryck i Kungliga biblioteket i Köpenhamn. Utg. af *N. Östman*.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911, s. 49—60.

3318. **Wallin, S.,** En otryckt sockenbeskrifning af Lars Hallman. [Blacksta och Wassbro socknar.]
Fataburen 1911, s. 33—42. Med 1 portr.

3319. **Weibull, L.,** Undersökning angående äganderätten till Hallands Väderö.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1911. Bd 4, s. 254—258.

3320. **Wimmercranz, F.,** Minne från Offerdals kyrka. Anteckningar om gamla och nya kyrkan i Offerdal. 35 s. Östersund, Wisénska bokh. Pr. 75 öre.

3321. **Wågman, O.,** En sockens barndomssaga. [Blåvik.]
Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1910, s. 57—64. Med 3 illustr.

3322. **Oedman, J.,** Chorographia Bahusiensis. Thet är: Bahus-läns beskrifning, så til thess natur, art och beskaffenhet under fred och feigd i gamla urminnes tider under danska regeringen, som til thess nu warande tilstånd sedan thet kom, genom freds-fördrag under Sveriges Crono . . . . . . (5) + V + (5) + 323 + (6) s. + 1 karta. Sthlm 1746. Facsimiltryck utfördt å Ture Malmgrens boktryckeri, Uddevalla 1910. Uddevalla, J. F. Hallmans bokhandel. Pr. 3 kr.

3323. **Örn, C. G.,** Wardbiergh och Varberg.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1911, s. 28—46. Med 13 illustr.

3324. **Östman, N.,** Förteckning öfver Stockholmsbilder. 1. Femtonhundratalets Stockholmsbilder och dess efterbildningar.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911, s. 102—153. Med 13 fig.

———

3325. **Babcock, K. Ch.,** The Scandinavian element in American population.
The American Historical Review 1911. Vol. 16, s. 300—310.

3326. **Bergin, A.,** The Swedish settlements in Central Kansas.
Collections of the Kansas state historical society 1909—1910. Vol. 11, s. 19—46 + 1 karta. Med 12 portr. o. illustr.

3327. **Skarstedt, E.,** Oregon och dess svenska befolkning. Med en färglagd karta öfver Oregon, 98 porträtt och 55 andra illustrationer. 220 s. Washington.

3328. **Widner, N.,** Svenskarne i Köpenhamn. Bidrag till deras historia. Fästskrift vid Gustafskyrkans invigning. 115 s. + 12 illustr. 4:o. Khvn, Gad. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 3498.

———

Kulturhistoria.

3329. **Akademiska föreningen** 1830—1911. Festskrift vid invigningen av föreningens nybyggnad den 20—22 oktober 1911. 228 + (2) s. 4:o. Lund, Ph. Lindstedts univ. bokh. Pr. 4 kr.
Innehåller bl. a.: *P. K. Svensson*, Akademiska föreningens historia: *B. Möller*, Ur Sociala avdelningens krönika 1830—51; *G. Clemensson*, Det sociala studentlifvet inom Akademiska föreningen efter 1851; *A. Lindqvist*, Några data ur Lunds studentkärs historia; *B. Lidforss*, Diskussionsföreningarne inom Akademiska föreningen.

3330. **Annerstedt, Cl.,** Upsala Universitets historia. Bihang 2: H. 5. Handlingar 1687—1694. S. 289—402. Uppsala, Akademiska bokh. Pr. 2 kr. 25 öre.
Uppsala Universitets Årsskr. 1911. Progr.

3331. **Beckman, J.,** Schwedische Reise in den Jahren 1765—1766. Tagebuch. Mit Einleitung und Anmerkungen im Auftrage der Kgl. Universität Upsala herausgegeben von *Th. M. Fries*. H. 1- 2. (2) + IV + 174 s. + 1 portr. + 1 facs. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.
Uppsala Universitets Årsskr. 1911. Progr. 1, 2.

3332. **Bergström, O.,** Ett samkväm i Stockholm år 1659.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1911, s. 61—64.

3333. **Constitutiones** nationis Dalekarlo-Vestmannicæ Upsaliæ die 30 maji 1700 datæ jämte några anteckningar om Emanuel Swedenborgs studenttid i Uppsala 1699—1709. Utg. af Västmanlands-Dala nation $19^{19}{}_{11}10$. 23 s. Uppsala 1910. Pr. 1 kr. 50 öre. Tr. i 250 numrerade exemplar.

3334. **Eneström, F. J. E.,** Finvedsbornas seder och lif. Med förord af *O. Montelius*. 264 s. Halmstad, Förf. Pr. 2 kr.
Se nedan »Recensioner» 3499.

3335. **Fehrman, D.,** Lunds teologiska fakultet på 1810- och 1820-talen. Några anteckningar ur teologiska fakultetens arkiv.
Skrifter tillägnade Pehr Eklund, s. 125—176.

3336. **Fries, Th. M.,** Naturalhistorien i Upsala under senare hälften af 1600-talet. 1—2.
Nord. Tidskr. 1911, s. 445—463, 571—585.

3337. **Fröding, H.,** Göteborgs Köp- och Handelsgille, Handelssocietet, Handelsförening, Handelskammare 1661—1911. Minnesskrift. 224 s. + 1 pl. Med många illustr. o. portr. i texten. 4:o. Göteborg. Wettergren & Kerber. Pr. 7 kr.
Se nedan »Recensioner» 3500.

3338. **Gestrike-Helsinge** nation 1811—1911. 153 s. Med många illustr. o. portr. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell (tr. i Uppsala). Pr. 4 kr. 50 öre.
Författarna i denna bok äro: *N. Söderblom*, *P. Högberg*, *A. Lundevall*, *Fr. v. Scheele*, *K. Nordlund* o. *A. Grape*.

3339. **Grönstedt, J.,** Svenska hoffester. 1. Baletter, idyller, kostymbaler, spektakler och upptåg uppförda vid drottning Christinas hof åren 1638—1654. 196 s. + 1 portr. + 3 illustr. Sthlm, Förf. Pr. 3 kr. 75 öre.

3340. **G[öransson], J.,** Lag och rätt i äldre tider. I hofverisystemets klang- och jubeldagar. I förbudssystemets dagar. Petronella Meyers mössa. Bötfälld för kaffedrickning. En alltför fin skomakaregesäll. (För Handelstidningen.)
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 116 (20/5), 167 (22/7).

3341. **Hall, B. R.,** Om 1637 års skolkommission.
Minnesskrift tillägnad Fridtjuv Berg på 60-årsdagen den 20/3 1911, s. 77—86.

3342. **Heinricius, G.,** Uttalanden av finländare om personer och förhållanden i Sverige. 1817—1821.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 96. Förhandlingar o. uppsatser. 24. 1910 (tr. 1911), s. 17—47.

3343. **Johnsson, P.,** Från gamla dagars Göinge. Kulturbilder. 159 + (1) s. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Hessleholm). Pr. 2 kr.

3344. **Johnsson, P.,** Om missväxt och hungersnöd i äldre tider. Några landtbrukshistoriska anteckningar.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 279 B (30/11).

3345. **Kretzschmar, J.,** Schwedische Handelskompanien und Kolonisationsversuche im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert.
Hansische Geschichtsblätter 1911, s. 215—246.

3346. **Krusell, C. J.,** Concilia. [Wäxiö gamla skola.]
Wäxjö stifts hembygdskalender 1911. Årg. 3, s. 56—71. Med 5 illustr.

3347. **Lilljebjörn, K., & H.,** Hågkomster. Med 11 illustrationer efter pennteckningar af *H. Lilljebjörn.* 2:a uppl. redigerad af *E. G. Lilljebjörn.* VII + (3) + 240 s. Sthlm, Wilhelm Bille. Pr. 4 kr. 50 öre.

3348. **Lithberg, N.,** Bröllopsseder på Gottland. Kvällsfirandet. Dansen.
Fataburen 1911, s. 145—168.

3349. **Lundström, V.,** Från Livornos »svenska period».
Nord. Tidskr. 1911, s. 477—488.

3350. **Montelius, O.,** Der Handel in d. Vorzeit m. bes. Hinsicht auf Skandinavien u. d. Zeit v. Chr. Geburt.
Prähist. Zeitschrift 1911. 2, s. 249—291.

3351. **Montelius, O.,** Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom? 1. Äktenskap genom rov; äktenskap genom köp. 2. Äktenskap genom gåva; kvinnans nuvarande ställning. 40 + 36 s. Sthlm. Alb. Bonnier. Pr. 50 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. 177, 178.

3352. **Radunz, K.,** Nordisches Seewesen früherer Zeiten.
Die Heimat 1909. 19, s. 213—217, 233—237.

3353. **Rudbeck, Joh.,** Svenska bokband under nyare tiden. Bidrag till svensk bokbinderihistoria. En serie afbildningar af konstnärliga bokband samlade och beskrifna. 1. 1521—1718. XXX + 156 + (1) s. Med 80 fig. 4:o. Sthlm. Föreningen för bokhandtverk 1910. Pr. 20 kr.
Se nedan »Recensioner» 3502.

3354. **Rudbeck, Joh.,** Om bokhandtverk. Några anteckningar. (1) + 23 + (1) s. Sthlm, Nya Bokhandelstidningen.
Särtryck i 100 ex. ur Nya Bokhandelstidningen 1911.

3355. **Sandahl, G.,** Folkskoleseminariet i Hernösand. Historisk öfversikt. 154 + (1) s. Sthlm, Sandbergs bokh. (tr. i Kalmar) 1910. Pr. 1 kr. 25 öre.

3356. **Timmermansorden.** Minnesskrift utgifven till firande af S:t Georgii Svenska Timmermanshyddas 150-åriga bestånd. 1761—1911. 238 + 133 + 10 + (4) s. + 15 pl. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm.
Innehåller bl. a.: *J. Guinchard*, Timmermansordens historia o. *M. Asplund*, Timmermansordens välgörenhet.

3357. **Ulrich, A.,** Ett par gamla stadganden mot sabotage.
Fataburen 1911, s. 117—119.

3358. **Urkund,** Likbärarelaget Enighetens äldsta, stadgar och inventarieförteckning jämte utdrag ur protokollsboken år 1729. 62 s. Malmö 1910.

3359. **Vleugel, E.,** Sägen, historia och folklynne vid Skellefteälfvens strand.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1911, s. 256—272.

3360. **Westling, G.,** Svenska folkskolan efter år 1842. VII + 418 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

3361. **Wistrand, P. G.,** Anteckningar af en småländsk prästfru, förda under åren 1751—1810.
Fataburen 1911, s. 65—100. Med 10 fig.

3362. **Ödmann, S.,** Hågkomster från hembygden och skolan. Jämte tillägg. Prosten Lenæus i Delsbo och hans församling på 1760-talet. 157 s. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 1 kr.
Fahlcrantz 1-kronasböcker. N:o 16.

3363. **Ö[stman], F.,** Järnhandtering i Norrbotten under 1600- och 1700-talen. Några minnesblad. 11 + (1) s. Luleå, Förf. 1910. Tr. i 25 numrerade exemplar.

Kyrkohistoria.

3364. **Aurelius, B.,** Tankar och bilder. Saml. 2. 249 + (1) s. Sthlm. Alb. Bonnier 1910. Pr. 3 kr.
S. 87—105: Ur Birgittinerordens historia. (Se N:o 2341.)

3365. **Baxter, D.,** Syon Abbedi.
Varden 1911. Aarg. 9, s. 329—342. Med 5 illustr.

3366. **Beckman, N.,** Ett par ord om Skara biskopskrönika.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911, s. 87—89.

3367. **Bergendahl, E.,** Vreta kloster och dess medeltidsminnen.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1911, s. 372—377. Med 7 illustr.

3368. **Berggren, J. E.,** Några ord med anledning af svenska ministern i Rom baron Bildts meddelande [om drottning Kristinas trosbekännelse] till Kyrkohistorisk Årsskrift för 1910, p. 229—30. (Se N:o 2526.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911, s. 90—91.

3369. **Bril, L.,** Les premiers temps du christianisme en Suède.
Revue d'hist. eccles. de Louvain 1911, N:o 1.

3370. **Byström, J.,** En frikyrklig banbrytare eller F. O. Nilssons lif och verksamhet. 293 s. Sthlm, Tryckningskommitténs förlag 1910. Pr. 2 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 3503.

3371. **Edquist, C.,** Zakarias Lindmark. Bilder ur det kyrkliga livet inom Västerbotten och Lappmarken från senare hälften av 1800-talet. 2 upplagor. 126 s. + 1 portr. Sthlm, Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 1 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 3505.

3372. **G[öransso]n, J.,** Ett hädelsemål i den gamla, goda tiden. Ett bidrag till Schartaus karaktäristik.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 65 (18/3).

3373. **Haller, E.,** Bidrag till den kyrkliga lagstiftningens historia i Sverige under 1700-talet. 1. Lagstiftning rörande sabbatshelgd. 2. Indragning och förändring af helgdagar.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911, s. 60—86.

3374. **Handlingar** angående Kristina Drakenhielms öfvergång till katolicismen under 1600-talet och hennes återinträdande i svenska kyrkan. 1. Z. Klingenstiernas till Strängnäs domkapitel ingifna berättelse om sitt förhör med Kristina Drakenhielm. 2. Bref från kammarrådet W. Drakenhielm till kyrkoherde Julinus. 3. Ur Strängnäs Domkapitels protokoll 1670. Medd. af *[H.] L[un]d[strö]m.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911. Meddelanden o. aktstycken, s. 123—139.

3375. **Handlingar,** Nio, rörande Vadstena klosters fridlysta område, dess inhägnad, tomter och byggnad samt frihet från intrång. Efter gamla handskrifter utgifna af *R. Geete.* S. 221—242. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1911.

3376. **Holmquist, Hj.,** Lunds domkapitels första svenska form.
Skrifter tillägnade Pehr Eklund, s. 351—368.

3377. **Jacobsson, N.,** Claudius Johannis Eek. En herrnhutisk östgötapräst på 1700-talet.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1910. s. 50—56. Med 2 illustr.

3378. **Kyrkostadgar,** Norrländska, från 1500- och 1600-talen. 1. Ärkebiskop Andreas Laurentii Björnrams visitationsartiklar af år 1585. 2. Kyrkio-lagh, samtyckt och stadgatt aff presterskapet i Väster-Norrlanden. (Från förra hälften af 1600-talet.) 3. Nora församlings stadgar om sabbatsbrott m. m. 1647. 4. Kyrkostadgar från Petrus Steuchius' tid. (1647—1683.) Medd. af *E. Linderholm.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911. Meddelanden o. aktstycken, s. 97—120. Äfven separat. 24 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 40 öre.

3379. **Lindbæk, Joh.,** Helligåndsklostret i Malmö.
Hist. Tidskr. för Skåneland 1911. Bd 4, s. 222—235.

3380. **Linderholm, E.,** Om norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911, s. 1—51. Äfven separat. 51 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 1 kr.

3381. **Linderholm, E.,** Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism. Akad. afh. [Uppsala.] Bilaga: Skrifter och bref af Sven Rosén. XXXII + 430 + (1) s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 5 kr.

3382. **Lizell, G.,** Svenska högmässoritualet 1614—1811. 1. 1614—1811. XII + 217 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 4 kr.
Uppsala Universitets Årsskr. 1911. Teologi.

3383. **Lundström, H.,** Vittnesbörd ur vår kyrkas historia om splittring och samling. Föredrag vid kyrkliga mötet i Västerås, hållet i Domkyrkan den 5 juli 1911. 16 s. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pris 20 öre.
Särtryck ur Kyrklig Tidskr. 1911.

3384. **Lyth, Hj.,** Från flydda tider. Bilder ur vårt folks religiösa lif. 98 s. + 3 portr. + 2 illustr. Sthlm, Evang. Fosterlandsstiftelsen. Pr. 75 öre.
Innehåller bl. a.: Karl XII:s krigare: Huru konventikelplakatet tillkom; Anders Collin.

3385. **Quensel, O.,** Huru tillkom vår Evangeliibok?
Kyrklig Tidskr. 1911, s. 99—105.

3386. **Ruuth, J. W.,** Paavi Innocentio III:en: »Ex tuarum» = kirjeestä 30 p:ltä lokak. 1209 Saiko Lundin arkkipiispa Andreas Sunenpoika tämän kirjeen Pohjoismaiden primaksena ja paavillisena legaattina vaiko suorastaan arkkipiispana? [Om brefvet »Ex tuarum» af påfven Innocentius III d. 30 okt. 1209. Har ärkebiskopen i Lund Andreas Sunesson fått detta bref såsom primas öfver de nordiska länderna och påflig legat eller blott såsom ärkebiskop?] 15 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 1, 6.

3387. **Skrifter** tillägnade Pehr Gustaf Eklund. (1) + 760 s. + 1 portr. 4:o. Lund, C. W. K. Gleerup. Tr. i 160 exemplar.

3388. **Steele, Fr. M.,** The story of the Bridgettines. (3) + 292 s. + 12 pl. London 1910.

3389. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* Ser. 2. Strängnäs stift. H. 3. S. 161—240. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 2 kr.

3390. **Söderblom, N.,** Johannes Rudbeckius et les privilèges des prêtres paiens.
Festskrift tillegnad Karl Ferdinand Johansson 1910, s. 70—80.

3391. **Södergren, V.,** Lars Levi Læstadius och den læstadianska väckelsen.
Läsning för svenska folket 1911, s. 81—113.

3392. **Södergren, V.,** Lästadianerna förr och nu.
Läsning för svenska folket 1911, s. 176—201.

3393. **Vall, G.,** Om Julita kloster.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1911. Årg. 8, s. 84—93. Med 6 bilder.

3394. **Westman, K. B.,** Sveriges kyrka och Englands. Ett engelskt kommittébetänkande.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1911, s. 92—108.

3395. **Wordsworth, J.,** The national church of Sweden. Delivered in St. James church Chicago 24—29 oct. 1910. XIX + 459 s. London, A. R. Mowbray & C:o.
The Hale lecture 1910.
Se nedan »Recensioner» 3506.

Finland och Östersjöprovinserna.

3396. **Berkholz, L.,** Der Handelsvertrag von 1615 zwischen Kurland und Riga.
Sitzungsberichte der Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910 (tr. 1911), s. 37—69.

3397. **Bonsdorff, C. v.,** Gustaf Mauritz Armfelt såsom Åbo akademis kansler. 1—4.
Finsk Tidskr. 1911. T. 70, s. 12—37.

3398. **Bonsdorff, C. v.,** Finska uttalanden om Mikael Speranskys fall.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 1—26.

3399. **Borodkin, M. M.,** Istoria Finljandii vremja Petra Velikago. [Finlands historia under Peter den store.] XVIII + 337 s. St. 8:o. S.-Peterb. 1910.

3400. **Borodkin, M. M.,** Istoria Finljandii vremja Elisabety petrovny. [Finlands historia under kejsarinnan Elisabet.] XIV + 312 s. St. 8:o. S.-Peterb. 1910.

3401. **Borodkin, M. M.,** Kratkaja istoria Finljadin. [Kortfattad finsk historia.] 198 s. Med många illustr. S.-Peterb.

3402. **Bygdeminnen.** Samlade och utgifna af Närpes folkhögskolas elevförbund. [D.] 1. 83 + XV s. + 6 illustr. 2. 95 + XIII + (1) s. + 1 illustr. Vasa 1909, 10. Pr. för hvarje del 1 m. 75 p.
D. 1 innehåller bl. a.: Ödmiukaste Berättelse från Nerpes Sokn till riksdags Relation åhr 1771. Några anteckningar från skattläggningen av hemmanen i Övermark åren 1755—56; Två berättelser från sista finska kriget: 2: Några episoder från bonderesningen i Närpes 1808.

3403. **Diederichs, H.,** Über die an den Superintendenten J. A. Hollenhagen vom schwedischen Gouverneur von Mitau Stuart 1702 gerichtete Forderung, statt des Herzogs u. des Königs von Polen im sonntäglichen Kirchengebet des Königs von Schweden zu gedenken, u. die Verhandlungen darüber.
Kurl. Sitz. Ber. 1907, s. 4—5.

3404. **Granfelt, G.,** Finlands storfurstliga krona.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 178—182.

3405. **Grotenfelt, G.,** Landtbruksundervisningen vid Åbo akademi.
Finsk Tidskr. 1911. T. 71, s. 345—357.

3406. **Heinricius, G.,** Skildringar från Åbo akademi 1808—1828. Med 46 afbildningar. XII + 213 s. Helsingfors.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 101.

3407. [**Heintz, D.**], Memoiren eines Wendensers aus der Zeit des Nordischen Krieges.
Baltische Monatsschrift 1908. Bd 65, s. 121—133.

3408. **Holmberg, E.,** Några grupper av magiska föreställningar och bruk hos den svenska befolkningen i Österbotten.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 96. Förhandlingar o. uppsatser. 24. 1910 (tr. 1911), s. 168—201.

3409. **Hultin, H.,** Ur en gränskommuns hävder och bildningsliv. [Pyttis.]
Kalender utgifven af Svenska Folkskolans Vänner 1910. Årg. 25, s. 40—52.

3410. **Lange, H.,** Das Gut Bresemoise. Ein Beitrag zur Geschichte ehemaliger livländischen Landguter.
Sitzungsberichte der Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910 (tr. 1911), s. 100—127.

3411. **Laurosela, J.,** Kveen-Kainulais-kysymys. [Frågan om kvänerna.] 60 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 2, 4.

3412. **Malmberg, E.,** Svenskminnen i Riga.
Svenska Julboken. Utg. af *H. Samzelius* 1910, s. 45—52. Med 24 illustr. efter fotografier.

3413. **Meinander, K. K.,** Belysningsredskap av mässing i våra kyrkor.
Finskt Museum 1910. Årg. 17, s. 65—82. Med 20 fig.

3414. **Meinander, K. K.,** Finska porträtt från 1600-talet.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 140 -160 + 15 portr.

3415. **Mickwitz, A.,** Språkfrågan i Finska deputationen vid riksdagen år 1746—1747.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 127—139.

3416. **Museum,** Åbo stads historiska. Kulturhistoriska bilder. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. H. 4—11. S. 81—272. Med portr. o. många illustr. i texten. Helsingfors. Förlagsaktieb. Helios 1909—11. Pr. 1 m. 60 p. för häfte. en billigare uppl. 90 p. för häfte.
H. 6 innehåller bl. a.: Några minnen från 1808—09 års krig. Af *K. K. M.*; Den äldsta kolonisationen af Egentliga Finland. Af *J. A—io.*; H. 7: Per Brahes porträtt. Af *K. K. M.*

3417. **Nikander, G.,** Huru man beslöt bygga det nya akademihuset i Åbo.
Album utgivet av Åbo avdelning 1911. 1, s. 54—71.

3418. **Nikander, G.,** Den kateketiska undervisningen i Åbo stift vid 19:de seklets ingång
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 36—48.

3419. **Nordmann, P.,** Pehr Kalm och biskopsvalet i Åbo 1776.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 103—110.

3420. **Oksanen, V.,** Katsaus »vuotuiseen veroon» Varsinais-Suomessa uudenajan alussa. [Skatteförhållandena i Egentliga Finland under nyare tid.] 17 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 1, 1.

3421. **Qvist, J.,** Handelsförhållandena i Finland under Gustavianska tiden.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 49—74.

3422. **Privilegium** Kg. Karls XI. von Schweden, für die Schwanenapotheke in Riga. Stockholm, 1675, Juni 3. Das Original in schwedischer Sprache in der Schwanenapotheke. Riga. Mitg. v. *W. Kieseritzky.*
Sitzungsberichte der Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910 (tr. 1911), s. 200—201.

3423. **Ramsay, J.,** Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden. H. 2. (1) s. + s. 173—294. 4:o. Helsingfors. Söderström. Pr. 10 kr.

3424. **Rein, G.,** Suomi ja Suomalaiset ulkomaan kirjallisuudessa 1500-luvulla ja 1600-luvun alkupuoliskolla. [Finland och finnarne i utlandets litteratur under 1500-talet och 1600-talets första hälft.] (1) + 229 s. Helsinki 1909.
Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. H. 68, N:o 2.

3425. **Rinne, J.,** Forna begrafningsplatser i Kyrkslätt.
Finskt Museum 1909. Årg. 16. s. 8—12. Med 1 karta.

3426. **Rinne, J.,** Lehtis slott.
Finskt Museum 1910. Årg. 17, s. 53—59. Med 4 fig.

3427. **Ruuth, Y. O.,** Kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimän elämä ja toiminta. [Kammarfiskalen Antti Jaakonpoika Äimä lif och verksamhet.] 96 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22. 1, 2.

3428. **Salenius, J. M.,** Om ekonomin. husgerådet och arkivet på Kexholms slott under slutet af 1500- och början af 1600-talet.
Finskt Museum 1909. Årg. 16. s. 65—70, 108 -111.

3429. **Salenius, J. M.,** Käkisalmen läänin oloista kuudennentoista sataluvun loppupuolella. [Tillståndet i Kexholms län mot slutet af 16:de årh.] 28 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 1, 4.

3430. **Schwartz, W.,** Zur Geschichte des Dorpather Kreises 1713—1722.
Baltische Monatsschrift 1911. Bd 71, s. 518—551.

3431. **Schybergson, M. G.,** Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning. D. 2. VIII + 573 + (1) s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 98.

3432. **Stieda, W.,** Aus der Revaler Handelsgeschichte.
Beiträge zur Kunde Est-, Liv- u. Kurlands 1910. Bd 7, s. 86—208.

3433. **Söderhjelm, A.,** Brahestad 1649—1899. VII + 316 + 15 + 12 + 3 + 4 s. + 14 kartor. Helsingfors, Akad. bokh. Pr. 6 m. 50 p.

3434. **Tallqvist, G.,** En bok om Åland. (5) + 181 + (1) + 1 karta. Helsingfors, Mercators expedition 1910. Pr. 3 m.

3435. **Tudeer, L. O. Th.,** Rahaväärennys Kustaa Vasan ajoilta. [Penningförfalskning under Gustaf Vasas tid.]
Finskt Museum 1909. Årg. 16, s. 12—15. Med 3 fig.

3436. **Tähtilä, R.,** Muutamia hallintoa koskevia asiakirjoja vuodelta 1808. [Förvaltningen i Finland 1808.]
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 2, 5.

3437. **Törne, P. O. v.,** De finska medeltidsbiskoparnas besök vid den påfliga kurian.
Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson 1911, s. 198—226.

3438. **Törne, P. O. v.,** Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden. 1—2. 110 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 2, 3.

3439. **Uppsatser,** Historiska, tillegnade Magnus Gottfrid Schybergson på hans sextioårsdag den 26 november 1911. (2) + 242 s. + 5 pl. + 15 portr. Helsingfors.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 100.

3440. **Vikman, K. O.,** Suomen kansan lukutaidon synty ja kehitys Ruotsin vallan aikana. [Läskunnnighetens framträdande och utveckling hos finska folket under det svenska väldet.] Akad. afh. V + 250 s. Helsinki 1910.

3441. **Voionmaa, V.,** Keskiajan kruununkartanot Suomessa. [Kronans gods i Finland under medeltiden.] 27 s.
Historiallinen Arkisto 1911. 22, 2, 1.

3442. **Winkler, R.,** Über Hexenwesen und Hexenprozesse in Estland während d. Schwedenzeit.
Baltische Monatsschrift 1909. Bd 67, s. 321—355.

Allmän och utländsk historia.

3443. **Becker, K. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till år 1900 fortsatt af *W. Müller*. Svensk öfversättning och bearbetning af *O. W. Alund*. Med många illustr. o. pl. Ny billighetsuppl. H. 25—60. Bd 1: Gamla tiden till 534 f. Kr. 440 + (2) s. Bd 3: Reformationen och kontrareformationen 1517—1648. 419 + (3) s. Bd 4: Ludvig XIV:s och Fredrik den stores tid. 1648—1789. 350 + (2) s. Bd 6: 1815—1900. 391 + (2) s. Sthlm, Alb. Bonnier 1910, 11. Pr. 50 öre häftet.

3444. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. 2:a uppl. H. 139—171. D. 3. S 401—544. 7. 636 + VIII s. Sthlm, Bohlin & C:o (tr. i Norrköping) 1910. 11. Pr. 50 öre dubbelhäftet.

3445. **Historie,** Norges. Fremstillet for det norske folk af *A. Bugge, E. Hertzberg, O. A. Johnsen, Y. Nielsen, J. E. Sars* og *A. Taranger.* Med talrige illustrationer i teksten og paa bilag. H. 47—65. Bd 4: Halvb. 2: H. 8—13. *Y. Nielsen,* Tidsrummet 1588—1660. S. 185—320 + (4) s. Bd 5: Halvb. 1: H. 1—12. *O. A. Johnsen,* Tidsrummet 1660—1746. 346 + (4) s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 50 øre häftet

3446. **Hjärne, H.,** Revolutionen och Napoleon. Några drag och synpunkter VII + 250 + (2) s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr. 75 öre.

3447. **Kjellén, R.,** Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik. 2:a omarbetade och tillökade uppl. D. 1: F. d. stormakter samt Österrike-Ungern och Italien. XI + 175 s. Sthlm, Geber. Pr. 2 kr. 75 öre

3448. **Lenotre, G.,** Bilder från revolutionen. Gamla byggnader, gamla papper. Saml. 3. Bemyndigad öfversättning af *A. Börtzell.* 352 + (2) s. + 14 illustr. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

3449. **Lindblom, Alg.,** Illustrerad världshistoria. Billighetsupplaga af »Världshistoriskt panorama». Med 600 illustrationer i texten jämte 50 konstbilagor å fint planschpapper hvaraf 20 i trefärgstryck. H. 1—30. 232 s. 4:o. Sthlm, Chelius & Comp. Pr. 20 öre häftet.

3450. **Thyselius, E.,** Den stora franska revolutionen 1789. Med cirka 350 franska originalillustrationer. H. 1—23. 552 s. Sthlm, W. Silén. Pr. 25 öre häftet.

3451. **Vierordt, H.,** En läkares ströftåg på historiens marker. Öfversättning med af förf. gjorda tillägg för den svenska upplagan af *O. Palme.* V + (1) + 208 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.

3452. **Världshistorien** i skildringar och livsbilder. Med många illustr. Bd 3. Författare: *O. Anderssen, Edv. Bull, C. J. Hambro, A. Jensen, O. A. Johnsen, J. Kruse, Chr. L. Lange, Edv. Lehmann, P. Munck, K. Nordlund, J. Raabe, H. Schück, L. Stavenow, A. Stille, V. Söderberg, Fr. Weisse, N. Wimarson.* (5) + 906 + (2) s. Lund, C. W. K. Gleerup 1909. 10. Pr. inb. i 2 vol. à 6 kr. 50 öre.
Gleerupska biblioteket. Naturen och människolivet i skildringar och bilder under medverkan af nordiska vetenskapsmän utgifvet af *Fr. Berg, N. Lundahl, H. N. Bang, I. Bondesen* och *N. Rolfsen.* 1: 3.
Denna del innehåller bl. a.: *N. Wimarson,* Trettioåriga kriget, *A. Stille,* Karl XII och tsar Peter.

Recensioner.

3453. Historisk Tidskrift 1910. Årg. 30. Utg. af *T. Höjer.* (Se N:o 2454.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1911, N:o 106 (21/4) af *V. Söderberg.*

3454. **Weibull, L.,** Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000. (Se N:o 2990.)
Rec. i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1911. Femte Række. Bd 1, s. 278—279 af *A. Bugge;* i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 51—65 af *S. Tunberg;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1911, N:o 131 (9/6) af *G. Cederschiöld.*

3455. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 2—4. (Se N:o 902, 1431 o. 2473.)
Rec. i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1911. Femte Række. Bd 1, s. 255—267 af *O. Kolsrud.*

3456. **Bothe, Fr.,** Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland. (Se N:o 2492.)
Rec. i The English Historical Review 1911, s. 582—583 af *C. Brinkmann.*

3457. **Johnson, A.,** The Swedish settlements on the Delaware, 1638—1664. (Se N:o 3028.)
Rec. i The Pennsylvania Magazine 1911. Vol. 35, s. 223—227 (med 1 portr.), af *G. B. Keen;* i Aftonbladet 1911, N:o 311 (16/11) af *P. M. Granqvist.*

3458. **Munthe, Arn.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—45. (Se N:o 214, 1470 o. 2518.)
Rec. i K. Krigsvet. Akad. Tidskr. 1911, s. 140—142 af *C. O. N[ordensva]n.*

3459. **Israël, Fr.,** Adam Adami und seine Arcana pacis Westphalicæ. (Se N:o 2010.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1911. Jahrg. 14, s. 146—148 af *Fr. Hartung.*

3460. **Jacobson, G.,** Sverige och Frankrike 1648—1652. (Se N:o 3040.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 65—72 af *H. Almquist.*

3461. Johan Ekeblads bref. Utg. af *N. Sjöberg.* (Se N:o 3042.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1911, N:o 348 (18/12) af *V. S[öderber]g.*

3462. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von *O. Meinardus.* Bd 5. 1655—59. (Se N:o 962.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1911. Jahrg. 14, s. 112—116 af *G. Fr. Preuss.*

3463. **Carlbom, J. L.,** Karl X Gustav. Från Weichseln till Bält 1657, tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658. (Se N:o 2535.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 72—75 af *G. W[ittroc]k.*

3464. **Fabricius, K.,** Griffenfeld. (Se N:o 2555.)
Rec. i [Dan.] Hist. Tidsskr. 1911. Ottende Række. Bd 3, s. 206—209 af *J. A. F[ridericia];* i Finsk Tidskr. 1911. T. 71, s. 151—152 af *M. G. Schybergson;* i Nord. Tidskr. 1911, s. 211—214 af *H. Olrik.*

3465. Karolinska förbundet. (Se N:o 3069.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1911. T. 71, s. 436—455 af *C. M. Schybergson.*

3466. **Dahlberg, A. M.,** En karolins lefnadslopp, som i lifstiden af honom själf blifvit i pennan författat. (Se N:o 3076.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1911, N:o 83 (10/4) af *A. Å[hma]n;* i Stockholms Dagblad 1911, N:o 92 (5/4) af *V. S[öderber]g.*

3467. **Carlson, E.,** Sveriges historia under Karl den tolftes regering. (Se N:o 2572.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1911. T. 71, s. 229—233 af *M. G. Schybergson;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 37 (14/2) af *E. Naumann.*

3468. **Chance, J. F.,** Georg I and the Northern war: a study of British-Hanoverian policy in the North of Europe in the years 1709 to 1721. (Se N:o 2589.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911, s. 105—124 under titel: England och det svenska Östersjöväldets fall af *N. Herlitz.*

3469. De nordiske Allieredes Kamp med Magnus Stenbock 1712—1713. Udarbejdet ved Generalstaben af *A. P. Tuxen* og *C. L. With-Seidelin.* (Se N:o 2606.)
Rec. i [Dan.] Militært Tidsskr. 1911. Aarg. 40, sp. 293—297 af *H. W. Harbou.*

3470. **Arnheim, Fr.,** Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen, ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. (Se N:o 2086.)
Rec. i Revue d'histoire moderne et contemporaine 1911. T. 16, s. 371—373 af *R. Girard;* i Deutsche Literaturzeitung 1911, sp. 1713—1714 af *A. Skalweit.*

3471. **Munthe, A.,** Henrik af Trolle, Fredrik af Chapman, Otto Henrik Nordenskjöld, Gustaf III, politiken och flottan 1772—1784. (Se N:o 3103.)
Rec. i Aftonbladet 1911, N:o 383 (8/12) af *S. Bergh.*

3472. Sveriges krig åren 1808 och 1809, utgifvet af Generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 5: H. 1—3. (Se N:o 2616.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 76—78 af *R. S[tenbock].*

3473. För hundra år sen. Skildringar, bref och stridsskrifter från revolutionsåren 1809—1810. Utgifna af *S. Clason.* Saml. 2. (Se N:o 2625.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 1—2 af *N. Höjer.*

3474. Den kungliga fången på Gripsholm. Utg. af *S. Clason.* (Se N:o 3124.)
Rec. i Dagens Nyheter 1911, N:o 14951 (23/12) af *G. N[ordensvan].*

3475. **Edén, N.,** 1809 års revolution. 1, 2. (Se N:o 3125.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 103—108 af *L. S[tavenow].*

3476. **Schulz, H.,** Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein. Ein Lebenslauf. (Se N:o 2643.) — Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Herausg. v. *H. Schulz.* (Se N:o 1599.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 3—12 af *S. C[lason].* Det förra arbetet rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1911, s. 312—315 af *Fr. Holtze;* i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1911. Femte Række. Bd 1, s. 268—271 af *Y. Nielsen;* i Forschungen zur brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1911. Bd 24, s. 307—308 af *R. Petsch.*

3477. **Klaeber, H.,** Marschall Bernadotte, Kronprinz von Schweden. (Se N:o 2644.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1911, N:o 179 (7/7) af *C. Hallendorff;* i Deutsche Revue 1911. Jahrg. 36, Juli, s. 99—105 af *Henke* under titel: »Ein Beitrag zur Charakteristik des Kronprinzen Karl Johann von Schweden».

3478. **Lindbæk, S. A.,** Landflygtige. Af Aubertske Papirer. (Se N:o 3142.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 75—80 af *S. C[lason].*

3479. **Enghoff, K.,** Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. (Se N:o 3156.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 141 (21/6) af *A. Å[hma]n.*

3480. **Björlin, G.,** Johan Baner. D. 2, 3. (Se N:o 2668.)
Rec. i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1911, s. 106—110 af *C. O. N[ordensva]n;* i Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 67—68 af *B. Boëthius;* 1—3 i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 89—103 af *C. Westerlund.*

3481. **Westman, K. B.,** Birgitta-studier. 1. (Se N:o 3168.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1911. Meddelanden o. aktstycken. s. 193—197 af *J. Lindblom.*

3482. Briefe von und an Friedrich von Gentz. Auf Veranlassung u. m. Unterstützg der Wedekind-Stiftg. zu Göttingen hrsg. v. *F. C. Wittichen*. Bd 2. Briefe an und von Carl Gustaf Brinkman. (Se N:o 2672.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1911, s. 100—103 af *M. Pflüger*.

3483. **Hamilton Geete, A.,** I solnedgången. Saml. 1—2. (Se N:o 2680 o. 3171.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 288 (11/12) af *A. Blanck;* i Nord. Tidskr. 1911, s. 27—34 af *G. Göthe;* i Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 66—67 af *L. Wahlström*.

3484. **Sondén, P.,** Bröderna Momma-Reenstierna. (Se N:o 3175.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1911, N:o 338 (13/12) af *C. Hallendorff* under titel »Ekonomiskt pioniärarbete».

3485. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utg. af *M. Grandinson*. D. 1—4. (Se N:o 1557, 2096, 2688 o. 3176.)
Rec. i Dagens Nyheter 1911, N:o 14952 A (24/12) af *G. N[ordensvan]*.

3486. **Lamm, M.,** Johan Gabriel Oxenstierna. (Se N:o 3177.)
Rec. i Nord. Tidskr. 1911, s. 602—604 af *O. Sylwan;* i Dagens Nyheter 1911, N:o 14937 (9/12) af *G. N[ordensvan];* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 296 (20/12) af *K. W[arbur]g;* i Stockholms Dagblad 1911, 10/12 Landsortsuppl. o. 23/12 Stockholmsuppl. af *O. Wieselgren*.

3487. **Bring, S. E.,** Christoffer Polhem. (Se N:o 3179.) — **H. Rosman,** Christoffer Polhem. (Se N:o 3182.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1911, N:o 280 (1/12) af *E. Naumann*.

3488. **Leijonhufvud, S.,** Erik Sparre och Stina Lillie. (Se N:o 3187.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1911, 22/12 af *C. Hallendorff;* i Dagny 1911. Årg. 4, s. 594—595 af *L. Wahlström*.

3489. **Wickman, J.,** M:me de Staël och Sverige. (Se N:o 3189.)
Rec. i Dagens Nyheter 1911, N:o 14767 (21/6) af *J. Landquist*.

3490. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Utg. af *C. Westerlund*. Afd. 5. (Se N:o 3206.)
Rec. i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1911, s. 536—538 af *C. O. N[ordensva]n*.

3491. **Frölén, H. F.,** Nordens befästa rundkyrkor. (Se N:o 3216.)
Rec. i Nord. Tidskr. 1911, s. 586—592 med 4 fig. af *M. Olsson*.

3492. **Hahr, A.,** Studier i Johan III:s renässans. 1. Arkitektfamiljen Pahr. 2. Willem Boy. (Se N:o 1159 o. 2712.)
Rec. i Ord och Bild 1911, s. 442—446 af *S. Rosén*.

3493. **Rietschel, S.,** Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundertschaft. T. 1. Die skandinavische und angelsächsische Hundertschaft. (Se N:o 1721.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1911, s. 53—54 af *W. Taube*.

3494. **Bergh, S.,** Kungliga kansliets i riksarkivet förvarade diarier. (Se N:o 2743.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 45 (23/2) af *E. Naumann*.

3495. **Björnbo, A. A.,** Adam af Bremens Nordensopfattelse. (Se N:o 2759.)
Rec. i Hansische Geschichtsblätter 1910, s. 555—570 af *W. Schlüter*.

3496. **Bring, S. E.,** Trollhätte kanals historia till 1844. (Se N:o 3269.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1911, N:o 338 (13/12) af *C. Hallendorff* under titel »Ekonomiskt pioniärarbete».

3497. **Tunberg, S.,** Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning. (Se N:o 3312.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 25—32 af *G. Wittrock.*

3498. **Widner, N.,** Svenskarne i Köpenhamn. Bidrag till deras historia. (Se N:o 3328.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1911, N:o 123 (30/5) af [*A.*] *A*[*hma*]*n.*

3499. **Eneström, F. J. E.,** Finvedsbornas seder och lif. (Se N:o 3334.)
Rec. i Nord. Tidskr. 1911, s. 371—372 af *T. J. Arne.*

3500. **Fröding, H.,** Göteborgs Köp- och Handelsgille, Handelssocietetet, Handelsförening, Handelskammare 1661—1911. (Se N:o 3337.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1911, N:o 38 (15/2) af [*A.*] *Å*[*hma*]*n.*

3501. **Reuterskiöld, E.,** Källskrifter till lapparnas mytologi. (Se N:o 2842.)
Rec. i Nord. Tidskr. 1911, s. 279—281 af *N. E. Hammarstedt.*

3502. **Rudbeck, J.,** Svenska bokband under nyare tiden. D. 1. 1521—1718. (Se N:o 3353.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1911. Årg. 13, s. 68—70 af *R. Geete.*

3503. **Byström, J.,** En frikyrklig banbrytare eller F. O. Nilssons lif och verksamhet. (Se N:o 3370.)
Rec. i Kyrklig Tidskr. 1911, s. 472—477 af *R. L.*

3504. **Curschmann, Fr.,** Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. (Se N:o 2858.) **Holmquist, Hj.,** De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg-Bremen och den nordiska missionen. (Se N:o 1843.) **Reuter, Chr.,** Ebbo von Rheims und Ansgar. (Se N:o 2869.)
Rec. i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1911. Femte Række. Bd 1, s. 280—316 af *O. Kolsrud.*

3505. **Edqvist, C.,** Zakarias Lindmark. (Se N:o 3371.)
Rec. i Kyrklig Tidskr. 1911, s. 477—479 af *V. Rundgren.*

3506. **Wordsworth, J.,** The national church of Sweden. (Se N:o 3395.)
Rec. i Svenska Kyrkoförbundets Tidskr. 1911. Årg. 1, s. 104—107 af *E. Schröderheim.*

3507. Finlands medeltidsurkunder. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen.* (Se N:o 2889.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 87—88 af *Ehd.* [*E. Hildebrand*].

3508. **Söderhjelm, A.,** Jakobstads historia. D. 2. Daningens tid 1721—1808. (Se N:o 2392.)
Rec. i Nutid 1910. Årg. 16, s. 107—114 af *J. af Forselles.*

3509. **Tigerstedt, E. S.,** Haapaniemi krigsskola. (Se N:o 2900.)
Rec. i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1911, s. 157—159 af *C. O. N*[*ordensva*]*n.*

3510. **Henderson, B. W.,** The life and principate of the emperor Nero. — **Henderson, B. W.,** Civil war and rebellion in the Roman empire. A. D. 69—70.
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 17—25 af *Y. Lorents.*

3511. **Johnsen, O. A.,** De norske Stænder.
Rec. i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 108—110 af *S. T*[*unber*]*g.*

3512. **Laurin, C. G.,** Våld och väld. (Se N:o 2909[1, 2].)
Rec. i Aftonbladet 1911, N:o 130 (15/5) af *Fr. Vetterlund;* i Hist. Tidskr. 1911. Öfv. o. gr., s. 32—36 af *T. Höjer;* i Finsk Tidskr. 1911. T. 71, s. 221—228 af *R. F. v. Willebrand;* i Dagny 1911. Årg. 4, s. 222—223 af *L. Wahlström.*
En ny upplaga af detta arbete har utkommit under 1911.

REGISTER.

Stockholm. P. A. Norstedt & Söner 1912

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 29 mars 1912.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand upplästes följande

Årsberättelse för år 1911.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1911 räknat omkring 770 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, hvartill dessutom komma 16 postprenumeranter. Sedan Södermanlands och Nerikes nation i Uppsala anmält sitt inträde såsom ständig ledamot i föreningen, uppgår antalet dylika till 88 och den af deras afgifter bildade fonden till 6,600 kr. I detta sammanhang kan styrelsen ej underlåta att med glädje konstatera den om än ej särdeles betydliga tillväxt i medlemsantalet, som under året ägt rum, samt uttala den förhoppning, att den äfven under kommande år måtte fortgå, hvartill föreningens medlemmar hvar i sin stad kunna bidraga.

I styrelsens sammansättning har under året ingen förändring ägt rum.

Föreningen har under året af sin tidskrift utgifvit en ny årgång, den trettiondeförsta. Tack vare det frikostiga understöd, som från statens sida kommit föreningen till del, har tidskriften kunnat bibehållas vid det utvidgade omfång densamma vid statsanslagets första beviljande erhöll.

* *
*

En af de äldsta af de från Riksarkivet utgifna publikationsserierna — ett verk, hvars utgifning pågått under mera än ett halft århundrade — nämligen Gustaf I:s registratur närmar sig med raska steg sin fullbordan. Det under året utgifna bandet, liksom en rad af dess närmaste föregångare redigeradt af J. A. Almquist, omfattar materialet för år 1556 och hufvudmassan af de däri meddelade urkunderna står i samband med det pågående ryska kriget. Såsom en fortsättning på en tidigare publikation, den af E. Carlson utgifna Piperska dagboken, framträder den af Sörensson

offentliggjorda samlingen af Pipers och Rehnschiölds koncept under fångenskapen i Ryssland. Den lämnar en mängd intressanta bidrag till kännedomen om den enastående egendomliga organisation, som uppväxte bland de svenska fångarna i Ryssland och som utgör ett lysande bevis på den dåvarande svenska statsordningens sega lifskraft. Ett nytt häfte af frihetstidens adelsprotokoll har — fortfarande under G. O. Bergs redaktion — utkommit. Clason har till sina föregående urkundspublikationer om brytningsåren 1809—1810 lagt ännu en, innehållande dels en journal från Gustaf IV Adolfs fängelsetid på Gripsholm, dels en samling bref till och från konungen, helt oförmodadt påträffade bland det första franska kejsardömets polispapper. Den nya samlingen lämnar värdefulla bidrag till den afsatta konungens karaktäristik under olyckans dagar. Den af franska utrikesministeriet utgifna aktsamlingen till belysning af fransk-tyska krigets förhistoria har tillökats med en volym, som når fram till Wienfreden och sålunda slutar 1863—64 års dansk-tyska kris. För den svenska politikens vidkommande erbjuder den nya volymen mindre af intresse än sina föregångare. För fullständighetens skull må slutligen tilläggas, att numera jämväl andra bandet af Hedvig Elisabet Charlottas dagbok i den af Bonde verkställda tolkning utkommit i en ny upplaga.

Bland nya urkundssamlingar märkes först och främst den af E. Hildebrand och C. Grimberg utgifna källsamlingen till Sveriges nyare historia, hvaraf det under året utkomna första bandet täcker tiden från 1521 till 1718. Ehuru arbetet närmast afser att motsvara pedagogiska syften, är det väl ägnadt att åt en hvar, som vill lära känna fäderneslandets historia, skänka en konkretare och mera lefvande bild än handböckerna förmå ge af 1500- och 1600-talens ledande personligheter och det statslif de som vårt folks ledare uppburo. Sjöberg har påbörjat utgifvandet af en bland 1600-talets intressantaste familjebrefsamlingar, den Ekebladska. Ett nytt nummer i samlingen af de i våra dagar med sådan kärlek framdragna krigaredagböckerna från Karl XII:s tid utgör den af Antoni ombesörjda nya upplagan af A. M. Dahlbergs anteckningar. Stavenow har till sina föregående publikationer på området fogat ännu ett urkundligt bidrag till kännedomen om den Gustavianska oppositionens författningsidéer sådana de framträdde hos Jakob von Engeström. Ett bidrag till vår allra nyaste historia utgöra de Dardelska anteckningar, hvilkas utgifvande under året påbörjats. Till öfvervägande del innehålla de skildringar från tidens hof- och societetslif; men här och där bringa de ock värdefulla bidrag till konungafamiljens och särskildt till konung Karl XV:s personliga karaktäristik — bidrag som antecknarens ställning till konungafamiljen förlänar ett särskildt intresse. Det icke minst underhållande i boken utgöra författarens mången gång ypperliga karrikatyrteckningar.

På de akademiska afhandlingarnas område är årets skörd osedvanligt rik. På bred filologisk grundval har Tunberg till behand-

ling upptagit den gamla segslitna tvistefrågan om häradets och hundarets upphof och tidigaste utveckling och där kommit med åtskilliga nya idéer och uppslag. K. B. Westmans Birgittastudier utgöra ett ovanligt värdefullt tillskott till den för öfrigt mera kvantitativt än kvalitativt betydande litteraturen om vårt främsta helgon. I sina sträfvanden att insätta Birgitta på hennes plats inom medeltidens allmänna fromhetslif visar sig förf. stå under inflytande af den moderna historiska uppfattning, som medvetet sträfvar att vid studiet af Sveriges historia och icke minst dess medeltidshistoria aldrig tappa ur sikte dess intima samhörighet med den västerländska kristenhetens öfverhufvud. I genom beläsenhet och god metod förtjänstfulla afhandlingar ha Falk och Jacobsson utredt Sveriges förhållande till Frankrike under de första och sista åren af drottning Kristinas regering. Ett nytt bidrag till våra riksdagsformers historia under deras egentliga utbildningstid föreligger i Naumanns undersökning om sekreta utskottet under den tidigare frihetstiden, d. v. s. till och med riksdagen 1734. Ett intressant kapitel i det svenska samfärdselväsendets hittills tämligen undanskjutna historia har Bring upptagit till behandling i sin omfattande framställning af Trollhätte kanals historia till 1844. Bland akademiska afhandlingar på kyrkohistoriens område märkas Halls monografi öfver Johannes Rudbeckius och Linderholms ovanligt omfångsrika studie öfver den radikala frihetstidspietisten Rosén. Bland akademiska afhandlingar i öfrigt inom de historiska vetenskapernas gebit förtjänar att antecknas Wickmans studie öfver Madame de Staël och Sverige.

Om man frånräknar de akademiska specimina, för hvilka nyss redogjorts, måste årets produktion på de historiska framställningarnas område betecknas såsom jämförelsevis mager. L. Weibull har i ett större arbete gjort vissa problem inom den äldsta nordiska historien till föremål för en skarpsinnig och synnerligen destruktiv kritik. Vissa sidor af Weibulls metod och somliga af hans resultat ha emellertid gjorts till föremål för anmärkningar från olika håll. Den diskussion, som därigenom väckts till lif, torde emellertid ingalunda få betraktas såsom afslutad. Ett nytt utslag af det intresse, hvarmed den finska historieforskningen omfattar Sveriges förhållande till Europas katolska makter under 1500-talet, föreligger i Karttunens omfångsrika monografi öfver Stefan Batorys förhållande till Johan III. Inom den s. k. stormaktstidens historia är att anteckna Amandus Johnsons på synnerligen vidsträckta studier byggda, omfångsrika teckning af den svenska Delaware-koloniens historia. Munthe har utsändt en ny del af sina monografier till vår sjökrigshistoria, denna gång behandlande den tidigare delen af Gustaf III:s regering. Litteraturen rörande 1809—10 års händelser flödar fortfarande rikt. Här må särskildt påpekas Edéns med vanlig klarhet och elegans gjorda populärvetenskapliga framställning af 1809 års revolution samt det alltjämt pågående meningsutbytet mellan N. Höjer och S. J. Boëthius rörande frågan om Järtas förhållande till 1809 års RF.

På biografiens och genealogiens område möta först trenne matrikelverk: Enghoffs personhistoriska anteckningar om Kristianstads tjänstemän under 1700-talet, vidare ett nytt häfte af Uppsala universitets matrikel och slutligen Millqvists matrikel öfver svenska riksdagens borgarestånd från frihetstidens början till den nuvarande riksdagsordningens genomförande. Ett synnerligen fängslande och värdefullt bidrag till vår personhistoriska litteratur är Sigrid Leijonhufvuds på ett rikhaltigt brefmaterial bygda teckning af Axel Sparre och Stina Lillie, en särdeles välgjord tidsskildring, som tillika är af värde för kunskapen om vår diplomatiska historia under den senare karolinska tiden. Den af Uppsala universitet utgifna, under Th. M. Fries' redaktion raskt fortskridande upplagan af Linnés bref har ökats med ännu ett band. Det af Teknologföreningen högtidlighållna 250-årsminnet af Polhems födelse har gifvit upphof till flera publikationer af Bring och Rosman, bland hvilka särskildt förtjäna att omnämnas den förres i Teknologföreningens ståtliga festskrift publicerade bidrag till en Polhemsbiografi. Inom det rent litteraturhistoriska området faller Lamms förtjänstfulla monografi öfver J. G. Oxenstierna. Memoar- och breflitteraturen från 1800-talets tidigare hälft är som vanligt under de senaste åren synnerligen rikhaltig, ehuru ej af något särskildt högt värde från rent historisk synpunkt. Nämnas må fjärde och sista bandet af Malla Montgomerys en smula långrandiga men i fråga om den allmänna tidskaraktären upplysande memoarer, ett af Lotten Dahlgren verkställdt urval af Svedbomska familjepapper, samt ett andra band af Anna Hamilton-Geetes skildring af E. G. Geijers sista lefnadsår. Slutligen må omnämnas första bandet af en lefnadsteckning öfver skalden och publicisten Oscar Patrik Sturzen-Becker, hvari meddelas en serie anteckningar och bref af delvis ganska stort intresse för kännedomen om skandinavismens historia på 1850-talet.

På krigshistoriens område är först att anteckna general Nordensvans intressanta och aktuella öfversikt öfver krigsväsendet och den militära uppfattningen i Sverige under halfseklet 1860—1910. De svenska regementenas historia har på de senaste åren varit föremål för ett lifligt intresse. Under året ha sålunda nya band utkommit af Munthes fortifikationshistoria, af Pihlström-Westerlunds Dalregementets historia samt af Platens teckning af Skånska Dragonregementets öden. I sist anförda arbete må särskildt påpekas en serie från Bennedichs förfarna hand härrörande bataljplaner och kartor till Karl XII:s krig i Ryssland.

Inom litteratur- och konsthistorien är främst att anteckna den nya upplagan af Schücks och Warburgs Illustrerade svenska litteraturhistoria; det af Schück författade första bandet har under året fullständigt utkommit; af Warburgs afdelning föreligga endast de första häftena. Ett ej ringa intresse för historikern erbjuder det af A. Branting utgifna praktverket öfver drottning Margaretas i Uppsala domkyrka förvarade gyllene klädnad. Vittnesbörd om det i

närvarande stund så särskildt lifliga intresset för vår medeltids kyrkliga konst erbjuda Frölén's arbete om Nordens befästa rundkyrkor och Roosvals monografi öfver Gotlands medeltidskyrkor.

Vända vi oss så till stats- och förvaltningsrättens samt de ekonomiska vetenskapernas område är främst att nämna, att Fahlbecks kommenterade jubileumsupplaga af vår nu gällande regeringsform numera äfven föreligger i tysk öfversättning. Olsson har i Fornskriftssällskapets serie utgifvit en samling af Östgötalagens 1300-talsfragment. Af betydelse för historikern äro jämväl ett par på offentligt uppdrag utarbetade rättshistoriska utredningar nämligen Ekebergs undersökning om frälseränta och Thulins öfversikt öfver den svenska skifteslagstiftningens historiska utveckling.

Den bibliografiska vetenskapen är inom årets bokskörd nog så rikligt företrädd. Af Bygdéns anonymlexikon och Almquists stora bibliografi öfver vår bibliografiska litteratur föreligga nya delar. Collijn har bl. a. lämnat en ny rad intessanta bidrag till vår äldsta boktryckerihistoria. Slutligen är att anteckna ett nytt biobibliografiskt arbete af Bring, nämligen hans i den ofvannämnda Polhemsfestskriften offentliggjorda bidrag till en Polhemsbibliografi. På arkivväsendets område är att nämna C. G. Weibulls vidlyftiga utredning om Lunds domkapitels och dess arkivs historia efter reformationen, vidare Clasons redogörelse för sitt oväntade fynd af en afsevärd serie Gustaf IV Adolfspapper i den Napoleonska polisorganisationens arkiv i Paris samt Stilles öfversikt öfver Carl Schirrens storartade afskriftssamlingar till det stora nordiska krigets historia.

På topografiens område kan man konstatera litteraturens vanliga rikedom och ojämnhet. Först äro att nämna fortsättningar på i föregående öfversikter uppmärksammade arbeten. Af den genom Apelqvist utgifna topografiska handboken öfver Sverige har ett par häften utkommit. Likaså föreligga af de båda praktverken Svecia antiqua et hodierna samt Svenska slott och herresäten en rad nya häften. Af riksarkivets utredningar om statens mark och tomter i hufvudstaden har en ny del utkommit, behandlande staden mellan broarne. Bibliotekarien Styffe efterlämnade vid sin död manuskriptet till en ny upplaga af sitt för sin tid epokgörande arbete om Skandinavien under unionstiden, liksom han i sitt testamente afsatt ett penningebelopp för utgifningskostnadernas bestridande. Den nya upplagan har under året utgifvits af L. M. Bååth. Till våra städers historia föreligga rikliga, ehuru i det hela föga betydande bidrag; nämnas må blott De Bruns minutiösa studie öfver det medeltida Stockholm, ett nytt häfte af den genom Sjöberg ombesörjda upplagan af hufvudstadens tänkeböcker under Vasatiden samt Kallstenius' teckning af Filipstads historia, utgifven i samband med stadens 300-årsjubileum. Slutligen må påpekas Sandströms i Riksarkivets meddelanden publicerade värdefulla utredning om Dalarnes administrativa indelning 1539—1660.

På den s. k. kulturhistoriens område märkes en mängd smärre bidrag till den svenska universitetshistorien, bland hvilka särskildt

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	Kr.	5,500: —
» sparkasseräkning	»	1,251: 75
Kontant i kassan	»	486: 53
Summa	Kr.	7,238: 28

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning befunnits riktiga, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen för dess förvaltning under år 1911.

Stockholm den 23 mars 1912.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljade föreningen styrelsen ansvarsbefrielse för 1911 års förvaltning.

Den afgående styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt och till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Docenten H. Almquist höll föredrag om »Konungavalet i Polen 1587».

Stockholm. P. A. Norstedt & Söner 1912.